

styrke den eksperimentelle metodes overlegenhed.

Magenta [-'dæen-], nordital. by 20 km v f. Milano, hvor franskmænd (under Mac-Mahon) og sardinere 4. 6. 1859 slog den østr. hær.

magenta (rødt), d. s. s. fuksin.

'mag'er (gr. *mágos*, af gl.-pers. *magush*), 1) pers. præst og vismand, der forstod sig på drømmetydning og trolddom. 2) i middelalderen udøver af hemmelig viden-skab, astrologi, alkymi.

Magersfontein ['ma:varsfontain], by i Oranjeristaten, S-Afr., ca. 150 km S f. Kimberley. Kendt fra boersej i Boerkrigen 1899. Mindesmærke over skandinaver, der faldt i slaget som frivillige på boernes side.

Magerstædt ['ma:garstat], *Andreas* (17. årh.), ty. maler. Til miniatureportrætter af Chr. 4. (Fr.borg), er sign. med M-s fulde navn. Fl. billeder sign. A. M. tilskrives M, bl. a. *Den Udvalgte Prins på Jagt ved Nykøbing Slot* (kunstmus., Kbh.).

Magerøys ['ma:gerøi], No.s nordligste ø; 288 km², 4000 indb. Indskårne kyster; nordligste punkt den lave Knivskjeloddene, 71° 11' 8" n. br. noget østligere ligger det 307 m høje Nordkapp 71° 10' 20" n. br. Fiskeværer Honningsvåg.

mageskifte, bytte af faste ejendomme.

'Maggi, navn på nogle af en schw. fabrikant Julius Maggi (1846-1912) opf. bouillonterninger og krydderiessenser best. af kød- og urteekstrakter.

maggiolata [maʒo'liata] (ital., af *maggio* maj), folkesang, der flyder foråret.

maggiore [ma'd:zore] (ital.), større; *mus.*, udtryk for durtonearten, mods. *minore* (mindre), *moltono*.

'Magna [-ga] (omkr. 650 e. Kr.), ind. digter fra Gujarāt, forf. af et berømt kunstdigt, *Çiçupāla-vadha* (C.s. drab).

-mag'i (gr. *mágos* pers. præst og troldmand), trolddomskunst.

mag'i (gr.), lærdomme og gudstjeneste udøvet af magerne, persernes vise og præster, der forstod sig på drømmetydning og trolddomskunst, gnm. oldtid og middelalder udviklet til et helt system af hemmelige videnskaber, lærd m, hvor alle magiske virkninger tilskreves en enkelt fælles kraft i verden, verdenssjælen el. kvintessensen. — I religionsforskningen er de såk. primitive el. antikke kulturers rel. blevet kaldt m og m defineret som udøvelsen af en mystisk-mekanisk kraft over for et menneske, en ånd el. guddom for at fremvinge et bestemt resultat, en definition, der nu er ude af brug.

Maginot-linien [maʒi'no-], 350 km l. fr. fæstningslinje mod Tysk. fra Schweiz t. Longwy, rejst 1929-34, opkaldt efter krigsm. André Maginot (1877-1932). 1933-39 forlængt m. den svagere Dala-dierlinje langs den belg. grænse. M. mentes *uigennembrudelig, men da tyskerne uden om dens N-fløj var trængt frem t. Aisne-Somme først i juni 1940, truedes stillingen, der samtidig angreb forfra, m. omringning. Rømningsordre gaves, men for sent; dens hovedkræfter måtte give op 22. 6., enkelte værker 30. 6. M. slojedes under den ty. okkupation af Frankr.*

'mag'isk, som hører til magi.
magisk kvadrat, kvadrat inddelt i mindre kvadrater, hvor indeholdende et sådant tal, at de vandrette el. lodrette diagonale talrækker har samme sum.

magisk øje, afstemningsindikator ved radiomodtagere.

mag'ister (lat: mester, lærer). 1) i middelalderen akad. grad ved de filos. fakulteter svarende til doktorgraden ved de andre fakulteter; 2) i Danm. 1788-1854 filos. grad under doktorgraden; 3) i Danm. fra 1901 betegn. for indehaver af en magisterkonferens, en vidensk. eksamen, der, bestået ved det filos. fakultet, giver titlen mag. art., ved det mat.-naturvidensk., titlen mag. scient.

mag'ister bi'bendi (lat.), leder af et drikkegilde.

mag'ister 'equitum [-kvi-] (lat: rytterchef), den rom. diktators næstkommanderende (udnævnt af diktatoren).

Magisterforening, Dansk, sammen-

slutning af cand. mag.'er, mag. art.'er og mag. scient.'er, stiftet under navnet Alm. Da. Cand. Mag.-Organisation, fra 1946 kaldet M. Formål: at varetage standens faglige og økon. interesser. Medl.stal 1949: ca. 1700.

mag'isterium (lat: mesterstykke), i al-kemien betegn. for »de vises stens«, der skulle kunne forvandle alle uædle metaller til guld.

mag'isterium bis'nuti, basisk vismutnitrat (bismutnitrat); anv. til emailer, kosmetika og i med.

mag'ister matheseos (lat. *magister* mester + gr. *matheseōs* kundskabens, matemattikkens), et navn, man har tillagt den pythagoræiske læresætning.

mag'ister militum (lat. *magister* mester, anfører + *militum* soldaternes), overgeneral i senrom. kejsertid.

mag'istra't (lat. *magistratus* øvrighed), en forsamling i en købstad, bestående af borgmesteren samt 2-4 rådmænd. Kbh.s m, der fra 1939 alene har admin. magt, vælges af borgerrepr. for 8 år v. forholds-talsvalg.

mag'istratus (lat.), 1) øvrighed; 2) den enkelte embedsmand i Rom (især konsul, censor, kvæstor, prætor, ædil; diktator, *magister equitum*; tribun).

Mag'itot [maʒi'to], *Emile* (1833-97), fr. læge, skaberen af stomatologien.

-mag'le, da. stednavneendelse i stednavne Ø f. Lille-Belt. Er en sideform til magle = stor (oldn. mikill).

Maglebjerg, 91 m h. bakke i Rude Skov, Nordsjæll.

Maglekilde-Petersen, *Carl* (1843-1908), da. forfatter. Folkelig humoristiske fortællinger, delvis på sjællandsk, har trods ringe litt. værdi vundet yndest.

Maglemose-kulturen, d. s. s. Mullerup-kulturen.

'magma (gr. *magma* ælet masse), smeltede masser fra jordens indre, ved hvis størkning eruptiverne opstår. Selve m indeh. større mængder flygtige bestanddele (især vanddamp).

mag'n- (lat. *magnus* stor), stor-
'Magna Carta (lat: det store (friheds)breve), det ælteste, som barerne under ærkebisp Stephen Langton 15. 6. 1215 tvang Johan uden Land til at udstede på øen Runnymede i Themsens, hvorved kongens magt begrænsedes og defineredes, mens stændernes rettigheder fastsloges.

'Magna Mater (lat: store moder), i rom. rel. navn for gudinden Kybele, til hvilken Attis-mysteriet var knyttet.

magnane'rier [manja-] (fr., af provençalsk *magnan* silkeorm), navn på de sørl. anstalter, hvor silkesommerfuglens larver kunstigt udlækkes, jfr. silkeavl.

Magnasco [ma'njasko], *Alessandro* (ca. 1677-1749), ital. maler, Udd. og virksom i Milano. Har malet fantastisk landskaber, bizarre folkelivsskildringer, Pulcinella- og Colombina-fremstillinger m. m. 3 bill. på kunstmus., Kbh.

mag'na't (lat. *magnus* stor), højdeligt slægtsoverhoved i Ungarn og Polen i tidl. tid. Nu i alm: stormand.

Mag'ne'sia (gr. *Magnē'sia*), to oldgr. byer i V-Lilleasien. 1) I Lydien, nu Manisa; 2) ved floden Menderes i Karlen, m. bet. rømt *Artemis-templel*; 3) oldgr. landsdel i Thessalien.

mag'ne'sia (efter *Magnesia* ³⁾), brændt magnesia, magnesiumoxyd. I farm. fællesnavn f. magnesiumsalte, f. eks. kulsur m.

magnesiacement, bindemiddel fremstillet af magnesit (magniumkarbonat) ved svag brænding til magnesiumilte. Udørt med magnesiumkloridopløs. hærder det til en meget stærk masse. Tilsat fyldstof anv. sådan mørtel til gulv-, trappe- og vægbekledning (Linotol) samt (udstøbt i blanke metalforme) til askebægre, reklameartikler o. l.

magnesiaglimmer, da. for biotit og flogopit.

magnesiamelk, en opløsning af magnesiumhydroxyd i vand, bruges som syremættende middel mod for megen mavesyre.

magnesian limestone [mæg'ni:ʃon 'leim-stoun] (eng: magnesia-kalksten), kalkaf-

lejring fra Engls perm, svarende til Tyskls Zechstein.

mag'ne'sit (af *magnesium*), *MgCO₃*, hvidt mineral, krystalliserer og spalter isomorft med kalkspat. Forekommer s. m. serpentin. Anv. til fremstilling af ren kulser og til magnesium-cement.

mag'nesium (efter *Magnesia* ³⁾), d. s. s. magnium.

mag'ne't (gr. lithos *Magnētis* sten fra *Magnesia* (1)), se magnetisme og elektro-m.
magnetfelt, et rum, hvori der virker magnetiske kræfter. m kan afbildes ved magnetiske kraftlinier, hvis retning overalt angiver kraftens retning, og hvis tæthed angiver m-s styrke. Enheden for magnetisk feltstyrke er en ørsted.

magnetiske nordpol, *Jordens*, det sted på Jorden, hvor den horizontale magnetiske kraft forsvinder og den magn. kraft er rettet lodret nedad. Beliggenhed 1948: 73° n. br., 100° v. l.

magnetiske sydpol, *Jordens*, det sted på Jorden, hvor den horizontale magnetiske kraft forsvinder, og den magn. kraft er rettet lodret opad. Beliggenhed 1948: 73° s. br., 156° ø. l.

magnetisk meridian for et sted er en lodret plan gnm. stedet, sammenfaldende med den magn. krafts horizontale retn.

magnetisk moment kaldes produktet af en magnetpols styrke og magnetens længde, som er bestemmende for feltet i et hvert punkt omkr. en magnet.

magnetisk observatorium, sted, hvor variationer i den jordmagnetiske krafts størrelse og retning registreres, og hvor man gnm. såk. absolutte målinger, som giver den virkelige værdi af de forsk. magnetiske størrelser, gør det muligt til et hvert tidspunkt at angive nævnte krafts størrelse og retning.

magnetisk storm, betegn. for meget pludselige og store variationer af jordmagnetismen.

mag'net'isme er den naturkraft, som bl. a. viser sig ved, at visse legemer, magneter, tiltrækker jern, og som først er iagttaget for jernminerale fundet i *Magnesia* i Lydien. V. hj. af en elektr. strøm kan jern og stål gøres magnetiske med stor styrke. En stangformet magnet, ophængt drejeligt i vandret plan, stiller sig (p. gr. af jordmagnetisme) i retning N-S; den ende, der peger mod N, kaldes N-polen, den anden S-polen. Magnetens indbyrdes påvirkning består i, at ensartede poler frastøder hinanden, medens modsatte poler tiltrækker hinanden; kraften er proportional med magnetpolernes styrke og omv. proportional med afstanden kvadrat (Coulombs lov). Brækkes en magnet i mindre stykker, vil hvert af disse være en fuldstændig magnet med både N- og S-pol, ligegyldigt hvor små stykkerne er, hvorfor m antages at være knyttet til jernmolekylerne. Magnetisering består da i en ensretning af molekularmagneterne, som i et umagnetisk stykke jern ligger tilfældigt fordelt; er alle molekylerne ensrettet, kan magnetiseringen ikke blive stærkere; jernet er mættet med m. Ved opvarmning til 785° C (Curie-punktet) taber jernet sin m p. gr. af molekylbevægelsen. Da m kan frembringes ved en elektr. strøm, kan al m opfattes som en virkning af elektr., og molekylernes m som en virkning af de kredsende elektroner i atomerne samt af de enkelte elektrons egenrotation (spin). Alle stoffer viser magnetiske egenskaber, men de fl. kun i ringe grad (para- og dia-m). Kun jern, nikkel og kobolt viser så stærk m, ferro-m, at den kan anv. i tekniken, og kun disse viser hysteres. Ferro-m beror på, at disse stoffer er opbygget af krystal-litter, inden for hvilke molekularmagneterne er ensrettet, men ferro-m er endnu ikke teoretisk fuldt opklaret.

magneti'sør (fr., af *magnētiser* gøre magnetisk), hypnotisør.

mag'ne'tit, mineral. betegn. for magnetjærnsten.

magnetjærnsten, *Fe₃O₄*, sort, regulært mineral med metalglans, stærkt magnetisk. Forekommer underordnet i de fl. bjergarter og som malmlejer af eruptiv oprindelse (Kiruna, Ural) el. som lag i

krystallinske skifre (Gällivare, Danne-mora). En af de vigtigste jernmalme.

magnetkis, Fe_3S_4 , stærkt magnetisk, bronzegult mineral med metalglans. Forekommer i basiske dybbjergarter. Ofte nikkelholdig og anv. da som nikkelmalm.

magnetminer, sømner, der bringes til detonation ved ændring i det jordmagn. felt om dem, når en større jernmasse sejler hen over dem.

magnetnål, tynd stav af magnetiseret stål, ophængt drejeligt enten om en lodret aksel (deklinationsnål) el. en vandret aksel (in-klinationsnål).

magneto- (gr. *lithos Magnētis* sten fra *Magnesia* ²⁾), magnet-, magnetisk-.

magneto-elektriske maskiner, elektr. maskiner med permanente magneter (magneter, der bevarer deres magnetisme mods. elektromagneter).

magneto'fo'n (magneto- + -fon), moderne udførelse af telegrafor for magnetisk lydregistrering. Det magnetiske materiale er et jernholdigt lag på strimmel af film el. papir.

magneto'gra'f (magneto- + -graf), apparat til registrering af forandringer af jordens magn. felt.

magneto'me'ter (magneto- + -meter), apparat til måling af magnetfeltets styrke v. hj. af en magnetnål.

magne'to'n kaldes molekularmagneter-nes magnetiske moment.

magneto-optik (magneto- + optik), læren om magnetfeltets indvirkning på lys, f. eks. drejning af polarisationsplanet el. opspaltningen af spektrallinier (Zeeman-effekt).

magneto-system, telefonsystem, hvorved centralen kaldes v. hj. af en hånd-dreven induktor.

magne'tro'n (magnet- + elektron), elektronrør, hvis anodestrom delvis kontrolleres ved et magnetfelt. Velegnet til freimbringelse af ganske korte bølger, benyttes ved radar-anlæg.

magnettænding, tændingsystem for automobilmotorer. Ved m. tændes den i cylindrene i en motor indslugede gas af en gnist, der frembringes af en højspændt vekselstrøm og springer over ml. tændrørets elektroder. Vekselstrømmen frembringes af en lille magneto-elekt. ma-skine (magneten).

magni- (lat. *magnus* stor), stor-.

magnificat (lat.: ophøjer), Marias lov-sang Luk. 1, 46-55, efter begyndelsesordet i den lat. vers. Fast led i den kat. og anglikanske vesper.

magnificens [-'sæn's] el. *magnificense* (lat. *magnificentia* storhed, højhed), titel for rektorer el. kanslere v. forsk. univ.

magni'fik (fr., af lat. *magnus* stor), prægtig, stortaret.

Magnitogorsk, by i RSFSR, Sovj., i S-Ural; 146 000 indb. (1939). Stor jernud-smeltning baseret på fin malm i det nære Gora Magnitnaja (Magnetbjerget); kemi-kalieindustri; stålværker (kul fra Kuz-bass og Karaganda). Opvokset som by i 1. femårsplanperiode efter 1928.

'magn'ium (efter *Magnesia* i Thessalien) el. *magnesium*, grundstof, kem. tegn Mg, atomnr. 12, atomvægt 24,3, vf. 1,7, smp. 651°, kp. 1110°, valens 2. Hvidt metal, som holder sig godt i tør luft, men løvr. er meget reaktionsdygtigt. Det angribes langsomt af koldt vand. Ved antænding i luften forbrænder det sig let med til under forbrænding med blændende hvidt lys til magnesiumoksyd. **m** forekommer ikke frit i naturen, men uhyre udbredt som salte, dels opløst i havvand og i mange kilder og dels som bestanddel af mineraler. **m**-forb. har været kendt i meget lang tid. **m** indgår i blodgrønt. **m** fremst. nu ved elektrolyse af smeltet magnesiumklorid. **m** anv. som lyskilde i fot. m. m., til org.-kem. syntese (Grignard-forbindelser) og som bestanddel af letmetalllegeringer. Saltene har talr. anv.

magniumbombe, *fat*, d. s. s. lynlys.

magniumfluat, påstrykningsmiddel til øgning af stens vevfasthed. Fremstilles ved at opløse magnesia i kiselfluorsyre og virker ved reaktion med kalciumkarbonat.

magniumkarbonat, $MgCO_3$, gl. navn

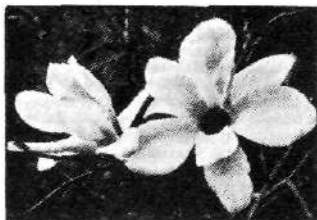
kulsur magnesia, kulsyrens magnesiumsulfat findes i naturen som magnesit og i dolomit. Et basisk **m** anv. i med. som syrebindende middel under navnet *magnesia alba*.

magniumklorid, $MgCl_2$, findes i havvand og forsk. kilder samt i stassfurter-saltene (i karallit) som dobbeltsalt med kaliumklorid. Mellemprodukt ved fremst. af magnesium. Anv. til magnesia-(sorel)-cement m. m.

magniumoksyd, MgO , *magnesia*, brændt *magnesia*, magnesiumilte, kan fås ved op-hedning af magnesiumkarbonat. Dannes v. forbrænding af magnesium. Anv. i med., samt som ildfast materiale og til magnesia-(sorel)-cement.

magniumsulfat, $MgSO_4$, *svovlsur magnesia*, *engelsk salt*, *bittersalt*, krystalliserer med vekslende krystalvandindhold (0-10 molekyler). **m** findes i naturen som kieserit og i kainit. Anv. i med. m. m., bl. a. som afføringsmiddel.

Magnolia (efter den fr. botaniker P. Magnol (1638-1715)), slægt nær laurbærfam. Træer el. buske med helrandede

blade og store, ofte duftende, blomster. 30 arter, af hvilke 3, der stammer fra Ø-Asien, dyrkes i haver; blomstrer i reglen før løvspring.

magn'o'lia, hvid metallegering af bly med 6-8% tin, 10-16% antimon. Anv. til lejer.

'magn'um (lat.: spirit), dobbeltflaske indeholdende 1,5 l (stoutosaa).

'magn'um 'bonum (lat.: stor og god), betegn. for en kartoffelsort.

Magnus (lat. *magnus* stor), nord. mandsnavn. Opkaldelse efter Karolus M (Karl den Store). Blev på da. til Mogens, på sv. til Måns.

Magnus (d. 1134), *da. prins*, søn af kong Niels, sv. konge i Götaland ca. 1129. Dræbte Knud Lavard i Haraldsted Skov 1131 og foranledigede herved oprør mod Niels, hvorunder **M** faldt i slaget ved Fodevig 1134.

Magnus (1540-83), *da. prins*, yngste søn af Chr. 3. 1559 herre over Øsel bispedømme, formåede ikke at hævde sig. Fra 1570 knyttet til Rusl. som vasalkonge af Livland, 1577-78 i konflikt m. Ivan 4.

Magnus (no. [mæ'nūs]), *no. konger*. Magnus 1. den Gode (1024-47), no. konge 1035-47; da. konge 1042-47, søn af Olav den Hellige; slog venderne på Lyrskov Hede 1043. - Magnus 2., reg. 1066-69, søn af Harald Hårderåde; reg. s. m. sin broder Olav Kyrre. - Magnus 3. Barfod (no. Berfött), reg. 1093-1103, søn af Olav Kyrre, undervang Orkneyøerne og Hebriderne, faldt i Irland. - Magnus 4. Blinde, reg. 1130-39, søn af Sigurd Jorsalfarer, blindet og klostergivet 1135 af Harald Gille, befriet af Sigurd Slembe. - Magnus 5. (1156-84), reg. 1161-84, søn af Erling Skakke og Sigurd Jorsalfarers datter Kristine, måtte kæmpe mod Håkon Herdebrand, Øystein 3. og Sverre. - Magnus 6. 'Lagabøter (1238-80), reg. 1263-80, søn af Håkon 4., reviderede landskabslovene 1274 og bylovene 1276. Afstod 1266 Hebriderne til Skotl.

Magnus [mæ'nūs], *sv. konger*. Magnus, reg. ca. 1155-61, søn af Henrik Skadelår, kæmpede med sveerens konge Erik 9, som han dræbte, og med Karl 7., mod hvem han faldt ved Örebro. - Magnus Ladulås [la:dulås] (1240-90), reg. 1275-90, søn af Birger Jarl, afsatte 1275 broderen Valdemar, holdt stormændene nede og fremmede landfreden. - Magnus Smek [sme:k] (1316-74), sv. konge

1319-63, no. konge 1319-55, søn af hertug Erik. Under hans mindreårighed styrede moderen Ingeborg og fra 1322 drosten Knut Jonsson i Sv., fra 1323 Erling Vidkunsson i No. Myndig 1332, erhvervede Skåne og Blekinge fra grev Johan 3. af Holsten, men mistede dem 1360 og Gotland 1361 til Valdemar Atterdag. Omkr. 1350 udstedte **M** Sv.s første alm. lovbog. 1357 blev sønnen Erik 12. medkonge, 1362 sønnen Håkon (som fra 1355 var no. konge). 1363 afsattes og fængsledes den svage **M**, som 1371 blev sløsladt mod formelt afkald på tronen.

Magnus-effekt, 1852 påvist af den ty. fysiker Gustav Magnus (1802-70), består i, at en roterende cylinder påvirkes af strømmende vand el. luft med en kraft vinkelret på strømningsretningen. **M** er en følge af, at strømningshastigheden føreges på cylinderens ene side og mindskes på den modsatte, hvorved der opstår en trykforskel. *mil.*, ved roterende projektiler opstår der p. gr. af **M** et side-tryk, der f. eks. ved højroterende projektiler (set bagfra) bevirker en afdrift til venstre.

Magnussen, Johannes (1848-1906), da. filolog. Oversættelser fra ty. og eng., udgaver af eng. skolebøger og leksika.

Magnussen, Julius (1882-1940), da. forfatter og journalist. Af hans vittige og følsomme skuespil huskes *Skyldig el. Uskyldig* (1914). Et rel.-spiritistisk gen-nembrud ca. 1920 bl. a. udtrykt i *En Digtets Dram* (1925).

Magnussen, Rikard (1885-1948), da. billedhugger og forfatter. Værker: *monument over Fr. 8. og dr. Louise* (1938, Charl. slotspark), *over Harald Råde* (1925, Vejle) m. m. Monografer bl. a. om *J. la Cour* (1928) og *Carl Bloch* (1931) og *Søren Kierkegaard set Udefra* 1-2 (1941-42).

Magnússon [magnusá:n], *Arni* (1663-1730), isl. lærd og håndskriftsamler. Fra 1701 prof. i Kbh., ydede sin største indsats ved på tæjser at samle sit hjemlands betydelige håndskrifter. 1728 gik noget af hans samling til grunde ved Kbh.s brand, men det væsentlige findes endnu i Den Arnamagnæanske Samling i Kbh.s Univ. bibl.

Magnússon [magnusá:n], *Finnur* (1781-1847), isl. oldforsker og gehejmearkivar (1829). Udg. bl. a. en da. oversættelse af *Den Ældre Edda* 1-4 (1821-23) samt 1824-26 *Eddalæren og dens Oprindelse* 1-4, en noget fantasifuld kommentar.

Magnússon [magnusá:n], *Jón* (ca. 1610-96), isl. præst. Hans *Pilsarsaga* (udg. 1914), et forsvar over for myndighederne for en af **M** ledet rettergang mod to formentlige troldkarle, er en fremragende kilde til kendskab til 17. årh. s. isl. kultur.

Magnússon [magnusá:n], *Jón* (1859-1926), isl. politiker. Leder af Hjemmestyrepartiet, førstemin. 1917-22, 1924-26. Skabte 1918 enighed ml. isl. partier om vedtagelse af forbundsloven.

magn'y'l, acetylsalicylsyrens magnesium-salt.

'Mago, stormænd fra Karthago: 1) (6. årh. f. Kr.) lejetroppehærens organisator, forf. af et værk om landbrug; 2) (d. 203 f. Kr.), Hannibals broder, der 215-06 kæmpede i Spanien og derfra førte sin hær til Genovabugten 205.

Magog, se Gog og M.

magot [ma'go] (fr.), d. s. s. gibraltarbe.

magringsmidler kaldes sand, knust chamoite o. l., når de blandes i fede, plastiske masser for at gøre dem stivere, mindre svindende. **m** anv. i teglværks-industrien.

mag. scient. [ma'y si'en't], fork. f. lat. magister scientiarum (*scientia* videnskab), magister med eksamen fra det mat.-naturvidensk. fakultet.

magvsvejr, stille vejr med gode vindforhold for sejlsuden.

magtfordelingslæren, den af Montesquieu i »L'esprit des lois« (1748) frem-satte lære, hvorefter de forsk. grene af statsmagten (lovgivningsmagt, dømsmagt og udøvende magt) bør udøves af forsk. myndigheder, der derigennem af-balancerer hinanden.

magus (lat: mager), navn på 1) illuminationsordenens næsthøjeste grad og 2) rosenkors-ordenens højeste grad.

magyarer [-'dja-], 1) finsk-ugrisk stamme, der 889-96 erobrede Ungarn; 2) den nuv. befolk. i Ungarn, der har overtaget sit sprog fra 1), men racemæssigt kun har lidt tilfælle med dem.

magyarisk [ma'dja'risk], d. s. s. ungarsk.

Magyarország [m'odjorots'ag], det magyariske navn på Ungarn.

Mahābhārata [-'ba-:] (sanskrit: det store digt om Bhārataerne), ind. folkeskabt helteepos på 18 bøger, efter traditionen tilskrevet en forfatter, Vyāsa, omfattende ca. 100 000 dobbeltvers rummende alt, hvad der fra forhist. tid har været i omløb af ind. sagnstof, foruden etiske, rel. og filos. traktater og belærende fortællingsstof. Den sagnhist. kerne er fortællingen om kampen ml. de beslægtede dynastier Pāndur og Kuruer om tronen i Hāstinapura. Af de rel. partier er det berømteste Bhagavadgītā. **M.**, der gælder for at være en hellig bog, er blevet foredraget i templer og af omvandrede rapsoeder.

Mahalla el-Kubra [mah'āhalla], ægypt. by i Nilens delta; 116 000 indb. (1947).

Mahan [msh'hān], Alfred Thayer (1840-1914), amer. søofficer og historiker. Skrev *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783* (1890), *The Influence of Sea Power upon The French Revolution and Empire 1793-1812* (1892) og *The Life of Nelson* (1897).

Mahānadi [mha:'nādi] (sanskrit: den store flod), 836 km l. flod i Forindien, danner s. m. floden Tāpti Deccans N-grænse; munder i Det Bengalske Hav.

maharaja [-'radja] (sanskrit *mahat* stor + *rājan* konge), ind. fyrstetitel.

mahārāshtri [-'ra:'tri:], det vigtigste af de ind. prākrit-sprog, idet det af disse er nærmest beslegtet med sanskrit; har været talt i landet Vidarbha, nuv. Berār. Af **m.** er det moderne talesprog marāṭhī afledt.

Ma'hadat-Ka'la [-'latf-], til 1922 *Petrovsk*, hovedstad i Dagestan, Sovj., ved Kaspihavet (banen Rostov-Baku); 87 000 indb. (1939). Eksport af olie fra Groznyj; havn.

ma'hātmā (sanskrit *mahat* store + *ātmā* sjæl), ind. ærbødhedsudtryk for åndeligt højtudviklede mennesker, f. eks. Gāndhī.

Mahaut [ma'ot], Léon (f. 1875), fr. fægteleærer. Siden 1899 leder af Kbh.s førende fægteskole.

mahāvamsa [-'vāṣa] (pāli: den store krønike), buddhistisk hist. værk affattet på Ceylon omkr. år 500 e. Kr.

Mahāvīra (sanskrit: den store helt) tilnavn for Vardhamāna af Nāya-slægten, stifter af den ind. rel. jainismen.

mahāyāna [-'ja-:] (sanskrit: det store fæto), betegn. for den nordl. gren af buddhismen fremherskende i Tibet, Kina og Japan. **m.**, der udskilte sig år 100 e. Kr., går tilbage til Nāgārjuna, der optog hinduistisk religionsbet. spec. den rel. stemning fra bhakti-rel. Hovedskikkelsen er den aktivt medfølelse Bodhisattva Avalokiteśvara. **m.** har desuden optaget meget fra den lokale kultus i de enkelte lande, foruden magisk rel. fra Čivardikelsen (tāntra).

Mahdi ['maldi] (arab: en vejledt), i den muhamed. teologi den mand, der ved tierernes ende under Guds vejledning skal bekæmpe Antikrist (ed dādǰǰāl) og indføre en idealtid. Hypp. anvendt i betydn. profet. Som **M.** betegnes især den sudanske slavehandler Muhamed Ahmed (ca. 1840-85), der i 1880'erne rejste Sudan til kamp mod det ægypt. styre, 1883 slog de eng. ægypt. tropper og 1884 tog Khartoum, hvor Gordon faldt. Havde ved sin død skabt uafh. Sudan.

Mahé [ma'e], lille fr. koloni på den sydl. del af Forindiens SV-kyst; 59 km²; 15 000 indb. (1946).

Maher Pasha [pa'ʃa], Ahmed (1888-1945), ægyptisk politiker. Jurist, tilsluttet Zaghlūl Pasha, bidrog til eng. ægypt. traktat 1936. Forlod 1937 Wafd-partiet, leder for Saad-gruppen. Første-min. okt. 1944-febr. 1945, rejste krav om eng. rømning af Ægypten, erklærede

24. 2. 1945 Aksen krig, dræbt samme dag ved nazistatentat.

man-jong [-'dʒan], kin. spil med 144 brikker (el. kort) inddelt i 6 serier. Hver af de 2-4 spillere får 13 brikker, hvormed man efter reglerne danner grupper.

mahl [ma'l] (holl. *mal*), skibsbyggerudtryk for vinkler forsk. fra 90°.

Mahler ['ma:lər], *Gustav* (1860-1911), østrigsk komponist og dirigent. 1897-1907 operaleder i Wien. Som symfoniker havde han sit udgangspunkt fra Bruckner, hvis form han ganske sprængte med sine kolossale, vidt udsprungne værker. Foruden 9 symfonier har han bl. a. skrevet det symfoniske værk *Lied von der Erde* og 42 sange.

Mahmūdiya-kanalen [mahmu:'di:ja] fører fra Nilens vestl. hovedarm til Alexandria.

Mahmut 2. [ma'tmut] (1785-1839), tyrk. sultan 1808-39. Søgte at styrke Tyrkiet v. eur. reformer af hæren; lod janitsharerne nedskyde, brugte Mehemet Ali af Ægypten til bekæmpelse af gr. opstand, men måtte efter 1827 bøj sig for stormagterne. Efter nederlag mod Ægypten 1831-33 søgte **M.** venskab m. Rusl. 1833, lod Helmuth v. Moltke reorganisere hæren, men led 1839 nyt nederlag mod Mehemed Ali.

mahogni [-'ho'ni], fællesbetegn. for veddet af ca. 70 trop. træer; ægte **m.** fås af *Swietenia mahagoni* (nær i slægt med citron og appelsin), hjemmehørende i Vestindien og Centralamer., bliver ca. 25-30 m højt, kaldes i handelen Cuba-**m.**, San Domingo-**m.** el. spansk **m.**; meget holdbart. Af mindre værdi er Honduras-**m.**

mahognibregne (*Cyrptomium*), bregneslægt m. fjernsidtede, læderagtige blade med netformet forbundne strenge. **C.** falcatum er en alm. stueplante.

Mahón [ma'ón], største by og havneby på den sp. ø Menorca. 18 000 indb. (1940).

Ma'honia (efter den amer. botaniker B. Mc Mahon (d. 1816)), slægt af berberisfam., stedsgrønne buske med tornetandede, uligefinnede blade, gule blomster og sorteblå bær. Fl. arter er prydbuske i Danmark.

mahratter [mä'rät-] (hindust. *Marharāṭ*), landbrugerfolk i Centralindien. Dannede i 17. årh. egen stat, senere delt i flere, der bidrog til at svække stormogulernes magt og siden kæmpede mod Engl. En del af **m.s.** område indlemmedes i brit. besiddelser 1818 og 1853, resten bevarede egne fyrster.

Ma'andros (gr. ['mai-]), oldtidsnavn for floden Büyük Menderes; heraf betegn. mæander.

Ma'idanek, nazistisk koncentrationslejr anlagt i Polen N for Lublin. Her myrdedes i gaskamre 1,38 mill. mennesker, hvorefter ligene brændtes.

Maidenhead ['mæidnhæd], by ved Themsen, 45 km V f. London; 27 000 indb. (1948).

Maidstone ['mæidstøn], hovedby i Kent, SØ-Engl. 53 000 indb. (1948). Kalk- og cementindustri.

Maier-stævn, moderne buet form for skibstævn, opr. den gl. da. jagstævn. (Navn efter d. østr. ing. Maier, konstrueret 1919).

maieu'tik [-'jōu-] (gr. *mala* jordemor), jordemorkunst. Sokrates kaldte sin pædagogiske udspørgen **m.**

mai'kong, d. s. s. krabbehund.

'Mailand [-t], ty. navn på Milano.

Maillot [ma'jōl], *Aristide* (1861-1944), fr. billedhugger. **M.** har især interesseret sig for formproblemet. *Marmoroso* (Luxembourg-museet), kalkstensrelieffet *Mand og Kvinde* (glyptoteket). Repr. i Rumps Samling og i Kunstindustrimuseet med to billedtæpper fra sine yngre år. (Ill).

'Maimon [-o:n], *Salomon* (1753-1800), ty.-jød. filosof. Fremstille i *Versuch einer neuen Logik oder Theorie des Denkens* (1794) en kantiansk filosofi uden »Ding an sich«.

Ma'imonides (*Rabbi Mose ben Maimōn*) (1135-1204), jødedommens største videnskabsmand i middelalderen, f. i Córdoba, d. i Cairo som læge ved sultan

Saladins hof. **M.** drev studier inden for Talmud og religionsfilosofien. Hans hovedværker er 1) en Mishnakommentar, 2) en samling af alle jød. love, troskrøddomme og rituelle forskrifter, 3) det religionsfilos. værk *Mo're Nebu'chim* (ode vildfarnes lærer). **M.s.** filosofi er et forsøg på at forene Aristoteles' ideer med G. T.s lære.

main [mæ:] (fr.), hånd; *mus.*, m d. (droite) [mæ 'drwat], højre, m g. (gauche) [mæ 'go:]], venstre hånd.

Main [main], Rhinens største biflod, udspringer med 2 kildefloder, Roter **M.** fra Frankiske Højslette, og Weisser **M.** fra Fichtelgebirge. 324 km l., deraf 393 km sejlbar. Forbundet med Donau gnm. Ludwigskanal.

mai'nader el. *ma'nader* (gr. *mainades*, af *mainesthai* rase), kvindelige deltagere i Dionysos-kult.

Maine [mæ:n], 1) navn på Mayne fra sammenløbet med Sarthc til Loire (8 km); 2) fr. landskab omkr. 1).

Maine [mæ:n] (fork. *Me*), nordøstligste stat i USA; 86 024 km²; 847 000 indb. (1940); 1947: 885 000, 9,8 pr. km²; 40,5 % boede i byerne. (Kort se New England). Hovedstad: Augusta; største by: Portland. **M.** er et bølgender plateau, en del af Appalacherne; højeste punkt: Mt. Katahdin (1605 m). **M.** var nediset i istiden og har afrundede bakketopper med tyndt morænedække, talrige søer, stride elve med mange vandfald, i floddalene noget dybere og bedre jord. Kystlandet er dækket af løvskov og indlandet af nåleskov. - *Erhverv*. Kun en smal kyststrøbe og enkelte foddale er opdyrket, her avles hø, havre og store mængder kartofler (1945 1,44 mill. t = 12,4% af USAs kartoffelhost). 1945 produceredes 996 000 t træmasse = 10,8% af USAs prod. Stort fiskeri. - *Historie*. Første varige kolonisation ca. 1623; fra 1691 del af Massachusetts, særskilt stat fra 1820.

Maine [mæ:n], Sir Henry Sumner (1822-88), eng. retslær. I sit hovedværk *Ancient Law* (1861) har han fremstillet de ældste retstanker og deres forhold til moderne ret. Har haft afgørende bet. for den senere eng. videnskabs indstilling over for disse spørgsmål, men er i sit anlæg i højere grad retsløs end strengt hist.

Maine-et-Loire [mæne'wa:r:l], vestfr. dept. omkr. floderne M. og L.; 7218 km²; 496 000 indb. (1946). Et af Fr.s vigtigste agerbrugsområder (vindyrkning: Saurmurvine). Bet. industri og livlig handel. Hovedstad: Angers.

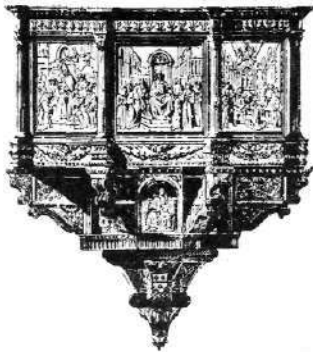
Mainland ['mæinlænd] (eng: hovedlandet), 1) største ø bl. Shetlandsøerne (938 km²); 2) største ø bl. Orkney Øerne (= Pomona) (536 km²).

Maintenon [mæ'tənɔ̃], *Françoise d'Aubigné, Marquise de* (1635-1719), Ludvig 14.s hustru. Protestantisk opdraget, blev katolik 1650, 1652-60 g. m. digteren Scarron, derpå betroet opdragelsen af Mme de Montespens børn med Ludvig 14. Efter dronningens død ægtede Ludvig 14. 1684 **M.**, der gav hans liv et roligere præg end hidtil. (Ill. se Mignard).

Mainz [mainz], ty. by, hovedstad i Rheinland-Pfalz, ved Rhinen over for Mains munding; 159 000 indb. (1939).

A. Maillot: Mand og kvinde.

Benedetto da Majano:
Prædikkestolen i Santa Croce.

Alsidig industri- og handelsby; stor flodhavn. Opr. rom. fæstn. (Mogontiacum) i ærkebispedømme fra 747. Fra 1866 preuss.; fr. besætt. 1918-30. Ca. 75% ødelagt under 2. Verdenskrig.

maire [mæ:ri] (fr.), borgmester.

Maire, Le [la 'mæ:r], A. Louis (1836-1913), da. officer, fra 1882 chef for generalstabens topografiske afd. Ledede store opmålingsarbejder i Danmark.

Mairet [mæ:ræ], Jean (1604-86), fr. dram. forfatter. Hans tragedie *Sophonisbe* (1634) var den første, der overholdt de tre enheder.

maison [mæ:'zø] (fr.), hus; firma. **m** de ville, rådhus.

Maison du livre français [mæ:'zø dy 'li:vra fra'sæ] (fr.), den franske bogshus; oprettet 1920 som de fr. boghandlernes kommissionsanstalt.

Maisons-Alfort [mæ:'zø al'fort], sydøstl. forstad til Paris; 36 000 indb. (1946).

Maisons-Laffitte [mæ:'zø-la'fit], fr. by v. f. Paris; 13 000 indb. (1936). Slot, opført af Mansart (1642-51).

Maistre [mæ:st'r], Joseph de (1753-1821), fr. forfatter, bekæmpede Den Fr. Revolutions ideer og forfægtede autoritetsprincippet, virkeliggjort ved kirken og kongedømmet; bekendteste værker: *Du Pape* (1819) og *Soirées de Saint-Petersbourg* (1821).

Maistre [mæ:st'r], Xavier de (1763-1852), fr. forfatter; broder til J. de M. Åndfuld fortæller i værker som *Voyage autour de ma chambre* (1794); da. *Rejse i mit Kammer* (1943).

Maitland [mæ:itlænd], Frederic William (1850-1906), eng. retslær og historiker. Værdifulde bidrag til oplysning af middelalder, eng. ret.

maître [mæ:tr] (fr.), herre; lærer; titel for advokater og notarer; magister; maître ès arts [mæ:træ:'zær], mag. art; maître de plaisir [mæ:træplæ:'zær] leder af selskabelige fornøjelser. maître d'hôtel [mæ:trædø:'tøl], hovmester.

Maitreya [-'træ:ja] (sanskrit) (påli *Metteyya*), den kommende buddha, der nu som Bodhisattva opholder sig i tushitahimlen, en forestilling, der navnlig spiller en rolle i den nordl. buddhisme, spec. lamaismen.

mai yang ['jaŋ], siamesisk løvtræ (*Dipterocarpus alatus* og *D. turbinatus*), Siams almindeligste bygningstræ.

Maizena [-'sæ:] (dannet af eng. *maize*), handelsnavn (beskyttet varemærke) for majsstivelse.

maj (efter d. rom. gudinde *Maja*), 31 dage, i vor kalender årets 5. måned. Da. navn *majmåned*. Meteor. den 3. forårs måned. Middeltemp. ml. 9° og 11½°, de højeste målte temp. ml. 25°-32°, de laveste fra 0°-4½°. Frostdagenes antal er gnslt. 4-3. Middelnedbøren er 30-50 mm, men varierer fra ganske få til lidt over 100 mm. Antallet af nedbørsdage er gnslt. 10-13.

Maja, i rom. rel. gudinde for naturens frugtbarhed.

Majakovskij [-'kof:], Vladimir (1893-1930), sovjetruss. lyriker. Fører for den russ. futurisme, frigjorde det russ. vers

fra traditionens regler og skabte en monumental-realistisk stil.

Majano, Benedetto da (1442-97), ital. billedhugger. Har i Firenze udført prædikkestolen i Santa Croce, Filippo Strozzi d. ældres gravmæle i Santa Maria Novella og marmor-ciborium i San Domenico i Siena. **M** repr. i Firenze ungenræssancen og er især kendt for sine portrætbuster. (III.)

majblomst el. *majkonval* (*Majanthemum bifolium*), art af konvallfam., har to hjerteformede blade og 2-tallige, hvide blomster i klase; røde bær. Alm. i da. skove med morbund.

Majblomst.

majdemonstration, arbejderbevægelsens internat. demonstration 1. maj, indstiftet 1888-89, opr. som demonstration f. 8-timers-arbejdsdag.

majdrik, kold drik fremstillet af et udtræk af appelsin- og/ el. citronskal, tilsat citronsaft el. -syre og sødet med sukker.

Majerová [-va:], Marie (f. 1882), Čech. romanforfatterinde, som med hjælp lidenka fortroligt behandlede kvindeproblemer.

majestæt (lat. *maiestas* værdighed, højhed), titel for den rom. kejser, siden middelalderen for den ty. kejser og efter udgangen af middelalderen også for kongerne. Nu anv. både overfor konger og dronninger.

majestætisk, som vedrører en majestæt; kongelig, ophøjet, værdig.

majestætsbrev, dokument, hvori d. ty. kejser tilstår undersætter rettigheder. **m** af 1609 gav de evang. i Böhmen fri religionsevelse. Dets krænkelse 1618 foranledigede Trediveårskrigen.

majestætsforbydelse, en række forskellige forbydelser, rettet mod kongen el. visse medl. af kongehuset. Den gæld. da. straffelov har ikke optaget begrebet **m**. Derimod straffes en række forbydelser strengere, når de begås ovf. kongen (dronningen, enkedronningen, tronfølgeren) end ovf. andre, og den, der antaster kongens sikkerhed el. frihed, kan ifalde straf af fængsel indtil på livstid.

majestætsrettigheder (lat. *jura majestatis*), majestættens ansvarsfrihed og personlige ukrænkelighed.

Maj'kop, hovedstad i adygernes autonome område i RSFSR, Sovj., ved Kaukasus' nordfod; 67 000 indb. (1939). Stort oliefelt. Besat af tyskerne 9. 8. 1942-30. 1. 1943.

majlovene 1873, gennemført af Bismarcks reg. i Preussen, rettet mod kat. kirke som led i Kulturkampen. **M** gav staten indflydelse over præsters uddannelse og ansættelse, begrænsede bispens myndighed. Skærpedes 1874-75, opgaves delvis i 1880'erne.

majmånedskat el. *majkat* (man mente, at katte, der var født i maj måned, havde dårlige øjne), person, der lader sig narre i maj.

majo'lika (af *Majorca*, egl. gl. navn på øen Mallorca, hvor der i middelalderen

Majolika, ornamentalt dekoreret i blåt. Firenze, ca. 1450. (Kunstinstitutet).

fandtes en berømt fajancefabrik, fajance med metallisk lustreglasur. Fra Spanien kom **m** til Ital. Bl. de mange **m**-værksteder er de i Urbino og Faenza berømt. I 17. årh. ophørte tilvirkn.

major (lat.), 1) større; ældre; 2) [mæ:zø], eng. betegn. f. dur.

majo'r (lat. *major*, ældre, sp. *mayor*), opr. navn f. ældste kaptajn, senere f. yngste stabsofficiersgrad, oftest knyttet til bataillons- og afdelingschef. Findes i de fleste hære, men kaldes i nogle lande kommandant. Graden afskaffet i Danmark 1867.

majo'ra't (lat. *major* ældre), formue, der falder i arv til den ældste af fl. lige nære arvinger; stamhus.

major'domus (lat.: hushovmester); hos de frankiske merovingerkonger den embedsmand, der styrede krongodset og efterhånden tog al magten fra kongen, indtil Pipin den Lille 751 selv tog kongenavnet.

Majori'an(us), vestrom. kejser 457-61, slog vestgoterne, men dræbtes af Ricimer.

majori'te't (lat. *major* større), flertal.

majoritetsprincippet. Medens det i de nat. retssystemer er et alm. princip, at kollektive organer af folkerer træffes ved stemmeflerhed, er det i folkeretten hovedreglen, at enstemmighed er nødv. til bindende vedtagelser af konferencer o. l. Fravigelser er dog sket ved fl. af FN's organer, så at simpel el. kvalificeret stemmeflerhed er tilstrækkelig, idet der dog i visse tilf. kræves alle stormagters stemmer for en afgørelse.

majroe, *hvidroe* el. *majnape*, en fladrund turpnip med grønt hoved, **m** giver et lille masseudbytte med et meget højt tørstofindhold, og er modstandsdygtig mod kålbrokssvampe. Den anv. både i landbrug og havebrug.

majs (*Zea mays*), enårig græsart, 3-4 m h., kraftig med brede blade. Sambo. Hanblomster i top i spidsen af strået, hunblomster med lange, trådformede støvfang sidder i række på en tyk, valseformet kolbe, omgivet af bladskeider. Mod modningen bliver frøene (kornene) så store, at de trykker hinanden og bliver kantede. **m** stammer fra trop. egne i Amer. Hvede, ris og **m** er de vigtigste kornarter i verden. Det gnslt. udbytte pr. ha er ca. 13 hkg. - **m** er et fortrinligt fedefoder til svin og fjærfæ (ensidig m-fodring kan dog give gulligt, blødt fæsk). Den gulskærpede **m** er mest karotinholdig og bør derfor foretrakkes til avlsdyr og unge voksende dyr. **m** har lidt større fodeværdi end de da. kornarter (0,95 kg = 1 F.E.). - Verdensproduktionen af **m** and 1947 ca. 118 mill. t. De vigtigste producenter var 1947:

USA	61	(især Iowa, Illinois og Indiana. 40% anv. t. svineavl).
Kina	7,3	(N-Kina (Manchuriet)).
Argentina	7,2	(Buenos Aires, Santa Fé).
Brasilien	5,4	(de sydøstl. stater).
Rumænien	5,3	
Sovj.	4,6	(1934-38).

Det østeur. **m**-bælte strækker sig fra Poletten gnm. Jugoslavien, Ungarn og Rumænien og fortsættes i det sydvestl. Sovj. Henvend 1/10 af produktionen kommer i internat. handel. De vigtigste eksportører er Argentina og USA. Er især rettet mod V-Eur.

majsild (*Alosa alosa*), ca. 70 cm l. stamsild. Nu og da i da. farvande.

Majskij, Ivan (f. 1884), sovj. diplomat, revolutionær. Flygtet til Engl. 1916, tilbage efter revolutionen. Journalist; chef f. udenrigskommissariatets presseafd. 1929-32 gesandt i Finl. 1932-43 ambassadør i London, arb. for at udglatte brit.-sovj. modsætn. 1939-41; fra 1942 medl. af par-

tiets centralkomité, fra 1943 vice-udenrigskommissær. Deltog i konferencerne i Jalta og Potsdam 1945.

majsolie, en fed olie, der fås ved presning el. ekstraktion af majs, der er skilt fra majs-kornene; anv. i sæbe- og margarinfabrik., til fremst. af smørfarve, til brændselolie m. m.

majsstivelse, eng. *corn starch*, den dominerende stivelsesort i USA, udvindes v. iblødgning af majs i varmt vand m. 0,2% svovlsyrling (konservere, løsner skallen, blødgør proteinstoffet gluten); skallen knuses let, den olieholdige korn fjernes i separatorer; derefter foretages formaling og frasigtning, hvorpå stivelsesmælken afsættes i lange tænder (borde), mens glutenet (zein) skylles bort og oparbejdes ved filtrering og presning. m. (maizena, mandamin) anv. til appetur, til buddingpulver og til fremst. af glukose.

majtræ el. *majstang*, pyntet træ, midtpunkt i landsbyungdommens majfest.

Majuba [mo'ɔ:ɔ:ba], højdepunkt i Drakensberg, Natal; ca. 2000 m h. Kendt fra boernes sejr over engl. 1881.

Majunga [maɔ'ɔ:ga, -sɔ-], Havneby på NV-Madagaskar med hovedvej til hovedstaden Tananarive; 25 000 indb. (1946).

ma'juskler, d. s. s. versaler; alfabetets store bogstaver; mods. minuskler.

ma'ka'ber (fr.), dødningsagtig; uhyggelig, usund.

ma'kaker (*Ma'cacus*), slægt af aber af marekattegruppen. Hertil gibraltarabe, javaneserabe.

Makalla, urigtig stavemåde for byen Mukalla i Arabien.

ma'kame (arab.: forsamlings, selskab), kunstart i arab. litt. i form af novelle i rimprosa. m benyttes af Hamadhāni og Hariri.

Ma'karenko, A. S. (1888-1939), russ. pædagog, Leder af hjem for forældreløse, forsømte børn; udgav herom den dokumentariske roman *Et Pædagogisk Poem* (1933-34). Ville udvikle den enkelte personlighed gnm. kollektivt; *Foresættninger for Forældre* (sv. udg. 1945).

Ma'karios den Store (d. ca. 390), kristen mystiker og asket, som personlig og gnm. breve, prædikener og andre skriftlige dokumenter evede stor indfl. til fordel for munkesænen. Levede selv 60 år i ørkenen.

makarism'er (gr. *makar* salig), saligprinsning, Matth. 5, 3-12.

makaroni (ital.) fremstilles af glutenrig hvede med kogende vand og presses som rør el. nudler, der eftertørres stærkt og koges for brugen.

makaro'nisk poesi (efter italieneren *Folengo's* (1491-1544) værk *Opus macaronicum*, et digt om makaroni), en art burleske digte, skrevet i et sprog, der er sammensat af lat. og ord fra mod. sprog med lat. bøjningsendelser.

Makart, Hans (1840-84), østr. maler. I München elev af Piloty. Hovedvirksomhed i Wien, hvor han malede omfangsrige figurkompositioner, strålende scenerier, der ofte udtrykker løssluppen livsglæde.

Makart-buketter, sammenstillinger af tørrede, til dels broncerede planter og plantedele, yndet som rumpynt i 80ernes klunketid; fik navn efter den østr. maler H. Makart, der udstyrede sit atelier med m.

Ma'kassar, malaaj. *Mangkasar*, havneby på SV-Celebes, Holl. Indien; ca. 100 000 indb. Celebes' hovedby.

makassarolie, olie, der fås ved udpresning af frøene af det i Ostindien voksende muskattræ, *myristica fragrans*. Olien anv. i Ostind. som middel mod hudsygdomme og som hærolie, hvortil den tidl. også brugtes i Eur. (jfr. antimakassar).

Makassar Strædet, farvandet ml. Celebes og Borneo; 140-250 km br.

Make'do'nien, landskab på Balkan-halvøen omkr. floderne Struma og Vardar; ca. 100 000 km²; ca. 3 mill. indb. En mindre del tilhører Bulgarien, resten er del m. Grækenl. og Jugoslav. - Det gr. M. (*Makedonia*) (34 700 km²; 1 686 000 indb. (1938); hovedby: Saloniki) har stor tobaks- og kornavl. - Det jugosl. M. (*Ma-*

cedonija) udgør en jugosl. forbundsrepublik; 26 494 km²; 1,15 mill. indb. (1948). Hovedstad: Skoplje. I det bjergrige landskab, der gennemløbes af Vardars dal, er landbrug hovederhverv. - *Historie*. M var i oldtiden et halvgræsk kongerige N f. Thessalien, som længe stod uden for gr. kulturudvikl. Archelaos (413-399 f. Kr.) beg. M-s modernisering, der fuldførtes af Filip 2. (359-36), som vandt magten i Grækenl. og annekterede Thrakien og Thessalien. Hans søn, Alexander 3. d. Store (336-23) erobrede Persien, men hans rige splittedes 323-01. 277 indledede Antigonos Gonatas et nyt dynasti, der herskede til 168 og søgte at genvinde herredømmet i Grækenl. uden at det nogensinde lykkedes helt. 215-146 fire krige m. Rom, hvorefter M blev rom. provins. Hovedstad først Aigai, siden Archelaos Pella. Fra Rom overgik M til Byzans og derfra til Tyrkiet, indtil det 1913 deltes mellem Grækenland, Bulgarien og Jugoslavien.

Ma'kejevka [-jefka], til 1930 *Dmitrijevsk*, by i Ukraine, Donbass, NØ f. Stalino; 240 000 indb. (1939). Kulfelt med jernudsmeltning.

make up ['meik 'ʌp] (eng.), sminkning, kosmetisk forskønnelse.

ma'ki (ital. *macchia* buskskov), 1) vegetationsform, betinget af subtrop. temp.-forhold med overvejende vinterregn. Fines

Maki, California.

på fastlandenes V-sider, i Eur. især i Middelhavsområdet. m er stedsegrønt, halvhøjt krat med buske af bl. a. laurbær, oliven, Cistus- og Erica-arter, der alle har små, læderagtige blade. I de andre områder (California, Chile, S-Afr., V- og S-Austr.) dominerer andre arter. 2) fr. partisaner under 2. Verdenskrig (opkaldt efter de maki-klædte egne, hvor partisanerne søgte tilflugt).

-ma'ki' (gr. *machē* kamp), kamp.

makier, d. s. s. lemurer.

makimono, jap. vandret rullebillede, 6 m el. mere, med hist. el. landskabelige motiver, ofte i loftløbende komposition; (sml. kakemone).

Makka'ba'er, d. s. s. Hasmonæer; opkaldt efter Judas med tilnavnet Makkabæer af Hasmonæernes slægt.

Makkabæerbøgerne, 4 senjød. skrifter, hvorfra de to første er optaget i apokryferne. De handler om jødefolkets opstand mod de syr. undertrykkere. 1. Mak. er skrevet ml. 115 og 63 f. Kr., 2. Mak. lidt senere. 3. og 4. Mak. findes bl. pseudepigrapherne og har intet med makkabæerne at gøre. 3. Mak. handler om en ægypt. konge, der lammedes, da han ville betrede Jerusalems tempel, 4. Mak. er et filos. skrift.

makker (holl: kammerat), medspiller i sport og i kortspil, især hvor der spilles par mod par.

Makó ['moko:], ung. by nær rum. grænse; 36 000 indb. (1941). Mølleindustri, handel med landbrugsprodukter.

Mako'sa'n, indreg. navn for rundvævede (strikkede) trikotagevarer af bedste macogarnet fremst. v. hj. af en særl. presseanordning.

Makovskij [-kof-], Vladimir (1846-1920), russ. maler. Realistiske folkelivsbilleder.

Mak'pelas Hule, hule ved Hebron, hvor Abraham og Sara blev begravet.

ma'krel' (*Scomber scombrus*), fisk af makrelfam., ryg- og gatfinnen bagtil opløst i småfinner. Stimefisk, som sommeren i da. farvande for at gyde. Lever i de friske

vandmasser af småfisk, krebsdyr o. i.

Genstand for bet. fiskeri. Årsfangst henved 300 mill. kg. Store mængder saltes, røges el. henkoges.

makrelfisk (*Scomberidae*), fam. af benfisk, torpedoformede, sølvskinnende m. stor halefinne. Holder til i det åbne hav. Hertil makrel og tunfisk.

makrelgedder (*Syngnathidae*), orden af langstrakte benfisk, rygfinnen langt tilbage, sidelinien ned mod bugen, nedre svælgben sammenvokset. Hertil hornfisk, flyvefisk og den alm. m. (*Scombrex saurus*) m. næb som hornfisk, den bagste del af ryg- og gatfinne opløst i småfinner. Nu og da i Danmark.

makrelskyer, d. s. s. cirro-cumulus.

Ma'krizi, Ahmad (1364-1442), arab. historiker, som særlig har skildret Ægyptens historie.

'makro- (gr. *makros* stor), stør-.

makrobiotik (*makro-* + gr. *bios* liv), kunsten at forlænge menneskes liv.

Makrocystis [-isy-] (gr. *makros* lang + *kystis* byrd), slægt af brunalger med 2 arter fra sydl. have. M p y r i f e r a er den længste af alle alger, op mod 100 m l. skud.

makro'cyter (*makro-* + *-cyt*), opsvulmede, røde blodlegemer.

makro'fager (*makro-* + *-fag*), celler af forsk. oprindelse; de optager henfaldet væv og fjerner dette fra organerne (jfr. fagocytose).

'makrogam'e't (*makro-* + *gamet*), den største af to samørende, ulige store forplantningsceller, ægget.

makrokefa'li' (*makro-* + *-kefal*), med for stort hoved.

makro'kosmos (*makro-* + *kosmos*), verdensalt. Mods. mikrokosmos.

ma'kro'n (ital., egl. samme ord som makaroni), lille mandelkage med æggehvite og sukker som bindemiddel.

makro'poder (*Macropodus*), slægt af sydasiat. ferskvandsfisk af de labyrinthelædes fam. Hannen m. forlænget halefinne. Hertil bl. a. paradisfisk. Yndede akvariefisk.

makrop'sil' (*makro-* + *-opsi*), opfattelse af en set genstand som større end den normalt synes at være på den givne afstand.

makro'skop'isk (*makro-* + *-skopisk*), som kan ses m. det blotte øje.

'makrostrukt'u'r, et materiale, f. eks. en legerings, umiddelbart synlige opbygning; mods. mikrostruktur.

maks'ma'l' (lat. *maximus* størst), størst mulig.

maksimalafbryder, elektr. afbryder, der bryder strømmen, når den bliver større end en fastsat værdi.

maksimalavance, generelt fastsat højeste (brutto-) avance, udtrykt i % af indkøbsprisen el. som et vist absolut beløb pr. enhed uden hensyn t. indkøbsprisen. m anv. i priskontrollen, når maksimalpriser er vanskelige at fastsætte, f. eks. fordi producent- el. importprisen svinger stærkt, fordi varen sælges i mange, varierende kvaliteter.

maksimalpris, generel højestepris for en vare el. ydelse. I Danmark har priskontrollen siden beg. af 2. Verdenskrig haft bemyndigelse til at fastsætte m for bestemte varer el. varegrupper, og m har

Vladimir Makovskij: Strid i Køkkenet. 1912.

været prisreguleringens vigtigste instrument.

maksimaltøj (maksimalhabitter, -sko osv.), betegnelse for en af staten som standard autoriseret udførelse (til fastsat el. lav pris) af en vigtig, men knap forbrugsartikel. Evt. er fremstill. af en sådan maksimalvare pålagt producenterne i et vist omfang, f. eks. under Den 2. Verdenskrig.

mak'sime (lat. *maxima* (*sententia*)) den største sætning, (vilkår) grund sætning, rettesnor for handling.

maksimum (lat: størst), den største, højeste værdi. *Mat:* en funktion $f(x)$ har m for $x = a$, hvis $f(a)$ er større end funktionsværdierne i en vis omegn af $x = a$.

maksimumstermometer er indrettet til at vise den maksimale temp., det har været udsat for. m anv. i meteor. til luft-temp. samt som lægetermometer.

makula'tu'r (lat. *macula* plet), i bogtryk ark, uanvendelige p. gr. af trykfejl, smuds, skørheder osv.

makule're (lat. *maculare* plette), tilsudsede, edelege.

mal- (lat. *male*, fr. *mal* dårligt), ilde-, u-

mala'ba'r-finke el. *malabar-fåsan* (efter Malabar-kysten) (*Lonchura mala'barica*), asiat. væverflug. Alm. burflug.

mala'ba'risk, ældre betegn. for de dravidiske sprog på Malabar-kysten, spec. Tamil. m i bet. »knudret, uforståeligt sprog«; skyldes antagelig danskere i Trankebar.

Mala'ba'r-kysten (eng. [mälə'ba:]), ind. *Malayalam*, den sydl. del af Forindiens V-kyst.

Mal'acca (eng. [mälä'kä]), 1) brit. koloni på Malacca-halvøens V-kyst i Malaja; 1658 km²; 236 000 indb. (1941), deraf 112 000 malajer og 92 000 kinesere. 2) hovedstad i 1); 45 000 indb. (1940).

Mal'acca-halvøen, ca. 1500 km l., bjergrig halvø, der fra S-Bagindien skyder sig mod S ml. Det Ind. Ocean og Malacca-strædet mod V og Det Sydkin. Hav mod Ø. Smalleste sted er tangen ved Kra (42 km). Ved M-S-Spids ligger Singapore. M er del ml. Burma, Thailand og Malaja.

Mal'acca-strædet, ca. 750 km l. farvand ml. Malacca-halvøen og Sumatra.

-malaci [-'si'] (gr. *malakos* blød), blødhed, opløst tilstand.

Maladetta [-'ðætä], Pyrenæernes højeste parti; når 3400 m i Pico de Aneto.

'mala'fides (lat.), ond tro; mala fide, i ond tro.

Málaga, by i S-Spanien, ved Middelhavskysten; 278 000 indb. (1947). Udfører M-vin og er bet. handels- og industriby; læder, spiritus, sukker, chokolade, søbe, kemikalier og pianoer. - Anlagt af feni-kerne. Fra maurertiden 711-1487 stammer kastellet Gibralfaro på en høj over byen.

Málaga-vine, søde, mørke hedvine fra Málaga i Spanien.

Mal'ahov [töf], gammelt fort ved Sevastopol på Krim. I Krimkrigen rømmede russerne Sevastopol efter M-S fald 8. 9. 1855.

Malaita [ma:'læita:], den folkerigeste bl. Solomon-øerne; ca. 40 000 indfødte.

Mal'ajia, eng. *Federation of Malaya* [fædæ'reiʃən əv mälæiə], brit. protektorat på den sydl. del af Malacca-halvøen omfattende de ni malajstater Perak, Selangor, Negri Sembilan, Pahang, Johore, Kedah, Perlis, Kelantan og Trengganu samt de brit. settlements Penang og Malacca; 134 760 km²; 4,9 mill. indb. (1947). M består af en lav slette med større og mindre bjerge dækket af tropiske skove. Af indbyggerne er 40% malajer, 40% kinesere og 12% indere. Der dyrkes gumm (65% af den dyrkede jord; 1947: 656 000 t), ris (14%; 1946: 250 000 t) og kokos (12%). Mindreften leverede i 1939 30% (57 000 t) af verdens tin. *Historie.* Efter Singapore's grundlæggelse 1819 kom Malajistaterne især fra 1870erne under eng. indflydelse, til dels samlet i føderation under eng. protektorat. Under jap. styre 1941/42-1945. 1946 oprettedes en fælles union af Engl., feb. 1948 efter modstand bl. indfødte erstattet af Den Malajiske Føderation. Især fra 1948 heftige kampe m. kommuniststyrker.

ma'la'bjørn (*Hel'arctos mala'yanus*), lille,

Malajbjørne.

korthåret bjørneart. Overvejende planteæder. Malacca, Soendaerne. (Ill.).

malaj'er [-'lai'ør], indfødte i SØ-Asien (Indonesien, Malacca, Formosa) af mongolid race type og med sprog tilhørende den malayo-polyneisiske (austronesiske) sprogæt. Menes opr. at være indvandret fra Malacca til Indonesien. *Kulturen* har udviklet sig med påvirkninger udefra, i oldtiden fra S-Kina, senere fra Forinden (buddhisme, hinduisme), i middelalderen fra Arabien (muhamedanisme). *Buddhismen* forekommer i vore dage kun ren på Bali, islam er den mest udbredte tro, mens kristendom kun stedvis har haft større fremgang (Filipinerne). *Agerbrug* er hovederhverv, med risdyrkning, der de fl. steder drives som svedjæbrug med hakke el. gravestok, på Java, Bali og Filipinerne som højtudviklet landbrug med plov på kunstvandede, terrasserede marker. *Sagopalmsens* betydning tiltager mod SØ, batat, taro, majs, banan giver vigtige tilskud til ernæringen overalt. *M-s kultur* er lokalt stærkt varieret; kunst og håndværk står højt, og hos fremskredne kulturfolk træffes barbariske skikke som kannibalisme (bataker) og hovedjagt (Formosa, dajak). Sin højeste blomstring har *m-s kultur* nået på Java og Bali.

mal'aj'isk, sprog, der hører til den indonesiske gruppe af den malayo-polyneisiske sprogæt; tales af demalajerne på Malacca og i de af dem anlagte kolonier i Indien, på Soendaerne og Filipinerne. m anv. som handelssprog i Det Ind. Ocean.

mal'aj'iske race, en race, hvortil folken på Malacca-halvøen, Soendaerne, De Polyneisiske Øer og i Austr. skulle høre. Da det ikke drejer sig om en enkelt race, har ordet ikke mere vidensk. anv.

Mal'aki's, græcisert form af hebr. *Maleaki* mit sendebud, min engel, fejlagtigt opfattet som navn på forfatteren til den sidste af de »små«; profeter (se kap. 3, 1).

mal'ak'it (gr. *malachē* katost; m har samme farve som k.-blade), $CuCO_3$, $Cu(OH)_2$, smaragdgrønt mineral, forekommer i skorpeformede masser i kobberlejer; anv. som kobbermalerm især i Ural.

malakitgrønt, bittermandeloliegromt, $m.f.l.$, salt af tetrametyl-diamino-trifenylmetan. Et billigt blåliggrønt farvestof, der fremstilles af benzaldehyd og dimetylanilin, og farver silke, uld og jute direkte, bomuld efter bejdning.

malakkarør (af *Malacca*), mørke former af spanskør, bruges til spadeserestokke. Brunes ofte kunstigt v. hj. af røg.

malako- (gr. *malakos* blød), bløddyr-, blød-.

Malakoff, fr. gengivelse af Malahov.

Mal'an [ma:'la:n], eng. [mälə:n], *Daniel François* (f. 1874), sydafr. politiker. *Parlamentsmedl. fra 1919. Arb. f. S-Afr.s* løsrivelse som uafh. republik fra brit. imperium. *Indenrigsmin. under Hertzog 1924-33;* derpå oppositionel mod samlingsreg.; leder af nationalistisk, negerfjendt. Samlingsparti (Herenigde Parti), bekæmpede S-Afr.s deltagelse i 2. Verdenskrig. Efter valgsejr maj 1948 første- og udenrigsmin., erklærede sig for ven-skab m. imperiet, når S-Afr.s uafhængigh. og suverænitæt ikke droges i tvivl.

Mal'a'parte, *Curzio*, pseud. f. Curzio Suckert.

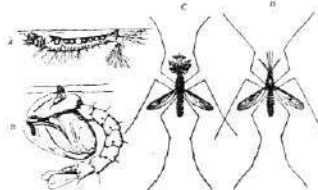
mal-à-propos [mal-a-prö'po] (fr.), ubejlig, ilde anbragt.

ma'la'ria (ital. *mala aria* dårlig luft) el. *sumpfeber*, alm. tropesygdom. Skyldes malarieplasmidierne, som forekommer i tre former, der forårsager henh. andendags-, tredjedags- og fjerdedagsfeber.

Sygdommen overføres fra menneske til menneske kun gnm. blodoverføring el. gnm. stik af myggen *Anopheles*, hos hvem den kendte formering af plasmidierne foregår. I blodbanen hos mennesker foregår der for sygd. typiske feberanfald, der begynder med voldsomme kulderystelser, medens temp. stiger. 3-4 timer senere kommer der voldsom sved og i løbet af 2-4 timer falder temp. igen. Der er så velbefindende til næste feberanfald, som kan komme 1-3 dage senere afhængig af malarieformen. Behandles både terapeutisk og profylaktisk med kinin, Plasmochin og lign. præparater. Myggebekæmpelsen er den vigtigste profylakse over for **malaria**. **Behandling**, indpodning af malarieantistof for derved at fremkalde feberanfald; bruges over for sensyfilittiske lidelser.

malaria **bekæmpelse** foregår for en væs. del ved at berøve malariamyggen dens udklækningssteder o. l. gnm. udtørring, besprøjtning af vandhuller m. petroleum o. l. Hertil kommer direkte bekæmpelse af myggene m. insektdræbende midler, navnlig indendørs, samt bekæmpelse af selve parasitten m. kinin o. l.

malariamyg (*Anopheles*), slægt af stikmyg, overfører malarieparasitten. Larverne i vegetationsrige smådamme, også

Malariamyg. A: larve, B: puppe, C: han, D: hun.

i brakvand, uden ånderør. De voksne myg sidder m. kroppen parallelt m. underlaget. I Eur. navnlig *A. maculipennis* (også i Danm.), der forekommer i fl. racer, der forholder sig forsk. m. h. t. sygdoms-overførelse.

mal'alt (lat. *malum* æble), salt af æblesyre. **Mala'vikāgni'mitra** (sanskrit: Målavika og Agnimitra), drama af Kälidāsa over et motiv fra ind. haremshv. da. overs. 1874 (*Kongen og Danserinden*).

mala'yalam, nyindisk, uarisk sprog af den dravidiske gruppe, tales i provinsen Mangalore og langs S-Indiens V-kyst.

mal'ayo-poly'ne'siske sprog [-'jo-], nu også kaldet *austronesiske sprog*, tales på øerne i Det Ind. Ocean og i Stillehavet, fra Madagascar i V til Paskøen i Ø (men ikke på det austr. fastland og Ny Guinea). De deles i 3 grupper: indonesisk el. malajisk i videre forstand, melanesisk med mikronesisk, og polyneisk. Ordene er i reglen tostavelde, affikser anv. i udstrakt grad, genus og kasusendelser findes ikke.

Malberg, Henrik (f. 1873), da. skuespiller. Broder til Peter M. Deb. 1896, i Århus, spillede til 1914 mest i provinsen. 1914-17 v. Alexandra Teatret i Kbh. og fra 1917 ved Det Kgl. Teater, hvor han med held overtog en del af Olaf Poulsens repertoire (»Jeppé på Bjerget«, »Per Degn i »Erasmus Montanus«, »Corfitz m. fl.

Malberg, Peter (f. 1887), da. skuespiller. Broder til Henrik M. Deb. 1907. 1913-25 på Alexandra Teatret i Kbh., senere oftest free lance. Populær lystspil- og karakterkuespiller med speciale i snurrige, ofte lidt lurvede typer (Svanemose i »Peter den Store«). På film har han bl. a. spillet putkæmperen i »Bolettes Brudefærd« (1938) og »Tummelumsen« (1941).

'Malbork, ty. *Mariburg*, by i Polen (Østpreussen), SØ f. Gdańsk (Danzig)

ca. 20 000 indb. I **M** ligger slottet Marienburg.

Malchus (efter *Malkus*), kort, enægget sværd med krum, bred kling.

Malcolm ['mälkəm], 4 skotske konger: Malcolm 2. (d. 1034), måtte 1031 hyde Knud den Store. - Malcolm 3., reg. 1057-93, hævnede sin fader, Duncan 1., ved at styrte dennes drabsmand Macbeth.

Malczewski [mal'česki], Antoni (1793-1826), po. forfatter; romantiker, indførte ukrainske motiver i poesien.

Malden [mä'dlən], nordl. industriforstad til Boston, Massachusetts, USA; 60 000 indb. (1945).

Malden and Coombe [mä'dlən ən 'kə:m], sydvestl. forstad til London. 44 000 indb. (1948).

Mal'di'verne (eng. *Maldive Islands* ['mä'di:vai'ənz]), ceylonsk øgruppe (12 koraltønder) i Ind. Ocean SV f. Forindiens sydspids; 300 km²; ca. 90 000 indb. Eksport af kopra.

Malebranche [mal'brä:š], Nicolas (1638-1715), fr. filosof. Fremsatte i *De la Recherche de la Vérité* (3 bd., 1674-78) en chartesiansk-occasionalistisk filos., if. hvilken Gud er den virkende årsag til alle hændelser.

Male'di'verne, urigtig stavemåde for Maldiverne.

male'di'viske nødder, frugterne af en palme, der vokser på øerne i Det Indiske Ocean. **m**, der er verdens største frugter, træffes drivende rundt på havet som kokosnødden.

male'i'nsyre (lat. *malum* æble), tobaks-, umættet syre, der kan fås af og omdannes til den dermed stereoisomere syre, fumarisyre.

Male'ra, ø. bl. Ny Hebriderne. 2539 km².

Ma'lene, kvindenavn, af Magdalene.

Malenkov [-kəf], Georgij M. (f. 1901), sov. politiker. Partimedl. siden 1920. Sekr. i partiets centralkomite, medl. af politbureau og Den Øverste Sovjs præsidium. Medl. af forsvarsrådet 1941, af genopbygningskomiteen 1943. Deltog i kommunistisk møde i Warszawa sept. 1947 (oprettelsen af Kominform).

Maleren (*Pictor*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

malerkunst, den form af bildende kunst, hvori den æstetiske virkning fremkaldes af farve, der i linier og flader er lagt på et underlag. **m** kan inddeles i genrer efter arten af forbundne materialer, idet der ml. arten af underlag (mur, træ, lærred, papir m.) og farve (opløst i vand, lim, æggehvide, olie, fernis m.) består en gensidig tekn. afhængighed, som igen er afgørende for værkernes æstetiske helhedsvirkning. Hovedgenrer er: fresko-, enkaustik-, tempera-, oliemaleri, akvarel og pastel. - *Historie. Oldtidskulturerne*. På grund af materiaernes ubestændighed er oldtidskulturerne **m** alm.-vis meget mangelfuld overleveret. De ældste bevarede eks. på **m** er naturalistiske dyremalerier fra *palæolitiske* tid (klippehuler i Spanien og Frankrig; Altamiragrøtten m. fl.). Længt yngre er de *ægypt.*, med samtidig reliefkunst stilbeslægtede, vægmalerier i Nye Riges grave (Theben) og paladser (Amarna). *Græsk m* (Polygnotos, Apollodoros, Apelles) kendes kun gnm. beskrivelser og efterligninger i samtidigt vase-maleri og gnm. senere *etruskisk* og *romersk m* (beboelseshuse i Rom, Hercules-neum, Pompeji), der i teknik, motivvalg og stil har gr. forbillede. Tekn. og stil-mæssig egenartet er *asiat. m*, hvis ældste bevarede værker er buddhist. inspireret kinesisk og jap. **m** fra henh. 4. og 6. årh. e. Kr. - *Europa e. Kr.* Indtil ca. 1400 står eur. **m** i Kristendommens tjeneste; udsmykninger af kirker (fresker, mosaikker) og rel. håndskrifter er dominerende. Traditionen udgår fra den oldkristelige kunst i Middelhavets-stæderne (Alexandria, Antiochia, Rom), når sit foreløbige højdepunkt i byzantinsk **m**, hvis sidste blomstringsperiode slutter med tyrkernes erobring af Konstantinopel 1453, men hvorfra påvirkning tidligt udgik til V-Eur. En national bearbejdelse af byzant. stil beg. i 13.

årh. i Ital. og når sit højeste i Giottos fresker, som ved fl. stiltræk forbereder Renæssancen. En nyvakt sans for det karakteristiske, for naturstudium og teknik (opdagelse af linearperspektivet) og en udvidelse af motivkredsen gennemføres i 15. årh. (ugrenæssancen) samtidigt i Ital. (Botticelli, Masaccio) og Nederl. (van Eyck); videreudvikles i 16. årh. i forb. med dybtgående antikstudium og deraf fig. stræben mod harmoni og idealiserende monumentalitet, der resulterer i den ital. højrenæssances uovertrufne maleriske storhedstid (Raffaël, Leonardo, Michelangelo, Correggio). I 17. årh. er mange lande og fl. retninger repr.: en effektiv, national farvet barokstil dyrkes i Spanien (el Greco, Velázquez) og Flandern (Rubens, van Dyck), klassicisme i Frankr. (Claude Lorraine, Poussin) og en særpræget, fint nuanceret naturalisme i Holland (Frans Hals, Rembrandt). I 18. årh. opnår Frankr. sit siden da hævede førerskab i eur. **m**. Med rokokoen i århs beg. (Watteau) og nyklassicismen i slutn. (David, Ingres) fastlægges stilideal, der er normgivende langt ind i 19. årh., og som ved sin kølighed og strenghed danner kontrast til den frembrudende patetiske, romantiske **m** (Delacroix). Romantikens naturopfattelse er forudsætn. for landskabsmaleriets rige udvikling (Barbizonskolen) og dermed for det op gnm. årh. tiltagende naturstudium, som i realismen (Daubier, Courbet) og impressionismen (Manet, Degas, Renoir) finder sit afsluttende udtryk. - En fornyelse af **m** under stræben mod udtrykskraft, dekorative værdier o. l. gennemføres omkr. årh.skiftet af kulere som Cézanne, van Gogh og Gauguin, hvis arb. er kilde for flertallet af det 20. århs.s retninger, ekspressionisme (Edv. Munch), kubisme (Picasso), futurisme, surrealisme m. fl.; de bryder med den illusionistiske naturgenivelse, delvis også med eur. tradition for i stedet at lade sig inspirere af primitiv ikke-eur. **m**. Dette brud har fået definitiv karakter i den såk. abstrakte kunst, som arb. med former og figurer, som intet forestiller.

malermuslinger (deres skaller blev tidl. anv. til at opbevare og blande farver i) (*Urnio*), ferskvandsmuslinger, beslægtede m. dammuslinger. Tykskallede m. veludviklet hængsel og tykt perlemorslag. 3 arter i Danmark.

malerskole, 1) skole for udd. i malerkunst; 2) gruppe af kunstnere, f. eks. Barbizonskolen.

Malherbe [mal'ærb], François de (1555-1628), fr. digter; hans poesier (sonetter, oder o. a.) er uden større originalitet og følelse, men har haft bet. for det 17. århs. æstetik ved sine strenge krav om klarhed og soberhed i verset; forlanger nøjagtig cæsur og korrekte rim, forbyder hiat og enjambement.

malhon'net (fr.), uhæderlig, ufn.

malice [-'li:s] (fr., af lat. *malus* slet), ondskabsfuldhed, skadefryd, drilagtighed; malici'øs, drilagtig.

mal'i'gn (lat. *malignus* ondskabsfuld), med., ondartet.

Malik-Shah, tyrk. *Melikshah* [-'fah], seldsjuk-hersker 1072-92, erobrede Lilleasien fra Byzans.

Mal'linche [-'lɪæ], 4461 m h. vulkankegle ml. México City og Veracruz.

Malindi [ma:'li:ndi], havneby i Kenya, 120 km N f. Mombasa. Herfra sejlede Vasco da Gama 1498 til Indien m. arab. lods.

Malines [ma:'lin], fr. navn på *Mechelen* (belg. by).

malinesknipling (efter *Malines*) [ma:'lin-], knipling af meget fin tråd med blomster-motiver, omrandet af en ret grov tråd. Bunden består i reglen af sekskantede huller.

Malinowski [-'nəuski], Arno (f. 1899), da. billedhugger. 1921-35 knyttet til Den Kgl. Porcelainsfabrik, 1936-44 til Georg Jensens Sølvsmedie. Bl. hans værker *H. C. Andersen-Mindemedaljen* og *Døbejnt* og *Alterset* til Skive Gl. Kirke.

Malinovskij [-'nəf-], Rodion I. (f. 1898),

sov. marskal (1944). Havde 1941-42 kommandoen i N-Kaukasus og på Donfronten, 1943 i Ukraine; slog tyskerne ved Rostov 14. 2. 43, ledede overgangen over Bug marts 44, over Prut aug. s. å.; erobrede med 2. ukrainske hærgruppe Budapest 13. 2. 45, Bratislava og Wien april s. å. Mod Japan i Manchuriet aug. 1945.

Malipiero [-'pjæro], Francesco (f. 1882), ital. komponist, en af Ital.s førende. Har bl. a. komp. operer, symfoniske værker, balletter, korværker m. v.

Mal'javin, Filip (f. 1869), russiskfødt maler, elev af Repin, påvirket af Zorn. Udstillede 1934 i Kbh.

malkemaskine, maskine for mekanisk udtømning af koens yver. **m**, der arbejder efter tryk- og sugeprincip, består af pattekooper med gummisslanger, til hvilke tryk og sugning overføres fra et i regelen på malkespanden anbragt apparat, den såk. pulsator, og af vacuumanlæg med pumpe samt kraft/maskine. **m** er ret kompliceret i sin bygning og derfor vanskelig at reholde. Den udstrakte brug af **m** er ikke nogen fordel for mælkekvaliteten.

malkning, den proces, hvorved mælken udtappes af malkedyrens yver. Malkningen, der har stor bet. såvel for mælkeydelsen som for mælkenes hyg. beskaffenhed, kan foretages med hånden el. v. hj. af maskine.

Mal'ko, Nikolaj (f. 1883), russ. kapelmester. Elev af bl. a. Rimskij-Korsakov. 1929 prof. ved konservatoriet i Leningrad. Siden 1929 hyppig gæstledende ved den da. statsradiofoni. Under 2. Verdenskrig i USA.

mal'konduite (fr.), ubehændig adfærd, taktløshed.

Mal'kus, den af yppersteprestens svende, hvis ore Peter afhuggede, da Jesus blev anholdt; Joh. 18.10.

Mail, The (dø 'mäil), undertiden [-mä:] (eng. *mail* kølle), opr. en pall-mailbane i St. James's Park i London, senere omdannet til en mandøns alle.

Mailarmé [malar'me], *Stephane* (1842-98), fr. digter, har været symbolisternes beundrede fører ved sin høje tanke om kunsten. Hans digte stræber mere efter at suggerer, også ved musikalske virkninger, end at udsige klart. Berømt er *L'après-midi d'un faune* (En Fauns Eftermiddag) (1876).

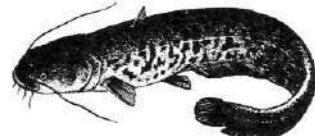
malte, bøjle, som **m**, en deri indgribende hægte bruges til at sammenholde klædningsstykker.

Malte'brok i krigen drager, da. efterligning af den fr. vise »Malbrough s'en va-t-en guerres», fr. spotteviser over den eng. hærfører Marlborough.

malte'muk (holl. *mal* tåbelig + *mok* mæge), d. s. s. istormfugl.

Mallemukfeld, stejlt forbjerg på Holms Land, Østgrønland.

maller (*Siluro'idea*), gruppe af fisk beslægtede m. karper, skælløse, ofte m. føletråde, undertiden beklædt m. ben-

plader, ofte fedtfinne; svømmeblæren udvidet, undertiden lydfrembringende. Mest trop. ferskvandsfisk. Hos os tidl. den alm. el. eur. **m** (*Silurus glanis*), indtil 5 m l. bundfisk; Ø- og Ml. Eur., i Søe Sø til ca. 1800. Til **m** hører i øvrigt panser-**m**, dværg-**m**, tråd-**m** m. fl.

Mallet [ma'le], *Anatole* (1837-1919), schw. ingeniør, konstr. 1887 det såk. **M**-lokomotiv, et ledetelt lokomotiv med een kedel, men med to drivværker, så-

ledes at det kan have indtil 10 drevne aksler og dermed en betydelig større trækraft end normale lokomotiver, som kun kan have indtil 6 drevne aksler.

Malling, da. stationsby (Århus-Ødder); 718 indb. (1945).

Malling, Jørgen H. (1836-1905), da. komponist. Operaerne *Frithiof* og *Listinka* samt koncertdramæet *Kyvala*.

Malling, Mathilda (1864-1942), sv.-da. forfatterinde. Hendes hist. romaner, bl. a. *En Roman om Førstekonsulen* (1894) og *Manden, Hustruen og Lord Byron* (1912), og hendes skånske herregårdsromaner har haft mange læsere.

Malling, Otto (1848-1915), da. komponist. Domorganist i Kbh. 1900-15, 1900 konservatoriedirektor. Skrev bl. a. en symfoni, en klaverkoncert, balletten *Askepot* (1911), kammermusik, sange samt orgelmusik.

Malling, Ove (1747-1829), da. forfatter. Knyttet til Høegh-Guldberg, udg. 1777 *Store og Gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* med praktiske eksempler på borgerdyd. Knyttet til toldvæsenets ledelse 1777-1809, bidrog til toldlov 1797, Kbh.s fattiglov 1799. Medvirkede som rigsbankdirektør til pengepolitikken efter 1813; statsrådsmedl. fra 1824. (Portræt).

Malling, Peder (1781-1865), da. arkitekt, elev af C. F. Hansen, 1809 stadsbygmester i Kbh. Byggede *Soro Akademi* (1822-27); hovedværket er den fornyende selvstændige universitetsbygning (indviet 1836). Desuden *Borchs Kollegium* (1823-24) o. a.

Malling, Vilhelm (1846-1912), da. forfatter og præst. Af hans skuespil fremhæves *Børnene* (1908). Red. den litt.-hist. biografi-saml. *Fra Holberg til Chr. Richardt* (1900-1901).

Malling Landbrugsskole, grl. 1889 af en kreds af egnens mænd, siden 1. 3. 1946 selvejende institution. Til skolen hører et landbrugsmuseum. Husholdningsafd. om sommeren.

Mallorca [ma'ljorka] (sp., egl: den større), hovedøen i den sp. gruppe Balearerne; 3625 km², ca. 327 000 indb. (1940). M er opfyldt af bjerge, der når 1445 m i Puig Mayor. Klimaet er subtropisk, vegetationen maki, i større højde ege- og nåleskov. Hvede, vin, oranger m. m. Fiskeri. Hovedby: Palma de Mallorca. **malm**, 1) mineral, hvoraf metaller udvindes. De fleste og vigtigste er ilt- og svovlforbindelser; 2) d.s.s. hvid (øvre) jura.

Malmaison, La [la malme'zø], slot V. F. Paris, opført af Napoleon I, siden 1901 museum for minder om denne.

Malmabanen, Riksgränsbanan, sv. jernbane Luleå-Kiruna-Riksgränsen (449 km)-Narvik. M er elektrificeret (indviet 1903); malmeksport fra jernmalmejerne ved Kiruna og Gällivare.

Malmberg [-bærj], *Bertil* (f. 1889), sv. forfatter. Har i samf. af formkøn refleksionslyrik *Atlantis* (1916), *Dikter vid gränsen* (1935) bevæget sig fra platonisk idealisme t. knugende kulturpessimisme. Udg. 1942 sit første drama *Excellensen* (opf. i Kbh. 1945).

Malmberget [-bärjöt], sv. mineby, Norrbotten, ved Gällivare; 3900 indb. (1948).

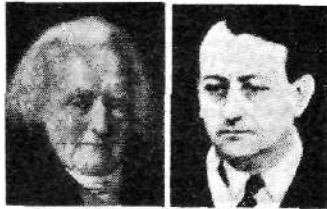
Malmédy [malme'di], lille belg. by i området Eupen-M, prov. Liège; 3800 indb. (1948).

Malmfred, no. og da. dronning, datter af den russ. fyrst Mstislav, 1120 g. m. Sigurd Jorsalfar, 1132 g. m. Erik Emune. **malmgang**, eruptiv-el. infiltrationsgang rig på malm.

Malmros, Richard (f. 1905), da. læge; overlæge v. den neurokirurgiske afd. v. Århus Kommunehosp. 1941.

malmseparation, adskillelse af malm fra urenheder og de enkelte malme fra hinanden sker dels ad magnetisk vej, dels ad vandmekanisk vej (kombineret sigtning og slemning, udstrømning over vibrerende, svagt skrånende flader (ryste-borde) og ved floatation.

malmsey ['ma:mzi] (eng., efter eksport-havnen Malvasia (gr. Monemvasia) på

Ove Malling.

André Malraux.

SÖ-Peloponnes), sød, fyldig Madeira-vin af malvasierdruer.

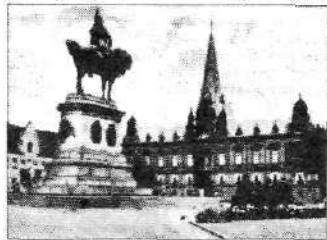
malmskib, skib med stor styrke indrettet til malmtransport.

Malmström [-strø:m], *August* (1829-1901), sv. maler; har bl.a. behandlet romantiske og nord. sagnhist. motiver, *Bråvallaslaget* (1860-62, Sthlm.s rådhus), *Elverlandet* (1866, nat.mus., Sthlm.); genre- og børnebill.; ill. til »Fritiofs saga«, »Fändrik Ståls sägner« m. m.

Malmström, *Axel* (f. 1888), da. biskop, præst i Kbh., biskop i Viborg 1936, står Indre Miss. nær. Formand for Dansk Missionsråd.

Malmström [-strø:m], *Bernhard Elis* (1816-65), sv. litteraturhistoriker og forfatter. Påvirket af Hegels filosofi vendte han sig kritisk mod nyromantikken, hvis ånd dog præger hans vemodige, lyriske produktion.

Malmö, sv. købstad, Skåne, hovedstad i Malmöhus län, v. Lommabukten; 186 000 indb. (1949). Sv.s 3. største by. Centrum

Malmö. Stortorget.

er Gamla staden, omgivet af kanaler. St. Petrikyrka (gotisk, grl. 1319); Malmöhus slot med museum; rådhuset (1546); länsresidensetabl. (1730); stadsteater (1944). Forlystelsesetabl. »Folkets park« og uden for M. travbanen »Jägersro». Industri: maskiner, skibe, tekstil, beklædningsvarer, cement, levedsmidler, kunstgødning. Meget bet. handel og søfart. Frihavn. Jernbaneknudepunkt, lufthavn (Bulltofta). Radiostation. Nævnes fra ca. 1200. Købstad 1353. Blomstring i beg. af 16. årh. (borgmester Jørgen Kock), støttepunkt for Reformationen i Danm. Sv. fra 1658. Blev efter 1850 S.Sv.s økon. centrum.

Malmöhus [-hüt:s], slot, Malmö. Grl. 1434 af Erik af Pommern, genopbygget 1536-42 af Chr. 3. efter ødelæggelse under Grevens Fejde, 1822-1914 statsfængsel; brandhæret 1870. 1926 overdraget til Malmö museum som efter omfattende restaurering (1926-32) og nybygning (1935-36) flyttede ind henh. 1932 og -37.

Malmöhus län, sv. län, omfatter SV-Skåne; 4847 km², 568 000 indb. (1948). Industri, landbrug (71 % agerland). Handel og samferdsel.

Malmö stadsteater ['sta(d)stea:tør], teater og koncertbygning (Malmö), opført 1940-44 efter tegninger af ark. Erik Lallerstedt (f. 1864), Sigurd Lewerentz (f. 1885) og David Hellén (f. 1905).

M har 1717 tilskuerspladser, men kan ved inddragelse af foyé'er en yderligere give plads for 1000 ståpladser. Ved et system af løse vægge kan tilskuerrummet afgrænses i forsk. størrelser, henh. 419, 604, 1098 og 1616 pladser. Som et anekdot til den store scene er der et forsøgsteater, Studioscenen, med 204 pladser.

Maloja [ma'lo:ja:], ital. *Maloggia*, 1817 m h. bjergpas i Albula Alperne, Graubünden, Schweiz.

Malone [ma'oun], *Edmond* (1741-1812), eng. litteraturforsker. Grundlæggende arb. om tidsfølgen i Shakespeares produktion (1778), fremragende udgiver af Shakespeare (1785-92) og Dryden (1800). Det litt. *Malone Society*, grl. 1907, er opkaldt efter M.

mal'olnsyre (lat. *malum* æble), CH₂ (COOH)₂, tobaksisk syre, som kan fremst. ud fra kloreddikesyre. I estere af m kan CH₂-gruppens brintatomer let erstattes med natrium og derefter med alkylgrupper, hvorfor m har bet. for synteser.

Malope (lat.), slægt af katostifam. M 'trifida, med lappede blade og røde el. hvide blomster, enårig sommerblomst i haver.

Malory ['mälörj], *Sir Thomas* (15. årh.), eng. forfatter. Samlede og bearbejdede i prosaværket *Morte d'Arthur* (1484) de vigtigste digtninge om kong Arthur.

Malpighi [-'pigij], *Marcello* (1628-54), ital. anatom, histologiens grundlægger. Opdagede 1661 hærkarnettet, beskrev de røde blodlegemer og forsk. organer struktur. Tillige fremragende plante-anatom.

malpighiske rør (el. kar) (efter M. Malpighi), insekternes ekskretionsorganer, 4-6 ofte farvede, tynde rør, der udmunder i endetarmens forreste del.

malplaceret [-a'se'-] (fr. *malplace*), ilde anbragt.

Malplaquet [-'kæ], fr. landsby nær belg. grænse; berømt for Marlboroughs og Eugens sejr over fr. hær under Villars, 11. 9. 1709.

mal'pro'per (fr.), snavset, sjusket.

Malraux [mal'ro], *André* (f. 1895), fr. romanforfatter, har både i romaner som *Les Conquérants* (1928, da. *Erobrerne* 1945), *L'Espoir* (håbet, 1937) og i handling bekæmpet fascismen; deltog i den sp. borgerkrig og den fr. modstandsbevægelse under tyskernes besættelse. De Gaulles propagandaleder siden 1947. (Portræt).

malstrøm (holl. *maalstroem* hvirvelstrøm), vandhvirvel i stærk strøm over ujævn flod- el. havbund.

malt, spiret korn, især *maltbody*, der anv. ved fremst. af sprit og øl. Kornet udblødes (stobsættes) i 2-3 døgn i beholdere med vand, der udsiftes nogle gange. Endv. tilledes trykluft gnm. nogle i bunden anbragte rør. Spiringen, der varer 7-11 dage, kan ske i ved gulvmaltning, hvor kornet lægges ud i et 20 cm tykt lag; ved omskovling holdes en passende fugtighed og temp. (12-20° C); 2) ved kassemaltning, hvor kornet anbringes i ca. 1 m tykke lag i kasser med perforeret bund, hvorigen søges konditioneret luft; 3) ved tromlemaltning, hvor maltingen sker i tromler, gnm. hvilke der suges luft, kastningen foregår ved, at tromlerne med passende mellemrum sættes i rotation; 4) ved kulsyterastmaltteri, hvor spiringen i 3-4 dage foregår som ved kassemaltning, derefter standses lufttilførslen. Luften i kassen bliver rig på kuldioksyd og der dannes nogle stoffer, som gør m særlig anvendelig til mørkt øl. Ved spiringen dannes enzymer, bl. a. amylase(-diastase), der omddanner stivelse til sukker, og protease, der nedbryder æggehvidestoffer. m (grønmalts) er færdig, når bladspiren er 7/8-1 af kornets længde, til spirefabrikation dog først, når spiren er ligeså lang som kornet, idet der her lægges mest vægt på enzymindh. Til olfremst. underkastes m en tørring ved 50-110° C på malkøllen, hvorved der dannes aromatiske stoffer. Af maltyper skal nævnes pilsener m, der tørres ved lav temp. og giver lyst øl, münchener m, tørres ved 110° C og giver mørkt øl, lager m, der er en mellemting, **hydium**, der er mørkere og mere aromatisk end münchener m, **rogm** ligner **hydium**, men tørres med forbrændingsluft og har roget aroma, farvem tørres ved ca. 200° C og anv. bl. a. til porter, **hvedem** anv. i finbrødsbageriet til understøtning af gæringen.

Malta (eng. ['mä:ltə]), brit. øgruppe i Middelhavet 80 km S f. Sicilien, omfatter

hovedøen **M** samt øerne Gozo, Comino og nogle ubeboede holme; 316 km², 295 200 civile indb. (1947). Overfladen er et indtil 257 m h., jævnt kalkstensplateau. Kysterne er stejle undtagen mod Ø, hvor hovedstaden, den stærkt befæstede krigs- og handelshavn Valletta, ligger. Klimaet er subtropisk med vinterregn, 55 cm årlig. På den udyrkede jord vokser makt. Ca. 20 000 indb. taler italiensk, ca. 10 000 er englændere, resten er maltesere, der taler en arab. dialekt med mange ital. ord. Beboerne dyrker hvede, byg, kartofler, grønsager, sydfrugter, bomuld og vin og holder får og geder. Desuden drives fiskeri. Havnen og de militære anlæg beskæftiger en ikke ringe del af befolkningen. — *Historie*. Opr. fönikisk koloni, siden gr., kartagisk romersk, fra 870 arab.; 1090–1530 til Sicilien, derefter overgivet til johannitterordenen. 1798 erobret af Bonaparte; befolk. støttede engl., som siden 1800 (formelt 1814) behersker øen. Under 2. Verdenskrig udsattes **M** for over 1000 luftangreb. Sept. 1947 ny forfatn. m. selvstyre.

Malta-feber, langvarig febersygdom med svingende temp. Lidelsen findes i Middelhavslændene og skyldes *Brucella melitensis*; nær beslægtet med kalvekastningsfeber.

mal'tase (af *malt*), enzym, som findes i gær og muliggør hydrolysen af maltose (maltusukker) til glukose. **m** er af afgørende bet. for gæringsprocessen.

maltbyg, storkornede, finkaliede, kvælstoffattige og stærkt enzymdannende bygsorter. I Danmark dyrkes de 2-radede sorter Archer, Binder, Kenia og Maja. **m** skal have høj spirevne (95%) og være fri for beskadigede korn.

maltekstrakt, letfordøjelig og svagt afførende sirup, fremst. ved vakuuminddampning af et konc. maltudtræk. Til bageriformål og som afsætningsmiddel anv. **m** med et større el. mindre indhold af det stivelsesdybende enzym diastase (diastaseekstrakt). (Jfr. sletning).

mal'teserknipling, en genuinesk silkeknipling, ofte med malteserkorset i mønstret.

mal'teserkors, opr. ordenstegn for johannitter (maltesser)-ordenen. Senere brugt som ordenstegn af mange andre ordener. (Ill. se kors).

Malthus ['mäl'bø], Thomas Robert (1766–1834), eng. præst og nationaløkonom. Hovedværk: *Essay on the Principle of Population* (1798, udvidet 1803), som grl. befolkn.læren. Ud fra det aftagende udbyttes lov hævdede **M** heri, at befolk. tenderer mod at vokse hastigere end næringsmidlerne mængde, hvilket altid vil presse arbejdslosheden ned til eksistensminimum.

malthusianisme (efter *Malthus*), soc. polit. anskuelse, der tilstræbte at hemme underklassernes befolk.-tilvækst.

maltkaffe, kaffeerstatning af ristet malt.

maltkølle (lat. *culina* køkken), 1) lille, afsidesliggende hus, der i fællesskab var ejet af landsbyens folk, som efter tur tilberedte maltet til ølbrygningen. **m** blev mødeplads for landsbyungdommen, og disse sammenkomster har bevaret mange folketraditioner, sagn, viser og eventyr; 2) torrerum i malterier. I rummet findes to gulve af perforeret jernplade el. net, hvorpå grønmalten anbringes. Fortorrningen finder sted på det øverste gulv og færdigtørningen på det nederste. Tørningen sker v. hj. af opvarmet luft.

malting, spiring af korn for fremstilling af malt.

mal'tose, maltusukker, et disakkarid, som dannes af stivelse under indvirkning af maltets enzymblanding diastase. **m** hydrolyseres af maltase til glukose og er således et mellemled ved omdannelsen af stivelse til glukose under gæringsprocessen.

maltrak'te're (*mal-* + lat. *tractare* behandle), handle ilde med.

maltspirer, affald fra maltfremstillingen; **m** har en tiltalende lugt og smag, bruges mest som appetitfoder til højtudende køer og fjerkræ.

maltusukker, d. s. s. maltose.

'malum (lat.), onde, sygdom, bruges i med. i sammensætninger som f. eks. **m** coxæ senile (form for hoftebetændelse).

malurt (gl. da. *molurt*, bruges som middel mod møl) (*Artemisia absinthium*), en bynke-art (kurvblomstfam.), grålig sølvglinsende af tiltrykte hår, med halv-kugleformede, nikkende, gule kurve. Har stærk lugt og bitter smag, findes hist og her i Danmark omkr. landsbyer. Bruges som tilsætning til brændevin og ved fremstilling af vermouth og absinth.

Mälwä-plateauet ['mä:lwä:-] frugtbar landskab i Vindhya-bjergenes nordl. del, S-Indien.

malvasier [-si'r] el. *malvoisie* [mal'vwa:zi] (fr.), en speciel druart, opkaldt efter eksporthavnen Malvasia (gr. Monemvasia) på Peloponnes; bruges til fremstilling af meget søde hedvine.

ma'lør (fr. *malheur* ond time), uheld, ulykkelig hændelse.

mame'lukker, lange, løse, blondepruede beklæder brugt af småpiger i 1. halvdel af 19. årh. Opkaldt efter de ægyptiske mamlukkernes beklæder.

Mamer'ti nske Fængsel (oskisk *Mamers* krigsguden Mars), det rom. statsfængsel v. Capitoliums fod, hvor bl. a. Jugurtha, Catilinas fæller og apostlene Peter og Paulus sad fængslede. Den ældste del er fra 3. årh. f. Kr. Overbygget i 1. årh. f. Kr., hvorved **M** bevarede som kælderfængsel. Siden 15. årh. del af kirken San Pietro in Carcere.

mam'lukkerne (arab. *mamlük* købt slave), den ægypt. livvagt; styrtede 1250 Ejubidernes, ledende i Ægyptens admin. også efter tyrk. erobring 1517; slået af Bonaparte 1798, udrudt af Mehmed Ali 1811.

mam'malia (nylat., af lat. *mamma* bryst, yver), pattedyr.

Mammen-stil, stilart fra vikingetidens slutning, opkaldt efter gravfund ved **M.**, Midtjylland, hvor en øske prydet med en dyrefigur blev fundet.

mammi'laria (lat. *mammilla* lille kvindebryst; betydning til formen), kaktusslægt, har kugle- el. søjleform. Fra Mexico. Mange dyrkes.

Mammon (aramæisk *māmōn*) (a) rigdom, jordisk rigdom, personificeret som afgud; Matth. 6, 24.

Mammoth Cave ['mämöb 'kæ:v] (eng: mämmuthulen), grotte 140 km SV f. Louisville, Kentucky, USA. Gange i fl. etager, 150–200 km af dens grotter, skakter og floder er udforsket. I dens søer lever en særegen fauna.

'mammut ('*Elephas primigenius*), uddød elefantart med meget store stødtænder og tæt, lang, rødbrun behåring. Karaktærdyr i yngre istid på nordl. halvkugle. Velbevarede lig med kød og behåring fundet i Sibiriens frosne jordbund, løse tænder på sekundært leje bl. a. i Danm.s istidsaflejringer.

mammutfyr (*Se'quoia gi'gantea*), kendetste art af kæmpefyr.

Mammuthulen, da. for Mammoth Cave.

'mammæ (lat.), bryster.

Mamoré, Río ['rio mamö'ræ], Amazonas-

billoden Rio Madeiras løb i Bolivias lavland.

Mamoulian [mämu'ljän], *Rouben* (f. 1898), amer. filminstruktør. 1929 til Hollywood, til hvis fineste og mest kultiverede instruktører han stadig hører. F. eks. »Dr. Jekyll og Mr. Hyde« (1932), »Dronning Christina« (1934), farvefilmen »Becky Sharp« (1935), »Golden Boy« (1939).

Mamre Lund, Abrahams bosted ved Hebron.

mam'sel' (ty. af fr. mademoiselle), ugift kvinde; husjomfru; guvernante.

al-Ma'mün, kalif 809–33, søn af Härünl-Rashid, søgte at genreise rigsautoriteten og beskyttede videnskaben.

-ma'n (gr. *mania* raseri, lidenskab), vanvittig, gal.

ma'n, de lange hår på den øverste rand af hestens hals. Benævnes undertiden *manke*.

Man (*Isle of M*) [ait öv 'män], eng. ø i Irske Hav, 572 km², 51 000 indb. (1939). Landbrug og fiskeri. Hovedstad: Douglas.

-M erobredes af no. vikinger i 9. årh., af den no. kong Magnus Barfod ca. 1100, kom til Skotl. 1266, til Engl. 1286, men med selvstyre.

Man, *Henrik* de [dä 'man] (f. 1885), belg. arbejderpolitiker, sociolog. Tog efter 1. Verdenskrig afstand fra marxismen (*Zur Psychologie des Sozialismus* 1926), fra 1933 prof. i Bruxelles, arb.min. 1935–36, finansmin. 1936–38. Partiledet 1939; 1946 dømt t. 20 års strafarb. for samarb. m. Tyskl.

'mana (melanesisk), kraft; inden for de antikke kulturer anses alt i naturen for besjælet af kraft, **m**.

manager ['mäni:dös] (eng.), bestyrer, leder, impresario, sportslig leder af et professionelt fodboldhold.

Ma'nagua [-gwä], hovedstad i Nicaragua, på sydsiden af Managua-søen (47 m o. h., 1134 km², 80 m dyb); 137 000 indb. (1946). Genopbygget efter jordskælv 1931 og ildebrand 1936. Centrum for Nicaraguas kaffeavl.

Mana'hiki'Øerne, d. s. s. Manihiki'Øerne.

mana'hik'ner ('*Pipridae*), fam. af træboende spurveflugt, farveprægtige, mellem- og ydertæen sammenvoksede. S- og ML-Amer.

Manäma, Al [äl mä'nä:mä], hovedstad og havn på Bahrein-øerne; 65 000 indb. Olieekspor.

Manasar'rowar, ca. 500 km² stor sø i SV-Tibet; hellig for buddhisterne.

Ma'nasse, 1) israelitisk stamme, som boede både Ø og V f. Jordan; regnes for en søn af Josef ligesom Efraim; 2) jødisk konge (ca. 696–42 f. Kr.), hvis ugdeligedhed G. T. fordømmer.

ma'nater (sp. fra carabisk) (*Ma'natidae*), fam. af søkøer, spatelformet halefinne, indtil 3 m lange. Trop. Atlanterhav og dertil strømmende floder.

Manaus [mä'nau], hovedstad i staten Amazonas, Brasilien; 109 000 indb. (1940). **M** ligger ved Rio Negro udløb i Amazonas, tidl. centrum for handelen med vild kausjnk, nu for paranødder.

Manche [mä:f], fr. dept. i V-Normandiet; 6412 km²; 435 000 indb. (1946). Agerbrug og fiskeri. — Hovedstad: Saint-Lö.

Manchester ['män(t)jistä], by i Lancashire, NV-Engl. 693 000 indb. (1948). Det kommercielle og admin. centrum for Engls bomuldsindustri, idet selve fabrikationen er af mindre betydning end i Lancshires mange andre byer.

Desuden metal-, gummi-, hatte-, kunstsilke-, konfektions- og kemisk industri. **M** forbindes med Irske Hav ved **M** Ship Canal [-'jipkö'näi], som tillader oceaniske at gå ind til byen, som derved bliver en af Engls vigtigste havnebyer. Vigtigt jernbane-, vej- og kanalknudepunkt. Univ. (grl. 1850), domkirke (15. årh.). — *Historie*. Tekstilind.-centrum i middelalder, fra 18. årh. særl. bomuld, midtpunkt f. frihandelsvennerne (**M**-skolen). Dens bet. voksede ved åbningen af **M**-Liverpool jernbanen 1830, men først fra 1832 blev byen repræs. i parlamentet. 1940–41 bombarderet af tyskerne.

Manchester (Merrimack), bomuldsindustriby ved Merrimack River i sydl. del af New Hampshire, USA; 78 000 indb. (1940).

manchesterbrunt ['mäntjästär] (efter *Manchester, USA*) el. *vesuvin*, triaminoazobenzol, dannes af m-fenylen-diamin og salpetersyrling. Anv. til farvning af læder og bomuld. Farvereaktion kan anv. til påvisning af salpetersyrling i drikkevand.

manchesterfløj (efter byen *Manchester* i Engl.), d. s. s. corduroy.

Manchester Guardian ['ga:djän] (eng: *Manchesters vægter*, eng. dagblad (liberal), grl. 1821 som ugeblad, 1859 dagblad; førende organ for eng. liberalisme uden for London. Oplag 1949: ca. 150 000.

Manchester-skolen, yderliggående liberalistisk lære i Engl. i midten af 19. årh., hvis betydeligste talsmænd, Cobden og Bright, var tekstilfabrikanter i **M**.

manchet [mä'njæt] (fr. *manchette*, egl: lille ærme), den synlige og derfor ofte

stivede el. smukt prydede ærnelinping på en skjorte.

manchuer [-'tʃuər], opr. østtungsisk folk i Manchuriet, hvis førstehus 1644–1912 var kejserne i Kina; **m**-sproget er uddøde.

Manchukuo ['mɑn'dʒu'kwɔ] (kin. *kuo land*), det af Japan 1931–32 oprettede lydrike, omfattende Manchuriet og Jehol, der 1934 blev kejserrige under P'u-yi. Bestod til Japans sammenbrud aug. 1945.

Manchuriet [manʃu'ri'ɑð], kines. *Manchow* [man dʒou] el. *Tung-san-sheng* [dʒʊn sɑn ʃɑn], område i NØ-Kina; 1,3 mill. km²; 43,2 mill. indb. (1940), som næsten udelukkende er kinesere (den opr. befolkning taler manchurisk). (Kort se Sovjetunionen og Kina). Byer: Mukden, Chang-chun (hovedstad), Harbin og Dairen (hovedhavn). Midt-**M** er fra Liao-tung bugten i SV til Amur-landet i NØ og lavland, omgivet af bjergkæder (mod V og N henh. Store og Lille Khing-an). **M** har temp. fastlandsklima med strenge vintrere og mest regn om sommeren. Ca. 35 mill. ha er opdyrket. Særlig frugtbar jord. I 1940 høstedes 3,8 mill. t soyabønner, 4,4 mill. t kærpehirse, 3,9 mill. t hirse, 3,1 mill. t majs og 0,8 mill. t hvede. Minefriften har haft stor bet. f. Japan. I 1941 produceredes 20 mill. t kul og 1 mill. t olie v. Fu-shun Ø f. Mukden. Stålværker findes ved An-shan S f. Mukden (1941: 1,75 mill. t råjern og 1 mill. t stål), Pen-ch'i-hu og Tung-pien-tao mod SØ. Minefrifrens produktion er efter 1945 faldet voldsomt. Eksport af soyabønner, tommer og minefrifrens produkter. — *Historie*. I tidl. middelalder erobredes **M** af tungusiske stammer, der 1217 blev undervunget af mongoler. 1368 blev mongolerne fordrevet af kineserne, men de tungusiske manchu-fyrster gjorde sig uafhængige og benyttede 1644 Kinas opløsningstilstand til at gøre sig til kejserne i Kina. Fra 1858, da Rusl. erobrede landet N f. Amur, lagde Rusl. ødet pres på **M**, hvor Rusl. i 1890'erne førte den transsibiriske jernbane igennem m. stikbane til Port-Arthur, som Rusl. tog i forpagtning 1898. **M** var i Rusl.s magt til 1904–05, hvor det var skudplads for russ.-jap. krig; derpå kom **M** til Kina. Japan hævdede dog indflydelse over banerne; de kin. generaler i **M** i 1920'erne (Chang Tso-lin) opretholdt forståelse m. Japan. 1931 angreb og erobrede Jap. **M**, som det omdannede til vasalstaten Manchukuo, fra 1932 erklæret uafh. af Kina; 1934 kejserdømme under tidl. kin. kejser P'u-yi. Ved Japans sammenbrud 1945 rykkede sovjet. tropper ind i Manchuriet, men rømmede det atter 1946; en stor del af **M** beherskedes af Mao Tse-tungs kommuniststyrker, andre egne af Chiang Kai-sheks nationalregering; gnm. 1946–47 stod der heftige kampe. I 1948 havde Mao magten over det meste af **M**. Erobringen af Mukden (1. 11. 1948), betød et vendepunkt i den kinesiske borgerkrig. Traktat af 14. 8. 1945 gav Sovj. indflydelse over banerne og ret til at holde tropper i Port-Arthur.

mancipatio (lat. *mancipare*) overdragesom retsmæssig ejendom, gl. rom. overdragsmåde, der krævede at overdrager, erhverver og 5 vidner samt en liphrens (vægholder) var til stede ved ejendoms-overdragelsen. Desuden skulle der anv. ganske bestemte formler.

mandag, overs. fra lat. *diēs lunæ*, månens dag.

Mandal [-da:], Norges sydligste købstad (fra 1921), Vest-Agder, ved Mandals-øns munding; 4000 indb. (1946). Hummer- og laksefiskeri, eksport af tommer.

Mandalay [eng. [mɑndə'leɪ]], burmes. *Mandale*, handelsby i det indre af Burma ved Irrawaddy; ca. 150 000 indb. Jernbaneknudepunkt, flodhavn. Tidl. kongeslot. Nær **M** mange berømte buddhistiske templer og pagoder. Grl. 1856–57. Burmas hovedstad til 1885. Erobrt af Jap. maj 1942 efter store odelægninger, generobr. af brit.-ind. tropper marts 1945.

Mandaiselva, no. elfv. Vest-Agder, gen-

nemstrømmer Mandalen og udmunder i Skagerrak ved Mandal.

'mandan, indianerstamme i N-Amer., med siouxprog; typisk præriefolk, kendt for sine grusomme manddomsbroder.

mand'an't (lat. *mandare* betro), den, der giver et hvert (mandat); manda'ta'r, den, der påtager sig et hverv.

manda'ri'n (malaj. *mantri* rådgiver, af sanskrit *mantrin* spåmand), eur. betegn. f. embedsmand i gl. kin. kejserrige. Fra T'ang-dynastiets tid (7.–10. årh. e. Kr.) var **m**-erne, både civile og militære, delt i klasser efter formæthed, kendetegnet v. forskelligt farvede knapper.

mandarinand (*Aix galericulata*), farveprægtig, østasiat. and. Holdes ofte i parker.

mandarinsprog (kin. *kuan-hui* embedsmandssprog), vigtigste kin. dialekt, tales N f. Yang-tse-kiang.

mandarintræ (*Citrus 'nobilis*), i fam. med citron og appelsin, giver spisefrugten mandarin. Hjemstavn er Kina og Cochinchina. Dyrkes nu i Middelhavslandene og Amer. Frugterne små og affladede, velsmagende; p. gr. af ringe holdbarhed egner de sig ikke til forsendelse og kommer derfor kun i små mængder på verdensmarkedet.

mand'a't (lat. *mandare* betro), hverv, fuldmagt. I folkestyrede lande var **m** opr. den fuldmagt, et medlem af folke-repræsentationen modtog af sine vælgere, nu betegn. for rigsdagsmandens stilling. Ved folketingsvalg i Danmark. sondres ml. kreds-**m** og tillægs-**m**.

mandatområder, betegn. f. tidl. ty. kolonier og tidl. tyrk. områder, der efter 1. Verdenskrig overdroges til de sejrende magter som mandater under Folkeforbundet, der indførte særlig kommission til kontrol med **m**-s admin. **m** blev: Iraq (til 1932), Palestina, Transjordanien (selvst. kongerige 1946), alle under Engl., Syrien under Frankr. (erkl. uafhængig 1941, mandatsyre formelt ophørt v. udg. af 1943, rømmet 1946); tidl. ty. Stillehavsøer, som Japan delvis fik, og Tyskls. afv. kolonier, der deltes ml. Engl., Frankr., Belg., Sydafr. Union. Fra 1946 er overgang af **m** til formynder-skabsystem under FN indledet.

mandatsvig, ved straffeloven af 1930 indført forbrudsbegreb; foreligger hvor en person i berøghensigt misbruger en legitimation til at optræde på en andens vegne. Straffen kan stige til fængsel i 8 år.

manddrab, straffes efter straffeloven af 1930 med fængsel fra 5 år indtil på livstid. Uagttsomt **m** straffes med bøde, hæfte el. fængsel indtil 4 år.

mandebod, i ældre da. ret den bod, som manddraber og hans slægt skulle erlægge til den dræbtes slægt i anl. af drabet. Opr. medførte manddrab ikke nogen offentl. straf, men alene pligt til at erlægge **m**. Efter Danske Lov anv. **m** kun undtagelsesvis, men først ved straffeloven af 1866 ophævedes den.

mandehul, rensning i dampkedler og beholdere. Dækslet sidder indvendigt og presses af kedeltrykket og spændebolte mod tætningsfladen.

mandel 1) bot., frø af **m**-træet. Kun på krak-**m** er den tynde, skøre frugtskal bevaret. Både bitre og søde **m** indeholder **m**-olie, der udvindes ved presning. Ved knusning, f. eks. tygning, af bitre **m**, frigøres, ved en enzymatisk proces, cyanbrinte (blåsyre). 2) med. (*tonsilla*), hvert af de to **m**-formede legemer, der sidder ml. ganebuerne. **m** er bygget af lymfoidt væv og har en noget uregelm., kloveft overflade. **m** er ofte sæde for betændelse, navnlig hos børn.

Mandel [mɑ'dɛl], *Georges* (1885–1944), fr. politiker. Nøje knyttet til Clemenceau i 1. Verdenskrig, øvede som kons. løsgænger i Deputeretkammeret stor indflydelse. Min. f. post og radio 1934–36, kolonimin. 1938–40; maj-juni 1940 indenrigsmin. under Reynaud; der stoledes på **M** som en håndfast mand. Anklaget i Riom-processen. Meddelt dræbt under ty. fangetransport.

Mandelberg, *Johan* (1730–86), da.-sv.

maler; især dekorative rumudsmynk. i da. slotte.

mandelolie, fed, ikke tørrende olie, der udvindes v. presning af søde el. bitre mandler; søde mandler giver gnmst. 45% bitre 38% olie. **m** er klar, gullig, med behagelig smag. Presseesterne af søde mandler anv. til sæber og kosmetik, af bitre mandler til fremst. af benzaldehyd og bittermandelvand.

mandelsten, lavbjergart, hvis hulrum og blærer er blevet udfyldt af mineraler og danner mandellign. legemer.

mandelsyre, fenylglykolsyre. Fremst. syntetisk ud fra benzaldehyd og cyanbrinte. Anv. i med.

mandelsæbe, sæbe 1) tilsat mandelolie; 2) parfumeret med bittermandelolie el. nitrobenzol; 3) fremstillet ved forsæbning af mandelolie.

mandeltræ (*Amygdalus*), slægt af mandelfam.; små træer el. buske med lancetformede blade, blomster rosafarvede, håret stenfrugt med læderagtig kød; alm. **m** (*A. communis*), sikkert hjemmehørende i Lilleasien, dyrkes nu i Spanien, Italien og S-Frankrig, nogle sorter giver krakmandler; dværg-**m** (*A. nana*), 1 m høj, er prydbusk i Danmark.

Mandens Blad, da. ill. månedssblad, udkommer siden 1935. Forretningsstoff. reklame; ofte i humoristisk form. Oplag 1948: ca. 25 000 eksp.

'Mander, *Karel van, d. ældre* (1548–1606), holl. maler og kunstnerbiograf. Bosat i Haarlem, hvor han var Frans Hals' lærer. Forf. til *Het Schilderboek* (1604), et vigtigt kunsthist. kildeskrift.

Mander, *Karel van, d. yngre* (1579–1623), holl. maler og tapetvæver, søn af K. v. **M**. (d. 1606). Arbejdede med tegn. til gobeliner og startede *g-fabrik*. 1616 til Danmark, hvor han for Christian 4. udf. en serie gobeliner til Fr.borg med motiver fra senere i den Skånske Krig. Gik tabt ved slottets brand 1859, men genfremstillede efter tegn. af Christen Overgaard.

Mander, *Karel van, d. yngste* (ca. 1609–70), holl. maler, søn af K. v. **M**. (d. 1623). Efter faderens død i Kbh.; af Chr. 4. sendt til Holl. for at videreuddannes. 1634 i Kbh. Rejste til Ital., hvor han påvirkedes af Caravaggio. Senere hofmaler. Var højtaktet af Fr. 3. og knyttedes til kunstkammeret. Værker: *epitafium over Hans Numsens familie* (Holmens kirke), portrætter bl. a. af *Hannibal Sehested* og *Anders Bording* (begge på Fr.borg), *Prins Svends Lig Bliver Fundet* (kunstmus., udl. til Kronborg), *det van Manderske familiebillede* (kunstmus. og Fr.borg). Miniaturer.

'Manderstrøm [-strø:m], *Ludvig* (1806–73), sv. diplomat. Udenrigsmin. 1858–68, optrådte efter Karl 15.s ønske imødekomende over for Danmark, men var betænkelig ved De Nationalliberales politik; sluttede sig til de Geers og Gripenstedts neutralitetspolitik 1863, men gav under brydningerne ml. konge og ministerium ikke Hall noget klart billede af, hvorledes Sv. måtte stille sig.

Mandeville ['mɑndə'vɪl], *Bernard* de (1670–1733), eng. moralfilosof og satiriker. Fremhæver i *The Fable of the Bees* or *Private Vices Public Benefits* (1714) egoismen som drivkraft i samfundsudviklingen.

Mandeville [mɑ'dɛvɪl], *Jehan de*, pseudonym for forfatter til yndet rejsebeskrivelse, vistnok skrevet af en fr. læge Jean de Bourgoigne 1372, overs. til mange sprog, også da. (1882).

mandhelg, i ældre da. ret den sikkerhed mod pers. angreb, en mand havde krav på. Mandhelgfortælbelse: samfundets prisgivelse af en person, f. s. v. angår mindre farlige angreb (mods. frøfældet, der medførte fuldstændig prisgivelse).

mandibler (lat. *mandere* tygge), 1. par mundlemmer, kindbakkerne, hos lededyrene.

mandibula (lat. *mandere* tygge), underkæbe.

mandingo [-'dɪŋɡo] el. *ma'linke*, hamitisk-blandt sudanfolk i Fr. V-Afr., Gambia

og Liberia. Agerbrugere, muhamedanere.

mandjævning, egl. sammenligning ml. mænd; oldn. kappestrid, hvorunder to mænd søger at overgå hinanden ved pralerier.

mandligt rim, rim, hvori rimkomponenten er en hovedtryksstavelse f. eks.: lam-dam; mods. kvindeligt r: lamme-damme.

mando'li'n (italiensk fra græsk *pandura*), et strengeinstrument af luthgruppen. Den neapolitanske **m** har 4 dobbeltstreng, den milanesiske har 5. **m** spilles med et plekter.

Mandolin.

'mandorla (ital: mandel), oval strålekranz om hellige personer i billedlig fremstilling, især anv. i middelalderen.

Man'dragora, bot., d. s. s. alunerod.

mand'ril' (*Man'drillus sphinx*), stor, kort-halet, vestaf. bavian, det nøgne snudeparti stærkt farvet.

Mandrill med unge.

mand'ri'n (fr.), en metaltråd, der indføres i blade kateetre for at stive dem af, el. som indføres i store kanyler for at udfylde hulrummet under indstikningen.

mand'rit (gr. *mán-dra* et indelukke, kloster), gr.-kat. munk el. klosterforstander.

mandspåekning, forsvarssystem i håndbold el. basketball: hver forsvarsspiller dækker sin bestemte modstander. Svare til trebacks-systemet i fodbold.

mandstro (man antog tidligere, at roden styrkede mandens seksuelle kraft) (*E'ryngium*), slægt af skærbliomstfam., hvis blad-afsnit ender med torne.

Skærmen kurvformet. 200 arter; strand-**m** (*E. maritimum*), blåduget med lyseblå blomster, ved strandbredder i Danm.; den anden da. art bjerg-**m** (*E. campestre*) er fredet. Et par arter dyrkes i haver.

mandtalslister, offentlige fortegnelser over folkemængden inden for hver kommune.

mand'æ'isk, aramæisk dialekt, som står syrisk og sproget i den østbahl. talmud nær. Den **m** litt. stemmer i sin nuv. form hovedsagelig fra 7.-8. årh. e. Kr. **mand'æ'ismen** (mandæisk *mandayya* havende erkendelse), en rel., der op til nutiden har haft menigheder i den nære Orient. Dens opr. udgangspunkt har været en hellenistisk, gnostisk sekt, der *har eksisteret før vor tidsregnings beg.* Løvr. findes elementer fra babylonsk, persisk og jødisk rel., fra manikæisme, islam og kristendom.

Mandø [manø], da. ø i Vesterhavet, N f. Romø, ml. Knudedyb og Juvredyb; 6 km²; 172 indb. (1945).

manege [-'næ:ə] (fr., af ital. *maneggio* ridebane), ridekunst; rideskole; den cirkelformede plads i cirkus.

ma'nér (fr. *manière* måde), fremgangs-måde; opførelse; stivnet udtryksmåde (f. eks. hos en kunstner); ma'nér'rig, høftig, sømmelig.

'Manes el. **'Di 'Manes** (lat.), i rom. rel. fællesbetegn. for de afdødes sjæle og underverdenens guder, til hvilke visse dage i febr. og maj var viet.

ma'næssiske håndskrift, efter opbevaringsstedet kaldet *det store Heideberg-håndskrift*. Det smukt ill. **m** rummer en rig saml. ty. minnedigte. (Navnet **m** efter samlingens grundlægger rådsheer Rüdiger Manesse fra Zürich (1252-1304)).

Manet [ma'næ], Edouard (1832-83), fr. maler. Elev af Couture. Hans første værker *Abstinthrikkeren*, *Frokost i Det*

Grønne og *Olympia* vakte en storm af forargelse. I 1866 indføres **M** af Monet i impressionisternes kredse. Han slår nu ind på et decideret friluftsmaleri, skildrer parisisk folkeliv og sejlspots-scener. Har også malet portrætter og nature-morte, bl. a. *Studie til Kejsers Maximilians Hentelse* (1867, glyptoteket). (Ill.).

Ma'néthø (ca. 300 f. Kr.), ægypt. præst i Heliopolis, skrev på græsk Ægypt's hist. fra sagntiden til persernes erobring af landet; værket er tabt bortset fra citater og udtog.

'Manfred, ital. *Man'fredi* (1231-66), uægte søn af Frederik 2., fyrste af Taranto og vicekonge i S-Ital. 1250, konge af Sicilien 1258, hævdede hohens-taufernes sag, til han faldt ved Benevento mod Karl 1. af Napoli.

Mangalore (eng. [mæŋgə'lɑ:], ind. *Mangaluru*, by i prov. Madras, Hindustan, på Forindiens V-kyst; ca. 80 000 indb. Havn med kaffeeksport.

mang'a'n (efter byen *Magnesia* i Lilleasien), grundstof, kem. tegn Mn, atomnr. 25, atomvægt 54,9, vf. 7,2, smp. 1250°, kp. 1900°, valens 2 (manganoforb.), 3 (manganoforb.), 4 (i mangan-dioksyd), 6 (manganater) el. 7 (i permanganater). **m** er et meget hårdt, men skørt, hvidt metal. Kem. ikke særlig bestandigt i ren tilstand. Danner et stort antal kem. forb., der alle er (ofte stærkt) farvede. **m** forekommer sjældent frit, hyppigt som kem. forb., især oksyder (*pyrolusit* el. brunsten *MnO₂*, hausmannit *Mn₂O₃*) analogt med ofte sammen med jern. **m** fremst. aluminotermisk af et oksyd. Frit **m** anv. især til legeringer med jern (specialstål til værktøj m. m.) og med tin (manganbronze). **m**-s kem. forb. har talr. anv. til oksydationsmidler (mangan-dioksyd og kaliumpermanganat) og forsk. glas- og malerfarver.

Verdensproduktionen i 1938 var 2,65 mill. t. De største producenter var:

Sovj.	1 050 000 t (Nikopol i Ukraine og Tjatur i Georgien)
Indien	492 000 t (Central Provinces og v. Madras)
Sydafr.	239 000 t
Tyskl.	209 000 t (1937)
Guldskysten	172 000 t
Brasilien	137 000 t (Minas Gerais)

m er et nødv. grundstof for planter, der optager 20-200 g pr. ha. På neutral-basisk jord er **m** vanskeligt tilgængelig for planter; der opstår nedsat stofproduktion p. gr. af **m**-mangel. Havrens lyspletsyge skyldes **m**-mangel. Gødskingning med 50 kg **m**-sulfat pr. ha afbøder ondet.

manga'na't, salt af mangansyre.

manganbronze, kobber-mangan legering, anv. f. eks. til dampkedelarmatur.

manganbrunt, *manganbister*, mangan-oxdyhydrat, fremst. kunstigt og anv. til malerfarve el. fremst. direkte på tævestoffer (tøjtryk, farvning). Ved glødning fås en mørk nuance (*mangansort*), der anv. som cementfarve. **m** må ikke forveksles med umbræ (*mangan-fløjsbrunt*), der er en meget anv. mangan- og jernilt-holdig jordfarve.

manga'ndioksyd, brunsten, *mangan-peroksyd* el. *manganoverilt*, *MnO₂*, findes i naturen med vekslende vandindhold (f. eks. *pyrolusit*). Sort til brunt pulver.

Edouard Manet: Frokost i Det Grønne. (Louvre).

Anv. til klorudvikling, i tørelementer (som depolarisator), til glasfabrikation og til fremst. af andre manganforb.

manganbrønt, *Botigers grønt* el. *Rosenstiehls grønt*, bariummanganat.

mangan(hårdt)stål, stål indeholdende 12% mangan; **m** er meget hårdt og slidfast og anv. f. eks. til kæbeknuser og møller.

manga'ni-, salt af trivalent mangan.

manga'ni'n, kobberlegering med ca. 12% mangan og 4% nikkel, der anv. som modstandstråd i elektr. instrumenter.

manga'nit, *MnOOH*, rhombisk, sort mineral med metalagtig glans. Vigtig mangan-malm.

manganjern el. *ferromangan*, et i elektro-ovn fremstillet råjern med meget højt (30-85%) manganindhold.

manga'no-, salt af divalent mangan.

manga'nosulfat, *MnSO₄*, mangan-sulfat. Lyserrødt, krystallinsk stof med vekslende mængde krystalvand. **m** fås v. ophe-dning af mangan-dioksyd med svovlsyre.

Anv. i med., farveriet og porcelænsma-leriet samt som supplement til gødnings-stoffer (jfr. mangelsygdomme).

manga'noversyre, *HMnO₄*, er ubeständig i fri tilstand. Saltene kaldes permanganater og er intensivt rødviolente i opløsning.

manganspat, *MnCO₃*, rosebrødt mineral med glasglans, krystalliserer og spalter isomørt med kalkspat.

mangansyre, *H₂MnO₄*, er ubeständig i fri tilstand. Saltene, manganater, er grønne; bariumsaltet anv. til malerfarve (manganbrønt); kaliummanganat anv. til fremst. af kaliumpermanganat.

mangantal, mål for jordens indhold af mangan, led i jordbundsanalyser.

manganviolet el. *Nürnberg-violet*, basisk manganfosfat.

mangbetu [mæŋ'βetu], negerfolk med sudansprog i N-Congo, indvandret nordfra, blandet med hamiter. Agerbrugere, menneskekædere, dygtige håndværkere.

mangehører, mikrofonanlæg med forstærker og et antal øretelefoner. **m** benyttes bl. a. ved døvstummeundervisning og af FN, når en tale straks skal oversættes til fl. sprog, idet hvert sprog da har sit **m**-anlæg.

mangekant, d. s. s. polygon.

mangelsygdomme hos planter skyldes mangel på næringstof, f. eks. kalium, mangan el. bor. Ved **m** hos mennesker forstås særlige vitaminmangelsygdomme (avitamoser).

mangeløv (*Dry'opteris*), slægt af engelsøf-fam., mest store bregner med fjersnitdelte blade, sporehushobene sædv. dækket af et nyreformet slør. 250 arter; i Danm. 7, der især vokser i skove.

'manglebræt (ty.) el. *mangletræ* brugtes

til at glatte det vaskede linnedtøj med.

m er ofte malet og udskåret med ornamenter, navnetræk og årstal.

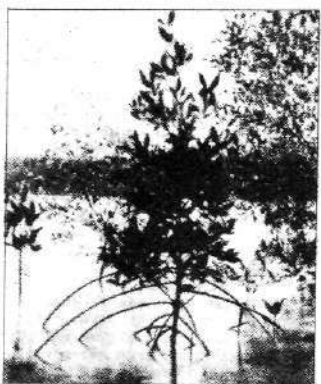
Mangold bladbede, en gl. kulturform af strandbede. Bladene er fortrinlig anv. som salat el. spinat og er fremme på årstider, hvor spinaten er mindre god.

'Mangor [-gá'r], Anna Marie, kaldet *Madam M* (1781-1865), da. kogebogsforfatterinde. Hendes hovedværk *Kogebog for Små Husholdninger* (1837) blev trykt i 40. oplag 1910 med i alt 220 000 ekspl.

mango'sta'ntræ (malajisk *man'gustan*) (*Garcinia mangostana*), tropisk frugttræ, 6-10 m højt, aflange, tykke blade. Frugten er kugleformet, rødt bær m. 5-7 frø. Malacca og Sundæerne. Nærstående arter af slægten *Garcinia* findes i trop. Afrika og trop. Asien.

'mangotræ (malajisk) (*Man'gijera*), i slægt med citron og appelsin; stedsgrønne træer, med lancetformede, læderagtige blade. Stenfrugt, som af almindelig **m** (*M. indica*) spises i tropere (mango).

mang'rove (sp. *mangle* tropisk træsort + eng. *grove* lund), en art sumpe, der er alm. udbredt langs trop. havs kyster, hvor

vandet er i ro. Bunden i **m** består af et tykt lag blåsøt dynd. **m** strækker sig ofte langt ind i landet langs floderne og er usunde for mennesker. De fl. planter i **m** er træer el. buske med kraftigt udviklede lufttrødder og støttrødder. (Ill.).

Mangu (d. 1259), mongolsk stor-khan 1251-59, broder til Hulagu og Kublai; erobrede Kina s. m. Kublai.

man'guster (maráthi-sprog) (*Herpestinae*), gruppe af små, lavbenede desmer-

Den forindiske mangust.

dyr. Hertil faraorotte og den forindiske **m** (*Herpestes mungo*), Kiplings Rikkitikki-tavi. Lever af mus og slanger.

Manhattan [mán'hátan], 57 km² stor ø i Hudsonflodens mundning med New Yorks bykerne; 1 904 000 indb. (1946).

man'hattan, cocktail best. af: ital. vermouth 50%, rye whisky 50%, 3 stænk angostura.

Manhattan Bridge [mán'hátan'bríds] (eng. M.-broen), hængebro i New York. Længde ca. 2100 m, største spændvidde 448 m. Færdigbygget 1910.

Máni, stifter af den hellenistiske rel. manikæismen.

ma'ni (gr. *mania* raseri, lidenskab), sygdomsbillede karakteriseret ved opstemthed og løsnede psykiske hæmninger. Led i stemningsindssygdømmene.

-ma'ni (gr. *mania* raseri, lidenskab), vanvid; overdreven beundring.

manicure [-'ky:ra] (fr.), håndpleje, neglepleje.

Manicus, Claus (1795-1873), sønderjysk bladudg. 1836-51 læge i Eckernförde, ihærdig forkæmper for danskene, redigerede 1851-64 det danskedede »Flensburger Zeitung« i stadig polemik mod slesvigholsternerne.

manic'risme (fr. *manière manér*), overgangsstil ml. højrenæss. og barok, som efter nyere forskninger karakteriserer mange ital. og nederl. maleres arbejder ml. 1530 og 1600 under indflydelse af Raffaels og Michelangelos sidste værker.

m-s kendetegn er altfor langstrakte figurer, skrap skiften ml. lys og mørke, urolige, brudte farver, uklar rumdisposition m. m. som udtryk for sjælelige spændinger, uro og ekstase. **m** er modreformationens stil. Hovedmestre bl. a. Bronzino, Tintoretto, El Greco, Caravaggio.

manie'rist, en kunstner, hvis stil er søgt og afhængig af tillærte formler; manie're't, stivnet i manér.

mani'fest (lat. *manifestus* åbenlys), proklamation; fortegn. i told- og groshavariopørelsessøjemed over samtl. i fragtskib indladede varer.

manifestation (lat: åbenbaring), åbenbaring, udtryk (for noget), opinionsyttring; *okkult.*, ethvert fænomen, der opfattes som tilkendegivelse af en ånd el. kraft i spiritistisk betydning.

manife'ste're (lat. *manifestus* åbenlys), åbenbare, lægge for dagen.

Mani'hiki Øerne, newzealandske koraløer bl. Cook Øerne, Stillehavet; rige guanolog.

Mani'hot (tupi-sprog), slægt af vortemælkfamilien. Hertil bl. a. maniokplanten og nogle kautsjukkigivende arter fra Brasilien.

manikæ'isme, en hellenistisk frelsesrel. stiftet i Iran af Māni (korsfæstet år 273). **m** er skarpt dualistisk; universet er tilevig tid behersket af to modsatte magter, lys og mørke, men den enkelte sjæl kan ved streng askese frigøre sig fra mørkets magt og således frelses.

Ma'nila, Filipinerne hovedstad, på Midt-Luzon; 793 000 indb. (1946). Eksportcentrum for øerne med bet. industri, der benytter lokale råstoffer, manilahamp, kopra, sukkerør, ris, tobak, huder,

Kanal i udkanten af Manila.

m. v. Univ. grl. 1611. **M** er grl. af span. 1569. Til USA 1898. Besat af japanerne 2. 1. 1942-6. 2. 1945. - Havneby: Cavite.

manilahamp (efter eksportnavnet M.), bladtaver af forsk. arter banan; anv. mest til tovværk, især til fortøjningstrøser, da **m** er let og kan flyde på vandet. Dyrkningen foregår næsten udelukkende på Filipinerne; 1938 produceredes 165 000 t.

manilahamppapir, meget slidstærkt og sejt papir; opr. fremstillet af manilahamp; anv. bl. a. til isolering af kabler og til sandpapir.

manilahamp, indpakningspapir af ubleget sulfittcellulose, evt. indh. hampefiber.

Ma'nilius (omkr. Kr. fødsel), rom. astron.-astrologisk forf. Læredigtet: *Astronomica*.

manille [ma'nilja] (sp.: fredsfortyrer), i 'hombre den sorte toer el. den røde syver, alt efter trumfarten.

maningsdrik (holl. *mannen* lade gå fra mand til mand), middelald. festsik, der bestod i, at man drak en skål med sin sidemand og samtidigt sang beg. af en sang, der fortsattes af sidemanden.

'ma'nio-'depressi'v psy'kose (gr. *mania* raseri + lat. *depressio* nedtrykt), stemningsindssygdøm.

mani'ok (brasil. *maniocca* batat) ('*Mani-hot uit'Ussima*), plante fra trop. Amer., har stivelsesrige, aflange rodknolde, der ligner georgineknolde. Anv., efter at den giftige saft er udpresset, til brød el. gryn, især af den fattige del af befolkningen i trop. lande. Vigtig plante for sagofabrikationen.

ma'nipel (lat. *manipulus* egl. håndfuld); 1) ld. rom. legion var delt i 30 manipler; 2) broderet klædestrimmel, som kat. præster bærer over venstre håndled under messen.

manipu'le're (lat. *manipulus* håndfuld), håndtere; gnide, stryge; foretage uhæderlig behandling. Tilsvarende substantiv: manipulation.

Manipur ['mānipu:], indisk fyrstestat i SØ-Assam; 22 372 km², 512 000 indb. (1941). Hovedstad: Imphal.

'ma'nisk, lidende af mani.

Manitoba [mānə'to:bə, -to'bu:], canadisk forbundsstat (province) ml. Ontario-Saskatchewan og USA-Northwest Territories; 638 441 km²; 727 000 indb. (1946). Mod SV findes søerne Winnipeg, Winnipegosis og **M**, omgivet af frugtbar leraflejringer fra Agassiz Søen; udgør en del

af prærielandet, udnyttet til avl af hvede, byg, havre og hør, tæt bebygget; her ligger hovedstaden Winnipeg. Ø og N herfor er landet en del af det canadiske skjold, tyndt befolket med store nåleskove og rivende elve, der strømmer til Hudson Bugt (Nelson, Churchill) og har stor, udundtligt vandkraft; her udvindes kobber, guld, sølv, zink og salt.

Manitoba, Lake [tæ:k mānə'to:bə], 4706 km² stor sø i sydl. Manitoba, Canada; 248 m o. h. Afvandes til Winnipeg Søen.

Maniu [ma'nju], *Iuliu* (f. 1873), rumænsk-transilvansk bondepolitiker. Dr. jur. Ledende ved Transilvaniens overgang til Rumænien 1918-20, for bonde demokrati; førstemin. 1928-30, støttede Karl 2.s tilbagekomst; for samarb. m. Vestmagterne. Min. i demokratisk samlingsregjering aug. 1944-febr. 1945; angreb siden kommunistpartiet og Tătărescu. Fængslet v. Bondepartiets opløsning 1947, anklaget f. højforræderi og sammensværgelse mod reg., nov. s. å. dømt til livsvarigt fængsel.

Manizales [-'sa:], kaffeby i Colombia, NV f. Bogotá; 118 000 indb. (1947).

Manjuçri ['māndʒu:ri:], inden for Mahāyāna-buddhismen en Dhyanī-Bodhisattva, lamajains gud for visdom, d. v. s. rel. mystisk viden.

manke, det faste (oftest noget forhøjede) parti som dannes af skulderbladsbruskene og brystvirvelernes tornudvækster over husdyrenes bov. Jfr. man.

mankefår (*Ammotragus 'lervia*), nordaf. vildfår.

mankere [ma'n'ke'ra] (fr.), mangle; forfejle, ikke ramme; undlade.

'mankesto'l, træbojle med metalbeslag, anbragt på kørestoles ryg som støtte for tømmen. Kendt fra vikingetid.

'manko (ital: mangel), det der mangler i et varepartis vægt, mål, antal etc.; beløb der mangler i kassen.

'Manlius, rom. patricierslægt: 1) **M** Capitolinus, afværgede 390 f. Kr. Gallernes overrumpling af Capitolium, dræbt 384 for at stræbe efter kongemagt. - 2) **M** Torquatus, konsul 340 f. Kr., søg latinerne; lod sin søn henrette fordi han mod faderens befaling havde indladt sig på en tvæmp med en latiner.

Man merkt die Absicht und wird verstimmt (ty.), man mærker hensigten og forstemmes; modificeret citat fra Goethes »Tasso« (1790).

Mann, *Heinrich* (f. 1871), ty. forfatter. På gr. af radikal-internat. indstilling længe i modsætning til broderen Thomas. Skrev en række blændende erotiske og politisatiriske romaner, *Der Untertan* (1918). Bl. de ty. emigranter efter 1933 fik **M** en central stilling. De omfattende hist. romaner, *Die Jugend des Königs Henri Quatre* (1935) og *Die Vollendung des Königs Henri Quatre* (1937) har aktuelt sigte. Mindre betydelig er *Ein Zeitalter wird besichtigt* (s. å., selvbiogr.). (Portræt sp. 2908).

Mann, *Klaus* (1906-49), ty. forfatter. Søn af Thomas **M**. Skrev dekadencemanen *Treffpunkt im Unendlichen* (1932, da. *Gift* 1933), *Flucht in den Norden* (1934, roman) samt den betydelige emigrantroman *Der Vulkan* (1939). **M** var meget virksom som emigrant, udg. tidsskr. *Die Sammlung* og beretningen *Escape to Life* (1940), s. m. søsteren Erika **M** (f. 1905).

Mann, *Thomas* (f. 1878), ty. forfatter, søn af storkøbmand i Lübeck. Siden 1933 emigrant, nu amer. statsborger, broder til Heinrich **M**. Vandt internat. ry på den selvbiogr. slægtsroman *Die Buddenbrooks* (1901, da. 1903). Som ung kredser **M** om kontrasten kunst-borgerligt liv, *Tonto Kröger* i novellesam. *Tristan* (1903); den omfattende roman *Der Zauberberg* (1924, da. *Troldfjeldet* 1930) debatterer derimod i symbolsk-dialektisk form eur. kulturproblemer. Symbolmættet og tung af viden er også den ældre **M**'s hovedværk; romancyklen om Josef (1-4 1933-43, da. 1-3 1933-38). **M**, der i *Betrachtungen eines Unpolitischen* (1918) vendte sig mod demokrati og vesteur. kulturformer, blev som emigrant en hovedskikkelse i kampen for de humane værdier.

Heinrich Mann.

Thomas Mann.

G. Mannerheim.

H. E. Manning.

Foruden fl. kampskrifter udg. **M** Goethemanromanen *Lotte in Weimar* (1939) og den fiktive kunstnerbiogr. *Doktor Faustus* (1947). Nobelpris 1929. (Portræt).

Mann [män]. *Tom* (1856–1941), eng. socialist (fra 1885). En af lederne ved doktrestrejk i London 1889, siden agitator og fagforeningsleder. 1901–09 i Australien, ledede 1932 hungermarch af arbejdsløse mod London.

Mann, *Tor* (f. 1894), sv. kapelmester, opr. violoncellist. 1922–24 dirigent ved Malmös symfoniorkester. 1924 leder af Göteborgs symfoniorkester, 1939 ansat ved Radiotjänstens musikafsn. i Sthlm. 1945 prof. ved musikhögskolan i Sthlm.

'manna (hebræisk), betegn. for søde stoffer, der fås af forsk. planter. Den alm. anv. m fås af **m**-ask (*Fraxinus ornus*); i S-Eur. anv. den som afførende middel. Hvad bibelens m var, vides ikke med bestemt, måske **m**-lav (*Lecanora esculenta*), måske storknet saft af *Tamarix*. Det, der i Dann. kaldes **m**, er frugterne af elm.

manna-græs (*Glyceria fluitans*), et topgræs af slægten sødgræs, alm. på fugtige steder i Dann. Frugterne har været brugt som gryn (manna-gryn). – Handelsvaren manna-gryn fremstilles nu af hvede.

mannaskoldius (*Gossypia manihifera*) lever på tamarinder; østl. Middelhavslande. Træets saft trænger ved **m**-stik ud og stivner til lange tråde (manna).

Manneken Pis ['man'kən] (flamsk *manneken lille mand*), springvandsfigur i Bruxelles, udført 1619 af Jérôme Duquesnoy. Skal være rejst af forældrene til en lille dreng, der var blevet borte, men fandtes forrettende sit værn der, hvor fig. står. Kopi i Bogense.

mannequin [man'a'kwin] (fr., af holl. = *manneken lille mand*), 1) en trædukke med bevægelige lemmer; 2) ung kvinde, der i modehuse fremviser de nyeste modeller.

Mannerheim, *Carl Gustaf* (f. 1867), fi. politiker, marskal. Friherre; russ. general under 1. Verdenskrig; slog m. ty. hjælp den »røde« arbejderrevolusjon i Finl. ned 1918, fi. rigsforsvarer 1918–19, fi. allieret godkendende af fi. stat. 1931 form. f. forsvarsråd, der gennemførte befæstigingsanlæg v. sovj. grænse. Øverstkommand. under krigen 1939–44, blev aug. 1944 v. særlig lov valgt til præsident af rigsdagen efter Ryti, gennemførte sept. s. å. våbenstilstand. Syg fra marts 1945, angrebet for medansvar for tyskvenlig politik efter 1940, 1946 afløst af Paasikivi. (Portræt).

Mannerheim-linien, befæstet linie over Det Kareliske Næs, bygget af finnerne 1939, 20–25 km fra daværende grænse. Kaldtes **M** af udenlandske journalister.

Mannesmanns valsning, opf. af de ty. brd. Max (1857–1915) og Reinhard (1856–1922) Mannemann i 1890, anv. til valsning af sømløse rør af massive emner v. hj. af et vælsværk m. skråstillede valser. Anstrenger materialet stærkt, derfor foretrækkes andre metoder ofte.

Mannheim ['manhaim], ty. by i Württemberg–Baden, ved Neckars udmunding i Rhinen, over for Ludwighafen; 212 000 indb. (1946). Vigtigt trafikknudepunkt; stor flodhavn, handel, alsidig industri. Anlagt i 18. årh.; indre by har snorlige gader. Ca. 40% ødelagt under 2. Verdenskrig.

'Mannheim, *Karl* (1893–1947), ty. sociolog; jøde. prof. i Heidelberg 1926–30, i

Frankfurt a. M. 1930–33, efter 1933 i London; den vigtigste repræs. for den såk. videnssociologi, der med udgangspunkt i den materialistiske historioopfattelse efterspører videnskabens afhængighed af dens stilling i samfundet og af dets beskaffenhed samt rejser det spørgsmål, om man af denne afhængighed kan drage slutn. m. h. t. de vidensk. resultaters troværdighed. Hovedværker: *Ideologie und Utopie* (1929) og *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus* (1935).

'Mannheimerskolen, en samling komponister, der omkr. midten af det 18. årh. var knyttet til Mannheim. Har haft stor bet. for symfoniens udvikling.

Manniche ['man'ikə], Arner Ludvig Valdemar (f. 1867), da. ornitolog. Deltager i Danmarksekspeditionen til Grøn. Arbejder om Ø-Grønlands fugle. Håndbøger over Dann.s fugle og da. jagt.

'Manniche ['man'ikə], *Peter* (f. 1889), da. højskolemand, grundlægger og leder af Den Internat. Højskole (1921) og Den Internat. Ungdomsskole i Helsingør (1942).

Männin ['mäni:n], *Ethel* (f. 1900), eng. forfatterinde med socialistiske og psykoanalytiske synspunkter. Kendt er den sensationelle selvbiogr. *Confessions and Impressions* (1930; da. *En Moderne Kvindes Bekendelser*, 1932).

Manning ['mäni:n], *Henry Edward* (1808–92), eng. kardinal. Førtes af Anglikatolicismen over til Rom (1851), nyorganiserede den kat. kirke i England. Ærkebiskop af Westminster (1865), forkæmper for ufejlbarhedsdogmet; til løn derfor kardinal (1875). (Portræt).

man'nit (af *manna*), $C_6H_{12}(OH)_6$, heksavalent alkohol forekommende i mange planter, f. eks. i manna-asken. Kan fremst. af dennes indtørrede saft (manna), af hvilken den udgør en stor del. Nær beslægtet med visse kulhydrater (heksosier) og kan oksyderes til fruktose og mannose. **m** fremst. nu også ved elektrolytisk el. direkte brintning af druesukker. Anv. i tyggegummi, som flusmiddel ved lodning, i skokrøm, og dens estere bl. a. som emulgeringsmidler for næringsmidler. Anv. desuden til fremst. af nitromannit.

man'nose, $C_6H_{12}O_6$, heksose, som kan dannes af og omdannes til mannit.

Mannyōshū [-jo:fu:] (jap: titusind-bladsamlingen), betegn. for en antologi jap. digte (ca. 4500 af forsk. digtere fra ca. 670–760) fra ca. 760 e. Kr.

'mano (ital.), hånd; **m** 'destra, højre hånd; **m** 'sinistra, venstre hånd.

Manoel [ma'nwæl], portug. for Emanuel. **mano'el**'ter (gr. *manōs* tynd + *-meter*), apparat til måling af trykket af indespærret luft, bestående af U-formet glasrør med kviksølv. Højdeforskellen ml. kviksølvoverfladerne angiver da, hvor meget trykket er over el. under atmosfærens tryk. I tekniske **m** anv. et bøjlet metalrør med elliptisk tværsnit (bourdonrør), som retter sig lidt ud ved overtryk og bøjes lidt mere ved undertryk, hvilket overføres til en visir.

Manon Lescaut [ma'nō læ'sko], roman af Prévost d'Exiles, udg. 1731. Ligger til grund for Puccinis opera af samme navn (1893) og Massenets opera *Manon* (1884).

Man'resa, sp. by 50 km NV f. Barcelona; 36 000 indb. (1940). Jernudslæmning, tekstil- og kemikalieindustri.

Manrique [man'rikə], *Jorge* (o. 1440–78), sp. digter, berømt for *Coplas de Jorge Manrique* (1476) ved faderens død, der

dybt poet. behandler menneskelivets færgelighed.

'Mansa, *J. L.* (f. 1901), da. ingeniør, prof. i maskinlære ved Polyt. Lærestanstalt 1940.

mansardetage, øverste etage i et hus med mansardtag, d. v. s. et tag med knækket fald, opkaldt efter den fr. arkitekt François Mansart; den nedre tagflade er næsten lodret, hvorved skråvægge undgås i **m**.

Mansart [mä'sa:r], *François* (1598–1666), fr. arkitekt. Bl. hans arb., der viser tilknytning til både fr. renaissance og ital. klassicisme, er især kendt kirken *Val-de-Grâce* i Paris (1645–65) og *lystslotet i Maisons-Laffitte* (1642–51).

Mansart JulesHardouin [-ar'dwä mä'sa:r], (1646–1708), fr. arkitekt; nevø af **M**. Udnevntes af Ludvig 14. til generaldirektor f. Frank.s offentlige bygn. Hovedværker: fuldendelsen af *Versailles*, den let barokprægede *Invalidkirke* (1680–93) og planlægningen af de parisiske pladser *Place des Victoires* og *Place Vendôme*.

'Mansfeld [-fælt], lille ty. by i Sachsen-Anhalt; byrindning af kobbermalm. 3000 indb. (1939).

'Mansfeld, *Ernst*, greve af (1580–1626), ty. lejetropfører i 30-årskrigen på protest. side. Tapper; ondartet plyndrer; usikker forbundsfælle for Christian 4.

Mansfield ['mänsfi:ld], by i Midt-Engl. SØ f. Sheffield, 51 000 indb. (1948). Tekstil-, skotøjs- og maskinindustri.

Mansfield ['mänsfi:ld], *Katherine* (1888–1923), eng. forfatterinde. **M**-s noveller, samlingerne *Bliss* (1920), *The Garden Party* (1922), *The Dove's Nest* (1923) og *Something Childish* (1924) er gengivelser af stemninger el. sjælelige tilstande. Beundret og efterlignet af mange samtidige eng. novelleforf.

Mansion-House ['män'ʃənhaus] (eng., egl. herregård), embedsbolig for London Citys borgmester, Lord Mayor, beligg. i City over for Bank of Engl.

'Manstein [-'tʃain], *Fritz von*, egl. *von Lewinsky* (f. 1887), ty. general. Erobrede Sevastopol 1942, s. å. generalfeltmarskal og chef f. sydl. armeer på Østfronten. Søgte febr.–marts 1943 at standse sovj. offensiv ved modangreb, generobrede forbigående Harkov; ledede sydøstern til apr. 1944, da den var drevet ud af sovj. område. Fanget af De Allierede 1945.

Mansūra [mä'n'su:rä], ægypt. by i Nilens delta; 103 000 indb. (1947).

Mantegna [-'tenja], *Andrea* (1431–1506), ital. maler. Påvirket af Donatello og af J. Bellini. Knyttet til Gonzaga'ernes hof i Mantova. Fresker til *Eremitanikirken i Padova* og i *Camera degli Sposi* i Castello di Corto i Mantova. *Casars Triumph*, 9 limfarvebilleder, findes i Hampton Court, *Kristus som den Lidende Forsoner* (kunstmus., Kbh.). (Ill.).

'man'tel (ty., af lat. *mantellum*), kappe; *tekn.* om ydre, omslutende dele af forsk. genstande, f. eks. dampkappe på dampcylinder.

Andrea Mantegna: Den Hellige Sebastian. Detaille af freske i Ca' d' Oro, Venezia.

'man'telsæk (ty.), rejsestæk; en af mil. ryttene brugt aflang klædesæk (til undertøj m. m.), der spændes bag på sadlen.

-man'ti', -man'tik (gr. *man'teia* spådom), -spådom, -spådomskunst.

mantille [man'tiljə] (sp., af lat. *mantellum* kappe), kvindekappe til at lægge op over hovedet. Anv. i 16. årh. og i 19. årh.s 1. halvdel. Del af den sp. nationaldragt.

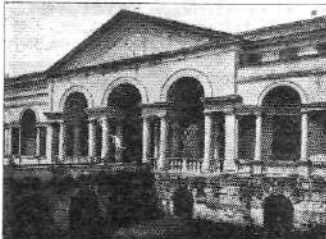
Manti'nea (gr. *Man'thneia*), oldgræsk by i Arkadien, hvor Epaminondas fra Theben 362 f. Kr. faldt mod Sparta og Athen.

Mantiqueira, Serra da [mã'ti'keira], 2994 m h. bjergkæde i Brasilien, nær Rio de Janeiro.

man'tisse (lat. *mantissa* tilføjelse). En logaritmes **m** er det tal ml. 0 og 1, med hvilket logaritmen overstiger det nærmeste lavere hele tal (karakteristikken). **m** skrives som en decimalbrøk med nul foran kommaet og findes i logaritmetabellerne.

Mantoux-reaktion [mã'tu:] (efter Charles M. (f. 1877), fr. læge), tuberkulinprøve, hvor tuberkulin sprøjtes ind i huden.

'Mantua, ty. og lat. **'Mantua**, ital. by i Lombardiet, ved Mincio 80 km NV f. Bologna; 41 000 indb. (1936). Handels-

Mantova, Palazzo del Te (1525-26), Bygget og udstyret med fresker af Giulio Romano.

og industriby med talrige bygninger fra sin glansperiode 1328-1708 under fyrstehuset Gonzaga. I 18. årh. østr. hovedfæstn. i Lombard.

'mantra (sanskrit), i ind. rel. opr. betegn. for en hellig tekst, hymne el. formel, ledsagende en ritus, senere anv. såvel om magisk sprog som trylleformular. I hinduismen betegner **m** de forskel. sekters hemmelige leser.

'Mantua, ty. og lat. navn på Mantova.

'Man'tzius, Karl (1860-1921), da. skuespiller, søn af Kr. M. Deb. 1883 og var med en kortere afbrudelse (1889-90 v. Dagmar-teateret) ved Det Kgl. Teater indtil 1913, fra 1909 som dir. Han var en intelligent, autoritativ karakterkuespiller. 1901 dr. phil. på en afhandling om eng. teaterforh. i Shakespeareriden; et af bindene i hans 6-bindss *Skuespil-kunstens Historie* (1897-1916). Senere gæstespil og film (1914-19). Udg. 1919 *Min Far og Jeg*. (Portræt).

'Man'tzius, Kristian (1819-1879), da. skuespiller, far til Karl M. Studenterkuespiller i Hostrups komedier; 1848-58 v. Det Kgl. Teater, hvor hans temperament førte ham ind i fejder og polemikker; fik afsked uden pension, men optrådte dog igen 1877-78 i komiske karakterroller (Løjtnant v. Buddinge, Falstaff og Per Degn). (Portræt).

manu- (lat. *manus* hånd), hånd-

'Manū (sanskrit; menneske, mand), i ind. mytol. menneskeslægtenes stamfader. Der er 14 **M**, en for hver verdensperiode. Den nuv. er nr. 7 og skabte den nuv. menneskeslægten efter en stor syndflod.

manu'a'l (lat. *manus* hånd), på orgelet det ell. de klaviaturer, der spilles med hænderne, i mods. til pedalen, der spilles med fødderne.

manuduktion (lat. *manu ducere* lede ved hånden), en mere skolemæssig undervisning til suppleret af den off. univ.-undervisning, opr. ved private lærere, fra 1921 også af universitetet ved ansatte og lønede manuduktører (kun i jur.). **m** anv. især ved det jur. og med. studium. *manu ducere* give **m**, *manu-*

Karl Mantzius.

Kristian Mantzius.

Alessandro Manzoni.

Mao Tse-tung.

duk'tør, den, der giver **m**. *manu ducen't*, den, der modtager **m**.

manu'el' (lat. *manus* hånd), som udføres med hænderne.

Manuel, sp. [ma'nwæl], port. [mã'nwæl] sp. og port. for Emanuel.

'Ma'nuel, to byzantinske kejserer: Manuel I., reg. 1143-80. Byzans' »ridderkejsere«, kæmpede heldigt på alle fronter.

Manuel de Mel(l)io [mã'nwæt dẽ 'mælu], Francisco (1608-66), portug. forf.; skrev også på sp. Hans komedie *O fidalgo prendiz* (adelsmanden som lærling) (udg. 1651) har måske påvirket Molières »Le bourgeois gentilhomme« (1670).

manu'faktu'rer (lat. *manu factum*, egl.; håndlavet), en særligt i det 17. og 18. årh. anv. betegn. for industrielle bedrifter. Da **m** særligt fremstillede tekstilvarer, anvendes betegnelsen manufakturvarer endnu for tekstiler.

Manu'lskij, Dmitri'j Z. (f. 1883), ukrainsk politiker. 1903 bolsjevik. Emigrerede. Tilbage m. Lenin. 1920-21 landbrugs-kommissær f. Ukraine og generalsekretær f. d. ukr. kommunistparti. 1924 leder af Kominterns russ. afd., 1929-42 fl. gange generalsekretær f. Komintern. Organiserede fra 1942 evakueringen af Ukraines industri. Ukraines udenrigs-min. siden juli 1944. Delegeret v. San Francisco konf. og på FN-s plenarforsamling.

ma'nu'tryk, reproduktionsteknik til offset tryk; originalen lægges på en glasplade, der er dækket med et lysløstomlag. Ved belysning hærdes de af lyset truffne steder, resten skylles væk i vandbad. Pladen farves med metylviolet og løses fra glaspladen. Hinderne kan stilles sammen til en form og kopieres på trykpladen på sædv. vis.

Manu'mea (samoansk), d. s. s. tanddue.

'manu'propria (lat.), egenhändig.

'manus (lat.), hånd.

manu'skript, i bogtryk forlæggert til sætning, hvad enten det er håndskrevet el. et tidl. tryk. Sætningen Trykt som **m**, angiver på tryksager, at det påg. skrift er beregnet for en snævrere kreds og følgelig ikke er offentlig til salg.

Ma'nutius, Aldus (ital. *Aldo Manuzio*) (ca. 1449-ca. 1513), ital. bogtrykker og skriftkunstner. Hans skr. har dannet forb. for mange af nutidens bedste skrifter.

manx [mã'ks] (eng.), det nu uddøde keltiske sprog på øen Man.

Manyoshu, anden stavemåde f. Manyōshū.

Manytj [-'nltj], to floder, der løber parallelt med Kaukasus' N-fod, den vestl. **M** munder i Don, den østl. **M** forsvinder i saltsumpe. Kanaliserede og sejlbare for pramme.

Manzala-søen [mãnzã'la], største strand-sø i Nildeltaet; ca. 1200 km².

Manza'nares [mãnzã'nã'ra], flod gnm. Madrid, tillob til Tajos biflod Jarama.

manzanilla [mãnzã'nilla] (diminutiv af sp. *manzana* æble), en meget tør sherryvin.

Manzanillo [mãnzã'nilla], havneby på Cubas sydkyst; 79 000 indb. (1943). Udførsel af sukker og tobak.

Manzoni [-'dzo-], Alessandro (greve) (1785-1873), ital. digter. Ital. romantik's ypperste forf. Hovedværk *I promessi sposi* (1825-27); da. *De Trolovede* 1828-29; 1874-75), roman i Walter Scott-stilen, hvori det 17. årh.s Milano lever i mesterlige skildringer. Skrev også fremragende rel. lyrik og tragedier. Skoledannende for senere ital. litt. (Portræt).

Manø, ældre stavemåde for Mandø.

ma'nøvre (fr., af velgørlat. *manuopera* egl. hånd-virksomhed), forskriftsmæssig fremgangsmåde, fagmæssig øvelse, hærs el. skibs bevægelser, større feltøvelse.

manøvre're, foretage visse formålsbestemte bevægelser (f. eks. med mil. afdeling, hær el. flåde).

ma'ori (eng. [ˈmɑːri]), New Zealands indfødte befolkning, af polynesiske oprindelse, if. egne traditioner indvandret fra Tahiti i 14. årh., i virkeligheden vistnok før. Kulturen ligner polynesiernes, særlig høj udvikl. nåede træskærerkunst m. spiral-ornamentik, som genfindes i tatoveringsmønstre. **m** udgør et bet. element i New Zealands nuv. befolkning (1947:106 500; 1896: 42 100); opr. erhverv er agerbrug og fiskeri; hertil i nyeste tid færelavl, som drives efter andelsprincipper.

Mao Tse-tung [ˈmɑʊ ˈtʃɔː ˈtuŋ] (f. 1893), kin. kommunist. Deltog i oprettelsen af kin. kommunistparti 1921, i kampene mod Chiang Kai-shek efter 1927, ledede 1930-34 kommunistreg. i Kiang-si; førte under krigen mod Japan sejr defensiv, leder for kommuniststyrkerne i Nordkina; efter Japans sammenbrud 1945 i kamp mod Chiang Kai-shek og Kuomintang, erobrede 1948-49 Manchuriet og N-Kina. (Portræt).

Map [mãp], Walter (ca. 1140-ca. 1210), eng. gejstlig og digter. Skrev romaner om kong Arthur.

MAPAI (fork. f. hebr. *Mifletet Poalei Erez Jisrael* Israels arbejderparti), soc. dem. parti i Israel, vesteuropæisk orienteret. Behersker fagforeningerne, som i Israel har meget stor betydning. Fik ved valget til Israels grundlovgivende forsamling (25. 1. 1949) 46 af 120 mandater. Er langt det største parti i Israel.

MAPAM (fork. f. hebr. *Mifletet ha' Poalim ha' Meuchedet* det forenede arbejderparti), venstresocialistisk parti i Israel, dannet 1948. Fik ved valget til Israels grundlovgivende forsamling (25. 1. 1949) 19 af 120 mandater. Afslag valg-alliance med kommunisterne, men er i udenrigspolitisk henseende for en ligelig orientering imod øst og vest. Det næststørste parti i Israel.

Mapharsen [mãfã'se'n], 3-amino-4-hydroksyfenylarsinoksydhydroklorid (da. præparat Trepopal), et med Salvarsan beslægtet, men simplere sammensat kem. stof, som i de sidste år har vundet indpas i syfilisbehandlingen. Det giver i reglen færre bivirkninger end Salvarsan.

maquis [mã'ki], fr. stavemåde for maki.

maquisard [mãki'zã'r] (af fr. *maquis*), fr. deltager i modstandsbevægelser mod tyskerne 1940-44 (jfr. maki).

'Māra (sanskrit), inden for den folkelige buddhisme en djævel, der frister menneskene til fortsat handling og eksistens og således unddrager dem frelsen fra karma og samsāra.

māra (*Doll'ichotis patagonica*), harelign., langøret gnaver. Patagonien.

marã'bustork (arab. *marãbit eneboer*) (*Leptoptilos crumenifer*), ådselendende, afr. stork, noget hoved.

Maracaibo [-'kaiβo], by i Venezuela ved farvandet ml. den fladvandede **M**-sø (16 800 km²) og **M**-golfen; 113 000 indb. (1941). Udførsel af kaffe fra Cordilleren S for **M**-søen.

Maracaibo-feltet, Latinamer.s vigtigste oliefelt (ca. 70% af Venezuelas olieprod.) på østsidten af Maracaibo-søen i Venezuela. Olien findes i miocæne sandlag i 900-1500 m dybde. Royal Dutch Shell

Jean Paul Marat.

G. Marconi.

borer i kystletten (og har raffinaderier på Curaçao), Gulf Oil Co. har koncession på at bore i det lave vand (indtil 5 m) i et område langs med Shell-feltet (raffinaderier på Paraganá-halvøen) og Standard Oil har sikret sig ret til at bore i den øvrige del af Maracaibo-søen (raffinaderier på Aruba).

Maracaibo-golfen, bugt af Caribiske Hav ml. Guajira-halvøen i Colombia og Paraganá-halvøen i Venezuela. Fortsættes mod S i Maracaibo-søen.

Marais [ma'ra:] (fr.:sump), 1) populær betegn. for moderat mellemparti i Nationalkonventet 1792-95; 2) arrondissement i Paris.

Marajó, *Ilha de* [ijadimara'ʒo], lav ø i Amazonas' munding; 42 000 km²; ca. 80 000 indb.

Maramureş [-'murej], landskab i NV-Rumanien.

Mārāna'thā (aramæisk), Herren kommer, el. Herre, kom!, I. Kor. 16,22, sikkert ofte anv. udbrå i oldkirken.

Maranhão [marã'ni'ðu], stat i NØ-Brasilien; 459 600 km²; 1 381 000 indb. (1946). Hovedstad São Luiz. Produkter: kvæg, gedeskind, bomuld, carnaubavoks. **Maraçá** [-'njon], Amazonas' kildeflod (i Peru).

Maranta (efter ital. læge B. Maranta (d. 1554)), slægt nær Canna-fam. Et par arter med brunplettede blade er alm. som stueplanter.

maranta stivelse (*arrow-root*), en af Maranta arundinacea (der dyrkes i Vestind.) udvundet stivelse.

maraschino [-'ski:mo], en sød, hvid, stærkt aromatisk liker; fremstilledes først i Zara i Dalmatien af sure kirsebær (maraska-kirsebær).

marasmus (gr.-lat.), svækkelse, afkræftelse. **m se'nilis**, alderdomssvækkelse.

Marat [-'ra], *Jean Paul* (1744-93), fr. politiker. Opr. læge, gr. 1789 bladet *L'ami du peuple* (Folkevennen). Populær i Paris, ansås (med urette) for folkets ubestikkelige forkæmper; havde uden at høre til lederkredsen ansvar for rædselsperioden, idet han ustandselig krævede henrettelser. Myrdet 13. 7. 1793 i sit badekar af Charlotte Corday; fejret som demokratiets martyr til stemningsomsvinget efter 1794. (Portræt).

Mar'āthi, nyind. arisk sprog afledt af mahārāshtri, tales af de såk. mahratte, befolkningen ved kysten af Det Arabiske Hav omtr. fra Damão til forbi Gōa, og den nordl. del af Deccan; ca. 19 mill. mennesker.

Marathon (gr. *mar'athōn*), oldgr. by i Attika, hvor athenerne under Miltiades 490 f. Kr. slog perserne under Datis og Artafernes.

marathonløb, løb på landevej, 42,195 km. Indstiftet 1896 til minde om den gr. soldat Feidippides, der efter den gr. sejr over perserne skal have løbet denne distance - fra Marathon til Athen - i fuld rustning, hvorefter han faldt død om. **m** er det længste løb på det olympiske program. Olymp. rekord 2 t. 29 min. 19,2 sek. (K. Son, Jap., 1936).

Ma'ratti, *Carlo* (1625-1713), ital. maler. Virksom i Rom. Har malet monumentale rel. billeder og portrætter.

Marburg [-'rk], 1) ty. by i Hessen, ved Lahn; 29 000 indb. (1939). Univ. (grl. 1527). Fårlige velbevarede gl. bygninger; 2) ty. navn på den jugosl. by Maribor.

Marburg-artiklerne, overenskomst fra 1529 ml. Luther og Zwingli om en række dogmatiske punkter; kun i nadverlæren

var der uenighed, selvom begge tog afstand fra Rom. **M** er et vigtigt led i den protestant. bekendelsesdannelse.

Marburgerskolen, filos. ny-kantiansk retning, grl. af H. Cohen i Marburg. Betoner det aprioriske i al åndsvisk-somhed.

Marc [mark], *Franz* (1880-1916), ty. maler. Medarb. ved »Der blaa Reiter« og påvirket af Kandinskij. Ekspressionistiske dyrebilleder.

Marcabru(n) [-'bry(n)], (12. årh.), provençalsk satirisk digter.

Marcantonio, Raimondis fornavn, ofte anv. som hans kunstnernavn.

marcato (ital.), *mus.*, markeret, stærkt fremhævet.

Marc Au're'l, (da.) navneform for d. rom. kejser Marcus Aurelius.

Marcel [-'sæl], *Etienne* (dræbt 1358), oldmand for Paris' købmandslav, søgte 1356-58 at hævde borgernes indflydelse gnm. stænderforsamlingen, efter at adelen var kompromitteret ved nederlaget ved Poitiers.

marceline [marsø'li:n] (fr.), tyndt, lærredsvævet, glansfuldt silketøj (til foer i damehatte, dekoration osv.).

Marcellus, rom. slægt: 1) Marcus **M** (d. 208 f. Kr.), kaldet Roms Sværd, slog 222 f. Kr. de galliske insubrer, kæmpede heldigt m. Hannibal 215, erobrede Syrakus 214-212. - 2) Marcus **M**, konsul 51 f. Kr., Cæsars modstander. - 3) Marcus **M** (d. 23 f. Kr.), svigersøn og søster-søn af Augustus, som i hans navn byggede M-s teater i Rom år II f. Kr.

Marcellus (d. 374), biskop i Ankyra, kirkefader; regnes ikke ubetinget for ortodoks; hans treenighedsforståelse var »økonomisk«, d. v. s. dogmet udfolder sig først gnm. frelseshistorien, ikke på forhånd som en metafysisk kendsgerning.

marsh [-ʃ] (fr. *marche* gang, march), 1) vandring; troppers tilbagelæggelse af en strækning til fods, til hest, til vogns; tilbagelagt strækning. **Parade-m** og **fane-m**, kunstgang brugt ved honnørfælgelse; 2) musikstykke, der angiver tempoet for en marcherende skare; opr. kun anv. i militærvæsenet, nu også kunstform i musikken. Alt efter karakteren taler man om fest-m, triumf-m, sørge-m o. l.

March [mark], ty. navn på floden Morava, Tjecoslov.

March [mark], *Auzias* (ca. 1397-1458), katalansk digter, berømt for sine kærlighedsdigte, kaldet »katalanernes Petrarca«.

March [marʃ], *Fredric* (f. 1897), amer. filmskuespiller. Ved Theatre Guild i New York, 1928 til filmen, hovedsagelig i lystspil, karakter- og folkekomedie, bl. a. »Dr. Jekyll og Mr. Hyde« (1932), »At Elske« (1933), »Saroveren« (1937). Fremragende præstationer i »Du skal Elske din Næste« (1940) og »De Bedste År« (1947).

Marchand [mar'ʃa], *Jean Baptiste* (1863-1934), fr. officer, opdagelsesrejsende. Trængte 1897-98 fra Congo og Oubangui frem til Nilen ved Fashoda, hvor det fr. flag måtte stryges igen efter konflikt m. Engl. sept. 1898, og videre over Abessinien til Djibouti.

Marche ['marke] (ital: markerne), mellemital. landsdel ved Adriaterhavet S f. Posletten; 9695 km²; 1 352 000 indb. (1947).

marche funèbre [marʃ fy'næ:'br] (fr.), sørgemarch.

marchen mod Rom, massedemonstration af fascistler okt. 1922, planlagt for at tage magten, gennemført uden kamp, da Viktor Emanuel forinden havde søgt forståelse m. Mussolini.

Marchesi [-'ke:ʒi], *Mathilde* de Castrone (1826-1913), ty. sangerinde (mezzosopran) og sangpædagog. Bosat 1854 i Wien, 1881 i Paris.

Marchfeld ['marx'fælt], lavslette ml. Donau og March.

March of Time ['marʃ ov 'taim], betegn. for en dokumentarisk anlagt filmproduktion, påbegyndt 1937 af det amer. tidsskr. »Time«. Behandler i kortfilm emner (f. eks. Folkeforbundet el. Balkan) ud fra polit., sociologiske el. landbrugs-mæssige synspunkter.

marchorden, orden hvori mil. styrker går (rider, kører) el. (fåde) sejer.

marciale [mar'tʃole] (ital.), *mus.*, march-agtig.

Marc'ianus, gr. *Markianós* (396-457), byzantinsk kejser 450-57; stammede fra Thrakien (se tavlen Antik Billedhuggerkunst).

marci'pa'n [-si-] (ital. *marzapane* en vis vægt, vist egl. arab.), fremstilles af skoldede og (ml. gummivalser) »smuttede« med porcelænsvalser meget fint revne og derefter i åbne dampopvarmede kobberkædler (m. røreværk) ristede søde mandler; den fremkomne råmasse æltes med sukker. Et lign. produkt, bittermasse, fremst. enten af bitre mandler el. af abrikos- og ferskenkerner.

Mar'coni, *Giulietto* (1874-1937), ital. radiotekniker. Udførte de første forsøg med telegraf ved Hertz-bølger i Bologna 1895, og anses for radiotelegrafens opfinder. Opnåede trådløs forbindelse over Atlanthavet 1901. Nobelpris 1909. (Portræt).

mar'conirig, d. s. s. bermudarig.

Marcus Polo, se Polo, Marco.

Marcus, *Age* (f. 1888), da. kunsthistoriker; 1928 bibliotekar v. kunstkad.s bibl. Har bl. a. udg. *Leonardo da Vinci* (1940), *Den Blå Drase* (1941), *Billedkunsten* (1942). Udsendte som forlægger 1919-24 en række kunst- og kulturhist. værker.

Marcus Au'relius (121-180), rom. kejser 161-180, adopteret af Antoninus Pius; skønt filosofisk skolet (stoiker) måtte han føre (sejrrig) krig m. partherne (markomanerkerne). - Skrev det filos. skrift: *Tanker til sig selv* (da. 1929). - Gift med Faustina den yngre.

Marcussen, *Paul Vedel* (f. 1907), da. dermatolog; 1944 overlæge ved Kbh.s Kommunehospital.

Marcussen & Søn, da. orgelbyggerfirma, Åbenrå, grl. 1806 af Jørgen M. (1781-1860). Har bl. a. fremstillet orgler til domkirken i Lund og Statsradiofoniens koncertsal.

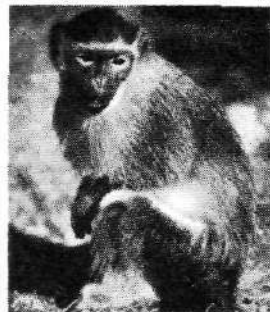
Marcus-søjlen, en til minde om Marcus Aurelius (d. 180) og hans hustru Faustina ml. 180 og 193 rejst 30 m h. æresøjle på Piazza Colonna i Rom; **M** er uendelig smykket med et spiralbånd af relieffremstilling af kejserens krig. Den blev 1589 restaureret af pave Sixtus 5., der foroven lod opstille en statue af apostelen Paulus.

Marc-Wogau [-'vo:gau], *Konrad* (f. 1902), sv. filosof. Har bl. a. skr. *Inhalt und Umfang des Begriffs* (1936), *Vier Studien zu Kant's Kritik der Urteilkraft* (1938), *Die Theorie der Sinnesdaten* (1945).

Mar del Plata, havneby og badested i Argentina, 400 km S f. Buenos Aires; 85 000 indb. (1945). Om sommeren 400 000 turister.

Mar'donios, Darcios 1.s svigersøn, ledede 492 f. Kr. et flådetog mod Grækenland, led skibbrud ved Athos. Faldt i slaget v. Plataeæ 479 f. Kr.

Marduk, babylonernes hovedguddom, opr. Babylons lokalgud. Hans tempel i

Marekat.

Babylon var Esagila; her byledes han i den store rituelle digtning Enuma elish. **mare**, i folketro et kvindeligt væsen, der fødes af en kvinde, som for at undgå fødselsveer er krøbet gnm. en aftrukket hestehud.

Mare, *Walter de la*, se De la Mare.

mare clausum (lat. *mare* hav, *clausum* lukket), indhav omgivet af en enkelt stats territorium og derfor ikke omfattet af grundsetningen om havets frihed.

Marcés [ma're:], *Hans von* (1837-87), ty. maler. Har fortinsvis malet billeder med mytol. figurer i mørkladde fantasilandskaber. Dekorativ fresker i *Napolis zool. institut*. Desuden portrætter.

marehalm (l. led beslægtet m. lat. *mare* hav) (*Elymus*), slægt af græsfam. med stive stængler og blade, 30 arter; sand m. (E. arenarius) med blågrønne blade, atm. i Danmark langs klitter og sandstrand; plantes, hvor sandflugten er dæmpet, for at forebygge vindbrud.

marekatte (*Cercopithecus*), slanke langhalede afr. aber, lever i træer. (Ill. sp. 2916).

Mare liberum (lat. *mare* hav, *liberum* frit), titel på et af Grotius 1609 udgivet skrift, i hvilket grundsetningen om havets frihed gjordes gældende.

Maremme [-'rem:ej] (ental: *Maremma*, af lat. *mar'ritima*), ital. betegn. for sumpstrækninger langs Det Tyrrenske Hav.

Maren, da. kvindenavn, af helgenindenavn Marina.

Ma'engo, nordital. landsby, kendt for slaget 14. 6. 1800, hvor Bonapartes tropper først veg for østrigerne, men sejrede da Desaix' tilkaldte styrker nåede frem.

ma'engo, ital. kødret, spec. kylling el. ung hane; men også andre kødsorter tilberedes efter samme princip: det ituskrævede kød olesvites med en anelse hvidløg og paprika og efterdampes med sky, hvidvin og tomat. Som garniture anvendes champignon, trøffel og oliven.

ma'engo, tykt, mørkegråt, meleret udstof til herrelæder.

ma'rengs (fr. *maringue*), søde æggehvidekager med forsk. smagstilsetning.

mareo'gra'f (lat. *mare* hav + *'graf*), instrument, der registrerer vandstanden i have, søer o. l.

mareridt, natlige angstfølelser, der if. folketroen skyldes en mare, som sætter sig på den sovendes bryst.

Mar'eth-linien [ma'ræt:] (efter oasebyen *Mareth*), fr. forsvarslinie i syd. Tunis S. f. Gabes, anlagt i 1930erne mod angreb fra itali. flyv. Efter ty.-ital. besættelse af Tunis nov. 1942 besat af Rommel jan. 1943, gennembrudt af Montgomery i slutn. af marts s. å.

Marfa'ni', $NH_2CH_2C_6H_4SO_2NH_2$, sulfonamid med særlig stærk virkning mod anaerobe bakterier.

Mar'forio, antik statue af flodgud, der middelalderen igennem stod v. indgangen t. Cæsars og Augustus' forum i Rom (også kaldet Mars' forum, hvoraf formentlig navnet). Flyttedes ca. 1570 til Piazza Navona, hvor der ml. M og nabogruppen Pasquino udslevedes spydige epigrammer på påhæftede sedler.

Margaret Rose [ma:'g(ə)rit 'rouz:] (f. 1930), eng. prinsesse. Yngste datter af Georg 6. af England.

Marga'retha (f. 1899), prinsesse, datter af prins Carl af Sv. og Ingeborg af Danm., ægtede 1919 prins Axel af Danm.

marga'rine (gr. *margaron* perle), spisefedt, smørlign. produkt af raffinerede vegetabiliske og/ell. animalske fedtstoffer. Til fremst. anv. hyppigst kokosfedt, endv. jordnøddolie, bomuldsfrøolie, sojaolie, sesamolie og enkelte andre. Af animalske fedtstoffer bruges okse- og svinefedt samt hvalolie. Olierne hærdes, hvorved smpt. stiger til 30-50° C, og den særpæredede lugt og smag forsvinder. De sammen-smeltede fedtstoffer emulgeres i skummet-

mælk, og der tilsættes salt, vitaminer, lecitin, farve- og smagstoffer, hvorefter emulsionen afkøles (i større fabr. på roterende køletromler), æltes og emballeres. Fabrikationen af m er underkastet særl. lovbestemmelser, sål. kræves i Danm. vitamisering efter bestemte forskrifter samt et vist indhold af sesamolie som »røbstof«, der let kan påvises. Emballagen skal mærkes »Margarine«.

Den første da. m-fabrik (Otto Mønsted) anlagdes i 1883.

Verdensproduktionen i 1938 var 1 270 000 t. De vigtigste producenter var Tyskl. 408 000 t, Engl. 212 000 t, USA 1 750 000 t, Danm. 81 000 t (1947: 26 400 t, 1948: 54 600 t), Holl. 71 000 t, Sv. 59 000 t og No. 55 000 t.

Margarine-Compagniet M. C., A/S, Kbh., oprettet 1947, fælles salgs- og fordelingselskab f. *Otto Mønsted A/S*, Kbh., Margarinefabriken Alfa A/S, Vejen, Solofabrikken A/S, Sønderborg, Korsør Margarinefabrik A/S, Korsør, Fordelingskontor i Kbh., Vejen og Århus. Salget androg ved starten ca. 50 % af det samlede da. margarineforbrug. Efter M-s start omdannedes fabrikken i Korsør til emballagefabrik og *Otto Mønsted's* fabrik i Århus afvikledes (1949).

margarineost, erhverv ostefabrikat, hvori indgår fedtstof, der ikke er fremst. af mælk (lovfæstet).

marga'rit (gr. *margaritēs* perle), $H_2CaAl_2Si_2O_{12}$, perlemorsglinsende gråt mineral hørende til sprøglimmerne.

marga'ritter (gr. *margaritēs* perle), perlesnorformet anordnede globulitter.

Margate [ma:'git], badeby og fiskeriby på NØ-spidsen af Kent, SØ-Engl. 42 000 indb. (1948).

Margesson [ma:'dʒisn], *David R.*, (1942) 1. Viscount of Rugby (f. 1890), brit. politiker, Underhusmedl. (unionist) 1922-23, 1924-42; krigsmin. (eft. Eden) 1940-febr. 1942.

mar'gin el. *margin* (lat. *margo* rand), 1) den hvide rand uden om trykte el. skrevne sider i en bog el. lign.; 2) spillerum, forskel; ofte forenklet ml. to summer, noteringer, priser, sål. ml. indkøbs- og salgspris (d. s. s. brutto-avance).

margi'na'ler, randbemærkninger, margin-notater.

margin-forretning, i børssproget en terminforretning, hvor kontrahenterne hos trediemænd deponerer et vist beløb t. sikkerhed f. opfyldelse af deres forpligtelser over for modparten. Den kontrahent, kursudviklingen går imod, er forpligtet t. at supplere sit indskud, medens den anden evt. kan få udbetalt en del af sit indskud.

Mar'gre't(h)e (gr. *margaritēs* perle), kvindenavn, af helgenindenavn Margaret(h)a. Blev i Danm. til Merete og Mette. Formen Grete er kommet fra middelnedertysk.

Margrethe Sam'biria (d. 1282), da. dronning, datter af fyrst Sambor af Pommern, 1248 g. m. Christoffer 1., moder til Erik Glipping, under hvis mindrerighed hun regerede 1259-64.

Margrethe (1353-1412), da. dronning.

Datter af Valdemar Atterdag, 1363 g. m. Hákon 6. af No., styrede fra 1376 Danm. og fra 1380 No. for sin umyndige søn Oluf, efter hvis død hun fortsatte regeringen, selv om hendes søsterdatterdatter Erik af Pommern fra 1389 var konge i No. og 1396 i Danm. M fik 1385 hanseaterne til at udlevere de skånske slotte, 1386 sluttede hun forlig m. Holsten, 1389 erobrede hun m. sv. støtte Sverige

Prinsesse Margrethe. Prinsesse Marie.

fra Albrekt af Mecklenburg, 1396 anerkendte også Sv. Erik som konge, og 1397 sluttede Kalmariunionen ml. de tre nord. riger. Indtil forøgede hun krongodset og kongemagten.

Margrethe (f. 1895), da. prinsesse, datter af prins Valdemar af Danm., ægtede 1921 prins René af Bourbon-Parma (f. 1894).

Margrethe Alexandrine borhildur Ingrid (f. 16. 4. 1940), da. prinsesse, ældste datter af Frederik 9. (Portræt, fot. Lindquist).

Margrethe Fredkulla (fredspige) (d. 1117), datter af d. sv. konge Inge den ældre, 1101 g. m. Magnus Barfod som besejling af freden ml. Sv. og No., 1104 g. m. kong Niels.

Margrethe (d. 1340), datter af Christoffer 2., 1324 g. m. kejser Ludvig 4.s søn markgreve Ludvig af Brandenburg.

Margrethe af Anjou (1429-82), eng. dronning; 1445 g. m. Henrik 6. af Engl., på hvis regering hun og hendes yndling jarlen af Suffolk (til 1450) og dernæst hertugen af Somerset havde hovedindflydelse 1447-55; fordrovet s. m. kongen 1461. Efter det mislykkede restaurationsforsøg 1470-71 sad hun fængslet i Tower til 1475.

Margrethe af Navarra (fr. *Marguerite de Navarre* [-gə'rit da na'va:r] (1492-1549), søster til Frans 1., tituler *dronning af Navarra*. Havde en tid indflydelse og beskyttede de fr. protestanter. Kendt for novellesamlingen *Heptaméron* (1556; da. udvalgt 1944).

Margrethe af Valois (i Fr. kendt som *Reine Margot* [raen mar'gɔ] (1553-1615), fr. dronning. Datter af Henrik 2. og Katarina af Medici. 1572 g. m. Henrik 4. (brylluppet gav anledn. til Bartholomæusnatten); skilt 1599. Kendt for sin skønhed og lærdom.

Margrethe af Parma (1522-86), *statholder i Nederl.* 1559-67, uægte datter af Karl 5. Ivrig katolsk; afhængig af Granvella; kunne ikke holde oppositionen nede.

Margrethe af Østrig (1480-1530), datter af Maximilian 1. af Habsburg, *statholder i Nederl.* for sin nevø Karl 5. 1507-15 og f. gange siden. Brevveksl. m. faderen viser M som højt kultiveret personlighed, ivrig f. dynastiet Habsburg; hidrog til »damefredene« i Cambrai 1529 ml. Karl 5. og Frans 1.

Margrethe (1283-90), datter af Erik Præstehader og Alexander 3. af Skotlands datter M; en plan om ægteskab ml. M, der 1286 blev Skotlands arving, og Edward 2. af England strandede ved M-s tidlige død. Kaldet »The Maid of Norway« (pigen fra No.).

Margrethe, eng. *Margaret* (1456-87), *skotsk dronning*, datter af Christian 1., 1469 g. m. Jakob 3. af Skotland.

Margrethe, sv. *Margareta*, (d. 1341), sv. dronning, datter af Erik Glipping, 1298 g. m. kong Birger.

Marguerite [marg(ə)'rit], fr. navn svarende til Margret(h)e.

marguerite [margə'rit] (fr., af gr. *margaritēs* perle), betegn. for krysanthemumarter, især hvid okseøj, bruges også om gæseurt og kamille.

Marguerite [mar'grit]. 1) *Paul* (1860-1918), fr. forfatter, har s. m. broderen Victor skrevet romaner og fortællinger om *Le désastre* (1898) og *Poim* (1897). Brod med naturalismen; 2) *Poim* (1867-1942), fr. forfatter, broder til 1), skrev alene bl. a. *La garçonne* (1919).

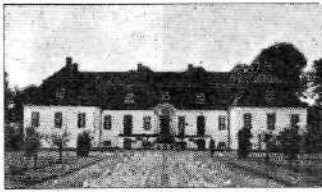
Margård, hovedgård NV f. Odense, nævnt fra 1314. Har bl. a. tilhørt slægterne Grüner og siden 1763 Schøller. Hoved-

Marehalm.

Dronning Margrethes sarkofag i Roskilde.

Margård.

bygn. fra 1745 af J. G. Rosenberg, fredet i kl. A.

Mar'heineke, Philip (1780-1846), ty. evang. teolog og kirkehistoriker. Hegelianser, ville vise kirkelærens overensstemmelse med fornuften. Mange forbindelser i Danm., bl. a. Martensen.

Mar'i, tjeremissens betegn. for sig selv; jfr. Mari-republikken.

Ma'ri'a, Jesu moder; if. Ev. en fattig, ung pige fra Nazareth, som ved overnaturlig undfangelse blev moder til Jesus; trolovet med Josef, med hvem hun senere fik 4 sønner. - I kunsten har M-s liv siden oldtiden, navnlig i ital. kunst, været

Danmarks ældste Mariabillede (ca. 1100), fundet i Randers Fjord.

et dominerende motiv (ældste bevarede billede fra Roms katakomber, beg. af 2. årh.); hendes liv skildres fra fødsel til død og himmelkroning, fortrinsvis de afgrøende situationer i hendes liv som moder: bebuddelsen, jomfruen med barnet (Madonna-billeder), ofte omgivet af den hell. familie, og M sørgende over Jesu lig (pieta).

Maria, søster til Martha, lyttede til Jesus, mens Martha gjorde sig »bekymring og uro med mange ting», Luk 10,38-42.

Maria 2. da »Gloria» (1819-63), *dronning af Portugal* 1826-53. Kom til magten 1834 med eng.-fr. hjælp efter borgerkrig mod sin farbroder Miguel; evnede ikke sin opgave og forlod Portugal.

Mariadage, kat. festdag for Jomfru Maria.

Mariadyrkelse, kultus af Jomfru Maria, findes både i den rom. og gr. kat. kirke. Der skælnes formelt ml. tilbedelse (adoratio), der alene tilkommer Gud, og påkaldelse (invocatio), der tilkommer helgenerne, i første linie Maria som »Guds moder».

Maria Fjodorovna, den da. prinsesse Dagmars navn som russ. kejserinde.

Mariaforbundet, kristeligt kvindeligt forbund, stiftet 1905, driver kursus til uddannelse af unge piger (»Mariehonns»).

marriage [ma'ri'a:ʒ] (fr.), giftermål, bryllup.

Maria ger, da. købstad på sydsiden af M Fjord; 1415 indb. (1948). Birgittinerklosterkirke (15 årh.), dommerboligen (15-16 årh.). Industri, havn. Endepunkt for M-Fårup-Viborg banen; opvokset omkr. klosteret.

Mariager, Peter (1827-94), da. forfatter. En række litt. svage, men ret underholdende fortællinger med antikke (sædv. gr.) emner skaffede ham en tid ry, endog i udlandet.

Mariager Fjord, 38 km l. indskæring fra Kattegat (Ålborg Bugt) med købstæderne M. og Hobro samt ladepladsen Hånsund.

Mariager Kloster, tidl. hovedgård ved Mariager by, grl. i l. halvdel af 15. årh. som birgittinerkloster. Nu udstykket. Foruden kirken er kun bevaret en enkelt fløj (fra 1450-1500) af det vidtstrakte klosterkompleks; 1891 købt af staten og restaureret; fredet i kl. A. Nu retsbygn. og dommerbolig.

Maria-kanalen, 313 km l. kanal i Sovj. ml. Moskva og Leningrad, via Moskva-Volga-kanalen, øvre Volga, Sjeksna, Beloje Ozero, Onega, Svir, Ladoga og Neva. Kun for småskibe. Færdig 1852.

Maria Magdalene, en kvinde, for hvem Jesus åbenbarede sig påskemorgen, Joh. 20,1.

Mari'amme (egl. *Mariamne*), af Hasmoneerslægten, var g. m. Herodes d. Store, som i skinsyge lod hende dræbe (29 f. Kr.).

Mariana [-'rjana], *Juan de* (ca. 1536-1624), sp. jesuit, forfatter. Udg. sp. historie, hovedværk for sin tid; skr. om kongemagt, hvor M 1599 går ind for modstand mod tyranstyre og retten til at dræbe uretfærdige konger.

Mari'ane (*Caroline Charlotte M*) af Mecklenburg (1821-76), da. kronprinsesse. 1841-46 g. m. senere Frederik 7., et sidste forsøg på fortsættelse af oldenborgske mandslinie, der strandede på prinsens karakter.

Mari'a'ner Graven, gravsænkning i SV-Stillehavet, indtil 9636 m dyb.

Mari'a'nerne el. *Ladronerne*, amer. *Marianas* [ma'ri'ana:ʒ], øgruppe (15 øer) i Stillehavet S f. Japan ml. 10° og 20° n. br.; 639 km²; 45 600 indb. (1936, ekskl. Guam). Hovedø: Saipan. M var sp. fra 1565; 1898 blev Guam solgt til USA og 1899 resten til Tysk.; denne del var jap. mandat fra 1920, m. vigtige militærbase. Amer. besættelse fra 1944-45 (hovedstøttestpunkt Saipan erobret efter hårde kampe juli 1944). Amer. formynderkabsområde fra 1947.

Marianne [ma'rjan], kvindefigur, symboliserer fr. republik. Betegn. stammer fra et hemmeligt republikansk selskab (M) under det 2. kejserdømme.

Mariánské Lázně ['marja:nske: 'la:znjæ], ty. *Marienbad*, kursted i NV-Cechy, 8000 indb.

Maria-ridderne, d. s. s. den tyske orden.

Marias besøge, se, kirke, festdag (2.7.) til minde om Marias besøg hos Elisabeth (Luk. 1,39). I Danm. til 1771.

Marias fødselsdag, kat. festdag, 8.9.

Marias himmelfartsdag, kat. festdag, 15.8.

Marias indvielsesfest el. *Martas ofring*, kat. festdag til minde om Marias fremsstilling i templet, 21.11.

Marias renselsesdag, kat. festdag, d. s. s. kyndelmisse (2.2.).

Marias ubesmittede undfangelse, kat. festdag, 8.12.

Maria Theresia (1717-80), *kejserinde*, hersker over de østr. lande 1740-80. Datter af Karl 6., fastholdt de habsburgske områder under østr. arvefølgekrig 1740-48, men måtte 1742 (1745) afstå Schlesien til Preussen. Sogte forgæves revanche under preuss. syvårskrig 1756-63; tog 1772 Galicien fra Polen. Lod hverken sin ægtefælle, kejser Frans 1. af Lorraine, el. sønnen Josef 2. få afg. indflydelse. Gennemførte bet. indre reformer i Østr., fik stærk hær og solide finanser.

Maria Theresia-daler, efter 1753 præget østrigsk sølvdaler med kejserinde Maria Theresias billede; blev snart ved siden af pjasteren den vigtigste handelsmont for Levanten og Østafrika, hvor den under forsk. navne har vundet megen udbredelse i Abessinien og egncne ved Det Røde Hav og i Sudan; den anv. her både som vare, penge, vægt og smykke. Efter kejserindens død videreprægedes

M i Østr. til 1936 med årstallet 1780 (hendes dødsår). M var til 1945 off. møntenhed i Abessinien.

Ma'ria-Theresiopej [-te:rozi'o:pøj], ty. navn på byen Subotica i Jugoslavien.

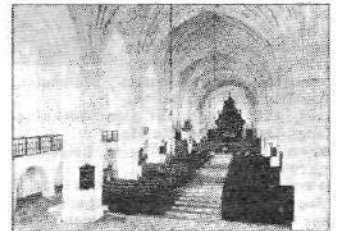
Maria-viser, senmiddelalderlig lyrik, ofte versificerede bønner til Jomfru Maria, undertiden med elementer af troubadourstil og grænsende til elskovslyrik. På da. især repr. af en for øvrigt ukendt Peder Ræff Lille.

Maribo, da. købstad midt på Lolland, ved M Sø (Sønderse og Nørrese); 4671 indb. (1948). (1945 m. forstæder 5183). Domkirke (se Maribo kloster) fra 15. årh. Stiftsmuseum. Industri, svineslagteri. M-s ladeplads er Bandholm. Station på Nykøbing-Nakskov, M-Rødby og M-Bandholm banerne. Opvokset om birgittinerklosteret. Købstad fra 1416.

Maribo amt, da. amt, omfatter Lolland, Falster, Fejo, Femø, Askø og nærliggende øer; 1795 km²; 134 771 indb. (1948), heraf i købstæderne Maribo, Nakskov, Nykøbing, Nysted, Rødby, Sakskøbing og Stubbeboing 48 984.

Maribo kloster, grl. som birgittinerkl. 1416 med rige godsbesiddelser; 1556-1623 adeligt frøkenkl. Af klosterbyggn. er

Maribo domkirke.

bortset fra fremdragne og restaurerede partier, kun den anselige, 3-skibede kirke bevaret; V-delen stammer fra årene efter grundlæggelsen, skibets 4 ostfag fra ca. 1440-70. Det indre er karakterist. v. de af murede arkader bårne gallerier langs sideskibsvæggene og v. sit bløde lys, det ydre v. det vældige, knugende tag. Siden 1923 domkirke f. Lolland-Falsters stift.

Maribor, ty. *Marburg*, by i det nordligste Jugoslavien, ved Drava, 66 000 indb. (1948). Vigtigt jernbanecentrum med handel og nogen industri.

Maridalen, no. dal tæt N f. Oslo, omkr. Maridalensvatnet (4 km²). Oslo's vigtigste vandreservoir og Akerselva.

Maria Sophie Frederikke (1767-1852), da. *dronning*. Datter af landgrev Karl af Hessen, 1790 g. m. Fred. (6.) af Danm. Ægteskabet var harmonisk trods F-s forbindelse med fru Dannemann. Regent i 1814. Godgørende, meget afholdt.

Maria (1865-1909), da. *prinsesse*. Datter af Robert af Chartres (sønnesøn af Ludvig Filip af Frankr.), 1885 g. m. prins Valdeemar af Danm. Bidrog til systemskiftet 1901; forbindelse med ØK. Deltog i velgørende arb., kunstinteresseret, meget populær. (Portræt sp. 2919).

Maria af Burgund (1457-82), Karl den Dristiges datter og arving; ægtede 1477 den senere kejser Maximilian som modvægt mod Ludvig 11. af Frankr.s krav på hendes lande.

Marie, eng. *Mary* ['mæ:ri], eng. *dronning*. Marie 1. den Blodige (1516-58), regent 1533-58, datter af Henrik 8. og Katharina af Aragonien. Erklæredes for uægte efter forældrenes skilsmisse, men opnåede tronen efter Edvard 6.s død. 1554 g. m. Filip 2. af Spanien og indblandet i krigen mod Frankr. (tabet af Calais 1558). M-s forsøg på at gemindføre katolicismen i Engl. og forfølgelse af protestanterne gav hende tilnavnet den Blodige. - Marie 2. (1662-94), datter af Jakob 2. og hans l. hustru; protestant. Anerkendtes 1689 s. m. sin gemal, Vilhelm 3. af Oranien, som suveræn.

Marie af Medici (fr. *Marie de Médicis*

[mæ'di:s(i)s] (1573–1642), fr. dronning, g. m. Henrik 4. Regent efter H.s død, sp. venlig, uden politikerevner, styrtet 1617 i konflikt m. sønnen Ludvig 13. En tid knyttet til Richelieu, modarbejdede ham senere forgæves. (Portræt).

Marie Theresia (1638–83), fr. dronning, datter af Filip 4. af Spanien, 1660 g. m. Ludvig 14. af Frankr., som udnyttede M.s omstridte arvekrav, men tilsidesatte hende for elskerinder.

Marie Leszczyńska [læf'tj'jnjska] (fr. *Leczynska* [lækz'jska]) (1703–68), fr. dronning, Datter af Stanislaw L. af Polen, 1725 g. m. Ludvig 15., som M dog ikke evnede at fastholde. Folkeyndet.

Marie Antoinette [ätwa'nætt] (1755–93), fr. dronning, g. m. Ludvig 16., datter af Frans 1. og Maria Theresia af Østrig. Ødsel, uvidende om samfundsføleholdene, upopular som østrigerinde; bidrog væsentl. til, at Ludvig modarbejdede revolutionen, fængslet 1792, guillotineret okt. 1793. (Portræt).

Marie Louise (fr. [mari 'lwi:z]) (1791–1847), fr. kejserinde, datter af Frans 1. af Østrig. Ægtede 1810 under fr. pres Napoleon 1., der ønskede en tronarving født i fyrstelig ægteskab. Efter N.s fald hertuginde af Parma, senere to gange gift. (Portræt).

Marie af Guise [gy:i:z] (eng. [g(wi):z]) (1515–60), skotsk dronning, søster til Frans af G., 1538 g. m. Jakob 5. af Skotl. Født 1542 Marie Stuart, under hvis mindreårighed M førte fr. venlig kat. politik.

Mariestuart ['stjuət] (eng. *Mary* ['mæəri]) (1542–87), skotsk dronning 1542–67. Datter af Jakob 5. og Marie af Guise. Opdroges i Frankr., ægtede 1558 Frans (2.), fr. dronning 1559–60; efter Frans' død hjem til Skotl., hvor hendes skønhed betog adelen, men hendes katolicisme vakte modstand. I modsetn. t. Elisabeth af Engl., da eng. kat. anså M for nærmere til eng. trone. 1565 g. m. sin fætter Darnley (kat.). Hendes ital. sekretær Riccio vandt stor indfl., men myrdedes 1566 af Darnley og lorderne. M fornaede at splitte disse, men da hun efter Darnleys død 1567 ægtede Bothwell, der ansås for hans mord, udrøbr oprør. M overgav sig og overlod kronen til sin søn, Jakob. 1568 flygtede hun til Engl., hvor Elisabeth efter en kommissionsundersøgelse lod hende fængsle. Fra sit fængsel forhandlede M m. eng. og eur. kat. om sammensværgelse mod Elisabeth, der 1587 lod M henrette. (Portræt).

Marie [ma'ri], *André* (f. 1897), fr. politiker. Jurist; socialradikalt med. af Deputeretkammeret fra 1928, artilleriofficer fra 1939, aktiv i modstandsbevægelsen, 1943–45 fange i Dachau og Buchenwald, Justitsmin. 1947–49, juli–aug. 1948 leder for min. af socialistler, radikale, MRP og kons. (Reynaud finansmin.), faldt v. socialistisk modstand mod Reynauds deflationspolitik. Vicepremiermin. og justitsmin. fra sept. 1948. – Skuespilforfatter.

Marie [ma'ri], *Pierre* (1853–1940), fr. neurolog, prof. i neurol. ved univ. i Paris. Stor vidensk. produktion, bl. a. grundlæggende arb. om akromegali, arveligt muskelsvind o. m. a.

Marie de France [marid'frã:s] (12. årh.), fr. forfatterinde, berømt for sine fortællende »lais« som *Le Chèvrefeuille* om Tristan og Isolde.

Mariæfred [maria'fræ:d], sv. købstad (fra 1590), N-Södermanland, ved Mälaren; 1600 indb. (1949). Opr. karteserkløster. I nærheden Gripsholm.

Marie-Galante [mariga'lã:t], fr. ø i De Små Antiller, S f. Guadeloupe; 149 km²; 29 000 indb. (1946).

marieglas, 1) klare spalteblade af gips, der som symbol på renhed anbragtes på mariabilleder; 2) plader af lys glimmer (kakkelovnsrunder).

Mariehamn, fl. *Maarianhamina*, fi. by, Åland (øernes hovedby); 3200 sv. talende indb. (1947). Søfart, badested og lufthavn. Købstad 1861.

marichøns (*Coccyllidae*), fam. af små, halvkugle-

Marie of Medici.

Marie Antoinette.

Marie Louise.

Marie Stuart.

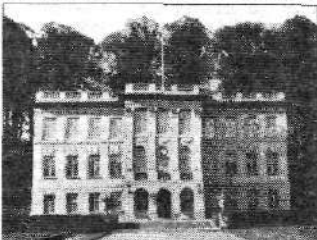
formede biller, oftest m. plettede dekvinger. Lever som voksne og larver af bladlus o. a. småinsekter.

Mariænbåd [-bã:t], ty. navn på Mariænske Lázne, Tjecho-slov.

Marienberg, hovedgård på Møn. Bygn. fra 1853–93. Sjølden park, anlagt i slutn. af 18. årh.

Marienburg, ty. navn på byen Malbork i den po. del af tidl. Ø-Preussen. Borgen M, hvorom byen M voksede op, blev grl. 1280 som komturslot, var 1309–1457 sæde f. den ty. ordens stormester, 1457–1772 i po. eje. Anlægget er regulært, mælene store; det falder i 3 dele: *forborgen* (kun kapellet bevaret), det 3-fløjede *ml.-slot* (ombygget inden 1382), der er åbent mod det 3-fløjede *højslot*, som mod Ø lukkes af en forsvarsmur.

Marienlyst, lystslot N f. Helsingør, opr. Lundehave, opført 1587 af Fred. 2., 1758 købt af A. G. Moltke, 1767 overdraget til

enkedronning Juliane Marie, efter hvem navnet M. 1857 erhvervet af Helsingør kommune. Siden 1930 hjemsted for Helsingør bymuseum. Bygn. opført 1759–63 af N. H. Jardin; smukke interiører bevaret; fredet i kl. A. I parken den såk. »Hamlets grav«.

Maries sengehalv, folkeligt navn for kul snurre.

Mariestad [marid'sta:(d)], sv. købstad (fra 1583), N-Västergötland. Hovedstad i Skaraborgs län; 8000 indb. (1949). Mariøholms slott (1724). Papirfabrik.

marietidse (*Silybum*), slægt af kurvblomstfam.; tornede urter med hvidplettede blade; alm. m. (*S. marianum*) dyrkes som prydpilante i haver.

Mariette [ma'rjætt], *Auguste* (1821–81), fr. ægyptolog; grundlæggeren af det ægypt. museum i Cairo; banebryder for den system. arkæol. undersøgelse af Ægypten.

Mariignano [-ri'nja-], nu *Melegnano*, by NØ f. Milano, hvor Frans 1. af Frankr. 13.-14. 9. 1515 slog schw.-milanesiske tropper m. Venezias hjælp.

marimba, slaginstrument, der menes at stamme fra Guatemala. Består af en række træplader med resonatorer under. Ansås med små koller. Omfang 3–4 oktaver. Anv. i jassen.

marin (lat. *mare* hav), som hører til el. stammer fra havet.

Marina (f. 1902), prinsesse, hertuginde af Kent. Datter af prins Nikolaos af Grækenl., 1934 g. m. prins Georg, hertug af Kent (død 1942).

marinade (fr.), salatsauce af olie, eddike, salt, sukker og krydderier.

Mariinbiologisk Laboratorium, oprettet 1933, har til opgave bl. a. at foretage fiskeriundersøgelser. Har til huse på Charlottenlund Slot.

marine (fr., egl. som hører til havet (lat. *mare*), søv., betegn. for et lands samlede handels- og krigsflåde og hvad der henhører hertil.

marineattaché, en til en diplomatisk repr. i en fremmed stat knyttet marine-sagkyndig, hvis opgave er at holde sig underrettet og indberette om vedk. stats sømil. forhold.

Marinehospital, Kbh. Nedlagt 1935, siden da benyttet som åndsvageanstalt under navnet Hübertz Minde, Østifterns Åndsvageanst. – Flåden benytter s. m. høren Kbh.s Militærhosp.

marinelim, kit, blanding af 1 del kautsjuk, 2 dele shellak el. asfalt i 12 dele benzol. Bruges især til kalfatring, udfyldning af revner i træ o. l.

Marinemini, oprettet 1848, omfatter søkrigsvæsenet samt bl. a. fyr- og vagervæsenet, lodsvæsenet og redningsvæsenet; siden 1905 ledet af forsvarsm.

marinerede sild, fremst. af saltsildefileter (spegesild) med en salt-syre-sukkermarinade gerne tilsat peberkorn og løg.

Marinestaben, institution under Marineministeriet, som forbereder de opgaver, der påhviler flåden, og hvorigennem flådens ledelse foregår, når den er sat på krigsfod.

Mari'notti, *Filippo Tommaso* (1876–1944), ital. forfatter. Den litt. futurismes teoretiker og mest kendte skikkelse.

marinevægter, fra beg. af besættelsen 1940 da. vagtmand i ty. tjeneste, opr. *civilvægter*; udråddet da. Jurisdiktion, efth. bevæbnede; i ty. uniform. m var i adsk. tilf. hjælpere f. Gestapo.

Mar'ini, *Giambattista* (1569–1625), ital. digter. Skrev store digte i en svulstig og yderst kunstfærdig stil med mange mytol. billeder. Et afgjort talent, der var berømt i hele det litt. Eur.

marinisme, betegn. for den svulstighed, som prægede det 17. årh.s litt. stil (barokstilen), og som fik navn efter den kunstlede og billedrige G. Marini.

marionetter (fr. diminutiv af *Maria*), opr. små figurer af Jomfru Maria, senere dukker, som bringes til aktion ved tråde el. stukket på fingrene. I Sv. og Tysk. findes endnu »Kasper«, i Danm. »Mester Jakel«. Figurer svarende til m kendtes allerede i oldtidens kulturlande, hos romerne, grækerne, kineserne og er også fundet i ægypt. oldtidsgrave.

Mariotte [ma'rjot], *Edme* (1620–84), fr. fysiker. fandt sammenhængen ml. en luftarts tryk og rumfang (*M-s lov*) og redegjorde for, hvorledes atmosfærens tryk aftager med højden over jorden.

Mariottes lov siger, at produktet af tryk og rumfang for en indesluttet luftmængde er konstant ved samme temp. Fundet 1662 af R. Boyle og uafhængigt 1676 af Mariotte.

Mari-republikken, ASSR i RSFSR, Sovj., Ø f. Gorkij; 23 000 km²; 580 000 indb. (1939), deraf 50% mari (tjermisser). Hovedstad: Josjkar-Ola.

Maris, *Jacob* (1837–99), holl. maler. Har malet landskaber i tilknytning til Barbizon-skolen. Hans brødre *Mathijs M* (1839–1917) og *Willem M* (1844–1910), var ligeledes malere, sidstnævnte især skattet for sine marinebilleder og landskaber med dyr.

Mari'sa'n (lat. *mare* hav + *sanus* sund), da. søsøgemiddel (kamfersure salte af scopolamin og hyoscyamin).

Maristova [-stã:va] el. *Maristua*, no. hotel i Filefjell (809 m o. h.); grl. (fjeldstue) ca. 1300.

Maritain [-tã], *Jacques* (f. 1882), fr. filosof. Forkæmper for tomistisk filosofi.

maritim (fr., af lat. *mare* hav), som vedrører havet el. søen.

Mariehøne.

Ma'ritsa, tyrk. *Meriç*, gr. *Hévros*, 500 km l. flod på Balkanhavnen, fra Rodopbjergene i SV-Bulgarien til Det Gr. Øhav. Grænse ml. Tyrkiet og Grækenl.

Mar'upol, by i Ukraine ved N-kysten af Det Azovske Hav; 222 000 indb. (1939). Jernudsmeltning (Kertj-malm, Donetskul); maskinindustri. Havneby for den østl. del af Donbass. Besat af tyskerne ca. 18. 10. 1941-11. 9. 1943.

Marius (155-86 f. Kr.), rom. demokr. statsmand og felterher, konsul 107, 104-100 og 86, slog Jugurtha 107, teutonerne 102 og cimbrerne 101, var folkepartiets fører 108-100, da hans svigten af Saturninus slog ham ud til 88, da det kom til borgerkrig m. Sulla om kommandoen mod Mithridates. M måtte først flygte, men vendte sejrrig tilbage 87 og tog blodig hævn over modstanderne.

Marivaux [mari'vo], *Pierre de* (1688-1763), fr. dram. forfatter, har i talr. lystspil som *Le jeu de l'amour et du hasard* (1730) og *Les fausses confidences* (1737) analyseret kærlighedens væsen med stor finhed og stilkunst.

Marie bebudelsesdag, Kristi udfangelsesdag, 25. 3. I Danm. henlagt til 5. søndag i fasten.

Marjanovic ['marjanovitj], *Milan* (f. 1879), moderne kroat. kritiker, romanforf. og dramatiker, som med udgangspunkt i Georg Brandes' ideer kæmpede for en udvidelse af sit folks synskreds og blev en lidt hovedfigur i kroat. åndsliv.

mark, 1) dels den dyrkede agerjord og dels de enkelte skifter af denne; 2) (ty.), grænse, grænseland. De ty. grænseegenskaber var oftest større og stærkere end andre, hvorfor *markgreverne* blev mægtigere og finere end alm. grever.

Mark, tidl. lille ty. grevskab ved Ruhr, hørte til de jülich-cleveske lande; kom 1609 til Brandenburg.

mark (grundbetyd: mærke, streg), 1) fælles nord.-germ. møntvægt, først nævnt i 9. årh.; muligt kommet med vikingerne fra Skand. til Engl. og derfra til Tyskl. I Tyskl. afløste marken pundet i 11. årh. og bredte sig derefter hurtigt i V-Eur., overalt = 8 unser, men af forsk. vægt. Mest kendt blev den kølnske M på 233,856 g, der fra 15. årh. holdt sig som grundvægt i de forsk. møntforordninger, indtil den 1857 erstattedes af pundet. I Danm. og No. gjaldt M til 1875. 2) navn på forsk. sølvmonter: i det nordl. Tyskl. prægedes de første m i 16. årh., delt i schillinge. 1871 blev ved guldmøntfodens indførelse den lybsk-hamborgske m ty. møntenhed (Reichsmark; fra 1945: m). - 26. 6.-1. 10. 1948 indførtes i vestzonerne Deutsche Mark (fork. DM), 24. 7. 1948 indførtes i østzonen Deutsche Mark der Deutschen Notenbank. Off. kurs i vestzonerne: 1 £ = 13,4 DM, 1 \$ = 3,33 DM, 10 da. kr. = 6,90 DM. - Til Danm., hvor i middelalderen regningsenheden var en m på ca. 216 g à 8 øre à 3 ortuge à 10 el. 12 penninge, hvoraf kun penninge udmøntedes, bredte den lybsk m-regning sig i 14. årh., og m inddelt i 16 skilling à 3 hvide à 4 penninge. m-stykker udmøntedes 1516-1858. Ved kronemøntens indførelse 1875 omregnedes m til 33 1/3 øre. - I Sv. var m altid 8 øre. - I Finl. præges siden 1864 en markka = 1/4 rubel = 100 pennia.

Markab (arab. saddel), stjernen α i stjernebilledet Pegasus.

mar'kan't (fr.), klar, tydelig, iøjnefaldende.

Markarbjót ['margarbjout], flod i S-Isl.; fra Torfajökull, Mýrdalsjökull m. fl., forgrener sig i det nedre løb.

marka'sit (arab.), FeS₂, mineral, der i alle forhold ligner svovlisk, men krystalliserer rombisk.

markdue, race af tamduen, der står klippeuden nær.

Marke, Axel Waldbuhm (1883-1942), da. fysiker. Prof. v. Landbohøjskolen 1927-42. Medredaktør af »Den Lille Salmonsen«.

marked (lat. *mercatus* handel), et sted el. område, hvor der er fl. købere, som kappes om at erhverve, og/efl. sælgere, som kappes om at afsætte en vare. Pris-

dannelsen på et givet m påvirkes af de samme kræfter; er der faktorer i udbud el. efterspørgsel, som virker et sted men ikke et andet, foreligger der to forsk. markeder. I nutiden er prisdannelsen for adsk. varer, f. eks. korn, bomuld, gummi, tin osv., over hele verden underkastet de samme kræfter, således at der er skabt et verdensm.

markedsanalyse, systematisk undersøgelse til klarlæggelse af afsætnings- (sældnere indkøbs-)vilkårene for en vare. Da fabrikanterne ved moderne storproduktion ikke ved personl. kontakt kan holde sig underrettet om kundernes behov, købekraft m. m., har period. m stor bet.

markedslovgivning. De gæld. regler om markeder indeholdes i næringsloven af 28. 4. 1931. Herefter kræves til afholdelse af markeder tilladelse af landbrugsmin. Til salg på markeder kræves ikke nærings- el. vandrebrev, når det drejer sig om kvæg, fjerkræ, kaniner, da, husfludssamt visse andre produkter.

markedspris, den pris en vare opnår i det åbne marked, hvor udbud og efterspørgsel frit indvirker på prisdannelsen.

markedsøkonomi, eng.-amer. 'marketing, læren om de principper og den praksis, erhvervslivet anv. i markedet for at bringe mennesker og varer i forb. m. hinanden.

mar'ke're (fr.), mærke, notere, afmærke, tilkendegive, antyde. mar'ke'ret, skarpt tegnet, fremtrædende.

markende'ri' (ital. *mercantile* handlende), udsalg f. mad, drillekvarer, tobak m. m. på arbejdspladser, kaserner osv. mar'ke'ten'der, den, der leder et m.

markete'ri' (fr. *marqueterie*), d. s. s. intarsia og dekupørarbejde.

markforsøg, forsøg til vejledn. i en række vigtige spørgsmål inden for planteavlning som f. eks. valg af sorter, sætider, forsk. anv. af kunstgødning, række- og planteafstand, staldegødnings og aljens anv. m. v., der kun kan besvares gnm. forsøg. Som eksempel på m-s udførelse skal anføres, at ved sortforsøg sås hver af de prøvede sorter side om side på lige mange lige store parceller (firkanter på 20-100 m²) i samme mark. Ved høst vejes afgrøden for hver parcel, og udbyttet beregnes for de enkelte sorter. Herved får man et udtryk for forholdet ml. sorterens ydeevne. - m udføres dels ved Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur og dels af de landøkon. foreninger.

De m. der udføres af de landøkon. foreninger, kaldes lokale m, idet disse mere end forsøgene ved statens forsøgsstationer har til formål at besvare lokale planteavlsspørgsmål. m påbegyndtes omkr. 1900, og der udføres nu ca. 4000 lokale m årligt, hvoraf 1/2 er gødningsforsøg.

markgreve (mark grænseland), egl. greve i en grænseprovins. Eftl. titel for andre grever (fr. markis).

markgrøshopper (*Acridiidae*), fam. af grøshopper, korte folehopper, uden læggebrod. Høreorganer på siden af bagkroppen, frembringer lyd ved at gnide baglærene mod hinanden. Adsk. arter i Danm. Hertil hedeskratte og vandregrøshoppe.

mark guld, opr. ty. møntvægt, inddelt i 24 karat à 16 g.

Markham ['ma:kəm], Sir *Albert Hastings* (1841-1918), eng. polarfarer. Nædede 1875-76 som næstkommanderende i Nares' eksped. til 83° 20' 26", det hidtil nordl. nædede punkt. 1879 eksped. til Novaja Zemlja.

Markham ['ma:kəm], Sir *Clements Robert* (1830-1916), eng. geograf. Rejser til Perú, Ceylon og Abessinien. Bragte 1860-61 frø af chincha fra Perú til Indien.

markhor (pers. snegleæder) (*Capra falconeri*), vild ged, proptrækkersnoede horn. Vestl. Centralasien.

Markion, gr. *Mar'kiön* (d. ca. 165), kristen sektstifter; under gnostisk påvirkning søgte han at rens N. T. for jed. elementer. Hans kanon anerkendte kun 10 Paulusbrev og Luk. Ev. Opholdt sig

139-44 i Rom, men blev udstødt af menigheden; dannede et asketisk samfund, som mærkedes i fl. årh., især østpå.

markis [mark'i] (fr. *marquis*, af lat. *marcha* (opr. germ.) grænseland), fr. adels-titel (egl. markgreve; eng. *marquess*). Rang ml. hertug og greve. mar'kise (fr. *marquise*, eng. *marquiness*), hustru el. datter af m.

mar'kise (fr.), sølsejlf af stof, som spændes ud over et vindue.

markka, fi. mønt = 100 pennia (sept. 1948 = 0,0358 kr.); præget fra 1864.

markmus (*Microtus*), korthalede, kortørede smågnavnere. Lever af planteføde. Skadelig. 2 arter i Danm.

Markó ['marko:], *Károly* (1791-1860), ung. maler. Har malet ital. landskaber, ofte med bibelsk el. mytol. staffage. Repr. på Thorvaldsens Mus.

mark- og mosefund, fund af værdisager, der i oldtiden er blevet hengemt (ofte som offer) i mark el. mose.

mark- og vejfred. Herom indeholdes regler i lov af 25. 3. 1872, der bl. a. foreskriver, at enhver er pligtig til på alle årets tider at holde sine husdyr på sin egen grund. For skade, de forvolder på anden mands grund, er deres ejer ansvarlig, og ejeren af den påg. grund er berettiget til at optage og tilbageholde dem, indtil han er fyldstgjort for sine krav.

Mar'kolfus, folkebog med en skæmte-dialog ml. den kyniske bonde M og den vise Salomon. Ældste da. tryk 1699.

marko'man'ner, germanerstemme, der i 1. årh. e. Kr. indvandrede i Böhmen, hvor de kæmpede m. de rom. kejsere Domitian og Marcus Aurelius (166-180); gik i 5. årh. op i bayernerne.

Markos (egl. *Markos Vafiadés* ['markos va'fiadis]) (f. ca. 1906), gr. politiker. Arbejdernes fra Lilleasien, kommunistisk fagforeningsagitator, fængslet af Metaxás' reg. Deltog i gr. modstandsbevægelse efter 1941 (leder for ELAS i V-Makedonien); okt. 1946 ledende f. de militæraf-d., der fra 1945-46 ydede modstand mod Athenreg. i N-Grækenl. Dannede partisanreg. dec. 1947 (stats- og krigsmin.), svækket 1948 ved Athenreg.s offensiv; afsat i beg. af 1949.

markpiber (*Anthus cam'pestris*), piber m. lys upletlet underside. På sandede marker, ret sjælden i Danm. Trækfugl.

markskeel, under jordfællesskabet skellet ml. fl. landsbyers jord.

markscole, særlig form for eksamensfri mellemcole, hvor undervisn. så vidt muligt samles om dyrkn. af et lille stykke jord (skabt omkr. 1936 af kommunelærer Kr. Vestergaard, Fr.berg).

markspringer (*Cicindela cam'pestris*), art af sandspringere, grålig.

markspringmus (*Zapus*), nordamer., østasiat. springmus. Bagbenenes mellemfod forlængt, mellemfodbenene frie, 5 tæer.

Mark Twain [mark 'twæ:n], pseud. for *Samuel Langhorne Clemens* (1835-1910), amer. forfatter, berømt for sine barokt humoristiske skildringer fra det amer. Vesten, i sit væsen et ægte udtryk for amer. jøvnhed og folkelighed; *The Jumping Frog and Other Sketches* (1867), den imponerede rejsebog fra Eur. *Innocents Abroad* (1869), *Adventures of Tom Sawyer* (1876), *Life on the Mississippi* (1883), *Adventures of Huckleberry Finn* (1885). Oversat til da. (Portr. sp. 2929).

Markus (*Johannes Markus*), jøde fra Jerusalem, if. kirk. overlevering forf. af Mark. Ev.

Markusevangeliét, 2. ev. i N. T. Indholdet er overvejende fortællinger med kun få taler, med samme ejendommeligheder og tilbivelsesproces som Matth. og Luk. (synopse). En gl. overlevering vil vide, at Markus var Peters tolv og nedskrev fra Peters taler, hvad denne havde fortalt om Jesus. M er skrevet i Rom for hedningekristne læsere omkr. år 70, men det anv. kildestof er meget ældre. Slutn. 16. 9-20 er sikkert vægte, men hvordan den opr. har været, vides ikke.

Markuskirken, da. navn på San Marco.

mar'kø'r (fr.), 1) i billard, kegler m. m. den, der fører regnskabet, mar'ke'rer,

Mark Twain. J. C. Marlborough.

for spillerne; 2) redskab til afmærkning af rækkerne på et jordstykke, hvori der skal sås el. plantes. F. eks. et ravelignende redskab med den enkelte afstand ml. tænderne; men der findes også særl. konstruerede **m** til anbringelse på radrenseren el. til markering i kartoffelmarken.

Marlborough ['ma:lbo:ra, 'ma:l-], *John Churchill*, hertug af (1650-1722), eng. feltherre (Mallebrok). General under Jakob 2., forrædt ham 1688 og gik m. Vilhelm 3. 1701 øverstkommanderende i sp. arvefølgekrig, 1702 hertug. Slog franskmændene v. Hochstätt (Blenheim) 1704 og Malplaquet 1709. Hans stilling i Engl. støttede v. venskab m. finansmin. Lord Godolphin og hustruens indflydelse på dronningen. Brudtet ml. disse og toyrernes sejr 1710 medførte hans fald. (Portr.)

Marling ['ma:lin], *Charles* (1862-1933), brit. diplomat. 1919-20 brit. delegeret og form. f. d. internat. afstemningskommission i Sønderjylland.

Marlitt (egl. *John*), *Eugenie* (1825-1877), ty. forfatter til meget læste underholdningsromaner. Overs. til da.

Marlowe ['ma:lou], *Christopher* (o. *Kiro*) (1564-93), eng. dramatiser. Elisabethtidens første betydelige skuespilforf. **M**-s produktion omf. tragedierne *Tamburlaine the Great I og II* (1587) om mongol-fyrsten Timur Lenk, *The Tragical History of Dr. Faustus* (1589) efter en ty. *Faustbuch* fra 1587, *The Jew of Malta* (1590), hvis hovedperson Barrabas forespejler Shakespeares *Shylock*, *Edward 2.* (1593) samt et par fragmenter. Hans emne er den menneskelige ærgerrigheds triumf og fald.

Marmarahavet, tyrk. *Marmara Denizi*, oldtidens *Propontis* (gr.), det bedreste parti på havforb. ml. Sortehavet og Middelhavet, med hvilke have **M** er forbundet gnm. henh. Bosphorus og Dardanellerne. 11 655 km²; største dybde: 1226 m. På øen Marmara findes der marmorbrud, der har givet **M** navn.

marme'lade (fr., af port. *marmelo* kvæde, egl. kvædesyltetøj), frugt el. frugtpulp (d. v. s. rænsede og konserverede frugtdeler) kogt med sukker til en sådan konsistens, at prod. efter afkøling lader sig smøre ud uden at vise nævneværdig tilbøjelighed til at flyde. Foruden frugterne eget indhold af gælingsmiddel (pektin) tilsættes alt efter frugtens art 50-100 g pektin pr. kg færdigkogt **M**. Regler for **m**-betegnelser **m**, **m**, er givet i Handelsmin. bekendtg. af 24. 7. 1942.

mar'ne'ring (holl.), gl. udtryk for et af tæret sejludg syet kort rør, som f. eks. anbringes udv. på spygatterne for at forhindre søvand udefra i at slå gnm. disse.

Marmillod [-mi'ljo], *Jean* (d. 1786), schw.-fr. ingeniør, kaldtes 1764 til Danm. og var som overinspektør indtil 1775 med til at planlægge Kongevejsnettet. Mindesmærke ved hovedvejskrydset i Rudsdal.

Marmo'lada, højeste top i Dolomitterne; 3242 m.

Marmorlet [marm'ø:tel], *Jean-François* (1723-99), fr. forfatter. Af hans lat. værker i forsk. genrer har nu *Mémoires* 1-2 (1800-06) størst værdi.

marmor (gr. *marmaros* glinsende sten), kornt-krySTALLINSK kalksten og dolomit opstået ved omkrystallisation af alm. kalksten v. metamorfose. I tekn. betegnelser **m** enhver kalkbjergart, der egner sig til bygnings- og prydsten. **m** med karakteriserende indblandede mineraler el. *cipolin* og *opicalcit*; *breche* betegner **m**-

breccier, *giallo gult, rosso rødt, verde grønt m.* - Mest kendte egl. **m** stammer fra Carrara i Italien (hvid og grå fra trias). Andre forek. er Páros (gr. oldtidsskulptur-**m**), Norge, Grønland (v. Umanak-fjord), Tætte kalksten er belg. granit, svensk ortoceratitkalksten o. m. a. (Efterfigninger, se kunstmarmor).

marmor're're, give et marmorlignende udseende; i bogbinderi fremstilles marmorret papir, snit osv. enten som *bakke-marmor* (papiret el. snittet dyppes i farver, der er bragt til at flyde i de ønskede mønstre på et afkog af carrageen-mos) el. som *klistermarmor* (anilin- el. jordfarver udtræt i klister smøres over papiret, hvorefter der i de endnu våde farver dannes mønstre v. hj. af pensler, papkammer o. l.) el. ved at blande farverne med olie.

marmo're'ring, sygdom hos kálroer, der skyldes bormangel; viser sig ved gennemsøgning af roen ved, at der i det meste hvide roevæv ses mørkere farvede pletter, og fører til tørførrådelse. **m** modvirkes ved udstrøgning af boraks, 15-30 kg pr. ha.

Marmor'lik (grøn): marmorstedet, marmorbrud inderst i en nordl. forgrening af Umanak-fjorden, V-Grøn. Brydning påbegyndtes 1936 og ophørte under 2. Verdenskrig, idet materiel og arbejdere (50-60 grønlandere) flyttedes til kulbruddet Kutdliggssat. Marmorret er hvid-grå flammert og bl. a. anv. i overformynderiets bygn. i Kbh.

Marmor'kirken (off. *Frederikskirken*) i Kbh. skulle opr. opf. til minde om det oldenborgske kongehus' 300 års jubilæum. En symbolsk grundsten lagdes 1749, men først 1756 bestemte man sig for et projekt af Jardin; alt murværket skulle være no. marmor. Projektet var beundringsværdigt, materialet så dyrt, at udgifterne mangedobledes. 1770 standsede Struensee foretagendet og hjemsendte Jardin. I over 100 år stod kirken som en

pragtfuld ruin, indtil Tietgen købte den og så godt som ene mand gjorde den færdig. Meldahl forestod arb. gratis. I sin endelige form indeholder **M** altså kun lidet Jardin og meget Meldahl, men er trods reducerede højdemål og simple materialer en i det ydre velproportioneret og imponant monumentalbygning. **M** er den største centralkirke i Nordens den indviendes 19. august 1894.

marmor'osaikfliser, færdigstøbte, terrazzolignende gulvfliser fremstillet ved presning af farvet cementmørtel med marmor-kærver. Efter hærdning slibes de.

Marne [marn], 1) Seines største biflod (525 km), fra Langres-plateauet gnm. Champagne til oven for Paris. 2) fr. dept. omkr. 1) i Champagne; 8205 km²; 387 000 indb. (1946). Bet. vinavl (champagne) og kornavl. Hovedstad: Châlons-sur-Marne.

Marne-Rhin-kanalen, 210 km l. fr. skibskanal ml. Rhinen og Marne.

'Marneslaget, en serie slag ved Marne 5.-12. 9. 1914, hvor franskmændene (Joffre) standse den ty. offensiv.

marocain [-'kæ:n] (fr., egl.: marokkansk), form for crêpe, grovere og mere ribbet end crêpe de chine.

Marocchetti [-'kæ:ti], *Carlo* (1805-67), ital. billedhugger. Uddannet i Frankrig, senere bosat i Engl. hvor han bl. a. udførte *monumenter* til *Westminster Abbey*. Hovedværk *rytterstatue af Emanuel Philibert af Savoyen* i Torino.

mar'rode [-'ðø] (fr. *maraud* landstryger), afkræftet, mat, træ.

maro'de're, plyndre, røve (især om deserterende soldater).

maro'de'r, (rømmet) soldat, der strejfer om bag en hær og plyndrer (maroderer); eftertøler (p. gr. af *trahed*).

Ma'rokko, arab. *Al Maghrib al Aqsa*, det vestligste af Atlaslandene, opdelt i Fransk **M** (fr. *Maroc Français*), Spansk **M** (sp. *Marruecos Español*) og det internat. *Tanger*. Formelt under en arab. sultan. (Kort se Afrika).

Fransk **M**: 400 000 km²; 8 993 000 indb. (1946).

Spansk **M**: 48 000 km²; 1 184 000 indb. (1946).

Tanger: 580 km²; 100 000 indb. (1941).

Størstedelen af **M** opfyldes af de vestl. Atlas-bjerge og mellemliggende plateauer. *Klimaet* er subtropisk med vinterregn, som er yderst ulige fordelt. Med tilstrækkelig nedbør vokser lavest kørke og stene, højere lavvædende ege og Libanon-ceder. Hvor nedbøren er mindre, træffes maki el. græssteppe, mod Sahara busksteppe. - ^{2/3} af *befolkningen* er berbere, som lever i bjergene, mens arabere beboder de lavere, frugtbare egne. Den stærkt blandede bybefolkning kaldes maurer. De indfødte er muhademere. Desuden findes 230 000 jøder og 420 000 europæere; de sidstnævnte overvejende fr. landbrugsolonister. *Erhverv*. Landbrug er hovednæringsvej: hvede, byg, majs, ris, hør, bælgplanter, grønsager, vin, oliven o. a. frugt. Skovene leverer kork. Kvægavl er betydelig. 1946 var mineralproduktionen for Fr.**M**: 2,8 mill. t fosfat, 18 300 t zink- og bly-malm og 55 000 t manganmalm. Sp. **M** og Tanger producerer jernmalm. Industrien har voksende bet. **M** udfører landbrugsprodukter og mineraler.

Historie. Antikkens Mauretania blev i 2. årh. f. Kr. rom. vasal, indlemmedes 42 e. Kr. Fra 429 del af vandalerriket, efter 530erne under Østrom; i 7. årh. erobret af araberne, blev hurtigt uafh. (almoraviderne 1061-1147, der erobrede Span.; almohaderne 1147-1269). Port. erobringssørg standse med port. nederlag 1578; Span. tog 1496 Melilla, 1580 Ceuta. Fyrsterne i **M** drev indbringende søerhverv, men kom i 19. årh. i afhængighed af eur. magter. 1904 gav Engl. Frankr. frie handler i **M**, mens samtidig Span. sikrede indflydelse over nordl. **M**. Tyskl. søgte at standse Frankr.'s erobring, men måtte anerkende fr. indflydelse i **M** ved Algeriras-konferencen 1906 og i 1911 efter Agadir-affæren og eng. støtte t. Frankr. give Frankr. magten i **M** mod indrømmelser i Congo. 1921 etableredes fr. protektorat, hvor Lyautey blev den egl. styrende; siden er **M**-s naturrigdomme i stigende grad blevet udnyttet. I Sp.**M** rejste rifkabylerne kamp under I. Verdenskrig, slog Span. 1921 under Abd-el-Krim, men bukkede under i kamp mod Frankr. 1926. Under 2. Verdenskrig besattes **M** af allierede styrker nov. 1942.

maro'nitter (efter *Maron*, dod før 423), kristent samfund (ca. 300 000 tilhængere) i Syrien, kendt fra 8. årh. 1182 i kontakt med Rom (nu union). Overhoved: Patriarken af Antiochia.

maroquin [-'kæ:n] (fr., egl.: marokkansk), d. s. s. saffian; **m**-papir, d. s. s. saffianspapir.

Maros ['marof], ung. navn på floden Mures.

Marot [ma'ro], *Clément* (1496-1544), fr. digter, har skrevet megen oft. lejligheds-poesi, men viser i sine bedste ting, som i de talr. *épîtres* (epistler), frisk oprindelighed, lune og følelse. Har overs. Davids salmer.

Ma'rott, *Emil* (1856-1940), da. soc.-dem. politiker. 1896-1920 red. af »Fyns Social-Demokrat«, 1903-20 medl. af Folketinget. Agiterede 1919-20 stærkt for Flensborgs indlemelse i Danm. Slut-

tede sig marts 1920 til oppositionens krav om udskrivning af folketingsvalg og ekskluderede derfor af soc.-demokratiet. Erindringer *Tidsbilleder* (1930).

Marquand [mar'kwand], John Phillips (f. 1893), amer. romanforfatter, satiriserer over Bostons fornemme verden. Hovedværker: *The Late George Apley* (1937) og *Wickford Point* (1939, da. *Opbrud fra Ungdommen* 1939). Også forf. til kriminaliserier om Mr. Moto.

Marquesas Øerne [-'ke:], fr. *Îles Marquises*, fr. vulkanøer i Stillehavet, 10° s. br., 140° v. lgd.; 1274 km²; 3000 polynesiske indb. (1946) (1838: 20 000). Ua Pou når 1219 m, Hiva Oa er størst, 400 km², Nukuhiva med god havn er regeringsæde. På passatisiden trop. regnskov, på læsiden stepper. Der dyrkes kokos, sukkerør, vanille, appelsiner, m. m. **marquis** ['ma:kwis] (fr. *marquis*) (eng.), markis, næstfornemste klasse af den eng. adel. Overhovederne fører titlen The Most Honourable. Hustru: marchioness [ma:'janis].

Marquiste [mar'kæst], *Laurent Honoré* (1848-1920), fr. billedhugger. Repr. i glyptoteket med nogle af sine betydeligste værker: *Eva*, *Perseus Dræber Medusa* og en *buste af Falgøterne*, hans lærer.

Marquet [mar'kæ], *Adrien* (f. 1884), fr. politiker. Opr. socialist, gik 1933 m. Déat ind i 'néosocialistiske' gruppe, m. nationalistisk-fasc. ideer; borgm. i Bordeaux, støttede 1940 Lavals samarb. m. tyskerne. 1948 dømt til 10 års 'national degradation'.

Marquet [mar'kæ], *Albert* (1875-1947), fr. maler. Elev af Moreau. Knyttet til Matisse. Har bl. a. malet havnebilleder; repr. på kunstmus., Kbh.

Marquette [mar'kæt], jernmalme i Michigan, USA, ved Øvre Sø. Malmen udskibes over havnebyen M (1940: 16 000 indb.) og føres gnm. Soo til Chicago og byer ved Eric Soen.

marquisette [marki'sæt], tyndt, gennemsigtigt, drejervævet gardinstof.

Marrakech [-'kæf], by i Fr. Marokko; en af sultanens residensbyer; 238 000 indb. (1946), deraf 13 000 eur. Sydl. endestation for Marokkos jernbanen.

Marriskjold (efter omkvædet: 'så vorder jo Marri vor skjold...'), middelalderlig da. Mariavise, brugt som brudesalm.

Marruccos [-'rækøks], sp. navn på (Sp.) Marokko.

Marryat ['mæriæt], *Frederick* (1792-1849), eng. romanforfatter, 'Kaptajn M.'. Skrev talr. sømandsromaner, der blev meget populære p. gr. af deres eventyrlige hændelser og morsomme typer, f. eks. *Peter Simple* (1834, da. 1835), *Jacob Faithful* (1834, da. *Jakob Ærlig* 1836).

Mar's, 1) i rom. rel. en gud efter hvilken der er fundet spor over store dele af Ital. Den ældste M var beskytter af ægerbrug og kvægavl, en opfattelse der holdt sig på landet, medens M i Rom blev krigsgud. M-s kult var her knyttet til en strækning N f. byen, den såkaldte Campus Martius, Marsmarken. M-s ældste sym-

bol var et kastespyd. Senere blev M identificeret med den gr. gud Ares og overtog helt dennes træk og mytkeuds.

2) *astron.* (astron. tegn ☿), en af planeterne. M-s diameter er 0,55 gange Jordens, el. ca. 7000 km. Massen er 0,11 gange Jordens, den gnstl. vf. ca. 4,0 gange vands vf. M bevæger sig omkr. Solen i en gennemsnitsafstand af ca. 230 mill. km, el. ca. 1,5 gange Jordens gennemsnitsafstand fra Solen, med en omløbstid af 1,88 år. Når M er nærmest Jorden, er den indbyrdes afstand ca. 55 mill. km. M har en fast overflade omgivet af en atmosfære med vekslende skydannelser. Man har ikke med sikkerhed kunnet påvise vanddamp el. ilt i atm. Den forekommende mængde af disse stoffer må være meget ringe. M roterer om en akse som holder ca. 25° mod M-banens plan. Rotationstiden er 24 h 37 m. På M-s ækvator har man målt temp. ml. +45° C og +18° C, nær polerne ml. +7° og +6°. De hvide pletter, der iagttages nær polerne, polkalotterne, er sandsynligvis iskrytaller i M-atmosfæren. De talr. mindre pletområder fremkommer ved forskelligheder i overfladens beskaffenhed. Visse forandringer på M-overfladen har man tydet som tegn på vegetation, men endnu kan intet siges herom med sikkerhed. M har to ganske små måner (diametrene er sandsynligvis under 10 km), Fobos og Deimos.

Mars [mars], *Anne Boutel-Monvel* (1779-1847), fr. skuespillerinde. 1798-1841 Théâtre Français' kvindelige hovedskuespillerinde i det yndefulde, lette rollefag.

Mars'sala (af arab. *Marsa Ali* Alis havn), lat. *Lily'baum*, ital. havneby på Siciliens V-spids; 62 000 indb. (1936). Eksport af M-vin. Opr. kartagisk.

Mars'sala-vin, madeiralignende hedvin fra Marsala på Sicilien.

Marsa Matrüh [marsa ma'tru:h], by ved Middelhavet i V-Ægypten, erobrede 29. 6. 1942 af aksestyrker, genobredes 8. 11. 1942 af den brit. 8. arme.

Marschner ['mars:], *Heinrich August* (1795-1861), ty. operakomponist til bl. a. *Hans Heiling* (1833, Kbh. 1836), *Tempelherren* og *Jodinden* (1829, Kbh. 1834).

Marsdiep [-'z'di:p], strædet ml. N-Holl. og øen Tessel.

Marseillaise, La [la mars'e:jæ:z], den fr. nationalsang, digtet og komponeret 1792 i Strasbourg af ingeniør-officeren Rouget de Lisle (1760-1836), opr. bestemt til Rhinhæren, men gjort bekendt af en bataillon fra Marseille, der sang den ved sin indmarch i Paris, deraf navnet.

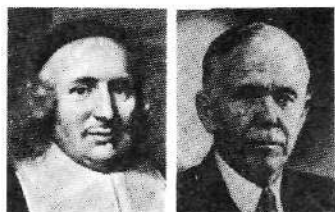
Marseille [mars'æ:j], fr. havneby ved Middelhavet; 636 000 indb. (1946; 1936: 914 000). Fr.s næststørste by. Vigtig importhavn, hjemsted for talrige oversøiske ruter, stærkt ødelagt af tyskerne under 2. Verdenskrig. Opr. fønikisk, fra ca. 600 gr. koloni (Massilia) med stor søfart, rom. fra 49 f. Kr. I middelalderen halvt uafh. republik, 1481 til Frankrig m. øvr. Provence, hovedstøttepunkt for Middelhavs-handelen, gik stærkt frem i 19. årh. Ty. besættelse nov. 1942-23. 8. 1944.

Marseille-Rhône-kanalen [mars'æ:j-'ro:n-]. 81 km l. skibskanal ml. Arles og Marseille; passerer gnm. en 7,2 km l. tunnel.

marseillesæbe, 1) *ægte m.* fremst. af olivenolie el. grøn sulfurolivenvolie; 2) betegn. for faste stykker af ren kernesæbe.

Mar'selis, *Gabriel* (1609-73), holl. købmand. Leverandør til da. regering efter 1628, da. faktor i Amsterdam. Fik især efter 1660 udlagt store krongodsområder for sine krav (Århusgård (Havreballe-gård), omdøbt til M-borg). Uundværlig for den nødstedte da. regering, grisk og hårdhændet storgodsejer. Brødrene *Sello M* (1600-63) og *Leonhard M* (f. 1611) overtog på lign. måde store godser og indtægter i No. og Danm. (Portræt).

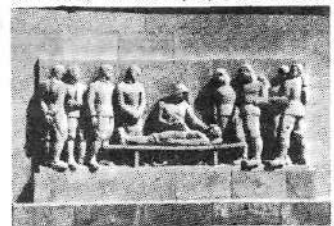
Marselisborg, tidl. hovedgård, nu kgl. slot S f. Århus, opr. *Havreballe-gård*, i middelalderen under Århus bispestol. 1661 af kronen overdraget *Gabriel Marselis*, hvis søn *Constantin* 1680 fik gården ophøjet til baroni. 1896 købt af Århus

Gabriel Marselis. George Marshall.

kommune. Navnet overtaget af det slot, der 1898 som en gave fra folket skænkedes det nygifte prinspar Christian (10.) og Alexandrine, opført 1899-1902 af Hack Kampmann.

Marselisborgmonumentet, mindegård i Marselisborg Mindepark (indviet 5. 7. 1925) ved Århus, rejst til minde om

Hjemkomsten. Detalje af Marselisborgmonumentet.

ca. 4125 danske, der faldt i 1. Verdenskrig. 4 relieffer, udført af Axel Poulsen, arkit. opbygning af Axel Ekberg (1882-1925), inskription I. C. Christensen. Indviet 1934.

'mar'ser, oldital. stamme i Sabinerbjergene, rom. forbundsæller ca. 326 f. Kr. Hovedrolle i forbundsføllekriegen.

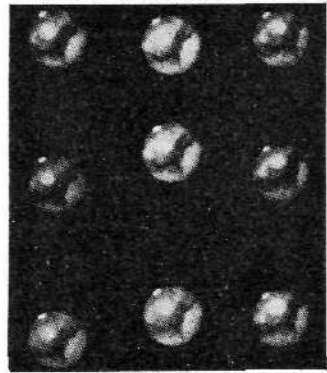
Mars Gevings, ty. navn for Chibiy, Tjecho-slov.

Marshall ['ma:ʃəl], *Alfred* (1842-1924), fremtræd. eng., nyklassisk nationalekon. Hovedværk: *Principles of Economics* (1890).

Marshall ['marʃəl], *George Catlett* (f. 1880), USA-general, politiker. Generalstabschef f. USA's hær 1939-45, gennemførte oprustn. før krigsudbr. dec. 1941; dec. 1945-jan. 1947 særl. udsending m. ambassadørrang til Kina, afløste derpå Byrnes som USA-udenrigsmin. Opfordrede 5. 6. 1947 (tale i Harvard Univ.) de eur. nationer til økon. samarb. under tilsagn om USA-hjælp. Vendte sig skarpt mod Sovj., særlig på FN's generalforsam. sept. 1947, hvor M foreslog begræns. af vetoretten; afviste maj 1948 sovj. forslag om sovj.-amer. forhandl. Indledte forhandlinger om Atlanterhavspagt ml. USA, Canada og Vestunionen. Afgik jan. 1949. (Portræt).

Marshall ['ma:ʃəl], *Herbert* (f. 1890), eng.-amer. filmskuespiller. Kom til Hollywood 1929, siden bl. a. i adsm. Lubitsch lystspil.

Marshall-planen ['marʃəl-], plan for et økon. samarb. ml. eur. stater til genrejsning af eur. prod. og købekraft på basis af amer. hjælp gnm. gaver og lån frem til 30. 6. 1952. Fremst af USA's davæ. udenrigsmin. George Marshall i tale i Harvard 5. 6. 1947, hvor Marshall stillede i udsigt, at et planmæssigt samvirke i Eur. ville få fuld dollarhjælp fra USA. Tilbudet gjaldt også Sovj., men forhandl. i Paris (Molotov, Bevin, Bidault) endte 2. 7. med, at Sovj. trak sig ud, hvorefter det til Sovj. knyttede stater, også Tjecho-slovakiet og Finl., opgav deltagelse, idet de kritiserede M som udtryk for amer. ønsker om politisk og økonomisk kontrol med modtagerlandene. Under efterfølg. forhandl. i Paris ml. 16 vester-ur. lande opstilledes en ønskeseddel om dollarhjælp, der fra amer. side blev kritiseret og en del reduceret. Efter vanskeligheder for den amer. reg. med at få Kongressen til at bevillige tilstrækkelig store beløb opnåedes under vok-

Planeten Mars. Optagelser taget med korte mellemrum for at udnytte de kortvarige perioder med rolig luft, der giver de bedste billeder.

sende mødsætn. til Sovj. Kongressens tilslutning til M, og v. lov af 3. 4. 1948 (The Economic Cooperation Act) skabtes den økon. samarbejdsadministration i Washington ECA som øverste organ for M. 16. 4. underskrev de eur. modtagerlande en konvention vedr. M, som skabte den eur. samarbejdsorganisation OEEC.

De alm. principper om Marshall-hjælpens anvendelse fastlagdes i tosidige overenskomster ml. USA og hvert af modtagerlandene. Hvert af disse har udarbej. et langtidsprogram for den økon. udvikl. frem til 1. 7. 1952 (»Marshall-periodens« udløb), som koordineres af OEEC og gennemgås kritisk af ECA. For hvert enkelt »Marshall-år« (1. 7.-30. 6.) beviler Kongressen i USA en samlet sum i Marshall-hjælp. På grl. af årsprogrammer udarbejdet af hvert modtagerland og kritisk revideret af OEEC fordeler ECA den samtl. årl. Marshall-hjælp ml. landene. I det første år (3. 4. 1948-31. 3. 1949) blev der givet indkøbstilladelser for 4770 mill. \$, hvoraf 1260 mill. til Engl., 1073 mill. til Frankr., 579 mill. til Ital., 463 mill. til de 3 vestl. zoner i Tyskl.: 103 mill. til Danm., 83 mill. til Norge. Af det samlede beløb anvistes 1649 mill. til fødevarer, foderstoffer og gødning, 693 mill. til brændselstoffer, 389 mill. til bomuld, 125 mill. til tobak. Af bevillingerne for året 1. 7. 1948-30. 6. 1949 (i alt ca. 4,9 mill. \$) ydedes mindst 1 mid. \$ som lån, resten som gave.

Marshall-hjælpen har 2 sider: en »valutahjælp« og en kapitalhjælp uden modydelse. Ved de løbende indkøb under M stiller USA dollars til rådighed for modtagerlandene til import fra USA o. a. lande m. »hård« valuta mod fuld indbetaling af modværdien i landets egen valuta (counterpart funds) til en spærret konto i centralbanken. 5% af beløbet på denne konto skal stilles til den amer. reg.s rådighed, resten kan af modtagerlandet efter tilladelse fra ECA anvendes til forsk. produktive og finansstabiliserende formål.

Knyttet til M og adm. af ECA er tilige bevill. af økon. og militær hjælp fra USA til Kina (463 mill. \$), Grækenland og Tyrkiet (275 mill. \$) samt hjælp til FN's Internat. Børnefond (60 mill. \$). **Marshall-øerne** [ma:'ʃal-], koraleøer i Stillehavet, danner 32 atoller i to rækker på en undersøisk banke, 180 km²; ca. 10 000 indb. (mikronesere). Trop. klima. Kokos, bomuld og sukkerrør dyrkes. 1885 ty., 1920 jap. mandat. Jan.-apr. 1944 delvis erobret af USA, øvr. jap. styrker kapitulerede aug. 1945. Under USA's formynderskab (1947).

Marsilius af 'Padova (ca. 1270-ca. 1340), ital. humanist. I sin bog Fredens Forsvarer, *Defensor Pacis* (1324), hævder han principielt folkesuveræniteten, både i forhold til fyrste og kirke, og fyrsters pligt til at reformere kirken, når dens egen ledelse svigter.

maršk (nty.), lavtliggende, lerede landstrækninger, dannet ved af sætning af slam, der medføres af tidevandet og bindes af planteveksten. Når m-engene ikke mere overskyldes af dagligt højvandet, ophører m-dannelsen, og de frugtbarere eng beskyttes da med diger.

maršk el. **marškalk** (fra mnty., egl.: hestepasser), lederen af kongens staldetat (tidl. staller), fra 13. årh. kongens øverste hærfører. I Danm. var Anders Bille (d. 1657), i Sv. Karl Gustaf Wrangel (d. 1676) sidste m.

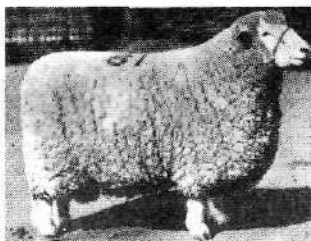
'marskal [-skal', -jal'] (mnty., egl.: hestepasser), fl. hærs højste officersgrad. **marškaltaven** i **tornystræt**. Ytringen, at enhver fr. soldat bærer m (d. v. s. at avancement alene afhænger af dygtighed) tillægges Napoleon, formentlig m. urette, og Ludvig 18.

marškan'di'ser (fr. *marchandise* handelsvare), person der driver handel m. brugte genstande, især klæder og bohøve. P. gr. af samfundets interesse i kontrol m. handelen m. brugte ting (især m. henblik på salg af tyvekoster), kræves særlig politibevilling til m-handel.

Marskforsøg, **Statens**, under Statens

Forsøgsvirksomhed i Plantekultur, er oprettet i 1923 og har forsøgsarealer på marskjord ved Ribe og Højer.

marškfår, fællesbetegn. for fåreracer.

hjemmehør. på marsk el. anden lav frodig jord. m er gennem. ret store.

maršk Stig, Erik Klippings maršk, Stig Andersen.

maršk Stig-viserne, en rk. da. folkeviser om kong Erik Klippings påståede drabsmand maršk S., hans hustru og døtre. Om det indbyrdes forhold ml. m er der fremsat meget forsk. teorier.

'Mar'slev, landsby 7 km Ø f. Odense. Flyveplads.

'Marsman, *Hendrik* (1899-1940), holl. forfatter. Drukede i Kanalen på flugt til Engl. Skrev som lyriker opr. ekspresionist. digte; i *Porta Nigra* (1934) kredser han om dodstanken, i digtsaml. *Tempel en Kruis* (1940) bekender M sig til humanismen.

'Mar'smarken, (1) (lat. *Campus Martius*), slette i det gl. Rom ml. Capitol og Tiberen; bebygget fra Augustus; 2) da. betegn. for (fr.) *Champ de Mars* [jåd'mars], plads i Paris, anlagt 1770. På pladsen er Eiffeltårnet opført.

Marstal, handelsplads på Ærø; 2004 indb. (1948) med forstæder 2838 indb. (1945). Navigationsskole. Søfartssby siden 18. årh.

Marstal Bugt, farvandet ml. sydøstl. Ærø og sydl. Lange-land.

Marston [ma:'stɔn], *John* (ca. 1575-1634), eng. dramatiker. Skrev bl. a. hændræmærne *Antonio and Mellida* (1602) og anden del *Antonio's Revenge*. Hans komedier er fornøjelige, men plumpe.

Marston Moor [ma:'stɔn 'mu:], slette i Yorkshire, hvor parlamentssheren 1644, især v. Cromwells indsats, slog Karl 1.s hær.

'Marstrand [-strand], sv. købstad (fra 14. årh.), S-Bohuslän; 1300 indb. (1949). Fæstningen Karlsten. Badested. 26. 2. 1947 brændte en del af byen.

Marstrand, *Jacob* (1848-1935), kbh. borgmester. Bagermester; liberal borgerrepræsentant fra 1893, borgmester 1903-17 (vejvæsen, gas, sporveje m. m.). Tilknyttet grundtv. kredse; udg. række folkelige biografier (bl. a. om vennen Herman Trier); erindringer.

Marstrand, *Wilhelm* (1810-73), da. maler; elev af Eckersberg; prof. v. Akad. 1849.

Wilhelm Marstrand: Holberg Går af Vejen for Jacob v. Tyboe og Jean de France.

Oph. i Ital. bl. a. 1836-40; folkebill. fra Ital. og Dalarna; portrætter af fl. af tidens fremragende personligheder, holbergske motiver, bibelske og hist. bill.: *Den Store Nadver* (1869, kunstmus.), *Chr. 4. på Trefoldigheden og Dammen over Rosenkrantz* (1864-66, bg. Roskilde domkirke), *Univ. Indvielse* (1870-71, Univ.s festsal) m. m.; desuden en rigdom af tegninger.

maršvin (oldn. *marr* hav + *svin*), 1) lille delmarin (*Phocaena phocaena*), ca. 2 m lang, sort m. hvidt bug. Forek. regelmæss. i da. farvande og har nu og da været genstand for fangst i Lille-Bælt. 2) slægt af sydamer. smånøvere (*Cavia*), kortbenede plumpe. Det tamme m (*C. porcellus*) anv. som forsøgsdyr. Forekommer i mange varieteter. Tætmet for Amer.s opdagelse.

Marsvin, *Ellen* (1572-1649), da. adelsdame. G. m. Ludvig Munk (d. 1602), Knud Rud (d. 1611). Storgodsejer, skafede sig indfl. v. datteren Kirsten Munks ægteskab m. Chr. 4.; søgte at bevare forstælle med kongen efter hans brud med Kirsten Munk, fra 1633 i skarp konflikt med ham.

Marsvins'lun'd, tidl. hovedgård S. f. Vi-borg, opr. 1654 af Jørgen Marsvin, hovedbyg. fra 1654 og 18. årh.; fredet i kl. B.

'Marsyas (gr. *Mars'syas*), lilleasiatisk heros, knyttet til æer og floder; i gr. mytol. opfattet som en satyr, fløjtespilletts skytsgd. M udsædte Apollon til en musik-kamp; Apol. vandt og straffede M ved at lade ham flå.

Martaban Bugten (eng. [ma:'tə'bān]), bugt på Burmas S-kyst ved Rangoon.

Marteanu [mar'te:nu], *Henri* (1874-1934), fr.-sv. violinvirtuos og komponist.

Martelli [mar'te:l'i], *Pier Jacopo* (1665-1727), ital. digter, særlig tragediedigter. Indførte det alexandrinske vers i Ital., efter ham kaldt *martelliano*.

'Martens, *Georg Friedrich* von (1756-1821), ty. folkeretslær og diplomat. Navnlign kendt som grundlægger af en indtil vore dage fortsat samling af traktater (*Recueil des principaux traités*).

Martensen, *Hans Lassen* (1808-84), da. teolog, f. i Flensborg; som student stærkt påvirket af Grundtvig, siden af Clausen, Sibbern, Schleiermacher og Hegel. Som prof. (fra 1840) øvede han vældig indfl. på studenterne; hans hovedværk *Den Kristne Dogmatik* (1849) anvendes ind i 20. årh. i hele Norden. M ville skabe en syntese af alt åndsliv med kristendommen som det selvfulgelige midtpunkt. Modstander af sprogeskriperne for Sydslesvig. Sjællands biskop 1854, fulgte Mynsters linie, ønskede en kirkefornting og så med uvilje på rigsdagens kirk. lovgivning, bekæmpede grundtvigianismen, var mere velvillig over for Indre Mission. Senere hovedværk *Den Kristelige Ethik* (1871-78). Ønskede lindring af arbejdersnes nød gn. statsforanstaltninger (*Socialisme og Kristendom* 1874). (Portræt sp. 2939).

Martensen-Larsen, *Hans* (1867-1929), da. teolog. 1915 domprovst i Roskilde, rel.-hist., rel.-filos. forf. Arb. også med astron. og i sine sidste år med problemet om livet efter døden.

Martensen-Larsen, *Henning* (f. 1896), da. forstmand, søn af H. M.-L. Siden 1925 skovdirektor for Jægersborg Skovdistrikt (Dyrehaven).

marten'sit (efter den ty. metallurg A. *Martens* (1850-1914)), nåleformig struktur, der opstår under rumfangsudvidelse i stål, som hærdes ved ophegning og hurtig afkøling til ca. 250°. m er meget hård og så sprød, at stålet i reglen gøres sejgere ved anløbning ved 100-200°, hvorved m omdannes til heynit, som er næsten lige så hårdt, men meget sejgere. Anløbes ved 600°, omdannes m til sorbit.

Martha (hebr.: frue), søster til Maria, Luk. 10, 38-42.

Martheforeninger, kristelige foren., der vil hjælpe unge, enligstillede kvinder;

udgået fra diakonissestiftelsen; i Kbh.: Marthahjemmet (stiftet 1882).

martia'lia (af Mars, der i alkymien betegnes som tegn for jern), jernholdige lægemidler.

Marti'al(is), **Marcus Valerius** (ca. 40-100), rom. epigrammatiker. Overleveret er 14 bøger epigr. m. vittige satiriske tidsskildringer. Da. overs. i udvalg 1939.

martia'lsk (lat. *martialis* vedrørende krigsguden Mars), krigerisk.

Martin, navn på 5 paver. Martin 5. (pave 1417-31), valgt af Konstanz-konciliet til at gennemføre reformerne; slog i stedet ind på en papalistsk politik.

Martin ['martin], **Eduard** (1809-75), ty. fødselslæge. Prof. i Jena 1837. Anv. som den første bedøvelse ved fødsel.

Martin, **Elias** (1739-1818), sv. maler; bl. Sv.s største landskabsmalere; hans kunst (også portrætter og genremalerier) vandt stor påskønnelse i Engl., hvor han opholdt sig 1768-80 og blev med. af The Royal Academy, London. Ill. bl. a. til Bellmans *Bacchi Tempel*.

Martin, **Fredrik** (1868-1933), sv. forfatter og etnolog. Samlede på sine mange rejser orient. kunst og kunsthåndværk; grundlegg. publikationer, bl. a. om orientalske tæpper.

Martin, **Hans** (f. 1886), holl. forfatter. Underholdningsromaner som *Frigort* (1936, da. 1940) og *Tidevand* (1937, da. 1939).

Martin ['martin], **Henri** (f. 1860), fr. maler. Dekorationsmalerier, bl. a. til rådhuset og Musée des Arts décoratifs i Paris.

Martin ['martin], **Robert** (1706-65), fr. maler. Opfinder af vernis Martin (lakmaleri).

Martin [-tin], **Rudolf** (1864-1925) schw. antropolog; hans *Lehrbuch der Anthropologie* (1914, 2. udg. 1928) anv. over hele jorden.

Martin af Tours [tu:r] (d. ca. 400), opr. soldat, siden berømt missionær og klosterstifter. Helgendag 11. 11. (mortensdag).

Martin du Gard [mar'tē dy 'gar:], **Roger** (f. 1881), fr. forfatter, nobelpris 1937 for sin store romancyklus *Les Tribault* (1922-36; da. *Familien T.* 1926-1940), hvor han med fin sjæleanalyse skildrer en patricierslægt op til 1914.

Martineau ['martin:], **Harriet** (1802-76), eng. forfatterinde. Ivrig tilhænger af soc. reformer, søgte i fortællinger at popularisere økon. og soc. problemer. *Deerbrook* (1839), *The Hour and the Man* (1841) o. a.

Martinez Ruiz [mar'tinēθ ru'iθ], **José** (f. 1874), sp. forfatter (pseud. Azorin), har optrådt som essayist og romanforf. *Doña Ines* (1926); hans originale stil er især karakteriseret ved ganske korte sætninger.

Martinez Sierra [mar'tinēθ], **Gregorio** (f. 1881), sp. forfatter, har skrevet skul. spil, romaner og noveller, der forener følsomhed med fin iagttagelseevne.

Martini, kendt ital. vermouth, fremstillet af Martini & Rossi i Torino.

Martini, **Ferdinando** (1841-1928), ital. forfatter og politiker. Af M-s produktion erindres især hans talrige dramer (spec. lystspil). Han var 1898-1906 guvernør f. Eritrea, 1914-16 koloniminister.

Martini, **Simone** (ca. 1283-1344), ital. maler. Duccios kendteste efterfølger og den sienesiske skoles betydeligste mester i 14. årh. Virksom i Assisi og Avignon.

m:rtini, dry [d'rai], cocktail best. af: gin 75%, vermouth 25%.

Martinique [martini'k], fr. ø i De Små Antiller; 997 km²; 262 000 indb. (1946). Højeste punkt er vulkanen Mt. Pelée (1350 m). **M** ligger i det tropiske passatbælte, klimaet er regnrigt og øen skovdækket. Indb. er fransktalende negre. På de lavere skråninger mod øst holdes kvæg og i dalene dyrkes sukkerrør. Over havnebyen Fort-de-France udføres sukker (55 000 t, 1941-42), rom og bananer. Fr. kolonisation fra 1635 (under koloni- og Napoleonskrigene eng.) 1946 fr. dept.

martinprocessen [mar'tæn:], metode til fremstilling af stål og smedjernet af kul-

H. Martensen. Harry Martinson.

stoffrigt råjern, opfundet 1865 af den fr. metallurg **Pierre Martin** (1824-1915). Råjernet smeltes på åben herd i store flammecove, og kullet brændes bort (lites). For at opnå den fornødne høje temp. og en god brændselsøkonomi benyttes som brændsel generatargas (væsentligst kulilte), der blandes med luft, begge forvarmet til ca. 1200° i regeneratører, d. v. s. rum med stabler af ildfaste sten, som opvarmes v. hj. af forbrenningsprodukterne (røgen) fra ovnen. Denne anordning er opfundet af C. og F. Siemens, hvorfor **m** også kaldes siemens-martinprocessen. Sædvanlig blandes råjernet med rustet stålfald (skrå) el. med jernmalin (=jernilte), hvorved iltindholdet i rusten og i malmen bidrager til kullets forbrenning, **m** tager længere tid end bessemerprocessen, til gengæld kan stålets kvalitet kontrolleres ved udtagning af prøver. Ved **m** kan fosforholdigt jern behandles, da der kan benyttes såvel sur som basisk ovnføring.

Martins anker, søv., skibsanker med bevægelige flige.

Martinsen, **Knud Børge** (1905-49), da. officer. Kaptajnlejtant i da. hær, nationalsoc. 1941 oberstlejtant i Frikorps Danmark, korpsets chef 1942-43. Fra 1943 chef f. Schalburgkorpsen; okt. 1944 arresteret af tyskerne. Fængslet ved befrielsen maj 1945; dødsdom 1947, stadf. af højesteret 1. 4. 1949, henrettet juni 1949.

Martins Forlag, grl. 1908 af John M. (1879-1932). Gjorde en indsats for den billige bog bl. a. med udgivelsen af »halvkronserien«, omfattende skønlit. fra hele verden.

Martinson, **Harry** (f. 1904), sv. forfatter. Tidl. sømand. Som lyriker m. saml. af rimfri symbolistiske digte *Spökskepp* (1929), *Nomad* (1931) og prosaist med rejsebøger *Kap Farväl* (1933, da. 1936) og selvbiogr. romaner *Nästorna blomma* (1935, da. 1937), *Vägen ut* (1936, da. 1941) sprogligt nyskabende, præget af opr., frodig fantasi og smittende livsglæde. (Portræt).

Martinson, **Moa** (f. 1890), sv. forfatterinde. En tid g. m. H. Martinson. Har bidraget t. sv. proletardigt. med brede, løst komponerede romaner, psyk. pådelige trods deres soc. patos. Delvis selvbiogr. er *Kvinno och äppelträd* (1933), *Mor gifter sig* (1936), *Kyrkbröllop* (1938), *Kungens rosor* (1939); overs. til da.

martinstål [mar'tæn:], det stålprodukt, der er fremstillet ved martinprocessen. **m** er renere og tættere end stål fra thomas- og bessemerprocessen, men overgås sædvanligvis i kvalitet af elektrostrål.

Martini [-nu:], **Bohuslav** (f. 1890), cech. komponist. 1941 i New York. Har komp. adsk. operaer, balletter, symfonier, kammermusik m. v.

Martinus de Dacia (da. *Morten Mogenssen*) (d. 1304), da. teolog, studerede i Paris, hvor han skrev *De modis significandi* (om de grammatikalske kategorier). Kannik i Roskilde og 1288 kansler. Førte Erik Menveds proces mod Jens Grand for paven.

Martofte, da. stationsby på Hindsholm. NØ-Fyn; endepunkt for Odense-M banen.

Martov [-tof], **Julij**, egl. *Cederbaum* (1873-1923), russ. soc.dem. politiker, 1903 Lenins modstander på kongressen i London og derefter mensjevikernes fører. Emigrant fra 1921.

marts (efter d. rom. gud Mars), 31 dage,

i vor kalender årets 3. måned. Da. navn tormåned. Forårsjævndøgn omkr. d. 21. m. - Meteor. den 1. forårsmåned. Middeltemp. ml. 1/2° og 2 1/2°, de højeste målte temp. ml. 12 1/2° og 18 1/2°, de laveste ml. ÷ 13 1/2° og ÷ 18 1/2°. Frostdages antallet er gnslt. 13-22, middeldnedyren er 35-55 mm. Antallet af nedbørddage er gnslt. 10-18.

Martsmarken ('*Campus Martius*), frankrigets årlige hærskue af frimændene i marts måned (senere Majmarken).

martsministeriet 1848, da. regering dannet 22. 3. 1848 af A. W. Moltke med støtte af Nat.lib. (Monrad, Lehmann, Hvidt), Tscherning og fl. kons. (Bluhme, Zahrmann). Ønskede Ejerderpolitik og at kue slesvigshold; rejsning; sammenkaldte grundlovgiv. rigsforsaml. og forelagde frisindte grundlovsudkast. Da Ejerderpolitik viste sig uigennemførlig og da stemm. misbilligede M-s delingsplaner, faldt **M** nov. 1848.

martsrevolutionen, alm. betegnelse f. 1) den revolutionære bevæg. i Tyskl. 1848; 2) revolutionen i Rusl. marts (efter d. russ. kalender februar) 1917, hvorved tsardømmet styrtedes.

'martyr ('gr: vidne), *blodvidne*, i kirken den, der mister livet for sin kristne tros skyld. I den rom. liturgi går martyrer forud for andre hejgere. **m**-levninger blev siden 3.-4. årh. dyrket som relikvier. I kunsten fremstilles **m** ofte med deres pinereidkaber. F. eks. Laurentius med risten, Olav med øksen. - Ordet **m** anv. nu også om enhver, der lider overlast for sin overbevisnings skyld.

'martyrakt, beretning om en martyrs domfældelse, el. en kort biografi.

marty'rium (lat.), 1) en martyrs lidelse. 2) en martyrgrav, 3) et på martyrgraven bygget kapel.

martyro'lo'gium (lat.), martyrfortegn. til kirkl. brug; det ældste kendte er fra 411.

'martyv (oldn. *marr* hav), brunkulagtig tørv, presset af klitsand. Forekommer ved Jylland V-kyst, især i Vendsyssel.

'Marulić [-itj], **Marko** (1450-1524), dalmatisk-kroat. renaissance digter, antikvar, publicist, forf. af det store rim-epos *Judith* (1521) i troubadourstil.

Ma'rutter, i ind. mytol. Rudras sønner, fremstormende og vilde, men også lægekundige. Syngende hjælp de Indra i kampen mod Vritra, hvorved vandene blev frigivet. **M** opfattes derfor også som regnuddomme.

marv, 1) (*medulla*), anat., den indre, afvigende byggede del af forsk. organer. Eks: ben-**m**, ryg-**m**, binyre-**m** osv. 2) *bot.*, det væv, der ligger i midten af stængelen inden for karstængelsystemet; består oftest af luftfyldte, døde celler.

Marvell ['ma:vl], **Andrew** (1621-78), eng. digter. Ven m. Milton, skrev som tilhænger af Cromwells parti satirer mod hoffet og papisterne. Mest kendt for sine naturdigte og *Horatian Ode upon Cromwells Return from Ireland* (1650).

marvpletfluer (*Dendro'myza*), ganske små fluer, hvis larver minerer i ved af forsk. træer (el. birk m. fl.) og fremkalder langagtige pletter i veddet (marvpletter).

marvske, fedtagtigt hylster omkring nervetrædernes aksecyliner.

marvskåret kaldes et bræt el. en planke, der - for at nedsette revnedannelsen ved udtørring - er udskåret således af stammen, at ingen årring passerer tværsnittet to gange. Stammen deles først langs et diameterplan og derefter ved sin vinkelret på dette.

Marx, **Karl** (1818-83), ty. politiker og filos. forfatter og politiker. F. i Trier af jød. slægt. Studerede 1835-41 filosofi og statsvidenskab. 1843-45 bosat i Paris, hvor han s. m. sin ven Fr. Engels udarbejdede hovedtrækkene af sin lære (jfr. marxisme), vendt mod den hegeliske filosofiske idealisme, men bygger på dens dialektik: *Die Heilige Familie* (1845), *Die Deutsche Ideologie* (udg. 1926). Udvestes 1845 til Bruxelles, hvor han s. m. Engels i beg. af 1848 skrev *Manifest der kommunistischen Partei*, en programmatisk fremstilling af deres teori og polit. ideer. Under revolutionen 1848-49 redigerede han »Neue

Rheinische Zeitung» i Köln. Efter revolutionens skibbrud flyttede M til London, hvor han siden levede, ofte økon. støttet af Engels. Resultatet af sine økon. studier udgav han i *Zur Kritik der politischen Ökonomie* (1859) og i hovedværket *Das Kapital* (1. bd. 1867, 2. og 3. bd. udg. af Engels 1885 og 94). - 1864 stiftede M den 1. socialistiske Internationale og ledede den til 1872. M's værker (beregnet på ca. 80 bd.) udgives fra 1927 af Marx-Engels-Lenin Institut i Moskva. Da. udvalg 1937-38. (Portræt).

Marx, Wilhelm (1863-1946), ty. politiker. Bl. lederne for Katolske Centrum efter 1918, rigskansler 1923-25 og 1926-28, støttet af mellemparterne, fra 1926 i samarbejde m. Tysknationalen.

Marx Brothers ['marks 'brãðəz], amer. filmkomiker-team, der består af Groucho (f. 1895), Harpo (f. 1893) og Chico (f. 1891), har vundet verdensberømmelse på deres surrealistiske farvede komik. På film siden beg. af 1930'erne, bl.a. i »En Dag på Galopbanen« (1936) og »En Nat i Casablanca« (1945).

Marx-Engels-Lenin Institut, grl. 1921 i Moskva, udgiver M.s, E.s og L.s værker.

marxisme, verdensanskuelse, hvis grundtræk er udviklet af Marx og Engels i midten af 19. årh. Den filos. basis er den af Hegels idealistiske og de fr. oplysningsfilosofers materialistiske filosofi inspirerede *dialektiske materialisme*. Den hævder, at den ydre verden eksisterer uden for vor bevidsthed og kan erkendes af mennesker. Alle fænomener i naturen, menneskesamfundet og tænkningen indeholder hinanden modvirkende bestanddele, hvis årsagsbundne vekselvirkninger indbyrdes og med andre fænomener bevirker en stadig udvikling, så at gradvise, kvantitative ændringer hober sig op og ved pludselige »spring« gør sig gældende som kvalitative ændringer. M lægger derfor mere vægt på det dynamiske: foranderligheden og forandringerens retning og hastighed, end på den i et givet øjeblik gældende tilstandsbeskrivelse (Lenin: »sandheden er en proces«). For religiøse virkelighedsforklaringer leverer M ingen plads. Anvendt på samfundsudviklingen fører m-s betragtningssmåde til den *materialistiske historiefølelse*. Den tager sit udgangspunkt i, at mennesket må spise, drikke og bo, før det kan udfolde åndelig ríkdomhed. Derfor understreges »ideernes« udspiring af og sammenhæng med interessekampen ml. befolkningsskasserne i ethvert klassensamf. (klassekampen). Fænomenerne betragtes i deres historiske sammenhæng, og begivenheder og anskuelser bedømmes ud fra deres hist. virkn. i retn. af at tilpasse forholdene ml. befolkningsskasserne (især ejendomsforh.) til produktivkræfternes udvikl. (viden, teknik, produktionsorganisation m. m.). m-s økon. teori er udviklet på grl. af den klassiske eng. nationaløkonomi gnm. Marx' arbejdsværditeori med det formål at finde udvikl.linierne i den kapitalist. produktions- og omsætn.proces. Arbejde betragtes som eneste værdiskabende produktionsfaktor og produktionsudbytte ud over arbejdslosheden derfor som en »merværdi«, der er skabt ved arbejde, men i form af arbejdsfri indtægter tilfalder kapitalister (driftsherrer, grundejere, rentiers m. m.). Produktionens vækst og stig. kapitalkrav bevirker koncentration af den økon. magt og forøgelse af arbejderklassen. Samtidig fører modsætn. ml. produceret væremængde og befolkningens købekraft dels til tilbagevendende kriser med arbejdsløshed m. v. (konjunkturbølgen), dels til en voksende kamp om afsætningsmarkeder, periodevis tilspidset i krige. m-s politiske indhold er en udbygn. på materialistisk basis af den mere følelsesbetonede socialisme (kommunisme), som især var udviklet i Frankr. Arbejderklassens klassekamp i forb. m. kapitalismens indre modsætninger ventes at føre udvikl. til et socialist. samf., hvor klasseskelle

Karl Marx.

Jan Masaryk.

Tomáš G. Masaryk.

Léonide Massine.

vil ophæves. De kommunist. og delvis de soc.dem. partier (jfr. dog revisionismen) bygger på m. Marx' og Engels' udformn. af m inden for samfundsvidenskaberne videreføres bl.a. af Plehanov, Kautsky, Rosa Luxemburg og især Lenin. Af sovjet. politikere har særlig Stalin og Ždanov uddybet m.

'Mary [-ri] (tidl. Merv), oaseby i S-Turkmenistan, Sovj., ved Turksib-banen; ca. 30 000 indb. Kendt fra oldtiden (bl. a. erobret af Alexander d. St.). Russ. 1884. **Mary** (eng. ['mæəri]), eng. navn svarende til Marie.

Mary ['mæəri], Victoria (f. 1867), dronning af Engl., prinsesse af Teck. 1893 g. m. Georg, hertug af York (1910 Georg 5.). Strengt konservativ.

Maryborough ['mæəri'bərə], eksporthavn for Wide-Bay landbrugsområdet, Queensland, Ø-Austr.; 14 500 indb. (1947).

Maryland ['mæəri'lænd] (fork. Md.), stat ved USA's Atlanterhavskyst, omkr. Chesapeake Bay; 27 393 km²; 1 821 000 indb. (1940; 1947: 2 139 000), 67,4 pr. km²; 302 000 var negre (16,6%); 59,3% boede i byerne. (Kort se Virginia). Hovedstad: Annapolis; største by: Baltimore. Mod Ø er M en del af Den Atlantiske Kystslætte med lerblandet sand, der er ret frugtbar. Derefter følger Piedmont Plateauet med frugtbar ler, og herfra strækker sig en smal zone mod V ind i Appalacherne. - *Erhverv*. Lavlandet er veldyrket med korn, kartofler osv. og med mejeribrug. Mod V brydes kul; i Chesapeake Bay fiskes østers. Industrien er alsidig: jernindustri (især skibbygning), kemisk industri. - *Historie*. Den katolske lord Baltimore fik 1632 højhedsretten over M; kolonisationen beg. 1634. En af de opr. 13 amer. stater under Nordamer. Frihedskrig. Som slavestat på grænsen ml. Nord- og Sydstaten vakkede M ved borgerkrigsudbruddet 1861, men sluttede sig derpå til Nordstaterne.

Marylebone ['mæəri'ləbən, 'mæri'bən], d. s. s. S.aint M, bydel i London.

Maryüt-søen ['mæri:'tju:t], strandsø i Nildeltaet S f. Alexandria.

Marzabotto [-tsa:'bɔ:tɔ] ital. landsby S f. Bologna m. ruiner af etruskisk by og nekropol. Anlagt i beg. af 5. årh. f. Kr.

marziale ['marts:'iale] (ital., af krigsguden Mars), mus., krigersk.

mar'æne, zool., d. s. s. helt.

Masaccio ['ma:'zatsi:ɔ], egl. Tommaso di Ser Giovanni di Simone Guidi (1401-28), ital. maler. Hovedværk: fresker i Brancacci-kapellet i Santa Maria del Carmine i Firenze, et værk der førte den ital. kunst ind på nye baner.

ma'sai, niloto-hamitisk folk i Ø-Afr. Opr. udpræget krigerfolk med klasseslet samfund, hvor ugifte mænd dannede krigerskassen, og kvinder varetog kvægavien. Dygtige våbensmede udgjorde en frygtet klasse med særlige landsbyer. I vore dage er m-s flertal bofaste agerbrugere.

Masanderan, anden stavemåde for Mänderan.

Masani'ello [-'aza-] (egl. Tommaso Aniello) (1622-47), fisker fra Amalfi, ledede 1647 oprør mod sp. styre i Napoli. Oprøret lykkedes, men M styrede tyrannisk og blev få dage efter myrdet. Hovedperson i Auber-Scribes opera »Den Stumme i Portici«.

'Masaryk [-rik], Jan Garrigue (1886-1948), tjech. politiker. Son af T. G. M. Gesandt i London 1925-38; udenrigsmin. i tjech. eksilgr. fra 1940, fortsatte efter hjemvendelsen 1945. Partiløs; søgte at gøre

Cechoslov. til »bro« for en forståelse ml. Sovj. og Vestmagterne. Fortsatte som udenrigsmin. under Gottwald efter 25. 2. 1948; selvmord 10. 3. s. å. (Portræt).

'Masaryk [-rik], Tomáš Garrigue (1850-1937), tjech. politiker, filosof, sociolog. Fra 1900 leder for det tjech. Folkeparti, virkede efter 1914 for at vinde entente-magterne og særlig USA for Cechernes frigørelse; dec. 1918-dec. 1935 præsident for Cechoslovakiet, som M i høj grad bidrog til at skabe og styrke. Af hans positivistisk og humanistisk prægede forfatterskab nævnes: *Der Selvmord als soziale Massenerscheinung der modernen Zivilisation* (1881), *Marxismens Filosofiske og Sociologiske Grundlag* (1899, tjech.); mod den hist. materialisme, *Russland og Europa* 1-2 (1913; panslavistisk), *Verdensrevolutionen* (1925, tjech.; erindringer og betragtninger 1914-18). (Portræt).

Mascagni [ma'skonji], Pietro (1863-1945), ital. operakomponist. Sejrede 1890 i en konkurrence med operan *Callervalla rusticana* (Kbh. 1891), som gnm. sin virkelighedsskildring banede nye veje.

Mascara, by i Alger, 70 km ØSØ f. Oran; 32 000 indb. (1936) (15 000 europ.).

Mascare'nerne (efter opdageren (1513) Pedro de Mascarenhas), eng. *Mascarene Islands*, fr. *Mascareignes*, ørgruppe i Det Ind. Ocean Ø f. Madagascar, omfattende de eng. øer Mauritius og Rodrigues og den fr. Réunion.

Masde'vallia (efter sp. botaniker I. Masdeval), slægt af orkideer med enlige blomster. Trop. amer. prydblplanter.

Masefield ['mæisfi:ld], John (f. 1875), eng. digter. Poet Laureate 1930. Talr. digte og lange versfortællinger som *The Everlasting Mercy* (1911) om en forbryders omvendelse, *Reynard the Fox* (1919) o. a. realistiske skildringer, skrevet i en kraftig dagligsprog-stil. Desuden produktiv skuespil- og romanforf.

Masereel ['masæri:l], Frans (f. 1889), belg. grafiker og maler. Hovedværk: *Mon livre d'heures* (1919), en roman i træsnit.

Mashonaland [mø'fəʊnəlænd], den nordøst. del af Syd-Rhodesia.

Masi'nissa (d. 149 f. Kr.), numiderkong, 213 f. Kr. fordrevet af Syfax, vendte tilbage m. Scipio 205 og fik v. freden 201 hele Numidien og en del af Karthago. Ved sin af Rom støttede ekspansion mod Karthago gav han anledning til 3. pun. krig.

mask, affald fra olfremstillingen, når den ved mæskningen dannede urt er fraskilt; bruges som husdyrfordr både i våd og i tørret tilstand (tør-m).

maskarone [-'rɔ:n] (fr., af ital. *mascherone* en stor maske), arkit., et maskeformet, karikeret el. forvrængt hoved af menneske el. dyr; anv. som dekorativt led, f. eks. i midten af cartouche, som slutsten i bue el. lign.

maske (fr. fra ital.), ansigts- el. hoveddække, oftest kunstnerisk el. bemærkelsesværdigt udstyret. M spiller en stor rolle i naturfolkernes mimiske dansedramaer, dens enkeltheder har her rel. symbolsk el. mystisk bet. I det gr. drama anvendes M, ligeledes i den ital. commedia dell'arte. Nu kun anv. i pantomimen (Harlekin) og ved forlystelser og optog. I de Ø-asiat. kulturer eksisterer fra gl. tid en højstående M-kunst.

maske, tekstil, trådløkke i strikkede, hæk-ede, filerede, knyttede o. l. arbejder. **Maskeballet**, opera af G. Verdi. Tekst efter Scribe. (Rom 1859, Kbh. 1935).

maskeblomstfamilien (*Scrophulariaceae*), tokiimbladede, helkronede planter, de fleste urteagtige. Blomsterne 5-tallige, oftest læbe- el. maskeformede. Ca. 2600 arter; i Danm. over 50. Vigtige da slægter: kongelys, ærenpris, løvemund, torskemund. Nogle slægter er halv- el. helsnyltere (øjentrost, skælrod).

maskeformer, *bot.*, kaldes en sambladet, læbedannet krone, som ved grunden af underlæben har en indposning, der lukker for indg. til kronrøret. Eks. torskemund.

maskekrabber (*Corystes*), m. maskelign. tegning på skjoldet. Nedgravet i bunden. 1 art i Nordsøen og Kattegat.

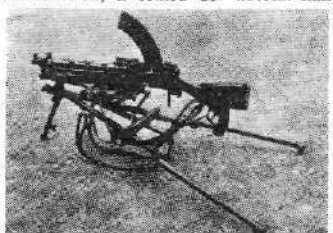
maskemåler el. *skælde*, konisk metalstykke til måling af maskevidde i fiskenet.

maske'pi' (holl. *maatschappij* selskab), sammenrotning, lysyck samkvem.

maske'rade (ital. *maschera* maske), 1) fest, bal, hvortil deltagerne møder maskerede og kostumerede; afholdes i alm. i tiden omkr. fastelavn og har sin opr. i gl. folkelege; 2) komedie af Ludvig Holberg; 3) (*Mascarda*) komisk opera af Carl Nielsen, tekst af Vilh. Andersen (efter Holberg) (1906).

maskine (gr. *mechanē* redskab), sammensat redskab til opnåelse af bestemte virkninger.

maskingevær, et selvladende og selvafførende skydevåben til alm. fodfolksammunition, hvormed der autom. kan

skydes lange rækker på hinanden følg. skud. Skudhastigheden er nu indtil 1200 skud pr. minut. De fleste **m** kan m. h. t. mekanismens funktionering henføres til en af flg. grupper: 1) **m** med piperekyle, 2) **m** med gasafledning, 3) **m** med bundstykkeekyle. Der skelnes ml. lette og tunge **m** efter affuteringen; de lette **m** er affuterede som svære fodfolksgeværer, de tunge i en svær trefod.

maskiningeniør, ingeniør, især uddannet v. en teknisk højskole, f. eks. Polyteknisk Læreanstalt, og m. vægt på de maskintekniske fag. Ved P. L. er studietiden 4 1/2 år + 1 års praktisk uddannelse på et maskinværksted, og **m** kan ud over studiet af almene fag specialisere sig i f. eks. kraftmaskiner, kraftanlæg, automobilteknik, skibbygning, opvarmning og ventilation, projektering af maskinfabrikker, værktøj og værktøjsmaskiner, støbe-, smede-, presse- og svejseteknik m. m.

maskinist, person der har at gøre m. pasning af maskiner. Af **m** til søs kræves en mindst 3-årig uddannelse som maskinarbejder samt den alm. el. den udvidede **m**-eksamen.

maskinmester, maskinist til søs, der har sejlet en vis tid og aflagt en særlig håndværksprøve.

maskin- og traktor-stationer (fork. *MTS*), statslige centre i Sovj. (organiseret fra 1933), som betjener kollektivbrugene m. traktorer, mejetærskere osv.

maskinolie, mineralolie med en efter en fastlagt skala bestemt viscositet til smøring af maskiner og lejer med ringe el. middelsvært belastning.

maskinpistol, let maskingevær, der

skyder med 9 mm pistolammunition. Våbnet er et udpræget nærkampvåben og var under 2. Verdenskrig indført i næsten alle lande. En særlig anv. havde det som sabotørvåben.

maskinskyts, tidl. navn på det skyts af mindre kaliber, 37-47 mm, der formåede at præstere en hurtig, kontinuerlig skydning (indtil 150 skud pr. min.).

maskinsyn. Efter fabriksloven af 1913 fører kommunale maskinsynsmænd tilsyn m. maskiner under 16 HK inden for landbrug, og uden for landbrug i tilfælde, hvor maskinerne skønnes at frembyde ringe fare. Alle andre tilf. falder ind under Arbejds- og Fabriktilsynet.

maskintelegraf, *sov.*, mekanisk el. elektr. meddelelsesmiddel ml. skibs kommandobro og maskinrum for ordrer om maskines manøvrering.

maskintømmere, trævarer, mest af eg, til underlag for og opbygning af maskiner.

mas'skot (fr. af provençalsk *masco* heks), lykkedyr, -dukke.

'maskuli'n (lat.), mandlig, han-; mandig. **maskuli'nismus** (lat. *masculinus* mandlig), hankøn præget hos kvinde.

'maskulinum (lat.: mandlig), *gramm.*, hankøn, et af de tre gramm. gener.

Masned'sund', 1) farvandet ml. Sjælland og Masnedø; 2) bydel i Vordingborg, hvorfra bro til Masnedø.

Masned'ø', da. ø, ml. Masnedø Sund og Storrøm; 1 1/2 km²; 181 indb. (1945). Forb. m. Sjæll. v. Masnedøbroen, med Falster v. Storrømsbroen.

Masnedøværket, elektr. kraftværk på Masnedø, ejes af Sydøstjællands Elektricitets A/S (SEAS). Værket kan i drift i 1940 og har (1949) 2 turbogeneratorer hver på 25 000 kW.

masochisme [-'ki-] (efter den østr. romanforf. Leopold von Sacher-Masoch), abnormitet kendetegnet ved, at kønlig tilfredsstillelse kun opnås, hvis partneren tilføjer den påg. legemlige el. psykiske smerte.

Mason [mæ:sn], *Daniel Gregory* (f. 1873), amer. komponist til 3 symfonier, klaverværker, sange og kammermusik.

Mason [mæ:sn], *James* (f. 1909), eng. filmskuespiller. Ved filmen siden 1935; har vundet en overordentlig, men lidt billig popularitet, særlig i det »dæmoniske« rolleleg f. eks. i »Manden i Gråt« (1943) og »Det Syvende Slør« (1945). Bedste film: »Natten uden Nåde« (1947).

Masonite [-'nit] (efter den amer. ingeniør W. H. Mason (f. 1877)), træfiberplade blødt i hård efter det ved fremstillingen anvendte tryk. Træet sprænges til fibre ved dampbehandling ved højt tryk og pludselig ophævelse af dette.

Ma'so'vien po. *Mazowsze* [ma'zɔfʂe], landskab i Polen omkr. og Nf. Warszawa og Lublin.

Maspero [maspe'tro], *Gaston* (1846-1916), fr. ægyptolog, sit slægtleds mest alsidige ægyptolog, forsker; især kendt for tydnngen af de rel. indskrifter fra 5.-6. dyn.s pyramidier, og sine hist. arbejder.

Masqat [mæsk'at], arabisk navn på byen Muscat i Arabien.

masque [mask] (fr.: maske), en dram. form, der forener musik, digtekunst, dans, dekorationer og dragter. Kulmineret i slutn. af 17. årh.

Masr [mæsr] el. [mæsr], det arabiske navn på 1) Cairo og 2) Ægypten.

Masrellez [marə'lje], *Louis* (1748-1810), sv. maler; vægdekorationer bl. a. i *Sihlm.s* slot (1792-95).

masret (ty.) kaldes ved med slyngnet tegning, ofte af stor værdi til møbelbrug.

Mass., off. fork. for Massachusetts i USA. **'massa** (forvansket af eng. *master* herre), herre, tidl. brugt i negres tiltale til hvid mand.

Massachusetts [mæ'sɔ:tʃu:sits,-u:z-] (fork. *Mass.*), stat i det nordøstl. USA. 21 385 km²; 4 317 000 indb. (1940; 1947: 4 635 000), 205,1 pr. km²; 55 000 var negre; 89,4 % boede i byerne. (Kort se New England). Hovedstad: Boston. **M** består af frugtbar moræne; V f. Connecticut River nær Appalacherne (Green Mountains) 1068 m i Mt. Greylock. - *Erhverv*. Industri og handel er hovederhverv. **M** er centrum for USA's bomuldsindustri og læder- og skotøjsindustri. Desuden fremstilles uld og klæde, papir og bøger. Bet. fiskeri og hvalfangst, især fra Gloucester. Mange læreanstalter, berømtest Harvard Univ. - *Historie*. I 1620

landede pilgrimsfødrene med skibet Mayflower ved Plymouth S f. Boston. Den nordamer. frihedskrig beg. i **M** m. uroligheder i Boston 1773-74 og kampene ved Lexington og Bunker Hill 1775.

'Massa e Car'rarà, tidl. navn på d. ital. prov. Apuania.

massage [ma'sa:ʃ(ə)] (fr.), mekanisk bearbejdning af legemets væv v. hj. af systematiske håndgreb, til behandling af visse sygelige tilstande i muskler og ledomgivelser. Håndgrebene kaldes effleurage (strygning), friction (gningen), betriçage (zetting), tapotement (hakning), vibration (rytning), **m** gives på afslappet muskulatur og i reglen på indfedtet hud. Virkningen er afspændende, smertestillende, blodgørende, befordrende for blodcirkulationen. Anv. også inden for sporten, idet trætte muskler restitueres hurtigere ved **m**.

Massai, anden stavemåde for Masai.

mas'sakre (fr.), nedsabling, blodbad.

massaran'duba (tupi-sprog), hård, nordbrasiliansk træsort (*Mimusops elata* el. *huberi*).

Mas'saua, arab. *Musawa'*, vigtigste havneby i Eritrea; 17 000 indb. (1939), deraf 6000 ital. Jernbane til hovedstaden Asmara. 9. 4. 1941 erobr. af engl.

masse. Et legemes **m** er det konstante forhold ml. den kraft, der påvirker legemet, og den acceleration, legemet derved får, så at kraft = **m** × acceleration (Newtons 2. lov). **m** udtrykker legemet's træghed imod bevægelsesforandringer. Da tyngdeaccelerationen er en for alle legemer, bliver **m** lig med legemet's vægt divideret med g. I cgs-systemet er enhed for **m** i g; i det tekn. system har et legeme **m** l, når det vejer 9,81 kg. **m** til legemer virker den alm. **m**-tiltrækning (gravitationen), der er proportional med legemernes **m** og omv. proportional med afstandens kvadrat.

Massé [ma'se], *Victor* (1822-84), fr. komponist til bl. a. operæen *Paul et Virginie* (1876).

mas'seba (hebr.), sten el. stenstøtte, hos semit. folk ofte hellig symbol.

massebestyrelse, forvaltning af fl. formuer under eet, f. eks. ved Overformynderibestyrelsen; mods. særbestyrelse.

massedefekt består i, at en atomkerne har lidt mindre masse end dens bestanddele tilsammen, hvilket kan påvises ved massespektrograf. **m** beror på, at atomkernen har mindre energi end de adskilte enkeltpartikler, hvilket ifølge Einsteins lov om ækvivalens af masse og energi må vise sig som **m**.

massefylde, i cgs-systemet massen i g af 1 cm³ af legemet.

massegældsbreve, gældsbreve, der fremtræder som led i en sammenhørende udgivelse af et større antal gældsbreve med fælles tekst, f. eks. kreditforeningsobligationer.

massekerne, magnetisk materiale for spoler til høje frekvenser. Består af jernpulver sammenpresset med et isolerende diemiddel.

massekreditorer, kreditorer, der står i 1. klasse i konkursordenen og således først skal dækkes. Herunder indgår bl. a. krav i henh. t. aftaler med boets bestyrelse.

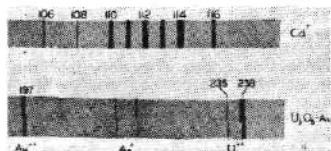
Massenet [mas'næ], *Jules* (1842-1912), fr. operakomponist. Delvis under indflydelse af Wagner og den ital. verisme. Kendtest bl. hans operæer *er Hérodiade* (1881), *Manon* (1884), *Werther* (1892, Kbh. 1907), *Thaïs* (1894) og *Don Quichotte* (1910).

massepsykologi, den gren af psyk. der omhandler de psyk. ejendommeligheder hos mennesker, som led i masser.

massepsykose, unormal sindstilstand hos en menneskemasse.

mas'se're (fr.), udføre de til massage hørende håndgreb.

massespektrograf, apparat til bestemmelse af atomernes relative masser, konstrueret 1919 af F. W. Aston. **m** beror på, at afbøjning af positive ioner i elektr. og magnet. felter er omv. proportional med ionens masse, så at ioner med forsk. masse rammer forsk. steder på en fot. plade og danner et massespektrum, hvorfra ved

Massespektrum af isotoperne af cadmium (øverst) og uran (nederst).

udmåling masserne (atomvægtene) kan bestemmes med stor nøjagtighed. m førte til opdagelse af isotoperne og anv. tekn. til isotopadskillelse.

massesuggestion, suggestion, som udgår fra en menneskemasse og forstærkes ved indflydelse på dennes egne medlemmer.

massevirkningslov, lov vedr. afhængigheden ml. hastigheden af en kem. reaktion og koncentrationerne af de deri indgående stoffer, først fremsat af Guldberg og Waage 1867. m anv. ofte for en kem. ligevægtstilstand (hvor hastigheden af to mods. processer er ens) f. eks. $xA + yB \rightleftharpoons uC + vD$ og formuleres da:

$$K = \frac{c^u \cdot d^v}{a^x \cdot b^y}, \text{ hvor } A, B, C \text{ og } D \text{ er forsk.}$$

stoffer (el. ioner), a, b, c, og d deres koncentrationer og x, y, u og v de i ligningen indgående talstørrelser. K kaldes ligevægtskonstanten.

Massif central [ma'sif sã'tral], fr. navn på Centralmassivet i Midtfrankrig.

Massigli [masi'gli], René (f. 1888), fr. diplomat. 1938-40 fr. ambassadør i Tyrkiet, hjemkaldt af Vichy-reg., afløst samarbejde; slap til London 1942, udenrigsmin. for de Gaulle til okt. 1944, derpå fr. ambass. i London.

Mas'silia, lat. navn på Marseille.

Massine [ma'sin], Léonide (f. 1896), russ. danser og koreograf. Klass. balletudd. i Moskva, 1914 til Diaghileff som Nijinskys efterfølger. Hovedværkerne fra denne periode er *Tricorne* (1919, da *Den Trekanterede Hat* 1930) og *Boutique Fantasia* (1919, da *Legetøjbutikken* 1930). Blev i 30'erne den symfoniske balletkunstens generelle forkæmper med værker som *Les Préludes* og *Choreartium* (begge 1933) til henh. Tjajkovskijs 5. og Brahms' 4. symfoni, senere *Seventh Symphony* (1938) til Beethoven's og *Symphonie Fantastique* til Berlioz' værk. Før og under 2. Verdenskrig i USA. (Portræt sp. 2943).

Massinger ['mäsindso], Philip (1584-1640), eng. dramatiker. Skrev ca. 40 dramer, bl. a. *The City Madam* (1658), satire over londonerindernes ødselhed, og *A New Way to Pay Old Debts* (1619), hvis hovedperson, Sir Giles Overreach, er en klassisk skikkelse i eng. komædielitteratur.

mas'siv (fr. *massif*, af *masse* masse), *geol.*, større bjergmasse af eruptiver (batholitter og lakkolitter).

massivbjælkedæk, etageadskillelse af bjælker (oftest jernbeton), der er udfør-

met med et særligt tværsnit, således at bjælkerne, når de oplægges side om side, griber ind i hverandre og således danner etageadskillelsen.

Massman'ske søndagsskoler, grl. 1800 af præsten Ernst Hinrich Massmann (1766-1816) til fremme af håndværkerstandens oplysning. Ophørt 1920.

Masson [ma'sã], Antoine (1636-1700), fr. kobberstikker. Portrættik og stik efter Tizians »Kristus i Emmaus«.

mas(s)ø'ra (hebr.), overlevering, nemlig af den hebr. bibeltæst. Efter fastsættelsen af G. T.s omfang blev teksten fastslået af massore'erne (overlevererne) dels i Babylon, dels i Palæstina, især i 6.-9. årh. e. Kr. Konsonantteksten forsynedes med vokaler, afvigende læsemåder anbragtes i marginen, og teksten inddeltes i afsnit.

Massys (*Maisys*, *Messys*, *Metsys* el. *Mas'sijs*) ['mäsëis], Quinten (1466-1530), ne-

derl. maler. Virksom i Louvain og Antwerpen. Den betydeligste nederl. maler i 16. årh.s første halvdel. Hovedværk: *Kristi Begrædelse* (Antwerpen). Har også malet portrætter og genrebilleder bl. a. *Vekselere* og *hans Kone* (Louvre).

Quinten Massys: Evangelisten Johannes og den Hellige Agnes.

mas'sese (fr. *masseuse* fra arab. *masah* gnide), *mas'sø'r*, den kvinde (mand), der udfører massage, masser. De lægeat. m. uddannes på Teilmanns Kursus i Kb.; udd. varer 2 år + 4 mdr.s praktisk kursus, hvorefter autorisation kan opnås. Antallet af aut. m. i Danmark er ca. 1600.

mast, søv., højt, rundt stykke træ, stående lodret fra køl el. dæk. Opr. til at bringe sig af sejl.

'mastaba (arab; bænk), ægypt. gravhus-type, anv. i Gamle Rige. En m. var forsynet med kapel, hvor ofringer til de dodes minde fandt sted. Fra m. førte en 3-30 m dyb skakt ned til gravrummet i den faste klippe.

master ['ma:stø] (eng.), mester; magister; ung herre.

Master of Arts [ma:stø'əv 'a:ts] (eng.) lærer i de frie kunster, indehaver af eng. akad. grad under det filos. fakultet, ml. Bachelor of Arts og Doctor.

Masters ['ma:stø:z], *Edgar Lee* (f. 1869), amer. digter. Hovedværk *The Spoon River Anthology* (1915, da *Spoon River Antologien* 1935), hvor ca. 200 personer i form af gravskrifter fortæller om deres forkrøblede skæbner i en typisk amer. provinsby.

mastesignal, jernbanesignal, bestående af en signalmast m. enten arme el. skiver el. daglyssignal.

masti- (gr. *mastos* moderbryst), bryst-, patte-

mastiff ['mästif] (eng.), store, svære hunde-

racer som f. eks. grand danois, broholmere, sankt bernhardshund og l.

'mastiks (gr. *mastichë*, beslægtet m. *mas'sihai* tygge), harpiks der udvindes af en pistacie-art, der vokser langs S-Eur.s og N-Afrikas kyst samt på øen Chios. Ved indsnit i stammen flyder harpiksen ud og størkner i løbet af 2-3 uger. Et træ kan give 4-5 kg m. Anv. i medicinen, til feris, lak m. m., og især i reproduktionsteknikken.

mastikspapir, to lag papir klæbet sammen med asfalt. Indlægges i mure som vandstandende lag.

ma'stitis (masti- + -itis), brystbyld.

masto- (gr. *mastos* moderbryst), bryst-, patte-

'mastodon el. *masto'don't* (masto- + *odis* tand), slægt af uddøde elefanter oftest med stødtænder i såvel over- som undermund. Miocæn - pliocæn i Eur., Afr. og Indien, pliocæn og ældre kvartær i Amer. Yngste former minder om nutidens elefanter.

mastody'ni (masto- + -dyni), smerte i brysterne.

masturbation (lat. *manus* hånd + *stuprare* skænde), d. s. onani.

Mas'üdi [-'u:di], (d. 956), arab. forfatter, har skrevet det arab. verdensriges hist.

Masuren [ma'zu:røn], ty. navn på landskabet Mazury i den polske del af det tidl. Østpreussen.

ma'surisk, anden stavemåde for mazarisk.

ma'surium (efter *Masuren* i Østpreussen), et af de ty. kemikere W. og Ida Noddack anv. navn for det af dem formodet opdagede grundstof nr. 43. Kaldes nu *technetium*.

ma'sur'væd el. *masræd* vel [ma's-] (sv.), uregelm. (foldede) veddannelser hos birk; anv. p. gr. af det flammede udseende som finer i træindustrien.

ma'sut (tatarisk ord), *fordolte*-destillationsrest med kp. over 350° C, der indføres til Danmark i betydelige mængder og ved vakuumdestillation oparbejdes til smørole.

ma't (holl. *maat*, egl. modfælle), 1) underbefalingsmandslev i søværnet; udnævnes efter 2 års tjeneste som m-lev; 2) medhjælper ombord på et skib (især i sammensætninger som bådsmandsm, koksmand).

ma't (arab. [*schäh*] *mät* (kongen) er død), *stilling* i skakspil, hvor en af kongerne er budt skak uden at den truenede, fjendtlige brik kan slås, el. kongen kan flyttes el. dækkes, så den ikke står skak; er kongen m. er spillet tabt.

mat'abele, zulustamme i Katabeleland, S-Rhodesia, et krigersk kvægvæverfolk, med hvem englænderne førte den blodige m-krig 1893.

Matabeleland (eng. [mä'tə'bi:liländ], den sydvestl. halvdel af S-Rhodesia).

Matadi, havneby i Belg. Congo, bane til hovedstaden Léopoldville.

matado'r (sp., af lat. *maclare* slagte), den tyrefægtter, der dræber tyren; dominerende person; meget rig mand; (i hollænder) triumf, honor.

'Matä Hari (malajisk; dagens øje), tilnavn for holl. danserinde *Margaretha Geertruida Zelle* (1876-1917). Ty. spion i Paris under 1. Verdenskrig, skudt af franskmændene okt. 1917.

matamata ('*Chelys fimbriata*), sydamer. ferskvandsskilpadde. Lægger hovedet ind under siden af skjoldet, svømme-fødder, halsen m. hudfrinser.

Matamoros (sp; maurerdræber), betegn. for en komisk (pralende) person i den sp. komædie.

Ma'tanzas [-sas], vigtig sukkereksporthavn på Cubas N-kyst, 70 km Ø for Habana; 74 000 indb. (1943).

Matä'pan, Kap, gr. *Tainaron*, sydspidsen af den gr. halv Peloponnes, 36° 24' n. br. Kendt fra 2. Verdenskrig for træningen 28. 3. 1941 ml. svære ital. og eng. sø- og luftstridskræfter, hvor de tunge ital. krydsere Pola, Zara og Fiume og 2 jagere sænkedes, medens 1 eng. let krydsere og jager skadedes alvorligt.

Mätäri'qvan [-'iv-], i ind. mytol. frembringer af ilden, som M greb i vandet eller gned frem el. hentede ned fra himlen.

Mataró [-'rø], sp. havneby 30 km NØ f. Barcelona; 30 000 indb. (1940).

'Matavuli, *Sima* (1852-1908), serbokroat. realist. prosaist med skarp iagttagelses-evne, men uden dybere psykologi.

match [mäts] (eng.), idrætsskamp el. -konkurrence.

maté (indiansk ord, opr: kalebas), *Paraguay-te* el. *yerba*, drik, der fås af bladene af forsk. kristsom-arter, der især i S-Amer. bruges til en varm drik, ligesom

te. **m** har svagere koffeinindhold end alme. Prod. er begrænset til Sydbras., Paraguay og nordl. Argentina og andrøg 1938 168 000 t, henh. 105 000 t, 12 000 t og 51 000 t. Bras. har betydelig eksport til Argentina og Chile.

Matejko [-'tæi-], Jan (1838-93), po. historiemaler.

matelassé [matla'se] (fr., af *matelas* madras, p. gr. af mønstret), dobbeltvævet stof med reliefagtigt mønster, der ligner cloqué, fremhævet ved et særligt, tykt og blødt fyldskud. Overvaren er som regel silke, undervaren og fyldskud bomuld (kimono-, kjole-, møbelstof).

matematik (gr. *máthēma* hvad man har lært), if. sædvanlig, men ikke helt korrekt opfattelse videnskaben om størrelser, især tal og rumlige figurer og deres relationer. Det for **m** karakteristiske er imidlertid den logiske udledning af konsekvenserne af eksakt formulerede forudsætninger. En sådan konsekvens kaldes en mat. sætning og dens udledning et bevis for sætningen. Forudsætningerne er enten allerede beviste sætninger el. sådanne, som lægges til grund uden bevis, aksiomer, og som udgør en mat. teoris grundlag. Det ansuelige indhold el. den praktiske betydning af de begreber, som aksiomerne handler om, er fra rent mat. synspunkt uvæsentlig, men spiller en afgørende rolle som kilde til inspirationer ved opstillingen af mat. teorier og for anv. i andre videnskaber og i praksis. Beviserne er i reglen lange og komplicerede kæder af logiske slutninger, som ville være uoverskuelige el. uigennemfærlige uden **m-s** tegnsprog, som består i erstatningen af de forsk. begreber, operationer og slutninger med bogstaver o. a. simple tegn. - **m** kan ikke i sig udsige noget om »virkeligheden«. Dens fundamentale betydning for erfaringsvidenskaberne beror på, at den tillader at drage sådanne slutninger af lovne, som naturvidenskaberne opstiller på grundlag af iagttagelser, som kan tjene dels til at kontrollere disse loves gyldighed, dels til at forudsige naturforeteelsers el. eksperimenteres forløb. **m** er uundværlig i fysik, astronomi, geodæsi, kemi, teknik og forsikringsvidenskab og finder i stadig voksende grad anvendelse i de biologiske videnskaber, økonomien **m** m.

Inddeling. Efter de undersøgte begreber, de anv. metoder el. også de praktiske formål inddeles **m** i fl. grene og disse igen i et stort antal specialområder. Grænserne ml. disse er imidlertid ikke skarpe, inddelingerne overskærer hinanden og **m-s** udvikling medfører ændringer heri. Til den rene **m** regnes de områder, der udvikler sig efter deres egne impulser uden hensyn til deres betydning uden for selve **m**, til den anvendte **m** de områder, hvis begrebsdannelser og resultater er tilpasset et naturvidenskabeligt, tekn. el. andet praktisk formål. Den del af den rene **m**, der bygger på talbegrebet i dets forsk. udformninger og generaliseringer, inddeles i aritmetik, algebra og analyse. Til aritmetikken hører bl. a. talteorien. Algebraen, oprindelig læren om ligninger, har udviklet sig til en alm. lære om regnelovene; den ældste og vigtigste gren af denne abstrakte algebra er gruppeteorien. Analysen, hvis kerne udgøres af differential- og integralregningen, omfatter bl. a. funktionsteori og fl. især for naturvidenskaberne vigtige områder som differential- og integralligningernes teori, variationsregning **m** m. De dele af **m**, hvis genstand er de rumlige figurer og størrelser samt deraf abstraherede almindeligere begreber, regnes til geometrien. Denne inddeles i elementær geometri med trigonometri, projektivgeometri, analytisk geometri, algebraisk geom. og differentialgeom. alt efter de anvendte hjælpemidler. Hertil kommer mere abstrakte områder som ikke-euklidisk geometri, geometri i flerdimensionale rum **m** m. samt topologien. En særstilling indtager mængdelæren, hvis generelle begrebsdannelser og metoder griber ind i alle **m**-s grene. Til den anv. **m** regnes dele af analysen, som har særlig bet. for fysikken, og

som ofte sammenfattes under navnet mat. fysik, rationel mekanik, sandsynlighedsregning og dens anvendelsesområder mat. statistik, forsikringsmatematik, fejlteori, den såk. praktiske analyse, som omhandler metoder til den talmæssige gennemførelse af mat. operationer, f. eks. v. hj. af tabeller el. instrumenter, samt deskriptivgeometrien.

Historie. Beskæftigelse med mat. spørgsmål af ret højt niveau og oftest uden praktiske formål har fundet sted i Ægypten og især Babylonien (trestalsystemet, løsning af andengradslikninger **m** m.) i hvert fald i tiden 2000-200 f. Kr. Til en omfattende systematisk videnskab udvikledes **m**, spec. geometrien, i den gr. kulturkreds, navnlig i tiden 400-100 f. Kr. (Eudoxos, Platons skole, Euklid, Arkimedes, Apollonius). Tiden 400-1200 var en blomstringsperiode for **m** i Indien. (Italsystemet, algebra, trigonometri). Af stor bet. var også arabernes indsats (algebra, trigonometri) 800-1300, ikke mindst fordi gr. værker og indernes resultater ved deres mellemkomst blev kendt i V-Eur. omkr. 1200, hvilket gav stødet til **m-s** enorme udvikling i Den Nyere Tid. Denne udviklings hovedtrin er: algebraens fremskridt (3. og 4. grads ligninger) i 16. årh., logaritmerne (Neper), analysens kritiske grundlæggelse (Cauchy, Abel, Weierstrass), funktionsteoriens skabelse (Cauchy, Riemann, Weierstrass), den moderne algebras (Gauss, Abel, Galois) og talteoris (Gauss, Dirichlet) grundlæggelse, deskriptiv- og projektivgeometriens udvikling, skabelsen af ikke-euklidiske geometrier af forsk. art (Gauss, Bolyai, Lobatjevskij, Riemann) i 19. årh., mængdelærens grundlæggelse (Cantor), topologiens (Riemann, Poincaré) og den abstrakte algebras udvikl. samt klarlægelsen af den aksiomatiske metode (Hilbert) omkr. 1900. I den seneste tid fremmes især de sidstnævnte, men også mange af de ældre grene. Det stadig voksende behov for mat. uddannede har medført en stærk stigning af den videnskab. produktion på alle **m-s** områder, ikke mindst i USA.

mate'matiske tegn bruges som afkortede betegnelser for størrelser og figurer og for forbindelser mellem dem. Foruden bekendte tegn som $+$ $-$ \times $=$ $()$ anv. \sim ligedannet med, \cong kongruent med, \sphericalangle vinkelret på; \approx sum, \int integral, \rightarrow nærmer sig til, \approx tilnærmelsesvis lig, $>$ større end, $<$ mindre end, **m**. fl. Visse bogstaver har vundet hævd på en bestemt bet: a, b, c... konstanter, x, y, z... variable, π forholdet ml. en cirkels omkreds og diameter, e grundtallet for de naturlige logaritmer, $i = \sqrt{-1}$ den imaginære enhed.

matematisk geografi, den gren af geografien, der behandler Jordens form, størrelse, bevægelse, stedbestemmelse og grafisk fremstilling (kartografi).

mat'er (lat.), moder.

Ma'tera, ital. by i Lucania, 50 km NV f. Taranto; 22 000 indb. (1936). Bet. stenaldertid.

Mater dolo'rosa (lat.: smertens moder), betegn. for kunstnerisk fremstilling af Madonna, sørgende over sin døde søn.

mater'iale (lat. *materialia* stof), stof, hvoraf noget fremstilles; råstof; uarbejdet (lit. el. vidensk.) stof.

materi'a'handel omfatter farvestoffer, kemikalier o. lign., mens medicinalvarer væsentl. er forbeholdt apotekerne.

materialisat'ion (lat. *materialisatio*), i spiritismen en ånds fremtræden som legemlig genstand, f. eks. lysende tågemasse el. teleplasma el. menneskelige.

materia'lisme (lat. *materialis* stof), 1) populær betegn. for foretrukken af sanselige nydelser; 2) i filos. den opfattelse, at

alt er el. kan reduceres til stof (og dertil knyttede kræfter).

materialistiske historiefopfattelse, den af Marx og Engels udformede teori om, at materielle faktorer bestemmer historiens gang (jfr. marxisme).

materi'a'llære, læren om materialernes tekn. egenskaber og prøvning.

materialprøveanstalter, laboratorier, der foretager materialprøvn. **m** kan ejes af staten (Statsprøveanstalten, hærrens, statsbanens laboratorier o. a.) el. private (handelslaboratorier el. laboratorier knyttet til industr. virksomheder).

materialprøvemaskiner bruges til materialprøvn. de fleste til bestemmelse af træk-, tryk- el. bøjningsstyrke; de svageste yder kræfter på få kg, de stærkeste flere tusind tons. Andre **m** bruges til bestemmelse af hårdhed, sidfasthed, tæthed **m** m.

Materialprøveråd, Statens, oprettet 1935 som rådgiver for ministerierne i spørgsmål vedr. Statsprøveanstalten og andre materialprøveanstalter. Af rådets 9 medl., der vælges af handelsmin. for 3 år, indstilles 7 af Fællesrepræsentationen for Da. Håndværk og Ind., Da. Ingeniørforening o. a. interesserede organisationer.

materialprøvn udføres enten for at kontrollere om materialers kvalitet er i overensstemmelse med leveringsbestemmelser el. for at udforske materialers evt. ukendte egenskaber. **m** kan foretages ved mek. materialprøvemask., kem. analyser, mikroskop. undersøgelser, div. optiske metoder, spektroskopiske og røntgenunders. etc. For mange unders. foreligger der standardiserede apparater og forskrifter. For *tekstilvarer* finder en spec. **m** sted til bestemmelse af trækstyrke og brudforlængelse, varens krympning ved vask **m** m. Også sidstyrken bestemmes, dog er det vanskeligt at etablere de samme forh. som under anv.

Materialprøvningsforbund, Internationalt, oprettet 1895 for at opnå ensartede undersøgelsesmåder for samme materiale, opløst 1937.

materialvandring, geol., transport af løse bjergartsbestanddele; ved vinden i vandrekitter, ved strømmende vand i floder og havet. Strømmende vand transporterer materiale af forsk. kornerørrelse, jo stærkere strøm, des større korner kan transporteres. Ved aftagende strømstyrke aflejres først de større bestanddele (i deltaer og nær kysterne), det fineste slam først i roligt vand. I havet foregår **m** langs kysten ved kyststrømme under dannelse af tanger o. a., hvorved kystlinien udlignes. Denne **m** kan være til stor gene ved havne, der kan tilsandnes, men kan hemmes ved bygning af hofder.

ma'terie (lat. *materialis* stof), 1) filos., a) stof, materiale, grundelement i tilværelsen. Mods. ånd; b) det formede i mods. til formen, spec. udsagns indhold, mening i mods. til det sproglige udtryk. 2) med., populær betegn. for den vædske (pus), som afsøndres fra betændte sår, f. eks. fra en byld. **m** kan være gullig, tykflydende el. vandig. **m** består af hvide blodlegemer, pusserum, henfaldende celler og bakterier. 3) i bogtryk trykte ark, der endnu ikke er hæftet el. indbundet.

materiebølger el. de Broglie-bølger må tilskrives enhver bevæget materiel partikel for at forklare, at partikler kan danne interferens. **m-s** bølglængde er

$\frac{h}{mv}$ hvor h er Plancks konstant og m og v partiklens masse og hastighed. **m** spiller navnlig en rolle for atomare partikler og især elektroner, p. gr. af deres ringe masse, og danner grundlaget for bølgemekanikken.

materi'el' (fr., af lat. *materialis* stof), stofflig, håndgribelig, indholdsmæssig.

mater'nel' nedrivning (fr. *maternel* moder-), arvegang fra moder til datter.

materni'te'st'princ (fr. *maternité* moderskab), grundsætningen om, at moderen har forsørgelsespligten over for det uden for ægteskabet fødte barn. Ikke anerkendt i da. ret.

mate's receipts [mæits ri:si:ts] (eng. styrmandens kvitteringer), foreløb. kvitteringer, udstedt af skibsfører, styrmand el. af befuldm. person for godsets modtagelse, efterh. som det afleveres. Ombyttes siden m. konnossement.

math, anden stavemåde for mat.

mathesis univ'ersalis (gr. *mathésis* videnskab, matematik + lat. *universalis* angående det hele), universel el. alm. matematik. Descartes og Leibniz påtænkte at udforme en **m**, som skulle omfatte al matematik og logik.

Ma'thi'assen, *Therkel* (f. 1892), da. arkæolog og Grønlandsforsker. Leder af Nationalmuseets oldtidsafd. fra 1941. Grundlæggende arbejder om eskimokulturen: *Archaeology of the Central Eskimos* (1927), *Inuguk* (1930), samt om Danm.s æ. stenalter: *Gudenålkulturen* (1937), *Brommekulturen* (1947).

Mathiesen [-'ti'søn], *Egon* (f. 1907), da. maler; medlem af »Grønningen« fra 1944; abstrakt kolorist; kunstteoretisk forf.

Mathiesen, *Friedrich Jens* (f. 1886), prof. i farmakognosi ved Danm.s Farmaceutiske Højskole fra 1927. Afh. om droger. arktiske planter biologi, plantepalæontologi, likener m. v.

Ma'thiilde (1102-67), datter af Henrik 1. af Engl., 1114-25 g. m. Henrik 5. af Tyskl., 1128-51 g. m. Godfred 4. af Anjou, moder til Henrik 2., om hvis ret til Engls. trone hun kæmpede med sin fætter Stefan af Blois 1135-54.

Ma'thiilde (1046-1115), *markgrevinde af Toscana*. Støttede paven mod kejser Henrik 4. og testamenterede paven sine lande. På hendes borg Canossa opholdt Gregor 7. sig 1077, da Henrik 4. gjorde afbigt.

-ma'ti' (gr. *mathos* lærdom), viden, kundskab.

Matin, *Le* [lə ma'ti:n] (fr. morgenens), fr. dagblad, grl. 1884, i beg. uafh., siden 1895 republikansk. Ophørt under 2. Verdenskrig.

matinée [-'ne] (fr., af *matin* morgen, formiddag, opr. *formiddagsunderholdning*), eftermiddagsunderholdning, især mus.

Matisse [ma'tis], *Henri* (f. 1869), fr. maler. Elev af G. Moreau. Fører for gruppen »Les Fauves«. Oprettede ca. 1908 en

Henri Matisse: Dame med Hat.

skole, stærkt besøgt, bl. a. af no. kunstnere. Hans mål er ligevægt, renhed og hvile for øjet. Arbejder med en forenklet og meget udtryksfuld linievirkning og lyse farver uden stofflighed. Fyldigt repr. på kunstmus., Kbh.

matjessild (holl. *maatjes* lille pige), jomfrusild, ekstrapne unge og saltede sild.

matlak, harpiksplesning. Anv. i fôt. som underlag f. blyantretouche på negativer.

Mato Grosso [matu 'grosu], stat i det indre Brasilien; 1 378 000 km², 368 000 indb. (1946). Hovedstad: Cuiabá. Vigtigste erhverv er ekstensiv kvægavl, desuden udværelse af manganmalin og ipeca-cuanha.

'Matotjkin Sjar [Jar], 4-13 km br. stræde ml. Novaja Zemljyas to øer.

Matozinhus [matu'zinhus], portug. by med kunsthavnen Leixões 9 km NV f. Porto; 27 000 indb. (1940).

Mátra ['ma:tra], højeste punkt (1010 m) i Ung. Mellembjerge.

Ma'tras, *Christian* (f. 1900), færøsk filolog. Lektor i færøsk v. Kbh.s Univ. 1936, docent 1942. **M** har udg. filolog. værker og fl. digtsaml.

matr- (lat. *mater* moder), moder-

matriar-'ka't (lat. *mater* moder + gr. *arché* herredømme), samfundsordning, hvorunder magten er lagt i kvindernes hænder (forekommer hos primitive folk).

ma'trice, (1) form til støbning af enkelte bogstaver (maskinsætning el. skriftstøbning); (2) afstøbning af sats og klicheer i en særlig art pap (stereotypi).

ma'trikul el. *matrikel* (vulgærlat. *matri-cula* register), fortegnelse, især over et lands grundejendomme. I Danm. **m** af 1664, 1688 og 1844.

matrikuls-katten, *landkontributionen* el. *kvartalsskatten*, da. skat, opkrævedes 1692-1818 på hartkornet; gik op i land-skatten.

matrikuls-kort, den samling kort, der opbevares i matrikulsdirektoratets arkiv, især hidrørende fra matrikulen af 1844. Kopier af **m** kan mod gebyr rekvireres af enhver.

matrikulsnummer, det enhver ejendom ved matrikuleringen tildelte nummer.

Matrikuls-væsenet, *Direktoratet* for, afd. af Landbrugsmín., behandler ejendommens udstykning, matrikulering m. v.

matr-'monium (lat.), ægteskab.

'matrix (lat. (moder)stamme), *mar.*, betegner et rektangulært skema af tal el. bogstaver som f. eks.

$$\begin{matrix} a_1 & a_2 & a_3 & a_4 \\ b_1 & b_2 & b_3 & b_4 \\ c_1 & c_2 & c_3 & c_4 \end{matrix}$$

ma'trone (lat.), gift kvinde; husfrue; ældre korruptul kvinde.

ma'tro's (holl., fra fr.), fuldt uddannet sømand.

mat'skive, mat glasplade, der anbr. i fot. kamera på filmens plads og tjener til indstilling af skarphed. **m** kan også være indbygget i kameraet (spejlfleks-kamera).

Matsuoka [mats(u)'oka], *Yōsuke* (1880-1946), jap. politiker. Diplomat, repræsenterede Japan i Folkeforbundet 1932-33 under konflikt om Manchuriet. Gik fra Seiyūkai-partiet over til autoritære ideer; aggressiv mod Kina; mancheriske jernbaneinteresser. Udenrigsmín. 1940-juli 1941 under Konoye, sluttede 1940 tremagtspagt med Tyskl.-Ital., ikke-angrebstraktat m. Sovj. Efter Japans sammenbrud anklaget som krigsforbryder, død inden domfældelse.

Matsys, *Quinten* se Massys.

mat'tak, spæklaget hos hvidsild og narval. Spises som delikatess på Grønland.

Matta'tias, jød. præst af Hasmonæer-slægten, som 167 f. Kr. rejste oprøret mod syrerkongen Antiochos Epifanes. Efter **M**-s død (166) fortsattes kampen af sønnerne, deriblandt Judas Makkabæeren.

Matte'otti, *Giacomo* (1885-1924), ital. socialist. Rejste skarp opposition mod Mussolini i Deputeretkammeret 1924; bortført og myrdet juni 1924 af fascistere. **M**-sagen genoptoges 1944; apr. 1947 endt m. langvarige fængselsdomme.

Matteottifonden, stiftet 1926 af Anden Internationale til støtte for landflygtige antifascister (især socialdemokrater). Da. afd. stiftedes 1933. De økon. midler blev fremskaffet ved indsamlinger og bidrag fra soc. dem. og faglige organisationer. Under besættelsen måtte den da. **M** indstille sin virksomhed.

'Matterhorn, fr. *Mont Cervin*, 4477 m h. bjerg i Penninske Alper, Schw. Toppen dannes af en stejl gnejspyramide. (III.) **matte-'ring** af metaller og glas udføres i alm. ved sandstrålebøst, til glas anv. endv. slibning el. ætsning med flussyre o. l.

Ma'th'ias (hebr. *Guds gave*), apostel indsat i st. f. Judas, Ap. G. 1.

Mat'thias (1557-1619), *ty.-rom. kejser* 1612-19. Fra 1593 statholder i Østrik for broderen Rudolf 2.; da Rudolfs styre førte til oprør i Ungarn og Böhmen, tvang **M** ham 1608-11 til at opgive magt-udøvelsen. Kejser 1612 efter **R**.s død, evnede ikke at hindre rejsning i Böhmen 1618.

Mat'thias Cor'vinus, ung. *Mátyás Hollós* (oravnens) (1440-90), *konge af Ungarn* 1458-90, søn af János Hunyadi, erobrede Bosnien, Moldau og Vakkiet fra tyrkerne samt Lausitz, Schlesien og Mähren fra Böhmen. Fremmede videnskab og litteratur.

Matthiesen [-'ti'søn], *Oscar* (f. 1861), da. maler; hovedværker: *freskomaleri på Chr. borg* (afsluttet 1923) med portrætter af rigsdagens medl. (1915), udsmykninger i *Mineralogisk Mus.* (1916) og *Univ.-ærernes Hus* (1930).

Matthiessen, *Hugo* (f. 1881), da. museumsmand og kulturhistoriker. Fra 1910 knyttet til Nationalmuseet, fra 1927 som inspektør. Rigt kulturhist. forfatterskab, bl. a.: *Bøddel og Gålgæst* (1910), *Natten* (1914), *Hærvejen* (1930), *Den Sorte Jyde* (1939), *Snæpningen* (1946).

'Matthison-Hansen, *Gottfred* (1832-1909), da. orgelvirtuos og komponist. 1881 organist ved Trinitatis Kirke i Kbh. Søn af H. M.-H.

'Matthison-Hansen, *Hans* (1807-90), da. orgelspiller og komponist. 1832 organist ved Roskilde domkirke. Komp. kantater, orgelsymfonier og andre værker for orgel.

Matthison-Hansen, *Aage* (1864-1938), da. forfatter. Mest kendt som overs. af kinesisk lyrik, bl. a. *Vandiljerne* (1903), hvis enkle alyndingskunst præger hans egne digte (udvalg 1930).

Mat'thæus (hebr. *Mattai*, fork. f. *Mattathia*), en af Jesu apostle, som tidl. hed Levi og var tolder; if. oldkirkelig tradition forf. af Matthæusevangeliet.

Matthæusevangeliet, I. ev. i N. T.; har samme ejendommeligheder og tilblivelsesproces som **Mark.** og **Luk.** (synopse). Traditionsstoffet er i **M** mest samlet til større grupper (f. eks. Bjergprædikenen), og **M** lægger især vægt på at fremstille Jesus som den Messias, der opfylder G. T.s profetier. Efter oldkirkelig overlevering nedskrev apostlen Herrens ord på aramæisk, hvilket skulle være grundlaget for **M**. Skrevet for græsktalende jødekristne ml. år 70 og 80.

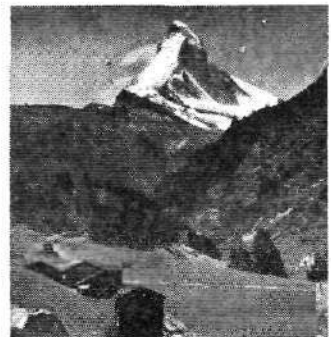
'Matto-'Grosso, ældre stavemåde for Mato Grosso.

Mattrup, hovedgård VNV f. Horsens, tilhørte i 15. årh. slægten Skram; siden 1853 ejet af slægten Westenholz. Hovedbyggn. fra 1578, ombygget ca. 1760; fredet i kl. B.

'Matura diamant, ædelsten, farveløs zirkon fra Matura (el. Mátara) på Ceylon.

matu'ri'te't (lat.), modenhed.

Matzen, *Henning* (1840-1910), da. retslærd og politiker. Bondeson fra Angel. 1870 prof. i Kbh., 1879 medl. af Lands-tinget (Højre), 1894-1902 tingets formand. Behandlede som jur. forf. talrige discipliner i omfattende værker, af hvilke de retshist. længst har beholdt deres bet.

Matterhorn set fra Zermatt.

Især fra 1880'erne ledende i arb. på at skabe stærk partiorganisation, en af Højres bedste folkelige talere, gik ind for skarp holdning i forfatningskampen.

Mau, Edvard (1808-85), da. præst og ord-sprogssamler; *Da. Ordspogs-Skat* (1879).

Maubeuge [mo'bo:ʒ], befæstet fr. by ved Sambre; 21 000 indb. (1946). Bet. jern-industri m. v.

Maud [mā:d], no. [mäud] (1869-1938), no. dronning. Datter af Edvard 7. af Engl., 1896 g. m. prins Carl af Danm., der 1905 blev no. konge som Håkon 7.

Maud-ekspeditionen, no. ekspedition til Ishavet med den tremastede skonnert Maud (vrag i Nordvestpassagen), 1918-22 ledet af Roald Amundsen, 1922-25 af H. U. Sverdrup.

Maugham [mä:m], William Somers (f. 1874), eng. forfatter. Vittige konversations-skuespil, romaner, bl. a. den selvbiogr. *Of Human Bondage* (1916, da. *Livets Lænker* 1942), *The Moon and Sixpence* (1919, da. *Drømmen* 1928) om Gauguin og talr. tekn. fuldendte noveller *Ashenden* (1928) o. a. Selvbiogr. *The Summing Up* (1938, da. *Mit Livs Mosaik* 1947).

Mau'i ['ma:ui], [maui], den næststørste af Hawaii øerne; vulkansk. 1893 km²; 45 000 indb. (1947).

Mauna Kea, Mauna Loa ['mauna'kæ:ə, -'lo:a; mā:nō'ki:ə], vulkaner på Hawaii, hhv. 4217 og 4171 m.

maund [mä:nd], män el. mün, stærkt varierende handelsvægt i Afghanistan og Indien (bl. a. Bazar-m, Madras-m); i Tyrkiet og Iran = 1 batman.

Maupassant [mopa'sɑ̃], Guy de (1850-93), fr. naturalistisk forfatter. Skrev vers og romaner som *Bel Ami* (1885, da. *Smukke Ven* 1898), *Pierre et Jean* (1888, da. 1898) o. a., men har især i noveller *Soirées de Medan* med *Boule de Suif* (1880, da. *Bollen* 1898), *La maison Tellier* (1881) o. m. a. vist mesterskab i iagttagelse og præcis virkelighedsskildring. Da. overs. af *Samlede Værker* 1-28 (1903-12). (Portr.).

Maupertuis [mopœ'r'tui], Pierre-Louis-Moreau de (1698-1759), fr. astronom, deltog i gradmålinger, der førte til bestemmelse af Jordens fladtykning.

Maura ['maura] y *Montañer, Antonio* (1853-1925), sp. politiker. Fra 1902-03 kons. leder, førstemin. 1903-04, 1907-09, håndfast og autoritær, kuede generalstrejke i Barcelona 1909. Ledede korte ministerier ml. 1918 og 1922.

Mau'randia (efter den sp. botaniker dr. Maurandy), slægt af maskeblomstfam. Urter, der klatrer v. hj. af bladestilke; store, smukt farvede blomster. Fl. arter er prydanter.

maur'er, 1) i oldtiden Mauretaniens indbyggere; 2) mohamedanerne i Atlaslandene og Spanien.

Maurer, Konrad von (1823-1902), ty. retshistoriker. Hovedværk: *Vorlesungen über altösterreichische Rechtsgeschichte* 1-5 (1907-10).

Maures, Montagnes des [mɔ̃'tanj də mɔ'ʁ:ʁ], fr. bjergdrag ved Rivièraen.

maureske (fr. maurisk), *moreske* el. *arabeske*, ornament af arabiske-muham. oprindelse.

Mau're-ta'nie, 1) rom. navn på et kongerige i Marokko og V-Algier, som 42 blev rom. provins; 2) (fr. *Mauritanie*), koloni i Fr. V-Afr. ml. Sénégal og Rio de Oro; ca. 835 000 km², 497 000 indb. (1945), overvejende maurer, der driver landbrug og kvægavl. — *Maureske*. — Fr. protektorat 1903, koloni 1920.

Mauriac [mo'rjak], François (f. 1885), fr. forfatter, har i en række romaner som *Le noied de vipères* (1932; da. *Øglereden* 1946) og *Thérèse Desquayroux* (1927; da. 1933) med stor kunst skildret lidenskaberne hængen i menneskesjælen, set fra et kat. synspunkt. Flere andre romaner overs. til da. Biogr. af Proust (1927), *Racine* (1928) o. a. (Portræt).

Maurice ['mæris], Frederick Denison (1805-72), eng. teolog, prof. i London

Guy de Maupassant. François Mauriac.

1840-53, fra 1866 i Cambridge; en af den bredkirkelige retns. betydeligste mænd. Som teolog tænker af dyb originalitet, noget påvirket af Luther; har fået betyd. økumenisk indfl. Medstifter af den kristelig-socialt bevægelse.

Mauriceau [mø'riso], François (1637-1709), sin tids berømteste fr. fødsels-hjælper. Forf. til en lærebog i fødsels-hjælp (1668), der blev oversat til fl. sprog. Har angivet M-s håndgreb til fremhjælpning af sidstkomende hoved.

mau'ri'ner (efter helgenen Maurus, død ca. 580), benediktinerkongregation (grl. 1618), berømt for sine kildekritiske præstationer (især Mabillon); oplest 1790.

mau'risk kunst, den af maurerne i Spanien og N-Afrika udformede type af islamitisk kunst. Typisk er moskeen i Córdoba og Alhambra ved Granada.

Mau'ritia (nlat. efter (Moritz Mauritia) af Oranien), slægt af palmer m. vifteformede blade, 10 arter i trop. Sydamerika. Af saften af *M. flexuosa* og *M. vinifera* fås den såk. palmevin.

Mauritius [mø'rifj:is], brit. ø og koloni bl. Mascarenerne i Det Ind. Ocean 800 km Ø f. Madagascar; 1865 km², 428 000 indb. (1946). Hovedstad: Port Louis. — Af vulkansk oprindelse; når 826 m i Piton de la Rivière-Noire. Langs kysten korallrev. Klimaet er tropisk, orkaner hyppige. Befolk. er overvejende efterkommere af indvandrede indere; landbrug det bærende erhverv. Der eksporteres bl. a. sukker, kopra og aloefibre, mens næringsmidler, industrivarer og brændstoffer importeres. Opdaget af portugisere efter 1507, besat af hollænderne 1598, forladt 1710, fransk fra 1715 under navnet Île-de-France, erobret af englænderne 1810. Til M er knyttet Rodrigues 500 km mod Ø.

Mauritius-hamp, taverne af Fourchroya gigantea (nær i slægt med agave), der er hjemmehørende i México; dyrkes nu i mange troppegne; anv. til sejl og sække.

Mau'ritius- og **Lazarus-orden**, ital. orden stiftet 1434; bortfaldet 1947.

Mauritius-orkaner (efter øen Mauriti-*us*), orkanagtige storme, der hjemseger den sydl. del af Det Indiske Ocean.

Mauritshuis [høys], palæ i Haag, opført 1633-44 som bolig for Brasilens guvernør grev Johan Moritz af Nassau. Siden 1679 i den holl. stats ej. Fra 1820 hjemsted for den-kgf. malerisamling, en af verdens fineste samlinger af nederl. malerkunst fra 17. årh.

Maurois [mø'ra:ʁ], André (f. 1885) (pseud. for É. Herzog), fr. forfatter, har i romaner som *Les silences du colonel Bramble* (1918, da. *Oberst Brambles Messe* 1919) vist forståelse af eng. humor. Har også haft bet. ved den fine psyk. roman *Climats* (1928, da. *Kærlighedens Sjærer* 1929) og ved »biogr. romaner« som *La vie de Shelley* (1923) og *Disraëli* (1927; da. 1929).

Maurras [mø'ras], Charles (f. 1868), fr. forfatter, politiker og kritiker. Leder af det protyiske »Action française«. Efter krigen dømt til livsvarigt strafarbejde.

mausel, anden stavemåde for muse.

Mauser-gevær ['mauzr:] ty. fodfoksgæ-
vær af model 1871, kaliber 11 mm, konstr. af den ty. ing. Wilh. M. (1834-82).

Mausoleion (gr.), kong Mausolos af Kariens kolossale gravmæle i Halikarnassos. Påbeg. for hans død i 353 f. Kr., fortsat af hans dronning Artemisia og fuldført efter hendes død. Søjlebygning på højt podium og m. pyramidetag.

Ansås f. et af verdens syv underværker. Rester af skulpturerne nu i British Museum.

mauso'leum (lat. af gr. *Mausoleion*), alm. betegnelse f. kostbar, monumental grav, især gravbygning.

Mausolos, fyrste i Karien 377-353 f. Kr., støttede Athens fjender i Forbundsfelleg-krigen 357-55, lod græske kunstnere på-begynde sit pragtfulde gravmæle (Mausoleion).

Mauthausen [-hauzən], ty. koncentra-tionslejr Ø f. Linz i Østrig. Tilintetgørelse-lejr. Af 335 000 fanger i lejren var 122 767 blevet dræbt 1938-45. 58 fange-vogtere fra M dødsdømt 1946. Indrettet som østr. nationalt mindesmærke 1949.

mauvais sujet [møvæ sy'sæ] (fr.), slet person.

mauve [mo:v] (fr., af lat. *malva* katost), lyslilla.

Mauve ['mu:və], Anton (1838-88), holl. maler. Har malet landskaber med en rolig, let melankolsk farveholdning.

mauvein (move'in), kromviolet, det første syntetiske tjærefarvestof, fremstillet 1856 af W. H. Perkins (1838-1907).

mave (ventrikel), den udvidede del af fordøjelseskanalen, som hos mange dyr, navnlig hvirveldyr, led dyr og bløddyr, følger efter svælg og spiserør, og hvori føden des udsættede, dels udsættes for forsk. mek. og kem. påvirkning. *Hos mennesket* ligger m under mellemgulvs-musklen i venstre side af underlivshulen. m er fortsættelsen af spiserøret, der munder ind opadtil ved mavemunden (cardia), mens den til højre og nedadtil går over i tolvfingertarmen (duodenum) ved mavepor-ten (pylorus). *M*-slimhinden er udstyret med talrige kirtler, der producerer saltsyre og et enzym (pepsin).

maveblødning, symptom ved mavesår og mavekræft.

mavebremser, bremser, hvis larver, som hestebremstens, lever i maven hos hvirveldyr.

mavefistel, kunstigt anlagt forb. ind til mavesækken, oftest p. gr. af forsnævring i spiserøret.

mavekatarr (gastritis), 1) akut form s. flg. af forgiftninger el. infektioner, ofte i forb. med tarkatarr; 2) kronisk el. subkronisk form, som kan være ledsaget enten af foreget el. ophævet saltsyreproduktion. Den sure m er ofte forløber for mavesår og kan give fuldstændig samme symptomer som dette (halsbrænding, sultsmærter og opkastninger). Behandles med diæt.

mavekræft (ventrikelcarcinom) forekommer i forsk. former. Kan forløbe ret symptomløst, men hvis kræftsulsten findes i mavemunden el. i mavepor-ten og hindrer fødens passage, bliver den ulcereret og patienten afmagres.

maveneurose, nervesvækkelse, ved hvilken der er fremtrædende symptomer fra mavens el. tarmens side, uden at der er nogen org. sygdom i disse.

maveresektion el. **ventrikelresektion**, operation, hvorved en større el. mindre del af mavesækken fjernes, oftest p. gr. af sår el. kræft.

mavesaft dannes i tilslutning til miltleder-
ne af mavesækkens kirtler. m består af 99% vand, ca. 0,5% klorbrinte, der gør den stærkt sur, og indeholder enzymet pepsin, der delvis spalter æggehvidestofferne. m indeholder desuden den såk. »intrinsic factor«, der modvirker pernicious anæmi.

mavesonde el. **maveslange**, gummirør af henvend 1 m's længde. Anvendes til ud-pumpning af maven.

mavesyre, den saltsyre, der findes i mavesaften (ca. 0,14 n).

mavesår (*ulcus ventriculi*) findes hyppigt på mavesækkens lille krumning og ved overgangen til tolvfingertarmen. Årsagen er ikke sikkert klarlagt. Symptomerne ved m er smerter i maven ofte i form af sultsmærter, der lindres, når man spiser, sure opstød, halsbrænding og i svære tilf. store opkastninger evt. blodopkastninger og blod i afføringen. m bliver ofte en kronisk sygdom med skiftevis gode og dårlige perioder. m behandles med sengelæje og diæt. Hvis fl. diætbehandling ikke hjælper, anv. operativ behandling.

mave-tarmbetændelse el. -katarr, kronisk, vet., ikke sjælden sygdom hos råvildt o. a. hjortevildt, hvis spejl da ofte tilsmudses af tynd godning; medfører afmagring og ofte død, næppe smitsom.

mave-tarmkatarr, akut, hos spædbørn, fremkaldt af bakterier el. vira, viser sig ved stærke opkastninger og ustandselige diarrhoeer, hvorved organismen mister vædske. Huden bliver udtørret og uelastisk, urinafsondringen aftager, og barnet får et forgiftet udseende. Behandles bl. a. med saltvandsindsprøjtninger og æblepreparater.

maveudpumpning, udtømming af maven v. hj. af en gummisonde, der føres ned i mavesækken. Anv. til undersøgelse af fordøjelsesvirksomheden og til konstatering af mavelidelser, endv. ved akutte forgiftninger.

mavrodaphne [-'dafnə] (gr. *mauros* mørk + *dáfnē* laurbærtræ), 1) druesort; 2) gr. hedvin.

Mawson [má:sən], Sir Douglas (f. 1882), australsk polarforsker og geolog. Ledt 1907-09 i Shackletons eksped., ledede 1911-14 og 1929-30 selv antarktiske eksped.

max., fork. f. maximum (maksimum).

Maximilian af Baden (1867-1929), ty. rigskansler okt.-nov. 1918. Dannede 3. 10. 1918 Tyskls. første parlamentariske regering, bad præsident Wilson om våbenstilstand; fratrådte 9. 11.

Maxentius, rom. kejser 306-12, søn af Maximian, påbeg. opførelsen af Maxentius' basilika i Rom, slået og dræbt af Konstantin v. Ponte Mole (Den Mulviske Bro) i Rom.

Maxentius' basilika, den sidste af Roms store basilikaer, beg. af Maxentius, fuldført af Konstantin, v. N-siden af Via Sacra på Forum Romanum. 80 m l., 25 m br., 35 m h. Materialet er concretum.

maxil'ler (lat. *maxilla* kæbe) betegn. det 2., evt. tillige 3. par mundlemmer hos leddyrene.

Maxim ['máksim], *Hiram* (1840-1916), amer. ingeniør. Kendt som konstruktør af M-maskingeværer.

Maximian(us), rom. kejser i Vesten 286-305 og 307-10, indsat af Diocletian, der tvang ham til at abdicere, dræbt af sin svigersøn Konstantin, da han atter søgte at blive kejser.

Maximilian (1.) (1573-1651), fyrste af Bayern 1597-1651 (kurfyrste fra 1623). Styrede enevældigt og katolsk. Ledede Den Kat. Liga, modarbejdede kejseren 1629-30, bidrog til Wallensteins fald. Vandt 1648 Øvrepfalz.

Maximilian, ty.-rom. kejser og konger. Maximilian 1. (1459-1519), ty. konge 1486-1519, kejser 1493, søn af Frederik 3.; 1477 g. m. Karl den Dristiges arving Marie, hvorved Habsburgerne fik dennes lande. Udvidede huset Habsburgs indflydelse og besiddelser, bl. a. i Italien. Maximilian 2. (1527-76), reg. 1564-76, søn af Ferd. 1. Førte fredelig, men svag politik, imødekomm. mod protestanterne.

Maximilian, sp. *Maximiliano* (1832-67), arkherthug af Østrig, kejser af México 1864-67. 1863 opfordret af Klerikal-Kons. Parti til at modtage kejservalg i México, støttedes af fr. tropper, der dog 1867 måtte forlade landet, hvorpå M blev slået af Juárez og henrettet. G. m. Charlotte af Belg.

Maximinus 'Daia, rom. kejser i Østen 305-13, forfulgte de kristne, afsat af Licinius.

Maximinus Thrax (thrakeren), rom. kejser 235-38, udråbt af hæren efter Alexander Severus' drab, dræbt af soldaterne v. Aquileia, da han drog mod modkejserne.

'**Maxim-kanon** (efter H. Maxim), maskinkanon, der virker på samme måde som Maxim-maskingeværer.

Maxim-maskingeværer, det første maskingevær med bæltefødnings og rekylkraftvirkning, opfundet 1883 af H. Maxim.

Maxton ['máksstən], James (1885-1946), brit. politiker. Medl. af Underhuset siden 1922. 1926-31 og 1934-39 leder af Independent Labour Party, ved hvis udskil-

Jules Mazarin.

Lorenzo Medici.

else af Labour Party 1932 M var virksom.

Maxwell ['mákswø], James Clerk (1831-79), eng. fysiker. En af grundlæggerne af den kinetiske værmeteori. Sammenfattede de elektr. og magnet. grundlove i et mat. system: M-s ligninger, og forudsagde derved eksistensen af elektromagnetiske bølger med lysets hastighed.

May [mai], Karl (1842-1912), ty. forfatter. Tyskls. mest læste indianerromanforf. Stærkt fremme under nazismen. Overs. til da.

May [mæi], Philip, kaldet Phil (1864-1903), eng. tegner. Humoristiske tegninger og karikaturer til fl. blade, bl. a. »Punch«. Skildringer fra Londons slumkvarterer.

māyā ['ma:jə:] (sanskrit), i ind. rel. opr. udtryk for guders og dømoners trolddomsevne, senere bet. verden som blændværk.

maya ['maja], sproget og folk i S-México, Guatemala, Brit. Honduras, tidl. også i Honduras og Salvador. m-s blomstring

Maya. Ruinbyen Uxmal, Yucatan.

begyndte omkr. 100 f. Kr. i N-Guatemala og Honduras (ruinbyer: Uuxactun, Tikal, Copán, Quiriguá o. a.), men snart opstod byer længere N på, hvor blomstringen fortsattes, efter at de sydl. byer var blevet forladt omkr. 850-950. Denne anden blomstring afsluttedes af en periode, hvor de største byer (Chichen-Itzá, Mayapán, Uxmal) dannede et byforbund (1260-1460), som gik til grunde ved indre splid kort for spaniernes erobring. -m var det før-columbiske Amer.s højest kultiverede folk, der ved sin endnu kun delvis tydede hieroglyfskrift, sin astron. og mat. videnskab, fornemme keramik, arkit. og skulptur hævdede sig langt over de samtidige folk.

Mayagüez [maja'gwæs], by på Puerto Rico; 60 000 indb. (1947).

Mayapán [maja'pan], ruinby i staten Yucatán, México, hovedby i mayaernes byforbund 1260-1460.

Maybach ['maibət], Wilhelm (1846-1929), ty. ingeniør, der i 1882 sammen med Daimler oprettede et forsøgsværksted i Cannstadt (nær Stuttgart), og i 1890 Daimler-Motoren Gesellschaft. Har bl. a. opfundet karburatoren i den første benzinator og senere forstøvningskarburatoren.

Mayenne [ma'jæn], 1) 185 km l. nordvestfr. flod, der s. m. Sarthe danner Loire-bifloden Maine; 2) fr. dept. omkr. 1); 5212 km²; 256 000 indb. (1946); agerbrug og bomuldsindustri. Hovedstad: Laval.

Mayer ['maier], Julius Robert v. (1814-78), ty. læge. Fremstillede 1842 loven om energiens konstants og beregnede varmens mek. ækvivalent.

Mayer [ma'jæ:r], René (f. 1895), fr. politiker, nationalokon. Under 2. Verdenskrig chef f. fr. rustningsmin.s London-afd., 1943-44 medl. af fr. befrielsesudvalg. Transportmin. 1944-45, højkommissær f. ty. anligg. 1945-46, nov. 1947-juli 1948 finansmin. under Schuman. Opnåede en

vis bekæmpelse af inflationen v. inddragning af store pengesedler.

'Mayerling, landsby med tidl. jagtslot i Østrig, hvor den østr. tronfølger Rudolf på uopklaret måde omkom 19. 3. 1889 m. sin elskerinde Marie Vetsera.

Mayfair ['mæifæ:], fornemt kvarter i West End, London.

Mayflower ['mæiflɑu:], skib, der 1620 førte de første puritanske emigranter (pilgrimfædrene) fra Engl. til Massachusetts.

Mayo ['mæiə:], irsk. *Muighe*, grevskab i prov. Connacht i V-Eire; 5398 km²; 148 000 indb. (1946).

Mayo ['mæ:ə:], amer. lægefamilie. Brødrene Charles Horace (1865-1939) og William James (1861-1939) var fremragende kirurger. Overtog fra deres fader M-klinikken i Rochester, Minnesota, og udvidede den til et verdenskendt kæmpehosp.

mayonnaise [majo'næ:s] (fr., egl. *mahonnaise* sauce fra byen Mahón på Menorca), sauce af æggeblomme og madolie, ofte tilsat lidt eddike og krydderier.

mayer [mæj] (eng.), borgmester.

Ma Yuan [maj y'əŋ] (omkr. 1200), kin. maler fr. Sung-tiden. På hans berømteste billede ses kun en fisker i sin båd og nogle få bølger, men ved mesterens kunst tror man at opleve hele floden og dens disede atmosfære. Hans broder Ma Kuei (o. 1150) var en berømt fuglemaler.

Mázanderán [mo:zándá'ra:n] el. [-'ru:n], prov. i N-Iran på Elburz-bjergenes N-skråning og i lavlandet S.F. Kaspihavet, 19 000 km². I det varme regnrigt klima dyrkes sydfrugter, vin, bomuld, ris, te og sukkerrør.

Mazarin [maza'ri:n], Jules, egl. *Giulio Mazarini* (1602-61), fr. politiker. F. i Ital. 1639 knyttet til Richelieu, første-min. 1642. Fik bøjet fronteproret; nøje knyttet til Anna af Østrig; vandt store sejre ved fredsslutningerne 1648 og 1659.

Ilde lidt i Frankr., efterlod kæmpeformue og store bog- og kunstsamle. Kardinal 1641. (Portræt).

Mazar-i-Sharif [mázár e fá'ri:f] (engelsk stavemåde for Mázár-i-Shárif, handelsby i N-Afghanistan; ca. 30 000 indb.)

Mazatlán [maza'tlan], største havneby på Méxicos stillehavskyst; 63 000 indb. (1940).

mazda'isme (af oldpers. *Ahura Mazda*), d. s. s. parsisme.

Maz'dak (5. årh.), persisk religio-politisk reformator, fremsatte en lære af kommunistisk præg.

Mazdad'nan-bevægelsen (avestisk *mazdaznan* mestertanke), moderne filos.-hygiejnisk bevægelse ud fra Zarathustras lære.

Mazepa [ma'zæpa], Ivan (1632-1709), ukrainsk kosakhetman, sluttede sig til Karl 12., men bragte ham ikke større hjælp. Nederlaget ved Poltava tilintetgjorde M-s håb om Ukraines selvstændighed.

Mazowsze [ma'zøfjæ:], po. navn for Masovicia i Polen.

Mazuranié [ma'suranitj:], Ivan (1814-96), kroat. politiker og digter, som bestræbte sig for at knytte den litt. forb. tilbage til Dubrovniks traditioner.

mazurer [-'su:ri:], polakker fra landskabet Mazury; kendt fra dansen mazurka.

Mazuriske Bakkeri [-'su:ri:], den del af Den Baltiske Moræneryg, der ligger ml. Warszawa og Kaliningrad (Königsberg).

Mazuriske Seer [-'su:ri:], søgrube i Den Mazuriske Bakkeri i den sydl. (polske) del af det tidl. Østpreussen. Under 1. Verdenskrig skueplads for slaget ved Tannenberg 27.-31. 8. 1914, slaget ved M 5.-15. 9. 1914 og vinterslaget i Masuren 4.-22. 2. 1915, hvor russerne led svære nederlag.

ma'zurka (egl. masurisk; dans fra Mazury), po. nationaldans i tredelt takt. Optaget i kunstmusikken (Chopin). Berømt m i balletten »Coppelia».

Mazury [ma'zuri:], 1) ty. *Masuren*, landskab i den sydl. bakkede og stærkt søfyldte del af det tidl. Østpreussen. Stærkt omkæmpet 1914-15 af russere og tyskere (bl. a. Tannenberg-slaget); po. 1945; 2)

efter 1945 off. betegn. for hele den pd. del af Østpreussen.

mazza el. *massa*, hebr.: usyret brød; f.ital.: *mazzot*.

Mazzini [ma'tsini], *Giuseppe* (1805-72), ital. revolutionsleder. Tilsluttet Carbonarierne, stiftede 1831 hemmelig forening »*Der Unge Italiener*«, modarbejdede 1848 som republikaner Sardinien politik, ledende i romerske rep. marts-juli 1849. Arbejdede fra udl. utrætteligt på at styrte de itali. fyrsters magt, rejste 1860 oprør på Sicilien, søgte at hindre Garibaldi's tilslutning til Sardinien. Krævede efter 1861 republik, søgte at styrte huset Savoyen ved sammensværgelser 1869 og 1870.

mazzot el. *massot* (hebr.: usyrede brød) spises af jøderne ved »de usyrede brøds feste«, til minde om udgangen af Ægypten.

Mb, fork. for *millibar*.

Mc, fork. f. *Mac*.

MCIF, fork. f. medlem af Danske Civilingeniørers Forening, d. s. s. Dansk Ingeniørforening. Indregistreret betegn., der kun må benyttes af medl. af nævnte forening.

Md., off. fork. f. Maryland, USA.

m. d., fork. f. ital. *mano destra* højre hånd.

MDA, indregistreret betegn. for medl. af Da. Arkitektforening.

Me., off. fork. f. Maine, USA.

mea 'culpa (lat.), ved min skyld.

Mead [mi:d], *George Herbert* (1863-1931), amer. filosof. Pragmatistisk og positivistisk præget. Har bl. a. skr. *Philosophy of the Present* (1932) og *Mind, Self, and Society* (1934).

Meath [mi:ð, mi:h], irsk *An Mhíde*, irsk grevskab i prov. Leinster, NV f. Dublin; 2338 km²; 66 000 indb. (1946).

me'atus audi'torius el. **meatus a'cus'ticus** (lat.), øregang.

Mec'cano, legetøj; byggesæt, hvormed der kan udføres modeller af maskiner, broer o. l.

mèche [mɛ:ʃ] (fr.: væge), gazestrimmel, der lægges i sår for at dræne sårsekret.

Mechelen ['mɛ:ʃə], fr. *Malines*, belg. by ml. Antwerpen og Bruxelles. 61 000 indb. (1948). Jernbaneknudepunkt med store værksteder. Møbel- og tekstilindustri. Belg.s kirkelige centrum og sæde for kardinalprimas. Gotisk domkirke (St. Romuald) fra 14. årh. I 16. årh. fl. gænge sæde for Nederlændenes regering. Svære krigsskader 1914.

Mechelin [mɛ:kə'li:n], *Leo (gold)* (1839-1914), fl. politiker. Jurist, regeringsmedl. 1882-90, liberalt landdagsmedl. Ledende i kampen mod russificering, landsformst 1903-04; 1905-08 leder af fl. finansstyrer.

mechitar'riste [-ki-], armenisk munkeorden, stiftet 1701 af Mechitar (1676-1749) m. det formål at knytte de kristne armeniere til den kat. kirke.

Mech'tilde (d. 1288), da. *dronning*, datter af grev Adolf 4. af Holsten, 1237 g. m. Abel, 1261 m. Birger Jarl, pantsatte 1260 landet ml. Ejderen og Slien til Holsten.

Mecklenburg ['mɛ:kəl-], 'mɛ:kəl-], til 1946 ty. land omfattende de 1934 forenede lande: **M-Schwerin** og **M-Strelitz**; 15 722 km²; 900 000 indb. (1939). *Historie*. **M** var efter folkevandringerne beboet af slaviske stammer. Kristnet og indlemmet i ty. rige i 12. årh., bevarede gl. slaviske fyrstestægt, men fortrykedes. Under da. overherredømme ca. 1185-1223. Gnm. slægtsforbindelser indblandet i nord. politik i 14. årh., opnåede sv. kongemagt 1363, slået af Margrete. Splittet ved langvarige arvedelinger. Led hårdt under 30-årskrigen og Store Nord. Krig. Fra 1701 styredes d. lille syd-østl. del af **M** for sig som **M-Strelitz**, mens resten eflh. samlede som **M-Schwerin**. Storhertugdømme 1815. Fyrster og adel bevarede gl. stænderforfatning til 1918. Måtte 1866 indtræde i Nordty. Forbund. Republikker fra 1918. **M-Schwerin** og **M-Strelitz** forenedes 1934 til **M**. Fra 1945 del af sovj. zone, forenet m. Forpommern under særl. landregering.

Mecklenburg-Vorpommern, ty. land i Sovj.-zonen, oprettet 1946 ved sammensmeltning af **M**. og **V**. 23 400 km² m. 2,1

mill. indb. (1946). Hovedstad: Schwerin. Hovederhverv: landbrug (de tidl. dominerende storgodser er udstykket efter 1945).

Meco'dri'n, da. amfetaminpræparat (Medicinalco).

me'conium (gr. *mékōn* valmuesaft), mørkfarvet afføring, som den findes hos det nyfødte barn.

Meesek Hát ['mæ:sek 'hɑ:t], ung. bjergryg, N for Pécs, 682 m. Kulbyrning.

medaille [me'dalja] (ital. *medaglia* af lat. *metallum*), møntlignende metalstykke, udført til erindring, men uden betalingskraft. **m** i egl. forstod en runde, mens stykker af firkanter form kaldes plaketter. **m** er en nyskabelse fra 15. årh.s Ital. og gensejler som portræt-**m** Renæssansens individualisme. I de flg. årh. udviklede **m**-kunsten sig især i Ital., Tyskl. og Frankr. Også i Danm. beg. **m**-kunsten

Medaille over slaget i Koge Bugt 1677.

under Renæssansen, men lige til ca. 1700 var da. medaillører i reglen indkaldte tyskere; den fr. **m**-kunst toges først fra Ludvig 14.s tid til mønster. Den største samling i Danm. findes i Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling i Nationalmuseet.

Medaillen for Druknedes Redning, da. fortjenst-medaille, stiftet 1812.

Medaillen for Ædel Dåd, da. fortjenst-medaille, stiftet 1793.

medaillon [medal'jɔ:n], (fr.), 1) større portrætmedaille; 2) smykke, som hænger i en kæde og gemmer et billede el. andet mindetegn; 3) relief el. maleri i rund indfatning.

medaillør [medal'jɔ:r], fremstiller af medaillør.

medalje, anden stavemåde for medaille.

Medal of Honor ['mædi əv 'ʊnər] (eng): hædersmedaille, fornemste USA-orden, stiftet 1862 for krigsfortjenester.

Medan [mə'da:n], by m. tobaksindustri, på NØ-Sumatra; 77 000 indb. (1930). Nær **M** oliefelt.

Medau, *Hinrich* (f. 1890), ty. gymnastikpædagog. Påvirket af Dalcroze. Skaber af rytmisk kvindegymnastik med meget nær forb. ml. musikken og bevægelsen, hvori altid hele legemet deltager. *Medal of Honor*.

medbringer, værktøj til medtagning el. fastholdelse af arbejdsstykket på værktøjsmaskinet.

meddelagtighed, jur., ældre udtryk for medvirken.

Meddelelser om Grønland, værk, udgivet af »Kommissionen for Ledelsen af de Vidensk. Undersøgelser i Grønland«. Indeholder naturvidensk. og kulturhist. afhandl. og ekspeditionsberetninger. I alt udg. 145 bd. (1947).

Me'dea (gr. *Mēdeia*), 1) i gr. sagnhist. Jason's hjælperinde i Kolchis, drager med til Korinth, men da Jason har vil indgå ægteskab med Kreons datter, Glauke, dræber **M** som hævn bruden og sine sønner med Jason og flygter til Athen; 2) tragedie af Euripides.

medesmænd, i gl. ret de personer, der med deres ed støttede den ed, som var aftaget af en part i en retssag, idet de svor på, at hans ed var rigtig. Hertil krævedes ikke noget kendskab til det forhold, parten ed angik, men **m**-s ed byggede alene på deres personl. tillid til parten.

Medek, *Rudolf* (1890-1940), tjech. lyriker og romanforfatter, skabte på grundlag af sine oplevelser som legionær i Sibirien den betydeligste moderne tjech. krigslyrik; skrev en række kronikeagtige romaner. Blev efter I. Verdenskrig general i den tjech.slovak. arme.

Medellin [mædɔ:'li:n], Colombias næststørste by, på en vildtlykt højlette i Centralcordillerens nordl. del; 237 000 indb. (1947). Guld, kaffe.

Medelpad ['mæ:dəlpɑ:(:d)], sv. landskab ml. Ångermanland og Hälsingland; 7592 km²; 110 000 indb. (1946). Omfatter landet omkr. Indalsälvens og Ljungans nedre løb. Myckelberget (571 m).

Meden ['mæ:dən], *Max* (1882-1946), da. billedhugger; bl. a. portrætbuster i kunsten.

me'deola (*Asparagus asparagoides*), slyngplante, som dyrkes i stue og drivhus og afskæres til grønt i blomsterbuketter. **m** henregnedes tidl. til Myrsiphyllum.

medere ['mæ:dərə], Mediens indbyggere.

Medford ['mæ:dfɔ:d], nordvestl. forstad til Boston i Massachusetts, USA; 67 000 indb. (1945).

medforlover, ældre udtryk for den, der s. m. andre har påtaget sig en kautionforpligtelse.

medgift, den formue, hustruen indbringer i ægteskabet, og som navnlig i ældre ret var underkastet særl. retsregler. I Danm. synes sådanne regler ikke at have været gældende.

medhjælp i besiddelsen, i retsvidensk. anv. udtryk for det forhold, at en person har en ting i sin besiddelse, men under et vist opsyn fra den berettigedes side kun udøver en selvstændig råden over den.

me'dia, flertal *medie* (lat.: mellem[lyd]), *fonet.*, de lukkelyd, der alm. skrives b, d, g, mods. *tenues* p, t, k.

medi'an (lat. *medianus* i midten), 1) betegn. for middelstore papirformater, 60 × 93,5 cm; 2) *mat.*, i en trekant et linestykke, der forbinder en vinkelspids med midtpunktet af den modstående side.

medi'an't (lat. *medianus* i midten), *mus.*, mellemtone, kaldtes tidl. *tertsen*, fordi den ligger ml. grundtonen (tonika) og kvinten (dominant).

medi'anus, 'nervus, nerve på armen, som sender følelser til håndens tommelfingerside og bevægerer til håndmuskler.

media'stinum (nylat: indvolde, i midten), *anat.*, rummet ml. de to lunger, hvor hjertet og de store kar ligger.

mediation (lat. *medius* midterst), mægling; indskydning af et mellemled ml. væsensforsk. yderled, f. eks. ml. Gud og verden, tæse og antitæse.

Mediceer-gravmæler [-sæ'ar-], gravmæler over medlemmer af familien Medici; findes i kirken San Lorenzo i Firenze i »Det Ny Sakristi«, opført af Michelangelo 1520-24. **M** blev aldrig fuldendte efter planen. Af Michelangelo: gravmælerne over de unge hertuger Giuliano (d. 1516), Lorenzo (d. 1519) og Alessandro (d. 1537) de 'Medici med de berømte fremstillinger af »Dagen« og

Megære (gr. *megairein* misunde), i gr. rel. en af *erinyerne*; senere en arrig kvinde.
Mehemed A'li (1769-1849), vicekonge af Ægypten 1804-49. Embedsmændsson, officer; fik som vicekonge knækket mam-lukkernes indflydelse definitivt, skabte stærk hær og indførte eur. reformer. Støttede sin overherre sultanen af Tyrk. mod grækerne; slog 1831-33 og atter 1839 Tyrk. og erobrede Syrien, men måtte trods fr. støtte 1840 bøje sig, da Rusl. og Engl. støttede Tyrk. Opnåede arvelig fyrstestilling f. sin slægt.

Meh'met [mæ'mæt], tyrk. for Muhamed.
Méhuil [m'e'yl], *Etienne-Nicolas* (1763-1817), fr. operakomponist. Deb. 1797 m. *Le jeune Henri*. Endv. *Une folie* (1802), *Le trésor supposé* (1802, Kbh. 1804) og *Joseph* (1807, Kbh. 1816).

Meier-Graefe [i'græ:fə], *Julius* (1867-1935), ty. kunsthistoriker. Har skrevet om moderne kunst, bl. a. om de fr. impressionister, *Cézanne* (1910) og v. *Gogh* (1910). **M** har som den første gjort opmærksom på El Grecos maleriske kraft.

Meierhold [i'tølt], *Vsevolod* (f. 1874), russ. skuespiller, instruktør og teaterleder af ty. slægt. Tilhørte 1898-1902 Moskvas Kunsterteater. Brød med Stanislavskijs realisme og svor til stiltetret med den lidenskabelige spillestil og et revolutionerende scenebillede med trapper, platforme og konstruktive dekorationer. Grl. 1920 sit eget teater (senere stats-teater.).

Meilhac [mæ'jak], *Henri* (1831-97), fr. dram. forfatter; har, bl. a. s. m. Halévy, skrevet talr. opera- og operettekster.

Meillet [mæ'jæl], *Antoine* (1866-1936), fr. sprofgforsker. Talr. arb. om indoeur.

Meinecke, *Friedrich* (f. 1862), ty. historiker. Udg. række værker om de polit. ideers udvikling: *Weltbürgertum und Nationalstaat* (1908), *Die Idee der Staatsraison in der neueren Geschichte* (1924). Efter Hitlers magtovertagelse fjernet fra red. af »Historische Zeitschrift».

Meiningen ['mainiŋən], ty. by i Thüringen; 22 000 indb. (1939).

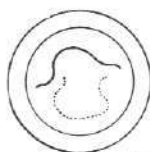
Meiningerne, betegn. for ensemblet ved Hofteatret i Meiningen i 1870'erne. Hertug Georg 2. af Sachsen-Meiningen sendte 1874-90 **M** på turneer med klass. dramaer, spillet i realistisk udstyr med megen pragt og næsten militær ekscersits af statismæsserne. 1889 i Kbh.

Mein Kampf, da. *Min Kamp*, national-socialismens grundlæggende værk, skrevet af Hitler 1924 under fængselsophold.

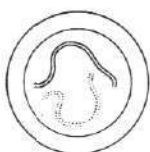
Meinong ['mai-], *Alexius* (1853-1920), østr. filosof og psykolog. Under påvirkning af Brentano søgte **M** at udforme en apriorisk teori om genstandes væsen (*Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie*, 1904). Hævdede i *Ueber Annahmen* (1907), at antagelser er en særlig art psyk. dannelser. Har ydet adsk. bidrag til værditeori og psykologi.

meiose (af gr. *meion* mindre) el. *reduktionsdeling* betegner den celledelingsproces, hvorved kromosomtallet, der siden befrugtningen har været dobbelt (diploidd) i alle kerner, atter nedbringes til det enkelte (haploide) antal. **M** finder sted forud for kønscellernes dannelse. Modsat mitose er **m** en dobbelt- el. *firdeling*, hvorunder der foruden talreduktionen sker en *omkombinering* el. blanding af kromosomerne, således at de fire dötreceller, der fremgår af hver modercelle, hver får et sæt bestående af opr. fædrene og modrene kromosomer. Disse kromosomer, der er parvis overensstemmende, konjurerer, for derpå at vige til mods. poler. Parrene orienterer sig N-S uaafh. af hinanden og herved kommer opr. fædrene og modrene kromosomer af forsk. slags til at følges ad til samme pol. Findes der på to partnerkromosomer to modsatvirkende allel-gener, f. eks. A og a, vil de gå til modsatte poler, og de resulterende kønsceller får hver sit gen. Afkommet viser da en simpel *Mendel'sk spaltning* i tilfaldet 3:1 for ml. de to egenskaber. Ydermere vil der ml. partnerkromosomerne, efter at de som ved mitosen er længde-spaltede, ske en overkrydsning el. udveksling af trånder ml. to af de fire på

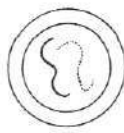
Mitose eller Lighedeling

Profase

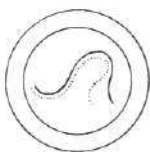

Anafase

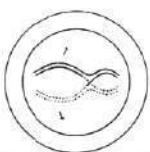

Telofase

Meiose eller Reduktionsdeling

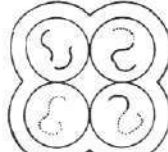
Parring

Overkrydsning

Anafase

Telofase

dette tidspunkt sammenliggende spalte-kromosomer. Dette vil bevirke, at gener, der opr. har plads på samme tråd i en vis procentdel (afh. af indbyrdes afstand), byder deres gensidige »kobling» og skilles, d. v. s. ender i forsk. kønsceller. Dette forhold har ført til vor viden om genernes rækkevis placering på kromosomerne. (Jfr. *mitose*).

Meiringen ['mairiŋən], schw. turistby i Haslital; 3300 indb. (1941). Vigtigt vejknudepunkt.

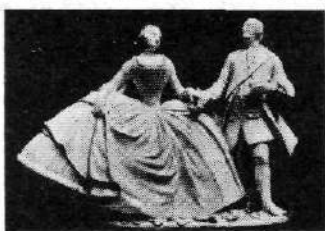
meis [mæis] (no.), rygsæk med et træ- el. jernstativ, der hviler på hofterne.

Meisling, *Simon* (1787-1856), da. skolemand og overs. H. C. Andersens uskønnede rektor i Slagelse og Helsingør. Ypperlig overs., især af Anakreon, Teokrit, Ovid og Lukrets, også af Shakespeares og Goethes.

Meissen ['maissən], ty. by i Sachsen; 48 000 indb. (1939). Berømt porcelænsfabrik. Kaolinlejer m. v.

Meissner, *Otto* (f. 1880), ty. embedsmand. 1920 chef for rigspresidentens (Eberts) regeringskontor, 1923 statssekretær. 1935 chef for Hitlers Rigskancelli, 1938 medl. af regeringen. 1949 idømt 3 års fængsel v. krigsforbryderproces i Nürnberg (straffen anset for udstået v. domsafsigelsen).

meissner-porcelæn, *sachsisk porcelæn* el. (fr.) *vieux Saxe*, porcelæn tilvirket i Eur.s ældste porcelænsfabrik i Meissen,

Meissner-porcelæn. August 3. og gemalinde. Ca. 1740.

grl. 1710 af Fr. Böttger; udmærker sig ved de smukke farver og den skønne glasur. Berømte er de plastiske arbejder fra midten af 18. årh: rokokko- og dyre-grupper.

Meissonier [mæso'nje], *Ernest* (1815-91), fr. maler. Har malet små fint gennemarbejdede genre- og historiebilleder; var tilige en betydelig bogillustrator.

Meissonier [mæso'nje], *Juste Aurèle* (1693-1750), fr. senbarok- og rokokko-arkitekt og ornamentskikker.

Meitner ['mait-], *Lise* (f. 1878), østr. fysiker. Prof. i Berlin; emigreret 1938 til Sverige. Arbejder over radioaktive stoffers stråling. Forklarede s. m. O. R.

Frisch uranspaltningen og gav den navnet fission.

Mejer, *Johannes* (1606-74), da. kartograf. Udførte et efter tidens forhold særdeles betydningsfuldt kortlægningsarbejde af Danmark. Hans kort udg. 1942 i et stort 3 bd.s værk med en hist. indledning af N. E. Nørlund.

mejerie (*Opi'loner*), orden af spindlere m. meget lange, tynde lemmer, leddet bag-

krop, der uden stilk er forbundet m. forkroppen. Lyssky natdyr, lever af smådyr. Æggene i klumper i jordhuller.
mejeri, bygning el. virksomhed, i hvilken mælk modtages for videre behandling, evt. også oparbejdelse til smør el. ost. I Danmark fandtes 1947 i alt 1346 andels- og 260 privatm. En sammenlægning er under overvejelse for at kunne rationalisere driften.

mejeribrugskandidat, person, der har bestået afsluttende eksamen for Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjsk.s mejeribrugstudium, der varer 2½ år. **m** skal forud mindst have 4 års prakt. uddannelse som mejerist og 8 mdr.s kursus på en mælkerskole. Anv. nu også titlen mejeriingeniør.

mejeriforpagtning el. *hollænderforpagtning*, et i nutiden sjældent forpagtningsforhold m. h. t. en kreaturbesætning (undertiden i forb. med bygninger og redskaber). Det for **m** karakteristiske er, at forpagteren ikke er pligtig til tilbagelevere de modtagne kreaturer (og redskaber), men kun det samme antal og af samme godhed.

mejerist, faglært mandlig medhjælper i et mejeri.

'mejeriske, faglært kvindelig medhjælper i et mejeri.

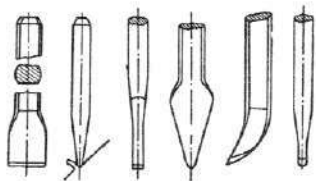
mejetærsker, eng. *combine*, traktordreven, kombineret høst- og tørskemaskine til korn og frø; anv. meget under de tørre klimaforhold i Amer. og har i de senere år p. gr. af vanskelighederne ved at skaffe arbejdskraft vundet udbredelse i Sv., ligesom der er kommet end en del **m** til Danmark. Afskæringen sker v. hj. af en fast række kamformet anbragte fingre og en bevægelig række knive, der drives fra kørehjulene. Afslæningen kan ske kontinuerligt v. hj. af et transportbånd el. diskontinuerligt v. hj. af roterende vinger. Kornet aflægges i sække og halmen lægges i strenge bag maskinen, de store **m** kan være forsynet med halmpresser. Under da. vejforhold skal det aftærskede korn tørres kunstigt.

Mejlflak, sandet grund ml. Jylland og Samsø.

Mejlgård, hovedgård NV f. Grenå, har bl. a. tilhørt slægterne Juul, Bille, Høg og Juul. Hovedbyggn. fra 1573, ombygget 1888-91; fredet i kl. B.

mejning, høst af modent korn.

mejsel (ty.), værktøj m. kileformet æg t. metal- og stensbearbejdning. **m** t. varmt materiale er forsynet m. et skaft og slås

Fladmejsel. Krydsmejsel. Kanalmejsel.

med en forhammer. Kold- el. bænkm udføres af fladt materiale; fladm har æggen på den brede, kryds på den smalle led. Kanal m. t. hugning af smøregange.

mejsler (*Paridae*), fam. af små livlige, kortnæbbede og kortvingede spurvefugle. Røden i hule træer el. frit, kugleformet, lukket. Overvejende insektædere. Hertil musvit, gråm, blåm, fyrrerm, hale-m m. fl.

mekani(æ)isme [-'sis-] (gr. *mēchanē* maskine), den opfattelse, at organismernes livsvingler alene beror på og kan forklares ved de samme fys.-kem. kræfter som de uorg. naturfænomener. Mods. vitalisme.

mekanik (gr. *mēchanē* maskine), læren om legemernes ligevægt og bevægelse. Den deles i statik el. ligevægtslære, kinematik, den rene bevægelseslære, og dynamik, læren om bevægelser og de kræfter, der fremkalder dem.

mek'niker, ejer af el. håndværker i mekanisk værksted.

mek'nikisk (gr. *mēchanikós* maskinmæssig), 1) fys., hvad der hører til mekanik; 2) psyk., uvilkårlig, automatisk, psyk. proces, der antages at forløbe uafhængigt af individets behov el. hensigt. Mods. dynamisk.

mekanisk tvang, umiddelbar anv. af vold (f. eks. når en persons hånd tvinges til at foretage underskrift).

meka'nisme (gr.), drivværk, maskines indretning. Jfr. mekanisme.

mekanistisk verdensanskuelse, den opfattelse, at alt i verden kan forklares ved stofpartiklernes lovmæssige bevægelser.

mekano- (gr. *mēchanē* redskab), maskin-, teknisk-.

mekanoterapi (*mekano- + terapi*), behandling v. hj. af gymnastikapparater, men også massage el. sygegympnastik.

'Mekka, arab. *Makka* ['makkå], hovedstad i Hedjaz i Saudi Arabien, 80 km fra Det Røde Hav; profeten Muhameds fødested og muhamedanernes helligste by. Ca. 120 000 indb., der især ernærer sig ved besøget af den halve mill. pilgrimme, der årl. besøges Ka'abaen, der ligger i gården i moskeen Bait 'Allåh (Guds hus). Pilgrimme ankommer via havebvejen Djidda ved Det Røde Hav. Forbud mod ikke-muhamedaners besøg. I oldtiden hovedhandelsby og rel. centrum i Arab., vendte sig mod Muhamed, der 622 flygtede fra M., men erobrede M 630 og sikrede dens handel og pilgrimsfartinteresser.

Mekka-balsam, orientalsk middel mod sår og slangebid.

Mekka-banen, misvisende navn for Hedjaz-banen, der kun gik til Medina.

Mekness [-'næ:s], by i Fr. Marokko 60 km VSV f. Féz; 160 000 indb. (1946, deraf 24 000 hvide). En af sultanens residensbyer.

Mékong (fr. [me'kò]), siames. *Maenam Khong*, kin. *Lan-ts'ang*, 4500 km l. flod i det østl. Bagindien, fra Tibet til Det Sydkin. Hav.

mel, f. delte stivelsesholdige produkter af frø og knolde. Korn formales på møller,

Mel: sammensætning af de forsk. melsorter.

	protein %	fedtstof %	stivelse o. a. kulhydrater %	mineralstoffer %	cellulose %	vand %
hvede	11	2	68	2	3	13
rug	12	2	70	2	3	12
byg	11	2	65	2	5	15
havre	12	7	56	3	10	12
majs	10	6	66	2	3	13
ris	7	2	70	3	6	12
kartoffel	7	1	66	3	3	20

hvorved frøhviden knuses og kan sigtes fra skaller og kim, den såk. klid. Ved stærk formaling går større mængder klid over i **m**, der derved får et gulligt skær. **m** bleges ofte med persulfater o. l. Bestanddelene er væsentlig stivelse, proteinstoffer – af disse er gluten af bet. for bagning – fedtstoffer, mineralstoffer, cellulose og vand (se skemaet); kartoffelm fås ved sønderrivning af knolde og smæning, hvorved **m** synker til bunds.

Mela, *Pom'ponius* (1. årh.), rom. geogr. forf. **mela'fy'r** (gr. *mēlas* sort + *fyren* bestække), mørke dagbjergarter, ofte med mandelstensstruktur, svarende til basalt, men fra ældre geol. perioder, mest karbon og perm.

mela'mi'n, triaminotriazin, fremst. tekn. ud fra kalkkveilstof (over dicyanamid); kondensationspolymerisater af **m** med formaldehyd hører til de vigtigste nyere formstoffer.

Me'lampus (gr: den sortfodede), i gr. sagnhist. en seer, der forstod dyretale.

'mela'n- (gr. *mēlas* sort), sort-.

Melancthon [me'lançtøn] (egl. Schwarz-erd ['jvartse:rt]), Philipp (1497-1560), ty. reformator, humanistisk og filologisk lærd, prof. i Wittenberg 1518,

Luthers Ven og medarbejder; havde overordentlige evner til systematisk at fremstille Luthers tanker (hovedværk *Loci communes rerum theologiarum* 1521; teologiske beviskilder). Formulerede den Augsburgske Konfession; udpræget forhandlingsvenlig; efter Luthers død blev M:s imødekommehed mod Rom årsag til en dybtgående splittelse i lutherdommen (filippister og vægte lutheranere). I fl. hens. nærmeste han sig Calvin (nadværeren, kristologien); i andre gik han i kat. retn. (han lærte synergisme, d. v. s. nådens samvirken med menneskets vilje, og benægtede prædestinationen). M:s håndbøger fik stor indfl. overalt i lutherdommen, ikke mindst i Norden.

Melane'sien (gr. *mēlas* sort (menneske) + *nēsos* ø (de sorte ørger)), øerne i SV-Stillehavet (se Australiens kortet), omfatter bl. a. Ny Guinea, Bismarck Øerne, Solomon Øerne, Santa Cruz Øerne, Ny Hebriderne, Ny Caledonien og Fiji Øerne; i alt ca. 1 mill. km² bjerg- og vulkanrige rester af et gl. fastland; omgivet af korallrev. Trop. klima, mod N helårsregn og trop. regnskov, mod S sommerregn (okt.-apr.) med savanne. Dyrelivet ligner Austr.s.

mela'ne'siere, Melanesiens indfødte befolkning. Tilhører den negride racegruppe, men stedvis blandet med polyneziere og indonesiere. Fælles for **m** er sort hud, krushår, langskalthed, kraftige øjenbrunsbuer, vigende hage, svag prognathi. Sproget er melanesisk, en gren af den malayo-polyneziiske sprogræt, en del taler dog papuasprog. Bl. **m** kan i hvert fald skelnes 2 raceelementer, et gl.-melanesisk, som står australierne nær, og et ung-melanesisk med slank og høj legemsvægt og kraftig, krum næse. **m** er agerbrugere (sago, taro), dygtige søfarere, handelsfolk; ejendommelige skikke er menneskeæderi og kunstig hoveddeformation; hoveddyrrelse og åndetro spiller en hovedrolle i religionen.

mela'ne'sisk-mikro'ne'siske sprog, gruppe af malayo-polyneziiske sprog.

melange [-'længs] (fr.), blanding.

mela'ni'a (gr. *mēlas* sort), et mørkt pigment, der f. eks. findes i hud og hår og i netinden, kan under patol. forh. optræde i større mængde, f. eks. ved forgiftninger, i svulsteller m. m. Kemisk formel er endnu ikke fastlagt, men **m** kan fremst. kunstigt af tyrosin (med enzym) el. fotosyntetisk af fenylalanin, tryptofan og tyrosin.

mela'nisme (gr. *mēlas* sort), mørkfarvet varietet af lysere dyreart.

melanko'li' (gr. *mēlas* sort + *cholē* galde), stemningsindsygdighed visende sig ved nedtrykt sindstæmning, ringheds- og skyldfølelser og ofte ideer om forestående straf og pinser; melan'ko'liker, tungsinndig person.

melano- (gr.), sort-.

melano'kra'te (*melano-* + gr. *kratein* herske) kaldes erupivert, hvori mørke mineraler er i overvægt.

mela'no'm (*melan-* + -om), svulst med brunt el. sortbrunt pigment (melanin). **m** kan blive udgangspunkt for melanosarkom. Pletvis melanose i indre organer forekommer hos sunde kalve.

melanosar'ko'm, meget ondartet kræftsvulst af brunsort farve, der hrødrer fra der i svulstcellerne dannes farvestof melanin; udv. oftest i øjets årehinde el. i huden, især på basis af melanomer (sorte modermærker). Forekommer foruden hos mennesket hos forsk. husdyr, f. eks. hos hunden og hesten, især afblegede skimler. Hos kvæget er de som regel ikke ondartede (melanofibrom).

mela'nu'ri' (*melan-* + -uri), mørk, næsten sort urin.

melane'mi' (*melan-* + -æmi), opbobling af blodets pigment i de røde blodlegemer i form af sorte korn, især ved malaria.

Melartin ['mærlartln], *Erkki Gustaf* (1875-1937), fi. komponist, fra 1911 dir. f. Helsinki musikinstitut, 1919 prof. Komp. operaen *Aino* (1907), symfonier, orkestersuitter, en violinkonzert og lyriske sange.

me'lasse (sp. *melaza* sirup, af lat. *mel* honning), brunsort, sirupagtig masse med 45-50% sukkerindhold, den rest, der bliver tilbage af den inddampede saft af sukkerroer el. sukkererter efter udkrystallisering og centrifugering af sukkeret. Anv. som kreaturfoder (undertiden opsuget i klid) og til sprit- og gærferment.

Melba ['mælbå], *Nellie* (1861-1931), kunstnernavn for *Helen Porter Mitchell*, austr. operasangerinde (lyrisk og dram. sopran). Deb. 1887, optrådte sidste gang på scenen 1926 i London.

melbille, d. s. s. melskrubbe.

Melbourne ['mælbøn], Victorias hovedstad, Austr.s næststørste by, ved bugten Port Phillip, omgivet af et rigt opland; 1 227 000 indb. (1947) el. 59% af statens befolkning. Mangesidigt industri, eksport af landbrugsprodukter. Austr.s næstvigtigste havn (1938: 8,6 mill. t). Austr.s største bibliotek, univ. Gr. 1835, størst vækst økstr. 1850. Austr.s hovedstad 1901-27.

Melbourne ['mælbøn], *William Lamb, Viscount* (1779-1848), brit. politiker (whig), 1830 indenrigsmin., 1834 og 1835-41 premiermin. De ledende kræfter var dog Russell og Palmerston.

Melbye ['mælbj'], *Anton* (1818-75), da. marinemaler; internat. præget; modtog bl. a. bestillinger af Napoleon 3. og sultanen i Konstantinopel.

Melbye ['mælbj'], *Anton* (1861-1929),

da. forfatter. Af hans talr. revyer og visser er mange skrevet i nært samarbejde med Axel Henriques. Specialitet i den polit.-aktuelle vise.

Melbye ['mælby:], Vilhelm (1824-82), da. marinemaler; var fl. år bosat i London, hvor han malede nogle af sine betydeligste billeder.

melbærris (navnet p. gr. af frugtens meledele kod) (*Arctostaphylos*), slægt af lyngfam.; lave, stedsegrøne buske el. halvbuske. Blomster, med krukkeformet krone, i klaser. Stenfrugt, 18 arter, i Danmark stedsegrøn **m** (A. uvaursi) med røde frugter; alm. på heder. En anden art med sorte frugter er for nylig uddød i Danmark.

Melchior [-ki-], mandnavn, fra hebr. En af de hellige tre konger.

Melchior [-kiør], Lauritz (f. 1890), da. operasanger (heltenor). Deb. 1913 på Det Kgl. Teater som baryton. 1921-23 i London. 1925 i Bayreuth, ved Metropolitan siden 1926, kammsanger 1930. Medvirker i fl. film. 1947 amer. statsborger.

Melchior [-sjør], Marcus (f. 1897), da. rabbiner. Dr. phil. 1921 på en afh. inden for hebraisk sprogvidenskab. Rabbiner i Bytom (Beuthen) 1925-33; derefter i Danmark. 1947 overrabbiner ved Det Mosaiske Troessamfund i Kbh.

Melchior [-sjør], Moritz Gerson (1816-84), kbh. grosserer. Drev s. m. broderen Moses **M** (1825-1912) storhandl. på Vestindien, formand for Grossererforeningens komité 1873-84. Medstifter af Privatbanken 1857. Støttede H. C. Andersen.

Meldahl ['mældå:], Axel (f. 1899), da. ingeniør. 1922-30 i Sv., 1930-48 i Schweiz, 1948 prof. i maskinlære ved Polyteknisk Lærestanst.

Meldahl ['mældå:], Ferdinand (1827-1908), da. arkitekt, prof. v. kunsth. 1864-1905, dets direktør for 1873-90 og 1899-1902. Hovedværker: restaurering af Frederiksborg Slot efter branden 1859, fuldførelsen af Marmorkirken, støtten på Skamlingsbanken (1863), byplanlægning (udnyttelse af det gl. voldterras og glacis i Kbh.).

melde ('Atriplex'), slægt af salturtfam., urter el. buske med spredte blade, hvis overflade ofte er beklædt med blæreformede hår (meleto). Enkonnede blomster, særbo el. sambo. 120 arter; i Danmark 6, især på strandbredder; svine-m (A. patula) også alm. på dyrket jord; have-m (A. hortensis) dyrkes, anv. som spinat.

melding, i kortspil de bud, som afgives for at afgøre, hvem der skal være spiller og modspiller, og, i visse spil, hvad der skal være trumf.

Meldorf ['mæl:], ty. by i S-Ditmarsken; 5000 indb. (1939).

meldrøjsvamp (egl: svamp, der forerermelngend) (*Claviceps purpurea*), art af kødkernesvampe; snylter i blomsterstandene af kornarter og andre græsser. På kernerens plads dannes i sommerens løb meldrøjer ('rugdreng'), som er sklerotier af en langstrakt, lidt krummet form og af farve mørkviolet til sort. Disse overvinter på jorden, spirer næste forsommer, og de herved fremkomne sporer føres af vinden op på græsblomstens stovfang, hvor de spirer og danner knopceller, disse føres over på andre græsblomster, derpå fremkommer igen sklerotier. Størst økon. bet. har angreb på rug. Meldrøjerne indeholder en for mennesker og husdyr stærk gift (ergotin), der anv. i med. De da. meldrøjer-racer er dog lidt virksomme.

meldugsvampe (*Erysipheaceae*), fam. af kernesvampe, hvis arter alle er udvendige snyltere på blade og unge plantedele, som overtrækkes med hvidlige, dugagtige melede belægninger, kaldet meldug. Denne producerer knopceller, der med vinden spredes til andre planter og spirer. Sygdommen får herved karakter af epidem, især i tørre, varme sommer. **m** har stor økon. bet., idet de fremkalder sygdomme hos landbrugsretter, skovbrugets og havebrugets planter.

Meleda ['mæleda], ital. navn på d. jugosl. ø Miljet.

me'le're (fr.), blande; me'le'ret, af blandet farve.

-me'li' (gr. *mēlos* lem, led), betegnende en særlig tilstand af lemmerne.

Meli ['mæli], Giovanni (1740-1815), ital. (siciliansk) dialektidgter; læge. Episke digte og meget yndede idyller.

Melikov [-kof], Mihail T. Loris-, greve (1826-88), russ. general og statsmand, sejrede i Armenien mod Tyrk. 1877. Indenrigsmin. 1880, bekæmpede nihilisterne; udarb. fri forfatn. Fjernet efter Alexander 2.s mord 1881.

Melin [-li:n], Karl Alfred (1849-1919), sv. forfatter og litt.historiker. Naturbeskrivende og fortællende digte og dramer; anv. ofte folklevismotiver.

mell'it (gr. *mēli* honning + *-lit*), silikat af Al, Ca, Mg og Na; tetragonalt, gult mineral; forek. i m-basalt.

mellitbasalt, feldspatfri basalt, væs. bestående af olivin, mellit og augit.

Melilla [-li:lja], havneby i Sp. Marokkos østl. del ved Middelhavet; 83 000 indb. (1945). Eksporterer jernmalm.

Méline [-li:n], Félix Jules (1838-1925), fr. politiker, moderat republikaner, søgte at forsone kirke og republik efter 1890, gennemførte 1892 øget toldbeskyttelse; ministerpræsident 1896-98, mod Dreyfus.

melioration (lat. *melior* bedre), grundforbedring.

meli'orisme (lat. *melior* bedre), anskuelse, at verden kan forbedres.

mells (ty. fra mlæt. sacharum *mellitense* sukker fra Malta), betegn. for raffineret stødt el. hel topsukker.

'mælsk poesi (gr. *mēlos* sang, lyrisk digt), gr. litt.genre, opstået 7.-6. årh. f. Kr. hos æoelne. I **m** fremstillede digteren sine personlige følelser og tanker, i letbevægelige metra, til ledsagende strengemusik (Alkaios, Sappho).

me'lsime (gr. *mēlima* sang, vise), mus. udsmykning ved hjælp af fl. toner på een tekststavelse.

me'hissa (gr: honning), bot., d. s. s. hjertesfyd.

mellit- (gr. *mēli*, gen. *mēlitos* honning), honning-, sukker-.

Meli'topol, by i S-Ukraine, NØ f. Krim; 76 000 indb. (1939). Landbrugsindustri. Ved **M** led Sovj. svære tab okt. 1941; efter heftige, ødelæggende kampe mod ty-rumænske styrker generobret 23. 10. 1943.

Melk, astr. by v. Donau; ca. 5000 indb. Benediktinerkloster (gri. 1089).

melkalk, kalk i pulverform fremstillet ved læskning.

Melkart (fænikisk: byens konge), navn på byen Tyrus' gud.

Melki'sedek, konge og præst i Salem (Jerusalem), som velsignede Abraham (1. Mos. 14), opfattede i Hebr. brevet 5-7 som forbilled på Kristus.

mel'kitter, et syr.-armensk, opr. monofystisk, kirkesamfund (100-150 000 tilhængere), under patriarken af Damaskus; for største delen i union med Rom.

mefkrudt, fint pulveriseret sortkrudt.

Mellan [mæ'la:], Claude (1598-1688), fr. kobberstikker. Har udført portrættisk og figurkompositioner med en så fuldkommen teknik, at den tillod ham at udføre en gengivelse af den hell. Veronikas svædedug med en eneste spirallinie udgående fra billedets midte.

mellemafgrøelse, afgørelse af enk. søgsmålsgrunde, indsigelser, modfordringer under sagen, inden endelig dom afsiges.

Mellemeramerika omfatter den smalle landforb. ml. Nord- og Sydamer. fra Mexicos sydgrænse til Colombias nordgrænse, adskillende Stillehavet fra Det Caraihske Hav. Politisk er **M** delt i republikkerne Guatemala, Honduras, Salvador, Nicaragua, Costa Rica og Panamá, Panamá Kanalzonen og d. brit. koloni British Honduras, i alt 592 000 km²; 9,2 mill. indb. (1943) (15,5 pr. km²). - Kysten mod Det Caraihske Hav er lav og sandet med korallrev. Pacifickysten er overvejende en stejl klippekyst med flere dybe gode ankerpladser: Fonseca, Ni-

coya, Dulce og Panamá-bugten. - Terræn: **M** er overvejende bjergland, større lavstetter findes dog i Br. Honduras og langs Nicaraguas østkyst. Bjerglandet deles i flere afsnit af to dybe sænkninger, den ene i Nicaragua (pashøjde 46,4 m), den anden i Panamá (pashøjde 83 m). - *Klimaet* er tropisk med små temperatur-svingninger. På den caraihske side blæser NØ-passaten hele året; her findes tropisk og subtropisk regnskov. På Stillehavsiden er vinteren med NØ-passa t regnfattig, sommeren med monsuner regnrig. - *Befolkning.* De fleste indbyggere er spansktalende mestizter; på stletterne ved Det Caraihske Hav findes en del engelsktalende negre. Det indianske element er mest talstærkt i Guatemala, det hvide i Costa Rica. - *Erhverv.* Vigtigste erhverv er landbrug. Til verdensmarkedet dyrkes bananer (1938/39 29,2% af verdensprod.) på de caraihske kyst-sletter i plantager tilhørende United Fruit Company, og kaffe (1941/42 9,3% af verdensprod.) på de pacifiske bjergskrånninger i 600-1200 m højde. - *Historie.* Før den sp. erobring var **M** bebøet af indianske stammer; nordpå havde mayaerne udviklet høj kultur, og efter sp. erobring i 1520erne ydedes lang tid modstand. **M** styredes af Span. til 1821, da det løsrev sig. 1823 oprettedes en mellemamer. federation, der sprængtes fra 1839, hvorpå Guatemala, Honduras, Nicaragua, Salvador og Costa Rica blev selvst. republikker, hyppigt i indbyrdes krig. Panamá løsreves efter USA's ønske fra Colombia 1903 (kanalplaner). Økon. og polit. har USA hævet hovedindflydelsen i nyere tid. (Hertil kort).

Mellem-Atlas, kæde bl. Atlasbjergene i Marokko.

mellembegreb, det begreb, der er ens i en syllogismes to præmisses.

mellembenyttelse kaldes i skovbruget den vedmængde, som udtages af en bevoxtning ved udhugning (tynding) (mod. hovedbenyttelse).

mellebrudt-fjerdelt kaldes et fjerdelt blad, hvor store og små afsnit veksler, f. eks. hos kartofleplanten.

mellebryst, den midterste brystring hos insekterne.

mellebølger, radiobølger med bølglængde 100-1000 m.

mellemdæk, dækkene under et skib's hoveddæk.

Melle-neuropa, landene ml. Østersøen og Alperne, fra Nordsoen til Sovj., nemlig Holl., Belg., Luxembourg, Schw., Tyrskl., Østr., Cechoslov., Polen, Ung. og Rum.; undertiden medregnes også Fr. og Danmark.

mellemeuropæisk tid, middeltid for standardmeridianen 15° Ø f. Greenwich, borgerlig tid i en række lande, deribl. Danmark.

mellemfod (*metatarsus*), zool., den del af baglemmet, som ligger ml. fodroden og tærne.

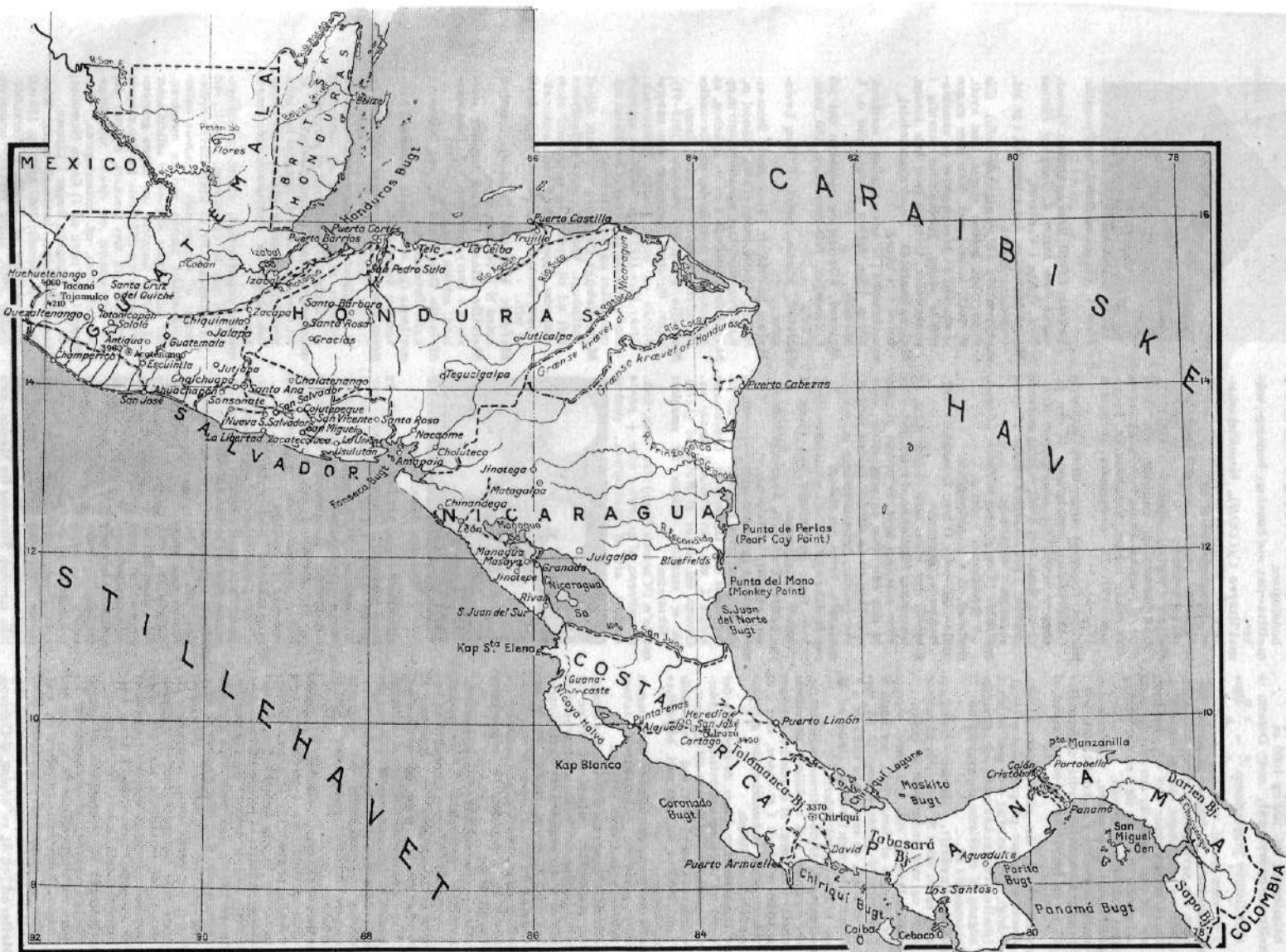
Mellemfolkelige Domstol, Den Haag, FN-s vigtigste dømmende organ, afledt af Folkeforbundet i 1920 oprettede Faste Domstol for Mellemfolkelig Retspleje. M-s statut er aftrykt sp. 1372-81.

mellemfrekvens, en i radiomodtagere frembragt frekvens, der er lavere end signalfrekvensen.

mellemgulvsmusklen (*diaphragma*) danner adskillelsen ml. bryst- og bughulen. Den har form som en opad hvelvet kuppel, hvorpå lunger og hjerte hviler, medens lever og mavesæk ligger under den. Ved sin sammentrækning aflades **m**, hvorved brystkassen udvides, og luften suges ind i lungerne.

mellemkommunal beskatning, indført i Danmark ved den kommunale skatteforl. 1903; reglerne er gentagne gange ændret, sidst ved lov om pers. skat til komm. af 18. 2. 1937. Herefter skal der som hovedregel, når den saml. indkomst overstiger 3000 kr., og en del er indtjnt i en anden end opholdskomm., erlægges skat til denne som erhvervs-komm.

mellemkødet (*perineum*), det bløde parti, som findes ml. kønsorganerne fortil og endetarmsåbningen bagtil.

0 100 200 300 km

Maalestok 1 : 8 400 000

Kort over Mellemamerika.

Udarbejdelse: J. Humlum

36

mellemlange bølger, radiobølger med bølglængde ml. 100 og 1000 m.
mellemproportional, *mat.* Dersom x tilfredsstiller proportionen $\frac{a}{x} = \frac{x}{b}$ siges x at være **m** ml. a og b .

mellerente, et fradrag af en vis procent, der navnlig forekommer i konkursboer ved fordringer, der er rentefri el. bærer mindre rente end 4%; kreditor, der får sine penge for det opr. fastsatte tidspunkt, må finde sig i et vist fradrag (**m**) i sit tilgodehavende.

mellemrumsprocenten, rumfanget af mellemrummene i et kornet materiale i procent af materialets ydre rumfang. Har bl. a. stor betydning ved sammensætn. af vejmaterialer.

mellemskole, da. skoleformer; 1) *eksamenens-m* bygger på grundskolen (4- el. 5-årig), afsluttes efter 4 år med årsprøve (mellemskoleeksamen), der kræves for adgang til realklasse el. gymnasium; 2) *eksamenensfri m.*

mellemskovdrift, sjælden driftsform med eg el. ask i fl. alderstrin på samme areal og med undervækst af buske.

Mellemslesvig, især tidl. anv. betegn. for de egne af Sønderjylland, der ligger S f. Flensborg-Tønder-linien; til **M** regnedes aldrig de rent tyske områder S f. Dannevirke, men i øvr. var skellet ml. **M** og Sydlesvig ret uklart.

mellemspil, 1) de instrumentale takter, der forbinder - el. adskiller - de enkelte strofer i en sang; 2) et mindre, litterært arbejde, indskudt i et større, især i et teaterstykke; 3) hændelse, der afbryder en handlingsforløb.

mellemsømmer, i *mus.* de stemmer, der ligger ml. over- og understemmen (yderstemmerne), i blandet kor alt og tenor.

Mellemsøsten, Det, eng. *The Middle East*, landene ml. det østl. Middelhav og Indien.

mellemsævn, det tømmer, der sammen med yder- og understævnen danner agterstævnen i store træskibe.

mellemtilstanden, i dogmatikken betegn. for menneskets tilstand ml. døden og den endelige verdensdom. I protestantismen er der uenighed om forestillingens bet. og udformning, medens den er betingelsen for den kat. lære om skærsilden.

mellemvægt, vægtklasse; i boksning fra 67-73 kg, i brydning og vægtløftning fra 72-79 kg.

mellemrøbetændelse, en af bakterier fremkaldt betændelse i mellemrøet, trommehulen. Hyppig komplikation ved infektionssygdomme. **m** ledsages af stærke smerter, feber og tunghørhed. Efter spontan perforation af trommehinden el. trommehindens kommer der udflod fra øret. **m** behandles med varme omslag og øreskylning, evt. sulfapræparater. Patienter med **m** bør tilses af specialist.

mellemrøkatarr, overfladisk betændelse af slimhinden i mellemrøet med dannelse af tynd, klar el. slimet vædske. **m** er en hyppig komplikation til forkølelse, ledsages af tunghedsfølelse i øret, ofte af smerter og tunghørhed. **m** er hyppig hos børn med adenoider vegetationer. Kan blive kronisk og medføre blivende tunghørhed. Behandling i tide bør derfor aldrig forsmædes. De fleste tilf. helbredes med luftindblæsning i det eustachiske rør, evt. efter trommehindensnit el. operativ fjernelse af de adenoider vegetationer. I Amer. anv. radiumbehandl. i særl. tilf. af **m**.

mellemrøet el. *trommehulen*, et uregelmæssigt rum ml. trommehinden og det indre øre indeholdende de tre små ørenøgler, hammeren, ambolten og stigbøjlen, af hvilke lydsvingningerne overføres til vædskesystemet i det indre øre.

Mellerud [-rù:d], sv. köping, Ø-Dalsland, 1900 indb. (1949). Orgelfabrik, uldindustri. Jernbaneknudepunkt.

Mel'lerup, *Einer* (f. 1882), da. jurist, 1927 politiinspektør, 1945-46 tilføjede politikkommander for Kbh.

melli- (lat. *mel* honning), vedr. honning el. sukker.

mel'lit (lat. *mel* honning + *-lit*), d. s. s. honningsten.

mellito- (lat. *mel* honning), honning-, sukker-.

mel'littsyre $C_6(COOH)_6$, benzolheksakarbonsyre. Mineralelet honningsten (mellit) er aluminiumsaltet af **m**.

mellitu'ri' (*mellito-* + *-uri*) (*glykosuri*), sukker i urinen.

Mellon [mæ:lan], *Andrew* (1855-1937), USA-finansmand, politiker. Fra 1886 dir. f. National Bank, hvorfra **M** skabte en række truste. Republikaner, finansmin. 1921-32, ambassadør i London 1932-33.

mellus (benævnt efter deres melfarve) (*Aleo'rodidae*), insektgruppe af den m. tægerne beslegtede insektgruppe Homoptera. Små, af et hvidt voksagt dækkede insekter, 2 par ensartede vinger. Fl. arter skadelige i væksthuse.

meimide (*Tyro'glyphus fa'rinae*), mideart, der forekommer i mel o. l.

melmøl, d. s. s. melpyralide.

melo- (gr. *mélōs* 1) lem; 2) sang; 1) vedr. lemmerne; 2) musik-.

melo'di' (gr. *mélōs* sang + *ōdē* digt), en enstemmig følgerække af toner, der, efter visse æstetiske love, er ordnet således, at den udtrykker en mus. tanke; også musikken til en strofisk inddelt sang el. vise (salmes, fædrelandssange m. v.).

melo'dik, læren om melodi.

me'lo'dikon (af *melodi*), musikinstrument, hvis toner frembringes ved hjælp af bejdede metalstrænger.

melo'disk (*melodias*), hvad melodien angår, sangbar, iørefaldende.

melo'drama (gr. *mélōs* sang + *drama*), en dram. genre, hvor musikken ledsager el. indskydes ml. taleperioder. Drachmann kaldte f. eks. sin »Vølund Smed« **m**. Genren egl. skabt af Rousseau (1773).

m er stundom betegn. for smagløst effektidrama.

me'lo'n ('*Cucumis 'melo*) (lat. *melo*, fork. af *melo'pepo*, af gr. *mélōn* æble + *pépōn* moden), art af græskarfam., eearårig

Meloner. (Kantaluper).

klatreplante med håndlappede blade og store bærrugter. Hjemmehørende i tropene; dyrkes i Danmark under glas, i drivbænk el. drivhus, da den kræver megen varme. Mange sorter, som deles i to grupper: 1) kantaluper med furede og 2) netmeloner med netmånstrede frugter. Formeres ved frø. Bestøvning ved bier el. kunstigt.

Melonechinus [-'ki:-] (*melon* + gr. *echinos* pindsvin), eneste nogenlunde alm. palechinid-slægt; minder i form om melon. Findes i karbon i N-Amer. og Eur.

melontræ ('*Carica pa'paya*), et lille palme-lign. træ, nær besleget med græskarfam., m. hånddelte blade. Særbo.

Frugten et stort melonlignende, velsmagende bær. **m**'s mælkesaft indeholder et æggehvidespaltende enzym, der kan mørne frisk kød og få mælk til at løbe sammen. Stammer fra México; men dyrkes i alle trop. egne.

melom, melskrubbens larve.

Mélōs ['mil:z], ital. *'Milo*, gr. o. bl. Kykladerne; 154 km², ca. 6000 indb. Her fandtes 1920 »Venus fra Milos«.

Melozzo da For'li' [mel'lot:so:] (1438-94), ital. maler. Elev af Piero della Francesca.

Memfis. Sfinxen og Den Store Pyramide.

Virksom i Forli, Rom og Urbino. Hovedværk: *Pave Sixtus 4. Overgiver Platina Bibl.*, freske i Vatikanet.

Melpo'mene (gr. den syngende), i gr. rel. tragediens muse.

melpyralide (*E'phestia künni'ella*), lille sommerfugl, grålige vinger. Den hvidl. el. rød. larve i mel. Kan gøre megen skade ved at gennemgaa og sammen-spinde melet. Forekommer navnlig i dampmøller. Udbredt over hele Jorden.

Mel'rakkasléttá ['mel'rahgasljæhða], halvø i N-Island.

melskrubbe (*Te'nebrio 'mollitor*), sortbrun, aflang bille, larven i mel, klid o. l. Skadelig.

Melsted, fiskerleje og bådhavn tæt SØ f. Gudhjem, NØ-Bornholm; 130 indb. (1945).

Melsted, Martin, pseud. f. Ruo Levinsohn.

Melun [ma'ló], fr. by i dept. Seine-et-Marne; 18 000 indb. (1946). Handel m. landbrugsprodukter, maskinindustri m.m.

Melu'sine, heltinde i en fr. folkebog, en prinsesse, der hver lørdag nat forvandles til halvt menneske og halvt slange.

Melville ['mælvil], *Herman* (1819-91), amer. forfatter, foregriber den naturalistiske og psyk. roman. Hovedværk: *Moby Dick* (1851, da. 1942), en søroman med symbolsk skildring af konflikten ml. mennesket og dets skæbne.

Melvillebugt ['mælvil-], nordøstl. del af Baffinbugt. Ved **M** træder indlandsisen helt ud til kysten og producerer store mængder isbjerge. Kun små landstrækninger (nunatakker, halvøer og småøer) er isfri.

Melville Halvøen ['mælvil], canadisk halvø N f. Hudson Bugt.

Melville Island ['mælvil 'aitlænd], største ø i Parry-gruppen V f. Ellesmereland, arktisk Canada.

Melville Øen ['mælvil], ved N-Austr.s kyst. Perlefskeri.

me'læna (gr. *mélōs* sort), afføring, i hvilken der findes blod.

mem'bra'n (lat. *membrana* hud, hinde), 1) anat., tynd hinde; 2) fys., tynd kul-el. metalplade, som anv. i mikrofoner el. telefoner til modtagelse og udsendelse af lydølger; 3) håndskrift på pergament.

membra'n'eller (formindskelsørd af lat. *membrana* hinde), betegner hos infusjonsdyr bevægelige plader omkr. munden, dannet af sammensmeltede fimrehår.

membranpotential, elektr. spændingsforskell ml. to opløsninger, adskilt ved en membran. Er to ulige stærke opløsninger af samme salt i samme opløsningsmiddel adskilt ved en membran, der kun tillader den ene af saltets ioner at trænge igennem, vil denne gennemtrængende ion diffundere fra den svagere opløsning til den stærkere, hvorfør der vil fremkomme en elektr. spændingsforskell, et **m**, ml. opløsningerne.

'Memel, ty. navn på 1) Roden Nemunas; 2) byen Klaipeda, begge i Litauen.

Memelområdet, landskab omkr. Klaipeda (ty. Memel); 2657 km², ca. 150 000 indb. Afstæet af Tyskl. v. Versaillesfreden 1919, under Folkeforbundsstyret til jan. 1923, besat ved militærkup af Litauen; indlemmet i Tyskl. marts 1939. Byen Memel blev besat af russerne 28. I. 1945; **M** derpå indlemmet i Sovjetrep. Litauen.

me'ltauno (lat.; huskl.), advarende påmindelse; **m** mori, husk, at du skal dø.

Memfis, ægypt. oldtidsby i Nil-dalens nordl. del, if. traditionen grl. af Menes, Ægypt.s første farao. **M** er groet op omkr. en fæstning, der beherskede adgangen fra deltaet til Nil-dalen. **M** var Ægypt.s kongesæde ved midten af 3. årtus. f. Kr. og igen ved slutn. af 2. og beg. af 1. årtus. f. Kr.; efter Thebens odelæggelse voksede **M** op til en storby og blev i gr. tid kun overgået af Alexandria. Under Ægyptens alm. nedgang i romertiden tabte **M** sin bet., men først efter arabernes erobring af Ægypt. gik staden helt til grunde. I kristen tid var **M** bispe-sæde, men de hedenske kulter holdt længe tappert stand i de gl. helligdomme.

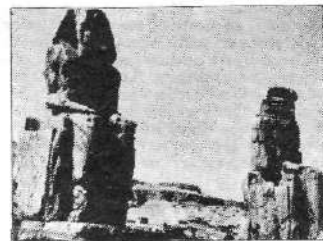
Memling, Hans (ca. 1433-94), nederl. maler. Rimeligvis elev af R. van der Weyden. Virksom i Brugge. Hans kunst vidner om en sjælden sindets renhed og mildhed, og hans billeder er fint og nænsomt gennemarbejdede. Nogle af de

Hans Memling: Maerten van Nieuwenhove. 1487. (Brugge).

smukkeste findes i St. Johanneshospitalet i Brugge, bl. a. det berømte *Ursulaskrin* (1489). I Marielirken i Lübeck fandtes et omfangsrigt *flojalter* (reddet under kirkens brand i 2. Verdenskrig). Portrætter bl. a. af *Maerten van Nieuwenhove* (Brugge), *Madonna med Barnet* (Firenze); kunstmus., Kbh., ejer *Portræt af en Ung Mand og Kristi Fødsel*.

Memnonstøtterne kaldte de gr. forf. to ca. 20 m h. statuer af Amenhotep 3., rester af kongens mindetempel på Thebens gravmark. I rom. tid hørte **M** til

Ægyptens severdigheder, idet der fra den nordl. af dem ved solopgangstid udgik en klingende lyd, formentlig hidrørende fra sprængningen i stenen, men tolket som Memmons hilsen til sin moder Eos i dagningen.

memoirer [memo'a:ra:r] (fr. *mémoire* erindring), opr. samtidshist. med forf.s person som midtpunkt; grænsen til selvbiogr. ofte flydende, og nu er **m** og selvbiogr. ofte synonyme. Betegn. **m** stammer fra Frankr. (16. årh.), men egli. er allerede Xenofons »Anabasis« og Cæsars »Gallerkrig« **m**.

memo'rabel (lat. *memorabilis*, af *memoria* hukommelse), mindeværdig. *memora'bilia*, mindeværdige begivenheder.

memo'randum (lat: som bør huskes),

1) sammentrængt off. redegørelse f. en sag; diplomatisk aktstykke i hvilket en regering fremstiller sine synspunkter vedr. en given sag; 2) erindringsbog, stambog. **memo'ra't** (lat. *memorare* fortælle), individuelt udformet fortælling om et menneskes personlige møde med et overnaturligt væsen. Hvis et **m** er af almengyldig karakter, kan det leve videre i folketroditeionen som sagn (fabulat), hvorved det mister sit personlige præg.

memo're're (lat.), indprente i hukommelsen.

memori'a'l (lat. *memoria* minde, hukommelse), 1) mindeskrift, bønneskrift; 2) i bogholderi d. s. journal.

Memphis, lat. stavemåde for oldtidsbyen Memfis i Ægypten.

Memphis ['mæmfis], største by i Tennesse, USA; 293 000 indb. (1940), deraf 120 000 negre. **M** ligger ved Mississippi, hvorover Haraman Bridge fører til Arkansas. Stort bomuldsmarked. Jernbanecentrum.

menage [-'na:ʃə] (fr.), husholdning; redelighed.

menageri [-ʃə-] (fr.), samling af vilde dyr, der føres omkring og forevises.

Menahem, konge i Israels rige, betalte tribut til assyrererkongen Tiglat-Pileser 738 f. Kr.

Menai Strait ['mænaɪ 'streɪt], farvandet ml. Anglesey og halvøen Wales. To broer.

Menam, 850 km l. flod i Siam; munder ved Bangkok; delta.

Me'nander (gr. *Menandros*) (342-292 f. Kr.), attisk komediedigter. Forf. t. moderne prægede intrigekomedier, af hvilke betydelige fragmenter kendes gnm. papyrusfund: *Voldgiften*, *Samierinden*.

Me'nasseh ben Israeli (1604-57), jød. teolog og kabbalist. Atten år gl. overrabbiner v. synagogen i Amsterdam, 1655 til Engl. for at anmode Cromwell om at ophæve den eng. jødelov.

Menčetić ['mentseti:ʃ], *Šiško Vlahović* (1461-1501), grundlægger af den kroat. lyrik i Dubrovniks blomstringstid (troubadourstil).

Mençius [-si-], latiniseret form for Meng-tse.

Mencken ['mænkɪn], Henry Louis (f. 1880), amer. kritiker, radikal aristokrat, angriber halvuddannelsen og puritanismen, forsvarede den moderne litt., red. af kritiske tidsskrifter. Essaysamlingerne *Prejudices* 1-6 (1919-27), *The American Language* (1. udg. 1919), *A New Dictionary of Quotations* (1942).

Mendel, Gregor Johann (1822-84), østr. augustiner munk, fra 1868 abbed i Brunn, opdageren af egenskabernes lovmæssige nedarvning. Foruden med meteor. problemer arbejdede **M** med hybriders forhold og egenskabernes nedarvning. Herom handler en lille, knap 40 sider lang afhandling: *Versuche über Pflanzenhybriden* (1865), resultater af 8 års forsøg. Samtiden var ikke moden for de nye tanker og først 1900 nåede andre forskere frem til samme klare anskuelser og genoptrykte hans banebrydende skrift.

M viste gnm. klart anlagte krydsningsforsøg med hæværet, altså med hidtil upåagtede varieteter inden for samme art, at der bag hvert par af gensidigt afvigende varietetsegenskaber findes et par forsk. virkende arveelementer (gener), der er enkelt til stede i kønscellerne og dobbelt i det befrugtede æg og organismen. Disse elementer symboliserede han ved store og små bogstaver for at antyde deres samørighed og indbyrdes forskel. De simple love, der syntes at gælde for deres nedarvning, kaldtes senere de *Mendel'ske*.

Mende'lejev [-je:f], *Dimitrij* (1834-1907), russ. kemiker. Arb. med fys.-kem. undersøgelser. Den første, som opstillede grundstoffernes periodiske system. Forudsagde grundstoffet germaniums egenskaber. Endv. arbejder vedr. gas og jordolie.

Moses Mendelssohn.

F. Mendelssohn-Bartholdy.

mende'lisme, den af Mendel grundlagte og især efter århundredskiftet udbyggede arvelighedsforskning (jfr. Mendel'ske love).

Mendel'ske love, regler for egenskabers nedarvning. I Gregor Mendels afhandling fra 1865 er disse love ikke formuleret direkte, men hans resultater er så klare, at fl. regler har kunnet udledes.

1. En bastard ligner sine forældre i alle de træk, hvori disse selv stemmer overens (alm. lighed).

2. Bastardgenerationen, F₁, består af ensartede individer, når forældrene er ensdoble (hver for sig konstante).

3. Reciproke, gensidige krydsninger giver samme resultat (forældrene yder samme arv).

4. Bastarden danner for hver egenskabsforskel en mellemform ml. forældrene, men oftest med udtalt hældning til den ene. Er der fuld overensstemmelse ml. bastardens og den ene forældreparts egenskab, kaldes denne for dominerende, og den anden den recessive.

5. Den vigende egenskab vil atter vise sig bl. bastardens afkom, F₂, nemlig hos 1/4 (enfaktor-spaltningstalforholdet 3 (med den dominerende egenskab); 1 (med den recessive egenskab)).

6. De gener, der ved befrugtningen sammenbragtes i ægget, vil ved kønscelledannelsen (reduktionsdelingen, som Mendel ikke kendte) atter skilles, således at hver celle får eet af to samhørende elementer (denne regel om de »rene kønsceller« er også blevet kaldt for Mendels første spaltningsslov).

7. Hvert genpar følger ovennævnte spaltningsslov uafh. af andre genpar (denne regel, der kaldes for Mendels anden lov, har nu ligesom den første fået sin forklaring gnm. kromosomernes forhold under reduktionsdelingen, meiosis). Undtaget herfra er koblede gener.

8. Ved befrugtningen kombineres de forsk. kønscelletyper frit i forhold til deres respektive antal. (Danner basis for spaltningstallene og erkendes direkte gnm. tilbagekrydsningsforsøg).

Mendelsohn [-zo:n], *Erich* (f. 1887), ty. arkitekt. En af funktionalismens mest kendte bygmestre i Berlin; *Einsteinturm* (1920). Udvandrede 1933 til Engl.

Mendelssohn [-zo:n], *Moses* (1729-86), ty.-jød. filosof og købmand. Hævede sjælels uadædelighed (*Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele* (1767)) og Guds eksistens (*Morgenstunden oder über das Dasein Gottes* (1785)). Var en fremragende forkæmper for tolerance og jødernes ligeberettigelse. (Portræt).

Mendelssohn-Bartholdy [-zo:n bar'toldi:], *Felix* (1809-47), ty. komponist. Deb. 1818 som pianist og beg. 1819 at komp. 1826 skrev han ouverturen til *En Skarsommernatsdrøm*, den øvrige musik blev skrevet 1842. 1835 dirigent ved Gewandhaus, Leipzig. Oprettede 1843 et konservatorium, hvortil han bl. a. knyttede N. W. Gade som lærer. Hans værker omfatter bl. a. scenemusik, symfonier som den *skotske*, og den *italienske*, ouverturerne *Hebræerne* (el. *Fingals Hule*) og *Eventyret om den Skønne Melusine*, værker for klaver og orkester, violinkoncert, oratorierne *Paulus* og *Ellas*, korværker, kammermusik, værker for orgel og klaver, korsange og sange. (Portræt).

Mende'res, to floder i Lilleasien. 1) Menderes Çay'ı, oldtidens *Ska'mandros*, lille flod nær det gl. Troja. 2) Bu'yük Menderes, oldtidens *Mat'andros*, 450 km l. flod i V-Lilleasien til

Det Græske Øhav S f. Izmir (udmunder v. det gl. Milet).

Mendès [mã'de:s], *Catulle* (1841–1909), fr. digter, tilhørte parnassismen; har skrevet romaner, skuespil og virtuose digte.

mendèsantilope ('Addax nasomaculatus), sabelantilope. Snoede horn. Ø-Afr., Arabien.

mendle, verbum, der udtrykker, at en egenskab nedarves efter Mendel'ske love. At m frit betyder (om en given egenskab): nedarves ukoblet el. uafh. af andre.

Mendoza [-dõsa], by i Argentina, i 2000 km² stort kunstvandet område ved Andes' fod, 300 km Ø f. Valparaiso. Argentinas vigtigste vinegn. 110 000 indb. (1945).

Mendoza [mẽn'dõpa], *Diego Hurtado de* (1503–75), sp. digter og statsmand, stottede de humanistiske studier og skrev digte i ital. versemål.

mened, faldsk ed, straffes, når den faldske ed er aflagt for retten el. anden myndighed, for hvilken aflæggelse af ed er lovhjælm, med fængsel fra 3 måneder til 8 år.

Me'nefta, ægypt. konge (1225–15 f. Kr.) af 19. dyn., Ramses 2.s søn og efterfølger; fordom anset for den farao, under hvilken israelitterne udvandrede af Ægypten.

Mene'laos (gr. *Mēnelaos*), gr. sagnhelt, konge af Sparta, g. m. Helena. Hans bedrifter i toget mod Troja er skildret i »Iliaden«.

Mene'laos (græcisert form af *Menahem*), jøde, som 171 f. Kr. ved betaling opnåede stillingen som ypperstepræst af syrerkongen Antiochos Epifanes, skønt han ikke var af Arons slægt.

Menelik 2. [mẽn'elík] (1844–1913), abessinsk kejser 1889–1913. Hævede Abess.s uafhængighed ved at slå Ital. 1895–96.

Menemencioğlu [mẽn'mẽn'siõ(y)lu], *Numan* (f. 1892), tyrk. diplomat. Aug. 1942–juni 1944 udenrigsmin., deltog i Cairo-konferencen nov. 1943; fra 1944 ambass. i Frankr.

mené, **mené**, **tekel**, **üfarsin**, ord, som blev skrevet på væggen under Belsazzars gæstebud (Dan. 5, 25). De er aramæiske og flertydige, enten: talt, talt, vejet og stykker (evt: personer) el. en mine, en mine, en sekel og en halvmine. Daniel udlagde ordene som: Gud har talt dit riges dage, du er vejet og fundet for let, dit rige er delt og givet til Medien og Persien.

Menéndez Pidal [mẽn'nẽn'dẽp pi'dal], *Ramón* (d. 1869), førende sp. romanist, har skrevet vægtige bøger om sp. sproghist. og vigtige udg. af heltegediget om »Cid«.

Menes (ca. 3200 f. Kr.), ægypt. konge, samlede ifl. overleveringer Ægypt. til eet rige; grundlagde Memfis.

ménestrel [mẽn'estrẽl] (fr., af vulgærlat. *ministerialis* den som gør tjeneste), middelalderlig færende sanger og spillemand.

Meng-Ch'iang [mã'tjiã], jap. vasaletat i Indre Mongoli 1937–45.

menge (af ty. *Gemeiße*), blandingen af materialer til glasfremstilling.

Mengelberg [-rt], *Willem* (f. 1871), holl. kapelmester. Ledede 1895–1945 Concertgebouw-orkestret i Amsterdam. Siden 1945 udelukket på grund af unational holdning.

Menger, *Anton* (1841–1906), østr. retslærd. Har navnlig behandlet de sociale problemer i forh. til retsordenen. Hovedværk: *Das bürgerliche Recht und die bestzelen Volksklassen* (1890).

Menger, *Karl* (1840–1921), østr. national-økonom, en af grænseværdilærens grundlæggere. Broder til A. M.

Mengs, *Anton Raphael* (1728–79), østr. maler. Elev af faderen, den da. fødte miniaturemaler *Ismael M.* (1688–1764). Som ganske ung hofmaler i Dresden, senere i Sp. Har i Rom skrevet om kunst i tilknytning til Winckelmanns ideer samt malet figurbilleder og portrætter, bl. a. malet *Karl 3 af Spanien* (kunstmus., Kbh.).

Meng-tse [mãn dzõ] (*Mencius*) (4. årh. f. Kr.), kin. filosof. Hævedede, at folket skaber staten, og at menneskets grundegenskaber er velvilje, retskaffenhed, dygtighed og viden om det gode.

menhaden [mẽn'hæ:dn] (*Brevortia ty'rannus*), lille, olieagtig siddefisk. Af stor økon. bet., idet der presses olie af den. N-Amers. Østkyst.

menhir (fr. [mẽn'hi:r], eng. ['mẽnhi:]), (bretonsk *men* sten + *hir* lang), en i Engl. og Fr. anv. betegn. for bautasten; findes ofte opstillet i store grupper, bl. a. i Carnac.

Ménière's sygdom [mẽn'niære] (efter d. fr. ørelæge *Prosper Ménière* (1799–1862)), lidelse i det indre øre. M viser sig ved tunghørhed, øresusen og anfald af svimmelhed, kvalme og opkastninger.

menig, almindelig soldat uden befalingsmandsgrad.

Menighedsfakultet, Det Teologiske, no. præsteskoole, oprettet 1908 (eksamensret 1913) under kampen mod den liberale teol. Uddanner 75% af de no. teologer.

menighedsmøde, forsamling af beboere i en menighedsrådsreds; stemmeret tilkommer dog kun de personer, som er optaget på de kirk. valglistes. If. loven skal visse spørgsmål forelægges på m, f. eks. indførelse af ny salmebog og ansættelse af lægmand som præst.

menighedspleje, organisation inden for en sognemenighed til pleje af sognets syge og fattige; i sin moderne form fremgæet af den kirk. filantropi i 19. årh. I Kbh. stiftedes 1902 De Samvirkende Menighedsplejer, som samarbejder med socialkontorerne.

menighedsråd, organ for en sognemenigheds admin. selvstyre, oprettet som frivillig institution 1856, obligatorisk 1903. m, der tæller fra 6–15 medl. indstiller ved præsteansettelse 3 ansøgere, hvoraf 1 udnevnes (er nr. 1 enstemmigt indstillet, da han). Ved m-valgene 1945 valgtes 3557 fra Indre Mission, 3025 grundtv., 1560 soc.dem. og 5166 uden for partierne.

menighedsamfund, frivillige sammenslutninger i en sognemenighed, som virker for kirk. praktiske og opbyggelige formål. Første m stiftet 1890.

menin'gismus, meningitislignende sygdomstilfælde, irritation af hjernehindene, uden at der er betændelse i disse.

menin'gitis (gr. *mēningks* hjernehinde + *-itis*), betændelse i hjernens og rygmargens hinde. Betændelse i den hårde hjernehinde kaldes *pachy-m*, betændelse i de bløde hinde *lepto-m* el. *arachnitis*. I populær bet. menes med m sædvl. de akutte tilf., først og fremmest den epidemiske *cerebrospinal-m* og den *tuberkulose m*. I lægevidensk. forstand har m en lang mere udstrakt bet. De akutte tilf. af m viser sig ved feber, hovedpine, nakkestivhed, dobbeltsyn, skelen, synssvækkelse og overfølsomhed af huden, undertiden krampes og i fremskredne tilf. lammelser og ukrlarhed. Af forsk. former af m skal nævnes: 1) *cerebrospinal-m* (s. d.); 2) *pneumokok-m* skyldes infektion med pneumokokker; 3) *den tuberkulose m*, »tuberkler på hjernen«, har sædvl. et mere langstrakt forløb; 4) ved mange infektionssygdomme: færesyge, influenza o. a. kan der optræde m, med oftest godartet forløb; 5) *den otogene m* udvikler sig fra en ørebetændelse med de ovennævnte symptomer; 6) direkte læsioner af hjernen el. kraniet kan frembringe m ved, at bakterier gnm. såret trænger ind i hjernehindene. Forløbet er meget varierende; 7) ved syfilis forekommer i sene stadier undertiden en m. Denne har et udpræget kronisk forløb, uden de omtalte m-symptomer, viser sig især ved skelen, ansigtskævhed, lammelser og følelselshed på arme og ben. Mange tidligere uheldbrædelige tilf. af m helbrede nu med penicillin, streptomycin og andre bakteriedræbende midler.

meningo- (gr. *mēningks* hjernehinde), hjerne-, rygmargshinde-.

meningocele [-se:la] (*meningo-* + gr. *kēlẽ* svulst, brok), udposning af hjernehinder gnm. en medfødt defekt i kraniet el. ryggradens hvirvelbue.

meningocæfa'litis [-nẽse-], samtidig betændelse af hjernen og dens hinde.

meningokok (*meningo-* + gr. *kõkõs* kærne), kaffebønneformet bakterie, som fremkalder den epidemiske meningitis.

Dyrkes på blod- og serumholdige substrater.

meningomy'e'litis, samtidig betændelse af rygmarven og dens hinde.

Me'ninski, *François* (1623–98), fr.-po. orientalist. Udgiver af den første omfattende tyrkiske ordbog (1680).

meninx (gr.), flertal meninges, hjernehinde.

me'nisk(us) (gr. *mēniskos* halvmåne), 1) en konkavkonveks linse; 2) krummede vædskoverflader i et kapillarrør; 3) halvmaenformet bruskvæve, der er indskudt i visse led, f. eks. i knæledet, hvor der findes to.

Menjou [mãn'zõ], *Adolphe* (f. 1890), amer. filmskuespiller. Hovedsagelig optrådte i lystspilroller.

meneske. Begreberne orden, familie, slægt, art, race, som anv. i den zool. klassifikation, lader sig tvangfrit overføre på menneskene i deres forsk. fremtrædelsesformer fra fortid til nutid. Da m har nået den højeste udvikling inden for pattedyrene henregnes det til disses første orden, primaterne, sammen med de antropoide aber. Samtlige menneskelige arter inden for denne orden falder i to slægter, hominider og antropomorphae. Inden for antropomorphae finder man de forhiist. arter javamennesket og pekingsmennesket, repræsenterende de laveste udviklingstrin med en blanding af abe- og menneskelignende træk, uden at der dog kan være tvivl om, at de menneskelige er fremherskende. Til hominider hører tre arter, nemlig dels to fossile, uddøde, *heidelberg* og *neandertal*, og dels arden *Homo sapiens*, som fra slutn. af sidste istid viser sig med racerne *cro-magnon* og *aurignac*, hvorfra nutidsm direkte nedstammer.

menneskeaber (*Anthropo'morphae*), gruppe af østber, halølese m. delvis oprejt gang, menneskelign. Hertil chimpanse, gorilla og orang-utan. Adsk. uddøde, der har stået menneskets forlødere nær.

menneskealder, tidsafstanden ml. faders og søns fødsel udtrykt i år, i Danm. ca. 33 år. Undertiden anv. i stedet for m ordet generation.

menneskeofring, kultisk offerbringelse af mennesker, er et civilisationsfænomen fra forfinede og dekadente kulturer, f. eks. de gl. mexicanere, aztekerne, fönikerne o. a. I de egl. primitiv-antikke kulturer forekommer m ikke.

menneskeracer. Fra fund af skeletdele, der stammer fra den sidste istid, har man fået kendskab til de første repr. for den nulevende menneskeart, *Homo sapiens*. Allerede på dette tidlige tidspunkt kan man skelne to ml. ret skarpt adskilte racer; *aurignac* og *cro-magnon*, og følger man mennesket videre frem gnm. tiden, vil man se en større og større opspaltning i nye grupper, indtil man i vore dage når en langt større nuancering i racer og underarter end tidligere. Årsagen til denne udvikling kender man ikke, men man formoder, at det i analogi med forholdene i dyreverdenen drejer sig om et »tamhedsfænomen«. Der skelnes i vore dage ml. tre store racegrupper: den europidie, den mongolide og den negride. Under disse grupper hører igen talr. underarter. Udrædningen af disse, tit meget udviklede forhold, er en af den mod. antropologis største opgaver. (Hertil tavle).

mennesker er ikke så gode, som de burde være, *Erfaring viser, at*, citat fra biskop Balles Lærebog i Rel. (1791).

menneskerettigheder, umistelige rettigheder, der anses at tilkomme hvert menneske, og som bør sikres med overgreb fra staten el. andre individer. Opstillet i 16.–17. årh. af filosoffer (Spinoza, Locke) med kritik af enevældens opfattelse af forholdet ml. stat og individ. USA-s uafhængigheds erklæring 1776 erklærer liv, frihed og stræben efter lykke for umistelige rettigheder. 26. 8. 1789 vedtog den fr. nationalforsaml. en erklæring om m, hvis principper om polit. lighed for alle dog ikke fulgte i forfatn. af 1791. De frie forfatninger i 19.–20. årh. tilskrives varierende m, i alm. religions-, menings- og ytringsfrihed, ejendomsret, ret til undervisning og under-

Polareskimoisk kvinde.

Dakota-indianer.

Japanerinde.

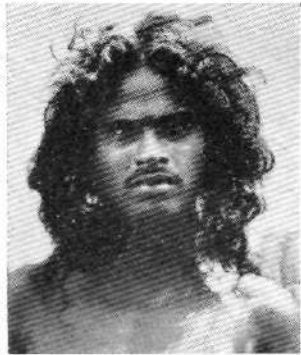
Kineser.

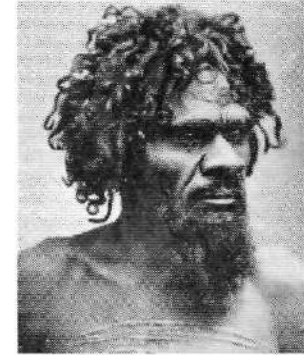
Høvding fra Congo.

Kikuyukvinde (Østafrika).

Vedda.

Australier fra Queensland.

Indonesier fra Bali.

Araber fra Nordafrika.

Nordisk (Norge).

Alpin (Brandenburg).

Dinarisk (Rumænien).

støttelse (således da, grundlov); i nyere forfatninger nævnes desuden bl. a. ret til arbejde. Især efter 2. Verdenskrig diskussion om **m** i USA (arbejdsret, race-probl.). - 10. 12. 1948 vedtog FN's plenarforsamling en erklæring om **m**, indeholdende 31 artikler, hvoribl. (foruden ovennævnte **m**) forbud mod slaveri og tortur, asylret for polit. flygtninge, ret til statsborgerskab, ret til at stifte familie, ret til at deltage i landets styre, idet folket vilje skal være grundlæggelse for regeringens autoritet, lige adgang til embeder, frit valg af beskæftigelse, ret til fritid, sikring af moderskab og børn, ret til udbytte af åndsarbejde, social tryk-
hed. Begrænsning af **m** bør kun ske af hensyn til andres ret og frihed og dermed almenvelfærd i et demokratisk samfund, men forekommer meget hyppigt i større omfang, især under krig.

Menneskesønnen, et udtryk i senjødedommens eskatologiske Messiasforventninger (Dan. 7,13); tillægges Jesus som selvbetegn. If. hebr. sprogbrug bet. **M** blot mennesket.

menneske-torpedo, bemandet, styrbar torpedo, hvis træfningsandsynlighed er større end den ubemandedes. Besætningen (1 mand) tilintetgøres, når torpedoen rammer målet (jap. opfindelse).

menneskeæderi, kanibalisme el. antropofagi, en titl. alm. og hos mange naturfolk endnu eksisterende skik, navnlig hos primitive agerbrugere i V-Afr., S-Amer. og Melanesien. Bunder oftest i rel. forestillinger om, at den spisendes livskraft fornyes ved **m**, og at den døde derved lever videre i slækten; kun i få tilf. skyldes **m** ren nydelsessyst., som hos færøske indianere i Colombia.

menno'nitter, gendøbersamfund i V-Eur., især i Holland (ca. 80 000 medl.) og Amer.; opkaldt efter stifteren, hollænderen Menno Simons (ca. 1492-1559). **m** har afgivet grund for den nyere bap-tismo.

meno- (gr. *mén* måned), måneds-
'meno (ital.), mindre. **m** 'mossò, *mus.*, mindre hurtigt.

mèno'pause (*mèno-* + gr. *paúein* standse), tidspunkt, hvor menstruationen hører op, oftest 47-48 års alderen.

Mèno'poma (*Cryptobranchus alleghaniensis*), nordamer. fiskespætte, beslægtet **m.** kæmpesalamander, ca. 1/2 **m.**

Mè'norca (sp., egl. den mindre), næststørste ø i den sp. gruppe Balearerne; 669 km², ca. 43 000 indb. (1940). Klippe- med kvægavl og fiskeri. Hovedby: Mahón.
menorhagi [-ra'gi] (*mèno-* + *-rugi*), forstærket menstruation.

mèns (lat.), sjæl, sind, fornøft, tænkeevne.
Mensendieck [-di:k], *Bess* (f. 1862), holl.-amer. læge. Skaber af gymnastiksystem for kvinder (senere tilpasset for mænd). Øvelserne er tilpasset de daglige bevægelser, de udføres langsomt foran spejle for at eleven, der er nøgen, samtidig kan se og føle korrekt holdning og bevægelser, med den tiden bliver reflektoriske.

mèns (lat. *mensis* måned), menstruation.
Mèns græsset gror, der horsemor, da ordsprog med bet. den hjælp, der skal nytte noget, må komme i rette tid.

mènsje'vikker (russ. *mensje* mindre), moderat fløj af det russ. Soc.dem., som 1903 på en kongres i London spaltedes i bolsjevikker og mindretallet **m**, der ønskede en evolutionær socialisme, var mod samarb. **m.** bønderne, men ville i første omgang støtte sig på bourgeoiserne. 1912 ekskluderet af partiet, undertrykt efter bolsjevikernes sejr 1917.

Mènsjikov ['men'ikof], *Aleksandr Danilovitj*, fyrste (1672-1729), russ. minister, feltmarskalk, Rådgiaver for Peter d. St., bevarede magten under Katarina I, sin titl. elskende. 1727 forvist til Sibirien.

Mènsjikov ['men'ikof], *Aleksandr Sergejevitj*, fyrste (1787-1869), russ. admiral og politiker, organiserede som marinemin. den russ. flåde; hans grove optræden i Konstantinopel medvirkede til Krimkrigen. Øverstkommand. på Krim til 1855.
mèns'sana i 'corpore 'sano (lat.: en sund sjæl i et sundt legeme), udtryk der stammer fra Juvenals satirer (10, 356).

menstruation (lat. *mensruus* månedlig), *menses*, *regler*, el. *månedlig renselse*, en regelm. oprædende blødning fra livmoderhulen ca. hver 4de uge og af 4-5 dages varighed hos den sunde kvinde fra ca. 14-47(48) år. Dens formål er at forberede livmoderslimhinden til at modtage et evt. befrugtet æg. Den skyldes en vekselvirkning af de fra ovarierne stammende hormoner (østrin og lutein). **m** udebliver som regel ved indtrædelse af svangerskab. Ofte forbundet med smerter, ubehag **m. v.**
menstruationsbind, bind af sugende stof til at optage menstruationsblodet.
'menstruum [-uom], (lat. *mensruus* månedlig), menstruationsblod.
men'su'r (lat. *mensura* mål), 1) afstanden ml. fægttere i kamp; 2) ty. studentduel.
men'su'ra'bel (lat. *mensurabilis*, af *mensura*, mål), målelig.
men'su'ra'lmusik (lat. *mensura* mål), den ældste rytmisk noterede flerstemme musik. Fremkom omkring år 1250.
men'su'ra'l'nodet (lat. *mensura* mål),

nodetegn, der kendes fra 13. årh., og som adskiller sig fra tidl. tiders koraldoret derved, at de angiver rytmiske værdier. **m** er de direkte forløbere for vore nodetegn. Semibrevis (se ill.) svarer til vor helnote.

-ment (i lat. ord [mæn't], i fr. [mæn]), lat. og fr. substantivendelse, der føjes til verbalstammer oftest for at betegne den handling, der udtrykkes i det pågældende verbum.

men'tal (lat. *mens* bevidsthed), hvad der vedr. bevidsthedslivet. I sammensætning = sinds-.

mentalalder, d. s. s. intelligensalder.
mentalthygienje, bestræbelser for gnm. studiet af betingelserne for sindslidernes opståen at nå til disses forebyggelse.
Mentalhygienje, Landsforeningen

for, da, forening til forebyggelse af sjælelige afvigelser og til fremme af sindets sundhed; virker desuden for udbredelse af kendskabet til sindets sygdomme. Gr. af 1938.

mentali'te't (af *mental*), åndsform, psykisk beskaffenhed i alm.

mentaleservation, lat. reser'vatio men'talis, stiltidende forhold ved afvigelsen af en viljeserklæring om ikke at ville være bundet af erklæringen. Da forbeholdet holdes skjult for modtageren af denne, er det efter de fleste retsordener uden retlig bet. **m** hævdedes titl. at være en jesuitisk lære.

Mentawai Øerne [mæn'ta:wæi], øgruppe i Holl. Indien ved Sumatras V-kyst.

'mente (lat. *In mente* i sindet, d. v. s. hukommelsen), erindring; som skal overføres fra en position til den flg. (=mentetal).

'Mentha (bot.), lat. navn for mynte.
men'to'l (gr.-lat. *men'thō* krusemynte), en terpen, som udgør hovedparten af pebermynteolie, dennes hovedaromastof.

Anv. i med. og til forsk. nydelsesmidler.
Menton [mæn'tõ], ital. *Men'tone*, fr. by ved Rivieraa; 14 000 indb. (1946). Handel med sydrugter, blomster og parfume. Turiststed.

Mèntone-grøtterne [mæn'tone-] el. *Grimaldi-grøtterne*, i Ital., nær Menton, har givet skeletfund dels af den negroide Grimaldi-type, dels af cro-magnon-typen sammen med rodkaber fra Moustérien- og Aurignacien-kulturerne.

'Mentor, gr. sagnskikkelse. I Odysseus' fravær under den trojanske krig tager **M** sig faderligt af dennes søn Telemachos. Deraf: ung mands faderlige vejleder og rådgiver.

Mèntz [mæn'ts], *Aug.* (1867-1944), da. botaniker. 1923-38 prof. i bot. ved Landbohøjskolen. Deltager i fl. større publikationer, bl. a. »Vilde Planter i Norden« (1937-40). Fra 1926 formand for foreningen »Den Personlige Friheds Værn«.

menù [-ny] (fr., af lat. *mi'nutus* lille), spisesæddel; middag.

menù'et (fr., af lat. *minus* lille), p. gr. af de små trin), opr. en fr. folkedans i 1/4 takt. I 17. årh. indført i kunstmusikken.
Menùhin ['mænju:n], *Yehudi* (f. 1917), amer.-jød. violinvirtuos. Deb. 1924 i San Francisco. Hans søster Hephzibah **M** (f. 1920) deb. 1934 i New York som pianistinde.

Menzel ['mænt्स], *Adolph v.* (1815-1905), ty. maler. **M** var en fængslede kolorist og fremragende tegner. Hans tidl. arb.

Adolph v. Menzel: Balkonværelset, 1845.

er friske og inspirerede med en af Constantable påvirket åndfuld gengivelse af luft og lys. Hans ry kvanter sig dog især til en serie skildringer af Frederik d. St. og til en rk. arb. med motiver fra tidens liv, bl. a. *Balepisode, Kroningen i Königsberg og Jernvåseværket*. Bl. **M**-s grafiske arb. fremhæves den litografiske suite *Denk-würdigkeiten aus der brandenburgisch-preussischen Geschichte* (1836) og ill. i *Trasnit til Geschichte Friedr. des Grossen* (1840) af Franz Kugler (1808-58).

Mènzies ['mænzi:s], *Robert Gordon* (f. 1894), austr. politiker, Liberal, Attorney General f. Austr. Forb. samt indstrimminister under Lyons 1934-39, førstemin. 1939-41. Af-gik efter skarp kritik fra Arbejderpartiet; forsvarsmin. aug.-okt. 1941. Fra 1943 leder for det konserv.-nationale United Australia Party, i opposition med arbejderregeringen.

Mènzjinskij ['sjin'skij], *Vjatsjeslav R.* (1874-1934), sovj. politiker, jurist. I udl. for 1917, derefter finanskommissær, leder af OGPU 1926-34.

-mér (gr. *mèros* del), med en vis art el. et vist antal bestanddele.

meral'gia paræ'stetica (gr. *mèros* lær + *dálos* smerte + *par-* + *asthètikós* sansende), godartet betændelse i en nervergen på benet, viser sig ved stikken og prikken, evt. følelsesløshed på udsiden af læret.

Mè'rano, ty. *Mer'an*, ital. kursted (luftvejslidelser) i Alperne ved øvre Adige; 6000 indb. (1936).

Mèr'cator, *Gerhard* (1512-94), flamsk-ty. kartograf og matematiker. Udførte opmålings- og kortlægningsarbejder, udgav kort, bl. a. et verdenskort (1569) i den efter ham opkaldte **M**-s projektion. (Jfr. kortprojektion).

Mèrcedes-Benz [mæ'r'tse:idos 'bænts], ty. automobilfabrik, en sammenslutning af de tre virksomheder Daimler, Benz, Mercedes. For 2. Verdenskrig stor prod. af last- og personbiler samt specialbiler, flyvemaskinemotorer **m.**

mercer'i'se'ring [mæ'se-], en 1844 af den eng. kemiker John Mercer ['mæ'sal] (1791-1866) opfundt behandling af bomulds-garn el. -stof med kald, stærktatronlud under strækning, hvorved opnås en vaskægt glans, styrkeforølgelse og særlig god farveoptagningsevne. **m** af cellulose til alkalikellulose er endv. et stadium af viskose-silkefremstillingen.

merchant adventurers ['mæ:ftənt əd-vent'səzəz] (eng.), egl. købmænd, som handler på eget »eventyr« (risiko, chance) og ikke søger bestemt stabelplads. Havde

fra 15. årh. til 1689 som organiseret købmænds monopole på handel m. Nordsoegnene og Nederlandene. Fandtes endnu i beg. af 19. årh.

Mercia [ˈmɜːʃiə], angelsaksisk kongerige i Ml.-Engl. Ø f. Wales indtil 829. Ledende angelsaksisk magt under Offa (757-796).

Mercié [mæˈʃje], *Antonin* (1845-1916), fr. billedhugger. Udførte til minde om den fr.-ty. krig 1870-71 monumenterne *Gloria Victis* (ære være de besejrede, 1874) og *Quand même* (trods alt, 1882); afstøbninger af begge i glyptoteket.

Mercier [mæˈʃje], *Désiré* (1851-1926), belg. kardinal (1907). Banebryder for nyskolastikken, ærkebisop af Mechelen og Belgiens primas 1906-26. Belgiens åndelige leder og talsmand mod tyskerne under 1. Verdenskrig.

Mercur de France [mæˈɹkʏːr də ˈfrɑːs] (fr., egl: den fr. Merkur), 1) fr. tidsskrift 1672-1825; spillede en stor rolle i 18. årh.; bl. medarbejdere, Cornelle, Voltaire og Chateaubriand; 2) fr. litterært tidsskrift, grundlagt 1890.

Mer de Glace [mæˈr də ˈglas] (fr: ishav), Mont Blanc-massivets største gletscher; nær ned i Chamonix-dalen.

Meredith [ˈmæˈrɛðɪ], *Burgess* (f. 1909), amer. (film)skuespiller. Kendt navn i amer. teater, da han 1936 brød gennem på film i Maxwell Andersons »Vintersolhverv«. Siden bl. a. i »Mus og Mænd« (1940) og »Story of G.I. Joe« (1944). 1948 til Engl. s.m. sin hustru, Paulette Goddard.

Meredith [ˈmæˈrɛðɪ], *George* (1828-1909), eng. digter og romanforfatter. Skrev en række psyk. problemromaner, bl. a. *The Oracle of Richard Feverel* (1859) om opdragelsesproblemer, *Vittoria* (1866) med baggrund i den itali. frihedskamp 1848, *Rhoda Fleming* (1865) m. landligt miljø, *Diana of the Crossways* (1885) med polit. baggrund og hovedværket *The Egoist* (1879), satire mod selvished og hykleri. M skildrer især kærligheden ml. mand og kvinde gnm. subtil analyse af sjælelivet. Betydelige digte er *Poems* (1851) og *Modern Love* (1862).

Meredith, Owen, Pseud. f. Lytton, E. Bulwer.

Meretskov [-ˈkɑf], *Kiril A.* (f. 1889), sovjet. marskal. Deltog i revolut. 1917, blev medl. af Leningrads sovjet. Deltog i kampene i Det Fjerne Østen, 1939 chef f. Leningrads militærdistrikt, indledede nov. 1939 sovjet. angreb på Finl. Apr. 1940 vice-krigsminister. 1940-41 generalstabschef, 1941-42 havde M kommando på NV-fronten, 1943-44 på Volhov-fronten, 1944 ved Leningrad, hvor han jan.-febr. s. å. hævdede den ty. belejring v. offensiv. Deltog s. å. på karelske front, 1945 i slutkampen mod Japan.

Merzjövskij [mɛrɟˈkɔfskʲɪ], *Dmitrij* (1866-1937), russ. litt.kritiker og romanforfatter, symbolist, mystiker; særlig kendt for sin bog *Tolstoj og Dostojevskij* (1901).

mergel (mlat. *margila*), ler indeholdende kulsur kalk, ler-m med mindre kalk-m med større mængder; indholdet kan variere fra nogle få op til 70%. Anv. til jordforbedring. I Danm. anv. især kalkholdig diluvialler, tertiært m og moræne-m.

mergling, anv. af mergel til jordforbedring.

Mergui (eng. [mɑːˈɡwiː]), brit. gruppe Vf. Malacca-halvøens nordl. del.

-merri' (gr. *meros* del), delvis; -del.

mer'ian (O'riganium), slægt af læbeblomstfam. Urter med hoved- el. aksformede blomsterstande. 25 arter, i Danm. 1 vildtvoksende; have-m (O. majorana) kan dyrkes som krydderplante; anv. i leverpostej, pølser, sylte m. m.

Merian, Matthäus d. ældre (1593-1650), schw. raderer og forlægger. Ud gav *Theatrum Europaeum* (1635-1723) og *Topographia* (byprospekter) (1642-88). Efter M-s død blev forlaget videreført af sønnen *Matthäus M. d. yngre* (1621-87).

Merída [ˈmɛrɪða], sp. by og jernbane-knudepunkt ved Guadiana, 60 km fra den portug. grænse; 26 000 indb. (1940). I romertiden hovedstad i Lusitania; prægtige rom. ruiner.

Mérida [ˈmɛrɪða], hovedstad i den mexikanske forbundsstat Yucatán; 115 000 indb. (1940). Centrum for dyrkning af sisalhamp, der eksporteres over havnebyen Progreso. M er den første sp. by i Yucatán, grl. 1542 på mayabyen Tihoš plads. M er berømt for sine mange smukke sp. paladser.

merid'ian (lat. *meridianus* middags-), 1) *astron.*, den storcirkel, der går gnm. himlens poler og iagttagelsesstedets zenit og nadir; 2) *geogr.*, den storcirkel på jordkuglen, der er bestemt ved skæringen ml. jordkuglen og en plan gnm. jordaksen og iagttagelsesstedet.

meridiancirkel, d. s. s. meridiankreds.

meridianhøjde, et himmellegemes højde i det øjeblik, det passerer meridianen (kulminerer).

meridiankreds, *astron.* instrument, der tjener til måling af himmellegemernes positioner. M består af en sigteikkert, der kan drejes omkr. en vandret Ø-V-rettet akse. Ved drejning om den nævnte akse følger kikkertens sigtelinje meridianen. Størrelsen af drejningsvinklen kan måles v. hj. af en lodret inddelt kreds der følger kikkertens drejning. V. hj. af M måles et himmellegemes rektascension ud fra tidspunktet for meridianpassagen, dets deklination ud fra aflæsningen af den lodrette kreds. m er et af astrometriens hovedinstrumenter. m-s princip er først angivet af Ole Rømer, og den første M konstrueredes af ham. (Ill. se tavle *Astronomiske Instrumenter*).

Merikanto, *Oskar* (1868-1924), fi. komponist til operer, kantater, sange m. v.

Merimée [mɛrɪˈmɛ], *Prosper* (1803-70), fr. forfatter, berømt for noveller som *Colomba* (1841; da. 1881) og *Carmen* (1846; da. 1887), der ved emnevalg (ital. og sp. forhold, voldsomme lidenskaber) gør ham til romantiker, men ved kølig objektivitet og klar og præcis stil forbereder realismen.

merindkomstskat, skat af indk.stign. i forh. t. en fastlagt sammenligningsperiode. Stærkt anv. under de to verdenskrige som tilnærmet form for konjunkturstat. I Danm. opkrævedes senest m 1937/38-1945/46. På lign. måde har merformueskatter været opkrævet i nogle lande, således den da. formuetsign. afgift (een-gangsskat) 1947/48.

me'ri'no (af *merino*får), glinsende, blød, meget kruset, fin uld; m-garn er oftest kamgarn, til trikotage dog ofte blandet med bomuld.

me'ri'nofår (sp. *merino* inspektor for færgæssangene), opr. et sp. landfår med fin kruset uld; har haft bet. for dannelsen af adsk. nyere racer.

Merionethshire [mɛrɪˈənɪθʃɪə], grevskab i V-Wales; 1709 km²; 39 000 indb. (1948).

mer'iter (fr.), fortjenestfulde handlinger (ofte ironisk).

meritum (lat: fortjeneste), i kat. teol. betegn. for den fortjenstlighed, et menneske kan erhverve over for Gud.

merkan'ti'l (lat. *mercari* købe), handelsmæssig, købmandsmæssig.

merkanti'lisme el. **merkantilsystemet** (lat. *mercari* købe), den økon. politik i de eur. hovedlande i overgangstiden fra feudal-samfund til kapitalisme, ca. 1500-1800. M udvikledes i forb. med markedernes udvidelse efter de store opdagelser og dannelsen af nationale økon. samfund med centraliseret statsmagt (enevælde), støttet til den fremvoksende handelskapital. m bestod i statslig støtte til industri (manufakturer) og eksporthandel - på best. af landbrug og indenl. handel - gnm. tilskud, privilegier, toldbeskyttelse og talr. andre restriktioner, idet man søgte at tilføre landet mest mulig ædelmetal (penge), især v. hj. af eksportoverskud (»gunstig handelsbalance«). Foretagernes konkurrenceevne søgtes øget v. lav arbejds løn, billige råstoffer og tilskud el. rigelig kreditgivning. Udenrigshandelen, som søgtes forbeholdt landets egne købmænd og skibe, dreves fra beg. af 17. årh. især af store handelskompagner, oftest med monopol, og førte til erhvervelse af kolonier. m, som bl. a. karakteriserer Cromwells Engl., Ludvig 14.s

Fransk. (især under Colbert) og Fred. 2.s Prussen, i Danm. beg. især m. Chr. 4., er ikke udformet som et egl. teoretisk system.

merkapt'a'ler (merkaptan + aldehyd), kondensationsprodukter af merkaptaner med aldehyder.

merkapt'a'n (lat. *mercurium captans* som griber kviksølv), tiolkkohol, alifatiske forb. indeholdende atomgruppen -SH analogt alkoholerne -OH. Flygtige M lugter råddent. M benyttes undertiden som betegn. spec. for ætym C₂H₅SH, en ilde lugtende farveløs vædske. M opstår bl. a. ved sulfatcellulosefremst. mellemprod. v. sulfonalfremst. og fremst. af vulkanisations-befordrere; benyttes som rebstof i (det giftige) vandglas.

merkapt'o'ler, kondensationsprodukter af merkaptaner med ketoner.

Mer'ku'r (lat. *Mer'curius*), 1) *mytol.*, den rom. betegn. for guddommen Hermes, indført fra Grækenl. gnm. købmændene. Den rom. M var i endnu højere grad end den gr. Hermes købmændenes spec. lavsgud. M afbildes som en yngling med sko, hat og stæv med vinger; 2) *astron.* (astron. tegn ☿), den inderste af planeterne. M-s diameter er 0,37 gange Jordens, el. ca. 4700 km. Massen er sandsynligvis ca. 0,03 gange jordmassens, svarende til en gnsst. v. hj. ca. 3,5 gange vands v. m. M bevæger sig omkr. Solen i en gennemsnitsafstand af ca. 58 mill. km, el. ca. 0,39 gange Jordens gennemsnitsafstand fra Solen med en omløbstid af 88,0 middelsoldagn. M har en fast overflade, der lyser omtrunt jævnt, uden udprægede pletdannelser. M er ikke omgivet af nogen kendelig atmosfære; viser i fl. henseender lighed med Månen. Overfladetem. er på den af Solen belyste side ca. 400° C. M-s rotationstid har ikke kunnet bestemmes med sikkerhed.

merkuri- (af *Mercurius*), kviksølv-; m-forb. er kviksølvforbindelser med valensen 2.

merkuri'alia (mlat. *mercurius* kviksølv), kviksølvholdige legemidler.

merkuri'a'lisme (af *mercurius*), kronisk kviksølvforgiftning.

merk'urifulmina't (*merkur-* + *fulminat*) el. *knaldkviksølv*, knaldsyrens kviksølvsalt. Fremst. v. opløsning af kviksølv i salpetersyre under tilslætning af alkohol. Meget leteksploderende og brisant sprængstof. Finder udtrakt anv. som tændstuds til antænding af andre sprængstoffer.

merk'uriklorid (*merkur-* + *klorid*), *HgCl₂*, sublimer, hvidt krystallinsk stof. m-sublimerer v. opbedning, deraf navnet. Anv. som desinfektionsmiddel (sublimatvand). Giftigt.

merk'urioksyd (*merkur-* + *oksyd*), *HgO*, kviksølvoksyd, kviksølvtite kendes i en gul og en rød form. Anv. bl. a. i med.

merk'urisu'lfid (*merkur-* + *sulfid*), *HgS*, findes i naturen som det røde cinnober. M kendes også i en sort modifikation.

Mer'kurjus (lat. *Mercurius*), 1) Merkur: 2) kviksølv; 3) hos alkymisterne den ved et stofs opvarmning forflygtigede, men uforandrede del.

merku'ro- (af *Mercurius*), kviksølv-; m-forb. er kviksølvforbindelser med valensen 1.

merk'uroklorid (*merku'ro-* + *klorid*), *Hg₂Cl₂*, kalomel, hvidt uopløseligt pulver. Anv. i med. og i kalomelektroden m. m. Giftigt.

merk'urokro'm (*merku'ro-* + *kro'm*), rød org. kviksølvforb. Anv. i med. som anti-septikum ligesom jod. Er ikke særlig giftigt, men også lidt effektivt.

merle, d. s. s. mærle.

Merlin [ˈmɛːlɪn], walisisk troldmand; levede if. ældste hist. kilder (9. årh.), hvori han allerede har sagnkarakter, samtidig med angelsakernes indvandring; M er især kendt fra Arthur-sagnene.

Mern, stationsby (Næstved-Præstø) i S-Sjælland, 8 km S f. Præstø.

mero-, 1) (gr. *meros* del), del-; 2) (gr. *meros* lær), lær-.

Merodak, hebr. form for det babyl. gudenavn *Marduk*.

Merodak-Bala'dan (*Marduk gav en søn*),

hebr. form for navnet på en kaldæisk fyrste ca. 700 f. Kr. Han beklædte tronen i Babylon to gange, sidst i en kort periode under Sankerib af Assyrien.

Me'roë (gr. *Me'roë*), oldtidstid i Nubien ved Atbaras udløb i Nilen. **M** var hovedstad i en etiopisk præstetæt, der grundlagdes i 4. årh. f. Kr. og gik til grunde i 3. årh. e. Kr. ved angreb fra kongerne af Aksum.

mero'kri'n (*mero-* + gr. *krinein* afsondre), den form for kirtelsekretion, hvor sekretet afgives, uden at kirtelcellerne går til grunde.

Mero'ving'er, frankerfyrsten Merovechs efterkommere, der under Chlodovech (481-511) grl. frankeriget, hvor de herskede til 751.

Mer'rill, *Stuart* (1863-1915), fr. symbolistisk digter.

Merrimack River ['mæromæk 'rivær], 270 km l. flod i det nordøstl. USA, i New Hampshire og Massachusetts. Dens vandfald leverer drivkraft til bomuldsindustribyerne Manchester, Lowell, Lawrence.

Merry del Val [mæridæl'val], *Rafael* (1865-1930), eng. kardinal, paveelig statssekretær, ledede pavevalstens politik 1903-14.

Merseburg ['mærzburk], ty. by i Sachsen; 38 000 indb. (1939). Kemisk industri (anilinfarver), handel med trævarer. Grl. i 9. årh. Ca. 40% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Merseburger Zaubersprüche [mærz'burgar 'tsaubar'p'ryx] (ty. *Zaubersprüche* trylleformularer), to oldtidst. trylleformularer i stavrim, den ene med hedenske gudenavne; fundet i domkapitlets bibl. i Merseburg.

Mersey ['mæ:zi], 110 km l. flod i NV-Engl. Udspringer i De Penninske Bjerge, udmunder ved Liverpool og Birkenhead.

merskum (ty. *Meer* hav + *Schaum* skum), *H₂Mg₂Si₂O₈*, hvidligt leragtigt mineral, så porøst, at det kan flyde på vand. Forekommer i Lilleasien o. a. st. Anv. til pipehoveder.

Merthyr-Tydfyl ['mæ:þa tidvyl], by i S-Wales NV f. Cardiff; 60 000 indb. (1948). Ligger i rigt kuldistrikt. Store jern- og stålværker.

Merton and Morden ['mæ:tn an 'mɑ:dn], forstad til London; 15 km SV f. City; 75 000 indb. (1948).

Merv, tidl. navn på Mary i S-Turkmenistan.

Merwede ['mærvæ:də], holl. flod, opstået ved forening af Waal og Maas' nordl. arm.

Merwedekanal, holl. trafikkanal fra Amsterdam over Utrecht til Lek og Merwede. Arl. omsætn.; ca. 20 mill. t.

merveilleuses, *les [le mærvæ'jø:z]* (fr. de vidunderlige), spottende betegn. for kvinder, som under direktorietiden i Frankr. 1795-99 vakte opsigt ved overdrevne modepåfund.

merværdi, i marxistisk teori produktionsudbytte ud over, hvad der i form af arbejdsloen er nødvendig til arbejderens underhold, og som derfor i kapitalistiske samfund danner grundlag for al arbejdsfri indkomst (kapitalrente, jordrente, drifts-herreværdi).

Méroun [mæ'rjɔ̃], *Charles* (1821-68), fr. raderer af eng. slægt. Motiver fra det gl. Paris, Rouen, Athen og San Francisco, fortrinvis arkitektur.

Meråkerbanen ['mæ:r-], 102 km l. no. jernbane fra Trondheim til riksgrænsen (og Storien i Sv.).

mes- (gr. *mésos* som er i midten), midt-, mellem-.

mesa ['mæsa] (sp: bord), i USAs sydstater o. a. st. anv. betegn. for fladtoppede plateauer begrænset af dale med næsten lodrette vægge.

Mesabi Range [mæ'sæbi 'ræ:nds], indtil 720 m h. højdyrg i N-Minnesota, USA, nær grænsen til Canada. USAs største jernmalmejer (jernglans) med over 50% af USAs prod. Malmen, der brydes i dalen, udskibes over Duluth-Superior ved Övre Sø og føres gnm. Soo til højovne i Chicago og Erie Søns byer.

mesalliance [-mæsa] (fr.), ikke standsmæssigt ægteskab. Om fyrstelige personer gælder jævnlig den regel, at de kun må indgå ægteskab med jævnbyrdige per-

soner, såfremt de ønsker at beholde deres fyrstelige rettigheder. Sådanne regler findes endna i Sv.

mes'a'n (lat. *mediāna* midterste (sejl)), opr. mellemste sejl, nu gaffelsejl på den agterste mast (mesan- el. krydsmasten) i et seilskib med mere end 2 master. (Ill. se tavlen Seilskibstyper).

Mesastenen, sten med indskrift fra ca. 850 f. Kr., hvori kong Mesa af Moab (i. halvdel af 9. årh.) forherliger sine kampe mod Israel. Sproget er moabitisk (næsten som hebr.), skriften gl.semitisk.

Mesa y Rosales ['mæsa i ro'salæs], *Enrique de* (1878-1929), sp. lyrisk digter.

Mesdag ['mæsdɑt], *Hendrik Willem* (1831-1915), holl. maler. Har malet marinebilleder og portrætter. Skænkede sine kunstsamlinger til byen Haag.

Mesembryanthemum (gr. *mesēmbria* middag + *anthemon* blomst), d. s. s. middagsblomst.

mesencephalon [-'sɛfə-] (*mes-* + gr. *enkefalos* hjernen), midterhjernen, del af hjernen.

mesenchym [-'k'y'm] (*mes-* + gr. *enchyma* det ihældte), celledæv (støtte- og muskelvæv), der stammer fra mesodermen, det midterste kimblad.

mesenteria'kirtler (af *mesenterium*), lymfekirtlerne i krosset.

mesenterium (*mes-* + gr. *enteron* tarm), tarmkanalens kros.

Meseta [mæ'sætə], Pyrenæerhalvøens indre højlette.

Mesheh [mæ'fæd], pers. *Mashhad* [mā'hād], by i NØ-Iran; (hovedby i Khorāsān); 176 000 indb. (1942). Centrum for et oaseområde; handelsby; bilvej til Tehrān og til Sovj. Shiitisk valfartssted.

mesityle'n (gr. *mesitēs* mellemmand), symmetrisk trimetylbenzol. **M** kan fremstilles ud fra acetone. Findes i stenkulstjerner.

mesit'y'loksy'd (isopropylacetone), farveløse vædske m. pebermynteagtig lugt; anv. som opløsningsmiddel for harpikser m. m.

meska'll'n (nahua-sprog), sydamer. gift, fremkalder hallucinationer, hvis karakter er som ved ungdomssløvsind.

Meško ['mæfko], *Franc Ksaver* (f. 1874), moderne slovensk forfatter, påvirket af folkevise og moderne eur. impressionisme; fine psyk. noveller.

Mesmer, *Fr. A.* (1734-1815), øst. læge. Indførte begrebet «dyrisk magnetisme» og optrådte som helbredende magnetiser.

meso- (gr. *mésos* som er i midten), midt-, mellem-. Betegner, sat foran en kem. forbindelses navn, at stoffer er en optisk uvrirksom form af visse optisk isomere stoffer. Kan ikke spaltes i optisk aktive stoffer. Se optisk isomeri.

meso'der'm (*meso-* + gr. *derma* hud), fosterets mellemste kimblad.

mesokefa'li' (*meso* + *kefal*), middelskal-lighed, længde-breddeindeks ml. 75 og 80.

meso'litikum (*meso-* + gr. *lithos* sten), tidsrummet ml. oldstenalderen (palæolitikum) og y. stenalder (neolitikum).

Mesolōggion [mæ'solɔ̃gjõn], ital. *Misolonghi* [-'lɔ̃gi], gr. havneby ved nordkysten af Pátral-bugten; ca. 10 000 indb. Under d. gr. frihedskrig forsvarede **M** 1825-26 tappert mod tyrkerne. I **M** døde Byron 1824, og hans hjerte er begravet der.

mes'o'n el. *meso'tro'n* (gr. *mésos* som er i midten), en partikel, hvis masse ligger ml. elektronens og protonens, nemlig ca. 200 gange elektronens masse, og hvis ladning er lig med elektronens og kan være positiv el. negativ. **m** er iagttaget ved tågekammerfotografier af kosmisk stråling. **m** antages at spille en rolle for kræfterne ml. atomkernerens bestanddele.

Mesopo'tamien (*meso-* + gr. *potamós* flod), landet ml. Eufrat og Tigris. **M** var kernen i Det Babyloniske og Assyriske Rige, kom 538 f. Kr. under Iran, efter Alexander d. St. under Seleukiderne. Fra 2. årh. f. Kr. igen under Iran, der beholdt **S-M** med hovedstaden Ktesifon, medens **N-M** længe var romersk. 636 blev **M** arabisk, i 11.-12. årh. under Seldsjukker-

ne, 1258 erobret af mongolerne. Efter pers.-tyrk. kampe i 16. årh. under Tyrkiet. Fra 1920 Iraq (s. d.) (Kort se orientalsk arkæologi).

mesoprosopi'pi' (*meso-* + gr. *prósopon* ansigt), ansigt af mellemstørrelse, overansigtsindeks fra 55-50.

meso'stylon (*meso-* + gr. *stýlos* søjle), d. s. s. intercolumnium.

meso'thorium (*meso-* + *thorium*), kem. tegn. *M₈₇*, radioaktivt grundstof med atom-nr. 88 og atomvægt 228; anv. ved strålebehandling i st. f. radium. Halverings-tid 6,7 år. Isotop af radium.

Mesozoer [-'sɔ:zɔ̃] (*meso-* + gr. *zōon* levende væsen), betegn. en dyregruppe af usikker systematisk stilling, muligvis de primitiveste ferecellede dyr. Består kun af 2 cellelag, det indre undertiden kun een celle. Indviklede forplantningsforhold. Snylter hos blæksprutter og orme.

mesozoisk [-'sɔ:isk] (*meso-* + gr. *zōon* levende væsen) kaldes næstnyeste geol. gruppe og tidsalder; omfatter trias, jura og kridt. Fremherskende former er cykadeer, nåletræer og bregner, senere tokimbladede; af lavere dyr ammonitter og belemnitter, af højere krybdyr.

'messa di voce [-'vɔ:te] (ital. *messa* indlæg; messe; di af, voce stemme), den gradvise tiltagning og aftagen i styrke på den samme tone.

Mes'sala Cor'vinus (64 f.-9 e. Kr.), rom. statsmand og taler, mæcen for Tibul og Ovid.

Messa'lina (d. 48), rom. kejserinde, g. m. Claudius, moder til Octavia og Britannicus; henrettet for ægteskabsbrud. Blev berømt for sin hemningsløse sanselighed.

Mes'sana, oldgr. koloni på Sicilien (nu. Messina).

messe (mlat. *missa*, af ordene: *ite, missa est* (contio) gå bort, (forsamlingen) er bortsendt), 1) den kat. gudstjeneste med messeofferet (nadvarelementernes forvandling til Kristi legeme og blod) som det bærende led. m-ordningen indeholder i messebogen (lat. Missale). - De enkelte messede har altid været sunget, men fra omkr. 1450 begyndte man at dyrke **m** mere som kompositionsform end som led i det kirkelige ritual. Af messekomponister fra 18. årh. kan nævnes J. S. Bach, Pergolese, Haydn og Mozart, fra det 19. årh. Beethoven, Cherubini, Schubert, Rossini og Liszt.

2) (handelsmesse), i ældre tid stord (arl.) marked af fl. dages varighed, i forb. m. kirkehøjtid (deraf navnet). På nutidens **m**, f. eks. i Birmingham, Göteborg, Leipzig, London, Praha, Wien, sælges fabriksvarer efter udstillede prøver.

messe (eng. *mess* måltid), fælles bord; *mlt.*, befalingsmandssamling, rum, hvori dette samling spædes; søn-, opholds- og spisrum i skib.

messefald, bortfald af gudstj. i en kirke. Ved **m** kan holdes messefaldsgudstjeneste, hvor kirkesangeren læser et prædiken.

messcha'gel (lat. *casula*), kort, i siderne åben fløjlskåbe, som præsten bærer oven på messeskjorten.

Messen (*Hilligse, Koedt og Co.*), kbh. stormagasinet, der tillige driver postordre-salg. Stiftet 1875 som beskeden manufakturforretning.

Mes'sene, oldgr. by, Messeniens hovedstad, nu Mavrommáti, 578 indb. (1932). Anlagt 371 f. Kr. af Epaminondas; endnu i rom. tid betydelige by. Ruiner af *murene* fra 4. årh. f. Kr.

Mes'senien (gr. *Messēniē*), gr. landskab på SV-Peloponnes. **M-s** doriske befolkning var under Sparta fra 7. årh. til 370 f. Kr. (befriet af Epaminondas).

Mes'senius, *Johannes* (1579-1636), sv. historiker. Skønt katolik prof. i Uppsala 1609-14; 1616 anklaget for højforræderi (forbind m. Sigismund), blev trods svage beviser holdt i fængsel i Finl. til sin død. Udgr. række stærkt nationale hist. skrifter m. fremhævelse af Sv.s strålende oldtidshistorie.

Messerschmitt [-'fmit], Wilhelm (*Willy*) (f.1898), ty.flyvemaskinekonstruktør. Byggede under 2. Verdenskrig en række ml. fly. De mest kendte typer er den eensædede

jager *Me 109* og den tosedede natjager og jagerbomber *Me 110*.

Messiaen [mæ'sjæ], *Olivier* (f. 1908), fr. organist og komponist til stærkt kat. farvede værker, herimellem symfoniske digtninger, orgelværker m. v.

messi'a'nske forjættelser, betegn. for profetierne om den kommende Messias, der skulle genoprette Davids faldne rige og bringe Guds lov til herredømme i det. Ingen af dem kan if. sagens natur gå på Jesus; men efter hans død søgte man at få så mange som muligt af *m* til at passe på ham og derved skaffe beviset for, at han var den forventede Messias, som hans eget folk havde miskendt.

Mes'si'as (gr. form af aramæisk *meschia*, hebr. *ham-maschlah* den salvede). I G. T. var den *salvede* opr. den regerende konge, i senjødedommen derimod den konge af Davids æt, som skulle komme og skabe lov og ret i folket og overvinde de ydre fjender. Håbet herom støttedes på steder som 2. Sam. 7,12 ff; Es. 9,5 ff; Zak. 9,9 ff og Sl. 2; da håbet ikke kunne opfyldes i denne verden, forbandt senjødedommen Messiasiskikelsen med forestillingen om den himmelske menneskesøn, der som en eskatologisk skikkelse skulle komme og domme verden og herske i en ny himmel og på en ny jord. For N. T. er Jesus af Nazaret *M* (gr. *Christós*, deraf Kristus, »den salvede«), dog således, at profetsteden med den lidende Herrens tjener (Es. 53) opfattes »messiansk« og betragtes som opfyldt i ham.

Messias, 1) oratorium af Georg Friedrich Händel (Dublin 1742); 2) epos af Klopstock (1748).

messidor [mæ'si'da:r] (lat. *messis* høst + gr. *doron* gave), den fr. revolutionskalenders 10. måned, slutn. juni-juli.

Messier [mæ'sje], *Charles* (1730-1817), fr. astronom, udgav en katalog over stjernerne, opdagede et stort antal kometer.

Messieurs [mæ'sjø] (fr.), herrer, mine herrer.

Mes'sina, lat. *Mes'sana*, gr. *Messēnē*,

Messina, Monte di Pietà.

ital. by på Sicilien, ved *M*-strædet; 215 000 indb. (1947). Udpræget handelsby med Itals største udførsel af appelsiner og citroner. *Historie*. Oldtidens Messina var fra 8. årh. gr. koloni, efter 400 omstridt ml. karthager og græker; 288 besat af gr. lejetropper, mamertinerne, der, truet af Syrakus og Karthago, hidkaldte romerne og således foranledigede 1. puniske krig 264. Det strategisk vigtige punkt var i middelalderen omstridt, fra 1282 under sp. fyrster, fulgte i øvr. Siciliens udvikl. Odelagdes hårdt af jordskælv 1783 og navnlig 1908 (84 000 ofre), bombarderedes af neapolitanske tropper 1849. Rommedes som sidste punkt på Sicilien af ty. styrker 17. 8. 1943.

Messina, *Antonello da*, se Antonello.

Messina-strædet, farvandet ml. Sicilien og det ital. fastland; smallest sted 3 km.

messing, fællesbetegn. for kobberlegeringer med 18-40% zink og lavere smeltepunkt end kobber. Tilstedeværelse af mindre mængder af andre metaller påvirker legeringens mekaniske og kem. egenskaber. *m* anv. bl. a. til kondensatorer, patronhylstre, instrumenter.

messingbille (*Niptus holo-leucus*), lille, langbenet bille, beklædt med messingglinsende hår; forekommer i huse, gnaver i tøj o. l. Larven i mel, brød o. l.

Messrs. ['mæsaz], eng. fork. f. *messieurs*. **mestbegunstigelsesklausul**, klausul i internat. handelstraktat, hvorefter to el. fl. lande lover stede at give hinanden lige så fordelagtige vilkår (især toldsatser) i indbyrdes handel, som det mest begunstigede tredje land.

mester, håndværker, som har næringsbrev på den påg. håndværksnæring og som ved læreprøve el. på anden af handelsmin. godkendt måde har godgjort at besidde færdighed i faget. I lavstiden skulle en håndværker, for at kunne optages i lavet som mester, have arbejdet en vis tid som svend og, for at vise sine kvalifikationer, udføre et mesterstykke. Mesterprøven blev afskaffet ved næringsloven af 1857.

-mester (lat. *mensis* måned), tidsrum af et vist antal måneder.

mestergris (el. *gris*), aftale ml. håndværksmestre om, at den, der ved en licitation får arbejdet, skal betale de andre en godtgørelse.

mesterlektie, gl. navn for øverste klasse i en latinskole.

mesterrod (vistnok af *mester* i bet: læge) (*Imperatoria ostruthium*), skærblomstfam., dyrkedes tidl. som lægeplante, forekommer meget sjældent forvildet i Danmark.

mestersang, ty. borgerlig lyrik (14-16 årh.); en æstetisk lidet værdifuld digtning i minnesangens spor, dyrket net håndværksmæssigt i sangskoler. Kendtste repr. Hans Sachs.

Mestersangerne i Nürnberg, opera. Musik og tekst: Richard Wagner (München 1868, Kbh. 1892).

mesterstykke, et arbejde en håndværker i lavstiden skulle udføre for at blive optaget i lavet som mester. Afskaffet v. næringsloven af 1857.

mestersvend, svend, hvem mesteren har overdraget ledelsen af et bestemt arbejde. Ordet er nu forældet og afløst af formand el. værkfører.

me'stits (sp. *mezitzo*, af lat. *mixtus* blandet) efterkommer af indianer og europæer. I Mj.-Amer. udgør *m* en stor del af befolkningen.

'mesto (ital.), *mus.*, sørgmodig.

'Mestorf, *Johanna* (1829-1909), ty. arkæolog, 1891-1908 direktør f. oldtidsmuseet i Kiel. Talrige afh. om Slesvigs og Holstens arkæologi.

Mestrovic ['mæ'trovitj], *Ivan* (f. 1883), jugoslav. billedhugger. Hovedværk: *monumentet for den ukendte soldat* (1938) på bjergtet Avala ved Beograd, bestående af en pyramide, kronet af en hal, hvis indgang flankeres af karyatider. Til hans bedste statuer hører *Eva*, *De To Enker* og *Korsnedtævelsen*.

Ivan Mestrovic: Portræt af Billedhuggerens Moder.

'meta (lat: kogle), en ved hver ende af væddeløbsbanen i det rom. cirkus placeret kegleformet søjle, som vognene skulle runde.

meta- (gr.), efter-, mellem-, udover, om-, omvendt, senere end. - *kem.* a) betegn. for indbyrdes placering af to substituentter i et benzolderivat; skrives oftest m. b) Visse uorg. syrer molekylet kan fra spalte vand under dannelse af en ny syre m. lignende egenskaber. Den opr. syre benævnes en ortosyre, den nydannede en metasyre (forkortes ikke), eks. metakiselsyre, metafosforsyre.

'Meta, Rio, 1100 km l. sejlbart biflod til Orinoco i Colombia.

metabasis (gr.: overgang), spring i logisk tankegang.

meta'bole (gr.: omflytning), også kaldet *antimetabole* (modsat omflytning), talefigur, bestående i omvendt gentagelse.

metabo'lisme (gr. *metabolē* omflytning, forvandling), 1) d. s. s. stofskifte; 2) betegn. for normale vævellers forandring til patol. former, f. eks. kræftceller.

meta'bo'syre, *HBO₂*, normal borsyre (ortoborsyre *H₂BO₃*), hvoraf et molekyle vand er udrådt.

meta'centrum, et punkt, af hvis beliggenhed over kolen (metacenterhøjden) et skibs stabilitet er afhængig.

meta'dyn (*meta-* + gr. *dynamis* kraft), betegn. for en type af elektr. jævnstrømsmaskiner, som f. eks. kan benyttes til baner, kraner o. a.

meta'fase, celledelingens midtstadium, hvor kromosomerne ligger samlet i et plan.

meta'fo'r (gr. *metaforā*, egl.: overførelse), figurligt udtryk, hvor billedet indsættes umiddelbart for sagen (uden et smiln. »som«). Eks. på 1-leddet *m* er »havne« (for tillugt), på 2-leddet: »sorgens sky«.

meta'fosforsyre, *HPO₃*, normal fosforsyre (ortofosforsyre *H₃PO₄*), hvoraf et molekyle vand er udrådt.

meta'frase (*meta-* + gr. *frasis* tale, udtryk), ordret overs. af digt til prosa; forklarende omskrivning.

metafy'sik (af gr. *metā tā fysikā*, egl.: »hvad der kommer efter fysikkens«, betegn. på et skrift af Aristoteles, der i hans saml. værker fulgte efter (*meta*) skriftet om fysik), 1) læren om erkendelsens og tilværelsens øverste principper; 2) læren om hvad der overskrider erfaringsgrænser.

metaga'laktiske system, det (*meta-* + *galaktisk*), systemet af galakser.

metage'nese (*meta-* + *genesis*), skifte ml. generationer, der formerer sig ukønnet og kønnet (f. eks. polyper, vandmænd).

meta'ki'selsyre, *H₂SiO₃*, normal kisel-syre (ortokiselsyre *H₄SiO₄*), hvoraf et molekyle vand er udrådt.

metakromat'yp'i (*meta-* + gr. *chrōma* farve + *-typi*), fremstilling af farvetrykte billeder til overførelse på træ, porcelæn, elfenben, blik m. m.

metakro'nisme (*meta-* + gr. *chrōnos* tid), den fejl i tidsangivelse at en begivenhed ansættes senere end hvad der stemmer med virkeligheden, mods. *anakronisme*.

met'al (lat. *metallum* metal, af gr. *metallon* bjergværk), betegn. for en gruppe grundstoffer med visse karakteristiske egenskaber. De vigtigste er: a) *fys.*: uigennem-sigtighed, større overfladers ejendommelige refleksionsevne (metalgans) (hvormod pulvere ofte er matte), god lednings-evne for varme og elektricitet, i reglen også plastificeret og styrke. Ved alm. temp. er de fleste *m* faste, kun kviksølv er flydende. b) *kem.*: eksistensen af metaloksyder og -salte. Oksyderne er oftest base-anhydrider. Mange *m* opløses af syrer under brintudvikling og dannelse af et salt, adpre f. eks. de ædle *m* opløses kun, når syren samtidig virker oksyderende. Efter den lethed, hvormed *m* ombyttes med brint v. behandling med syrer, ordnes *m* i den elektr. spændingsrække. *m*-salte indeholder i vandig opløsning positivt ladede *m*-ioner. Grænsen mellem *m* og ikke-*m* (metalloider) er ikke skarp, og flere grundstoffer kan såvel i fysisk som i kemisk henseende optræde som *m* og som metalloid.

metalaske, som regel metaloksyder, der

45

opstår ved smeltning og forbrænding af metaller. Af **m** genvindes metallerne ved reduktion o. a. hensigtsmæssige processer.

me'talde'hy'd (*meta- + aldehyd*), polymer acetaldehyd. Fast, hvidt stof, sublimerer v. 150°. **m** fremst. af acetaldehyd, hvortil det kan genomdannes. Anv. i ringe målestok som »tørspirts til brændsel. Forsk. kem. anv.

metal'farver, kaldes f. eks. bronzefarver og malerfarver (pigmenter), der er særligt egnet til malning (grundering) på jern, såsom bly- og jernmønt.

metalfiber (*Sargus*), metalskinnende våbenfluer, larverne i kogødning.

metalfolie-tapeter tilbagekaster varme-stråler og formidsker derved varmetabet fra et rum. De anvendes særligt ved strålevarme, men er endnu på forsøgsstadiet.

metalforbindinger, organiske el. organometalforbindelser, forbindelser af metaller med org. radikaler. **m** kendes af talr. metaller. Meget anv. i den org. syntese.

metaller, sjældne jordarters, gruppe af hinanden kem. meget nærtstående metalliske grundstoffer med atomnumrene 57-71 incl., hvortil slutter sig nr. 21 og 39. De er vanskelige at isolere og kun et enkelt, cerium, har nogen praktisk anv.

metalli'fe'risk (lat. *metallum* metal + *ferre* jern), metalholdig.

metalli'se'ring, en af den schw. ingeniør Max Schoop (f. 1870) angiven metode til overfladebehandling af metal el. andet materiale. En metaltråd, fortrinvis af bly, tin, zink, kobber el. stål tilføres efterhånden en brint-, ilt-el. acetylen-ilt-blæselampe (sprøjtepestol), hvorved metallet forstøves og udslynges mod behandlingsfladen. Forudsætningen er, at metallet ikke iltes; hvis dette er tilfældet, kan benyttes en elektrisk buelampe.

metall(o)- (lat. *metallum* metal, af gr. *metallon* bjergværk), metal-.

metallo'grafi (*metallo- + -grafi*), studiet af metallernes og legeringernes struktur (f. eks. v. hj. af mikroskopet) og af deres fys.-kem. forhold.

metallo'ider (*metallo- + -id*), ikke-metaller. Grundstofferne deles i metaller og **m**, hvoraf den første gruppe er talmæssigt størst. Grænsen ml. de to grupper er dog ikke skarp. De fleste **m** er faste el. luftfornige, kun et enkelt (brom) er flydende. De fleste **m** leder elektricitet og varme dårligt. **m** er i reglen i fast tilstand og med større flader, gennemskinnelige og med en glasagtig glans. Med undtagelse af de ædle luftarter, som ingen kem. forb. danner, danner **m** forb. med ilt, der med få undtagelser er syreanhydrider. Der kendes få salte af **m**, men de indgår i syreresten i de fleste metalsalte. **m** udgør den største del af den kendte del af jordskorpen og atm., idet ca. 75% af disse består alene af de to hyppigst forekommende **m**: ilt (ca. 50%) og silicium (ca. 25%).

metallur'gi' (*metallo + gr. ergon* arbejde), læren om metallernes fremstilling, raffinering og legering. Adjektiv: metallur'gisk.

metalovertræk til beskyttelse el. forskønnelse af metaller og metalgenstande kan påføres genstande ved neddykning i det smeltede metal (zink, cadmium, tin, bly, aluminium), ved elektrolytisk udfældning, f. eks. fornikling, forkromning, forsvølvning el. ved metallisering. Når et ædlere (mere elektronegativt) metal bringes til at dække over et uædlere (mere elektropositivt) bør det påførte metallag være særligt tæt for at undgå elektrolytisk korrosion.

metalsyrer. Visse metaller kan optræde som metalloider og danne syrer. Eks: kromsyre, mangansyre.

metaltråd fremstilles ved valsning og trækning el. udpresning el. sprøjning alt efter metallens egenskaber.

metaltråds-lampe, elektr. glødelampe m. glødetråd af et af de sjældnere metaller, nu næsten altid wolfram.

metaltvist, net af messing- el. andre metaltråde.

'metamatematik, nyere betegn. for læren om det mat. symbolsprogs regler; bevisteori.

meta'me'rer (*meta- + gr. meros* del), hos ledormene de enkelte led.

meta'mor'fe kaldes dannelser, der har undergået metamorfose. Navnlig om **m** bjergarter = krystallinske skiefer.

metamor'fop'si' (gr. *metamorfosis* forvandling + *-opsi*), symptom især ved nethindesyddomme: rette linier ses krumme, bugete el. afbrudte.

metamor'fose (gr. *metamorfosis* forvandling), 1) *mytol.*, betegn. for det ofte forekommende forvandlingsmotiv (fra menneske til dyr, træ, stjerne o. l.); derfra overgået i litt. Berømt anv. af Ovid i »Metamorphoses«. - 2) *zool.*, en udvikling, hvor ungdomsstadierne er væsensforsk. fra de voksne. Forekommer f. eks. hos ledorme, krebsdyr, insekter og fisk. - 3) *bot.*, betegn. for, at et og samme organ kan optræde under vidt forsk. skikkelse; således er f. eks. lavblad, løvblad, bægerblad, støvblad og frugtblad alle **m** af bladet. Udtrykket **m** er især blevet bekendt ved Goethes afhandling: »Versuch die Metamorphose der Pflanzen zu erklären« (1790). - 4) *geol.*, dybtgående forandringer af bjergarter, som sker, når de kommer under nye fys. forhold. Kontakt-**m** skyldes varmen fra fremtrængende eruptiver, dynamo-**m** stærkt ensidigt tryk; regional-**m** sker i dybet og skyldes såvel temperaturstigning som tryk. Nøjere forståelse af **m** fås ved undersøgelse af de ved bestemte temp. og trykforhold stabile mineralkombinationer (mineralfacies).

me'ta'n, *CH₄*, *sumpgas, grubegas*, den simplest sammensatte kulbrinte, en farve- og lugtløs luftart. **m** findes i naturen, f. eks. i jordgas, oftest sammen med olie el. kul. I kulgruber kan den forårsage eksplosionsulykker. **m** dannes endv. i moser og sumpe v. forrådnelse af org. stoffer uden luftens adgang og ved anaerob biolog. spildevandsrensning. **m** dannes v. tørdestillation af stenkul sammen med brint o. a. og findes således i gassen. Kan endv. fremst. v. indvirkning af vand på aluminiumkarbid. **m** brænder let i luften og er et værdifuldt brændsel (brændverdi 8580 kcal/m³). Blanding af **m** og luft eksploderer ved antændelse. **m** er den vigtigste bestanddel i kloakgas.

meta'na'l, d. s. s. formaldehyd.

meta'no'l, d. s. s. metylalkohol.

meta'pla'si' (gr. omformning), ændring af epithel og bindevæv. Cellerne antager en form og funktion, der afviger fra det normale og svarer til en anden celletype. Ses hyppigst i svulster og ved kronisk betændelse.

'metapsykologi' (*meta- + psykologi*), moderne betegn. for den gren af psyk., som omhandler sådanne psyk. fænomener, der (formentlig) ikke kan forklares ud fra kendte psyk. love.

metasilikat, salt af metakiselsyre.

metasoma'tose (*meta- + gr. soma* legeme), kem. omdannelser med mineralnydannelser i fast bjergart ved tilførsel af vandopløste (hydrotermal **m**) el. dampformige (pneumatolytisk **m**) stoffer, der stammer fra et fremtrængende magma. Mange malmlejer skyldes **m**.

metasprog, nyere betegn. for et sprog, hvori der tales om et andet sprog, f. eks. gaves regler for dette.

meta'stabil (*meta- + lat. stabilis* fast) kaldes sådanne stationære tilstande i et atom, hvorfra atomet ikke kan komme tilbage til sin grundtilstand ved strålingsudsendelse.

meta'stase (gr.), omstillen, omflytning. *Med.*, udsæd af svulstceller el. inficeret væv i organismen ad blodvejen. **m** af kræftceller er årsag til, at kræftsvulster angriber organer, der ligger i afstand fra det opr. (primært) lidende, i hvilket svulstdannelsen er begyndt. Af de ved **m** tilførte svulstceller udvikles ny (sekundære) svulster (metastatiske kræftsvulster). En række af de alvorligste sygdommes farlighed skyldes **m**, der i det hele spiller en uhyre rolle i patol.

Meta'stasio [-zjo], *Pietro* (Antonio), (1698-1782), ital. digter. I 33 år hofdigter ved Wienerhoffet. Har skrevet kantater, dramer (63) og lyriske tragedier, hvoraf

flere er sat i musik af datidens bedste komponister.

meta'tese (gr. *metáthesis* omsættelse), ombytning; *fonet.*, ombytning af to lyd, f. eks. da. kors af oldn. kross.

Me'taurus, flod i Umbrien, hvor de rom. konsulter Livius Salinator og Claudius Nero 207 f. Kr. slog Hasdrubal.

Metaxás [-ta'ksas], *Ióánnēs* (1871-1941), gr. diktator. Generalstabschef 1915-17, leder f. frisisende parti 1921, støttede Georg 2.s tilbagevenden, diktator 1936-41. Søgte tilknytning til Tyskl. uden at bryde Grækenl.s traditionelle eng. venskab; slog ital. angreb okt. 1940 tilbage, død jan. 1941.

metazoer [-'so-] (*meta- + gr. zōon* levende væsen), flercellede dyr i modsætn. til protozoer.

Me'tellus, Caecilius, rom. plebejerslægt; bedst kendt er: Lucius **M**, slog Karthagos flåde v. Sicilien 251. - **M** Metacdonicus (d. 115 f. Kr.) erobrede 148 Makedonien. - **M** Numidius (d. 91 f. Kr.) slog Jugurtha 109-07. Hans søn - **M** Pius (d. 63 f. Kr.), Sulla's højre hånd. - **M** Pius Scipio (d. 46 f. Kr.), Pompejus' svigerfader, slægt af Cæsar v. Thapsus.

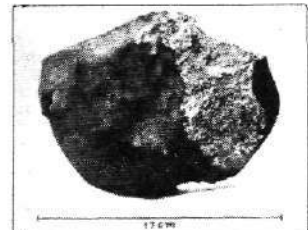
metemps'ykose [-ms-] (gr.), sjælevandring.

mete'o'r, mete'o'rit el. *meteorsten* (gr. *metéōros* som er hævet i vejret), de sten- og jernmasser, som fra himmelrummet fal-

Jern-meteorit, Kap York, Savik, N-Gronland. 3400 kg. Fundet 1913. Skænket af Knud Rasmussen til Mineralogisk Museum, Kbh.

der ned på jorden. **m-s** hastigh. er 15-70 km/sek. på grund af luftmodstanden bliver **m** en glødende »ildkugle«, og **m** viser en tynd sort smelteskorpe, og karakt.

Sten-meteorit, 4 kg, faldet 29. 8. 1878 ved Mern ved Presto. Æneste meteorit fra Danmark. (Mineralogisk Museum, Kbh.)

grubet form. Nogle **m** består væs. af jern (jern-**m**), andre af silikater (sten-**m**), mellemformer er sjældne. (*Astron.*, jfr. ildkugle og stjernesku).)

Me'téōra (gr. (ting) som er hævet i vejret) kaldes nogle kloster i Thessalien på utilgængelige klipper; de er udstyret med kunstværker og enestående manuskripter.

mete'o'risme (gr. *metéōros* hævet), udspilning af underlivet p. gr. af tarmluft.

meteorkrater, kraterlign. fordybning fremkaldt af meteor ved dens fald mod jorden. Størst er det **m**, 150 m dyb, 1 km

i diameter med en lav ringvold, der findes v. Canyon Diablo i Arizona og er dannet ved fald af et kæmpemeteor, af hvilke rester findes i omegnen.

meteorologi (*gr. metētra ting, som er hævet i vejret, luftfænomener + -logi*), læren om vejret. Man skelner ml. teoretisk **m**, der behandler det fysiske grundlag, synoptisk **m**, der behandler vejrforudsigelsen, og klimatologien, der behandler de meteor. observationer statistisk. meteorologi'gisk, vedr. meteorologi.

meteorologiske stationer, steder, hvor der anstilles meteor. observationer, i alm.: temp., nedbør, fugtighed, skydække, sigtbarhed, vindens retning og styrke, solskin, skyernes art og højde, lufttrykket og dets variation.

meteorologiske symboler, figurer, som på vejrkortet angiver visse vejrphenomener, skyernes art og mængde, nedbøren, vindens retning og styrke, m. m. (III. se vejrkort).

Meteorologisk Institut, institution i Kbh., åbnet 1873, hvor materialet fra meteor. stationer samles, bearbejdes og offentliggøres.

meteorpapir, *bot.*, skorper af udtørrede alger, der kan findes ved stranden, f. eks. alm. ved klitsoerne i V-Jylland.

meter (*gr. métron mål*) (fork: **m**) = 100 cm. Enheden for længdemål i metersystemet.

'me'ter (*gr. métron mål*), -måler.
meter-ampere (efter *Ampère*), antennehøjde x antennestrom. Benyttes navnlig til angivelse af en skibradiostations styrke. Kan kun benyttes ved lange bølger.

metercentner (fork: *metr.*), vægt = 100 kg.
meterkarat (fork: *ka*), 200 mg.

Meterkonvention, Den Internationale, afsluttet 1875 i Paris i deltagernes interesse i normalernes overensstemmelse. Omfattede i 1946 32 lande, bl. a. Danmark. De internat. mønstertyper opbevares af Bureau international des poids et mesures.

metermil el. *myriameter*, længdemål = 10 000 m.

Metersystemet for mål og vægt vedtoges af den fr. nationalforsamling 8. 5. 1790 og ordnedes definitivt v. love af 7. 4. 1795 og 10. 12. 1799. **m** er baseret på *meteren*, hvis længde opr. fastsattes således, at den skulle være 1 timilliontedel af afstanden fra nordpolen til ækvator langs havets overflade. Der fremstillede en normalmeter af platin, som opbevaredes i republikkens arkiv og derfor kaldtes arkivmeteren. Denne afløstes i slutn. af 19. årh. i enh. t. den 1875 afsluttede meterkonvention af en nøjagtig kopi, som kaldtes den internat. prototyp for

meteren og bestod af en legering af platin og iridium. Da senere målinger viste, at afstanden ikke var nøjagtig 10 mill. meter, men 10 001 869 forandrede man dog ikke meteren, men fastholdt den ved prototypen givne længde for den, således at meteren er 0,1869 mm for kort og kilogrammet 27 mg for tungt. ~ Vægt-enheden er *kilogrammet* = vægten af $\frac{1}{1000}$ m³ rent vand ved 4° C; samtidig med arkivmeteren fremstillede et arkivkilogram af platin, som senere afløstes af en internat. prototyp af platin-iridium. - Enheden for flademålet er *kvadratmeteren*. Enheden for rummålet er *kubikmeteren*; ved hulmål benyttes som enhed *literen* = det rumfang, der optages af 1 kg rent vand ved 4° C nøjagtig og 760 mm (kviksølv) tryk; nøjagtig 1 liter = 1,000027 dm³ = 1000,027 cm³. **m** blev endelig påbudt i Frankrig i 1840, i Danmark først ved lov af 4. 5. 1907.

methadon (6-dimetyl-4,4-difenyl-3-heptanon-hydroklorid), analgetisk (smertestilende) middel med noget færre bivirkninger end morfin.

Methling ['mæt-], *Svend* (f. 1891), da. skuespiller og instruktør. Deb. 1916, 1916-22 v. Det Kgl. Teater, 1924-29 dir. for Dansk Skolescene, 1926-29 v. Det Ny Teater, 1930-40 v. Det Kgl. Teater. Filmdebut 1922, som filminstruktør 1938 med »Kongen Bød«.

Methodios, broder til Kyrillos (slavernes apostle).

Methuen-traktaten ['mæþju:n], eng.-portugisisk handelskontrakt, afsluttet 1703 af den eng. gesandt i Portugal, Sir John Methuen. **M** gav eng. uldtøj præference i Portugal mod tilsv. f. portug. vine i Engl. Ophævet 1836.

methæmoglo'bi'n (*meta- + hæmoglobin*), et iltingsprodukt af hæmoglobin, hvor ilten er fast bundet, modsat det labile oksyhæmoglobin, der er en dissociabel forbindelse.

metier [-'tje] (fr.), beskæftigelse, fag, levevej.

meti'kal (arab.-pers. *mithqal* vægt), tidl. vægt f. guld, sølv, perler o. a. kostbarheder i Algerie, Syrien, Tripolis, Tunis og Tyrkiet.

Metjnikov (fr. *Metchnikoff*) ['mætʃnikov], *Ilja* (Elie) (1845-1916), russ.-fr. zoolog, senere patolog; var fra 1888 knyttet til Institut Pasteur i Paris. Undersøgelser over: fagocytose, forrådnelsesprocesserne i tarmen, eksperimentel syfilis. Nobelpris 1908.

me'tode (*gr. methodos*, egl: vej til noget), planmæssig fremgangsmåde.

meto'dik (af *metode*), undervisningslære. Giver dels alm. undervisningsprincipper, dels anvisning på undervisning i de enkelte skolefag.

me'to'disk (*gr.*), planmæssigt, efter en metode.

meto'dister, eng.-amer. kirkesamfund, opkaldt efter sin metodiske omvendelsespraksis; går tilbage til en evang. vækkelse i 1738, ledet af brdr. Wesley og G. Whitefield. Til slutn. af 18. årh. væsentligt en anglikansk vækkelsesbevægelse, siden brød en fløj ud, bl. a. fordi det blev nødvendigt at ordinere i Amer. uden anglikanske biskoppers medvirken. Forfatningen er episkopal, de enkelte menigheder er selvstyrende, men står under en årlig konference. Sakramenterne træder tilbage; den personlige trosoplevelse og helliggørelse i kristelig aktivitet er afgørende. Den fløj, som blev inden for Church of England, fik vældig indfl. som den lavkirkelige (evang.) retn. i Danmark ca. 5000 m. I USA er **m-s** indflydelse størst (ca. 10 mill. voksne medl.). Det samlede antal **m** på jorden anslås til 20 mill.

metodolo'gi (metode + -logi), metode-lære.

me'toi'ker (*gr. 'metoikoi*, af *metoikēn* skifte bolig), de frie fremmede i Grækenl. i oldtiden.

metoki'no'n, forbindelse af metol og hydrokinon. Fot. fremkaldler.

metok'syl', atomgruppen *-OCH₃*.

me'to'l, p-metylamino-fenol, anv. som fot. fremkaldler.

'Meton (5. årh. f. Kr.), gr. astronom, forbedrede den gr. kalender, angav den Meton'ske cyklus på 19 år, efter hvis forløb månedens faldere på de samme datoer mødt i forh. til forårsjævndøgn.

metonoma'si' (*gr. met(a)- + ónoma* navn), navneforandring ved overs. til andre sprog. Da lat. var det lærde sprog i Eur., blev navne ofte overs. til lat., f. eks. Broby til Pontoppidan.

metony'mi' (*met(a)- + gr. (dorisk) ónyma* navn), talefigur, hvori en forestilling erstatter en anden, som den står i et vist forhold til: løse af jern (jernlænker), kende sin Holberg (hans værker).

me'tope (*gr. metópōn* pande, forside), de glatte el. udsmykkede stenplader, som udfylder mellemrummet ml. triglyfferne i det doriske tempels bjælkeværk. (III. se dorisk stil).

meto'py'ri' (metyl-n-propylæter), nyt narokosemiddel af ætergruppen. Fremkom 1946. Færre bivirkninger end ætylæter, men med ubehagelig lugt.

-me'tri' (*gr. métron* mål), (op)måling.

me'trik (*gr. métron* takt), 1) d. s. s. verslære; 2) *mus.*, en melodis tidsmæssige inddeling i takter, som igen indeholder en varierende række mindre nodeværdier, f. eks. $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{6}{8}$ osv. Man skelner herefter ml. tunge og lette takter og tunge og lette takter alt efter betoningen af de enkelte nodeværdier (f. eks. i 2- og 3-delige takter) er første taktdel altid betonet (tungt). 3) *mat.*, sammenfattende navn for de regler el. formler, ved hvilke man i en geometrisk lærebogning bestemmer måltal, især for afstanden ml. to punkter.

'me'trisk, 1) hvad der angår metersystemet; 2) efter metrikkenes love.

me'tritis (*metro*) - + -itis), betændelse af livmoderen.

Mé'tro, *le*, da. *'metroen* (fork. f. fr. *chemin de fer métropolitain* hovedstadsjernbanen), undergrundsbanen i Paris. Også undergrundsbanen i Moskva betegnes Metro.

metr(o-), 1) (*gr. métron* mål; versmål), a) vedr. mål og vægt; b) vedr. versmål; 2) (*gr. métrōs* moder) moder-; 3) (*gr. métra* livmoder), livmoder-.

Metro-Goldwyn-Mayer ['mæ'tro'go'ldwin 'mæ:ər], amer. filmselskab. Oprettet 1924 som en sammenslutning af Samuel Goldwyns Goldwyn-Pictures (stiftet 1918) og Louis B. Mayers (f. 1885 i Minsk, Hviderusl.) Metro-Film (stiftet 1920).

metrol'o'gi' (*metro-¹* + -logi), læren om de til forsk. tider hos de forsk. folk anv. mål- og vægtsyst.

metro'no'm (*metro-¹* + *gr. nómos* lov), taktmåler, et urværk, der benyttes til at angive tempoet i et musikstykke.

Oversigt over metersystemet.

Længdemål.			
1 myriameter (mrm).....	= 10 000 m	1 decimeter (dm).....	= 0,1 m
1 kilometer (km).....	= 1000 m	1 centimeter (cm).....	= 0,01 m
1 hektometer (hm).....	= 100 m	1 millimeter (mm).....	= 0,001 m
1 dekameter (dam).....	= 10 m	1 mikron (μ).....	= 0,001 mm
1 meter (m).....	= 1 m	1 millimikron (mμ).....	= 0,001 μ
Flademål.			
1 kvadratkm (km ²).....	= 1 000 000 m ²	1 kvadratdm (dm ²).....	= 0,01 m ²
1 hektar (ha).....	= 10 000 m ²	1 kvadratcm (cm ²).....	= 0,0001 m ²
1 ar (a).....	= 100 m ²	1 kvadratmm (mm ²).....	= 0,000 001 m ²
1 kvadratm (m ²).....	= 1 m ²		
Rummål.			
1 kubikm (m ³).....	= 1000 dm ³ = 1 kiloliter (kl)		
0,1 kubikm.....	= 100 dm ³ = 1 hektoliter (hl)		
0,01 kubikm.....	= 10 dm ³ = 1 dekaliter (dal)		
1 kubikdm (dm ³).....	= 1 dm ³ = 1 liter (l)		
0,1 kubikdm.....	= 0,1 dm ³ = 1 deciliter (dl)		
0,01 kubikdm.....	= 0,01 dm ³ = 1 centiliter (cl)		
1 kubikcm (cm ³).....	= 0,001 dm ³ = 1 milliliter (ml)		
1 kubikmm (mm ³).....	= 0,000 001 dm ³ = 1 mikroliter (μ)		
Vægt.			
1 ton (t).....	= 1000 kg	1 decigram (dg) =	0,0001 kg
1 metercentner.....	= 100 kg	1 centigram (cg) =	0,000 001 kg
1 kilogram (kg).....	= 1 kg	1 milligram (mg) =	0,000 001 kg
1 hektogram (hg).....	= 0,1 kg	1 mikrogram (μ) =	0,001 mg
1 dekagram (dag).....	= 0,01 kg	1 meter-karat (ka) =	200 mg
1 gram (g).....	= 0,001 kg		

me'tropolis (metro-²) + gr. pólis by), moderby, hovedstad.

metropo'lit (af metropolis), opr. betegn. for biskoppen i provinshovedstaden; i den ortodokse kirke står m ml. patriarken og ærkebispem; i den kat. kirke er m nærmest d. s. s. ærkebiskop.

metropoli'ta'n- (af metropolis), hovedstads-.

Metropolitan Museum of Art [mæ'tro-'palatn mju:'ziəm af 'art] (eng. arkunst) i New York, Central Park, grl. 1870, udvidet ved store donationer. Afd. for Ægyptens, Grækenland-Roms, Nærorientens, Fjernostens, middelalderens, Renæssancens og Den Nyere Tids kunst. Endv. amer. samling af malerier, grafik m. m.

Metropolitan Opera House [mæ'tro-'palatn 'opə'rə 'haus], New Yorks operascene, åbnet 1883; brændte få år efter og blev genåbnet 1893.

Metropoli'ta'nskolen, kbh. skole, grl. 1209 af Peter Sunesen som domskole, knyttet til Frue Kirke. Til 1918 eneste statsgymnasium i Kbh. 1938 flyttet til tidl. Femmers Seminarium.

metrorrhagi [-ra'gi'] (metro-²) + -rhagi), livmoderblødning uden for menstruations-

'metrum, flertal *metra* (lat., af gr. *metron* mål), d. s. s. versmål.

Metsu [mæ'tsy], *Gabriel* (1620-67), holl. maler. Muligvis elev af Gerrit Dou i Leiden. Hans elskværdigt opfattede

Gabriel Metsu: Fiskekonen og Hendes Kunde. (Wallace Collection).

genrebilleder udmærker sig ved en finhed og sødme i farven, der er uden side-
stykker i holl. kunst. *En Kone, der Sælger Frugt og Sild* (kunstmus., Kbh.), *Eble-skællersken* (Nivågård).

Mette, da. kvindenavn, udviklet af Margaretha.

'Metternich [-nix], *Clemens von* (1773-1859), østr. politiker. Udenrigsmin. 1809, søgte efter Østr.s nederlag forståelse m. Napoleon; svingede 1813 over til De Allierede, førende på Wienerkongressen 1814-15. Stod i de fig. år som udtryk for den fyrstepolitik, der (om forønden med hensyns magtanv.) modsatte sig frihed og folkestyre. Styrtet 13. 3. 1848 ved revolution. (Portræt).

Me'tusalem, den af menneskenes urfædre som blev ældst (969 år), 1. Mos. 5, 27.

me'tyl (af metylen), kem., det organiske radikal -CH₂.

metylalkohol, CH₃OH, *metanol*, *karbinol*, *træsprit*, den simplest sammensatte alkohol. Farveløs vædske med ejendommelig lugt, kp. 64,7°, vf. 0,81 v. 0°. Dannes sammen med andre produkter v. trædestillation. Fremst. tekn. af brint og kulilte. m anv. til fremst. af det vigtige formaldehyd og som antifryse-middel, denatureringsmiddel for alkohol og opløsningsmiddel især i farve- og lak-industrien. Giftigt, (jammelse af nervesystemet, blindhed).

me'tylami'n CH₃NH₂, farveløs luftart, kp. = 6°, lugter som og er nær beslegtet med ammoniak. m er meget letopløselig

C. v. Metternich.

C. J. de Meza.

i vand. Opløsningen reagerer basisk. m findes i trædestillater, sildelage m. m.

metyl-butadien, 2-m, d. s. s. isopren.

mety'l'e'n (gr. *méthyn* vin), det organiske radikal -CH₂.

mety'l'e'nblåt, heterocyklisk org. farvestof. Anv. som tekstilfarvestof, især til bomuld, og indikator v. visse biokem. reduktions- og oksydrationsprocesser, bl. a. v. undersøgelser af kød og mælk til føde-midler, til farvning af mikrosk. præparater, og som modgift mod blåsyre. kan erstatte et af legemets iltning-enzymmer.

me'tyl'jod'i'd, CH₃J, jodmetyl, farveløs vædske m. kp. 42,5°, som kan fremst. af metylalkohol og jod under tilstedeværelse af rødt fosfor. Anv. til forsk. kem. syntese, bl. a. af farvestoffer.

metylkautsjuk, betegn. for forsk. syntetiske kautsjuklignende stoffer som polymeriserer af dimetyl-butadien. Utilfredsstillende brugsegenskaber.

metylkinolin, d. s. s. kinaldin.

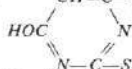
metylklorid, CH₃Cl, klormetyl, farveløs luftart m. kp. = 23°, som kan fremst. af metylalkohol og klorbrinte. m kan opbevares i vædskeform under tryk. Forhandles i trykbeholdere. Anv. som fyldning til kølemaskiner samt til lokalbedøvelse.

metylnitrat CH₃NO₃, vædske, som let eksploderer voldsomt. m kan fremst. af metylalkohol og salpetersyre.

metylorange el. heliantin, azofarvestof. Anv. under navnet m som indikator ved syre-base-titreringer, orangegul i basisk, orangebrun i sur opløsning. Anv. som tekstilfarvestof.

metylrødt, azofarvestof, anv. som indikator v. titreringer af svage baser. m er rødt i sur, gult i basisk opløsning.

metyltiouracil [-'tio-ura'si'l] (metyltiura-cil)

fremstilles ud fra tiourinstof og aceteddiksyreætylster. Modvirker dannelsen af thyreoidin, anv. derfor til behandl. af Basedows sygdom.

metylviolet, tjærefarvestof, i handelen som grønlinsende amorf stykker, der let opløses i vand og alkohol. Bruges til farvning af tekstiler, til kopistifter og blæk og i med. som desinficiens.

metylvæter, (CH₂)₂O, farveløs luftart, kp. = 23°, fremstilles af metylalkohol.

me'tyl'æty'l'keto'n (MEK), CH₃COCH₂CH₃, vigtigt opløsningsmiddel; anv. bl. a. til neglelak og neglelakfjerner.

Metz [mæ's], fr. by ved Mosel, 70 000 indb. (1946); vigtig fæstning, bet. læder-, maskin- og tekstilindustri, handel med landbrugsprodukter. - M kom 870 til ty. rige, bispedomme, fri rigsstad; fr. 1552; udbygget til fr. grensefæstn. i 17-18. årh.; omringet af tyske hære aug. 1870, kapitulerede okt. s. å. Under Tyskl. 1871-1918, afstået til Frankr. 1919. Ty. besættelse 1940-20. 11. 1944.

Metzner ['mæts-], *Franz* (1870-1919), ty.-bohmsk billedhugger. Hovedværk: *kolossalfigur til Folkelagsmonumentet* i Leipzig. Har desuden udført et *Mozart-mindesmærke* i Praha.

me'to'ker, den anden stavemåde for metoiker.

Méudon [mø'dɔ̃], fr. by ved Seine; 21 000 indb. (1946). Milit. lufthavn, flyve-maskinefabrikker m. v. Slot (1695), omgivet af parkanlæg af Lenôtre.

Meulen ['mø:ə(n)], *Adam Frans van der*

(1632-90), flamsk maler, Ludvig 14.s hofmaler. Har skildret slagscener, belejring af byer m. m. *Billedserier i Versailles og Louvre*.

Meulengracht ['møi'langrakt], *Einar* (f. 1887), da. læge, overlæge v. Bispebjerg Hosp. med. afd. B 1924. Prof. v. den kliniske praktikantundervisning 1935. Vidensk. arb. om blodets sygdomme og om visse forfølelssygdomme.

'Meum (gr.-lat.), slægt af skjærbloomstam. En art med findele blade er prydpilante i haver.

Meung, *Jean de*, se Jean de M.

Meunier [mø'nje], *Constantin* (1831-1905), belg. billedhugger og maler. Bl. hans malerier, flertallet med rel. motiver

Constantin Meunier: Havnearbejder. (Luxembourg-museet, Paris).

og skildringer af minearbejdere, kendes især *Frans af Assisi* (1862), *Tobaksfabrik i Sevilla* (1882). Fra ca. 1885 samlede M sig om skulpturen og skildrede i store monumenter, påvirket af Rodin, moderne industriarbejdertyper: *Drageren* (mus. i Antwerpen) og statuer og relieffer til det ufuldendte mægtige værk *Arbejdet* (dele i Luxembourg-mus., Paris).

Meurthe [mø'rt], 175 km l. fr. biflod til Mosel gnm. Lorraine.

Meurthe-et-Moselle ['mø'rt e mø'zæl], nordøstfr. dept. (del af Lorraine); 5280 km². 529 000 indb. (1946). Bet. industri og minedrift. Hovedstad: Nancy.

Meuse [mø:z], l) fr. navn på floden Maas; 2) fr. dept. omkr. M (del af Lorraine), 6 241 km²; 189 000 indb. (1946). Agerbrug, kvægavl og jernudsmeltning. Hovedstad: Bar-le-Duc.

meute ['mø:te] (fr.), et kobbel hunde (støvere) dresserede til parforcejagt.

MeV (fork. for millioner elektron-volt), en i atomfysikken anv. energienhed, som er den energi, en elektron får ved at gennemløbe en spænding på 1 million volt.

Mexcala, Río [mæ'ska-], flod i México på ca. 18° n. b.; udmunder i Stillehavet.

Mexi'ca'nske Havbugt, sp. *Golfo de México*, amer. *Gulf of Mexico*, randhav begrænset af USA, México og Cuba. Gnm. Florida Strait er M i forb. med Atlanterhavet og ved Yucatán-strædet med Carabiske Hav. Størst kendte dybde 3875 m. Areal 1,5 mill. km².

México (da. ['mæksiko], sp. ['mæhiko, -li-], i Spanien: *Méjico*, off. *Estados Unidos Mexicanos* [æ'stados u'ni'dos mæhi'kanos] (de forenede mex. stater), 1 969 000 km², 23 219 000 indb. (1947). (Kort se Nordamerika).

M deles i 28 stater, 1 forbundsdistrikt, (México City) og 3 territorier. Største byer: México City (hovedstad), Guadaluajara, Monterrey og Puebla. M ligger S f. USA ml. Stillehavet og Mexicanske Havbugt. Nordgrænsen dannes af Río Grande del Norte til El Paso; herfra forløber den mod V til Stillehavet lidt N f. Den Californiske Halvø. Mod S grænser

M til Guatemala og Br. Honduras. Krebsens vendekreds går midt gnm. M. Stillehavskysten er en havnefattig længdekyst med Den Californiske Halvø og Den Californiske Bugt, Golfkysten er en havnefattig klit- og strandsøst med korallrev om Yucatán Halvøen. Lavland findes kun i form af små kystletter samt på Yucatán Halvøen, det øvr. M er højland opfyldt af Cordillererne, der danner en fortsættelse af det vestlige USA's bjergkæder og højsletter. Det indre af M danner et 1000-2000 m h. udfyldningsplateau begrænset mod V af Sierra Madre Occidental (vestl. S. M.) opbygget af tertiært andesit, og mod Ø af Sierra Madre Oriental (østl. S. M.) bestående af sedimentar fra kridt. Mod syd afgrænses det mex. plateau ved 19° n. br. af en øst-vest løbende brudrand, nord for hvilken der findes talrige vulkankegler: Colima, Jurullo, Ztaccihuatl, Popocatepetl og Pico de Orizaba, der er M-s højeste punkt (5653 m). Her opstod 1943 vulkanen Parícutin. S f. brudranden findes Sierra Madre del Sur (sydl. S. M.) med vest-østlig retning afbrudt af en lavning tværs over Tehuantepec-tangen. Klima og plantebælte. M ligger i det nordl. passatbælte. Klimaet er tropisk, men mod NV og på højsletten subtrop. Der skelnes ml. tierra caliente, det hede lavland (0-700 m), uden frost; t. templada, det temp. land (700-2000 m), uden frost; t. fria, det kolde land (2000-3500 m), frost kan forekomme; t. helada, frostlandet (over 3500 m), uden kornavl. Eksempler på klimaforhold; Veracruz (15 m): januar: 21,9°; juli: 27,6°; nedbør 172,5 mm. México (2278 m): dec.: 11,9°; maj: 18,3°; nedbør 58,8 mm. NØ-passaten afløses om sommeren af monsuner. Nedbøren falder fortrinsvis om sommeren, mod NV dog om vinteren. Nedbøren er størst mod S og på den østl. Sierra Madre. Største delen af lavlandet er tropisk savanne med acacier, agaver, kaktus, en del palmer og smålunde af blåtræ. Mod N nær grænsen til Texas afløses savannen af subtrop. krat (chapparal). S f. Veracruz er den østl. S. M. dækket af en artsrig tropisk regnskov med ceder, mahogni, ibenholt, blåtræ, kakao og bananer. N f. Veracruz findes subtropisk regnskov med mange stedsgrønne ege og træagtige bregner. På højsletten og ved Den Californiske Bugt findes subtropisk busksteppe med kaktus og agaver. - Befolkning. 1946: Fødsels-hyppighed: 42,5/1000; dødelighed: 18,7/1000; tilvækst: 23,8/1000. Mestitser og indianere udgør 7/8, resten er kreoler; der er kun få negre, mod NV en del kinesere og japanere, en del af de store fortrinnsfolk og af ingeniørerne er udlændinge. - Over halvdelen af befolkn. bor på centralplateauet i den øvre del af tierra templada og den nedre del af tierra fria på 1/7 af landets areal, hvor den frugtbar vulkanske jord og det gunstigste klima findes. - Sproget er spansk. Det vigtigste af de gl. indianersprog var nahua, der har efterladt sig en del ord (som cacao, chocolate). Inden for litt. kan især nævnes digterne Gutiérrez Najera (1859-95) og Amado Nervo (1870-1919). Mont. 1 peso = 100 centavos. Mål og vægt. Metersystemet og gl. sp. enheder. - Erhverv. Vigtigt er landbrug. De indianske puebiosamfund har naturlusholdning, på smålodder dyrker de hovedsagelig majs og bonner samt lidt byg og alfalfa.

México City. Domkirken.

De store godser, haciendas, har fået en stor del af deres jord eksproprieret, men har stadig det bedste land og størstedelen af det kunstvandede. På store marker dyrkes her pulque-agaven og sisal-agaven, majs, hvede, alfalfa og bomuld osv. Andre haciendas har kvægavl, navnlig på plateauets nordl. del. Kaffeøsten og bananavlens er bet. Minedriften er overordentlig vigtig og leverer næsten hele eksporten.

	Ar	Produktion
Sølv.....	1947	1830 t
Guld.....	1945	15,5 t
Kviksølv.....	1945	567 t
Antimon.....	1945	8 753 t
Zinkmalm.....	1947	195 600 t
Blymalm.....	1947	223 200 t
Kobber.....	1947	63 480 t
Råolie.....	1947	8,1 mill. t

Produktionen af sølv var (1943) 38,6% af verdensproduktionen, af antimon (1939) 21,7%, af blymalm (1938) 15,8%. Industrien omfatter især bomuldsspinderi og væveri, tobaksfabrikker og sukkerfabrikker. Den gamle indianske vævekunst står stadig højt. USA behersker ca. 3/4 af handelen. -

Forfatning. M-s forfatn. af 1917, siden hypp. ændret, har skabt en forbundsrepublik, hvor de enkelte stater og territorier har et vist selvstyre. Det fælles parlament består af et senat (2 medl. for hver stat, i alt 58 medl.) og et deputeretkammer m. 147 medl. Valgret for alle mænd, der kan klare sig selv på hæderlig vis. Præsidenten vælges af folket på 6 år. - Katolicismen er den fremherskende religion, men under skarpe konflikter ml. kirke og stat er præsternes indflydelse stærkt begrænset. Trods lov om tvungen og gratis børneundervisning og et bet. arbejde på at oprette skoler er der et stort antal analfabeter. -

Historie. Bl. indianerne i M var i det sydl. mayakulturen fremherskende i hvert fald fra tidl. middelalder, mens det øvr. M i middelalderen beherskedes af toltekerne, fra 14.-15. årh. af aztekerne, der skabte omfattende rige m. centrum i nuværende By México (Tenochtitlan). 1521 angreb Cortés M og lagde det under Spanien. M blev vicekongedømme, gav Span. store mængder ædelmetal, mange hvide indvandrede. Efter den sp. revolution 1820 rejste M sig og blev efter lange indbyrdes kampe republik. Efter kort frlg m. USA måtte M 1848 afstå Texas og alt område indtil Rio Grande samt Californien og Ny México. Efter konflikt ml. klerikale og liberale sejrrede kirkens modstandere med Juárez 1861, og de klerikales forsøg på at styrte ham ved fr. hjælp og ærkehertug Maximilian af Østr. som kejser førte til nederlag og Maximilians henrettelse 1867. 1884-1911 styredes M diktatorisk af Porfirio Diaz, der trods af hårdhed opnåede bet. materielle fremskridt; efter hans fald fulgte langvarige kampe og konflikt med USA. Efter 1920 søgte M at føre arbejdervenlig politik, vendte sig mod fremmed kapital og (1934) mod den kat. kirke. Konflikten m. udenlandske oliekoncessionshavere førte t. skarpe sammenstød, da M 1938 nationaliserede olieudvindingen. 1940 overlod M flådestøttestruktur til USA, efter Japans angreb på USA erklærede det Aksemagterne krig maj 1942.

México [mæ'hiko, -fi] (la Ciudad de [sju]da ðe-] México), i daglig tale ofte México City, republikken M-s hovedstad, 1 652 000 indb. (1946), i forbundsdistriktet M i den sydl. del af centralplateauet V f. Texcoco Søen i 2255 m højde i en stor dalsænkning omgivet af høje vulkantoppe. M er bygget på aztekohovedstaden Tenochtitláns ruiner og er kulturelt, erhvervs mæssigt og trafikalt landets centrum. Ved Plaza Zocalo ligger den smukke domkirke, det fhv. rådhus og regeringsbygningen, herfra fører M-s strogaded Avenida Madero gnm. den gamle bydel til Teatro Nacional, videre gnm. Avenida Juárez med luksushoteller og skyskrabere til den 4 km lange, pragtfulde boulevard, Paseo de la Reforma, der fører ud til Chapultepec-parken med præsidentens sommerresidens.

Meyer, Adolph Charles (1858-1938), da. soc. dem. Opr. maskinarbejder; journalist, folketingsm. 1895-1932. Ivrig for arbejderdræt; afholdsagitor; skrev digte og erindr.

Meyer [maior], Conrad Ferdinand (1825-98), schw. forfatter. Dyrkede især Renaissance-novellen i en lidt maniceret stil og med hang til det dekorative, Die Hochzeit des Mönchs (1884).

Meyer [maior], Eduard (1855-1930), schw. historiker. Hovedværker: Geschichte des Altertums 1-5 (1884-1902) og Caesars Monarchie (1918).

Meyer, Ernst (1797-1861), da. maler, især ital. folkelivsmotiver.

Meyer [maior], Hannes (f. 1889), schw.-ty. arkitekt. Hovedværk: den funktionalistiske arbejderhøjskole i Bernau ved Berlin. Leder af Bauhaus Dessau 1928-30. Udvandrede til Rusl. i beg. af 1930-erne og rejste senere til Amer.

Meyer [maior], Heinrich (1760-1832), schw. maler og kunsthof. Venskab med Goethe, hvis medarbejder han blev. Dir. for akad. i Weimar.

Meyer, Henning (f. 1885), da. psykolog og pædagog. Indførte standardiserede standpunktprøver i Danm. (1926). Første da. skolepsykolog (Frbg.). Leder af skolepsyk. udvalgs arbejder fra 1939.

Meyer, Johannes (f. 1884), da. skuespiller. Deb. 1905, 1905-07 v. Dagmar-teatret, 1907-16 og 1935-41 v. Folketeatret, 1916-35 v. andre kbh. scener, 1941 til Det Kgl. Teater. M har udført et omfattende repertoire, fra klass., komiske roller til alvorlige og betydningsfulde skikkelser i det mod. drama samt fra 1910 medvirket i fl. film.

Meyer, Karl (1862-1935), da. kemiker. Har udgivet Meyers Værelsesikon (1902-04, fl. senere udg.) og Meyers Konversationsleksikon (1919-21).

Meyer, Kirstine (f. Bjerrum) (1861-1941), da. fysiker og pædagog. Belyst gnm. omfattende historisk-fysiske undersøgelser Ole Romers og H. C. Ørstedes opdagelser.

Meyer, Leopold (1852-1918), da. fødselslæge og gynækolog. Prof. ved Kbh.s Univ. 1897. Bet. pædagog.

Meyer [maior], Lothar (1830-95), ty. kemiker. Har udført grundlæggende fys.-kem. arbejder, således over katalyse, for-dampning og smeltning og over grundstof-fernes periodiske system.

Meyer, Ludvig B. (1780-1854), da. læk-sikograf. Udgav 1837 en lille fremmed-ordbog, hvis senere (større) udgaver stadig bærer hans navn (sidste udg. 1924).

Meyer [maior], Markus (d. 1536), lybsk general. Kæmpede under Wullenwever, fanget ved Helsingborg 1535 og anbragt på Varberg slot, som han med borgernes hjælp blev her over. Overgav sig 1536, henrettet efter tortur.

Meyer, Tove (f. 1913), da. forfatterinde. Hendes debut, digtsaml. Guds Puden (1935) er påvirket af Helge Rode; siden mere selvstændig udvikling som lyriker, navnlig i Skygger på Jorden (1943).

Meyer, Wilhelm (1824-95), da. ørelæge; den første, der erkendte og beskrev de adenoidiske vegetationer.

Meyerbeer [maiorbe:er], Giacomo (egl. Jacob Liebmann Beer) (1791-1864), ty. operakomponist. Jøde. 1826 til Paris, 1842 generalmusikdirektør i Berlin. Kendtest bl. hans værker er Robert le diable (1831, Kbh. 1833), Les Hugenots (1836, Kbh. 1844), Le prophète (1849) og L'Africaine (1865).

Meyerothof [maiorho:f], Otto (f. 1884), ty. fysiolog (læge). Undersøgelser over de kemiske omsætninger i musklerne. 1922 nobelpris i med. (s. m. A. V. Hill); fra 1935 i USA.

Meyer-Lübke [maior-], Wilhelm (1861-1936), schw. romanist, førende inden for sin videnskab. Grammatik der romanischen Sprachen 1-3 (1890-1902), Romanisches Etymologisches Wörterbuch (3. udg. 1935).

Meyerson [maier'sø], Émile (1859-1933), fr. filosof. Skr. bl. a. Identité et réalité (1908), De l'explication dans les sciences (1920), Le cheminement de la pensée (1931).

Meyn [mai'n], Peter (1749-1808), da. em-

bedsarkitekt. Hovedværker: *Kirurgisk Akademi* i Bredgade (1785-87), *stuer, butikspavilloner og porte omkr. Kongens Have* (1803-05).

Meyrink ['mairɪŋk] (egl. Meyer). *Gustav* (1868-1932), østr. forfatter. Dyrkede det mystisk-fantastiske og okkultistiske. Hovedværk: *Der Golem* (1915, da, 1919).

Meynsbug ['maiznɔ:bu:k], *Malwida von* (1816-1903), ty. forfatterinde. Skrev *Memoiren einer Idealistin* (1876). Omgikkes Wagner, Nietzsche, Liszt og Rolland.

Meza [dø'me:sa], *Christian Julius de* (1792-1865), da. officer. Deltog med berømmelse i krigen 1848-50; nytår 1864 overgenerall, tog 4. 2. beslutning om rømnings af Dannevirke-stillingen. M-s handle-måde angrebse voldsmot i Kbh. af pressen, og 28. 2. gennemførte Monrad M-s fjernelse, tildels fremkaldt ved den ekscentriske M-s selvhøvdelse. I eftertiden har de fleste anset Dannevirkes rømnings f. militært nød. (Portræt sk. 3008).

Mézenc, Mont [mø me'zø:ŋk], Cevenneres højeste bjergtop (1754 m); består af trakty.

Méziers [me'zi:ær], fr. jernbaneknudepunkt ved Meuse; ca. 11 000 indb. **mezza'nin** [da. [mæ:sa-], ital. [mæ:d:za-]] (ital. mezzo halv), lav, indskudt etage, oftest ml. stue og 1. sal.

mezza voce ['mæ:d:za 'votʃe] (ital: halv stemme), med dæmpet stemme.

mezzo ['mæ:d:zo] (ital.), middel, mellem; *mus.*, m-forste, halvstærkt, m-piano, halvsagt.

Mezzo punto ['mæ:d:zo] (ital: halvt knipling), en sammenblanding af syet og kniplet knipling.

mezzo sopran, fr. *bas-dessus*, kvindestemme, hvis omfang ligger iml. sopran og alt.

mezzo-tinto [mæ:d:zo-] (ital. *mezzo* halv + *tinto* farvet), 1) i malerkunst overgangstone ml. lys og skygge; 2) sortekunst.

mezzotinttryk, i kobberstik den såk. skrabemanér. Anv. nu næsten udelukkende ved stålstik.

Mezőtúr ['mæ:zø:'tu:r], ung. by SØ f. Budapest; 28 000 indb. (1941).

M.F. fork. f. eng. *motorferry*, motorfærge. **mf, mix.**, fork. f. mezzoforte, se mezzo. **M. F.**, fork. f. medlem af Folketinget. **m. f. p.**, fork. f. lat. *misce, fiat pulvis* bland og gør et pulver.

Mg. kem. tegn for magnesium.

mg. fork. f. milligram.

m. g., fork. f. fr. *main gauche* [mø'gø:ʃ], venstre hånd.

Mgr., fork. f. fr. Monseigneur.

mi, i de romanske sprog betegn. for tonen e. mi-, fr. forstavelse: halv.

Mianja ['mja a], *José* (f. 1877), sp. general, ledede Madrids forsvar mod Franco 1936. Efter Negrins fald marts 1939 formand for forsvarsrådet, gennemførte kapitulationen. Undkom til Algier, senere i México.

miami [mai'äma, -mi], N-amer. indianerstamme med algonkinsprog, opr. omkr. mellemste Ohio River, nu i Oklahoma.

Miami [mai'äma], vinterkursted, badested i S-Florida, USA med stærkt stigende indbyggertal, 172 000 indb. (1940), deraf 37 000 negre.

Miami-Eriekanalen [mai'äma 'iri-], 440 km l. kanal i Ohio, USA; forbinder Ohio River (v. Cincinnati) med Erie Søen (v. Toledo). Bygget 1820-35.

miaose ['mjo:dzø], primitivt agerbrugsfolk med tibeto-burmansk sprog i SV-Kina, rest af Kinas urbefolkning.

mi'asme (gr. *miasma* besudning), forældet betegn. f. smitte, som overføres uden direkte berøring med den syge el. hans ting.

Micawber [mi'kä:bø], person i Dickens' roman »David Copperfield«. En forhøjet, men ukuelig optimist, hvis slagord er »noget vil vise sig«. Modellen var Dickens' far.

Mich., off. fork. f. staten Michigan, USA.

Michael [-ka'ø] (hebr: hvem er som Gud), den øverste af de 7ærkeengle og Israels skytshelgen i senjødedommen. Hans dag, Mikkels dag (29. sept.), blev festdag i kristenheden, især hos germanerne.

Michael af Rumænien. Karin Michaëlis.

Sophus Michaëlis. Chr. Michelsen.

Michael, kaldet *Hr. M* (ca. 1500), da. præst og digter. Af hans 3 rel. rimværker, der alle viser poet. evne, er i hvert fald passionsdiget *Jomfru Maria Rosenkrans* afhængigt af eur. Maria-litt. **M** virkede i Odense.

'Michael, otte *byzantinske kejser*: Michael 2., reg. 820-29, grl. det frygiske dynasti (820-67). - Michael 8., reg. 1259-82, grl. dynastiet Palæologos ved at afsætte huset Láskaris. Genvandt Konstantinopel 1261.

'Micha'el, rum. *Mihai* [mi'tai:] (f. 1921), *konge af Rumænien* 1927-30, 1940-47. Son af Carol (Karl) 2. og Helene af Grækenland, besteg tronen som umyndig 1927, fratrådte 1930, da faderen trods sin arveretsfragselig tog magten. Atter konge ved Carlos abdikation sept. 1940, bojede sig for Antonescus tyskvnl. diktatur til aug. 1944, da **M** styrtede Antonescu og sluttede våbenstilstand. Efter gentagne konflikter m. Groza og rum. kommunister abdicerede **M** 30. 12. 1947 og forlod landet jan. 1948. Maj 1948 frataget formue og statsborgerret i Rumæn. Juni 1948 g. m. prinsesse Anne af Bourbon-Parma. (Portræt)

Michael, russ. *Mihail* [mi'tai:] (1596-1645), russ. især 1613-45, første Romanov. Støttet af sin fader, Fjodor R. (Filaret), standse **M** borgerkrigen i Rusl.; måtte 1617 i Stolbova afstå Ingermanland og Keksholm len til Sv.; afstod Smolensk til Polen.

Michael, russ. *Mihail* [mi'tai:], russ. *storfyrster*. Mihail Niko'lajevitj (1832-1909), søn af Nikolaj I., ledede krigen i Armenien 1877-78. - Mihail Aleksandrovitj (1878-1918), broder til Nikolaj 2., afslog kronen efter dennes abdikation 1917.

Michaelis [mi'xø:'lis], *Georg* (1857-1936), ty. rigskansler 1917 efter Bethmann-Hollweg, skulle dække militærreg. mod rigsdagens kritik; savnede kraft, faldt v. konfl. m. soc.dem.

Michaëlis [mi'xø:'lis], Johann David (1717-91), ty. orientalist og teolog. Teol. værker, samt en hebr. og en arab. gramm.

Micha'elis [mika-l, *Karin* (f. 1872), da. forfatterinde. 1895 g. m. Sophus **M**. Hendes internat. berømmelse skyldes især romanen *Den Farlige Alder* (1910) og *Biblerien* (for børn) i 1930'erne. Kunstnerisk højest når hun i 5-bd-romanen *Træet på Godt og Ondt* (1924-30) og *Mor* (1935). Sikker kvindesyk., uhemmet associationsløb i fortællemand (med rig anv. af »indre monolog«), en suveræn og bizar fantasi og rig menneskelig varme. (Portræt).

Micha'elis [mika-], *Sophus* (1865-1932), da. forfatter. Af hans digtsaml., hvori retorik og intimitet veksler, fremhæves *Solblomster* (1893), *Livets Fest* (1900) og *Blåregn* (1913). Af hans skuespil blev det ret udvendige *Revolutionsbryllup* (1906) en verdenssucces. Som prosaist påvirket af Flaubert og J. P. Jacobsen; romanerne *Æbø* (1895), *Den Evige Søvn* (1912) (om Napoleon) og *Hellener og Barbar* (1914) såvel som hans digte røber en nyromantiker, der har gennemgået naturalismens skole. Dygtig leder af Da. Forf. forening gnm. 17 år. (Portræt).

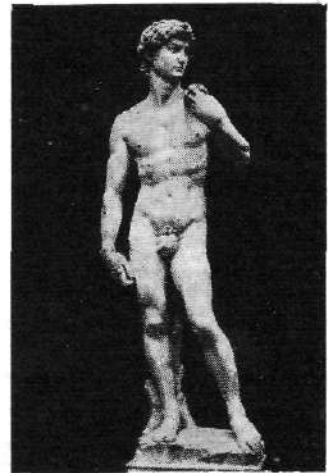
Micha'elis de Vasconcellos [vå'kø:'sø'lu:], *Carolina* (1851-1925), ty. romanist, portug. gift; har især beskæftiget sig med portug. filologi.

Michael Kohlhaas ['kø:ha:s], novelle af Heinrich v. Kleist, udg. 1808. Jfr. Kohlhase, H.

Michaelsen [-'ka'l-], *Joseph* (1826-1908), da. postmand, foreslog 1859 bl. a. den internat. transitportos afskaffelse, men forslaget blev først 1868 kendt i udlandet, og **M** opnåede ikke internat. anerkendelse som første forslagsstiller for denne tanke, hvorpå Verdenspostforeningen hviler.

Michel, Claude, se Clodion.

Michelangelo [mikel'andzelo], egl. *Michelagnolo Buonarroti* (1475-1564), ital. billedhugger, maler og arkitekt; embedsmandsson, opvokset i Firenze. Kunstn. udd. hos Ghirlandajo (1488) og Donatello elev Bertoldo (1489). Inden sit 20. år fuldførte **M** reliefferne: *Madonna ved Trappen* og *Kentaurslaget* og en statue af *Den Hell. Prokulus*; fra de fig. år, hvor den for **M**-s manddomsværk karakteristiske brydning ml. hedensk skønhedsglæde og stræben efter udtryk for kristent sjælevil allerede spores, og hvor den række af store, ikke fuldt udførte bestillinger, der skulle komme til at præge **M**-s ydre skæbne, begynder, er bl. a. en *Pietà* (1498, St. Peterskirken) og en kolossalstatue af *David* (1501-04). 1505 kaldtes **M** af pave Julius 2. til Rom for der at udføre hans mausoleum; det afbestiltes 1506 til **M**-s forbitrelse efter at store forår. var gjort, bestiltes igen 1513 (efter pavens død af hans arvinger), plagede **M** i årevis og fuldførtes først 1545 (kæmpestatuen af *Moses* dog allerede 1513) i en i forh. til udkastene stærkt reduceret og utilfredsstillende skikkelse (S. Pietro in Vincoli, Rom). Efter forsoning m. Julius 2. (1506) udførte **M 1508-12 *loftsmalerierne i Det Sixtinske Kapel*, omfattende 13 billeder m. motiv fra G. T., portrætter af 7 profeter, 5 sibyller og som ornament et mylder af nøgne menneskelegemer. Efter Leo 10.s tronbestigelse overdroges det **M** at udføre facaden til Mediceerkirken S. Lorenzo i Firenze; 1520 ophævedes kontrakten inden forarbejdernes afslutning; nærmere fuldførelsen nåede han med *Mediceernes Kapel* (bestilt af kardinal Giulio, fra 1523 pave Clemens 3.), hvorfra to gravmæler (af opr. 4 planlagte) og 7 figurer blev udført (først opstillet 1563). 1534 forlod **M** for bestandigt Fi-**

Michelangelo: David. (Firenze).

Michelangelo: Sibylla Delphica. (Detail af freske i Det Sixtinske Kapel, Rom.)

renze, kaldet af den nye pave (Paul 3.) til Rom for at udsmykke altervæggen i Det Sixtinske Kapel med et *Dommedagsbillede*; dette 12 x 14 m store freskomaleri, udført i modreformationens (og Dantes) ånd (1536-41), blev M-s sidste storværk som billedkunstner. - M-s arb. som arkitekt tilhører væsentlig hans ældre dage. Hans største og til tider plagsomme opgave var *videreførslen af Peterskirken*, ved hvilken han blev (ulønnet) overarkitekt 1547. 1558-60 skabte han den store træmodel (bevaret v. kirken), hvorefter kuppelen er opført. Hans idé var en afgørende forbedring af Bramantes projekt, hvis murværk han måtte forstærke af statiske grunde, men hvis lige-armede grundplan han forgæves kæmpede for, af hensyn til kuppelen, der *unægtelig* er mindre *frít syndig* fra Peterspladsen p. gr. af det nuværende, lange skib. Udført af andre efter M-s død står kuppelen, vel den første, der i sin komposition lægger lige stor vægt på såvel ydre som indre effekt, ligefuld som et storværk af M. - Af andre rom. bygninger, hvortil M-s navn er knyttet, kan nævnes *Palazzo dei Conservatori* (byrådet), der 1564-68 forandredes efter hans tegninger, *Palazzo Senatorio facade*, *Porta Pia* o. a. M-s arb. har haft enestående bet. for kunstens hist.; han frigjorde sig fra Renæssancens krav om harmoni og enkelhed og stræbte efter udtryk for sit lidenskabelige, demoniskgeniale sind i skildringer af voldsomme bevægelser, svulmende kraft og overmenneskelig strengthed og pathos; både i billedkunst og arkit. forberede han på afgørende måde barokken. (Ill. se endv. Moses).

Michelet [mi'ʃlɛ], *Jules* (1798-1874), fr. historiker. Prof. 1833-51, fjernet som modstander af Napoleon 3. Skr. om Renæssancen; Frankrigshistorie; berømt skildr. af Den Fr. Revolution (1847-53), hvor M med blændende fremstillingskunst går ind for frihedsideerne.

Michelet [mi'ʃlɛ], *Marie Elisabeth* (f. 1866), no. forfatterinde. Stifter af Nordens Husmoderforbund, virksom deltagelse i kvindesagsbevægelsen. Har udg. talr. yndede børnebøger.

Michelin [mi'ʃlɛ], *André* (1853-1931) og broderen *Edouard* (1859-1940), fr. fabrikanter. De første, der anv. luftgummiringe til automobiler (1895). Fabrikker i Fr., It. og Engl.

Micheline [mi'ʃlin] (efter *André Michelin*), lettegget jernbanemotorvogn med luftgummihjul.

Michelozzi [mike'lotsi], *Michelozzo di Bartolommeo* (1396-1472), ital. billedhugger, arkitekt og medaillør. Har s. m. Donatello udført pave Johannes den 23. gravmæle i baptisteriet i Firenze; men hans hovedværk er *Palazzo Medici-Riccardi* i Firenze (ca. 1444-52) og *Bartolommeo Aragazzis gravmæle* i domkirken

i Montepulciano. M stod på overgangen fra gotikken til Renæssancen.

Michelsen [-køl-], *Carl* (1853-1921), da. hofjuveler, medstifter af Kunstindustrimuseet.

Michelsen, Carl Richard (1874-1949), da. telefontekniker. Adm. direktør for K.T.A.S. 1934-44.

Michelsen [m'ikalsøn], *Christian* (1857-1925), no. politiker. Skibsreder i Bergen; venstremænd, 1903-05 medl. af min. Hagerup. Under skærpeisen af no.-sv. modsætning om konsulatssagen fremtvang M den forhandlingsvenlige Hagerups fald, dannede marts 1905 ministerium og gennemførte unionsoprøbet; nægtede godkendelse af Oscar 2.s veto mod konsulatloven og lagde, da kongen nægtede at tage imod afskedsansøgning, magten i Stortingets hånd. Ledede reg. videre i kraft af stortingsbemyndigelse ved Unionens sprængning, opnåede fredelig løsning af stridsspørgsmålene m. Sv., gennemførte valg af Håkon 7. Ledede ministeriet til okt. 1907. (Portræt sp. 3015).

Michelsen [m'ikal-], *Hans* (1789-1859), no. billedhugger; elev af Thorvaldsen; *apostelfig.* (afs). 1839, Trondheims domkirke, buste m. m.

Michelson [m'aikis(ə)n], *Alberti Abraham* (1852-1931), amer. fysiker. Konstruerede interferometret, hvormed han påviste, at lyshastigheden er ens i jordens bevægelsesretning og vinkelret derpå, hvilket danner grundlaget for relativitetsteorien. Udmålte ved interferometret normalmeteren i lysbølglængder og konstruerede et særligt interferometer til måling af stjernediametre. Nobelpris 1907.

Michiel [mi'ʃi:l], *Mester, egl. Sitow, Michel* (ca. 1469-1525), nederl. maler; vistnok elev af Memling. 1492 ved det sp. hof. 1514 i Danm., hvor han udf. det ypperlige portræt af *Christian 2.* (kunstus., Kbh.).

Michigan [mi'ʃəgən] (fork. *Mich.*), stat i USA; 150 774 km²; 5 256 000 indb. (1940; 1947: 6 069 000), 34,7 pr. km²; 208 000 var negre; 65,7% boede i byerne. Hovedstad: Lansing; største by: Detroit. M består af to halvøer, en nordl. ml. Øvre Sø og Michigan Sø, og en sydl. ml. Michigan Sø og Huron Sø. M er et bakket morænelandskab i 200-400 m højde. Jorden er frugtbar, nær søerne lagedelt ler. Arealet af løvskov er betydeligt, især mod N. - *Erhverv.* Agerbruget frembringer især majs, havre, hvede og kartofler; 1944 producerede M 38 000 t kobber (gediget kobber på Keweenawhalvøen) og bearbejdede 80,3 mill. t jernmalm fra lejerne ved Øvre Sø, d. v. s. fra Minnesota, Wisconsin og Michigan. Af salt produceredes 1944 3,9 mill. t = 27,3% af USAs prod. Industrien er vigtigste erhverv; Verdens største automobilfabrikker i Detroit, desuden papir, kemikalier, møbler osv. - *Historie.* M udforskedes 1634; fransk kolonisation fra 1668; engelsk 1763; under USA efter 1796; territorium 1805; stat 1837. (Kort sp. 3019-21).

Michigan Søen [mi'ʃəgən], eng. *Lake M.*, den næststørste af de 5 Canadiske Søer, helt tilhørende USA; 58 014 km², vandspejlet 177 m o. h. Længde 517 km, bredde 190 km, største dybde 281 m. Gnm. Mackinac Strædet er M i forbindelse med Huron Søen. Ved bredden byerne Milwaukee, Chicago, Gary.

Micipsa, numidisk konge 149-118 f. Kr., søn af Masinissa, hjælp Rom mod Karthago i 3. puniske krig 149-146.

Mickey Mouse [miki 'maus], da. *Mikkel Mus*, amer. tegnefilmfigur skabt 1926 af Walt Disney.

Mickiewicz [mits-'kjevits], *Adam* (1798-1855), po. lyriker og epiker, romantiker, Polens nationaldigter. Boede først tvangsflyttet i Rusl., *Krims-sonetter* (1826), drog senere til Fr. Skrev sit store

Mickey Mouse.

epos *Pan Tadeusz* (1834). Prof. i slav. sprog ved Collège de France 1840-44. Forsøgte under Krimkrigen at danne en po. legion i Konstantinopel, men døde.

Micklers keton (p,p'-tetrametyldiaminobenzofenon) er et vigtig udgangsstof for difenylmetanfarvestoffer (auraminer); fremstilles af fosgen og dimetylamin.

Microporum (gr. *mikrós lille + sporé*), slægt af de til knopcelleskimmelsvampene hørende hudsvampe, der angriber hudsække og hår hos pattedyr (deriblandt mennesker), hvorved hårene falder af, så der opstår hårløse partier (ringorm).

Midas, frygisk sagnkonge; fik af Dionysos evnen til at forvandle alt, han rorte ved, til guld; da han i en musikamp ml. Pan og Apollon havde tilkendt Pan sejren, fik han æseløren af Apollon.

middag, det tidspunkt, da klokken er 12 efter henh. sand soltid, middelsoltid el. zonetid (sand m., middelmiddag, borgerlig middag).

middagsblomst (*Mesembryanthemum*), slægt nær salturtfam. Urter el. halvbuske med mods., kødfulde blade. Blomster fentallige med mange, lange, smalle, ofte stærkt farvede kronblade. 800, mest syd-af. arter; nogle vokser skjult i sandet, så kun bladeviser og blomster, hvilke sidste især udfolder sig i middagstimerne, rager op; andre ligner af form og farve sten. Mange dyrkes som prydanter, f. eks. isplanter og hottentotfigen.

middagsbredde, *sev.*, skibsgeogr. bredde kl. 12.00.

middagsøjde, solens højde, når den ved middag er størst. Måling af m benyttes i astron. navigation som et simpelt middel til at finde den geogr. bredde.

middagslinie, *astron.*, nord-syd-linie.

middel-, se også mellem-

middelafvigelse el. *standardafvigelse*, udtryk for et individmateriales spredning omkr. middelværdien. Betegnes ved S el. s og beregnes som kvadratroden af summen af individernes afvigelser i 2. potens divid. m. individantallet.

middelalderen, tiden ml. oldtiden og den nyere tid. M-s beg. sættes forsk. ml. år 200 og 800, dens afslutning til opdagelserne el. Reformationen.

middelalderlatin, det latin, der i middelalderen anv. som litt.sprog og off. og internat. sprog. m var en fortsættelse af senlatin, ordforrådet prægedes af lån fra de nat. sprog, der også tit har påvirket syntaksen. m-s uklassiske præg skaffede det senere tiders foragt (»munkelatin»).

Middelboe [mi'd'ɔbo'], *Bernhard* (1850-1931), da. portræt- og genremaler; efter at have lært zinkstnsningens teknik i Paris oprettede M 1891 en reproduktionsanstalt i Kbh.

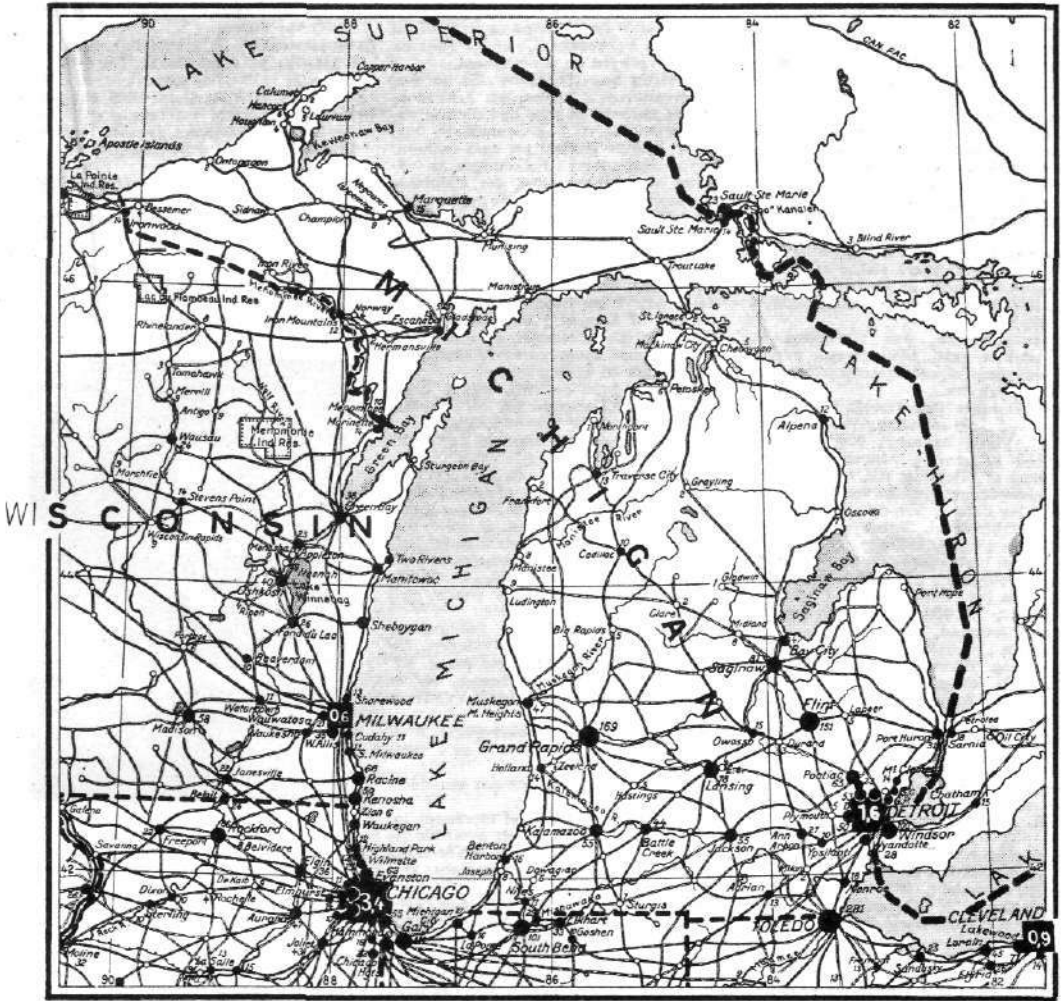
Middelboe [mi'd'ɔbo'], *Niels* (f. 1887), da. fodboldspiller; 15 landskampe. I en år-række som amatør anfører på den eng. klub Chelsea's professionelle hold.

Middelburg [mid'dəbur], by på øen Walcheren, Sv.-Holl., hovedstad i prov. Zeeland; 20 000 indb. (1947). Halvdelen af byen med talrige gl. bygn. blev ødelagt 1944, bl. a. det gotiske rådhus fra 1506, som var en af Holls smukkeste verdslige bygn. (vil blive restaureret).

Middelfart, da. købstad på NV-Fyn; 8460 (1945 m. forstæder 8896) indb. (1948). Gl. kirke, sindsygehospital (945 seng), enkelte bindingsværkshuse, bl. a. Henner Frisers Hus (museum), slottet Hindsgavl, Kabel- og trådfabrik, jernstøberi. Havn. Station på fynske tværbane og Odense-Brendstrup-M banen. Lille-Beltsbroen beg. V f. M. Opr. fiskerleje og færgested. Ældste privilegier fra 1496.

middelfejlen, M, er et skøn for gennemsnitstallets spredning i et givet materiale af ensartet natur. Den beregnes ved hj. a. spredningen, m, af de enkelte

Maalestok 1:5 625 000

Udarbejdelse J. Humlum

Kort over Michigan.

gentagelser el. måleresultater i henh. til følg. formel, $M = \frac{m}{\sqrt{n}}$; m beregnes efter

$$\text{formlen } m = \frac{\sqrt{\Sigma(x - \bar{x})^2}}{n - 1}$$

I disse formler står x for x_1, x_2, \dots, x_n , d. v. s. de enkelte observationer el. måleresultater (f. eks. de enkelte individers mål i et givet materiale); \bar{x} er disse måleresultaters gennemsnit; tegnet Σ betyder, at differensernes kvadrater skal summeres, og endelig er n antallet af målinger (genstande, individer). M kan også beregnes efter formlen:

$$\sqrt{\frac{x_1^2 + x_2^2 + \dots + x_n^2}{n(n-1)} - \frac{1}{n(n-1)}(x_1 + x_2 + \dots + x_n)^2}$$

Middelgrund, grund i Øresund, adskiller Kongedybet fra Hollænderdybet. Fort med fyr- og tagesignal.

Middelgrundsfort, et i 1890-95 på den nordl. del af den ud for Kbhvn. ml. Kongedyb og Hollænderdyb beligg. Middelgrund opført safort, hvis hovedopgave opr. var at være centralfort i Kbhvn.s søbefæstning. M -s krigsbesætning er ca. 800 mand.

middelhav, hav af anden rang, der skærer

sig ind i et fastland, f. eks. Østersøen og europæiske M , el. ligger ml. to fastlande, f. eks. Ishavet.

Middelhavet (i oldtiden *Mare Internum* el. *Mare Mediterraneum*), ca. 2,5 mill. km² stort hav mellem Europa, Asien og Afrika, dannet ved sænkning langs brudlinier. Mod V står M ved Gibraltar-strædet i forbindelse med Atlanterhavet, mod $Ø$ ved Bosporus-strædet med Det Sorte Hav og ved Suez-kanalen med Det Røde Hav. Middelhavet opdeles i Det Baleariske Bækken, Det Tyrrenske Hav, en lavvandet ryg med øgruppen Malta, Det Ioniske Havbækken, hvorfra Adriaterhavet strækker sig mod N , Det Ægæiske Hav, hvorfra Dardaneller-strædet fører mod $NØ$ til Marmarahavet, der gennem Bosporus-strædet forbindes med Det Sorte Hav; S f. Lilleasien Det Levantiske Havbækken. — Da fordampningen overstiger tilføbet fra floder, er saltholdigheden stor, indtil 39,4 ‰ i den østl. del. Bundtemperaturen er 12°-14°, da oceanets kolde bundvand ikke kan komme ind gennem det lave Gibraltar-stræde (353 m). Vandet er meget klart, så plantevæksten går ned til 100 m. Blandt dyrene er delfiner, tunfisk og sardiner. Suez-kanalen gør M til en af verdenstrafikkens hovedveje.

Middelhavsflora, den plantevækst, der findes i Middelhavslandene. M er afh. af klimaet, der udmerkes sig ved en varm, tør og lang sommer og en mild, ret regn-

rig og kort vinter. Træer og buske er lave og knudrede og har små, stedsegrønne med læderagtig hud forsynede blade, indrettet på at udholde sommerens tørke. I skovene findes f. eks. korkeg, stenge, pinje og fyrearter. Løvfældende træer er sjældne. En stor del af M udgøres af maki. Mange steder er løg- og knoldvækster (Narcissus, Iris o. a.) alm.

middelleveetid, gennemsnit af de levetider en gruppe mennesker af samme alder har tilbage at leve i, når de er underkastet givne dødelighedsforhold. Må ikke forveksles med gennemsnitlig dødsalder for en befolkning, da m kun stemmer overens hermed, såfremt befolkningen er stationær, m , der har været stærkt stigende med lægevidenskabens fremskridt, er større for kvinder end for mænd. Efter dødelighedsferingerne 1941-45 var m 67,7 år for en nyfødt pige, 65,6 år for en nyfødt dreng, medens en 50-årig kvinde havde en m på 25,2 år en 50-årig mand en m på 24,5 år. For 100 år siden var m for en nyfødt kun ca. 40 år.

middellufttryk, -temperatur o. a. betegner den gnstl. værdi af et større antal observationer af det pågæld. meteor. element. Ofte beregnes m for døgnnet, måned, året, m over meget lange årrækker kaldes til normallufttryk, osv.

middelsol, en tænkt sol, hvis rektascension i modsætning til den sande sols vokser jævnt, med en daglig tilvækst lig den

52

gnstl. rektascensionstilvækst for den sande sol.

Middelalder el. *middelalder*, middelalderens (timevinkel + 12^h). Vokser i modsætning til sand soltid jævnt, således at et middelalderdøgn (24^h efter middelalder) har konstant længde.

Middelpant, et skibs midtskibs spant.

Middelpantkoefficienten, *sov.*, forholdet ml. *middelpantens areal* og produktet af bredde \times dybgang.

Middeltal, oftest d. s. aritmetisk m. Andre anvender m er det geometriske og det harmoniske.

Middelthun ['mideltu:n], Julius (1820-86), no. billedhugger; statue af A. M. Schweigaard, buste af *Helvæn* m. fl.

Middeltid, klokkeslet regnet efter middelsolen.

Middelvejlængde, den strækning, et luftmolekyle gnstl. tilbagelægges ml. to på hinanden følgende sammenstød med andre molekyler.

Middlesbrough ['midzbrə], by i NØ-Engl. ved Tees munding; 143 000 indb. (1948). Vigtig havneby; Engl.s største indførsel af jern- og manganmalm; bet. indførsel af råjern og stål. Centrum for jernudsmeltningssområdet ved Tees' munding. Der udføres jern og stål samt kul fra Yorkshiresfeltet. Skibsbbygning.

Middlesex ['midlsæks], eng. grevskab V f. London. Ligger inden for Stor-Londons område. 602 km²; 2 263 000 indb. (1948).

Middleton ['midlɪtən], by i NV-Engl. N f. Manchester; 32 000 indb. (1948). Tekstilindustri (bomuld, silke).

Middleton ['midlɪtən], Thomas (ca. 1570-1627), eng. dramatiker. Skrev livfulde sædeskildr. komedier: *Michaelmas Term* (1604), *A Chaste Maid in Cheapside* (1612) og s. m. Rowley bet. tragedier som *The Changeling* (1621) og *The Spanish Gypsy* (1623).

Middle West, the [ðə 'midl 'wæst], den nordl. del af det centrale USA, d. v. s. staterne S og V f. De Store Søer.

Midea, myensk borg i Ø-Argolis. Sver kyklopisk bymur. M forfaldt i gr. tid. Sparsomme rester af paladset udgravet af sv. ekspedition 1939.

Midelfart ['midɛl-], Willy (f. 1904), no. maler; elev bl. a. af Jean Heiberg. Værker: *Krig* (1930), *Bombekalder* (Madrid 1938).

'mider (*Aca'rinae*), orden af spindlere, oftest ganske små, æg- el. kugleformede, uledede dyr, ofte stærkt farvede, beklædt med kraftige børster. Undertiden er m ved en tværfure delt i en for- og en bagkrop, i enkelte tilf. forekommer en vis ledning. 2 par munddele, der ofte er sugende, som regel 4 par lemmer, nervesystemet reduceret til en nerveknude, ånderør mangler hos adsk. Åglæggende, ungerne, der kun har 3 bepar, gennemløber en forvandling. m findes i stor mængde i jordbunden, i mos, ferskvand o. l., en enkelt fam. i tang på strandbredder. Adsk. m er snyltere på dyr el. planter. Hertil blodm, jordm, vandm, fnatm, hårsækm, galm m. fl.

'midfaste(søndag) [-fa-], lat. *Lætare*, 4. søndag i fasten.

Midgård, i nord. rel. menneskenes hjem i verdens midte, dagen og den nyttige jord, i modsætning l. Udgård.

Midgardsormen, i nord. rel. en dæmon i drageskikkelse, som besjeres af Thor. Myten er en spec. udformning af det fælles ariske rel. hovedmotiv; gudens (o: de gode kræfters) kamp med og sejr over de onde kræfter i en slanges lignelse (smgl. Apollon og Python, Indra og Vritra). Kampen og sejren var det oplevede indhold i kultens hovedritual.

mi'di (fr.), middag, kl. 12; sydlig, Syden, spec. S-Frankr.

midinette [-nɛt] (fr., af *miid* middag), ung arbejderiske (især spygje), der spiser til middag uden for arbejdsstedet.

midja'nitter, arab. beudnastemme, som hørte hjemme Ø f. Aqaba-bugten, overfaldt ofte Israel, blev slået af Gideon.

Midland Bank Ltd. ['midlænd 'bænk 'himitid], største eng. storbank, grl. 1923.

Midlands, the [ðə 'midlændz], eng. betegn. for et lavlandsområde i Midt-Engl.;

det begrænses mod N af De Penninske Bj., mod V af Wales' højland og mod SØ af en række bakkedrag (Cotswold Hills m. fl.). Hovedbyen er Birmingham.

midlertidig bevillingslov. En m skal ifl. grundloven udstedes, når behandlingen af finansloven ikke kan tilendebringes før finansårets beg. Grundloven fastsætter snævre grænser for dens indhold; m forelægges først i Folketinget. m indføres ved forliget 1894, der afsluttede provisorietidens strid om de provisoriske finanslove, der var udstedt af regeringen på egen hånd.

midlertidig lov, lov, der kun skal gælde i et kortere tidsrum. Tidl. betegnedes m undertiden som *foreløbig lov*, medens dette udtryk nu betegner love, som er udstedt af kongen i et tidsrum, hvor rigsdagen ikke er samlet, og som straks efter dennes sammentræden skal forelægges den til godkendelse.

Midlothian [mɪd'loʊðɪən], skotsk grevskab omkr. Edinburgh; 948 km²; 582 000 indb. (1947). 1879 begyndte Gladstone i M en heftig og virksomhedsfuld kampagne mod Beaconsfield (M-talerne).

midnat, det tidspunkt, da klokken er 0 efter henb. sand soltid, middelalder el. zonetid (sand m, middelfm, hergerfig m).

midnatssol, det fænomen, at solen forbliver over horisonten hele døgnet. Indtræffer i en del af sommerhalvåret N f. den nordl. og S f. den sydl. polarkreds. Varigheden af m-perioden vokser med den geogr. bredde.

'midrašh (hebr. forskning), jød. opbyggelige (haggadiske) fortolkninger. De ældste stammer fra de første årh. e. Kr.

midterskjold, heraldisk betegn. for et skjold anbragt på hovedskjoldet under et hjerteskjold.

midtkorridorsskole, skolebygning, hvor klasseværelserne er orienteret til 2 modsatte verdenshjørner.

midtkæber, det midterste par munddele hos ledlyd.

midtmoræne, en stribe af morænematerialer midt på en gletschers overlade på langs af gletscheren; dannet ved forening af to sidemoræner ved sammenløbet af 2 gletschere.

Midtsjællandske Jernbane, den 1924-28 ibrugtagne jernbane Næstved-Ringsted-Hvalsø-Frederikssund, som egl. skulle videreføres til Hillerød, samt indgå i forb. fra No./Sv. til Kontinentet. Strækn. Ringsted-Frederikssund blev nedlagt 1936.

midtstrømlinien, den linie, der angiver den stærkeste strøm i en seljbar flod; er normalt grænseelinie, hvor floden danner grænse ml. to stater.

Midvågar ['mivåvur], da. *Midvåg*, bygd på Vågar, Færøerne; 707 indb. (1945).

Midway Øerne ['midwæ:], amer. øgruppe midt i N-Stillehav; 73 km². Telegrafstation. Jap. fremstød mod M hindredes af amer. i stort søslag juni 1942.

Midvåg, da. navn på Midvågar.

Miegel ['mi:gel], Agnes (f. 1879), ty. forfatterinde fra Østpreussen. Skrev mytiske ballader, gl. preuss. historier samt digte til Hitler. Efter kapitulationen længere tid i Oksbøl-lejren.

Mielche ['mi:lçə], Hakon (f. 1904), da. forfatter og journalist. En rk. rejsebøger, bl. a. *Monsunens Sidste Rejse* (1935) og *På Krydstogt gnm.* Sv. 1941, har vundet stort publikum.

Mierex ['mi:æ:], nordsp. mineby i De Cantabriske Bjerge; 53 000 indb. (1947). Brydning af jern- og kobbermalm samt kul.

Mierevelt ['mi:rovɛlt], Michiel Janszoon van (1567-1641), holl. maler. Virksom i Delft og Haag som portrætmaler. Har malet de holl. statholdere. Lærer bl. a. for P. Moreelse og J. v. Ravesteijn. Portræt af digteren P. C. Hooft (1638 kunstmus. Kbh.).

Mieris ['mi:-], Frans van, d. ældre (1635-81), holl. maler. Elev af Gerrit Dou. Har malet genbilleder og portrætter. Kunstmus. Kbh. ejer *Portrait af Ulrik Frederik Gyldenløve* (1662) og *Drengen Skal Hente Øl*. Også hans sønner Jan van M. (1660-90) og Willem van M. (1662-1747) samt

dennes søn Frans van M. d. yngre (1689-1763) var malere.

Microslawski [mjɛrɔ'slɔfski], Ludwik (1814-78), po. revolutionær. Tog del i det po. oprør 1830-31 og var en ledende skikkelse i oprørsbevægelserne 1846, 48 og 63.

Mieszko [mjɛ'fko] I., hertug af Polen 962-92, grl. piasternes dynasti, indførte kristendommen i Polen og grl. 968 et bispedømme i Poznań.

milgio ['miljo], ældre ital. mil (fra 1000 til 2466, l m).

migma'tit (gr. *migma* blanding), bjergart, der er opstået ved blanding af en allerede bestående bjergart med injiceret magma-materiale. m er hyppige i grundfjeldet, hertil f. eks. forsk. gnejsler.

Mignard [mi'nja:r], Pierre (1612-95), fr. maler. Efter studieophold i Rom kaldtes M til Paris af Ludvig 14., hvis portræt

Pierre Mignard: La Marquise de Maintenon.

han udførte. Kolossal loftsmaleri *Paradiset* til kirken Val-de-Grâce. Kendt for en række madonnabilleder, de såk. »Mignardess«, bl. a. *Madonna med Druekassen* (Louvre).

Mignon [mi'njɔ], (fr: lille, sød, yndling), l) navn på en gådefuld, ganske ung pige i Goethes roman *Wilhelm Meisters Lehrjahre*; 2) opera af A. Thomas. Tekst efter Goethes roman (1816, 86, Kbh. 1880).

mignon [mi'njɔ] (fr: lille, sød) el. *colonel*, i bogtryk skriftstørrelse på 7 punkt.

migration (lat.), (folke)vandring.

migrationsteorien, en af den ty. opdagelsesrejsende Moritz Wagner (1813-87) 1868 fremsat lære om nye arters opståen gnm. individgrupperes naturlige udvandrings og geogr. isolation og en dermed flg. omprægning forårsaget af de nye vilkår ved direkte indflydelse (ikke, som nu antages, ved selection).

mi'græne (fr., af gr. *hēmikrania* (smerte i) halvdelen af hovedet), meget hyppig, ofte arvelig, anfaldsvis optrædende hovedpine, undertiden halvslid, uden påviselig anat. grundlag, undertiden ledsaget af opkastning og flimren for øjnene.

Migræni'n, coffein-antipyreticrat mod hovedpine.

Miguel ['mi'gel] (1802-66), portug. ironprædiker. 1827 formynder for sin niece Maria 2., tilrev sig magten og gennemførte reaktionært despoti, styrtet af Engl. og Frankr. 1834.

Mihai [mi'tai:], rum. form for Michael.

Mi'hajlović [-vitij], Draža (1894-1946), jugosl. general. Organiserede efter sammenbruddet april 1941 modstand mod tyskerne, 1942 krigsmin.; førte krig mod Titos kommunistiske partisaner; synes at have søgt forståelse m. tyskerne, afskediget maj 1944. Anklaget for at modarbejde dannelsen af demokratisk Jugoslavien; henrettet 17. 7. 1946.

mihrab [mi'hra:b], niche i muhamed. moské, som angiver retningen mod Mekka. Ofte rigt udsmykket.

Einar Mikkelsen. S. Mikolajczyk.

mijnheer [mɑːnɛːr] (holl.), herre, min herre, hr.

Mijtens el. **Meytens** ['mɛɪtɔns], familie af holl. malere. 1) *Daniel d. æ.* (ca. 1590-1648). I Engl. Jakob I.s og Karl I.s hofmaler. Påvirket af v. Dyck. Portræt af *Karl I.* (1624, kunstmus., Kbh.). 2) *Martin d. æ.* (1648-1736), brodersøn til 1. Fra 1677 i Stockh. Påvirket af Ehrenstrahl. Stiffulde portrætter. 3) *Martin van d. y.* (1695-1770), sv. østr. maler. Søn af 2. Fyrsteportrætter. 1759 direktør for kunstkad. i Wien.

Mika, navn på fl. i G. T., mest kendt er den jødiske profet fra slutn. af 8. årh., en af de »små« profeter.

mikado [mikɑdɔ] (»ærværdig port«), den jap. kejser. Det jap. ord m bruges sjældent i Japan selv; kejseren betegnes hyppigst som tennō (den himmelske kejser).

'Mikael, da. navneform for Michael.

mika'nit (nylat, mica glimmer), elektr. isolationsmateriale, dannet af glimmerafald med shellak som bindemiddel.

Mikines ['mitʃines], *Samuel Joensen* (f. 1906), færøsk landskabs- og folkelivsmaler.

Mikkel, nord. mansnavn, af Michael.

'Mikkeli, sv. *Sankt Michel*, 1) ånsk len, omfatter landet ml. Päijänne og mellemste Saimaa; 23 016 km²; 235 000 indb. (1947). 3 købstæder: M, Heinola og Savonlinna; 2) hovedstad smst. ved Saimaa; 15 000 finkstalende indb. (1947). Købstad 1838.

mikkelsdag, 29. 9., i den kat. kirke festdag for arkeengelen Michael.

Mikkelsen, *Einar* (f. 1880), da. polarforsker, inspektør for Østgrønland. Deltager i adsk. polar- og Grønlands-eksp. Leder af Alabama-eksp. (1909-12) fra hvilken Mylius-Erichsens beretninger hjemførtes. Ledede Scoresbysunds kolonisering 1924. Har skr. fl. romaner og rejseberetninger, *De Østgrønl. Eskimoers Historie* (1934) og talrige afhandlinger i da. og udenl. tidsskrifter. (Portræt).

Mikkelsen, *Hans* (d. 1532), da. politiker. Borgmester i Malmø, bl. Chr. 2.s vigtigste rådgivere; lensmand. Bidrog til borger- og bondevenlig lovgivn. efter 1520. Fulgte kongen i landflygtighed som skarp modstander af højadelen, blev lutheraner, medvirkede til da. bibeloversættelse.

Mikkelsen, *J. B.* (1862-1947), da. apoteker. Stiftede 1931 et fond til fremme af vidensk. arb. uden for da. farmaci.

Mikkelsen, *Knud* (d. ca. 1488), da. biskop og reislærd. Har forfattet en lat. kommentar til Jyske Lov.

Mikkelsen, *Kristian* (1845-1924), da. sprogforsker. *Dansk Sprogslære* (1894), *Dansk Ordafjningslære* (1911).

Mikkelsen, *Lauritz* (f. 1879), da. maler; navnlig landskaber med dyr.

Mikkelsen, *Otto* (f. 1895), da. kirurg. Overkirurg v. Kommunehosp., Kbh., 1937. Prof. v. den klin. praktikanterundervisning 1947.

'Mikkola, *Jooseppi* (1866-1945), fl. slavist, har særlig behandlet sprogberøringer ml. vestfinsk og slavisk.

'Miklagård el. *Myklegård* (oldnord: den store by), nordboernes betegnelse for Konstantinopel.

'Miklas, *Wilhelm* (f. 1872), østr. politiker. Tilhænger af det Kristeligt-Soc. Parti. 1928-38 præsident, tvunget bort ved Hitlers indmarch.

Miklošič ['mikloʃitʃ], *Franz von* (1813-91), slovensk sprogforsker, fremragende slavist.

Miko'jan [-kɑː], *Anastasij I.* (f. 1895), sovjet. politiker. Armenier. 1926 folkekom-

missær for handel, senere for forsyning, 1934-38 for fødevarerindustri. Medl. af politibureau siden 1935, 1938-49 folkekommissær for udenrigshandel. Under 2. Verdenskrig medl. af Forsvarsrådet.

Mikolajczyk [mikoˈlajtʃik], *Stanisław* (f. 1900), po. politiker. Landbruger, knyttet t. Witos, modstander af styret før 1939; ministerpræsident efter Sikorskis død, juli 1943-nov. 1944, søgte forgæves forståelse m. Sovj. Akcepterede april 1945 Jalta-konferencens beslutn., juni 1945 landbrugsmin. og vicekonsulpræsident i min. Osóbka-Morawski, gik ind for Oder-Neisse-grænsen. Ud af reg. febr. 1947, skarpt angrebet af kommunisterne, flygtede okt. 1947 til London. (Portræt).

'Mikon fra *Athen*, gr. maler og billedhugger, virksom ca. 470-40 f. Kr. Billeder af argonauterne og af grækernes kampe m. amazoner og kentaurer. M-s værker kendes kun fra beskrivelser og fra afspjlinger i det samtidige vasemaleri.

'mikro- (gr. *mikrós* lille), lille-; meget lille. Forstavelse foran måleenheder; i meter-systemet 1 milliontedel af enheden. Mikro = 10⁻⁶.

'mikroanalyse, kem., analyse, hvortil anv. ganske små stofmængder, få mg af det stof, som skal analyseres. Man benytter såvel kvantitativ som kvalitativ m. Til m kræves et specielt apparatur. m anv. især til analyse af særlig kostbare præparater, samt i mange tilf., hvor m er hurtigere end de alm. analysemetoder (makrometoder). Til m hører den såk. dråbeanalyse, særlig til uorg. kvalitativ analyse.

'mikroorganismer (mikro- + gr. *bios* liv), mikroorganismer, bakterier o. a. encellede organismer af lign. ringe størrelse.

'mikrobiologi, læren om mikroorganismerne.

'mikrobølger, radiobølger med bølglængde under 1 m. Anvendes bl. a. ved radar-anlæg.

'mikrocyter (mikro- + -cyt), ganske små legemer af form og farve som røde blodlegemer, forekommer i blodet hos patienter med pernicious anæmi.

'mikro'fager (mikro- + -fag), hvide blodlegemer, som under betændelse optræder som fagocyter.

'mikrofarad = 10⁻⁶ farad.

'mikrofilm, alm. anv. betegn. om kinofilm, når den anv. til affotografering af bøger, manuskripter, dokumenter o. l.

'mikroflora, *Jordens* (mikro- + flora), fællesbetegn. for alle mikroorganismer, bakterier og svampe, som er medvirkende til at fremme stofomsætningen i jorden.

'mikro'fon (mikro- + fon), apparat der omdanner lydsvingninger til elektr. vekselstrømme. Til alm. telefoni benyttes kulrørsm., hvor membranens svingninger bevirker vekslende tryk på kulrør, hvorved modstanden varierer. Til radiofoni og tonefilm benyttes m med høj kvalitet, men samtidig ringe følsomhed, således at brug af forstærker er nødvendig. I svingningspolen er membranen m. forbundet til en let trådspole, der befinder sig i et kraftigt magnetfelt; ved bevægelse vil der induceres strømme i spolen. I kondensatorm udgør membranen den ene plade i en kondensator, hvis kapacitet ændres ved lydpåvirkning. I krystal m overføres membranens svingninger til et piezoelektrisk krystal, der da frembringer elektr. spændinger.

'mikrofoto'fagering, foto'fagering ved et mikroskop i forb. med et foto'fagerapparat.

'mikrofoto'meter (mikro- + fotometer), apparat til ved måling af sværtningen på en foto'grafisk plade at bestemme intensiteten af spektrallinier.

'mikro'fthalmus (mikro- + gr. *ophthalmós* øje), for lille øje.

'mikrogamet (mikro- + gamet), den mindste partner af to ulige store kønsceller.

'mikrokefa'li (mikro- + kefalí), medfødt misdannelse med ringe udvikling af kraniet og hjernen.

'mikrokinematografi (mikro- + kinemat- + -grafi), optagelse af levende billeder af mikroskopiske organismer, idet

man kombinerer et smalfilmkamera og et mikroskop. m har haft stor bet. v. klarlæggelse af mikroorganismernes vækst og formeringsforhold.

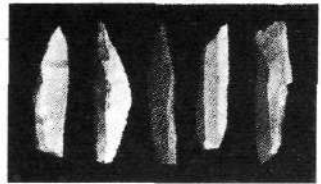
'mikro'kli'n, triklin kalifeldspat.

'mikro'kokker (mikro- + gr. *kókkos* kerne), små, rundagtige bakterier. Ordet anv. fortrinsvis om kokker, der træffes ud i naturen som årsag til gærings- og forrådnelsesprocesser, og som ikke ligger i kæder.

'mikrokosmos (mikro- + kosmos), den lille verden, d. v. s. mennesket, som i gl. dage tænkes at være et afbillede af makrokosmos, den store verden; nu også betegn. for den mikroorganiske verden.

'mikrokrySTALL'nsk kaldes en krystal-linsk bjergart, hvis kern er mikroskopiske.

'mikro'litter (mikro- + gr. *lithos* sten), 1) *mineral*, mikroskopiske nåle- og stavformede krystaller fra vulkansk glas. - 2) *arkæol.*, små tilhuggede flintspåner

(anv. som pilespidser, fiskekroge o. l.) typiske for Mullerup- og Gudenå-kulturerne.

'mikrolunker (mikro- + ty. *Lunk* hulrum), svampet metal i midten af støbe blokke som følge af størkningsvind og gasudskillelse.

'mikro'meter (mikro- + meter), apparat til måling af små afstande, bestående af en målerådt, der forskydes af en skrue med inddelt skruethoved. m anv. i forb. med mikroskop el. med kikkert (til finindstilling ved måling af himmellegemers positioner).

'mikrometerskrue, måleværktøj m. måleskrue til tykkelsesmåling, i reglen m. 0,01 mm aflæsning.

'mikron (μ) (gr. *mikrós* lille), længdeenhed = 1/1000 mm.

Mikrometerskrue.

'Mikro'nesien (mikro- + gr. *nésoi* ø), gruppe af småer i SV-Stillehavet: Marianerne, Carolinerne, Palau, Marshall og Gilbert Øerne. Trop. klima med NØ- og SØ-passat henh. vinter og sommer. Planter- og dyreverden endemisk. De indfødte mikronesiere står polynesierne nær i race og kultur.

'mikro'nesiere, Mikronesiens indfødte befolkning, tilhører den gl.-mongolide race inden for den mongolide racegruppe. Vigtigste karaktertræk er: brun hud, glat el. bølget hår, middelhøjde, kortskallet, br. ansigt med svag prognathi; denne type er stedvis blandet med melanesiske el. polynesiske elementer. m er agerbrugere (kokos, brødfrugt, taro, yams) med klassedelt samfund, dygtige søfolk og fiskere, handelsmænd, der bl. a. som penge har brugt runde stensiver, på øen Yap af fantastisk dimensioner.

'mikronæringsstoffer for planter, nødvendige grundstoffer, hvoraf en afgrøde behøver under 1 kg pr. ha pr. år til god vækst. m er bor, molybden, silicium, jern, kobber, mangan, zink. Ved mangel på m opstår mangelsymptomer.

'mikroorganism, organismer af så ringe størrelse, at de kun ses synlige mikroskop. Hertil henreges bl. a. bakterier, mange grønlager, kiselalger, visse svampe. Endv. protozoer.

'mikroprojektion, projektion af mikroskopbilleder på en skærm, kan foretages med et alm. mikroskop ved tilstrækkelig kraftig belysning, så at billedet samtidig kan ses af en større forsamling.

'mikro'psi (mikro- + -opsi), opfattelse af en set genstand som mindre, end den normalt synes at være på den givne afstand.

'mikro'seismisk uro (mikro- + gr. *seismós* rystelse), bølgebevægelse i jorden, der ikke hidrører fra jordskælv. Fremkal-

SHAEF, der maj-juli 1945 ledede de allierede styrker i Danmark, afløst af British Mission to Denmark.

militieombudsman [-'mitsi-] (sv.), embedsmand i Sv., der på rigsdagens vegne fører tilsyn m. milit. domstole og embedsmænd.

mil'itrs (lat. *militia* kristjeneste, stridskræfter), opr. en stats landkrigsmagt, senere folkevæbning, tropper med kort uddannelse. I Danmark oprettedes 1614 en m (4000 m.), hvis folk overgik til de hvervede regimenter efter krigen med Sverige 1675-79. 1701 opstillede Fred. 4. en landmilits på 7 fodregimenter (13 000 m.), der nedlagdes 1730 for at genopstå 3 år senere i 4 regimenter, der hævdedes 1764. Folkene indgik da i 1 landmilitsbataillon for hvert hvervet fodregiment og 2 for artilleriet.

mil'itær (fr. *militaire*, af lat. *militia* krigstjeneste, stridskræfter), landes krigsmagt; personer hørende til hær (og flåde).

militærattaché [-je], officer af hæren knyttet til et gesandtskab som rådgiver i mil. sager.

militære eheder, større el. mindre led af en hær.

Militær Højskole, Den Kgl., i Kbh., grl. 1830 for at uddanne officerer. Afløst 1868 af officersskolens ældste klasse (nu specialklassen).

militærgeografi, undersøgelse og skildring af landes geografiske forhold i mil. øjemed.

Militærhospital, Københavns, opført 1915, taget i brug 1928. Modtager patienter fra hær og flåde. 6 afd., røntgen-, fysiurg.- og tandklinik samt poliklinikker. 475 senge. Rigshosp. s. neurol. og neurokir. afd. har til huse i M.

militærnegter, folkeligt ord for den mand, der nægter at gøre militærtjeneste. Værnepligtige for hvem mil. tjeneste af enhver art skønnes at være uforenelig med deres samvittighed, kan efter lov af 13. 12. 1917 fritages for militærtjeneste mod at bruges til statsarbejde af civil karakter. Dette arbejde varer 20 måneder, når det træder i stedet for første indkaldelse til militærtjeneste, og 3 måneder, når det - under alm. forhold - er i stedet for senere genindkaldelse.

militær retspleje. De om behandlingen af mil. straffesager gæld. regler indeholdes i bek. af 12. 5. 1937. Hvor sådanne sager afgøres ved dom, sker pådommelsen ved de almindelige domstole; men påtalemyndigheden tilkommer mil. rettergangschefer under tilsyn af forsvarsministeren og med bistand af auditører. I adsk. tilf. tilkommer der dog befalingsmænd adgang til at pålægge straf uden dom; men straffen kan da ikke overstige visse maksima.

militær rækkefølge, den rangorden, hvori en hær el. flådes forsk. grader følger efter hinanden.

Militært Tidsskrift, da. mil. fagskrift udgivet siden 1871 af Det Krigsvidenskabelige Selskab.

mil'itær tuberkulose (lat. *miliaris* hirse-kornlignende + *tb*) (*tuberculosis miliaris*), akut form for tuberkulose forårsaget ved, at den tuberkulose primærildelse vokser ind i et blodkar og udtømmer tuberkelbakterier direkte i blodbanen. Den tuberkulose infektion spredes således pludseligt over hele organismen og i løbet af ganske kort tid udvikles der utallige små tuberkulose betændelser overalt (militærtuberkler).

Miljukov [-'køf], Pavel N. (1859-1943), russ. politiker og historiker. 1905 leder af Kadetpartiet. Efter tsarens fald marts-maj 1917 udenrigsmin. i den borgerl. reg., monarkist. Siden i London og Paris, søgte gnm. bladet »Poslednije Novosti« (sidste nyheder) at samle de forrevne russere.

Milkom (af roden *milk* konge), ammoniternes hovedgud.

mill [mil] (lat. *mille* 1000), mønt i USA og Canada, = 1/1000 dollar.

Mill [mil], James (1773-1836), eng. filosof og nationaløkonom (af den klass. eng. skole). Hovedværk: *Analysis of the Phenomena of the Human Mind* (1829). Tilhæn-

John Stuart Mill. John Milton.

ger af associationspsyk. og af utilitarismen.

Mill [mil], John Stuart (1806-73), eng. filosof og nationaløkonom (af den klass. eng. skole). Son af James M. Hovedværk: *A System of Logic* (1843), *Principles of Political Economy* (1848) og *Utilitarianism* (1864). Som empirist hævdede M. at al realvidensk. må bygge på induktion, som han skitserede 4 metoder for. Som utilitarianer lagde M. vægt på handlingernes konsekvenser for menneskenes velfærd, der forudsætter social og politisk frihed. Var forkæmper for kvindesagen og forbedring af arbejderens kår. (Portræt).

Millais ['mitæi], John Everett (1829-96), eng. maler. En af grundlæggerne af det præraffaelittiske brøderskab. Fra 1894 det detalieret udforte hovedværk: *Jesus som Barn i Tømmermandens Værksted*. Senere brødere malede, præget af Velázquez. Portrætter bl. a. af Gladstone. Bogill. bl. a. til Tennysons digte.

Milland ['milænd], Ray (f. 1906), eng.-amer. filmskuespiller. Fin og elegant lystspilskuespiller i »Fransk Uden Tårer« (1939), karakterskuespil i »The Lost Weekend« (1945).

Millay [mi'læ:], Edna St. Vincent (f. 1892), amer. digterinde, repr. for den moderne, frigjorte kvinde omkring 1920.

mille (lat.), tusind.

Mille, Cecil B. de, se De Mille.

millef'ori (ital: tusinde blomster), mangefarvet glas, ofte formet som perler og indsmeltet i glaskar. Kendt fra oldtiden og den venezianske glasindustri.

millefleurs [mil'f'lor:] (fr: tusind blomster), 1) forsk. med mange små blomster trykte tøjer, f. eks. chintz; 2) forsk. parfumer, sammensatte af forsk. æteriske blomsterolier.

mille marin [mil ma'ræ], fr. sømil = 1852 m.

mil'lenium (*mille* + lat. *annus* år), år-tusind; tusindårsriget.

Miller, Ferdinand von (1813-87), ty. bronzestøber, ledede fra 1844 det kgl. bronzestøberi i München.

Miller ['milør], Henry (f. 1891), amer. forfatter, anarkistisk individualist, præget af surrealismen, en bidende kritiker af Amer. Hans fleste bøger udkom i Paris. *The Cosmological Eye* (1940, da. 1948), *Tropic of Cancer* (1931).

Miller ['milør], Paul Chr. (1876-1945), da.-amer. palæontolog. Har skænket Mineralogisk Museum i Kbh. værdifulde samlinger af hvirveldyr fra N-Amer.

Miller ['milør], W. D. (1853-1907), ty.-amer. tandlæge. Grundlægger af bakteriologien på mundhulens område.

milleræis [mil'ræ] (fr., egl.: tusind striber), smaltstribet musselin el. lign.

Millierand [mil'ræ], Alexandre (1859-1943), fr. politiker. Opr. socialist, medl. af min. Waldeck-Rousseau 1899-1902; brød med soc. 1904, efterh. kons. Angreb kommunismen 1919, efterfulgte Clemenceau som min.præs. 1920, s. å. præsident. Bekæmpede Briands eftergivende politik mod Tyskl., støttede Poincaré, tvunget bort af De Radikale 1924.

Millerovo [-'rava], sovj. stationsby ca. 200 km N f. Rostov. Heftige kampe dec. 1942, hvor sovj. offensiv afskar baneforbindingen Voronezj-Rostov.

Milles, Carl (f. 1875), sv. billedhugger; *Sten Sture monument* (1925, Uppsala), *Tegnér monument* (1926, Sthlm.); portrætbuster, dekorationsarbejder og springvand, hvoraf fl. er stærkt omstridte p. gr. af deres udprægede manierisme; fra 1929

beskæftiget i USA. *Fredsmonument* i St. Paul (1936), springvand *Vandens mødes* i St. Louis (1940). (Ill.).

Millet [mi'læ], Jean-François (1814-75), fr. maler. Har med rel. alvor skildret bondens trælsomme liv og hans samhørighed med jorden. Hovedværker: *Aksankersker*, *Angelus* (Louvre) og *Døden og Brændeluggeren* (glyptoteket).

Millévaches, Plateau de [pla'tø də mil'vaʃ], granitplateau i Centralfr. (954m).

milli- (lat. *mille* 1000), forstavelse til måleenheder (fork. m) = 1/1000 af enheden; f. eks. milliampere.

milli'ard (af *mille*), 1000 millioner.

milli'bar (milli- + bar), fork. mb, = $\frac{1}{1000}$ bar, m anv. i meteor. til angivelse af lufttryk. 1000 m = barometerstanden 750 mm.

millier métrique [mil'je me'trik], fr. rummål = 1 ton.

Millikan ['milskan], Robert Andrews (f. 1868), amer. fysiker. Målte elektronens elektr. ladning og har arbejdet med spektre af højt ioniserede atomer og med kosmisk stråling. Nobelprijs 1923.

milli'me'erpapir, papir med påtrykt net af vandrette og lodrette linier, der inddeler papiret i kvadrater med siden 1 mm. Anv. ved grafisk afbildning.

milli'ön (ital: stort tusinde), 1000 gange 1000, 1 000 000 el. 10⁶.

millionfisk (navnet af dens store frugtbarhed) (*Lebistes reticulatus*), lille, meget frugtbar, levendefødende tandkarpe. Hannen farveprægtig, halvt så stor som den 5 cm lange hun. Nordl. S-Amer. Yndet akvariefisk.

Millons reagen's [mi'jøn] (efter den fr. kemiker A. N. E. Millon (1812-67)), vandig opløsning af merkurinitrat indeholdende salpetersyrling. Anv. til påvisning af proteinstoffer (æggehvidestoffer).

Mills [milz], John (f. 1908), eng. filmskuespiller. Dygtig og yderst sympatisk, med megen realisme i sit spil. Deb. 1933; kendteste film: »Havet er vor Skæbne« (1942, 43), »Disse Lykkelige Dage« (1944), *Dickens-filmen* »Store Forventninger« (1947) o. a.

millstone-grit ['milstoungrit] (eng: mølsten; grov sandsten), mægtige sandstensaflejringer fra Engls karbon under produktive kulformationer.

Mil'böcker ['milbökar], Karl (1842-99), østr. operettekomponist; bl. a. *Tiggerstudenten* (1882, Kbh. 1884).

Milne [mil(n)], Alan Alexander (f. 1882), eng. forfatter. Har skrevet en række skuespil, men er mest kendt som børnebogsforf: *Winnie-the-Pooh* (1926, da. *Peter Plys*, 1930) o. a. - Selvbiogr. (1939).

Milner ['mi'ni:n], Alfred, Viscount (1854-1925), brit. politiker. 1897-1905 højkommissær i S-Afr., hvor M. bestemt afviste Krugers krav (boerkrigen). 1916 medl. af krigskabinettet, 1918 krigsmin., 1918-21 kolonimin. Imperialist.

Milnes Land, stor ø i det indre af Scoresby Sund, højder til ca. 1900 m, det indre isdækket.

Milo, ital. navn på den gr. ø Mēlos.

Milo (d. 48 f. Kr.), rom. tribun 57 f. Kr., organiserede banded til kamp mod Clodius for at kalde Cicero hjem fra landflygtighed. Dræbte Clodius 52 f. Kr.,

Carl Milles: Europa. (Worcester Art Museum).

måtte gå i landflygtighed trods Ciceros forsvar. D. under opførelse mod Cæsar.
milréis [mil'ræis], tidl. regningsenhed i Portugal og Brasilien = 1000 réis.

Milstein, *Nathan* (f. 1904), russ. violinvirtuos. Siden 1928 i Amerika.

mil (*lien*), underlivsorgan, opbygget af lymfoide væv samlet i små grupper (follikler). **m** er indskudt i blodbanen, idet den forsynes af en pulsår fra aorta (legemets hovedarterie) og tømmer sit blod gnm. m-blodåren, der går til portvenen. **m** ligger i venstre side af underlivet lige under mellemgulvmusklen, den er blålig-rød af farve, vejer 150-200 g og måler 12 cm i længde, 6 cm i bredde og 3-4 cm i dybden. Hele dens overflade er beklædt med bughinde. Det lymfoide væv, der er opbygget af, ligger samlet i follikler omkr. forgreningerne fra miltpulsåren. **m**'s funktion er delvis ukendt. Den spiller en rolle ved nedbrudningen af røde blodlegemer, men kan dog godt undværes.

milbrand (*anthrax*), alvorlig, oftest akut højfebril infektionssygdom hos menneske og dyr, fremkaldt af **m**-bacillen (*Bacillus anthracis*). **m** lokaliserer sig især i hud, tarm, lunger, mil og kan optræde som almeninfektion. **m** behandles med specifikt serum. Infektionen overføres meget let gnm. ubet. rifter. Da **m**-bacillen, når den udsættes for luftens til, danner sporer, der kan holde sig spreddygtige i mange år, skal dyr, der er døde af **m**, brændes el. nedgraves dybt. **m** hører til de ondartede smitsomme sygdomme.

milbrandsefyme **m** (*milbrand + efysesem*), specifikt kvævsygdom, der navnlig angriber ungkræfter og hyppigt ender dødeligt. I Danmark er lidelsen ret sjælden. Årsagen er en sporebærende bakterie, der findes i jordbunden, og sygdommen viser sig som knitrende hævelse i muskulaturen, særl. på lemmerne.

milbrægne el. *hortetunge* (*Phyllitis*), slægt af bregner; almindelig m (*P. scolopendrium*) har udelte, langstrakte blade. Fl. former er prydanter.

Mil'thers, *Axel* (f. 1897), da. landbrugsgeograf; søn af Vilhelm M. 1941 docent, 1946 prof. i landbrugets geografi og handel samt landbrugets hist. ved Landbohøjskolen.

Mil'thers, *Keld* (f. 1907), da. geolog. Søn af V. M.; deltager i Islands- og Grønlands-ekspeditioner; leder af brunkul-efterforskningerne i Jylland. Har foretaget undersøgelser over Danms. istidsdannelse, spec. ledeblokstudier.

Mil'thers, *Vilhelm* (f. 1865), da. geolog; udg. fl. geol. kortblade, iøv. undersøgelser over Danms. istidsdannelse. Indledte og udarbejdede statistiske metoder i ledeblokstudiet.

Mil'tiades (*Milt'idiēs*) (d. 489 f. Kr.), Athens fælterhe i slaget v. Marathon.

Milton [mil'tn], *John* (1608-74), eng. digter. Opvokset i puritansk, kulturelt vågent hjem. Efter studieophold i Cambridge levede han nogle år hos sin fader i Horton, optaget af sin åndelige udvikling, studier og digtn. Hyrdedigtene *L'Allegro*, *Il Penseroso* (begge 1632) og *Lycidas* (1637), det sidste et sørgedigt over en afdød ven og tillige et angreb på statskirken; endv. maskespillene *Arcades* (ca. 1633) og *Comus* (1634). Ungdomsdigt. udkom i *Poems* (1645). Under den eng. borgerkrig parlamentstilhænger, gik ind for trykkefrihed (*Areopagitica*, 1644); independent, republikaner, særdeles skarp i polemik. Efter Karl 1.'s henrettelse, som M. energisk forsøvede mod monarkisternes martyrpropaganda, blev M statsrådssekretær, men blev 1652 blind. Med restaurationen 1660 kom hans liv en tid i fare, men han fik dog lov til at leve i fred resten af sin tid. I disse sidste år skrev han *Paradis Lost* (1667, da. *Det Tabte Paradis* 1790), et storlæst epos i 12 sange, der skildrer djævelens frafald, hans herredømme som helvedes fyrste og syndefaldet i Edens have. Senere fulgte *Paradis Regained* (det genvundne paradís) og det i formen klassiske drama *Samson Agonistes* (begge 1671). **M**-s indflydelse på senere eng. litt. overgår enhver anden digters. (Portræt sp. 3032).

Milturt (*Chryso'splenium*), slægt af stenbrækfam., urter med små grønne el. gule blomster; en art, almindelig **m** (*C. alternifolium*) er alm. på fugtige steder i skove i Danmark.

milum (lat: hirse), knap-pensåhovedstor hvidgul knude i huden, alm. udbredt, ufarlig.

Milutinović [mil'u'tinovitj], *Sima* (1791-1848), serb. forfatter og historiker, grundlægger af den snævrere serb. litt.; lyriker, epiker, dramatiser i klassicist. stil.

Milwaukee [mil'wá:ki], største by i Wisconsin, USA, ved Michigan Søens V-kyst, 120 km N f. Chicago; 587 000 indb. (1940). Over havnen udføres korn og tømmer. Bryggerierne er berømte; store garverier.

Mil'viske Bro (lat. *pons M'lvius* el. *M'lvius*; ital. *Ponte Molle*), bro over Tiberen i Rom. Ældste dele fra 110 f. Kr.

mimamásá [mi:'ma:'sá:] (sanskrit: overvejelse), navn på ind. rel. filosofi, brahmanisk ritualisme, fuldendt af Kumárla omkr. 700 e. Kr.

mimbar el. *mimbar* (arab.), prædikestol.

mime (gr. *mimos* efterligner), 1) folkelig komediform i den gr.-rom. litt. Bestod af løst sammenføjede scener, hvori dagligdagens typer fremstillede i grov karikatur. Spillede efter den egl. forestilling; 2) skuespiller i 1).

mimeografe'ring el. *mimeogra'fi* (gr. *mimesis* efterligne + *-grafi*), trykmetode opf. 1889. Et vokspapir lægges på en kornet stålplade, gennemhulles ved skrivning med stålstift. Når en farvevalse føres hen over papirets forside, trænger farven gnm. hullerne og afsættes på det underlagte papir.

Mí'ner, i nord. rel. en jætte, der havde Odins øje i pant. If. myten rådspurgte Odin **M**-s afhængede hoved om fremtiden, hvilket er udtryk for den kultiske anv. af offerdyrets hovedskal til orakeltagning.

mímese (gr. *mimēsis* efterlignen), beskyttelseslighed, hvorved dyr efterligner omgivelsene i form el. farve, f. eks. vandre pind, vandrende blade o. l.

mím'etiske krystaller (gr. *mimētēs* efterligner), tvillingkrystaller, der er således sammenvoksede, at de tilsammen synes at danne en enkelt krystal med større symmetri end enkeltindividerne.

mimikry (mi'mikri) (gr. *mimikros* efterlignende), beskyttelseslighed, hvorved dyr, der selv er forsvarsløse, minder om andre dyr, der er giftige o. l.; f. eks. visse sommerfugle el. fluier, der ligner hvæspe.

mi'mik (gr. *mimos* skuespiller), minespil; den kunst at udtrykke sig ved ansigtsbevægelser (kendes fra *commedia dell'arte* og den casertiske pantomime). En 'mi'miker er en skuespiller betraget som *m*kunstner. Tilsv. adj: 'mi'misk.

mi'mosabark, bark af forsk. arter af slægten *Acacia* fra S-Afr. og Austr. Indeholder megen garvesyre og anv. til fremst. af garveekstrakt.

mi'mose (*M'mosa*) (gr. *m'mos* skuespiller), slægt nær ærteblomstfam. med dob-

Mimosebevægelser.

belt finned blade. 350 arter, især trop. Amer. Bladene udfører søvnbevægelser, især meget udpræget hos falsom **m** (*M. pudica*).

Mimulus (lat.), *bot.*, åbeblomst.

Min, ægypt. frugtbarhedsgud beslægtet m. Amon; af grækerne sidestillet med Pan.

min., fork. f. minut og minimum.

Minahasa, Cebebes' nordøstl. halvø.

Minamoto, jap. shōgunslægt 1192-1219, grl. af Minamoto Yoritomo. Fortrængte slægten Taira fra magten.

Milturt

mina're't (arab. *mandra fyrttårn*), muhammedansk moskétårn, hvorfra der kaldes til bøn. I moderne tid gerne runde, skornstenslanke, i ældre tid hyppigt svære, 4-kantede.

Minas Gerais ['minas se'rai], stat i SØ-Brasilien; 574 400 km²; 7 557 000 indb. (1946). Hovedstad: Belo Horizonte. Bet. høst af majs, kaffe, sukker, bomuld og tobak; stor kvægavl; vigtige malmlejer; jern, mangan, guld; veludviklet industri.

Minch [mintj], farvand ml. Hebriderne og V-Skottl.; North-M [ná:'þ-], 37-73 km br. (278 m dyb); Little M [hiti-], 23-32 km br. (65 km l.).

Mincio [mintjo], 75 km l. nordital. flod fra Adamello-massivet i Alperne gnm. Lago di Garda til Po.

Mindanao [mindá:'nau], næststørste ø bl. Filipinerne; 95 583 km²; ca. 2,5 mill. indb. (1946). Hovedby: Davao. Mod Ø dyrkes manilanhamp.

minde, i da. og no. stednavne: å- el. fjordmunding.

Minden [minden], ty. by v. Weser i Nordrhein-Westfalen; 31 000 indb. (1939). Alsidig industri. Ca. 25% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Mindoro [min'do:ro], ø bl. Filipinerne SV f. Luzon; 9286 km²; ca. 172 000 indb. Erobrt af jap. 1942; generobret af amer. fra dec. 1944, udgangspunkt for hovedangreb mod Luzon.

mindremand, i ældre da. ret en person, som er blevet fradømt æren.

mindretal, befolkningsgruppe, der nat., kulturelt, sprogligt, polit., religiøst el. på anden måde adskiller sig fra flertallet af befolkningen i det samfund, hvortil den hører. Beskyttelse af **m**-s rettigheder, (især de nat. mindretals) er et væsentligt led i demokr. samfundsoptættelse.

mindretalstraktater, traktater afsluttet efter 1. Verdenskrig ml. Frankr., Storbrit., USA og en række østeur. stater om beskyttelse af nat. mindretal. **m**-s opfyldelse overvågedes af Folkeforbundet.

mindreværdsfølelse, A. Adlers betegn. for følelse af el. tro på egen underlegenhed, baseret på utilfredsstillet selvhævdelsesbehov.

mindreårig, i moderne lovsprog person under 21 år. (Jfr. myndighed).

mindste kvadraters metode, i statistikkens d. s. s. udjævning.

Mindszent ['mindsentj], *József* (f. 1892), ung. prælat. Ærkebiskop fra 1944, bekæmpede nazismen og fængslede. 1945 Ungarns primas, 1946 kardinal. Protesterede maj 1948 skarpt mod den ung. regerings plan om overtagelse af kirkens skoler, angreb nov. s. å. reg. for at indrække oppositionen og forfølge kirkens ledelse. Fængslet dec. s. å., tilstod at have arbejdet for monarkiets gendannelse, når en ny verdenskrig udbrød, støttet til forbindelser i USA og til Habsburg; febr. 1949 dømt til livsvarigt fængsel. **M** havde ved sin fængsling på forhånd erklæret, at enhver tilståelse måtte anses for ugyldig. Dommen foranledigede skarpe protester fra paven (14. 2.), fra reg. i USA, Engl., Frankr. m. v. men stadfæstet af højesteretten juli 1949.

mine (fr.). 1) d. s. s. grube; 2) sprængladning med tilhørende tændmiddel anbragt ved el. i et objekt, der ønskes ødelagt. **m** deles i *landminer* og *søminer*; 3) (*miner*), de gange, visse insekter frembringer i blade.

mine, oldgr. vægtenhed = 1/100 talent. **minebomber**, flyvebomber, der anv. mod materiel, bygninger o. l., altså i givet fald også mod byer. **m**-s stålboose er kun tyk fortl, så den kan trænge et stykke ind, inden brandrøret virker. Sprængladningen er stor. Vægt indtil 8000 kg.

minedrift, d. s. s. grubedrift.

minefartøjer, som regel upansrede, mindre skibe med ret ringe fart og armering, men med størst mulig minebeholdning; depl. ca. 200-3000 t. Normalt kun egnet til at arbejde i umiddelbar nærhed af egen basis el. på anden måde støttet af artilleri el. luftfartøjer.

minefelt, et land- el. søområde, i hvilket er udlagt miner (i reglen skakbræteformigt).

Sølv

Kvarts

Agatmandel

Rav

Kobberuranit

Kryolit med jernspat m. m.

Malakit

Kobber

Smaragd

Ametyst

Uranbegmalm (sort)

Ametyst

Akvamarin

Topas

Safir

Rubin

minegranat, tyndvægget granat med stærk forpart og stor sprængladning, indrettet så den trænger et godt stykke ned i jorden inden sprængningen, og derved virker som mine.

minekammer, det rum for enden af en minegang, i hvilken minen anbringes.

minekaster el. *jordfolksmørt*, let skytsart, der udskyder projektiler med store

sprængladninger i krumme baner på relativt korte afstande (300-6000 m). Pjencen er i reglen en forlader.

mine'ral (mlat. *mine'ralis* hørende til bjergværk), enhver naturligt forekommende kem. forb. el. grundstof, der danner en selvstændig bestanddel af jordskorpen. Der kendes over 1000 m, hvoraf langt de fleste er sjældne. De almindeligste er kvarts, feldspat og kalkspat. (Hertil farvetavle).

mineralblåt, betegn. for forsk. blå farver, f. eks. ringere sorter berlinerblåt, bjergblåt (basisk kobberkarbonat), wolframblåt (W_2O_4) el. blandinger af lyse jordarter med bjergblåt el. indigo.

mineralfacies [-sies] (lat. *facies* opbygning) betegn. i petrografen den kombination af mineraler i en bjergart, som vil være stabil under bestemte temp. og trykforhold. Studiet af m er vigtig for forståelsen af eruptivters og krystallinske skifres dannelsevilkår.

mineralfarver, uorg. pigmenter (malerfarver), der foreligger i rå tilstand i naturen (jordfarver) el. fremst. kunstigt i den kem. industri.

mineralfoder (til husdyr), i alm. en blanding af uorg. salte, som gives dyrene for at sikre behovet af uorg. stoffer. Et meget anv. m består af 40% foderkridt, 40% kalciumfosfat (el. benmel), 20% kogsalt.

mineralgang, gang, hvis materiale er afsat af mineralholdigt vand.

Mineral'it, væggsudt, der skal efterligne naturen og fremstilles af hvid cement og skærvsand med stærke farver.

mineralkilde, kilde med mineralholdigt vand, der ofte anv. i med. (salt, sulfater, karbonater, kulsyre o. a.).

mineralo- (mlat. *minerals* mineral), mineral-.

mineralo'gi (*mineralo-* + *-logi*), læren om mineraler, deres kem. og fys. forhold, deres optræden, dannelse og omdannelse. Mineralerne ordnes i et system, der grunder sig på deres kem. sammensætning og de slægtskabsforhold, isomorfi- forholdene anviser.

Mineralo'gisk Museum, Kbh., hører under Kbh.s Univ. Mineralsaml. er grl. af Morten Thrane Brunnich 1770; 1810 forenedes den med grev A. G. Moltkes samling (gave fra sønnen J. G. Moltke). M omfatter en fyldig mineralsamling, bjergarts- og paleontol. samlinger og samlinger vedr. Danm. og Grønlands geologi.

mine'raloller, i naturen forekommende olier bestående af kulbrinter, d. s. s. *jordolie* og heraf fremstill'ede olieagtige produkter.

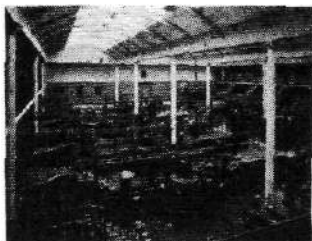
mineralsk terpentin (*white spirit, lakbenzin*), en tung benzinfraction med kp. 130-200° C.

mineralsort, 1) skifersort, der fås af kulholdig lerskifer; 2) en sort farve fremst. ved forkulning af bituminske skifer el. brunkul i ildfaste digler uden luftens adgang. Benyttes ofte i stedet for konrøg.

mineralskiftet, optagelsen, aflejringen og udskillelsen af de mineraliske bestanddele af føden. Til m hører jern-

stoffsiftet, jodstoffsiftet, saltstoffsiftet kalkstoffsiftet m. v.

mine'ralvande, 1) naturlige m er kildevand med højt indhold af mineralske stoffer, såsom karbonater, klorider og sulfater af natrium samt mindre mængder calcium og magnesium. Visse kilder indeholder sulfider, bromider og iodider. Af luftfornige bestanddele forekommer kulsyre (kuldioxyd) og svovlbrinte; 2) kunstige m fremstilles på grundlag af analyser af 1). Forfriskningsvand, der tillige anv. ved diæter, fremst. af blødt (kalkfrit) vand, natriumkarbonat og natriumklorid, og der til-sættes kuldioxyd, m-fabrikker fremst. som regel også bruslemnader, squashes osv., der er kulsyreholdigt vand tilsat frugtsaft el. essenser og sødemidler.

Aftapningshallen på Carlsberg Mineralvandsfabrik.

mineralvoks, d. s. s. ceresin.

mine're (fr. *miner* undergrave, lægge miner under jorden), grave gange el. rum under jorden.

mine'redderkopper (*Cit'niza*), fugledderkopper, graver gange i jorden. En enkelt art i Danm., sjældne.

mine'rsmøl (*Lyo'nella*), små møl, hvis larver gnaver gange i bladkødet på forsk. planter, f. eks. kirsebær.

minero'ge'ne (*miner(al)o-* + *gen* ¹⁾) kaldes bjergarter, opstået ad uorganisk vej.

miner's cramp ['mainz ²⁾ 'kræmp] (eng. minearbejderkrampe), krampe forårsaget af salttab gnm. stærk svedafsondring.

Min'nerva, i rom. rel. en gudinde, indført i Rom under etruskerne herredømme, forenet med Jupiter og Juno til en gudetredhed i templet på Capitolium. I Rom blev M skytsgudinde for håndværk, kunst og videnskab. Senere identificeres M med den gr. gudinde Athene og fik dennes træk som den lynlysende, krigerske gudinde.

Minerva, da. månedsskrift 1785-1807, udg. af Pram og Rahbek, datidens førende tidsskr., vigtigt åndshist. dokument.

Minerva, *Jahrbuch der gelehrten Welt*, udsendt i Tyskl. 1891 ff. Håndbog med oplysninger om univ., lærde selsk., arkiver m. v. i hele verden. Sidste (32.) udg. 1936-37.

minervaugle, d. s. s. kirkeugle.

minesikring af skibe foretages ved sikkerhedsforanstaltning. 1) i skibskonstruktionen (celleinddeling o. l.), hvorved en minesprængns virkning begrænses, idet der dog mod magnetminer må foretages spec. foranstaltning, såsom afmagnetisering, m ved kabler o. l., 2) mod kontaktminer ved et på skibet anbragt afvisersystem, f. eks. paravaner, 3) i form af forangående minestrygning (taktisk m).

minestrygning, søv., omfatter minesøgning og minerydning. m af kontaktminer (forankr.) foregår ved efter et el. ml. fl. m-fartøjer at slæbe spec. m. knive el. sakse forsynede m-trosser, der kapper minens ankertov, hvorefter uskadeliggørelse kan finde sted, efter at minen som flg. af sin opdrift er kommet til overfladen. m af afstandsminer foregår for de magnetiske miners ved, ved efter et træskib el. et minesikret skib at slæbe en magnet el. et strømførende kabel; de fremkaldte magn. feltstyrkevariationer bringer minen til detonation; for de akustiske miners vedk. ved fremkaldelse af kunstig støj, f. eks. v. hj. af mek. el. elektromek. støjtøgere el. undervands-

ekspllosioner, fremkaldt ved serier af mindre sprængladn. (håndgranater o. l.) og for trykminers vedk. ved at slæbe et præmlign. fartøj efter et træskib el. et minesikret skib, idet prammen da vil fremkalde den nødv. trykvariation; fartøjet er forsynet med såvel magn. som akust. strygegrejere, da trykminers som regel er kombineret m. en af de andre afstandsminetyper. Havstoktsminer (KMA, fork. f. Küsten-Minen-Abwehr) og forstrandsminer uskadeliggøres v. direkte anbringelse af sprængladn. på minen.

mine'tette (fr.), Lorrainesoolitiske jernmalm.

mineveje, mil., vandrette el. skrå minegange el. lodrette minebrende.

Ming [mɪŋ], kinesisk dynasti 1368-1644.

M. Ing. F., indregistreret betegn., som kun må benyttes af medlemmer af Dansk Ingeniørforening (civilingeniører).

Min'gre'lien, tidl. fyrstendømme i Georgien nær Kutaisi.

Minho ['minju], portug. navn på floden Miño.

mini- (lat. *minor* mindre; *minus* mindst), mindre-, meget små-

minia'tur (lat. *minimum* mønje), i håndskrifter den farvelagte udsmykning ved initialer og illustrationer.

miniaturemaleri [-'ty:r-], ganske lille maleri (akvarel, gouache el. olie), ofte på elfenben el. pergament; var meget på mode i 18. årh. også i Danm.; berømt inden for m var Cornelius Hoyer.

mini'mal (lat. *minimum* mindst), mindst mulig; meget lille.

minimalafbryder, elektr. afbryder, der bryder strømmen, når den bliver mindre end en fastsat værdi.

minimalflade, flade, der begrænses af en given kurve, og hvis areal er mindre end arealet af enhver anden flade, der begrænses af den samme kurve. m dannes f. eks. af sæbehinder, der er udsendt i lukkede metaltråde.

mini'mum (lat.: det mindste), laveste grænse for, mindste størrelse el. antal af noget; *mat*: en funktion $f(x)$ har m for $x=a$, hvis $f(a)$ er mindre end funktionsværdierne i en vis omegn af $x=a$.

minimumsloven, i sin opr. form fremst af J. v. Liebig, hævder, at det næringsstof, der er til stede i forholdsvis mindst mængde, bestemmer afgrødens størrelse. Med nogen modifikation er m stadig anerkendt.

minimumstermometer er indrettet til at vise den laveste temp., det har været udsat for. Anv. i meteor. ved lufttemp.

Min'ister (lat.: tjener), 1) statens øverste embedsmænd, der i det konstitutionelle monarki er de for statens styrelse ansvarl. pers. m er i alm. dels rådgiver for statsoverhovedet, dels træder han direkte i forb. med parlamentet ved forelæggelse af love o. l., dels forestår han en bestemt gren af forvaltningen. I USA har m dog ikke adgang til kongressen og i Storbrit. kan de kun møde i et af parlamentets huse, når de i forvejen er medl. af dette; 2) gesandtning.

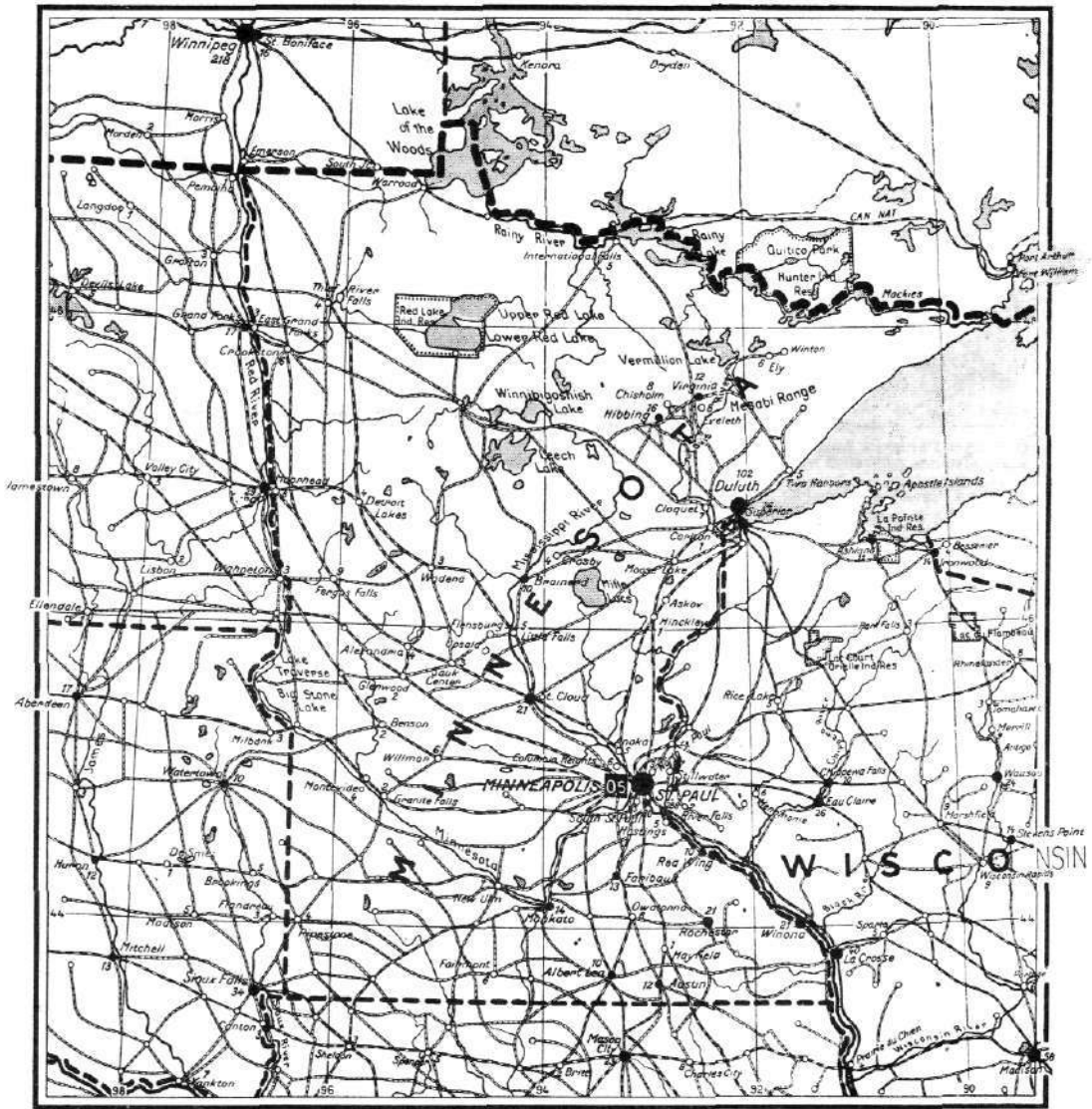
ministeransvarlighed. Ministrene i det konstitutionelle monarki er ansvarl. for regeringens førelse, dels over for parlamentet, dels over for domstolene. De nærmere regler om deres straffretlige ansvar indeholdes undertiden i en særlig lov. En sådan har været stillet i udsigt i den da. grundlov siden 1849, men er endnu ikke gennemført. En lov om m af 15. 3. 1939 kom aldrig til at træde i kraft, idet den var knyttet til det grundlovsforslag, som bortfaldt ved folkeafstemningen s. å.

ministeri'a'lbøger, d. s. s. kirkebøger.

ministeri'a'ler (nylat.: tjenestemænd), de ty. middelalderkejsers borgerlige embedsmænd.

Ministeri'a'lforeningen varetager de centraladmin. ansatte kgl. udnævnte tjenestemænds og dermed ligestillede i teresser. Grl. 1906.

ministeri'a'lsystem (mods. kollegialsystem), en forvaltningsform, hvor en enkeltmand (minister, statsråd el. lign.) har ansvaret og enbestemmelsen inden for sin forvaltning, hvis øvr. personale er underordnet ham.

Maalestok 1:5 625 000

Udarbejdelse: J. Humlum

Kort over Minnesota.

Ministerialtidende, publikation udg. siden 1871, ved regeringens foranstaltning, i h. t. lov af 25. 6. 1870 rummende administrative, kgl. el. ministerielle befalinger af alm. karakter samt cirkulærer og bekendtgørelser til orientering for myndighederne. Også legatfundatser offentliggøres her.

Ministeriernes Filmudvalg, nedsat 1941 af regeringens beskæftigelsesudvalg til optagelse af dokumentarfilm med støtte af filmfonden til bekæmpelse af arbejdsløshed og som oplysnings- og kulturfaktor mod ty. indflydelse. Senere selvst. produktionsorganisation.

Ministeriernes Kontorforening varetager de i centraladmin. ansatte ministerielt udnævnte tjenestemænds interesser. Grl. 1906.

mini'ste'rium (lat: tjenerskab), 1) samtlige ministre i forening; 2) den gren af centralstyrelsen, som er underlagt den enkelte minister.

ministerpræsident, den, der fører forædret blandt ministrene (i Danm. statsministeren).

ministerråd, i Danm. råd af ministre; afholdes, når kongen er forhindret i

at holde statsråd. I praksis sker dette dog ikke. Med m må ikke forveksles de formelle ministerråder.

ministerresident (fr. *ministre résident*, egl. minister, gesandt, som har sæde (et vist sted)), en ikke længere i praksis anv. grad for en stats diplomatiske repræsentant i et andet land. Rangerede efter gesandt, men for chargé d'affaires.

minister uden portefuille (da. [portoføjel] (fr., egl. (ministerens) dokumentmappe, derpå hans forvaltningsområde) (fork. *minister u. p.*), minister, der ikke har noget bestemt forvaltningsområde under sig, mods. de egl. fagministre.

mini'stran't (lat: tjenende), kat. messetjener, som går præsten til hånd ved gudstj.

ministre plénipotentiaire (mi'nistré plenipoté'sjær) (fr: befaldmægtiget minister), gesandt.

minium, d. s. s. mønje.

mink (Lut'reola 'vison), nordamer. flodlilder, leverer pelsværket nertz, nu genstand for stor opdræt i farme.

Minkowski (mi'n'køfski), Hermann (1864-1909), russ.-ty. matematiker, kendt bl. a. gnm. sin matematiske behandling af relativitetsteoriens rum-tids-verden.

min lille Hassan med de skjeve Beni! Citat fra Oehlenschlägers »Aladdin« (udtryk for på en gang snæver og rørende familieegoisme).

Minn., off. fork. f. staten Minnesota, USA. Minne [min], George (f. 1866), belg. billedhugger. Hans tidl. arb. viser påvirkning fra gotisk skulptur og Rodin, senere tilnærmelse til klassicismen. Brænd med Folk Knabjende Ynglinge (1898-1906, Folkwang mus. i Essen).

Minneapolis [mi'n'i'æplis], største by i Minnesota, USA; 492 000 indb. (1940), hvoraf ca. 1/3 af sv. afstammung. M ligger ved Mississippis højre bred ved St. Anthony faldene, hvis vandkraft udnytted til en enorm mølleindustri. Univ. (ca. 25 000 studenter). M er sammenbygget med Minnesotas hovedstad St. Paul.

minnesang (af ty. Minne kærlighed, ty. middelalderl. kærlighedsdigtning. En stærkt formundet ridderlyrik, der, påvirket af troubadourpoesien, fulgte faste konventioner (rettet til en gift dame). Betydeligste repr.: Heinrich von Morungen og Walther von der Vogelweide.

Minnesota [mi'n'i'so:ta] (fork. Minn.), stat i USA, omkr. øverste Mississippis;

217 728 km² (deraf 10 512 km² søer); 2 792 000 indb. (1940; 1947: 2 888 000, 12,8 pr. km²), over 100 000 var skandinaver; 49,8% boede i byerne. Hovedstad: St. Paul; største by: Minneapolis. **M** er et bakket morænelandskab med over 10 000 søer. Terrænet ligger ml. 200 og 400 m o. h.; højeste punkt 680 m. Mod N er morænelaget tyndt og landet dækket af skov, mod S er der prærie med dyb, frugtbar muld. *Erhverv.* Landbrug er det vigtigste erhverv. 1945 avledes i **M** 7,2% af USAs majs, 15,7% af havren, 5,0% af byggen, 4,1% af kartoflerne og 5,2% af høet. 1947 var der 3,5 mill. stk. kvæg og 3,3 mill. svin. I Mesabi Range findes USAs største lejer af jernmal. Industrien foredrer landbrugets råstoffer: møllerier, mejerier, konserverfabrikker, og skovbrugets: savværker. - *Historie.* **M** udforskedes af franskmænd sidst i 17. årh.; østl. del eng. 1763-83; vestl. del købt af Frankr. 1803. Territorium 1849, stat 1858. Stærk skandinavisk indvand. efter 1860.

Minho ['minjo] (sp.), portug. *Minho*, 340 km l. flod på Pyrenæerhalvøen; udspringer i De Cantabriske Bjerge og danner i sit nedreste løb 67 km af Portugals N-grænse.

Mino da Fiesole ['fjæzole] (1431-84), ital. billedhugger. Udførte gravmælet over biskop Salutati i Fiesoles domkirke, men er især kendt for sine portrætbuster, bl. a. af *Piero* og *Giovanni de' Medici*.

mino'sk kultur (efter den kretiske sagnkonge *Minos*), den forhist. kultur på Kreta (ca. 2500-1200 f. Kr.); i tidsrummet ca. 2000-1400 centrum i d. ægæiske kulturkreds; **m-s** blomstrings-tid var 1700-1550 m. højtidet civilisation: store palads- og byanlæg (Knossos o. a.) og en farverig, eksotisk kunst (freskomaleri, keramik, guldsmede- og elfenbenarbejder, skårne stene m. m.; derimod mangler meget karakterist. f. denne kunsts væsen monumental skulptur). Skrift praktiseres (korte indskrifter bevaret). Sproget endnu væsentligt ukendt. (III. se tavle *Ægæisk Kunst*).

minor (lat.), 1) mindre, yngre, 2) ['mainn], eng. betegn. for mol (mus).

Minorca [mi'nå:ka], eng. navn på Menorca.

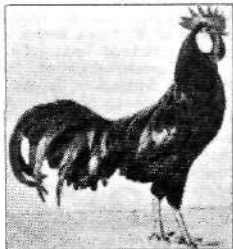
mi'nore (ital: mindre), *mus.*, udtryk for molortegnet.

minorenni'te't (*minor* + lat. *annus* år), mindreårighed i bet.: under 25 år.

minori'te't (lat. *minor* mindre), mindretal.

mino'ritter (lat. *fratres minores* de små brødre), d. s. s. franciskanere.

mi'norka, sort, sp., let hønsrace, opr. fra een Menorca; tidl. ret udr. i Danmark.

Sort minorkahane.

Minos, i gr. mytol. konge på Kreta; if. kretisk tradition retfærdig og vis, derfor efter døden sammen med broderen Rhadamanthys dommer i underverdenen. If. attisk tradition en grusom tyr, der pålagde Athen en tribut på 7 ynglinge og 7 piger, der ofredes til uhyret Minotaurus. **Minot** ['mainot], *George R.* (f. 1885), amer. læge. Indførte omkr. 1926 s. m. W. P. Murphy og på grundlag af Whipple's arbejde leverbehandling mod pernicious anæmi, for hvilken de tre læger i 1934 fik Nobelprisen.

Minotaurus (*Minōs* + gr. *tauros* tyr), if. attisk-kretisk sagn et uhyre, afbildet som en mand med tyrehoved, der holdtes skjult på Kreta i Labyrinten ved Knossos. Kong Minos havde pålagt Athen

en årlig tribut af 7 ynglinge og 7 piger, der ofredes til **M.** Theseus tog med som en af disse og dræbte **M.** Ariadne, kong Minos' datter, hjælp ham ud af Labyrinten ved en tråd. I disse sagn lever mindet om stridigheder ml. Kreta og Athen.

Minseitō [minseitō:], jap. polit. parti, dannet 1927 v. sammenslutn. af moderat frisindede grupper, repr. særlig byerhverv, modstander af aggression i Manchuriet 1931. I opposition til det kons. Seiyūkai-parti. Svækket i 1930erne. Opøst af Konoye 1940. Ved valg 1946 ind i Fremskridtspartiet.

Minsk, hovedstad i Hviderusland, Sovj.; 239 000 indb. (1939). Jernbanecentrum og industriby. Kulturcentrum for hvide-

Minsk. Regeringsbygningen.

russerne. - Russ. 1793. V f. **M** indringede tyskerne juli 1941 store sov. styrker, der led svære tab. 3. 7. 1944 generobret af Sovj.

minstrel (nylat. *ministrellus* lille tjener), omvarende sangere i Engl. i senmiddelalderen.

Min son, om du vil i verden frem, så bukl, begyndelsen af Werner Abrahamsons kendteste vise (ca. 1800).

Minturno, tidl. *Tra'etto*, i oldtiden *Min'turne*, by på Itals V-kyst 70 km NV f. Napoli. Ruiner fra rom. tid.

Minucius 'Felix (omkr. 200), rom., kristen forfatter. I dialogen *Octavius* genindføres hedenske indvendinger mod kristendommen.

minu'end (lat. *minuendus* som skal formindskes), ved en subtraktion det tal, fra hvilket man subtraherer.

minus (lat: mindre), tegnet — (foretrakkes for -) foran et led i en flerleddet størrelse angiver, at leddet skal trækkes fra. **m** foran et enkelt tal betyder, at tallet er negativt.

minusafviger, individ, der er mindre end gennemsnittet.

Minusinsk, by i RSFSR, Sovj., i det sydl. Middelsibirien, ved Jenisej S f. Krasnojarsk; ca. 50 000 indb. Centrum i et betydeligt kultfelt, **M-bassin**et, ml. de Øst- og Vestsajanske Bjerge. Jernmal-lejer ved **M** er endnu ikke udnyttet. Fra **M** jernbane til den transsibiriske bane.

mi'nuskler (lat. *minusculus*, diminutiv af *minor* mindre), alfabetets små bogstaver.

mi'nut (lat. *minutus* lille, af ringe omfang), 1) $\frac{1}{60}$ af en grad (bueminut), betegnes med ' ; 2) $\frac{1}{60}$ af en time.

minuti'ø's (fr. *minutieux*, af lat. *minutia* småting), nøjeregnende; som går i enkeltleder.

minutvolumen, den blodmængde, et hjertekammer pumper ud i 1 min. Hos et voksent menneske i hvile ca. 5 l, under arbejde større, indtil 30-40 l.

Minya ['minja], by ved Nilen i Mellem-egypten; 70 000 indb. (1947).

'Minya-Gongkar, Kinas højeste bjerg (7700 m), i de bagindiske kæder V f. Chung-king.

mi'nø'er, oldtidfolk i S-Arabien, kendt gm. indskrifter fra 9. årh. f. Kr.

mi'nø'r (fr.), ingeniørsoldat uddannet i at minere, lægge og fjerne miner; i flåden mand oplært i brug af søminer.

miocæn [-sæ'n] (gr. *melon* mindre + *-cæn*), geol., næstøverste etage i tertiær. I Danmark glimmerler og -sand med brunkul og astarteler.

Miomandre [mjø'mā:dr], *Francis de* (f. 1880), fr. forfatter. Lyrik og talr. fint psyk. romaner.

mi'osis (gr. *meisōs* formindskelse), pupilforsnævring.

G. H. de R. Mirabeau. Gabriela Mistral.

Mipo'la'm, termoplastisk formstof, polyvinylchlorid el. blandingspolymerisat, dannet ud fra vinylchlorid og vinylacetat el. akrylcyreestere. Meget modstandsdygtigt mod syrer og baser, anv. som gulfbelægning, stænger, pakninger m. m. Stoffene bliver bløde ved 60-70°.

mir (russ: verden), uden for Rusl. betegn. for det gl. russ. landsbyfællesskab.

'Mira el. **'Mira 'Ceti** (lat: den forunderlige i (stjernebilledet) Hvalen), en rød foranderlig stjerne, der varierer ml. 2 og 9. størrelsesklasse. **m-s** stjernerne er en gruppe foranderlige stjerner, for hvilke **m** er en typisk repræsentant.

Mirā Bāi (omkr. 1420), ind. prinsesse, rel. sektstifter og digter; forf. rel. hymner til den unge Krishna.

Mirabeau [-bo], *Gabriel Honoré de Riquetti*, greve af (1747-91), fr. politiker. Angreb enevælden; 1789 deputeret for tredjestand, som han ledede i juni, da den modsatte sig Ludvig 16.s ordrer. Ønskede fri forfatn., men nogenlunde stærk kongemagt; fra 1790 i forb. med og bestukket af hoffet. **M-s** indflydelse var synkende, da han døde apr. 1791.

mirabelle el. *mirabel'* (fr.), betegn. for 1) varieteter af alm. kræge, *Prunus insititia*, med små gullige frugter, og 2) *Prunus cerasifera* (myrobalan) m. lille gul el. rødlig frugt.

mirabile 'dictu (lat.), forunderligt at sige, mærkeligt nok (Vergil: Æneiden).

Mi'rabillis (lat: forunderlig), slægt nær salturtfam. Flereårige urter med knoldformede ammerødder og talrige blomster, enkeltvis el. i kvaste, som især åbner sig om aftenen. 60 arter, især Amer. Et par arter er prydanter til haver.

mirakel (lat. *miraculum* under), en begivenhed, der fremkalder undren, fordi den er i strid med den menneskelige erfaring og synes at bryde naturens lovmæssighed.

mirakelspil, middelalderlige helgen- og Mariadramer, dramatiserede legender (blomstringstid i 14. årh.). Særlig berømt er den fr. saml. »Miracles de Notre Dame«. Det ældste bevarede da. **m** handler om Knud Lavard »Ludus de Sancto Canuto duce«.

mir'ba'nolie, (1. led fr.), d. s. s. nitrobenzol.

Mirbeau [mir'bo], *Octave* (1848-1917), fr. forfatter. Skrev naturalistiske romaner, men er mest kendt for skuespillet *Les affaires sont les affaires* (1903), hvor han når højt i soc. satire.

'miré (fr.), rektangulær sigtetæppe, der anv. ved tekn. jordarbejder. Til et sæt hører i dobbeltm., halvt hvid, halvt

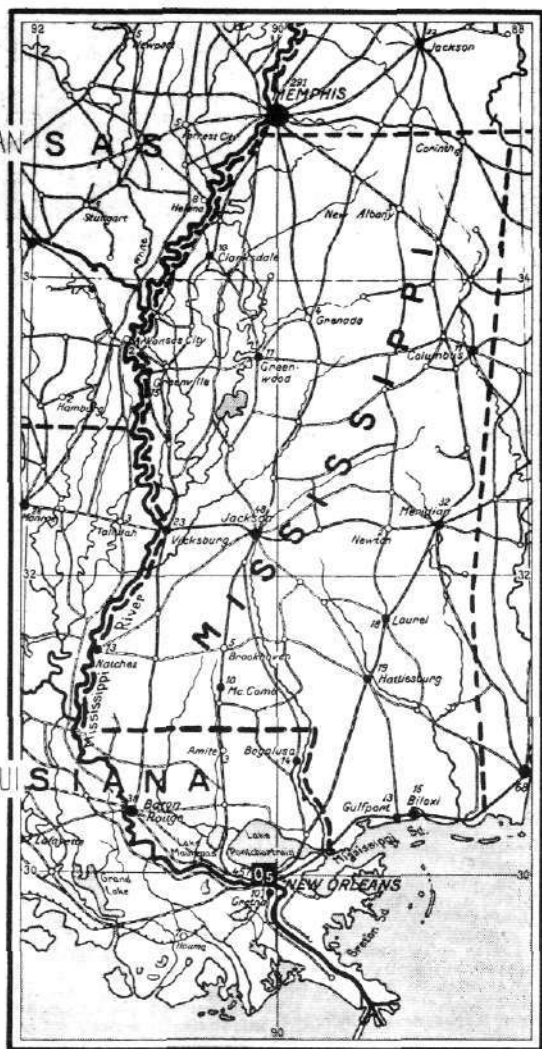
sort, og 2 enkeltm., den ene hvid, den anden sort. Højden af de to enkeltm. og af dobbeltm., regnet til skillelinien ml. felterne, er den samme. V. h. af **m** kan man anbringe pæle således, at deres overflader ligger i samme rette linie.

'Mirjam (lat. *Maria*), Moses' og Arons søster.

mir nichts, dir nichts [nixts] (ty: in- tet til mig, intet til dig), uden videre.

Miró [mi'ro], *Joan* (f. 1893), sp. maler og billedhugger, virksom i Paris. S. m. Salvador Dalí førende repr. for surrealismen. (III. se tavlen Abstrakt Kunst).

Miró Ferrer [mi'ro fe'ræ:r], *Gabriel* (1879-

Kort over Mississippi.

1930), sp. forfatter, har som prosaforfatter levede skildret sin hjemstavn Alicante.

miroton [-'tɔŋ] (fr.), levningerret af kød med kartoffelmøslag bagt i gratinafd.

mis- (gr. *misen* hade), -hader, -fjende.

misantrop (gr. *misánthros*, af *mis-* + gr. *ánthros* menneske), menneskefjende.

Misantropen, komedie af Molière (1666).

'misce (lat.), blandt; anv. på recepter.

miscellanea [-sæl-] (lat. *miscellus* blandet), skrifter af blandet indhold.

misdannelse, bot., abnorme vækstfænomener hos planter. **m** skyldes indre, arvelige årsager. Til **m** hører mange af havens kulturformer, hvor det snart er røden (hvidroer), snart bladene (hvidkål, kruskål) og snart blomsterstanden (blomkål), der misdannes. Desuden kan f. eks. nævnes omdannelse af en uregelm. blomst til en regelm. (torskemund), at normalt toårige planter allerede første år skyder stængel (*storkløbere*) med blomst og frugt (roer, kål), fyldte blomster (levkøj, nellike) og de forsk. former af hæng- og pyramidetrær.

miserabel (fr., af lat. *miserabilis* ynkelig), ulykkelig, elendig, trist.

misère [-'sæ:] (fr., af lat. *miser* elendig), elendighed; ulykkelig situation.

miserere (lat: forbarndigt), kat. kirkebøn, som især anv. ved bodefester.

miseri'cor'dia (lat.), barmhjertighed; støttelods i en korstol, hvortil den gejstlige kunne støtte bagen, når han måtte stå op.

misfoster, 1) foster, der viser store, medfødte defekter, f. eks. manglende hjerne el. manglende arme og ben; 2) dobbeltmisfoster er to fostre, der er mere el. mindre sammensmeltede. Ved begrænset sammenvoksning fremkommer det, der populært kaldes »siamesiske tvillinger». Udbredt sammenvoksning kan føre til foster med to hoveder el. med fire ben. Begrænsede medfødte defekter (harskær, ganespalte, overtallige fingre) kaldes misdannelser.

misgerningssager, forbyrdsler af grovere beskaffenhed, i hvilke der efter grundloven skal anv. nævninger. Grundloven indeholder dog ingen nærmere bestemmelse af begrebets omfang.

mis handling, volds handlinger, der kvalificeres ved deres bet. antal el. grove karakter.

mis'na [mif-] (hebr.: gentagelse, belæring), samling af traditionsstof, som jøderne overleverede mundtligt og ville føre tilbage til Moses ligesom den skrevne lov. På grundlag af ældre samlinger samlede Juda ha-nasi omkr. 200 e. Kr. en samling,

væsentlig af halakisk stof, der slog igennem som den anerkendte **m**. Den er delt i 6 rækker, hver med fl. traktater, ialt 63 (skrevet på nyhebr.).

Miskole ['miskolts], by i NØ-Ungarn; 77 000 indb. (1941). Maskin- og levnedsmiddelindustri.

'Miskow [-ou], *Sextus* (1857–1928), da. sanger og komponist til adsk. folkelige sange.

'miskredit (da. forstavelse *mis-* manglende + fr. *crédit* tiltro), dårligt omdømme; *miskred*'te're, bringe i **m**.

'mislibig (ty. *mislibig*, egl.: ilde lidt), fordegtig.

'miso- (gr. *misen* hade), -hader, -fjende.

miso'g'am (*miso-* + gr. *gamos* bryllup), ægteskabsfjende.

miso'g'y'n (*miso-* + gr. *gyné* kvinde), kvindehader.

misone'isme (*miso-* + gr. *néos* ny), Lombrosos betegn. for unormalt had til alt nyt.

mispel (*Mespilus*), slægt af kernefrugt-fam. Trær el. buske, tit med gultorne. Hvide blomster. I haver er mispeltræ (*M. germanica*) prydttræ; dets frugter kan anv. til syltning.

Miss (eng.), frøken.

Miss, off. fork. f. staten Mississippi, USA.

'missa (lat.), messe.

'missa 'brevis (lat.), kort messe.

'missa'l (af *missale*), tekstur-skr., som i bogtrykkunstens første tid anv. til kirkebøger som efterligning af munkenes håndskrevne got. minuskelskrift.

'missale (lat.), messebog.

mise (eng. *miss* forfejle), søv., miste, fejle, gå glip af.

'missi (ental: '*missus*) (lat.), udsending. Under Karl d. Store kgl. embedsmænd, udsendt for at kontrollere domstole og lokale embedsmænd.

'missing 'link (eng.: det manglende led), i udviklingslæren det tænkte mellemled i udviklingen fra abe til menneske.

mission (lat. *missio* udsendelse), 1) folkeretligt, off. sendelse til udlandet ved visse ekstraordinære lejligheder; 2) i kirken især udsendelsen af kristne mænd og kvinder for at udbrede kristendommen bl. ikke kristne folk: ydre **m**, også (mindre korrekt) anv. om det kirk. arb. i ukirkelige kredse inden for de kristne nationer: indre **m**.

Missionsarbejdere, Kvindelige (fork. *KMA*), da. missionselsk.; arb. fra 1900 i Armenien, Syrien og Bihlandet, for en del som lægemission.

missionschef, chef for en mission el. et gesandtskab.

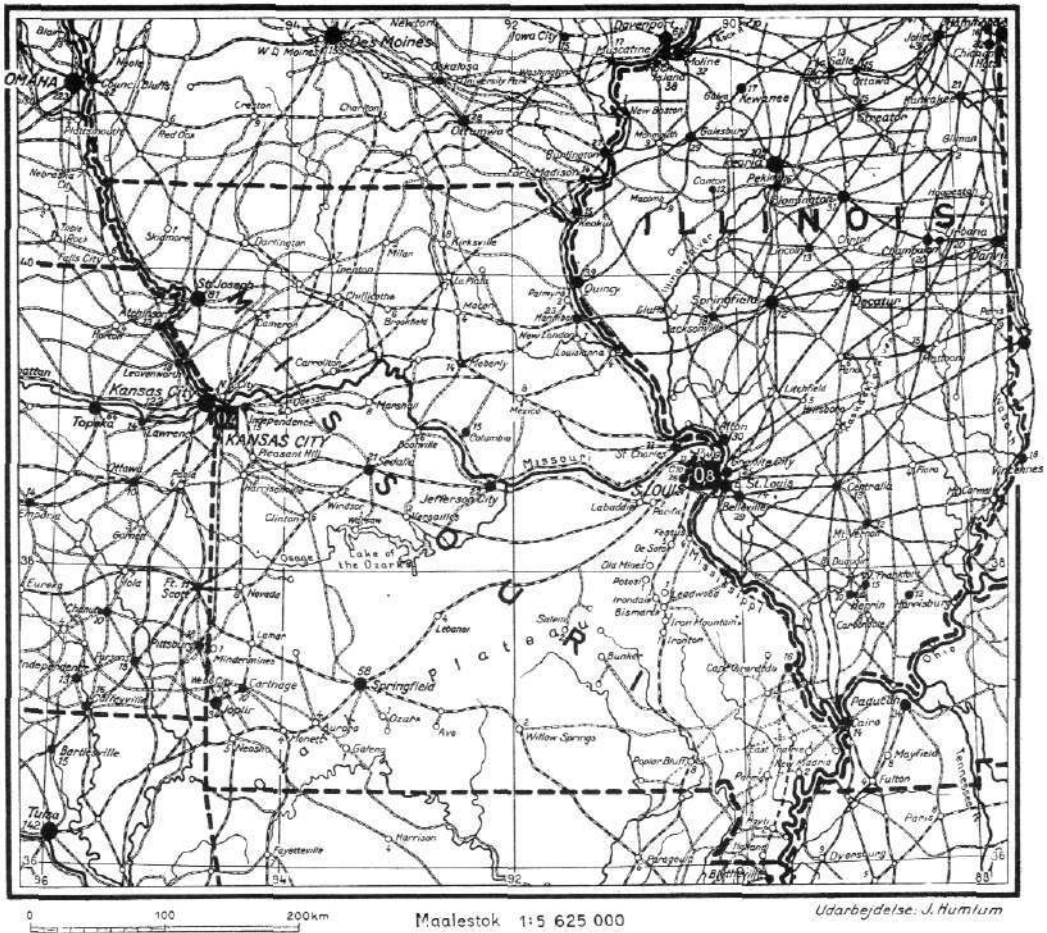
Missionsråd, Dansk, grl. 1912 for at organisere hjemmearbejdet i ydre mission; **D** omfatter alle da. folkekirkelige missioner.

Missionselskab, Dansk, (fork. *DMS*), stiftet 1821 af B. Falck Rønne som en fri forening, virkede først i Grønland, siden gnm. baselermissionen, fra 1864 selvstændig i Sydindien og fra 1891 i Manchuriet; skole- og hospitalsmission er i vid udstrækning optaget. 1948: 124 missionærer.

missionsvendskab behandler den kristne mission bl. ikke-kristne folk. Dens hist.-kritiske del bygger på hjælpevidenskaberne: geogr., etnogr. og religionshist., dens missionsteoretiske del undersøger systemat. missionens principper og metoder. I de sidste 50 år er der oprettet mange lærestole i **m**, 1918 i Kbh.

missio'nær (af *missio*) kaldes den, der tager et evangeliserende arbejde op bl. ikke-kristne.

Mississippi [misa'sipi, mis'sipi] (fork. *Miss.*), stat i USA, Ø f. Mississippi Rivers nedre løb; 127 580 km²; 2 184 000 indb. (1940; 1947: 2 096 000), 17,4 pr. km²; 1 075 000 var negre (49,1%); 19,8% boede i byerne. Hovedstad: Jackson. **M** er lavlandet, mod S og V en del af **M**-slæten, sumpet og udsat for oversvømmelser. Længs floderne findes lave sandvoldte (dannet v. oversvømmelserne). Mod NØ bliver terrænet højere (indtil 237 m) og mere sandet, men ret frugtbart, da der er løssdække de fleste steder. Mod S subtrorisk fyrreskov, mod N temp. løvskov. – Landbruget er det do-

Maalestok 1:5 625 000

Udarbejdelse: J. Humlum

Kort over Missouri.

minerende *erhverv*. Vigtigst er bomuld, dernæst majs, sukkerrør, hirse, batat og yams. 1945 avledes 354 580 t bomuld = 17,3% af USAs høst. **M** er skovrigt og tømmerproduktionen stor. Fremstilling af bomuldsfrøolie, bomuldsfrøkager og bomuldsvarer er de vigtigste industrier. — *Historie*. Fr. kolonisation fra 1699; området engelsk 1763, til USA 1783; territorium 1798; stat 1817. Med Syd-staterne i borgerkrigen 1861–65. I alm. demok. flertal. (Kort se sp. 3046–47).

Mississippi River, Nordamer.s største flod, med bifloden Missouri verdens længste flod (6970 km); den afvander 3,24 mill. km² = 45% af USAs areal. **M** udspringer i staten Minnesota fra Itasca Lake 446 m o. h.: efter vandfaldet St. Anthony Falls ved Minneapolis sejlar til sin munding i México Golfen (3115 km), hvor den danner et 4-armet delta (31 860 km²). Vestfra fra Rocky Mountains modtager den bifloderne Missouri, Arkansas og Red River, østfra den dybe og vandrige Ohio River. Ved New Orleans er **M** 2400 m bred og 30 m dyb. I **M**'s nedre løb er der talrige slangebugtninger og hesteskosøer. Længs bredderne er der lave sandvolde, dannet ved **M**'s hyppige oversvømmelser (især 1927), mens landet bagved er lavere og mere sumptet. Det store delta begynder kort efter tillobet af Red River. Til transport af tunge massevarer spiller **M** og Ohio en vældig rolle, mens de vestlige steppeløber har ringe bet., da vandstanden er stærkt svingende. **M** er ved Illinois-Michigan-kanalen i forb. med de store søer. Over **M** er der bygget talr. broer, f. eks. ved New Orleans, Baton

Rouge og Memphis. Området udforsket i 1680'erne af La Salle.

mis'sive (fr., af lat. *missus* sendt), sendebrev; i ældre tid et brev, som var rettet til en enkelt el. fl. bestemte personer, mods. et patent (åbent brev).

Missolonghi [-'longi], ital. navn på byen Mesologgion i Grækenland.

Missouri [mø'zuri, -ra] (fork. *Mo.*), stat i USA, omkr. Missouri Rivers nedre løb; 180 449 km²; 3 785 000 indb. (1940; 1947: 3 903 000), 21,0 pr. km²; deraf 244 000 negre; 51,8% boede i byerne. Hovedstad: Jefferson City. Største by: St. Louis. N f. **M** River findes frugtbar moræne dækket af løss, opr. løvskov med små pletter af prærie, nu næsten helt opdyrket. S f. floden ligger Ozark plateauer, dækket af løvskove og kun lidt opdyrket. Vigtigste *erhverv* er landbrug: af USAs høst 1945 avledes i **M** 3,3% af majs, 2,0% af hveden, havren og bomulden, desuden lidt tobak og frugt. Stort husdyrhold: 1947 fandtes 3 mill. stik. kvæg, 1,3 mill. får og 3,6 mill. svin. Stor minedrift: 1944 produceredes 158 000 t bly (i S-M) = 41,9% af USAs prod., 33 000 t zink (i S-M) = 5,1% af USAs prod., og 4 mill. t kul (i N-M). Industrien er vigtig: slagterier, møllerier. — *Historie*. **M** koloniseredes af franskmænd i 18. årh., var spansk 1763–1800, så atter fransk, 1803 solgt til USA. Territorium 1812, stat 1821. Opr. slavestat, under borgerkrigen 1861–65 delt stemming.

Missouri-Pacific-banen [-pø'sifik] (eng.-amer. *The Pacific* Stillehavet), et af USAs største jernbaneselskaber, hvis strækninger i hovedsagen ligger V for

Mississippi med St. Louis som hoved-center. Strækningslængde ca. 22 400 km.

Missouri River [mø'zuri], længste biflod til Mississippi i USA; 4720 km l., afvander 1,37 mill. km². **M** udspringer med 3 kildefloder i Rocky Mountains i S-Montana, løber mod N i en dyb canyon, derefter mod Ø og SØ gnm. prærien til udmundningen i Mississippi ved St. Louis. På grund af stærkt vekslende vandføring kun ringe trafikert.

Missouri-synoden, luth. kirkesamfund i USA, stiftet 1847; ca. 3000 menigheder, strengt konfessionelt og intolerant.

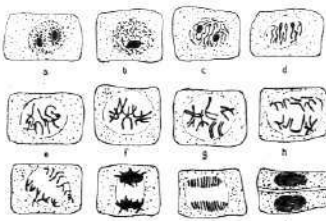
mistbænk (ty. *mist* gødning), drivbænk, et indrammet og glassdækket bed, der kan opvarmes ved gærende hestegødning.

misteldrossel (efter *mistelten*, hvis bær man tidl. troede, den spiste) (*Turdus viscivorus*), stor drosselart, plettet underside, Yngler hist og her i Danmark. Trækfugl.

'mistel'ten (ældre da. *ren* planteskud) (*Viscum*), slægt af **m**-fam. 65 arter. I Danmark findes almindelig **m** (*V. album*), stedsgrøn busk med mods. blade, snylter f. eks. på pære-, æble- og nåletræer. Særbo. Frugten er et ærtestort, hvidt bær, som spises af fugle, hvorved frøene overføres til andre træer og spirer her. **m** findes nu kun et par steder i Danmark. I nord. mytol. er den pil, hvormed Balder dræbtes, af **m**. Af kelterne

holdtes **m** for hellig og ophænges endnu i Engl. ved juletid.
mister ['mistɹ] (eng., af lat. *magister* mester) (staves altid *Mr.*), hr. (bruges kun foran efternavnet).
misterioso (ital.), *mus.*, hemmelighedsfuld.
'Misti, El, uivkorm vulkan (6100 m) i Perù Vestcordillere ved byen Arequipa.
mistillidsvotum, beslutning af et parlament el. en af dennes afd., hvorved der udtales mistillid til *regeringen*. Medfører under parlamentarisme i regien regeringens afgang.
Mistinguett [mistø'gæt], egl. *Jeanne Bourgeois* (f. 1869), fr. varietetkünstlerinde. Vandt opr. ry som revykunstnerinde ved sine velkæbte ben; udviklede senere et lunerigt foredragstalent i muntre viser og sketches, ofte s. m. Chevalier. Gæstede Kbh. 1933 og 1948.
mi'stra'l (provençalsk; herskende), kold og ofte meget stærk vind, der om vinteren blæser fra NV ud over den fr. Middelhavskyst.
Mi'stral, Frédéric (1830-1914), provençalsk digter, den betydeligste skikkelse i fribæbevægelsen, udgav 1859 den nyprovençalske digtningens berømteste værk *Miréio*, et yndefuldt og levende epos. Fik 1904 Nobelprisen s. m. den sp. dramatiker Echegaray.
Mi'stral, Gabriela (f. 1889) (pseud. for *Lucila Godoy y Alcazaga*), sp.-chilensk forfatterinde af baskisk oprindelse; virker også som pædagog. I sin digteriske produktion *Desolación* (fortvivelse) (1922), *Ternura* (ømhed) (1923) er hun inspireret af kristelige og menneskekærlige følelser. Nobelpris 1945. (Portræt sp. 3045).
mistress ['mistris] (eng.), husfrue, madmoder; forstænderinde; møtresse.
Misu'rata [-z-], havneby i Libyen 200 km ØSØ f. Tripoli; 45 000 indb. (1938). Erobrt af brit. styrker 16. 1. 1943.
misvisning el. deklination, kompasnåleens afvigelse fra retningen N-S.
Mi'tanni, oldtidsrige i N-Mesopotamien omkr. midten af 2. årtus. f. Kr. Den churritiske befolkning her organiseredes som staten **M** af en indoeur. overlæse. **M**, der en tid beherskede Nimive, faldt for hittitterne, og en del af dets område kom til Assyrien. Svækkelse af **M**-s og senere af hittitternes magt muliggjorde udvidelsen af assyriske herredømme til, og udover, disse egne.
'Mitau, ty. navn på byen Jelgava i Letland.
Mitcham ['mitʃəm], forstad til London, 12 km SSV f. City. 66 000 indb. (1948).
Mitchell ['mitʃəl], *Margaret* (1900-49), amer. forfatterinde til bestselleren *Gone With the Wind* (1936, da. *Borte med Blæsten* 1937), romantiseret skildr. af Georgia under Borgerkrigen, overs. til 18 sprog (1948). Omkom ved bilulykke.
Mitchell, Mount [maunt 'mitʃəl], højeste punkt (2044 m) i Appalacherne, USA, i North Carolina.
mi'tella (lat. diminutiv af *mitra*), trekantet tørklæde, hvormed man binder armen op ved lidelse i el. læsion af denne.
'Mithra, en hellenistisk guddom, hvis mysterier fra Lilleasien vandt indgang i romerriget ved slutn. af 1. årh. e. Kr. Udbredelsen skete gnm. den rom. hær, til hvilken **M** steds var knyttet. Kulturn var kun for mænd og prægedes af en barsk etik, inspireret af soldaterånd. Kulturn fandt sted i underjordiske, firantede kapeller med en altertavle på endevæggen, hvor **M** var fremstillet som en ung mand i orient. klædedragt, stående sit sværd i en tyr, han har tvunget i knæ. Gnm. hårde prøvelser af legemlig og sjælelig art optoges de indviede i 7 forsk. grader, gennemgik derefter en symbolsk død ved et dram. udført rituelt drab, genfødtes til evigt liv og fik ret til at deltage i den hellige nadver, indstiftet af **M**, før han forlod jorden. **M**-mysterierel. var kristendommens færligste konkurrent, omkr. 4. årh. var den kristendommen overmægtig, men forsvandt derefter hurtigt, nidskåret fulgult af den sejrende kirke. Indirekte virkede

M-mysterierel. med til at skabe den kristne kirkes kultus; **M**-s soltegn, hagekorset, spiller således en rolle for korsets hist., og i Syden er julen indtrådt som en kristen afhængning for **M**-menighedernes store solhvervsfest den 25. dec.
Mithridates 6. (korrettere: *Mithradates*), konge af Pontos 120-63 f. Kr., erobrede det bosporanske rige, Armenien, Pafagonien, Galatien og Kappadokien, hvilket sidste Rom 92 tvang ham til at rømme, hvorfor **M** erobrede den rom. provins Asia og angreb Grækenland, da Rom var optaget af Forbundsællekrigen. Sulla tvang ham dog 87-83 til at opgve erobringerne, men da Nikomedes 3. 75 testamenterede Rom Bithynien, beg. **M** krigen igen, men blev slået af Lucullus og Pompejus og begik selvmord, da sønnen Farnakes rejste sig mod ham.
mithridatisme, modstandskraft mod gift, erhvervet gnm. tilvenning. (Kong Mithridates vænnede sig if. Plinius af frygt for giftmord til en række alm. gifte).
Mitl'ga'l, organisk svovlforb. til indgindning mod kløe og utoj.
Mit'jurin [-'tʃu-], *Ivan* (1855-1935), russ. planteforædler. Har udført værdifuldt praktisk arbejde som frugttærforædler. I sine teoretiske arbejder betvivler han almenlydigheden af de Mendelske spaltningsslove. Alle **M**-s teorier er baseret på hans erfaringer som frugttærforædler, men savner videnskabelige kontrolforsøg.
Mit'jurinsk, til 1931 *Koz'lov*, by i RSFSR, Sovj., SSØ f. Moskva; 70 000 indb. (1939). Banecentrum. Landbrugsvidensk. forskningsinstitut.
'Mitla, zapotekisk ruinby i Oaxaca, México
Mit Livs Eventyr, titlen på H. C. Andersens selvbiografi (1855).
'mitogene'tiske stråler, betegn. for formetlige stråler, der if. d. russ. biol. A. Gurvitj (f. 1874) skulle kunne inducere celledelinger (mitoser) i plantedele.
mit'ose (gr. *mitos* tråd (d. v. s. de trådformede kromosomer), ækvulations- el. ligedeling, cellekernernes alm. tvædelinger under deres opformering. Under **m**-s profase lignedesparties kernens kromosomer, under dens metafase samles de i midtplanet, under anafasen frigør spaltehalvdelen sig fra hinanden og søger el. drages mod modsatte poler, hvor der under telofasen dannes to døtrekerner

Mitose fra rodspidsen af rødglø.
a: celle med hvileendes kerne, b-e: profase, f: metafase, g-i: anafase, j-l: telofase.
mage til moderkernen. Ved **m** bibeholdes kernens indhold kvalitetsmæssigt, idet kromosomernes gener i forvejen har fordoblet sig. Efter **m** afgrænses døtrekernerne ved en fure el. cellevæg. **m** er en ret hurtigt forløbende proces, selve delingen tager under en time, helt ned til 20 min., medens der hengår længere tid ml. selve delingerne, 10 timer el. mindre. Visse uldstændige former af kerndeling betegnes *amitose* (gr. uden tråd), fordi der slet ikke dannes kromosomer. Mods. **m** halveres kromosomtallet under den såk. reduktionsdeling. (Jfr. meiose).
'Mitra (sanskrit: ven. venskab), i ind. rel. gud for de etiske bånd ml. mennesker, venskab og fred, i den vediske periode oftest nævnt i forb. med Varuna.
'mitra (gr.: en art asiatisk hovedbeklædning), de kat. bispers hovedbeklædning, antagelig med den jødiske ypperstepræst som forbillede.
mitrailleuse [mitra'ljø:sa] (fr.), d. s. s. maskingevær.

mi'tra'lføj (af *mitra* bispehue), lidelse i hjerteklapperne ml. venstre forkammer og hjerteekthet. Når klapperne ikke lukker rigtig, tales om mitralinsufficiens. Ved mitralstenose er åbningen forsnævret. **m** forårsages hyppigt af giftbæver.
Mi'tropa (fork. f. *Mittleuropäische Schlaf- und Speisewagen A. G.*), det 1916 stiftede, af de ty. rigsbaner ejede spise- og sovevognsselskab, som før 2. Verdenskrig drev næsten samtl. ty. spise- og sovevognsløb samt sovevogne til de omliggende lande. Ophørt under 2. Verdenskrig.
Mitsui [mitsui], japansk forretningsdynasti. **M**-koncernen grundlagdes 1632, var storføretagende før industrialiseringen, fra 19. årh. stærkt opsving m. moderne maskineri og billig arbejdskraft (tekstil- og metalindustri, minedrift, handel). Havde ved Japans sammenbrud 1945 kapital på 3,9 milliarder yen. Under allieret kontrol, opløst 1946.
Mittag-Leffler ['mitag-], *Magnus Gustaf* (1846-1927), sv. matematiker, har bl. a. ved sine organisatoriske evner ydet en betydningsfuld indsats for matematikkens stilling i Norden.
'mittel (ty: middelstor), i bogtryk skriftstørrelse på 14 punkter.
Mittellandka'nal ['mittallant-], ty. kanalssystem, der for binder Rhinen (Dortmund-Ems-kanalen) og Elben; 440 km l., 2,5 m dyb, anlagt 1905-38.
Mix, *Tom* (1880-1940), amer. filmskuespiller. Deb. som film-cowboy 1914 og blev efterhånden Amer.s førende Wild-West-skuespiller. Forlod filmen 1936 og optrådte før krigen bl. a. i da. cirke (1939).
mixed double ['mikst 'dæbi] (eng. *mixed* blanded + *double* dobbelt), parspil i tennis og lign. spil, hvor hvert makkerpar består af en kvinde og en mand.
mixed drinks [mikst 'drɪŋks] (eng.), blandede drikke, d. s. s. cocktail.
mixed-grill [mikst-] (eng. *mixed* blanded + *grill* stegerist; ret steget på rist), ret bestående af en blanding af forsk. stegte kødvarer, svampe m. m.
mixer ['mikso] (eng.), blander (person, apparat).
'mixoly'disk toneart (gr. *mikso-* blanded; halv + *Lydōs* lydsk), 7. kirke-toneart.
'mixtum (lat.), blanded; blanding.
'mixtum com'positum (lat.), sammenblanding, miskmasb.
Mizar [-'sɔ:l] (arab: kappe), stjernen ζ i stjernebilledet Store Bjørn.
Mjaskovskij [-'kɔfski], *Nikolaj* (f. 1881), russ. komponist, 1921 prof. ved konservatoriet i Moskva. Har skrevet 24 symfonier.
mjød (grundbet: honning), gl. gæret honningndrik med krydderier.
mjødurt (*Filipendula*), slægt af rosenfam. med fjersnitdelte blade og små, hvildige el. rødlige blomster i mangeblostmønstre stande. 2 arter i Danm. af hvilke den ene, almindelig **m** (F. ulmaria), der vokser på enge, har en stærk, krydret duft; bladene har været anv. som teerstating. Knolddet **m** (F. hexapetal) findes på tørre bakker.
Mjölby ['mjø:l-], sv. købstad (fra 1920), Östergötland, ved Svartån; 7800 indb. (1949). Glasslberi.
'Mjøl'ner, i nord. rel. den hammer, Thor anv. som kastevæb. den ramte altid målet og vendte tilbage til ejeren.
'Mjøsa, da. *Mjøsen*, Norges største indse på grænsen ml. Hedmark, Opland og Akershus; 124 m o. h.; ca. 100 km l., største bredde 15 km; 359 km²; 443 m dyb. Tiløb: Gudbrandsdalslågen; afløb: Vormå til Glomma. Ved **M** ligger købstæderne Hamar, Lillehammer og Gjøvik. Egnen omkring **M** er et af Norges frugtbareste og tættest befolkede agerbrugsområder.

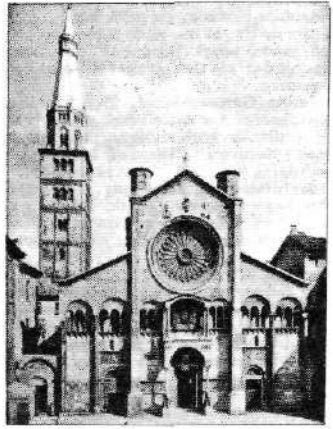

Alnt. mjødurt.

MKS-systemet, betegn. for det tekniske målesystem; enhederne er her meter, kilogram og sekund.
M. L., fork. f. medlem af Landstinget.
ml, fork. f. milliliter.
MIADÁ Boleslav [*ˈmladáː ˈboleslav*], ty. *Jungbunzlau*, by i Cechy NØ f. Praha; 20 000 indb. (1930). Maskin-, tekstil- og sukkerindustri m. v.
Miljet [*miljæt*], ital. *Meleda*, jugosl. ø ml. Split og Kotor; 100 km²; ca. 2000 indb.
Mlle (fr.), fork. for mademoiselle.
MM. (fr.), fork. for messieurs.
mm, fork. for millimeter; mm² = kvadratmillimeter; mm³ = kubikmillimeter.
Mme (fr.), fork. for madame. *Mmes*, fork. for mesdames.
mu, *millimiy* el. *millimikron*, længdeenhed, en milliontedel millimeter.
Mn, kem. tegn for mangan.
mneme (gr.), erindring. Den ty. zoolog Richard Semons (1859-1918) betegn. for summen af de nedarvede el. erhvervede engrammer.
mnemoteknik (gr. *mnēmē* + *technē* kunst), kunsten at fæstne noget i hukommelsen.
-mne'si' (gr. *mnēnskein* huske), -hukommelse, -erindring.
Mnesikles (gr. *Mnēsī'klēs*), gr. arkitekt. Hovedværk: *Propylæerne på Athens Akropolis* (436-32 f. Kr.).
Mo, kem. tegn for molybden.
Mo., off. fork. f. staten Missouri, USA.
mo, ferskvands-diatomejord; interglacial m forekommer v. Langå og i Vejle-egnen, anv. til varmeløsation.
Mo [mo:], no. ladested, Nordland, S f. Ranelvas udøb i Ranafjorden; 3000 indb. (1946). Stort stasjonsværk planlagt (1947).
moa (*Dinor'nithidae*), fam. af uddøde, kæmpestore strudslign. fugle på New Zealand, beslægtede m. kivi'en Udryddet for få årh. siden.
Moab, i oldtiden højlundet Ø f. Det Døde Hav.
Moabit [-'bit], bydel i Berlin; kendt for sit fængsel.
moa'bitterne, Israels nabofolk Ø f. Det Døde Hav; de ansås ligesom ammonitterne for at nedstamme fra Lot (1. Mos. 19, 30-38). Kæmpede ofte med Israel.
mob [mɒb] (eng., af lat. *mobilis* bevægelig), pøbel, pak.
Moberg [ˈmoːbærj], *Vilhelm* (f. 1898), sv. forfatter og bonde. Har skrevet dramer og brede, realistiske romaner, *Knut Torring-serien* 1-3 (1935-39, da. 1937-40), delvis selvbiogr. og *Rid i natt* (1941, da. 1942), en hist. skildr. m. sigte på Europas situation under 2. Verdenskrig.
mo'bi'l (fr. *mobile*, af lat. *movēre* bevæge), bevægelig, rørig; krigsberedt.
Mobile [mo'bi:l], bomuldsseksporthavn ved Mexico Golfen i Alabama, USA; 79 000 indb. (1940).
Mo'bi'lgarden (fr. *La Garde Nationale Mobile*), del af den fr. Nationalgarde under Revolutionen og Napoleon 1. 1848 republikkens borgerværn, opløst 1849. Navnet genopstod 1868 knyttet til hærens reserver, der dannede det. enheder i krigen 1870-71. Under nuv. hærordning rekrutteret bl. underofficerer og i fredstid sammensmeltet m. gendarmet; i tilfælde af mobilisering dog stadig hærens reserve.
mobili'a'rformue (lat. *mobilis* bevægelig), løseformue.
mo'bi'l'ier (lat. *mobilis* bevægelig), løsøre; husgeråd.
mobili'se'ring (af *mobil*), det at gøre (hær el. flåde) krigsredet.
Moçambique [mɔʃɐm'bik(ə)] (*Portug. Østafrika*), portug. koloni i SØ-Afr. ved Moçambique-kanalen; 771 125 km², 5 086 000 indb. (1940), deraf 27 000 eur. Kysten er lav med en del mindre ind-

skæringer, bl. a. Delagoa-bugten mod S. Indlandet er et plateau i 500-1000 m højde. Kolonien todeles af Zambezi nedre løb, der kan beses i sin største udstrækning. I S udmunder Limpopo. Klimaet er tropisk med sommerregn; plantevæksten overvejende savanne. Befolkn. er agerdyrkende bantunegre. Der produceres sukker, majs, bomuld, kopra, sisalhamp og mineraler. M har stor bet. som gennemgangsland til kysten for det indre Brit. Sydafrika, hvorfra jernbaner fører ud til havnebyen Beira og til hovedstaden Lourenço Marques. M opdagedes af Vasco da Gama (1488) og koloniseredes første gang 1507.
Moçambique-kanalen, farvandet ml. Madagaskar og Ø-Afr.; mindste bredde 400 km, over 2000 m dybt.
Mocca, alm. eur. stavemåde for byen Mocha i Arabien.
Mocha (*Mokka, Mocca*), arab. *Al Mukhā* [al 'mu'ha], havneby i S-Yemen ved det Røde Hav; kaffeeksport.
moda'lisme (mlat. *modalis* vedrørende måden el. formen), den opfattelse af Tre-enhigheden, som gør Kristus og Helligånden til blotte fremtrædelsesformer (modi) for Faderen.
modalite't (lat. *modus* måde, art), måde at være el. tænke på. I logikken forstås ved en doms m dens sikkerhedsgrad (mulig, faktisk, nødvendig). I psyk. kaldes de forsk. sansesområder (syn, hørelse osv.) sanser m.
moda'l'iverb (lat. *modalis* vedrørende måden) el. *mådesverber*, verber som: kunne, turde, gide, der, føjet til hovedverbets infinitiv uden *va'te*, angiver forudsætningen for handlingens ikrafttræden.
Modane [mo'dan], fr. fæstning ved indg. til Mont Cenis-tunnelen.
mode (fr., af lat. *modus* måde), en hurtigt alment udbredt, forbigående afvigelse fra mere stabile sæder og skikke, især m. h. t. klædedragt og kunst.
modeblade el. *modejournaler* kendes i Frankrig fra 1672, i Tyskl. fra 1758. Siden 1797 er m udkommet regelmæssigt.
mo'del', 1) person, dyr el. genstand, hvorefter maleren, tegneren el. billedhuggeren udformer sit værk; 2) en (i alm. mindre) gengivelse af et planlagt værk, f. eks. en bygningsmodel. Udføres alm. af træ, gips, ler, voks, papir el. lign.
Model [ˈmoːdal], *Walter* (1891-maj 1945), ty. officer. 1941 chef f. panserdivision v. Østfronten, apr. 1944 ledende på sydl. del; sept. 1944 kort tid ledende på Vestfronten. Selvmord.
mo'del'bræt, plade, som bærer modeldele til fremstilling af formparter v. hånd- og maskinformning.
mode'l'ering, udformning af en plastisk figur med fingrene el. med et redskab (f. eks. en modelerstok). m udføres i ler, der under arbejdet stadig må holdes fugtigt; større modeller afstives med en jernstativ el. en opbygning af ståltråd med små trækors. Af lermodellen kan siden tages afstøbninger i bestandigere materiale, gibs el. metal (se billedstøbning).
mode'l'erstok el. *modelerpinde*, et redskab, hvormed billedhuggeren udfører sin model. m kan have forsk. form, bl. a. som en spatel. Den er i alm. af træ.
Modelflyver-Union, Dansk, landssammenslutning af da. modelflyveklubber, stiftet 1937, tilsluttet DKDAS. 1948 ca. 50 klubber med ca. 600 medl.
modelflyvning, flyvning med modeller af luftfartøjer af en sådan størrelse, at personer ikke kan medfølge. m, der kan foretages med motor- el. svæve modeller anv. allerede af flyvepionererne og er siden blevet en udbredt sport med internat. konkurrencer. Modellerne, der i reglen bygges af fyrretræ, finer og papir, kan startes fra jorden (motormodeller), i håndstart (motormodeller og svæve modeller) samt i højstart (svæve modeller), hvorefter modellen trækkes op i luften som en drage.
modelforsøg på modeller i lille målestok, udføres for at kontrollere teoretiske (beregnete) resultater el. for at danne grundlag for opstilling af nye beregningsmetoder el. formler. F. eks. prøves flyvemaski-

nemodeller i vindkanaler, skibsmodeller i forsøgstanke osv.
modellsnedker, snedker, som laver modeller til støbning.
Modena [ˈmoː], lat. *Mulina*, ital. by i landsdelen Emilia 40 km NV f. Bologna;

Modena. Domkirkens façade og klokkeårnet.

113 000 indb. (1936). Handel med landbrugsprodukter. 1288-1598 under huset Este; 1452-1859 hertugdømme.
mod'e'rat' (lat.), behersket, mådeholden; moderation, mådehold; nedsættelse.
Moderate Venstre, under da. forfatningskamp gruppe, der gennemgående søgte forlig m. moderate højremænd; gennemførte, ledet af Bojsen og Neergaard, forliget 1894, led derpå nederlag, fra 1908-10 forenet m. Venstre.
mod'e'ratio (ital.), moderat, *mus. tempo*, der ligger ml. allegro og andante.
modera'tør'rampe (fr. *modérateur* regulator), olielampe, hvor oliebeholderen virker som en (regulerende) pumpecyllinder og olien trykkes op i forsyningsrøret til brænderen v. hj. af et stempel med spiral fjeder. Fremkom omkr. 1840.
mod'e're're (fr.), dæmpe; nedsætte.
moder'gudinder, dyrkelse af den skabende kraft i kvindens skikkelse kendes fra talr. primitive bondekulturer.
moder'gær, den del (ca. 1/8), der tages fra den gærkultur (forgan), som i spritfabrikkerne anv. til forgæring af mæskan, og som anv. til fremst. af den næste portion forgær.
moder'kage (*placenta*), det organ, hvorigen. fosteret hos visse levendefødende dyr ernæres, idet fosterets og moderens blodkarsystem iggm. m træder i forb. m. hinanden. m findes hos alle højere pattedyr, enkelte pungdyr samt hos nogle øgler og hajer. - Hos *mnnesket* er m i regelen cirkulær af form med diameter 20-25 cm. er udviklet fra fosterhinden chorion, der sender forlængelser, villi chorii, ind i den fortykkede livmoderslimhinde (*decidua*). På den side, der vender ind imod fosteret, er m glat og har afgår navlestrengen, der indeholder navlekårerne. I m deler disse kar sig op, og fosterblodet kommer i villi chorii i tæt forb. med blodkarrene i livmoderslimhinden. Herved kan overføringen af næringsstoffer og ilt fra moder til foster finde sted. m udstødes normalt 15-30 minutter efter barnets fødsel. (III. se livmoder).
moder'kirke, 1) menigheden i Jerusalem; 2) den kat. kirke; 3) en kirke, hvorfra andre kirker er grundlagt.
moder'kompas, hovedkompass (gyro), hvis visning ad elektr. vej overføres til datterkompasser.
moder'lud, kem., den vædske, som bliver tilbage, når et opløst stof udkrystalliseres af en opløsning. Ved yderligere behandling af m kan ofte vindes lidt (mindre rent) stof.
moderlyden, en blød susen, som kan heres gnm. bugvæggen over den svangre liv-

moder. Den skyldes blodomløbet i livmoderen stærkt udvidede blodkar.

modermund (*orificium uteri*), livmoderens åbning ind til skeden.

modermælk, kvindemælk.

modermærke (*navus*), arveligt anlagt, lokal misdannelse i huden, bestående af udvidede blodårer, pigment, hår, el. lign.

mo'derne (fr., af lat. *modo* nylig), nutids-; på mode, yndet. modernis'sere, gøre m. modernistisk, præget af tidens ånd og smag.

Moderne Gennembrud, Det, da. litt. hist. betegn. for det pludselige frembrud af realistisk problemdign., som fandt sted i Norden i 1870'erne og hvis direkte anledning var G. Brandes' virksomhed.

modernisme, liberal kat. bevægelse, der kræver større vidensk. frihed; opstået i 19. årh. som reaktion mod ultramontanismen. m. begyndte i Amer., greb om sig i Engl., Tysk. og Fr., hvor den fik en filos. begrundelse, og i Ital., hvor den forbandtes med en demokratisk arbejderbevægelse. Bekæmpedes især af Pius 10. og rantes afgørende ved den ed. kirkelæren (modernisteden), der fra 1910 kræves af alle kat. præster og teologer.

moder og barn (*Tol'miea menziesii*), stueplante (af stenbrækfam.), der har fået sit navn af de små yngelplanter, der fremkommer ved bladfladens grund. Blomsterne små, grønliggule, ubetydelige.

moderret. I ældre litt. (Bachofen) antog man, at det ældste menneskelige samfund på et vist stadium havde været moderretligt (matriarkat), således at slægtskab alene regnedes gnm. kvinder, og kvinderne havde magten i samfundet. Teorien er nu opgivet, uden at man dog benægter, at visse samfund, både i nutiden og i fortiden, har regnet slægtskab gnm. kvinder, således at en mand altid tilhørte sin moders slægt og ikke sin faders.

Moders Dag, 2. søndag i maj, indstiftet i USA 1913, indf. i Danm. 1928 af De Allieredes Danske Våbenfæller, som en dag, hvorpå enhver skal mindes sin moder og evt. vise hende sin opmærksomhed.

Modersmaalet, da. dagblad, udg. i Haderslev, grl. 1882, sammensluttet med »Dannevirke« 1900.

moderspejl (*speculum*), et instrument, ved hvis hjælp moderunden kan iagttages.

modersyge, forældet, populært navn for hysteri. Man mente i oldtiden, at denne skyldtes, at livmoderen steg op i halsen.

mo'dest (fr.), l. beskedn, pæn; 2) lille skulderslag med pipet halstrimmel; anv. af kvinder i 17. og beg. af 19. årh.

modgift virker enten gnm. en ødelæggelse el. omdannelse af giften, så den ikke kommer til at virke, el. ved at virke i den mods. retning af giftvirkningen, således at denne bliver svagere end normalt.

modi (lat.), flertal af modus.

modificere [-se-] (lat. *modificare* afpasse, af *modus* mål, måde + *facere* gøre), tillempe, afend; indskrænke, begrænse.

modifikation (lat.), tillempling; nærmere bestemmelse. I *biol.* (her også kaldet *paravariation*), kårfermekaldt, ikke-arvelig ændring og type.

Modigliani [modi'ljani], *Amedeo* (1884-1920), ital. maler. Fra 1906 i Paris. Levede et hektisk bohémeliv og døde fattig af tuberkulose. Hans portrætter og figurbilleder udmærker sig ved en raffineret linieføring og en egenartet udtryksfuldhed.

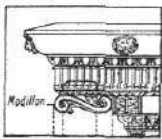
modillon [modi'jón] (fr., af lat. *mutulus* (se *mutuli*)), lille volukonsol, der understøtter arkit. led, f. eks. en gesims.

mo'dist (fr.), modehandler(inde).

modius, største gl. rom. mål for tørre varer = 8,75 l.

modkobling, negativ tilbagekobling ved radiatorer.

Modlin [mod'jin], lille polsk fæstningsby NV f. Warszawa, ved Bugs indmunding i Wisla. Under krigen sept. 1939 forsvar-

Modillon.

rede po. tropper hårdnakket fæstningen M., kapitulerede 29. 9.

modlysblander, kort cylinder, der kan anbringes udvendigt på fatningen af et fot. objektiv og beskytte mod direkte solstråling ved optagelser mod Solen.

modning, 1) bot., den afsluttende udvikling af frø, frøgemmer, løg, knolde og træers årsskud. Når m. er fuldyrret, indtræder ofte hvile, f. eks. hos kartofler. Saftige frugter danner ved fuldmodning duftstoffer og ætalen, der tillige fremskynder m. hos andre frugter; 2) tekn., en frivillig el. - f. eks. ved opvarmning - fremmet proces, der består i kem. el. strukturelle ændringer i stofferne til forbedring af deres teknologiske egenskaber. m. af metallegeringer skyldes en meget fin fordeling af legeringsstoffers mikrokristaller i metalmassen og opnås ved passende opvarmning og brat afkøling med påfølgende lagring ved stuetemp. (selvmodnende legeringer) el. ved svag anløbning.

modningsdeling, det dyriske ægs reduktionsdeling, der først finder sted, når spermatozoet er trængt ind i ægcellen. Ved m. afsnøres der tre små, abortive celler (retningslegemer).

modpave, den, som bliver pave uden reguleret kirk. valg. Kendes kun i middelalderen.

modreformation, den rom.-kat. offensiv mod protestantismen; den begyndte med Tridentinerkonciliet (1545-63), sluttede foreløbig med Trediveårskrigen, men fortsatte endnu en tid i Fr. og Østr. m. genoprettede katolicismens herredømme i de romanske lande. En hovedstyrke i m. var jesuitterne.

modregning, en fordrings ophør ved, at den går op mod et tilgodehavende (modfordring), som skyldneren har på kreditor. Som hovedregel kræves det, at modfordring og hovedfordring går ud på en ydelse af samme art, og at modfordringen er retskraftig, således at den kunne være gjort gældende ved selvstændigt søgsmål.

modsat tal til et tal a er tallet -a.

modsatte regningsarter udført efter hinanden ophæver hinanden. Eks. addition og subtraktion, multiplikation og division.

modsigelsens grundsetning (*kontradiktionsprincippet*), logisk sætn., der siger, at en dom ikke kan være både sand og falsk.

modstøt, folkeligt navn på sygdomme som svindstøt og tæring, der menes påført mennesket af onde magter.

modstand, elektr., se elektr. ledningsmodstand.

modstandsbevægelse, under 2. Verdenkrig den aktive, organiserede modstand mod tyskerne og deres forbundsfæller i de besatte lande. Arbejdede m. illegal presse til bekæmpelse af besættelsesmagtens ensretning af de tilladte blade og af radioen, m. sabotagehandlinger mod trafik- og produktionsanlæg af betydning f. besættelsesmagten, opbygning af underjordisk hær, uskadeliggørelse af forrøderelementer, der var farlige for m. Våben, ammunition, sprængstoffer leveredes i stor udstrækning, ad luftvejen fra De Allierede. Åben krigsførelse mod fjenden kom især for i Sovj., hvor partisannernes modstand bag de ty. linier gav tyskerne anledn. til massakrer på civilbefolkning i stor stil; i Fr., hvor m. (foruden omfattende sabotage mod jernbanenettet) bidrog afgørende til landets befrielse juli-aug. 1944; i Jugoslavien, hvor m. fra kapitulationen apr. 1941 til krigens afslutn. bandt fl. ty. divisioner, trods den bitre konflikt ml. Mihajlović og Tito; og i Polen, hvor Warszawas rejsting mod tyskerne 1944 endte m. ty. sejr. m. fik i alle lande tilslutn. fra folk af de mest forsk. samfundslag; kommunist. deltog i stort tal, i hvert fald efter den ty.-sovj. krigs udbrud juni 1941. m. bekæmpedes af nazisterne og deres hjælpere m. skiftende metoder i de forsk. lande: henrettelser, gidselmord, clearingmord, tortur under forhør, massedeportationer t. koncentrationslejre i landet

selv el. i Tyskl., massakrer af civilbefolkning. Ved omfattende spionagesystem og anv. af stikkere, ved indsats af Gestapo og småbander af forbrøderelementer fra landene selv kunne nazismen i adsk. tilf. knække modstandsgrupper og få ram på m.-s ledelse, men intet sted tilintetgøre m. i sin helhed.

I Danm. kom m. sent i gang p. gr. af besættelsens fredelige karakter i de første år, hvor rigsdagspolitikkerne havde ledelsen, og under delvis vigen for de ty. krav opnåede at umuliggøre en regering af da. nazister. Flertallet af da. befolkning, og tilbage for en aktiv modstand, der kunne føre til »norske tilstande«. For sommer 1941 var det kun en ganske snæver kreds, der ønskede og arbejdede for aktiv m., bl. a. under hensyn t. Danm.s anseelse bl. Tyskl.s modstandere. Efter 22. 6. 1941 gik kommunisterne under jorden; Danm.s tilslutning til antikomminterpagten nov. 1941 førte til stærke demonstrationer. Fra de sidste måneder af 1941 voksede en omfamt, illegal presse frem; sabotage forekom spredt især fra forår 1942, organiseredes i slagkraftige grupper fra efteråret 1942, der ca. nytår 1943 fik fast forbindelse. m. Engl., og fra forår 1943 satte en voksende bølge af sabotagehandlinger ind, der i betydelig grad hæmmede leverance af krigsvigtige varer og samtidig tog grunden bort under den af Scavinius førte forståelses- og forhandlingspolitik. Fra juli-aug. 1943 koordineredes da. m. under Danmarks Frihedsråd m. repræs. f. de vigtigste illegale organisationer og m. forbind. t. eng. militær. Antal sabotagehandlinger anslået til knap 2700, hvoraf ca. 2500 fra 1943, jernbanesabotagen, der særl. virkede i Jyll., ikke medregnet. Sabotagearb. udførtes af en lille kreds; de største sabotørgrupper rummede et par hundrede deltagere. Ødelægg. anslået til 290 mill. kr. Ved at føre kampen m. sabotage opnåedes stor besparelse af menneskeliv og værdier i forh. til, hvad eng. bombangreb ville have medført. Fra slutn. af 1943 måtte m. i Danm. i en række tilf. forsvare sig ved henrettelse af stikkere, ialt ca. 350. Fra sommer 1944 organiseredes og bevæbnedes en illegal hær, der maj 1945 talte ca. 45 000 mand.

Modstandsbevægelsens Nationalråd

(*Conseil national de la résistance*) [kōsæ:j nasj'nal de la rezis'tans], det fr. frihedsråd, dannet maj 1943 ved koordination af modstandsgrupperne i forståelse m. partier og fagbevægelse. Leder indtil Frankr.s befrielse 1944 var Bidault.

modstandskasse, apparat til elektr. målebrug, ved hvilket man kan indskyde mere el. mindre af nøje bekendt modstand i et kredsløb.

modstandstermometer beror på metalers modstandsendring med temp. og består af en tynd platintråd anbragt i et kvartsrør, m. er nøjagtigere og har større måleområde end kviksilvertermometeret.

modsnætningslutning. Hvor en lov indeholder en udtømmende ordning af visse forhold ved f. eks. at foretage en opregning af de tilf., som den omfatter, vil man i reglen være berettiget til en m. d. v. s. til at slutte, at de tilf., som ikke falder ind under lovens ord, ikke omfattes af den.

modtale, driftsform ved radiotelefon, hvor ved sending og modtagning kan ske samtidig i begge retninger.

mo'du'l (lat. *modulus* mål), 1) mat. og fys., benyttes som benævnelse for visse størrelser af forsk. art, der inden for et område spiller en særlig rolle. Eks.: m. for et komplekst tal $a + ib$ er $\sqrt{a^2 + b^2}$.

Hvis to hele tal giver samme rest ved division med et helt tal m, siges de to første tal at være kongruente efter m. I fys. elasticitetens osv. - 2) bygningstekn., grundtal for forholdet ml. størrelsen af de forsk. dele i en bygning. Klassiske og senere arkit.-teoretikere anv. gerne søjlediameteren som m. - Som byggeri nu almindeligt udføres leveres de forskellige materialer i indbyrdes uafh. mål, f. eks. vil en murstens længde ikke gå op i

længden af et stykke tømmer el. en rørdning, som det leveres på byggepladsen. Dette nødvendiggør tilpasning af hver enkelt del på stedet, hvilket både betyder øget arbejdsplan og materiale-spild. Leveres derimod rørdninger f. eks. i længder, der svarede til etagehøden o. lign., ville besparelser opnås. Det er da en af byggeforsknings opgaver at finde frem til en **m** som for hver bygningstype er den bedst egnede.

modulation (lat. *modulatio* rymtisk, afmåling), 1) sprogv., talens nuancering ved ændringer i tonehøjde, stemmestyrke, tempo osv. 2) mus., i ældre sprogbrug blot den harmoniske gang i et musikstykke. Betyder i den nyere mus. terminologi overgangen fra den ene toneart til den anden. 3) radiotekn., ændring af styrke (el. frekvens) af de udsendte bølger fra en radiosender, fremkommer under påvirkning af en mikrofonstrøm i overensstemmelse med lydsvingningerne foran mikrofonen.

'modus (her tal *modi*) (lat: måde), 1) gramm., de forsk. grupper af verbets former: Indikativ, der omfatter de almindelige fremstillende finite former; konjunktiv, der på da. nu næsten kun bruges i ønsker («kongen leve»), men som endnu på ty. bruges meget i bisættninger; optativ, den gamle ønskeform, der f. eks. forekom på gr.; imperativ, bydemåde; og endelig de nominale former (infinitiv, participium o. a.). 2) filos., hos Spinoza: enkeltling som led i verdenssubstanten.

'modus vi'vendi (lat: måde at leve (sammen) på), måde at indrette sig på, midlertidig ordning af et omstridt spørgsmål (f. eks. ml. to stater).

modvæksel, væksel, som trækkes på en regresforpligtet ved en vekselforpligtelse til gennemførelse af regrespligten.

modvægt, radiotekn. betegn. for et ved jorden anbragt trådsystem, der benyttes i st. f. jordforb.

Modzelewski [modzɛ'łɛfski], *Zygmunt* (f. 1900), po. diplomat. Opr. journalist, officer under 2. Verdenskrig. 1945 po. ambassadør i Moskva, s. å. understatssekr. i po. udenrigsmin., febr. 1947 udenrigsmin. Kommunist.

Moe [mo'], *Carl* (1848-1927), da. præst, fremkaldte en stor vækkelse i Harbor omkr. 1880; siden præst i Skanderup, skarp vækkelsesprædikant, fra 1915 formand for Indre Mission.

Moe [mo'], *Jørgen* (1813-82), no. folklorist, digter og biskop; begynde i studentertærene at optagne folketraditioner, udsendte 1840 et lille hæfte med folkeviser og har s. m. Asbjørnsen udg. den berømte eventyrbog *No. Folkeeventyr* (1841-44).

Moe [mo'] (da. [mo']), *Louis* (1859-1945), no. grafiker, 1919 da. indfødsret; navnlig bogill. til hist. værker, skønlitt., børnebøger.

Moeran [mɔ'ɪrən], *Ernest John* (f. 1894), eng. komponist til bl. a. symfoni, rapsodier, kammermusik.

Moesgård [mɔs], hovedgård S f. Århus, ejet bl. a. af slægterne Ulfeldt, Frijs og Gyldenkrone. Hovedbygning opført af C. J. Zuber 1780-84; fredet i kl. A.

Moegaard, *Niels Juul* (f. 1905), da. tandlæge. 1945 prof. v. Danms. Tandlægehøjskole.

Moegaard Kjeldsen [-kjel'-l-], *Christen* (1869-1935), da. politiker. Lollandsk gods-ejer. Gennemførte s. m. prof. Harald Goldschmidt og proprietær J. A. Lemming (1866-1937) de første rentabilitetsfordringsforsøg med malkekvæg i Danmark 1902-04. Radikal folketingsm. 1913-20, gik mod sit parti i Flensborg-sagen, ekskluderedes 30. 3. 1920. Led store tab efter krigen; i 1930'erne tilsluttet L.S.

Moeskroen [mɔskru:n], flamsk navn på Mouscron, belg. by.

mo'fetter (beslægtet m. tysk *muffig* mugent (lugtende)), steder i vulkanske egne, hvor der udstømmet kulsyre.

Mogadiscio [-'difo], eng. *Mogadishu*, hovedstad i tidl. Ital. Somaliland ved Det Ind. Ocean; ca. 55 000 indb., deraf 8000 ital. Eksporthavn for landets produkter. Erobert af brit. styrker 25. 2. 1941.

M & B 693, fork. af *May and Baker 693*,

fabrikationsbetegn. for et af de første sulfonamidpræparater mod lungebetændelse.

Mogens, da. mandsnavn, af Magnus.

Mogens, *Alfred Frants* (f. 1914), da. ingeniør. 1948 prof. i vandbygning ved Polytekn. Læranst.

Mogens, *Jens Christian* (f. 1890), da. embedsmand; 1940 direktør for Landbrugsmins. erhvervsdept., 1946 dept.chef i Landbrugsmin.

Mogens, *Mogens Sode* (f. 1913), da. kemiker og -bakteriolog. Prof. i mejerikemi og mejeribakteriologi ved Landbohøjskolen 1947.

Mogenstrup Ås, ås i S-Sjælland, SØ f. Næstved.

Mogiljov [magi'ljof], by i Hviderusland ved Dnjepir Ø f. Minsk; 99 000 indb. (1939). Trafikcentrum. Industri. Flodhavn. 1772 russisk. Erobert af tyskerne juli 1941; efter hæftige kampe generoberet af Sovj. 27. 6. 1944.

Mohács ['moha:ts], ung. by ved Donau, nær jugoslav. grænse, ca. 17 000 indb. Tekstilind. Tyrk. sejr over Ung. v. M 1526 blev beg. til tyrk. herredømme over Ung.

mohair [-'ha:r] (eng., fra arab.), 1) uld fra angoragæden; 2) lette, lærredsvedede sommerstoffer af m.

Mohamed, anden stavemåde for Muhammed.

mohave [mo'ha:vi], nordamer. indianerstamme med yumasprog, primitive agerbrugere ved nedre Colorado River.

Mohave Ørkenen [mo'ha:vi], ca. 35 000 km² stort subtropisk busksteppeområde i S-Californien, USA, NV f. Colorado Rivers nedre løb. M er den sydl., lavtliggende del af højsletten Great Basin. Enkelte områder kunstvandes til avl af bomuld, ris og dadler.

mohawk ['mo:hå:k], indianerstamme af irokeser i staten New York, no. på reservationer i Canada. m var majsagerbrugere; en af hovedstammerne i irokeserforbundet.

Mohawk River, 257 km l. vestl. biflod til Hudson River i staten New York, USA. Floddalen er det gl. afløb for Ontario-søen i istiden, no. meget vigtig for New Yorks forb. med det centrale USA, idet talrige veje, jernbaner samt Ericakanalen fører gnm. dalen fra Albany ved Hudson River til Buffalo ved Eric-søens vestende.

mohegan [mo'hi:ɡən] el. *mohikaner*, nordamer. indianerstamme med algonkinsprog, boede langs Hudson River i staten New York.

Mo'henjo'daro [-'dso-], ind. landsby i distriktet Larkāna i Sindh, berømt for arkæol. fund fra Induskulturen.

mohi'ka'ner, d. s. s. mohegan.

Mohilev, anden stavemåde for Mogiljof.

Moholy-Nagy ['mohoj-'nodj], *László* (f. 1895), ungarsk maler og billedhugger. Har beskæftiget sig med film og arkitektur. Som lærer ved den ty. kunsthøjskole Bauhaus placerede han sig blandt konstruktivismens betydeligste repr. Åbnede 1939 kunsthøjskole i Chicago.

Mohr [mo'r], *Georg* (1640-97), da. matematiker. forfatter af et skrift, *Euclidés Danicus*, som omhandler konstruktioner med passeren alene.

Mohr [mo'r], *Otto Carl* (f. 1883), da. diplomat. 1922-28 gesandt i Brasilien, -1931 i Tyrk.; 1936-41 direktør i Udenrigsmin.; 1941-45 gesandt i Tyskl., 1947 i Rom.

Mohr [mo'r], *Otto Louis* (f. 1886), no. arvelighedsforsker og anatom. Prof. i medicin i Oslo. *Arvelighet og sykdom* (1935).

mohrenkop, anden stavemåde for morkenop.

Mohrs salt (efter den ty. farmaceut *Friedrich Mohr* (1806-79)), ferroammونیumsulfat, grønlig krystaller. Anv. i den kem. analyse og i farveriet.

Mohr-Westphals vægt ['mo:r 'væstfa:l-i] (efter den ty. farmaceut *Friedrich Mohr* (1806-79)), apparat til bestemmelse af væderskers vægtfylde ved opdriftsmetoden, indrettet til direkte aflæsning af vægtfylden med 4 decimaler ved loddernes anbringelse på en inddelt vægtstang.

moio ['moju], ældre portug. rummål = 780 l.

Moiré [mo'a're] (fr., egl. samme ord som *mohair*), vævet stof, presset i mønster som flammer el. årener i træ. Ægte m. fremstilles af respsvarer, ved at to el. fl. lag fyles ml. prægede metalvalser. Uægte m. fremstilles ved gaufering.

'moirer (gr. *moira* del, lod, skæbne), i gr. rel. skæbnegudinder, opr. kun een: Moira, senere tre: Klotho, Lachesis og Atropos.

Moissan [mwa'sa], *Henri* (1852-1907), fr. kemiker, fremst. frit fluor 1888, undersøgte de høje temp.s kemi og fremst. herved mange vanskeligt tilgængelige metaller, karbid m. m. samt diamant af amorf kulstof. Nobelpriis 1906.

Moissi ['moysi], *Alexander* (1880-1935), østr. skuespiller. Kom 1905 til Reinhardt på Deutsches Theater i Berlin og vandt berømmelse ved sit støjfulde spil: *Oedipus*, *Hamlet* og *Faust*. I Kbh. 1922.

Moji [mɔsi], jap. havneby på N-Kyūshū; 122 000 indb. (1935). Nær byen store kulfele. Jernudsmeltning. Valseværker.

mojo ['mo], arakfolk i Bolivias nordl. lavland; europæiseret som følge af jesuitisk missionsvirksomhed.

moket [-'kæt] el. *Moquette* (fr.), farvemønstret, fløjsvævet møbelstof, oftest med grundvæv af bomuld, silke el. uld.

moki ['mo:ki], d. s. s. hopi.

'Mokka, 1) da. stavemåde for byen Mocha i Arabien; 2) alm. betegnelse for særlig god (stærk) kaffe, efter byen M, tidl. udskibningshavn for kaffe.

mokka'sin (egl. et algonkinsk ord), fodbeklædning (uden hæl) hos nordamer. indianere.

mokkasinslange [*Æncistrodon piscivorus*], nordamer. slange, beslægtet m. klapperlangen. Holder til ved floder og søer.

mol' (lat. *mollis* blød, ital. *minore*, fr. *mineur*, eng. *minor*, betegn. for de tonearter (møds, dur), der er karakteriseret ved den lille tertst og deres vemodige, dystre klang; jfr. tonearter. Opr. betegn. for tonen b.

mol', fork. f. *grammoiekyle*.

mol' (eng. *mul*, fra hindustani *malma*), halvåbent, lærredsvedet bomuldsstof til foer og vasketof; til gardiner anv. påtrykt m. el. m. ved prikker, der enten er brocheret, lanceret el. broderet.

'mola (lat: møllestes), sygelig omdannelse af et dødt foster. m. hydatidosa kan vokse ind i væggen af livmoderen og danne udgangspunkt for særlig ordartede svulstformer (chorionepitheliomer).

'Mola, *Vidal Emilio* (1897-1937), sp. general. Monarkist, bekæmpede republikken efter 1931, gik 1936 med Franco, ledede erobringen af N-Span. 1937; dræbt v. flyveulykke.

Mol'ander, *Gustaf* (f. 1888), sv. skuespiller og instruktør, søn af H. M. 1913-26 skuespiller v. Dramatiska teatern, deb. som filmsinstruktør 1920.

Mol'ander, *Harald* (1858-1900), sv. forfatter og teaterchef. Iser kendt for sine charmerende og velkomp. skuespil, *Rocco* (1882), *Vårflod* (1884), *En lykroddare* (1896).

Mol'ander, *Olof* (f. 1892), sv. instruktør og skuespiller. Siden 1914 v. Dramatiska teatern i Sthlm., 1917 regissør, 1934-38 chef. Scenestatte som gæst på Det Kgl. Teater i Kbh. »Et Drømmespil» (1936), »Spøgelssessionen» (1948), 1931 Bruckners »Elisabeth af England» på Dagmar-teatret. Filmsinstruktør under navnet *Morel*.

mo'lar'er (lat. *molaris* møllestens-, kværn-), de bageste kindtænder (der ikke skiftes).

molari'te' (lat. *mole*s vægt, masse), en opløsning, som indeholder a grammoekyer af et stof pr. l. siges at være a molær (a m) el. at have m a.

mo'lasse (schw., beslægtet med ital. *molle* blød), tertierste sandsten, nederst marine, øverst limnisk, dannede N for Alperne i Schw. Plateau.

'Mol'bech [-bæk], *Christian* (1783-1857), da. litt. historiker, filolog og historiker. Ansat ved Kgl. Bibl. Foruden stor udgivelsesvirksomhed bøger om *Johns. Ewald*

(1831) og *Schack Staffeldt* (1851). Som kritiker ret uligevægtig. Hans *Da. Ordbog* (1. udg. 1833) stadig af værdi. Af hans hårdt bedømte personlighed får man et smukt indtryk gnm. forsk. brev-saml. og gnm. nogle rejsebøger.

Molbech [-bæk], Chr. Knud Frederik (1821-86), da. forfatter. Hans hovedværk er *overs. af Dantes "Guddommelige Komedie"* (1851-63). En række digtsaml. bl. a. *Dæmring* (1852), rummer smagfuld, romantisk epigonyrik. Bl. hans skuespil har *Ambrosius* (1877) haft varigt scenetæske.

Molbech [-bæk], Oluf Christian (1860-1927), da. forfatter, Foruden digtsaml. *Emigrantens Sange* (1910) bl. a. skrevet noveltistiske Amer. skildringer og 3 vægtige bøger om indianernes undergang, bl. a. *Kampen om Prærien* (1915).

molbohistorier, vandrende skæmtesagn om enkelte egne særlig dumme befolkning; ty. **m** om (de) Schildbürgers, sv. **m** om gongerne, Da. **m** især kendt gnm. en folkebog fra 18. årh.

Moldau, 1) ty. navn på floden Vitava, Čechoslov.; 2) rum. *Moldova*, landskab i Rumænien ml. Karpaterne og Prut. Frugtbar hvede- og majsland. Hovedby: Iași. ~ *Historie*, I 14-15. årh. selvstændigt fyrstedømme, anerkendt 1513 tyrk. *overherredømme*. Bevarede trods voksende tyrk. indflydelse egne fyrster (hospodarer), i 19. årh. under russ. indflydelse; uafh. 1856, 1859 forenet m. Vallakiet til Rumænien.

Moldau-republikken, unionsrep. i Sovj., V f. Ukraine, omfatter Nord- og Midt-Bessarabien og et område ø. f. Dnjestr; 33 700 km²; ca. 2,4 mill. indb. Hovedstad: Kijimjov. Indb. er overvejende rumæne. **M** er et beløst, frugtbar græssteppland med stor majs- og hvede-rod. samt svineavl. Industrien leverer konserver, vin og mel. - Grl. 1940 efter rum. afståelse af Bessarabien.

molda'vit (efter *Moldau* i Čechoslov.), småklumper af naturligt grønt glas, forekommer i Böhmen og Mähren, på Soendaerne og i Australien. Menes at være en særlig type meteorer.

Molde ['maldə], no. købstad (fra 1742), Møre, på N-siden af Romsdalsfjord; 3700 indb. (1946). Tekstil- og fiskeriindustri. Fiskeri og anselig skibsfart. Apr. 1940 kort tid no. regeringssæde, ca. 30% ødelagt ved ty. luftangreb.

Moldefjord ['maldəfjōr], mindre brugt navn på Romsdalsfjord.

Moldenhauer ['moldenhau'ər], Daniel Gotthilf (1753-1823), da. bibliotekar; leder af Det Kgl. Bibl. 1788-1823, dygtig administrator og bogkøber.

Moldenhauer ['moldenhau'ər], Ernst (1859-1940), da. forstmand, skovridar på Frijsenborg 1888, overforstør smst. 1913. *Har haft stor bet. for skovbrugets udvikl.*, særlig m. h. t. bevoikningsbehandlingen (hyppig og stærk udydning).

Moldenhauer ['moldenhau'ər], Johannes (1829-1908) da. blindepædagog. Fik afgørende bet. for blindesagen som forfatter (1858-1905) for Det Kgl. Blindeinstitut i Kbh.

Moldova [mol'do(ʷ)va], rum. navn på landskabet Moldau i Rumænien.

mole (fr.), bygværk, der tjener som dækning for en havn el. red (bølgebryder, dækmole) og evt. samtidig som anløbsbro (havnemole), i hvilket tilfælde den må udføres med lodrette sider ind mod havnen, mens den ellers udføres med skrånende sider. **m** kan udføres af træ, stén, jærn el. beton.

molehoved, den yderste ende af en mole. Af hensyn til sejladsen udføres **m** med lodrette begrænsningsvægge og forsynes med et mindre fyr.

moleku'la'kræfter, de kræfter, som virker ml. molekyler indbyrdes og som holder molekylerne sammen i faste og flydende legemer. **m** optræder både som tiltrækkende og frastødninger efter molekylerne indbyrdes afstand og er af elektr. natur.

moleku'la'rmagneter, de småmagneter, hvoraf enhver magnet tænkes opbygget.

moleku'la'rpumpe, luft-(vakuum)-pumpe

bestående af en stålcylander, der roterer hurtigt i et cylindrisk hulrum, og hvis overflade river luftmolekylerne med sig.

moleku'la'rrumfang, d. s. s. molekylovolumen.

mole'kyle (fr. *molécule*, frå lat. *moles* vægt, masse), den mindste eksisterende del af et stof, som endnu har alle stoffets egenskaber i behold. Alle et stofs **m** er ens og består af to el. fl. atomer, der for et grundstof-**m** er ens, men forsk. for et **m** af en kem. forbindelse. Nogle grundstoffer, kviksølv og de inaktive luftarter, indeholder dog kun eet atom **m**; de er enatomige. **m-s** størrelse kan bestemmes ud fra den kinetiske teori og er for de mindste **m** af størrelsesordenen 10⁻⁸ cm.

mole'ky'lspektrum, spektrum af lys udsendt af molekyler. Jfr. båndspektrum.

mole'ky'lvolumen el. *molekularumfang*, et stofs molekylvægt divideret med vægtfylden, d. v. s. rumfanget af et gram-molekyle.

mole'ky'lvægt for et stof er summen af atomvægtene for de atomer, der findes i molekylen. Den relative **m** kan for luftformige stoffer findes ved vægtfyldbemættelse på grundlag af Avogadros lov. For stoffer, der kan opløses i en vædske, sker **m**-bestemmelsen ved måling af det osmotiske tryk, koge-punktforhøvelsen el. frysepunktsænkningen.

Molenaar ['mo:la:nar:], Jan Miense (ca. 1610-68), holl. maler; g. m. Frans Hals' elev, malerinden Judith Leyster (o. 1610-60). Har malet krøstusescener under påvirkning af Brouwer og Ostade. Repr. på kunstmus.,- og Ordruppård.

Molenbeek-Saint-Jean [molənbəks'š:ʒə], flamsk *Sint Jans-Molenbeek*, forstad til Bruxelles; 60 000 indb. (1948). Tekstilindustri (bomuld, silke).

'mo'le'r, marin diatomeaffejring fra ocean; forek. på Mors, Fur og omegn. Indeholder talrige vulkanske askelag. Anvendes til isolation og til brænding af molersten.

molerement fremstilles ved sammen-maling af Portland-cement og råt el. brændt moler. I første tilf. fås en grå, i andet en rød **m**. Navnlrig rødt **m** indeholder mere virksom kiselstyr og alm. Portland-cement og bruges i havvaand. **m** er opfundet af den da. vandbygningssing. August Poulsen (1855-1942).

molersten, lette, varmeisolerende teglsten fremstillet af moler. Bruges til isolering af ovne, varmerør og ydermere samt til lette skillevægge og - i pulverform - til indskuds-materiale.

'Moleschott [-støt], Jacob (1822-93), holl. fysiolog og filosof. Udviklete i *Der Kreislauf des Lebens* (1852) en mek. materialisme.

mo'lest (lat. *molestia* besvær), mén, for-træd; mole'ste're, beskadige, ødelægge. **Molesworth** ['moultswəθ], Robert (1656-1727), eng. diplomat og forf. Ivrig friheds-ven (whig). Efter diplomatisk rejse til Danmark, 1692 udg. han *An Account of Denmark*, hvori han angriber den da. enevælde og stiller den eng. forfatning op imod den.

mo'let (fr.), hærdet stålhjul t. indpresning af mønster i metal o. l.

Mol'fetta, ital. havneby 25 km NV f. Bari; 49 000 indb. (1936).

Molière [mo'ljɛ:r], egl. *Jean-Baptiste Poquelin* (1622-73), Franskrigs store komediedigter, fremragende teaterdirrektor, skuespiller og iscenesætter. - Vandt i rigt mål Ludvig 14.s og publi-kums gunst, bl. a. ved sine farcer og »comedies-ballettes», men også ved de geniale karakterkomedier, der for eftertiden udgør hans egl. storhed. De vigtigste er *École des femmes* (1662; da. *Fruentimmerskolen* 1727), *Le Tartuffe* (endelig udgave 1669), *Le Misanthrope* (1666, regnes for hans ypperste værk), *L'Avare* (1668; da. Den

Gerrige 1724), *Les femmes savantes* (1672; da. *De Lærde Damer* 1863), *Le malade imaginaire* (1673; da. *Den Indbildt Syge* 1747). Han udviser her indsigt i scenens krav, verve og især fremragende evne til menneskeskildring. Har herhjemme bl. a. påvirket Holberg.

mol'limina (lat.: anstrengelser), besvær, ubehag i reglen i forb. med menstruation el. svangerskabs.

Molin [-'li:n], *Johan Peter* (1814-73), sv. billedhugger; elev af H.W. Bissen; hovedværker bl. a. *Bailetspænderne* (1859, Göteborg) og *Karl 12.* (1868, Sthlm.).

Molin [-'li:n], *Pelle* (1864-96), sv. forfatter. Opr. maler. Gav i novellesaml. *Adalens poesi* (udg. posthumt 1897, da. 1911) realistiske skildr. af Norrlands natur og folkeliv.

moll, *mus.*, anden stavemåde for mol.

Mollendo [mo'jændo], havneby i S-Perú. Bane til Arequipa og Titicacassoen. 13 000 indb. (1940).

'Moller, *Antoine* (f. 1907), amer.-belg. forfatter og journalist af da.-irsk afstamning; opr. (og under 2. Verdenskrig) sø-mand, Selvbiogr. *Min Søgtæne Ungdom - og Efter* (1937) og novellesaml. *En Køn Historie* (1939); friske og velskrevne.

'Mol'lerup, Hans Peter (1866-1929), da. præst, stærkt socialt interesseret, stiftede Kirkens Korsbær i Danmark. efter eng. forbillede.

moll'i'entia (lat.), blodgørende, om læge-midler.

'Mollison ['målísən], *James A.* (f. 1905), eng. flyver. Fløj Engl.-Austr. 1931, London-Kapstadten 1932 samt fl. gange over Nord- og Sydatlantien. G. m. Amy Johnson 1932-1936.

mol'luscum contagiosum (nylat. *mol-luscum* svulst, *contagiosum* smitsom ved berøring), overførbar hudsvulst.

mol'fusker (lat. *mollis* blødt), d. s. s. bløddyr.

Mol'nár ['molna:r], *Ferenc* (f. 1878), ung.-forfatter, har skrevet noveller og romaner, men er især kendt som Ung.s mest frugtbare skuespilforf. i det 20. årh., hvis s tykker er blevet spillet over hele verden, også i Kbh. Af hans produktion kan nævnes *Lilium* (1909).

'Molok, tidligere anset for en gud, som israelitterne bragte børneofre i Hinnoms dal, men muligvis betegnet for et særligt offer (til Jahve).

'molok (efter *Moloch*) (*'Moloch* ['horridus]), austr.-brød, fedttrykt øgle m. lange torne-nede udvækster.

Molokai [molokai:], ø bl. Hawaii Øerne; 675 km²; 5200 indb. (1947).

'Molotov [-tof], *Vjateslav M.*, pseud

(russ. *molot* hammer) for *Skrjabin* (f. 1890), sovj. politiker. Stammer fra små kår. 1906 bolsjevik, 1909-11 forvist til Sibirien. 1917 leder af bolsjevikgruppen i Leningrads sovjet, 1921 sekretær for partiets centralkomité, medl. af politibureau fra 1926. 1930-6. 5. 1941 formand f. folkekommisærernes råd (efter Rykov). Maj 1939-marts 1949 udenrigskommissær (efter Litvinov), afbrød forhandl. m. Engl.-Frankr. og undertegnede 23. aug. 1939 den ty.-russ. pagt. Deltog i udenrigs-min.conf. i Moskva nov. 1943 og i konferencerne i Tehrán, Jalta og Potsdam. Leder af den russ. delegation ved San-Francisco conf. apr.-juni 1945. Deltog i udenrigsmin.-konferencer 1945-47 m. bestemt fastholden af sovj.synsp. (London sept. 1945, Paris aug. 1946, Moskva marts 1947), Sovj.s repr. i FN.s plenarforsaml. okt. 1946. Alm. opfattet som Sovj.s ledende politiker næst efter Stalin; marts 1949 afløst som udenrigsmin. af Vysjinski.

'Molotov [-tof], til 1940 *Perm*, by i RSFSR, Sovj. ved Kama V f. N-Ural; 255 000 indb. (1939). Station på den nordl. gren af den transsibiriske bane; flodhavn; tømmer- og papirindustri.

Mols, halvø ml. Kalvø og Æbeltoft vige; 111 km²; 4489 indb. (1945).

Mols, Niels Pedersen (1859-1921), da. maler, især dyremotiver. *Køerne Malkes* (kunstmus.).

Mols Bjærg, bakkeparti på Mols; Agri Bavnehøj, 137 m.

'molskind (eng. *moleskin*, egl. muldvarpeskind), tæt og svær bomuldsatin, der er gjort vaskeskindsbogt ved ruining; anv. til arbejdsbeklædning, sportstøj m. m.

Moltesen, Laust (f. 1865), da. kirkehistoriker, dr. phil. og theol.; folketingsmand (Venstre) 1909-18, 1920-26, 1929-32, 1920-32 medl. af da. delegation ved Folkeforbundet, udenrigsmin. 1926-29.

Moltesen, Peter (f. 1914), da. forstmand, 1948 fung. prof. i skovbrug ved Landbohøjskolen.

Moltke (da. [molgø]), opr. mecklenburgsk adelslægt, til Danmark i 14. årh., vistnok uddød her 1520. Atter til Danmark i 18. årh. med Adam Gottlob M., hvis efterkommere næsten uafbrudt sad i da. regering efter 1850. Endnu bestående.

Moltke, Adam Gottlob (1710-92), da. godsejer, f. i Mecklenburg, 1730 kammerpage hos kronprins Frederik (5.), 1746 overhofmarskal. Erhvervede vældige godsområder (Bregentved), indførte kobbelbrug og søgte at ophæve fællesskabet. Gennemførte 1755 fri drøftelse af landbospørgsmål. Præses i Asiatick Komp. 1750-71. Øvede stor indflydelse til Fred. 5. s død, atter fremtrædende fra 1768, styrtet af Struensee 1770. (Portræt).

Moltke, Adam Wilhelm (1785-1864), da. politiker, Lensgreve (Bregentved). Son af Joachim Godske M. Finansmin. efter 1831, Dannede 22. 3. 1848 Martzministeriet, bidrog til at give da. regering lovligheds- og kontinuitetens præge over for udl. Fortsatte som chef for mere kons. ministerier til jan. 1852, mere mæglende end ledende. (Portræt).

Moltke, Carl (1798-1866), da.-holstensk politiker; godsejer (Nütschau). Rente-kammerdeputeret 1834-46, præsident i Slesv.-Holst.-Lauenb. Kancelli 1846-48. Tysk loyal helstatsmand, arbejdede jan.-marts 1848 for en aristokratisk, for ty. elementer antagelig helstatsordning; afgik 21. 3. 1848. Min. for Slesvig 1852-54, fastholdt Regenburgs sprogeskripter, forfulgte autoritært ty. og da. aviser; ildeset både af da. natlib. og af slesvig-holst. Min. u. p. 1864-65. (Portræt).

Moltke, Carl (1869-1935), da. udenrigsminister. Sønneson af C. M. (Nütschau). Søofficer, diplomat, 1908-12 da. gesandt i USA, 1912-24 i Berlin. Udenrigsmin. i min. Staining 1924-26.

Moltke, Carl, greve (f. 1907), da. embedsmand, kst. overpræs. i Kbh. 1945, ud-nævnt 1946.

Moltke, Frederik (1754-1836), da. embedsmand, Broderønsen af A. G. M., amtmand i No. 1781-95, leder for general-toldkammeret 1795-99, 1803-14; 1799-1803 præsident i da. kancelli, fjernet efter sammenstød m. Colbjørnsen. Kritiserede Fred. 6.s kabinetsstyrer; afskediget, da M. i et af svenskerne opsnappet brev havde udtrykt sin vilje til at støtte No.s kamp. Stiftamtmand (Ålborg) 1815-24. Støttede Johs. Ewald, der har tegnet ham oven »Til min Moltke«.

Moltke, Harald (f. 1871), da. maler og illustratør. Deltager i fl. grønlandseksp. 1910 g. m. forfatterinden Else M. (f. 1888).

Moltke, Helmuth von (1800-91), ty. general. Opr. da. officer; 1822 i preuss. tjeneste, i Tyrk. 1835-39. Chef for preuss. generalstab 1859, ledede krigen 1864, 1866 og 1870-71 i forståelse m. Bismarck; havde hovedrollen for de hurtige og afgørende sejre. Fratrådte 1888. Udg. serie skrifter om strategi. (Portræt).

Moltke, Helmuth von (1848-1916), ty. general, broderønsen af foreg. Generalstabschef 1906 efter Schlieffen; undlod 1914 at følge Schlieffens angrebsplan konsekvent på Vestfronten, fik derved ansvar for Marne-nederlaget. Afgik s. å.

Moltke, Joachim Godske (1746-1818), da. minister, lensgreve (Bregentved), søn af

A. G. Moltke.

A. W. Moltke.

C. Moltke.

H. v. Moltke (d. 1891).

A. G. M. Knyttet til Schack-Rathlou, 1776-81 l. deputeret for finanskollegiet, 1781-84 statsrådsmedl., gennemførte udskiftningsforordn. 1781. Modstander af bondefrigørelsen, 1813-18 statsrådsmedl., ledede statsgældsadmin.

Moltke, Ludvig (1805-72), da. overs. af eng. romanforf., bl. a. Dickens, Bulwer Lytton, Cooper og Marryat.

Moltke, Otto Joachim (1770-1853), da. minister, greve, godsejer (Espe). Søen af A. G. M. Præsident for Slesvig-Holst. Kancelli 1813-42. Fra 1824 medl. af statsrådet. Fast enevældetilhænger, modstander af adelig og liberal slesvigholstenisme; bidrog til stænderanordningerne 1831-34.

'molto (ital.), *mas.*, meget.

'molton el. *multum* (fr. *molleton*, fra lat. *mollis* blød), flonelagtigt uld-, halvuld- el. bomuldstof, hyppigt i lærredsbinding.

Molukkerne, holl. *Molukken* (mo'løkə), øgruppe i Holl. Indien ml. Celebes og Ny Guinea; ca. 60 000 km², ca. 600 000 indb. De største øer er Halmahera, Ceram og Boeroe; desuden Amboina. Øerne er bjergrige, klimaet tropisk og regnskov den naturlige plantevækst. Indb. dyrker ris, sago, kokos, majs, krydderier m. v. - M. opdagedes 1512 af portugiserne; fra beg. af 17. årh. holl. Besat af Jap. 1942-45.

molybdæn (gr. *molybdos* bly), grundstof, kem. tegn Mo, atomnr. 42, atomvægt 95,9, v. f. 10,2, smp. 2620°, valens 2, 3, 4, 5 el. 6. Meget hårdt, sølvhvidt metal, som ret let oksyderes v. ophejning i luften. Danner talrige kem. forb. m forekommere ikke frit i naturen, men som m-sulfid (molybdænglans) og i visse blymalme. m anv. meget som tilsætning til specialstål (værktøjs- og panserstål), da et lille m-indhold gør stålet meget hårdt. Desuden anv. m til glødetråde og elektroder i radiatorer o. l. - *Verdensproduktionen af m har været stærkt stigende; i løbet af 1936-41 mere end fordobledes den. I 1941 produceredes 19 700 t, hvoraf USA 18 260 t (Colorado), México 520 t, No. 240 t (1938), Chile 230 t og Perú 150 t (eksport).*

molybdænglans, MoS, grafitlignende mineral med blålig metalglans. Forekommer accessorisk i granit, gnejs, pegmatit o. a. Brydes i Austral. og No.; anv. i stålindustrien.

mo'læ'r, betegn. for en opløsnings molaritet.

Mombasa [mám'bása, -'ba:ssa], vigtigste havneby i Kenya; ca. 57 000 indb. Udgangspunkt for banen til Uganda.

mo'men't (lat. *momentum*, egl.: bevægelse), *fys.*, en krafts evne til at dreje et legeme. En krafts m m. h. t. en akse er produktet af kraften og dens arm, som er den vinkelrette afstand fra akslen. - Afledede betydninger: virkekraft, væsentlig bestanddel, faktor; betydningsfuld periode el. tidspunkt; øjeblik. mo'men'ta'ta'n, øjeblikkelig; kortvarig.

momentafbryder, elektr. afbryder, der er indrettet til hurtig afbrydelse af strømmen.

momentsætningen siger, at betingelsen for ligevægt af et legeme, der kan drejes om en akse, er, at summen af de momenter, der søger at dreje legemet den ene vej, er lig med summen af de momenter, der søger at dreje den modsatte vej.

'Mommark, østl. Als, endepunkt for Sønderborg-M banen. Færgforbindelse til Fåborg.

momme, jap. vægt = 3,75 g.

Mommsen ['mómzən], *Theodor* (1817-1903), ty. historiker, f. i Garding i Eiderstedt, Slesviglovers og ty. nat-lib. politiker. Skrev oversigtsværket *Römische Geschichte*, 1854 ff. og epokegørende arbejder om Roms hist. Nobelprisen 1902. (Portræt sp. 3071).

Momper ['móm-], *Josse* el. *Joos de d. yngre* (1564-1635), flamsk maler; virksom i Antwerpen, har malet landskaber under påvirkning af Pieter Brueghel d. æ. Fl. billeder på kunstmus., Kbh.

Monaci ['monatʃi], *Ernesto* (1844-1918), ital. romanist, som bl. a. har udg. en *Crestomazia italiana dei primi secoli* (1889-1917), der fik fundamental bet. for litt.forskningen.

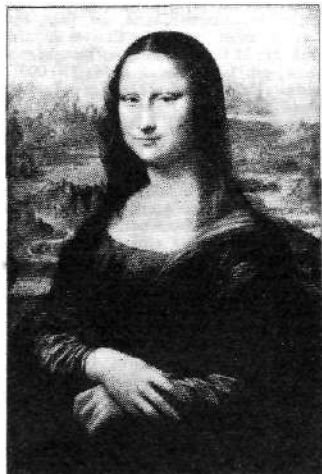
Mo'naco (fr. [l'ko], ital. ['mo-]), fyrstendømme ved fr. Riviera under fr. beskyttelse; 149 ha; 19 000 indb. (1946). Stort turistbesøg; spillebank (Monte Carlo), Oceanografisk institut (grl. 1899). De indfødte (ca. 1700) kaldes *monegasker*. Toldunion m. Frankrig. Konstitutionelt monarki (siden 1911) med en nationalforsml. på 33 medl. - *Historie*. Fra 980 lensfyrstendømme under genueseren Grimaldi, hvis efterkommere (siden 1731 fam. de Goyon Matignon-Grimaldi) blev M.s fyrster. Fra 1860 under fr. protektorat. Regerende fyrste var 1922-49 Louis 2., efterfulgt af Rainier 3. (f. 1923).

mo'nade (gr. *monos* alene), enkeltvæsen el. enhed; hos Leibniz: åndelig enhed som grundbestand af verden.

Monaghan ['mánagan, -nátən], irsk *Munnechan*, grevskab i prov. Ulster, NØ-Eire; 1291 km²; 57 000 indb. (1946).

Mo'nakow [-kof], *Constantin von* (1853-1930), schw. neuropol. leder af det hjerneanat. institut i Zürich, Vidensk. arb. om nervesyst. anat. og patol.

'Mona Lisa (Mona af Madonna) el. *la Gioconda*, portræt af den florentinske patricier Francesco del Giocondo's hustru

Leonardo da Vinci: Mona Lisa.

(f. 1479), malet af Leonardo da Vinci 1503-06. Maleriet blev stjålet fra Louvre 1911, genfundet 1913 i Firenze; nu åter i Louvre.

Mo'narda (efter den sp. læge og botaniker N. Monardes (d. 1578)), slægt af løbblomstifam. med blomsterne i tætte stan-

de i spidsen af stænglen. 20 arter i N.-Amer.; et par er prydstauder i Danmark.
mo'nark (gr. *monarchos* eneherker), fyrstelig, regerende person.

monar'ki (gr. *monarchia* eneherredømme), en monarks herredømme; monarkstyret rige; konstitutionelt el. indskrænket **m**: et m, hvor monarken må dele sin magt med andre statsorganer, mods. det absolute el. uindskrænkede m. — **mo'narkisk**, vedr. en monark, eneherkende. — **monar'kist**, tilhænger af monarki.

monarkia'nisme (af *monarki*), teol. retning i oldkirken, der lod Kristus være en fremtrædelsesform for Gud el. »adopteret« af ham, idet **m** ønskede at fastholde tanken om Guds enhed.

monarko'ma'ker (*monark* + gr. *mácheisthai* kæmpe), en række fr. forf. fra 16. årh., som hævdede folkets ret til i visse tilf. at gøre oprør imod kongen.

monar'thritis (*mon(o)* + gr. *árrhron* led + *ítis*), en ledlidselse, som kun angriber et enkelt led mods. polyarthritis, hvor flere led er lidende.

mona'ste'rium (lat., af gr. *monastérion*, af *monos* alene), kloster.

Monast'ir, tyrk. navn på byen Bitolj i S-Jugosl.

mona'stra'l horelse (*mon(o)* + lat. *auris* øre), horelse med kun eet øre.

monazit [-sít] (gr. *monázēin* være ensom), (Ce, La, Di) *PO₄* m. lidt Th, monoklin, gulligbrunt mineral, der forekommer accessorisk i granit, gnejs, pegmatit o. a., men især udvindes af fodsand i Brasilien og Indien p. gr. af thorium- og ceriumindholdet.

Monber'g ['møn-], Emanuel (1877-1938), da. arkitekt, Hovedværk: *Da. Dampskibs-rederforenings Hus* i Amaliegade (1920-23), i nyklassicisme. Mange forretnings- og beboelsesejendomme bl. a. *Magasin du Nord's salghal* (1928, s. m. Helweg-Møller) og *»Politikens nybygning* (1935, s. m. A. Mår).

Mond [månd], Alfred (1868-1930), eng. politiker og Industrimand, 1916-21 min. for off. arbejder og 1921-22 sundhedsmin. i Lloyd George's samlingsregering; gik 1926 over til de konservative. Arbejdede for forståelse ml. arbejdsgivere og arbejderne (mondisme), Zionist.

Mond [månd], Ludvig (1839-1909), ty.-eng. kemiker. Anlagde tekn.-kem. fabrikker i Engl. og udarbejdede nye metoder især for soda-, ammoniak- og nikkel-fremstillingen.

Monda'mi'n, ren majstivelse.

Monde, (Le) [lɑ'mo:d] (fr.: verden), 1) fr. blad udg. af foreningen Clarité, grl. 1919, ophørt; 2) medl. organ for Clarité's da. afd. 1928-31; 3) fr. aftensavis, uafhængig-moderat; grl. 1945. Oplag 1948: 170 000.

mondgas ['mo:nt-] (efter kemikeren Ludwig Mond), blanding af alm. gas og vandgas (såk. halvandgas), renfremstillet af ringere kulsorter under udvinding af ammoniak.

Mondrup ['møn-], Christen Iversen (1871-1949), da. embedsmand. 1922-41 generaldirektør for Postvæsenet, fra 1927 for Post- og Telegrafvæsenet.

Mondsee ['mo:ntse:], Alpene i Salzkammergut, Østr. 14 km²; største dybde: 68 m - 476 m o. havet.

mond'æn (fr. *mondain*, af lat. *mundus* verden), fin, flot, fashionable.

monc'gasker, Monaco's indfødte beboere. **Mo'nelmetal**, legering med 65% nikkel, 30% kobber, 4% mangan og 1% silicium, holder godt overfor korrosion og er relativt let at bearbejde, anv. i udstrakt grad i den kemiske industri.

Monet [mo'næ], Claude (1840-1926), fr. maler. Anv. til lys- og luftskildringer en helt ny malemåde, den dekomponerende teknik, hvor rene farver opdeles i småstrøg, som først på afstand samler sig til en helhedsvirkning. Et billede af **M**, som han havde kaldt *Impression* (udst. 1874) gav navn til den kunstnergruppe, impressionisterne, for hvilken **M** blev fører. Har malet landskaber, arkit. og serien *Nymferne* (1882, Glyptoteket); repr. på Ordrupgård. (Ill. se tavle Impressionisme).

Theodor Mommsen.

D. G. Monrad.

mo'ne'ter (lat. *moneta* mønt), penge; mo'ne'tæ'r, vedrørende penge, mønt.

Monfal'cone, ital. by 35 km NV f. Triest; 20 000 indb. (1936). Skibsværft og olieraffinerier.

Monfer'rato, bakkeland i Posletten tæt Ø f. Torino, i middelalderen del af markgrevskalet **M**, der 1536 forenedes med Mantova og 1703 tilfaldt Savoyen.

Monge [mø:ɕ], Gaspard (1746-1818), fr. matematiser, grundlæggeren af den deskriptive geometri.

mon'go'ler, 1) mennesker, der tilhører den mongolide race; 2) mennesker, der hører til den mongolske sprøget.

mongo'lid'e race, den, er udbredt over størstedelen af Asien, og på et ret tidligt tidspunkt i udviklingen har udøbere af denne racegruppe over Beringshavet bredt sig til Amer. Længs de arktiske kyster, fra Alaska til Grønland viser eskimoerne talr. forsk. mongolide typer, omend en del af dem ikke er kortsallede, og en del mangler den typiske mongolfold. Hvad der iøvrigt er tilbage af denne befolkning i N.-Amer., er kun spredte indianerstammer, hvis mongolide præg ofte kun er svagt udtalt. Disse efterkommere efter de gl. rødhuder er ret høje, middel-langskallede folk med små øjne, store næser og fremstående kindben. De sydamer. indianere har i langt højere grad bevaret deres mongolide præg; de er lavstammede og kortsallede. De asiatiske mongoler deler man i den gammel-mongolide race med mindre udprægede mongolske træk, og den mere udspecialerede ung-mongolide race. Førstnævnte findes i det sydl. Asien og på Soendæerne med udøbere ud til øerne i Stillehavet, udgørende en del af det man tidl. benævnte den malajiske race. Det er ret små folk med lys, bruntlig hudfarve, stift, sort hår, smalle øjne og bred, flad næse. Hovedet er som regel kortskalet. Den ung-mongolide race repræs. den typiske mongol; det er N- og Ml.-Asiens nomadefolk (tunguser, jakuter, ostjaker, voguler m. fl.), samt så at sige hele Kinas og Japans befolkning. Karakteristisk for denne race er lav vækst, grågul hudfarve, sort, stridt hår, sparsom behåring, kortskaletthed og fremstående kindben. Næsen er lav og næseryggen ligesom indsunken. Øjnene er smalle og meget mørke med den typiske hudfold på øverste øjenlåg (mongolfolden).

Mongo'li'et, mongolsk *Mongol*, kines. *Meng-ku*, fællesnavn for det af mongoler (samt kinesere og russere) beboede, regnfattede steppe- og orkenområde i Østasien N f. det el. Kina. Delt ml. Kina (indre Mongoli) og Den Mongolske Folkerepublik. — *Historie*. Efter 1200 samlede de mongolske nomadestammer under Temudjin (Djengis-Khan), der skabte et mongolsk stortrige, og hvis efterkommere erobrede Kina, Iraq, Rusl.; mongoligerne splittedes efter 1350, genopstod under Timur ca. 1400, men brød hastigt sammen igen ved erobrernes død. I 17. årh. kom **M** under Kina. Ved revolutionen 1911 erklærede **M** sig uafhængigt; indre **M** undertryktes af kineserne, mens ydre **M** fra 1921 stod i fast forb. med og afhængighed af Sovj. Ved sovj.-kin. traktat 1945 fastsløges Den Mongolske Folkerepubliks uafhængighed. Efter 1933 kom indre **M** under Japans magt; Jehol sluttedes til Manchukuo, og efter udbrud af jap.-kin. krig 1937 oprettedes 1939 en autonom stat under jap. kontrol (opløst 1945).

mongo'liste el. *mongolo'i'de idioti*, en (neppe farvelig) form for åndssvaghed, som antagelig skyldes en udviklingsstandsning i fosterlivet. *Personer, der lider af m*, har ansigtstræk, der minder om den mongolide race, deraf betegnelsen.

Mon'go'lske Folkerepublik, Den (mongolsk *Bu'gade Nairam'tahu 'Monggol A'rat 'Olös*), stat i Centralasien (ydre Mongol); 1,5 mill. km²; ca. 850 000 indb., deraf 10% russere og kinesere. Hovedstad: Ulan Bator Hoto. **M** består af højsletter, mod NV gennemløbet af høje bjergkæder. Klimaet er temp. fastlandsklima med lange, strenge vintre; nedbøren er ringe og mindst mod S (ørkenen Gobi). I den nordl. del, hvis floder er så vandrige, at de når frem til oceanet, er nedbøren tilstrækkelig til græssteppe på sletterne og nåleskov i bjergene, og her bor flertallet af indb., der tilhører den mongolide race. *De var tidligere færenomadere*, men bliver nu under Sovj.'s indflydelse bofaste kvægavlere og (i mindre grad) agerbrugere. I 1942 fandtes 0,27 mill. kameler, 1,34 mill. heste, 15 mill. stk. hornkvæg, ca. 3 mill. geder og 10,6 mill. får. **M**'s naturlige rigdomme er de store græsenge og skovene. Der eksporteres uld, skind o. a. kvægavlsprodukter til Sovj. Nær Ulan Bator Hoto produceres brunkul til en beskeden industri. Biler og kamelkara-vaner besøger størstedelen af transporten; på Selenga og Orhon er der dampskibe. — *Historie*. **M**, der 1911 erklærede sig uafh. af Kina, står siden 1921 i fast forb. med og afhængighed af Sovj. Parlamentarisk forfatn. vedt. 1940, alm. valget f. mænd og kvinder over 18 år. Regeringsmagten udøves af ansvarligt, valgt 5-mands råd. Ved sovj.-kin. traktat 1945 fastsløges **M**'s uafhængighed. 1946 sluttede **M** venskabs-traktat og mil. aftaler med Sovj. (Kort se Sovjet).

mongolsk fasan (*Phasi'anus mongolicus*), central- og østasiat. fasanart, indført til Danmark, hvor den blander sig m. den alm. fasan og andre indførte fasanarter.

mongolsk sprog og litteratur. Mongolsk udgør en selvstændigt sprogæt, muligvis fjernt beslægtet med tyrkisk. Det tales i talrige dialekter i N- og S-Mongoliet (østmongolsk), V-Mongoliet og ved nedre Volga (vestmongolsk el. kalmukisk), Sibirien (burjarisk), samt isoleret i Manchuriet (dagarsk), Afghanistan (khararisk) og NV-Kina (mogorisk). Der findes en rig, original hist. litt., men derudover mest overs. fra ind-, tibetansk kin. **Monier** [mø'nje], Joseph (1823-1906), fr. gartner. Pioner inden for betonkonstruktioner, som derfor tidl. kaldtes *Monierkonstruktioner*.

Monier-fliser [mø'nje-], fortovs- el. gulvfliser fremstillet af cementmørtel el. beton med indstøbt jern.

Monier-glas [mø'nja-], glas med indstøbt jerntrådet.

Monier-rør [mø'nje-], betonrør med indstøbt jernnet.

Monies ['mønjas], David (1812-94), da. genre- og portrætmaler.

mo'nisme (gr. *monos* alene), enheds lære; forklaring af verden ud fra eet princip. Mods. dualisme og pluralisme.

Moniteur universel [moni'tø:r yni'ver'sæl] (fr. *moniteur* rådgiver), fr. dagblad, grl. 1789; regeringsorgan 1799-1868, ophørt 1901.

monitor ['månitø:], krigsskibstype, spec. egnet til kystforsvar; få, men svære kanoner, svært panser, ringe fribrød og ringe fart. Typen er opkaldt efter panserskibet **M**, som John Ericsson 1862 konstruerede for Nordstaterne under Den Nordamer. Borgerkrig, og som s. å. sejrede over Sydstaternes Merrimac.

Monk [mænk], George, hertug af Albemarle (1608-70), eng. general under borgerkrigen 1642-49. Cromwells general i Skotl. fra 1650. Foranlediget 1660 Karl 2.'s tilbagekomst.

mon-khmer [mo:ntmæ:r], asiat. sproggruppe i Bagindien.

Monmouth ['mánmø:], James, hertug af (1649-85), Karl 2. af Engls. uægte søn. Støttet af whigterne, henrettet efter oprørsforsøg mod Jakob 2.

Monmouthshire ['mänməʃiə], grevskab i SV-Engl. NØ f. Cardiff; 1415 km²; 421 000 indb. (1948). Regnes ofte til Wales.
Monnet [mɔ'ne], Jean (f. 1888), fr. politiker, forretningsmand. Bankdirektør i New York fra 1935, under 2. Verdenskrig ledende i arb. f. at skaffe De Allierede leverancer fra USA, medl. af fr. befrielsesudvalg 1943-44. Udarbejdede efter krigen M-planen til genrejsning af fr. produktion.

mon(o)- (gr. *mónos* ene), en-, ene-.
monoapparat, automatisk, selvregistrerende apparat til røganalyse o. a. gasanalyse.
monochord [-'kɔrd] (*mono-* + gr. *chorde* streng), et enstrengt instrument, der benyttes til at bestemme tonernes indbyrdes intervallerforhold. Kendtes allerede af Pythagoras.

monocoque-konstruktion [-'kɔk] (*mono-* + fr. *coque* skal), spec. skalkonstruktion, der anv. i flyvemaskinekrøppe og bæreplaner.

monocytaryngina (*mono-* + *cyto* + *angina*), d. s. s. mononucleosis infectiosa.
monocyter [-'sy] (*mono-* + gr. *kýtos* hulrum), en særlig slags hvide blodlegemer med en stor rundagtig kerne. Udgør normalt 2-6% af de hvide blodlegemer.

Monod [mɔ'no], Adolphe (1802-56), fr. evang. teolog, f. i Kbhvn., præst og prof. ved det reformerte fakultet i Paris fra 1847. Berømt prædikant. *Sermons* 1843.
Monod [mɔ'no], Gabriel (1844-1912), fr. middelalderhistoriker, prof. 1869, grl. 1876 »Revue historique«.

mono'di' (*mono-* + gr. *ōdē* sang), kompositionsprincip, der ca. 1600 afløste polyfonien, og hvor interessen koncentrerer om en enkelt stemme, mens tidl. alle stemmer var lige betegnede.

monof'ong (*mono-* + gr. *fónōs* lyd), *fonet.*, enkelt vokal mods. difong.

monofy'le'tisk (*mono-* + gr. *fýlon* stamme), betegner levende væseners oprindelse i en stamform.

monofysi'tisme (*mono-* + gr. *fýsis* natur), den i oldkirken, især i Alexandria, forefægtede lære, at i forholdet ml. Kristi to naturer er den guddommelige alaførende, medens den menneskelige kun tilsyneladende er virkelig. Fordømt på konciliet i Kalkedon 451.

monoga'mi' (*mono-* + *gami*), ægteskabelig forb., der kun omfatter en mand og en kvinde, **m** er den hyppigst forekomende ægteskabsform. Tilsvarende adj. *mono'ga'm.*

monogra'fi' (*mono-* + *grafi*), skrift, der giver en afrundet behandling af et afgrænset område inden for en videnskab.

monogram' (*mono-* + *gram*), navnetegn af en el. fl. personers (ofte sammenslynge) begyndelsesbogstaver.

Monogryl'se (*mono-* + gr. *gráptos* beskrevet), slægt af enradede graptoliter med ugrenet akse.

monohex'sose (*mono-* + *heksose*), monosakkarid med 6 litatomer i molekylet.

monokel [-'no:] (*mono-* + lat. *oculus* øje) (fr.), øjeglæs for eet øje.

mono'kli'ne system (*mono-* + gr. *klinein* bølge), krystalsystem m. 3 ulige lange akser, hvoraf de 2 danner en skæv vinkel med hinanden og den 3. er vinkelret på de to øvrige.

monokro'm (*mono-* + *krom*), ensfarvet; *monokro'mi'*, ensfarvet; mods. polykromi.

monokro'ma'tisk (gr: ensfarvet) kaldes lys af en skarpt afgrænset bølglængde, f. eks. en spektrallinie.

monokro'mator, apparat til frembringelse af monokromatisk lys, indrettet omtrent som et spektroskop, idet spektrallinierne afgrænses ved en spalte.

monokula'r (*mono-* + lat. *oculus* øje), med eet øje.

monola'tri' (*mono-* + *-latri*), polyteisme men en hovedguddom.

mono'lit (*mono-* + *-lit*), mindesmærke el. bygningsdel udført i stort format af een sten.

mono'lo'g (*mono-* + *-log*), enetale.
monoma'ni' (*mono-* + *-mani*), ensidig opatagethed af en speciel ting. Tidl. betegn. for visse sindssyge domme. - *mono'ma'n*, den der lider af **m**.

mono'me'r (*mono-* + *-mer*), betegn. for et rent stof, hvori molekylerne optræder enkeltvis; er to, tre el. flere molekyler knyttet sammen, tales om henholdsvis di-, tri- el. polymere.

monometallisme (*mono-* + *metal*), enkeltmetod, et møntsystem, baseret på eet metal (guld el. sølv).

mononucle'osis infecti'osa (gr.-lat.), infektionssygdom, antagelig fremkaldt af filterbart virus. Symptomerne er i reglen feber, hævede lymfekirtler og svær angina. I blodet ses en stærk forøgelse af enkerne. hvide blodlegemer. Svære tilf. behandles med reknavescenscenterum. Godartet, men langvarig sygdom.

mono'plā'n (*mono-* + lat. *planus* flad), flyvemaskine med eet sæt bæreplaner. Denne konstruktionsform har p. gr. af sin aerodynamiske overlegenhed (bl. a. ringere luftmodstand) næsten fuldstændigt fortrængt biplanet. Man skelner ml. højtvinged, lavtvinged el. midtvinged **m** alt efter om bæreplanet er anbragt på flyvemaskinekrøppens overside, underside el. midt imellem.

monople'gi' (*mono-* + *-plegi*), lammelse af en arm el. et ben.

mono'po'l' (gr. *monopólein* drive enesalg), *okón.*, det forhold, at en person el. samselslutt. har afgørende bestemmelse over en vares pris og omsætning. I ældre tid berøede de fleste **m** på offentl. bevilgning (f. eks. handelskompagnerne); siden 1880erne har **m** dannet ved samselslutt. af el. samarb. ml. private foretagender - f. eks. karteller, trustler el. fusioner - haft stadig stigende bet. En særlig art **m**, hvor investeringernes store kapitalkrav gør en vis garanti mod konkurrerende anlæg påkrævet, danner jernbanelinier og offentl. forsyningsvirksomheder. (elektricitet, vand, gas); de drives oftest som offentl. **m** **m** betyder på den ene side muligh. for stordrift og dermed lavere prod.-omkostn., på den anden side et herredøm. over prisfastsættelsen, der især ved priv. **m** medfører højere priser for forbrugerne end prod.-omkostn. Ofte opnår monopolisten derved store **m**-gevinster.

monopteros (*mono-* + gr. *ptērōn* vinge), i antik arkitektur en alene af søjler og tag bestående åben rundbygning.

monosakkarider (*mono-* + *sakkarid*), den simplest sammensatte kulhydratgruppe. Der kendes talrige stereoisomere **m**. De vigtigste **m** aflødes af penta- og hexavalente alkoholer ved ændring af en alkoholgruppe til en karbonylgruppe. De benævnes pentoser og heksoser efter antallet af litatomer i molekylet. **m** findes især i planter og dannes ved hydrolyse af di-, tri- og polysakkarider og glykosider. Eks. på **m** er glukose og fruktose, som er heksoser, og arabinose og xylose, som er pentoser.

monosyl'la'bisk sprog (*mono-* + gr. *syllabē* stavelse), eenstavelssprog; sprog, hvis ord alle er på kun een stavelse.

monosyllabum (*mono-* + gr. *syllabē* stavelse), eenstavelssord.

monote'isme (*mono-* + gr. *theós* gud), dyrkelsen af een guddom, mods. polyteisme. Distinktionen er nu ude af brug i religionshistorien.

monote'le'ter (*monō-* + gr. *thélēma* vilje), et oldkirk. kompromisparti, som ville mægle mellem ortodoksi og monofysitisme ved at påstå, at Kristus vel havde to naturer, men kun een vilje. Fordømt på konciliet i Konstantinopel 680.

mono'to'n (*mono-* + *-ton*), enstonig; ensformig, kedelig; *monoto'ni'*, enstonighed, mangel på variation.

monotro'pi' (*mono-* + *-tropi*) foreligger, når en kem. forb. kan optræde i to krystalformer, af hvilke den ene er stabil og den anden labil v. alle temp. under smeltepunktet.

Monotype [-'taip] (amer. af *mono-* + *type*), enkeltbogstav-sættemaskine, opf. 1893-96 af den amer. opfinder Tolbert Lanston (1844-1913).

monova'len't, kem., med een valens.
monozy'go'tisk (*mono-* + *zygote*) kaldes tvillinger med oprindelse i eet befrugtet æg (zygote).

Mon'rad, Christian Ferdinand (1815-89), sønderjysk skolemand. Latinskolelærer i Flensborg til 1864, fortsatte med pige-skole s. st. til 1878, bidrog meget til da. kulturarbejde i Nordslævig og oprettelsen af Sprogforeningen.

Mon'rad, Ditlev Gothard (1811-87), da. politiker og præst, biskop. Af no.-slægt, teolog, i 1840erne bl. lederne for de unge nat.lib., især som skribent. Kultusmin. i Martsministeriet 1848, gik ind for alm. valgret, skrev udkastet til Junigrundloven. Biskop (Lolland-Falster) 1849-54; folketingsmand 1850-65, bækæmpede **m**. stor virkning de kons. ministres enevældepolitik 1852-54; afskediget som biskop p. gr. af sin opposition mod Ørsted; stod efter 1854 i skygge af Hall. 1859, 1860-63 kultusmin., 1860-61 indenrigsmin.; gennemførte jernbaneanlæg, fæstelo-v i forståelse m. Nat. lib. og Bondevenner, arbejdede 1862-63 på skandinavisk union. Da Chr. 9. dec. 1863 ønskede Hall fjernet, gik **m** ind på at danne regering, men fik sine nat.lib. partifæller mod sig. Søgte forgæves fredelig ordning ved helstatstilbud til Bismarck; afskedigede de Meza febr. 1864 efter Dannevirkens rømning; afslug Dybbøls rømning og bidrog derved til nederlag 18. 4. Overlod 21. 6. Chr. 9. afgørelsen om opgivelse af for-handlingerne i London. Afgik efter Alskatastrofen 8. 7., ønskede kirgen fortsat, stemte nov. 1864 mod freden. Følte sig miskendt, udvandrede til New Zealand 1865-69, fra 1871 atter biskop over Lolland-Falsters stift. Folketingsmand 1882-86, søgte forgæves at mægle i forfatningskampen. Udg. række politiske piecer og meget læste rel. opbyggelsesskrifter. Trods al respekt for **m**'s taktiske evner, begævelse og arbejdsveje var **m** lidet afholdt bl. rigsdagspolitikkerne p. gr. af selvhævdelse, bidsk ironi og taktisk bestemte svingninger, der gjorde det vanskeligt at se **m**'s egentlige mening om tingene. (Portræt sp. 3071).

Mon'rad, Johan (ca. 1638-1709), da. selvbio-gr. forfatter. Bispeben, ved giftermaal optaget i adelsstanden. Hans 1888 udg. selvbio-gr. til overmål selvglad, men også naturlig og yndefuld, navnlig ved sin natursans.

Mon'rad, Jørgen Herman (1848-1903), da. præst, 1890 ved Vartov, 1894 Marmor-kirkens første sognepræst. Fremragende kirkepolitisk skribent, tilhænger af en konservativ grundtvigianisme.

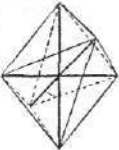
Mon'rad, Svend (1867-1945), da. børnelæge. 1906 overlæge v. Dr. Louises Børnehosp. 1934-1940 prof. v. d. klin. praktikanthosp. v. Kbh's Univ. Har udført et stort arbejde i børnesagens tjeneste.

Monrad-Hansen, Knud Aage (f. 1885), da. diplomat. 1925-39 gesandt i Argentina-Uruguay, 1939-40 i Holl., 1941 i Madrid, 1945-47 i Polen, fra 1947 i Sovj.

Monrad Jo'hansen [-rad], David (f. 1888), no. komponist og kritiker. Har skrevet orkester- og korværker, kammermusik m. v. Udgav 1934 en Grieg-biogr.

Monrad-Krohn [-rad-], Georg (f. 1884), no. neurolog, prof. i neurologi Oslo 1922. *Vidensk. arb. om neurologi. Lærebog* m. unders. af nervesystemet på engelsk i 6 udg.

Monre'ale, ital. by på Sicilien 8 km SV f.

Monoklin krystal.

Monreale. Domkirken.

Palermo; 20 000 indb. (1936). Berømt f. sit prægtige benediktinerkloster med tilh. domkirke (1174-89).

Monroe [mɒn'ro:] *James* (1758-1831), USA-politiker, diplomat. Deltog i uafhængighedskrigen, knyttet til Jefferson, forhandlede 1803 m. Frankr. om salg af Mississippio-mrådet. Præsident 1817-25, anerkendte 1822 de sydamer. staters uafhængighed og udtrykte v. erklæring 2. 12. 1823 den såkaldte M-doktrin.

Monroe-doktrinen [mɒn'ro:], grundtanken i erklæring af USA.s præsident James Monroe 2. 12. 1823: USA vil ikke tillade, at eur. magter øger deres kolonierområde i den amer. verdensdel el. søger at undertrykke nationer i Amer., der har erklæret og hævdet deres uafhængighed (sigtende især til de syd- og mellemamer. stater, der i 1820'erne løsrør sig fra Spanien). USA på sin side vil afholde sig fra indblanding i eur. anliggender. Hævdet af USA som argument for hegemoni over Syd- og Mellemamer., af isolacionisterne for at holde USA uden for forpligtelser og indblanding i ikke-amer. anligg.

Monrovia [mɒn'rɔ:vɪə], hovedstad og havn i Liberia; ca. 10 000 indb. Opkaldt efter den amer. præsident Monroe.

mons (lat.), bjerg.

Mons [mɔ̃s], flamsk *Bergen*, hovedby i kuldistriktet Borinage, SV-Belg., hovedstad i prov. Hainaut; 25 000 indb. (1948). Tekstil-, jern-, sukker- og glasindustri. Kampe m. tyskere og engl. aug. 1914.

monseigneur [mɔ̃sɛ̃'njɔ:r] (fr: min herre), høj gejstlig titel i den kat. kirke.

Monserat, sp. bjerg og kloster 64 km

NV f. Barcelona. Undergående Mariabilled i den i 1565-92 opførte kirke; det nye benediktinerkloster bygget 1765. Valfartsted.

monsieur [mɔ̃sɛ̃'sjɔ] (fr. *mon min* + lat. *senior* ældre) (i Frankr. foran navne skrevet M.), herre, hr.; tidl. omtalebetegn. for den fr. konges ældste broder.

monsieur [si'njɔ:] (ital.), d. s. s. monseigneur.

Monsieur [mɔ̃si'ni], *Pierre Alexandre* (1729-1817), fr. komponist, en af skaberne af opéra comique. Komp. bl. a. *Le déserteur* (1769, Kbh. 1775).

mons pie'tatis (lat: barmhjertighedens bjerg), betegn. for offentlig f. og låneinstitutioner, oprettede i It. i midten af 15. årh. under den kat. kirkes beskyttelse. Brede sig til trods for skarpe angreb for åger også til andre lande.

Monstera, slægt af arumfam., hjemmehørende i trop. Amer. En art med både

hullede og fligede blade er alm. prydpilante i stue og vinterhave, kendt under navnet »philodendron».

mon'stran's (lat. *monstrare* fremvise), i den kat. kirke liturgisk gemme af edelt metal, hvori hostien opbevares og fremvises ved gudstj. og processioner.

'monstrum (lat.), uhyre, vanskabning; misfoster; menneske; skrummel.

mon'strø's (fr., af lat. 'monstrum), misdannet, vanskabt; uhyrlig; kolossal.

mon'su'n (arab. *mausim* årstid), vinde, der p. gr. af den forsk. opvarmning af land og hav om sommeren blæser fra havet ind over land, om vinteren fra land ud over havet.

monsunskov, vegetationsregion i tropisk zone på bjergskråniger, der vender mod monsuvindene; lang tørdid og stor nedbør i regntiden (SV-kysten af For- og Bagindien). Typiske plantesamfund: løvfældende skov med bl. a. teaktræ.

mons 'Veneris (lat.), anat., venusbjerg, det fedtrige, behårede parti umiddelbart over og foran skamspalten hos kvinden.

mont [mɔ̃] (fr.), bjerg.

Mont., off. fork. f. Montana, USA.

montage [mɔ̃'ta:ʒa, mɔ̃-] (fr. *monter* samle), 1) *tekn.*, samling af enkelte maskinelementer til mere sammensatte dele (*enheds- og gruppe-m*) el. af disse til hele maskiner (hovedm), samt opstilling på brugsstedet af maskiner, maskinanlæg o. a. konstruktioner. - 2) inden for *filmkunsten* den måde, hvorpå de enkelte filmoptagelser sammenknyttes til en helhed, hvorved bevægelsen og rytmen i den påg. film skabes. m-s aldeles afgørende bet. opdagedes af Griffith og hævedes med stor styrke og indlysende talent af de store russ. filminstruktører, Eisenstein og Pudovkin. Har også haft stor indflydelse på den kunstneriske dokumentarfilm.

Montagne Noire [mɔ̃'taŋ 'nwa:r] (fr., egl: det sorte bjergmassiv), fr. bjergkæde (1240 m) i den sydl. del af Cevennerne.

Montagu [mɔ̃'taŋgju:], *Lady Mary Wortley* (1689-1762), eng. forfatterinde. Kendt f. sine litt. saloner. Hendes breve, *Turkish Letters* (1763), er af betydelig litt. interesse.

Montague [mɔ̃'taŋgju:], *William Peppereil* (f. 1873), amer. filosof. Har bl. a. skrevet *The Ways of Knowing or the Methods of Philosophy* (1925) og udviklet en animistisk materialisme, tilhænger af nyrealismen.

Montaigne [mɔ̃'taɲj], *Michel Eyquem de* (1533-92), fr. humanist. M-s *Essais* (1580-88) er en række frie refleksioner over polit., filosofiske, pædagogiske og litt. emner. De udmærker sig ved en sprudlende tankeridgdom og en smidig, billedrig stil. M-s menneskekundskab hviler på fordomsfri selvansøgelse. Hans epikureiske og skeptiske livssyn står i skarp mods. til tidens brutalitet og fanatisme (*Bartholomæusnatten*). Delvis oversat til da. 1940. (Portræt sp. 3079).

Montaignu [mɔ̃'taɲgju:], *René Magnon* de (ca. 1660-1737), fr. skuespiller. Kom til Danm. med en trup, der engageredes af Chr. 5. Fik 1722 af Fred. 4. privilegium på at »indrette en komedie i det danske sprog», grl. s. å. Grønnegadeteatret.

mont'a'n- (lat. *montanus* som vedrører bjerge), bjerg-, bjergværks-.

Montana [mɔ̃n'tɑ:(n)] (fork. *Mont.*), den nordligste af Rocky Mountains-staterne i USA, 381 073 km²; 559 000 indb. (1940); i 1947: 488 000; 1,3 pr. km²; 37,8% boede i byerne (Kortse N-Amer. og USA). Hovedstad: Helena. De østl. 2/3 af M er en del af prærieplateautet (the Great Plains), furet af Missouri og Yellowstone Rivers dale, de vest. 1/3 er opfyldt af de skovklædte Rocky Mountains, der afvandes af Columbia River og Missouri. Granite Peak når 3915 m. Ved grænsen til Canada ligger Glacier National Park med vilde bjergformationer med over 60 små gletsjere. *Erhverv*. I prærien er landbrug med dry farming og kunstvanding vigtig. Der avles især hvide og store mængder hø og sukkerroer. Kvægholdet 1947: 2,4 mill. får og 1,8 mill. stk. kvæg. Minedriften i bjergene er meget vigtig: 1944 producerede M 107 000 t kobber = 11,7% af USA.s prod., 1524 kg guld = 4,8% af USA.s prod. og 207 000 kg sølv = 18,7% af USA.s prod. I prærien brødes 4 1/2 mill. t kul. *Historie*. M udforskedes af franskmand; territorium 1864; stat 1889.

Montañés [mɔ̃n'taɲjes], *Juan Martínez* (ca. 1568-1649), sp. billedhugger. Virkede især i Sevilla, til hvis universitetskirke han har udført statuer af *Ignatius Loyola* og *Den Hellige Franciscus af Borgia*. I

katedralen smst. hænger et meget realistisk krucifiks, *Cristo de la Clemencia*. **monta'nisme**, en efter stifteren *Montanus* opkaldt kristen bevægelse i 2. årh., som vendede genkomsten umiddelbart, bekæmpede kirkenes nærmere forhold til kulturiivet og vendte tilbage til oldkirk. menighedstilstande, med genoplivelse af de ekstatiske nådegaver osv. (vigtigste repr.: Tertullian). Mærkes i flere årh.

mont'a'nvoks, en sort til sortbrun mineralvoks indeholdende estere af højere monovalente alkoholer, udvindes af bitumenrige brunkul ved ekstraktion med en blanding af benzol og alkohol; smp. 80-90° C. m anv. som kabelvoks, til skocreme, grammofoonplader etc.

Montauban [mɔ̃'to'bɑ̃], sydf. industriby og trafikknudepunkt ved Tarn; 36 000 Indb. (1946). Prestantisk præsteskole.

Montbliard [mɔ̃'bli:ɑ:r], fr. by ved Rhin-Rhône-kanalen; 14 000 indb. (1946). Tekstil- og metalindustri m. v.

Mont Blanc [mɔ̃'blɑ̃] (fr: det hvide bjerg), Europas højeste bjerg (4810 m; de fr. Vestalper), på grænsen ml. Fr. og Ital. Første gang besteg 1786 af Jacques Balmat fra Chamoni.

Mont'bretia (efter den fr. botaniker C. de *Montbret* (d. 1801)), andet navn for den til irisfam. hørende *Tritonia*.

Mont Buet [mɔ̃'buɛ], bjerg i Vestalperne (3109 m).

Montcalm [mɔ̃'ka:m], *Louis Joseph* (1712-59), fr. general, forsvarede tappert Canada mod Engl. i kolonikrigen, faldt i det afgørende slag om Québec.

Montceau-les-mines [mɔ̃'so-le-'min], midtfr. by; 27 000 indb (1946). Bet. minedrift og jernindustri.

Mont-Cenis [mɔ̃'sɛ:ni], ital. *Monte Cenisio* [tʃe'nizjo] el. *Moncenisio*, 2084 m h. Alpepas på grænsen ml. Fr. og Ital. Den 13,6 km lange M-tunnel anlagedes 1861-70.

Mont Cervin [mɔ̃'sæ:r'vœ], fr. navn på Matterhorn, Schweiz.

Montdidier [mɔ̃'di:ɛj], fr. by, i dept. Somme; 4278 indb. (1936). Kendt fra voldsomme kampe under 1. Verdenskrig.

Mont Dore [mɔ̃'dɔ:r], 1) højeste punkt i fr. centralmassiv (1886 m); i omegnen talrige varme mineralkilder; 2) *Mont-Dore-les Bains* [-le bæi:], fr. kursted ved 1), 1050 m o. h.

'monte (ital. [mɔ̃'te], sp. [mɔ̃'te], Portug. [mɔ̃'tɔ]), (af lat. *mons*), bjerg.

Monte Ami'ata, 1734 m h., udsøkt vulkan med zinnoberlejer (kviksølvalm) i Toscana i Italien.

Monte Argen'tario [-ar'dsen], 635 m h. ital. halvø ved Det Tyrrenske Havs nordl. kyst; forb. m. fastlandet ved sandtange.

Monte'bello, kuranstalt ved Helsingør, grl. 1916.

Montebourg [mɔ̃'te'bu:r], fr. by i Normandie; efter hårde kampe erobret af amer. styrker 19. 6. 1944.

Monte'Carlo (fr. [mɔ̃'te'ka:ʁlo]), by i Monaco; 10 000 indb. (1939). Berømt spillebank (*Kasino*), åbnet 1856.

Monte Carlo løbet, et pålideligheds- og udholdenhedsløb for biler, der kan starte fra forsk. steder i Eur., men har opløb i M.C. Løbet skal køres med en ret lav gennemsnitsfart; i bedømmelsen indgår resultatet af nogle i M.C. afholdte accelerationsprøver.

'Monte Cas'sino, ital. kloster ved byen Cassino ca. 120 km ØSØ f. Rom. Grl. 529 af Benedikt af Nursia, ødelagt under jordskælv 1349, genopført 16.-17. årh. Fuldstændig ødelagt under kampe ml. tyskerne og De Allierede febr.-maj 1944 (bibliotek og kunstgenstande bragtes i sikkerhed forinden). *Klostret genopføres*.

Montecat'ini, *Società Generale per l'Industria Mineraria e Chimica, Anonima*, ital. concern, en af verdens største inden for bjergværks- og kem. ind. Grl. 1888. Vigt. prod. grene: bjergværksdrift; kem. ind. (svovlsyre, kunstgødning, farver, lakker farmaceut. prod., eksplosivstoffer m. v.); metallind. (metaller, aluminium, bly, zink); elektr. ind. - Hovedsæde Milano. 1948, efter store ødelæggelser og næsten fuldst. tilstand under 2. Verdenskrig,

M. E. de Montaigne.

O. Montelius.

C. de S. Montesquieu.

Maria Montessori.

atter 150 gruber o. a. tilknyttede virksomheder i drift m. i alt 54 000 arbejdere. Aktiekap. 1948: 24 milliarder lire (1947: 12 milliarder).

Monte Ceneri [monte'tʃæneri], 553 m h. pas i Ticino, Schw. St. Gotthard-banen føres under M i en 1673 m l. tunnel. Radio-station (italiensksproget).

Monte Corno [-'kɔrno], Appenninerhalvøens højeste top i Abruzzerne 110 km NØ f. Rom; 2921 m.

Monte 'Cristo, ubeboet 644 m h. ital. granitklippe i det nordl. Tyrrenske Hav S f. Elba (10 km²) kendt fra Dumas' roman »Grevnen af M«.

Monte'uccoli, Raimund, greve (1609-81), østr. general. Deltog i 30-årskrigen, førte kejserl. tropper i Danmark 1658-60, sejrede over Tyrkerne 1664, kæmpede i 1670'erne mod Condé og Turenne.

Montefiore [mãntifi'ãri], Sir Moses (1784-1885), brit. bankier, som uadvøst store godgørenhed mod nødlidende jød. racefæller.

Monte Gar'gano, sydital. bjergryg, der som en halv skyder sig ud i Adriaterhavet; 1056 m.

Monte Gene'roso [dsene-'], 1704 m h. alpepunkt ved Lago di Como i Schw.

Montelius [-'üs], Oscar (1843-1921), sv. arkæolog. Rigsantikvar 1907-13. Grundlæggende studier inden for nord. og eur. forhist. Hovedværker: *Om tidsbestämning inom bronsåldern* (1885), *La civilisation primitive en Italie* (1895-10), *Minnen från vår forntid* (1917). (Portræt).

Montemayor [montema'jor], Jorge de (ca. 1520-61), sp. digter, forfatter til den første sp. hyderoman *Diana enamorada* (den forelskede D.) (1559).

Monte'negro (egl. det sorte bjerg), serbokroat. *Crna Gora*, forbundsrepublik i SV-Jugoslavien; 13 837 km², 0,38 mill. indb. (1948). Hovedstad: Cetinje. - *Historie*. Efter den tyrk. erobring af Serbien 1389 hævdede serb. stammer sig i M, hvor der i fig. århundreder bestod en bjergstat. Udvidedes m. russ. hjælp i 19. årh., formelt uafh. efter 1878; gik med Serbien 1914, besat af østr. tropper 1916, indlemmedes 1918 i Jugoslavien. 1941 genoprettede Aksemagterne et M med ital. konge som regent; 1945 forbundsrepublik i Jugoslavien.

Monte Nuovo [-'nwovo], 140 m h. vulkankegle i De Flegreiske Marker, dannet i løbet af få dage ved udbrud 1538.

mont'e're (fr. *monter* indrette), sætte i stand, forsyne med, indfatte; sammensætte og opstille en maskine.

Monte'rey [monte'ræ:], badested i Californien, USA, 135 km S f. San Francisco; 10 000 indb. (1940).

Monte Rósa [monte'rɔza], bjergparti i Penninske Alper Ø for Matterhorn på grænsen ml. Schw. og Ital. Højeste punkt: Dufourspitze (4638 m).

Monte'rrey [-'tæ'ræ:], hovedstad i den mexicanske forbundsstat Nuevo León i den nordl. del af Sierra Madre Oriental; 190 000 indb. (1940). Mine- og tekstilby.

Montespan [mõtæ'spã], *Françoise*, Marquise de (1641-1707), Ludvig 14.s elskerinde 1667, fortrængtes ca. 1679 af sine børns opdragerskone Mme de Maintenon. Ilde lidt for sit hovmod; fik 7 børn med Ludvig, 1691 i kloster.

Montesquieu [mõtæ'skjø], *Charles de Secondat*, Baron de (1689-1755), fr. forfatter og tænker, blev berømt ved *Lettres persanes* (persiske breve) (1721), en satirisk skildring af samfundsholdene i Paris. I *Considérations sur les causes de la gran-*

deur des Romains et de leur décadence (tanker over årsagerne til romernes storhed og forfald) (1734) søger han at finde almene grunde for den historiske udvikling. Hans hovedværk er *L'esprit des lois* (lovenes ånd) (1748), der bl. a. fremhæver princippet om adskillelsen af den lovgivende, dømmende og udøvende magt. Hans tanker har haft stor bet. for udformningen af de konstitutionelle monarkier. (Portræt).

Monte'ssori, *Maria* (f. 1870), ital. psykolog og pædagog. Hun lægger som Fröbel vægt på legen og det skabende arbejde, men betoner stærkere værdien af barnets spontane aktivitet. Opdragerens opgave bliver væsentligst at skabe et pædagog. milieu med beskæftigelsesmuligheder, der imødekommer de forsk. behov, som på ethvert udviklingstrin behersker barnet. M har selv konstrueret et system af selvkontrollerende legetøj, der samtidig udvikler barnets sanser, muskelbeherskelse og dømmekraft. Barnet opdager derved sig selv gnm. den »fri koncentration«, som er hendes store psyk.-pædagog. opdagelse. Mens M-børnehaver findes overalt, er hendes forsøg på at gennemføre sine principper i den egl. skole ikke trængt igennem, undtagen i Holl. Af hendes skr. er til da. overs. *Montessori-Metoden* (1917) og *Håndbog i Montessori-Metoden* (1919). (Portræt).

Monte'verde, *Giulio* (1837-1917), ital. billedhugger. M var naturalist; Jenner, der indpøser sit Eget Barn med *Vaccine* (Palazzo Bianci i Genova), rytterstatuen af *Victor Emanuel* (Bologna), statuetten af *Colombus* (Boston og Göteborg).

Monte'verdi, *Claudio* (1567-1643), ital. komponist. Har haft stor bet. for operaen, bl. a. med *Orfeo* (Mantova 1607).

Montevideo [-'bi'dæ:], Uruguays hovedstad og vigtigste havneby; 770 000 indb.

Montevideo. Rådhuset.

(1941). Smuk, moderne storby med regeringsbygninger, domkirke, univ. Store fryserier og udførsel af frosset kød, kødkonserver og uld. Grl. 1724 af spanierne; landets hovedstad 1928 efter Uruguays løsrivelse fra Brasilien.

Montezuma el. *Moctezuma* [-'su-] (ca. 1480-1520), mexikansk keiser 1502-20. Herskede over aztekerriget ved Cortés' ankomst, modtog spanierne gæstfrit, men fangedes af dem nov. 1519, fik folket imod sig, dræbt under opstand.

Montfort [mõt'fɔ:r] (eng. ['mãntfɔ:t]), fr. grevelægt; kendteste medl.: Simon 4. af M (1155-1218) ledede 1209 korstoget mod albigenserne. Hans søn Simon 5. (1206-65) arvede fra sin moder gods i Engl., blev jarl af Leicester og ægtede Henrik 3. af Engls. søster. Ledede adelsoppositionen mod Henrik 3. fra 1258, fangede ham i slaget ved Lewes 1264, men faldt 1265 i slaget ved Evesham mod kronprins Edvard.

Mont Genève [mõt 'sænæ:vr], bjergpas (1854 m o. h.) i Cottiske Alper, på grænsen ml. Frankr. og Ital.; vigtig alpevej.

Montgolfier [møgø'l'fje], *Joseph Michel* (1740-1810) og *Jaques Etienne* (1745-99), fr. brødre, der opfandt varmluftballonen (montgolfiëren); første opstigning 5. 6. 1783.

Montgomery [mãnt'gãmri], hovedstad i Alabama, USA, ved Alabama River; 78 000 indb. (1940).

Montgomery of Alamein [mãnt(t)'gãm- (ɔ)ri əv al'æmæin], *Bernard Law*, (1946) 1. Viscount Hindhead (f. 1887), brit. feltmarskal. Søn af biskop på Tasmanien. Deltog i Frankr. og Belg. i 1. Verdenskrig. Ved krigsudbruddet sept. 1939 til Frankr. Evakuerede sine folk ved Dunkerque 31. 5.-1. 6. 1940. Fik i dec. 1941 den sydøstl. kommando i Engl. (vigtigst u. evt. ty. angreb). 18. 8. 1942 fik M kommandoen over 8. armé, som af Rommel var drevet tilbage til Ægypt. Indledte 23. 10. 1942 angrebet ved El Alamein, drev Rommel tilbage til Libyen og Tunis, afsluttede maj 1943 det nordaf. felttog i samarbej. m. Eisenhower. Juli 1943 førte M 8. armé til Sicilien og sept. til Ital. Vendte jan. 1944 tilbage til Engl. for at tage kommandoen over alle landstyrker under Eisenhower m. houblik på invasion i Frankrig (6. 6. 1944). Efter denne ledede M til aag. alle landopretninger, derpå 21. armégruppe i Holl. September 1944 feltmarskal; fik 17. dec. s. å. overkommando over alle allierede styrker mod N (4 armeer). Gik 26. 12. s. å. over Rhinen og frem mod Østersøen. Modtog 5. 5. 1945 kapitulationen af tyskerne i Holl., NV-Tyskl. og Danmark. Øverstkommand. f. brit. okkupationsstyrker, generalguvernør f. den brit. zone i Tyskl. og medl. af det allierede kontrolråd. Aflestes her af Sir Sholto Douglas og blev 1. 2. 1946 chef f. imperiets generalstab (efter Alan Brooke). Aug. 1946 forslag om demokratisering af hæren. Okt. 1948 formand f. Vestunionens Forsvarsråd.

Montgomery [mãnt'gãmri], *Robert* (f. 1904), amer. filmskuespiller og instruktør. Talentfuld skuespiller i såvel lystspil som karakterroller, f. eks. »Når Mørket Sænker Sig« (1938). Deb. 1947 som instruktør med »Kvinden i Søen«.

Montgomery [mãnt'gãmri], *Robert August* (1834-98), fi. retslærd og politiker. Havde stor indflydelse på udviklingen af fi. ret, og var et med stor dygtighed sit lands interesser over for russ. forsøg på at ændre forfatningen.

Montgomeryshire [mãnt(t)'gãm(ɔ)ri:ʃi:], eng. grevskab i Midt-Wales; 2064 km²; 46 000 indb. (1948).

Montherlant [mõtæ'r'lã], *Henry de* (f. 1896), fr. forfatter. Forkæmper for virile idealer, kammeratskab og sportsånd.

Monthu, *Month el. Mentu*, ægypt. sol- og krigsgud; fremstilles ofte med falkehoved og med sværd i hånden.

Monti, *Vincenzo* (1754-1828), ital. digter. Napoleons tidens mest fejrede, men ren opportunist. Især berømt for tragedien *Aristodemus* (1787) og overs. af *Iliaden* (1810-12).

Monticelli [mõtise'li], *Adolphe* (1824-86), fr. maler, påvirket af Diaz. Har malet parkbilleder med rigt klædte kvindelig. som staffage i en flimrende, funkulende kolorit.

Montilla [-'tilja], sp. by 50 km S f. Córdoba, kendt for sin sherry, »amontillado«; 23 000 indb. (1940).

Montluçon [mõtly'sɔ:], midtfr. by i dept. Allier; 47 000 indb. (1946). Bet. industri (metalvarer, glas). Kulminer.

Montmartre [mõt'mãrtre], nordl. bydel i Paris, tidl. stærkt søgt af kunstnere. M hæver sig 100 m over Seinen; øverst ligger kirken Sacré-Cœur (opf. 1875-1912). (Ill. sp. 3082).

Montmartre-gips [mõt'mãrtre-], aßejringer fra Paris-egnens eocæn med rig fauna af uddøde pattedyr.

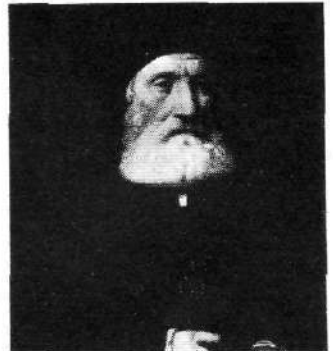

Parti fra Montmartré.

- Montmédy** [mɔ̃mɛ'di], fr. fæstning N f. Verdun.
- montmorillonit** [mɔ̃mɔʁi'ɔ̃nit] (fra den fr. by Montmorillon), blødt, leragtigt mineral, silikat af magnesium, calcium og aluminium. Forvitringsprodukt af forsk. silikater. Vigtig bestanddel af mange lerarter, især bentonit. Anv. som blegemiddel f. eks. for smøreløser.
- Montoire** [mɔ̃'twa:ʁ], midtfr. by (dept. Loir-et-Cher), hvor Hitler og Pétain 24. 10. 1940 aftalte fr.-ty. samarb. For at få større leverancer hjemsendte Tyskland en del fr. krigsfanger og lettede forb. ml. Pétain, Darlan og Hitler, Göring, Ciano.
- Montorsoli**, *Fra Giovanni Angelico* (1507-63), ital. billedhugger og arkitekt, medhjælper hos Michelangelo.
- Montparnasse** [mɔ̃paʁ'nas], bydel i sydl. Paris, stærkt søgt af udlændinge; tidl. kunstnerkoloni.
- Montpellier** [mɔ̃t'pi:tjeʁ], hovedstad i Vermont, USA; 8000 indb. (1940).
- Montpellier** [mɔ̃pɛ'lje], sydf. by i dept. Hérault; 93 000 indb. (1946). Univ. (grl. 1289). Bet. handel med landbrugsprod.
- Mont Perdu** [mɔ̃pɛʁ'dy] (fr.) sp. *Tres So'roses*, 3351 m h. bjergtop i Pyrenæerne.
- montre** ['mɔ̃tʁə] (fr., af lat. *monstrare* vise), udstillingsskab.
- Montreal** [mɔ̃tʁɛ'ʁal], fr. *Montréal* [mɔ̃tʁɛ'ʁal], Canadas største by; med forstæder 1 140 000 indb. (1941), deraf 66,3% af fr. herkomst. M ligger i staten Quebec, ved Ottawa Rivers udløb i St. Lawrence ved foden af bjergene Mont Royal (deraf navnet). Den er Canadas førende industri- og handelsby og det vigtigste trafikcentrum. Havnen kan nås af oceaniske (10 m dybgående) og står gnm. De Canadiske Søer i forb. med hele det centrale Canada og USA. Havnen er isbunden 5 mdr. McGill University (grl. 1821) og det fr.-kat. Université de Montréal (grl. 1876). Byens ældste, fr., del ligger ved flodbredden, den nyere, brit., op ad Mont Royals skråning. Grl. 1642 af franskm.
- Montreuil-sous-Bois** [mɔ̃tʁɛ'ʁal-su-'bwa], østl. forstad til Paris; 70 000 indb. (1946).
- Montreux** [mɔ̃'tʁɛ], kursted på N-kysten af Genève Søen, Schw.; består af fl. sammensmeltede småbyer, ialt 15 000 indb. (1941).
- Montreux-konventionen**, international traktat af 20. 7. 1936 vedr. indløbet til Sortehavet. Lausanne-freden 1923 båndt Tyrk. til at tillade fri gennemsejling og ikke anlægge befæstninger ved Dardanellerne el. Bosporus. Tyrk. følte Istanbul prisgivet, og Sovj. ønskede ikke Sortehavet åbent for angreb mod Sovj.s område. Efter forhandl. i Montreux juni-juli 1936 ml. Tyrk., Engl., Frankr., Sovj. og Japan tillødes det ved M Tyrk. at befæste strødderne; Ikke-Sortehavsmagter kunne kun sende begrænsede mængder krigsskibe til Sortehavet, og i krigstilf., hvor Tyrk. var truet, kunne det spærre passage for krigsskibe, 1945 krævede Sovj. M revideret og foreslog fælles sovj.-tyrk. forsvar af strødderne, hvad Tyrk. afviste, idet Tyrk. dog var villigt til revisionsforhandl. under deltagelse af Engl. og Frankr.

- Montrouge** [mɔ̃'tʁu:s], sydl. forstad til Paris; 35 000 indb. (1946).
- Mont-Saint-Michel, Le** [lɔ̃ mɔ̃s'æmi'ʃæl], 74 m h. fr. klippe N f. Bretagne med gl. malerisk by (231 indb.). Benediktinerkloster (grl. 966) til 1790; bygninger fra 11.-12. årh.
- Montserrat**, 1) [mɔ̃sɛ'ra], fr. navn på M i Span.; 2) [mɔ̃tsæ'rät], brit. ø bl. Små Antiller; 84 km²; 14 000 indb. (1946).
- Mont Valérien** [mɔ̃væ'lɛ'rjɛ̃], lavt højdedrag N f. Paris. Fort.
- mon'tør** (fr. *monter* opstille), tekniker, der opstiller og sætter maskiner i gang.
- monu'men't** (lat: mindesmærke), allerede i klassisk lat. betegn. for mindesmærker som statuer og gravmæler, anseelige bygningsværker og litt. værker. I snævrere bet. er m et kunstværk til minde om personer el. begivenheder, ofte i form af et portræt.
- Monumenta Germaniae historica** (lat: Tyskls. hist. kilder), fra 1826 udg. publikation af kilder til Tyskls. middelalderhist. Forbilledt for lign. værker i andre lande.
- monumen'tal**, som vedrører el. ligner et monument; storladet, ophejet.
- Monza** ['mɔ̃tsa], ital. by 13 km NNØ f. Milano; 64 000 indb. (1936). I domkirken opbevares den lombardiske jernkrone.
- Monzaemon** [mɔ̃tsæ'mɔ̃n], *Chikamatsu* (1653-1724), jap. dramatiker, skrev fr. marionetteatret i Osaka 98 romantisk-hist. og borgerlige dramaer; de første er fantastiske med skematisk karakter, de borgerlige virkelighedsprægede og med fremragende karaktertegning.
- monzo'nit** [-ns-] (af *Monzoni* i Tirol), dybbjergart, der i mineral. henseende står ml. syenit og diorit (kvartsfri med omtr. lige mængder alkalifeldspat og plagioklas).
- Moody** ['mu:di], *Dwight Lyman* (1837-99), amer. vækkelsesprædikant, som med drastiske metoder fremkaldte store vækkelser i Amer. og Engl.
- Mook** [mɔ:k], *Hubertus Johannes van* (f. 1894), holl. kolonipolitiker, fra 1918 embedsm. i Holl. Indien, holl. kolonimin. 1942-45 (eksil). Okt. 1945 generalguvernør i Holl. Indien, gav selvstyrelofter og indledte forhandl. m. indonesiske republ. reg.; nåede 1946-47 efter forhandl. i Holl. og Batavia standsning af kampene og enighed om Linggadjati-overenskomsten. Vendte sig under fig. konflikt vedr. de holl. troppers forbliven skarp mod de indonesiske nationalister, især v. udbrud af holl. offensiv juli 1947. Afgik okt. 1948.
- Moon** [mo:n], russ. (-ty.) navn f. øen Muhu.
- Mooney** ['mu:ni], *Thomas* (1885-1942), amer. arbejderfører. Efter bombeattentatet i San Francisco 1916 dødsdømt 1917 trods stærk hævde af uskyld; straf ændret 1918 efter ny proces t. livsvarigt fængsel, frigivet jan. 1939. M-sagen blev verden over diskuteret og hypp. fremhævet som justitsmord.
- Moor** [mo:r], D., kunstnernavn for *Dimi'trij Orlov* (1883-1946), sovj. tegner og grafiker. Fik med sin dynamiske sort-hvide kunst stor bet. for russ. plakatkunst. (Ill. se tavlen Plakatkunst).
- Moore** [muə], *Albert* (1841-93), eng. maler. Har malet figurbilleder i ædel klassicistisk stil. Hans broder *Henry M* (1831-95) var marinemaler.
- Moore** [muə], *George* (1852-1933), irsk forfatter. Opr. maler. Begyndte med digtsamlingen *Flowers of Passion* (1878) og skrev senere romaner, påvirket af fr. naturalisme (Zola): *A Modern Lover* (1883), *Esther Waters* (1894), *Heloise and Abelard* (1921). Var en tid tilsluttet den ny irske dramatiker-skole (The Celtic Revival), men tog senere afstand fra den. *Confessions of a Young Man* (1888) er selvbiogr.
- Moore** [muə], *George Edward* (f. 1873), eng. filosof. Hovedværk: *Principia Ethica* (1903) og *Philosophical Studies* (1922). Nyrealist og begrebsanalytiker, Kritiker af idealismen.
- Moore** [mo:r], *Grace* (1903-47), amer. operasangerinde (lyrisk sopran). Deb. 1921. 1928 ved Metropolit. Medvirkede

- i film og foretog talr. turneer. Dræbt ved flyveulykke i Kbh.
- Moore** [muə], *Henry* (f. 1898), eng. billedh. og maler. Hans abstrakte skulpt. er i væsentlig grad baseret på impulser fra Brancusi, Arp og Picasso. Som tegner skildrede han under 2. Verdenskrig livet i eng. luftbeskyttelsesrum.
- Moore** [muə], *Thomas* (1779-1852), irsk-eng. digter. Udg. 1801 *Poetical Works* under pseud. Thomas Little og 1808 hovedværket *Irish Melodies*, der gjorde ham til Irlands nationaldigter. Fortsættelsen *National Aires* (1819-28) er svagere. Opnåede eur. ry med *Lalla Rookh* (1817), et langt, orientalsk digt i tidens »romantiske» smag. På prosa skrev M *History of Ireland* (1827) og en ikke helt pålidelig, men betydningsfuld Byronbiografi (1830). (Portræt sp. 3086).
- Moore-lys** [mo:r-], højspændings-lysrør-anlæg, opkaldt efter opfinderen *D. Mc Farlan M.* (1869-1926) Fyldning er ofte kvælstof, der giver varmt, gyldent lys, el. kulsyre, der giver dagslysagtigt lys.
- Moorsom tonnage måling** ['muəzəm-], system til opmåling af et skibs rumindhold for fastsættelse af bruttotonnagen; indført 1854 af George Moorsom.
- moppe** (holl. *moppen* surmule), opr. holl. betegn. for lille, bredsnudet hunderace m. rynkede træk.
- mor** el. *morlan*, samme ord som maurer, nu d. s. s. neger.
- mor**'s (*morr, mår*), *afvejring oven på jorden* af døde plantede under forhold, hvor den normale forrådnelse og mulddannelse ikke finder sted. m findes navnlig på heden og i skove m. vindblæst el. tør skovbund; årsagen til, at der dannes m, er oftest jordbundens for lave reaktion og mangel på de rette mikroorganismer og orme.
- Mor** [mo:r], *Anthonis* (ca. 1519-1576 el. 78), nederl. maler. Elev af Jan van Scorel i Utrecht. En tid ved hofterne i Madrid,

Anthonis Mor: Portræt af en Utrechterdomherre.

- Lissabon, London og Bruxelles. Hans portrætter udmærker sig ved en sjælden holdningsfuldhed og dybtgående karakteristik. Hovedværk: *dobbeltportræt af to Utrechter-domherre*.
- mora** (lat.), forsinkelse; skyldnermora, skyldnerens undladelse af at opfylde forpligtelsen i rette tid; fordringshavermora, kreditors undladelse af at modtage ydelsen el. af den forudsatte medvirking til forholdets ophør.
- Mora**, sv. sogn i Dalarna, N-Siljan; her köpingen Morastrand. Jfr. Mora-stenene.
- Morača** ['mɔʁatʃa], flod i S-Jugoslavien til Skhodra-søen.
- Moradabad** (eng. *imorādē'bad*, -ra:'dē-'ba:d]), by i United Provinces, Hindustan, Ø f. Delhi; 142 000 indb. (1941). Jernbancentrum. Metalarbejder.
- mo'ra'l** (lat. *mo'ralis* som angår sæder, skikke), 1) handle-el. vurderingsmåde; 2) moralære el. etik; 3) etisk læreindhold i fabel el. lign.
- mo'ra'lifilosofi**, ældre betegn. for etik.
- moral insanity** ['mɔʁ(ə)l in'sæniti] (eng: moralsk sindssyge), ældre betegn. for en psykopati-form visende sig særlig ved etiske defekter.

mora'list (lat.), (revsende) moralforkyn-der el. moralfilosof.

moralit'e't (lat.), sædelighed, 1) overens-stemmelse ml. et menneskes etiske an-skuelser og dets handlemåde; 2) hos Kant: en handlings udspiring af agtelse for moralloven, mods. legalitet.

moralit'e'ter (lat. *mores* sæder, skikke) kuespil, ofte allegoriske, med opbygge ligt formål; blomstringstid i 15. årh. Bedst kendt i nutiden er »Det Gl. Spil om Enhver« (eng. opr.). Visse m tenderer mod det borgerlige lystspil.

mo'ra'lsk, som angår, vedrører el. stemmer overens med moral; *etisk*; *sjælelig*.

moraliske gudsbevis, det, går ud fra, at den moralske bevidsthed (d. v. s. bevidstheden om ubetingede moralskrifter) er et faktum, og hævder, at dette faktum forudsætter eksistensen af en gud, da sådanne ubetingede forskrifter ikke kan skyldes endelige væsener.

moralteologi, ledetråd for skriftefædre til bedømmelse af de skriftede synder.

Morand [mɔ'rɑ̃], Paul (f. 1888), fr. forfatter med stærkt kosmopolit. præg, har i novellesamlingen *Ouvert la nuit* (1922) og *Fermé la nuit* (1923) skildret kærlig-heden under forsk. breddegrader.

mo'rando (ital., af lat. *morare* tøv), mus., *tøvende*.

morenante (*mora* + *rente*). Når et i h. t. en aftale skyldigt pengebeløb ikke betales i rette tid, forrentes det med 5% fra den dag, da det skulle være betalt. Andre pengekrav forrentes med en tilsvarende rente fra den dag, da kreditor indleder retsforfølgning til betaling af gælden. Ved købesummer ved salg af løsøre gælder særlige regler.

Mora-stenene, beliggende ved M. nær Uppsala, er Sv.s gl. kroningssten. Alle-rede i 16. årh. var de delvis forsvundne. Kun få rester er endnu bevaret i et hus på stedet.

Morastrand, sv. köping, Dalarna, Siljan; 3300 indb. (1948). Zorngården. S f. M friluftsmuseet Zorns gammelgård.

Morat [mɔ'ra], fr. navn på byen Marten, Schweiz.

Moratín [mɔra'tin], *Leandro Fernández de* (1760–1828), sp. dram. digter.

mora'torium (lat. *morare* tøv), betan-lingshenstand.

Morava [mɔ'raʋa], 1) ty. *March*, 350 km l. biflod til Donau, fra Suedeterne til Bratislava. 2) ty. *Mähren*, s. m. Slzsko i en *ösch. landsdel ml. Tjechoy og Slovakiet*, gennemstrømmet af I); 26 808 km²; 3,1 mill. indb. (1947). Hovedby: Brno. NV-M hører til Det Bøhmiske Plateau, medens Ø-M er sletland, dannet af ter-tiære havaflejringer. Ved Brno findes kul, der danner grundlaget for en veludviklet tekstilindustri. *Historie*, se Mähren. 3) ca. 450 km l. flod i SØ-Jugoslavien, biflod til Donau; indmunder Ø f. Beograd. Floddalen er en vigtig samfærdselsvej.

Mo'zavia, *Alberto* (f. 1907), ital. romanforfatter. Revider det mod. bourgeoisie og dets moralske ligegyldighed. *Gli Indifferenti* (1929). *I La mascherata* (1941); da. *Maskeraden* (1944) rettes satiren spec. imod Mussolini og hans aristokratkræds. *Agostino* (1946) behandler en rig drengs psyk. *La Romana* (1948) er en moderne hetæres levnedsskildring.

Moravská Ostrava [mɔ'rafska: 'ɔstrava], tidl. navn på Ostrava.

Moray [mɔ'ri] el. [mɔ'ræj], grevskab i NØ-Skott. S f. M Firth; 1234 km²; 46 000 indb. (1947).

Moray [mɔ'ri], *James Stuart*, jarl af (1531–70), skotsk statsmand. Marie Stuarts halvbrøder. Rådede Marie til eftergiv-nhed over for Engl. og calvinisterne. Regent for Jakob 6. efter 1567.

Moray Firth [mɔ'ri 'fɪrθ], skotsk fjord v. NØ-enden af Glenmorealdalen.

morbi'd (lat.), sygelig; morbidit'e't, sygelighed.

Morbihan [mɔrbi'(j)ɑ̃], fr. dept. i Bre-tagne; 7092 km²; 507 000 indb. (1946). Agerbrug og fiskeri. Hovedstad: Vannes.

morbus (lat.), sygdom; f. eks. *m* Basedowii, Basedows sygdom.

morbærfigentræ (*Ficus sy'comorus*) el.

Thomas Moore.

Thomas More.

sykomor, art af figenslægten. Bladene ligner morbærblade, frugterne er figner. Veddet anv. i det gl. Ægypten til mumie-kister.

morbærtræ (*Morus*), slægt af morbær-fam. Især med hjerteformede blade. Sær-bo el. sambo. Hanblomsterne i rakkelig stand, hunkblomsterne i tætblostrerede stande, der bliver til en hærklign. frugt (morbær); sort *m* (*M. nigra*) fra Iran har sorte frugter, kan dyrkes i Danmark; hvidt *m* (*M. alba*) i Kina dyrkes som føde for silkeormene, der æder dets blade.

mord, i gl. da. ret manddrab, begået under særlig kvalificerende omstændigheder, der bevirkede, at forbrydelsen fik en hemmelig og foragtelig karakter. *I nyere tid bet. m* i daglig tale d. s. s. i jur. sprogbrug betegnedes som overlagt drab (mod. andet forsættigt drab). Den gældende da. straffelov nævner ikke en sådan form for forsættigt drab.

mordbrand, forsættelig brandstiftelse. Begrebet *m* findes ikke i den æld. da. straffelov.

mordant (ital., egl: bidende), fr. *pince*, mordant, ty. *Bels-ser*, en mus. forsi-ring, der består i, at hovednoten brydes ved en rask vekslen med undersekunden.

mordkors rejses i kat. lande på drabssteder el. steder, hvor mennesker er forulykket. Et enkelt er bevaret i Danm. (Ruds-Vedby).

Mordokaj, i Esters Bog Esters slægtning og plejefader, som fik hende til at gå i forbon for jødefolket hos kong Ahasverus.

mordslag, korte, i den ene ende lukkede jernrør, som lade med krudt og kugler var lagt ind i morterens brandkugler, for at fjenden skulle lade kuglerne brænde i fred, hvor de faldt.

mor'dvi'ner, fi.-ugrisk folk ml. Volga og Oka og Ø f. Volga.

Mordvinernes ASSR i RSFSR, Sovj., S f. Gorkij; 25 500 km²; 1 189 000 indb. (1939), heraf 1/3 mordviner. Hovedstad: Saransk. ASSR 1934.

Møre [mɔ], *Henry* (1614–87), eng. filosof, forkæmper for en mystisk nyplatonisme.

Møre [mɔ], *Thomas* (1478–1535), eng. humanist, statsmand. 1529 lordkansler efter Wolsey; fratrådte 1532, da han ikke kunne følge Henrik 8.s reformation; henrettedes. I sit hovedværk *Utopia* (udg. 1516 i Louvain v. Erasmus' hjælp) skildrer M i Platons ånd en idealstat, men indfatter kritik af eng. forhold. M søgte dog aldrig at praktisere sine ideer. Kanoniseret 1886. (Portræt).

Mo'rea (gr. folkesprog *Morea* [mɔ'rɛa(s)]), fra 13. årh. alm. (egl. ital.) navn på den gr. halvø Peloponnes.

Morea's [mɔ're'a:s], *Jean* (egl. *Papadi-mantópulos*) (1856–1910), fr. digter, f. i Athen. Opr. symbolist, søgte senere til-bage til de klass. idealer, således i *Stances* (1899–1901).

Moreau [mɔ'ro], *Gustave* (1826–98), fr. maler. Har i sine figurbilleder med my-steriøse lysvirkninger skabt en fantasi-fuld, sanserensende billedverden. Be-handlede ofte bibelske og mytol. motiver, f. eks. *Salome, der i en Vision ser Jo-hannes den Dabers Hoved* og *Ynglingen og Døden*. M-museum i Paris.

Moreau [mɔ'ro], *Jean-Michel*, kaldet *M le Jeune* (1741–1814), fr. kobberstikker. Har skildret de fornemme kredses in-dendørsliv, hoffester og scener fra revo-lutionstiden. Ill. til værker af *Laborde, Molière* og *Voltaire*.

Moreau [mɔ'ro], *Jean Victor* (1761–1813), fr. general. Slog østrigerne i Bayern 1800. Modarbejdede Bonaparte, landsforvist efter Cadoudal-Pichegru-sammensværgelsen 1804; faldt i russ. tjeneste under krigen i Tysk. sept. 1813.

Moreau-Nélaton [mɔ'ro-nɛla'tɔ̃], *Adolphe* (1859–1927), fr. maler, plakatkunstner og forfatter af kunsthist. værker, bl. a. om *Corot* og *Manet*.

Morecombe and Heysham [mɔ:kəm ɔn 'hɛɪʃəm], badested og havneby i NV-Engl. ved Morecombe Bay; 37 000 indb. (1948).

Morecambe Bay [mɔ:kəm 'bɛɪ], bugt i NV-Engl. fra Irsko Hav.

Morelse [-'re:l-], *Paulus* (1571–1638), holl. maler og arkitekt. *Dameportræt* (kunstmus., Kbh.).

Morehead [mɔ'ɔ(r)hɛd], *J. A.* (1867–1936), USA-teolog, præsident for det lutherske verdenskonvent, leder af USA-støtte til eur. luth. kirker.

mo'rel' (flamsk, af lat. *amarus* bitter), tidl. betegn. for surkirsebær med mørk saft, nu også for sødkirsebær.

Morelli, *Giovanni* (1816–91), ital. kunsthistoriker, anv. pseud. *Ivan Lermolieff*. Levede i Bergamo, hvor han blev senator. M-s kritiske metode bygger på en nøje iagttagelse af kunstværkernes detaljer.

Moren, *Haldis* (f. 1907), no. forfatterinde; g. m. T. Vesås 1934; udg. fl. digtsaml. med no. natur som hovedmotiv.

Moren, *Svend* (1871–1938), no. forfatter. Har udg. fl. romaner med skildr. af Glomsdalens natur og mennesker *Stor-skogen* (1904), *Vårregn* (1918); psyk. hovedmotiv er de unges delthed ml. ud-længsel og kærlighed til bygden. Fra 20erne optaget af de so. brydninger; kendt er romanen *Syrkeprøve* (1929) om en arbejdskamp.

morendo (ital., af lat. *mori* dø), mus., hændende.

moren har gjort sin pligt, moren kan gå (ty.: *Der Mohr* (d. v. s. negeren) hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kann gehen), modificeret citat fra Schillers »Fiesco».

Moreni [mɔ'reni], oliefelt i Rumænien v. f. Ploesti.

Morenkopf (nty., egl: negerhoved), 1) d. s. s. snevagt-papegoje; 2) duerace, hvid m. farvet hovede og hale; 3) hesterace, blåskimlet m. sort hovede, ben og hale.

mores (lat.: skikke), gode sæder, anstand.

Mores, *Jacob M.* (d. senest 1612), hamburgsk guldsmed og bankier, leverede sølvvaltet til Frederiksborgs slotskæppe.

Moresby Øerne [mɔ'rezbi], brit. øgrube v. Ny Guinea SØ-spids.

Moresnet [mɔ'renɛt], lille belg. distrikt ØNØ f. Liège. Zinkmine. M var 1815–1920 under fælles belg.-preuss. admin.

Moreto y Cabaña [mɔ'reto y ka'βanja], *Agustín* (1618–69), sp. dramatiker, især kendt for lystspillet *El desdén con el desdén* (Stolthed mod Stolthed) (1676), kopieret af Molière i *La princesse d'Élide*.

Moretto di Brescia ['brɛtʃa], *Alessandro Bonvicino* (1498–1554), ital. maler. Virk-

A. B. Moretto di Brescia: Sant' Antonio di Padova, (Milano).

som i Brescia. Har malet rel. billeder og forfinede helfigur-portrætter. (Ill.).

-morfi (gr. *morfe* form), formet.

mor'fea (gr. *morfe* form), begrænset sklerodermi.

mor'fe'm (dannet til gr. *morfe* form), *sprog*., gramm. el. ordfædende sprogelement, ofte et affiks, (mand-lig); underfiden et ord (en mand).

'Morfeus (-fôus), i gr. rel. søvnens gud.

-mor'fi' (gr. *morfe* form, skikkelse), form, skikkelse.

mor'fi'n (af søvnguden *Morfeus*), alkaloid i opium, doser på 1/2 til 3 og virker beroligende og smertestillende, større doser giver bevidstløshed, dog er set efter 6 eg. m er vort vigtigste smertestill. middel, anv. meget alm., efter kort tids brug tilvænnes patienten, så man må give større dosis, samtidig kan fremkomme en sygelig trang til m. Særl. lovgivning søger at hindre adgangen til m udenfor sygebehandling.

mor'fi'nisme, sygelig hang til og misbrug af morfin, m medfører legemlig og psyk. svækkelse af de angrebne, der i svære tilf. kan begå forbrydelser for at opnå morfin. m kan ofte helbredes ved afvænningskur.

morfo-, d. s. s. -morfi (form, skikkelse).

morfo'logi' (*morfo-* + *-logi*), formlære. I *biol.* de discipliner, der beskæftiger sig med organismens form og bygning, opr. kun den ydre form, nu ofte også den indre (anatom., histologi, cytologi). I *sprogvidenskaben* den del af gramm., der beskriver de gramm. former (formlære i snævrere forstand), ord dannelsen og ordklasserne.

Morgagni [-'ganji], *Giovanni Battista* (1682-1771), ital. anatom. Grundlægger af den patol. anatomi.

Morgan ['mä:gon], *Charles Langbridge* (f. 1894), eng. forfatter af mystisk-filos. romaner. *The Fountain* (1932, da. *Kilden* 1932); *Sparkenbroke* (1936; da. 1936) o. a. Fremragende stilist og psykolog.

Morgan ['mä:gon], *Conway Lloyd* (1852-1936), eng. dyrepyskolog og filosof. Skr. bl. a. *An Introduction to Comparative Psychology* (1894), *Habit and Instinct* (1896) og *Animal Behaviour* (1900).

Morgan ['mä:gon], *John Pierpont* (sen.) (1837-1913), amer. finansmand. Drev fra 1860 bankier-firma i New York og tjente under borgerkrigen en bet. formue. M reorganiserede og sammenslog en række jernbaner og atlantehavsruiter og grl. 1901 ståltrusten United States Steel Corporation, der fik herredømmet over Amerikas jernindustri. M-koncernen beherskede endv. talr. banker og livsforselselskaber.

Morgan ['mä:gon], *John Pierpont* (jun.) (1867-1943), søn af ovennævnte. Over tog 1913 M-koncernens ledelse; anbragte under 1. Verdenskrig Ententens lån i USA og havde bl. a. hovedandelen i Dawes-Lånet til Tyskl. 1924.

Morgan ['mä:gon], *Lewis* (1818-81), amer. etnolog og sociolog; bl. a. studier over primitive samfund og indianernes sociologi. I *Ancient Society* (1877) hævder han, at ægteskabet har udviklet sig af en tilstand af promiskuitet.

Morgan ['mä:ga], *Michèle* (f. 1920), fr. filmskuespillerinde. Filmdebut 1937, brød igennem i *Tægernes Kaj* (1938), 1941-45 i Hollywood, 1946 i *Symphonie Pastorale* (da. *Gertrude*).

Morgan ['mä:gon], *Thomas Hunt* (1866-1945), amer. zoolog og arvelighedsforsker. Især kendt for sin benyttelse af koblings- og overkrydsningsfenomenet ved kortlægning af kromosomerne (bananfluon). Den herved benyttede måleenhed beteg. centimorgan (= 1 overkrydsningsprocent). Nobelpris 1933.

Morgan ['mä:gon], *Sir William Duthie* (f. 1891), brit. generaljojtant. Deltog i 1. Verdenskrig og i krigen i Frankr. 1939-40. Generalstabschef f. hjemmestyrkerne 1942-43, øverstkommand. i S-Engl. 1944, stabschef i Middelhavet 1945, øverstkommand. her 1945-46. Okt. 1946 leder af den brit. mil.stab i USA (efter Wilson).

morga'na'tisk ægteskab (af mlat. *donatio morga'natica* morgengave) el. *ægteskab til venstre hånd*, ægteskab, som indgås af fyrstelig person, men som ikke har statsretlig bet., således at f. eks. de i ægteskabet fødte børn ikke har arveret til tronen. Derimod indtræder ægteskabets sædv. privatretl. virkninger.

Morgarten ['mo:ri:], bjergskrånning i Schwyz og Zug, Schw. Her slog schw. østr. 15. 11. 1315.

morgen ['mø:gn] (egl: hvad en mand kan pleje på en morgen), gl. ty. og holl. flademål (i Preussen = 25,532 ar).

Morgenbladet, 1) da. dagblad, kamporgan for Venstre 1873-92; 2) navn på »København« 1928-30; 3) Da. Samlings illegale avis, legalt dagbl. efter 1945, senere ugeblad, ophørt 8. 5. 1948; 4) no. dagblad grl. 1819 (opr. liberalt, nu kons.).

morgenfrue (*Ca'landula*), slægt af kurvblomstfam. m. enlige kurve med orangefarvede el. gule blomster; 200 arter. Dyrkes alm. som prydlante.

morgengave, i ældre ret den gave, ægtemanden giver sin hustru morgenen efter der bryllupsnatten.

morgenerne, det røde lysværk, der ofte ses på himlen ved solopgang. Om dets fys. årsag se aftenrøge.

Morgenstern [-gøntærn], *Christian* (1805-67), ty. maler, f. i Hamburg; udd. i Kbh. Virksom i München. Landskaber.

Morgenstern [-gøntærn], *Christian* (1871-1914), ty. digter. Skrev foruden mystiktonet lyrik satiriske groteskdigte, der gjorde ham kendt vidnemo. *Galgenlieder* (1905).

Morgenstjerne [-stjärno], *Georg Munthe* af (f. 1892), no. orientalist. 1937 prof. i Oslo; har udg. en række bøger især om iransk og indisk filologi, således *Indo-Iranian Frontier Languages* 1-3 (1929-44) og mange artikler i fagtidsskr.

morgenstjerne, 1) da. navn for Venus; 2) kelle, forsynet med pigge i slagenden.

Morgenthau ['mä:gnbå:], *Henry* (1856-1946), USA-diplomat. F. i Tyskl., USA-sagfører, finansm. Demokrat. USAs ambass. i Tyrkiet 1913-16; formand f. Folkeforb.s kommission ang. flytn. af gr. flygtninge fra Tyrkiet.

Morgenthau ['mä:gnbå:], *Henry* (f. 1891), USA-politiker, søn af H. M. Officer i 1. Verdenskrig; godsejer; finansmin. 1933-juli 1945. Udg. 1945 *Germany is our problem*.

Morgen ['mø:gn], *Raffaello* (1758-1833), ital. kobberstikker. Virksom i Firenze. Har gengivet billeder af højrenæssansens mestre, bl. a. Leonardos *Den Helt. Nadver*.

Morgan-Tidningen ['mä:ri:n], indtil 1944 *Social-Demokraten*, sv. blad, grl. 1885 som ugeblad, dagblad fra 1890. Organ for sv. socialdemokratiet. Oplag 1943: 52 000.

morgue ['mø:rg] (fr.), lighus. Særlig kendt var La M i Paris, i hvilket ligene af ukendte personer indtil 1907 udstilledes offentlig; nedlagt 1923.

'mor'ian (lat. *maurus* maurer), i folke-digtningen og heraldikken beteg. for neger.

mori'endo (ital.), *mus.*, hændende.

morild (oldnord. *murr* hav), den lysen, som frembringes af forsk. organismer i i havvandet. Forekommer også i vore farvande, hvor den navnlig fremkaldes af flagellaten *Noctiluca*.

mor'i'n (lat. *morus* morbrætræ), gult farvestof fra ved af farvemorbætræet; anv. til uldfarvning og farvetryk.

'moring (eng. *moorings* fortojning), en under ankring for to ankre i begge ankerkæder samtidig isat hvirvelbøjle (sjækel) til forebyggelse af kædernes sammensnoing, bruges under ankring i strømfarvand.

'morion (ty.), *miner.*, sort kvartskrystal (røgtopas).

mor'iorer, polynesiske folk, beboede New Zealand før maoriernes invasion i 14. årh.

'mor'isker (sp. *marisco*, af lat. *maurus* maurer), de maurere, der efter 1492 blev

i Span. og i hvert fald formelt gik over til kristendommen. Angrebes af kirken og mistænkes for sympati m. muhamedanerne i Nordafr., som Span. bekæmpede; undertryktes under blodigt modstands-forsøg 1568-70, helt fordrevet 1609.

Morisoit ['mo:ri:zo], *Berthe* (1841-95), fr. malerinde, påvirket af svogeren Manet. Hævede billeder og skildringer af børn og unge kvinder. Repr. på Ordrupgård.

'Moritz (holl. *Maurits*) af *Oranien* (1567-1625), *nederl. statholder* efter sin fader Vilhelm, fremragende feltherre. Lod 1619 Oldenbarneveldt henrette, begyndte krig mod Span. 1621.

Moritz af Sachsen (1521-53), *hertug* 1541-53. Støttede Karl 5. mod sine protest. trosfæller, tvang 1547 Johan Frederik af Sachsen til at opgve kurfyrsteværdigheden og det meste af sit land. Vendte sig 1551-52 mod Karl 5. og tilintetgjorde planerne om stærk kejsermagt, sikrede protestantismen i Passau-forliget 1552.

Moritz af Sachsen (fr. *Maurice*), alm. kaldet *Maréchal de Saxe* (1696-1750), general, søn af August 2. af Sachsen-Polen og Aurora v. Königsmarck. I fr. tjeneste fra 1720; deltog med stor berømmelse i po. og østr. arvefølgekrige. Skr. Engl. ved Fontenoy 1745.

Morkel (ty.) (*Mor'chella*), slægt af skive-svampe. Stok ret høj, hul, hat æg-, kugle- el. kegleformet med ophøjede tvær- og længderibber. m vokser på jord i skove og parker, kun fremme om foråret. Udmærkede madsvampe; en art spiselig m (*M. esculenta*) hist og her i Danmark.

'Morkinskina (oldisl: bogen med de røde skindblade), isl. håndskrift fra 13. årh.s slutn.; omhandler de no. konger og er sikkert blevet t. ca. 1220, karakteristisk ved sine mange småfortællinger om islændere, der besøger No.s konger.

Morland ['mä:lö:nd], *George* (1763-1804), eng. maler. Genrebilleder med idylliske, landlige motiver, bl. a. *Fisketuren*.

Morley ['mä:li], by i N-Engl. S f. Leeds; 40 000 indb. (1948). Tekstilindustri (kradsuld).

Morley ['mä:li], *Christopher* (f. 1890), amer. forfatter. Kendteste romaner: *Thunder on the Left* (1925, da. 1926) og *Kitty Foyle* (1939, da. 1940) om en middelklassekvind.

Morley ['mä:li], *John*, Viscount af Blackburn (1838-1923), brit. forfatter og politiker. Radikal Gladstonetilhænger, modstander af imperialismen. Min. f. Irl. 1886, 1892-95, min. f. Indien 1905-10, arb. f. decentralisation og inderes deltagelse i admin. Lord President of the Council 1910-14, afgik som krigsmodstander. Kendt for biografier af fr. forf. fra 18. årh. og eng. politikere (Gladstone).

Morley ['mä:li], *Thomas* (1557-1603), eng. komponist til madrigal- og virginalværker.

mor'mo'ner, amer. rel. samfund, of. *Jesu Kristi Kirke af De Sidste Dages Hellige* (eng. *The Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*), stiftet af Joseph Smith, videreført af Brigham Young. Tempel og menighed fra 1845 i Salt Lake City, Utah. Går tilbage til en legendarisk forkynder, profeten Mormon. Bibelen og Mormons Bog er m-s hellige bøger. Det mest karakteristiske træk i m-s menighedsliv var flerkoneriet, som dog ophævedes 1890. 1936: 774 000 tilhængere i USA.

Morning Post, *The* [ðə 'mä:nin 'pou:st] (eng: morgenposten), eng. dagblad (kons.) grl. 1772; 1937 opgød i »Daily Telegraph«.

Morny ['mo:ni], *Charles*, hertug af (1811-65), fr. politiker. Havde stor indflydelse på sin halvbroder Napoleon 3., bl. de ledende ved statskupet 1851.

Mo'roni, *Giovanni Battista* (1525-78), ital. maler. Elev af Moretto. Virksom i Bergamo. Portrætter, bl. a. *Skradderer* (London).

Moronobu, *Grundhigawa* (ca. 1617-94), jap. maler. Grundlægger af den folkelige Ukiyoe-skole og den første, der tegnede til træsnit.

'morphium [-fi:], d. s. s. morfin.

William Morris. Herbert Morrison.

Morphy ['mɑ:fi], *Paul* (1837-84), berømt amer. skakspiller og -forf.

'morra (keltisk *meur* 'finger', gl. ital. fingerspil. Den ene deltager skal sige, hvor mange fingre den anden ved en hurtig håndbevægelse rækker frem.

'Morris, *Charles* (f. 1901), amer. filosof. Har bl. a. skr. *Six Theories of Mind* (1932) og *Signs, Language and Behavior* (1946). Søger at forene pragmatisme og logisk empirisme.

'Morris, *William* (1834-96), eng. digter og kunstm. Sluttede sig tidligt til præraffaelismen, en af Ruskin inspireret æstetisk retning, der fremhævede middelalderens kunst og samfundssorden som reaktion mod den moderne industrialismes hæslighed. **M-s** Middelalder-ideer udtrykte i digte som *The Defence of Guinevere* (1858), *Life and Death of Jason* (1867) o. a. Digtet *Sigurd the Volsung* (1875) viser begejstring for sagatidens Island. Medstifter af et kunstindustri-firma, der revolutionerede det eng. kunst-håndværk og ejede desuden *The Kelmscott Press* i Oxford. Fra slutn. af 70erne revolutionær marxist og red. af socialist-bladet *The Commonweal. News from Nowhere* (1891) er en socialist. fremtids-roman. (Portræt).

'Morris, *William Richard* (f. 1877), eng. industridrivende, opr. cykelsmed. Begyndte at fabricere biler i 1913 og startede 1926 **M Motors Ltd.** **M**-koncernen fremstiller nu **M**, **Wolseley**, **Riley** samt **M. G.** Blev 1929 adlet som Lord Nuffield.

Morris Jesup, Kap ['mɑ:ris 'dʒesəp], på Peary Land, Gronlands nordligste punkt, 83° 39' n. br.; jordens nordligste land-område.

Morrison ['mɑ:risn], *Herbert Stanley* (f. 1888), brit. politiker. I Underhuset (Labour) 1923-24, 1929-31, fra 1935. Transportmin. 1929-31; form. f. Londons byråd 1934-40; forsyningsmin. maj-okt. 1940; indenrigs- og sikkerhedsmin. 1940-maj 1945, medl. af krigskabinetet 1942-45. Eft. valgsejren 26. 7. 1945 Lord President i Attlees reg., vice-premiermin. og Underhusets leder, til sept. 1947 ledende i udvalg af ministre vedr. Engl.s indre ekon. udvikl. Moderat fagforeningsmand. (Portræt).

Morrison ['mɑ:risn], *Robert* (1782-1834), eng. missionær, virkede fra 1807 som den første protestant. missionær i Kina. Især hans bibeloversættelser o. a. filol. arbejder blev banebrydende.

mors (lat.), død.
Mors, da. ø i vestl. Limfjord; 363 km²; 26 988 indb. (1945), heraf i Nykøbing 8825. Stejle kyster, bakket overflade, (Salger Høj; 89 m), frugtbare jorder. Bro over Vilsund.

Morse [mɑ:rs], *Samuel* (1791-1872), amer. opfinder af den elektromagnet. telegraf. **M** var kunstmaler (interiører, landskaber og fremragende portrætter); han opfandt telegrafapparatet og Morse-alfabetet i 1837. (Se gengivelsen sp. 3092).

mors'el'ler (ital., af lat. *morsus* bid), en art sukkervare, oftest i aflange stykker, bestående af sukkercerme med tilblanding af nødder, chokolade, mandler, frugt osv.

morsenagle, den ved afsendelse af telegrafiske tegn benyttede strømflutter.

Morsing, *Christian Torkelsen* (1485-1560), da. læge, prof. v. Kbh.s Univ., dettes rektor 1522 og atter 1538 som den første efter Reformationen. Forf. til en populær afh. om pest (1546).

Morskabsteatret, kbh.ske teatre, 1); Casortiernes og Pricernes pantomime-teater (1817-44) på Vesterbro over for Skydebanen; 2) Frederiksberg Morskabsteater, rejst 1869 i Frederiksberg Allé som revyscene, afløst 1888 af den nuv. teaterbygning, som 1914 fik navnet Alexandra-teatret, 1917 Betty Nansen Teatret og 1943 Allé-Scenen.

Morzsyn ['mɔ:stɪn], *Andrzej* (1613?-93), po. forfatter, som under stærk påvirkning fra den ital. digter Marini skrev fl. digtsaml. med erot. motiver: *Canicula* (1647), *Lyren* (1661). Oversatte Corneilles »Cid« (1661).

mortal'ite't (lat. *mortalis* dødelig), d. s. s. dødelighed.

Morten, nord. mandnavn, opstået af helgennavnet Martin.

Morten Mogensen, d. s. s. Martinus de Dacia.

mortensdag, 11. nov., helgendag for St. Martin af Tours. **m** er i N-Eur. efterårets store slagtedag; Dann. spec. for gæs.

Mortensen, Carl (1861-1945), da. billedhugger; bl. a. portrætbuster og fl. realistiske atletstatuer.

Mortensen, Hans Christian Cornelius (1856-1921), da. ornitolog. Overlærer i Viborg 1909. Påbeg. 1899 som den første ringmærkning af fugle.

Mortensen, Karl (1867-1942), da. skolemand og litt.historiker. Doktor på *Studier over ældre Da. Versbygning* (1901). Bl. hans skolebøger et da. litt.udvalg. Fl. vidensk. afh., bl. a. om Holberg.

Mortensen, Otto (f. 1907), da. komponist og pianist. 1937 operarepetitor ved Det Kgl. Teater. Har bl. a. skrevet korkantater, strykekvartet m. v.

Mortensen, Richard (f. 1910), da. maler; medl. af »Grønningen« fra 1944; er repr. for et stenningsbetonet, koloristisk og abstrakt maleri. (Ill. se tavlen Abstrakt Kunst).

Mortensen, Theodor (f. 1868), da. zoolog. Bestyrer af Zool. Mus.s 2. afd. 1917-33. Arbejder over pighude, især søpindsvin. Tager initiativet til værket; Danmarks Fauna. Talrige forskningsrejser til trop. have.

'Mortensson, Ivar (1857-1934), no. forfatter, oldforsker og præst; forkæmper f. landsmålet. Varm nationalfølelse præger biogr. *Arne Garborg* (1897), *Ivar Aasen* (1903).

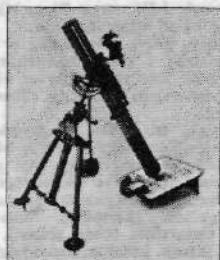
'morter (lat. *mortarium*), enkelt apparat til firdeling af stoffer. En **m** består af en solid, skålformet beholder og en støder (pistol) i reglen til betjening ved håndkraft.

morter [mɔ:'te'r] (fr. *mortier*, af lat. *mor-*

a	—	o	—
b	— . . .	p	— . . .
c	—	q	—
ch	—	r	—
d	— . . .	s	— . . .
e	—	t	—
f	—	u	—
g	—	v	—
h	—	w	—
i	—	x	—
j	—	y	—
k	—	z	—
l	—	æ	—
m	—	ø	—
n	—	å	—

1	—	;	—
2	—	:	—
3	—	:	—
4	—	?	—
5	—	:	—
6	—	:	—
7	—	/	—
8	—	()	—
9	—	:	—
0	—	:	—

Morsealfabetet.

Mortér.

tarium), skyts, der er bestemt til at udkaste sine projektiler i høje, krumme baner.

morti- (lat. *mors*, gen. *mortis* død), døds-, tilintetgørelses-

mortifikation (*morti* + *-fikation*), jur., retslig handling, hvorved et dokument el. en udtalelse frakendes virkning. Regler om værdipapirers **m** indeholdes i lov nr. 145 af 13. 4. 1938. Visse dokumenter, f. eks. sparekassebøger, kan dog mortificeres uden dom.

Mortimer ['mɔ:ti:mə], eng. adelslægt; kendtest er Roger (4.) **M** (1287-1330); blev dronning Isabella's elsker, styrtede Edvard 2. 1327 og havde hovedindflydelse på formynderregeringen, til han blev styrtet og henrettet af Edvard 3. 1330.

'mortis 'causa (lat.), i anl. af døden.
Morton [mɔ:tn], *William Thomas* (1819-1868), amer. tandlæge, indførte æternarkosen i kirurgi og tandlægekunst (1846).

'morula (lat.: lille morbær), *biol.*, tidligt forstadium af det befrugtede æg; består af en (morberlign.) hulkegle af celler.

'Morus, latiniseret form af More (Thomas).

Morvan, Monts du ['mɔ: dʒ mɔ:rvɑ:], fr. bjergparti (1903 m), nordl. fortsættelse af Cevennerne.

Morville [mɔ:'vil], *Paul L.* (f. 1893), da. kirurg. Overkirurg v. amtssygehuset i Gentofte 1937, prof. v. den klin. praktkantundervisning 1938.

Mor'æa (efter Linné's svigerfader J. *Moræus*), slægt af irisfam. Kaplandet. Ligner iris; prydanter i haver.

mor'æne (fr.), usorteret blanding af sten, grus, sand og ler, afsat af gletscher el. indlandsis.

mor'ænbakkeland, tætliggende bækker af forsk. form og størrelse, opbygget af moræne og smeltvandsaflejringer, dannet i istiden ved en israndlinie.

mor'æneflade, slette med svagt bølgende overflade, dannet indenfor randen af en indlandsis.

mor'ænegrus, moræne bestående af større og mindre sten.

mor'æneler, usorteret blanding af ler, sand og grus med store sten, afsat af is (gletscher, indlandsis). Forekommer udbredt i N-Eur., dannet i istiden.

mor'ænesand, lerfri moræneaflejring; forek. i N-, V- og Midtjylland.

mos, se mosser.

mos-agat (efter aflejringerne's moslignende udseende), agat med dendritiske mørke indeslutninger.

mosa'ik (ital., af lat. *opus musaicum*: musernes arbejde), billede sammenføjet af

Mosaik-relief (Museo Nazionale, Napoli).

forsk.-farvede glasstykker, ved gulvm. af sten. Anv. i hellenistisk og rom. tid (f. eks. Alexander-slaget), i oldkristelig og byzantisk kunst (Ravenna). Største

mod. m-arb. i Danm. er Ejnar Nielsens udsmykning af »Størekassen».

mosaikgulv, gulv, hvis sliddag er kalksten indstøbt i sandfri cementmørtel. Kalkstenene kan være skævrer el. terninger (romersk m). Slidlaget slibes efter hærkning.

mosaiske, en række virus sygdomme hos planter, kendetegnet ved, at bladene får mosaikagtige tegninger, idet pletter med normal grøn farve veksler med pletter af bleggrønne til gule farver. Arter af natskyggefam. (kartoffel, tomat og tobak), salturtfam. (bede, spinat), græskarfam. (agurk, græskar, melon) og ærteblomstfam. (bønne, ært) angribes hyppigt. Mange tulipaners brogede blomster skyldes m.

mosaisk [-'sa'i-], egl. hvad der stammer fra Moses, bruges overhovedet om, hvad der tilhører den jød. rel.

Mosaiske Trocassamfund, Det, Kbh., den da., jød. menighed; ca. 6000 medlemmer. Grl. 1814.

mosambikisken (fra *Moçambique*) (*Sehrinus veteris*), stor grøn og gul sikken; Ø-Afr.

mosasaurer (lat. *Mosa* Maas + gr. *sauros* øgle, efter findestedet i Maas-tricht), slangeøgler.

Mosbech ['mosebæk], *Holger* (f. 1886), da. teolog, docent i N. T. v. Kbh.'s Univ. 1916, prof. 1936, har bl. a. skrevet »Essaismen» (disputats, 1916), samt kommentarer til Apost. Gern., 1. Kor. og Johs. Åbenb.

Mosciacki [mo'si'at'sjitski], *Ignacy* (1867-1946), po. politiker. Kemiker. Knyttet til Piłsudski, 1926-39 po. præsident. Flygtede sept. 1939 til Rumænien, trådte tilbage som præsident 30. 9. s. a. Død i Genève.

mosdyr (*Bryozoa*), klasse af kolonidannende dyr. Hvert individ består af en blød forkrop, der om munden bærer en tentakelkrans, og en bagkrop omgivet af et fast, ofte forkalket hylster. Forkroppen kan trækkes ind i bagkroppen, og hylsteret kan da ofte lukkes m. et låg. Karsystem, øjne og åndedrætsorganer mangler. Undertiden kan der være arbejdsdeling i kolonierne. Foruden

Ferskvandsmosdyr.

alm. kønnet forplantning, ved hvilken der fremkommer en fritsvømmende larve, kan m forplante sig ukønnet, dels ved alm. knopskydning, dels hos ferskvandsm ved dannelse af en lille gruppe celler, omgivet af en skal (statoblast). De fleste m er havdyr, nogle enkelte i ferskvand. Danner overtræk på tang, sten, skaller o. l. Enkelte er grenede el. danner store klumper.

mose, landområde, hvorpå der har dannet sig torv. Efter dannelsesmåden adskilles tilgrønningssm, vældm og forsumpningsm.

mosebladbiller (*Dasycillus*), blødbiller, hvis larver lever i fugtige enge; overgnaver græsroder, skadelig.

Mosebøgerne el. *Pentateuken*, hos jøderne kaldet *Mose Lov* el. *Loven* (*Thora*), G. T.'s første bøger; fra gl. tid inddelt i 5 dele som i vore bibler. I vidensk. litt. benævnes de med deres gr. el. lat. navne, som karakteriserer dem efter indholdet: 1) *Genesis* = oprindelsen, 2) *Exodus* = udgangen (fra Ægypten), 3) *Leviticus* = den levitiske bog, 4) *Numeri* = folketællingen, 5) *Deuteronomium* = lovgivningstagsen. Både i N. T., i Talmud og i oldtiden opfattes Moses i alm. som forfatteren til M. Siden Reformationstiden har stadig flere hævdet, at M i deres nuværende skikkelse ikke kan stamme fra Moses, men er fra en langt senere tid, hvorved dog ikke nægtes, at der i M findes gammelt stof, der kan gå tilbage til mosaik tid. Tillige hævder mange forskere, at M er sammensat af fl. kildeskrif-

Michelangelo: Moses.
(S. Pietro in Vincoli i Rom).

ter, som er sammenarbejdet i fl. tempi. To kildeskrifter kaldes J og E, fork. af Jahvisten og Elohisten, efter deres brug af de to gudsnævne Jahve og Elohim, et tredje kaldes D = Deuteronomium (5. Mos.), som har sit særpræg, og et fjerde P, d. v. s. den præstelige kilde, som særlig lægger vægt på kultuslove o. lign. Den endelige redaktion af disse 4 kildeskrifter tænker man sig sket efter eksilet. Dette er stadig den almindeligste opfattelse bl. forskerne, men nogle regner kun med to kilder, en ældre og en yngre, andre regner med, at stoffet er overleveret mundtligt gnm. mange årh. og smeltet sammen inden den skriftl. fiksering, som først er sket omkr. eksilet tid.

mosebølle (*Vaccinium uliginosum*), art af bøllefam. og samme slægt som tytte- og blåbær, findes i tørve- og hedemoser, især i Jylland. Bærrene kan anv., men er ikke så gode.

Mosedede, landsby, 14 km NNØ f. Køge. Ved kysten nær M anlagdes 1914 M Batteri.

moseeg, egekerne, der længe har henligget i mosevånd, derfor sortbrun og meget hård, værdifuld som kunstindustrielt materiale.

mosefund, se mark- og mosefund.

mosegris, d. s. s. vandrotte.

mosehornugle (*Asio flammeus*), gullig, mørkpletet, 2 ganske små fjertoppe. Reden på jorden. Flyver ofte om dagen. Alm. i skand. fjeldene, i Danm. nu og da i hedemoser og i marsken.

mosehøg, d. s. s. kærhøg.

moseindustri, industriel udnyttelse af moserne. Langt den største del af mosernes råmateriale anv. til fremstilling af brændtør, der efter fremstillingsmåden kaldes skæretør, pressetør el. tørvebrikker. Den lidet formulerede mose, der især består af sphagnum, anv. til fremstilling af tørvestroelse, der dels anvendes som stroelse, dels som isolationsmateriale.

mosekonens bryg, den lette tågedis, der undertiden om aftenen findes over enge og moser.

mosekultur, kultivering af mosearealer; består i afvanding, jævning og stærk bearbejdning af overfladen, så den tidl. bevoikning ødelægges, og tilførsel af Kali og fosforsyre - på højmoser tillige af mergel el. kalk. Mosearealerne udlægges i rgl. med størst fordel til vedvarende græssange el. enge.

Mosel ['mo:zəl], fr. *Moselle* [mo'zæl], 545 km l. biflod til Rhinen, fra Vogeserne til Koblenz. I M-dalen stor vinavl.

Moseley ['mouzli], *Henry Gwyn-Jeffreys* (1887-1915), eng. fysiker; faldt ved Dardanellerne. Fandt 1913, at svingningstallet for grundstoffernes karakteristiske røntgenstråling vokser proportionalt med kvadratet på atomnummeret (M-s lov), hvilket blev af stor bet. for Bohrs atomteori.

Moselle [mo'zæl], 1) fr. navn på Mosel; 2) fr. dept. omkr. 1) (del af Lorraine); 6228 km², 622 000 indb. (1946). Bet. vinavl, agerbrug m. v. Hovedstad: Metz.

Mose 'Lov, det gamle Israels love, som if. G. T. stammer fra Moses.

Mosel-vine er lette, bouquetrige, hvide vine fra vinmarkerne ved Mosel, kendt er: Bernkasteler, Wehlener, Graacher og Zeltinger.

Moses (hebr. *Moshe*), if. G. T. Israels fører under udvandringen fra Ægypten og ørkenvandringen og modtager af Guds lov ved Sinaj Bjerg. Den vidensk. forskning har ofte kun villet anerkende meget lidt af det, som G. T. fortæller om M. som hist., men tendensen i nyere tid går dog i retning af at forudsætte tilstedeværelsen af en stor personlighed, som på afgørende måde har haft betyd. for israelitterne under ørkenvandringen og givet dem en del af de love og institutioner, som eftertiden førte tilbage til mosaik tid.

moses, lille fladbundet båd el. Pram; opr. no.

Moses ben Maimon, jød. filosof. Kendt som Maimonides.

mosesnagle (*Lymnaea*), fam. af lungesnagle; høj, spiralsnoet tynd skal. Ferskvand.

Fl. arter i Danm.

moseterne, d. s. s. sorterne.

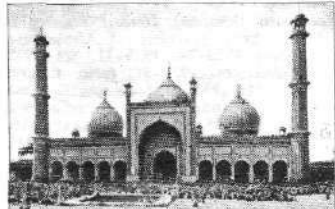
mosfarve, vandfarve med et afkog af islandsk mos som bindemiddel. Smitter af og anv. kun til lofter o. l. (hvidtning).

Mosheim ['mo:shaim], *Johann Lorenz von* (1693-1755), ty. kirkehistoriker, grl. den moderne, objektive kirkehistorie-skrivning.

moshumle (*Bombus muscorum*), art af humlebli m. overjordisk bo.

Mosjøen ['mo:šən], no. ladested, Nordland, inderst i Vefsnfjord; 3100 indb. (1946). Station på Nordlandsbanen.

moské [-'sk'e] (arab. *masjid* bedested), det muhamed. gudstjenestehus, hvor menigheden samles uden ofte og præsteskab, blot med en leder, imām, der dirigerer bønner, for at de bedendes bevægelser kan blive samtidige. Om fredagen holdes tillige prædiken. I enhver M findes en niche (mihrāb), der angiver bederetten mod Mekka (kiblah), en prædikestol (minbar) samt en stol til imānen og en pult til koranen, men iøvrigt varierer udformningen m. tid og sted. Ældste (arab.) type er gård-m., en rektangulær

Den store moské Delhi.

plads omgivet af åbne haller, hvoraf den mod Mekka vendende er størst; på pladsen findes gerne fontæne, brønd el. lign. til rituelle tvætninger; ofte flankeres anlægget af en el. fl. minareter. Under forsk., især byzantinsk, indflydelse byggede tyrkerne ofte deres m. som enkle, store kuppelsale m. forhal, en løsning, der fik vid udbredelse.

Moskensø ['māskən:søi], en af ærne i Lofoten; 186 km²; 1900 indb. (1930). Ml. M og Varøy voldsom tidevandsstrøm; Moskenstrømmen ['māskən:st'røumən].

moskito'er (sp. *mosca* flue), stikkende myg. Betegn. anv. især, hvor myggene, som i trop. og i arktiske egne, optræder i særlige mængder og derfor er plagsomme. Vore alm. stikmyg adskiller sig dog ikke på noget punkt fra andre landes m.

moskitonet, net af finmasket stof, der navnlig anbringes om sengestødet til beskyttelse mod myggearter, der ved stik kan overføre sygdomme som malaria, gul feber o. a.

moskovitter, 1) tidl. betegn. for indb. i Moskva, 2) (nedsættende) russere.

'mosk (pers. *mushk*), kornet masse m. ejendommelig lugt, der udskilles af en

kirtel på bugen af hannen af moskushjorten. Anv. i parfumefabrikationen. **moskusbuk** (*Aromia moschata*), stor, grønlig, skinnende træbuk; larven i pil. **moskushjort** (*Moschus moschiferus*), lille centralasiat. hjort uden takker. Hannen m. hugtandslign. hjørnetænder i overmund. En kirtel på bugen udskiller muskus. **moskusokse** (*Ovibos moschatus*), ejendommeligt drøvtygger, beslægtet m. får og okse. Lavbenet, langhåret, nedad-

buede horn m. opadbojet spids. Lever i flokke i NØ-Gronl. og enkelte steder i arktisk Canada. Føden fortrinsvis kviste af polarpil.

Moskusoksefjord, snæver 110 km l. Fjord, der fra N-siden af Kejser Franz Josephs Fjord går i vestl. retning.

moskusrotte, d. s. s. bæverrotte.

Mo'skva (russ. [má'skva]), hovedstad (og største by) i Sovj. og RSFSR; 4 137 000 indb. (1939); areal: 296 km². M har en fortræffelig trafikal beliggenhed i Sovj. på overgangen ml. løv- og nåleskovsbæltet, nær knudepunktet for Øst-Eur.s hovedvandskel og nær V-Dvins, Dnjeprs og Volgas kilder. M ligger ved Okas biflod Moskva, der gnm. M-Volgakanalen er forb. med Volga. M.s centrum er det muremgivne regeringssæde Kreml; Ø f. dette ligger Den Røde Plads med Lenins Mausoleum og Vasilij (Basilios)-Katedralen. Ud fra Kreml stråler 8 brede gader, der er forb. ved 4 store koncentriske ringgader på de gl. voldes plads. Siden 1935 er byen blevet stærkt moderniseret. Vigtigt kulturcentrum med ældste russ. univ. (grl. 1755), biblioteker (især Leninbiblioteket) og ypperlige teatre (bl. a. Det Store Teater og Moskvias Kunstnereteater). Sovj.s største industriby (fødevarer, tekstiler, maskiner, kuglelejer, biler, elektr. apparatur og maskiner, landbrugsmaskiner, lædervarer, trævarer, kemikalier, optik), energi til industriens fæl. bl. a. af nærliggende brunkul. Naturgas fra Saratov v. Volga. M har en fortræffelig ny undergrundsbane (Metro) - Historie. Kendt fra 12. årh.; fra 13. årh. centrum i storfyrstendømmet M, der fra Centralrusl. efth. erobrede det meste af Rusl. og frigjorde landet fra tatarerne. Rusl.s hovedstad til 1712 (derefter St. Petersburg), atter fra 1918. Tsarens kroningsby. Erobreret af Napoleon 1812, afbrændt, måske af russerne. Stort opsving fra 1920'erne: 1925 ca. 2 mill. indb., 1936 ca. 4 mill. indb. Nov. 1941 nåede den ty. offensiv nær ind på M, okt. s. å. forlagte forsk. regeringsskottorer deres residens til Kujbysjev, men russ. modoffensiv dec. 41 tvang tyskerne tilbage. Få krigsskader.

Moskva, udsigt fra floden. Midt i billedet Kreml.

Moskvafreden, sovj.-fl. fred efter Vinterkrigen 1939-40, sluttet 14. 3. 1940.

Moskva-havet, 327 km² stor sø på Volgas øvre løb N f. Moskva; dannet ved opstemning for at forøge vanddybden i Volga og Moskva-floden og dermed sejlfadsen til og fra Moskva.

Moskvaprocesserne, store udrensningsprocesser i Sovj. 1936-38 omfattende godt 60 personer, der anklagedes for sabotage og konspiration m. fremmede magter. Hovedanklaget var Trotskij (i udl.); hans tilhængere domtes til døden el. fængsel: Zinovjev og Kamenjev aug. 1936, Radek i febr. 1937, Tuhatjevskij i juni. Marts 1938 opgøret m. højreoppositionen (Buharin, Rykov) og Jagoda.

Moskvas Kunstnereteater, grl. 1898 af Stanislavskij. Var for 1. Verdenskrig udtryk for den radikale del af borgerkabet med sin inspiration i det mod. vest-eur. teater. Først omkr. 1928-29 gik M ind for opbygningsarbejdet med et revolutionært repertoire.

Moskva-Volga kanalen, 128 km l. kanal ml. Moskva og øvre Volga. Dybde: 5 m. Fuldendt 1937.

Mosley ['mæzli], *Sir Oswald* (f. 1896), brit. politiker. 1918-22 kons. underhusmedl., uafhængig 1922-24; 1924 medl. af Labour Party, 1926-31 atter i underhuset. Udtrådte 1931 af Labour Party; dannede 1932 partiet British Union m. fascistisk program. M fik kun få tilhængere og arresteredes maj 1940, partiet blev forbudt juni s. å. Løslodes nov. 1943, genoptog agitation efter krigen. I *The Greater Britain* (1932) fremlagde M sit program.

mosquito [-'ski-], anden stavemåde for moskito (zool.).

Moskito [mó'ski:tou], eng. mil. flyvemaskine, et tosetet, tomotoreret monoplan bygget af træ. Den blev i 2. Verdenskrig af RAF anv. som jager og natjager (bevæbnet med 4 stk. 20 mm kanoner); fjernjager (med over 4000 km's rækkevidde), bombefly (med en bombelast på indtil 2000 kg), jagerbomber og fotograferefly, (Ill. se tavlen Luftvåben).

Mosquito-kysten [mó'skito-], regnskovsdekket, tyndbefolket lavslette langs Det Carabiske Hav i det østlige Honduras og i Nicaragua.

Moss [mås:], no. købstad (fra 1720), Østfold, ved Mossesundet; 17 000 indb. (1946). Cellulose- og træindustri. Færgeforbindelse med Horten. Station på Østfoldbanen. I M jernværk (1704-1876) sluttedes M-konventionen 1814.

'Mosse, Rudolf, ty. bog- og bladforlag samt annoncebureau, udg. bl. a. »Berliner Tageblatt«. Grl. 1867 af Rudolf M. (1843-1920); opløst 1933.

mosser (*Musci* el. *Bryophyta*), klasse af stængelsporeplanter (Archegoniata). Karakteriseret ved dens udprægede generationsskifte, hvor kongenerationen, der er selve den grønne mosplante, er størst udviklet, mens den ukønnede generation kun udgøres af sporehuset med stilk og fod. m har for det meste stængel og blade, men er simple i deres anat. bygning. m er fasthæftet til underlaget ved trådformede organer (rhizoïder). Former sig ved sporer el. vegetativt ved løvrevne smådele af planten el. ved dannelse af knopkorn og bikkopper. De hængende kønsorganer er runde el. aflange legemer,

i hvilke der dannes sædlegemer til ved svægttråde; de hængende kønsorganer er flaskeformede; efter befrugtningen fremkommer sporehuset. m vokser på jord, sten, klipper, i vand, træværk o. a. Findes over hele verden. Ca. 20 000 arter. Spiller en stor rolle i naturens husholdning, f. eks. ved dannelse af torvmosser. m inddeles i halvmosser og bladmosser.

Moss-konventionen, no.-sv. overenskomst, afsluttet i Moss 14. 8. 1814; ved M lagdes grunden til no.-sv. union; Christian Frederik lovede at abdicere, kongen af Sv. lovede at antage Eidsvollforfatningen ved de ændringer, unionen måtte medføre.

mosskorpioner (*Pseudoscorpionidea*), små, oftest få mm lange, flade spindlere. Købepalperne klokseformede, bagkroppen leddet. Hunnen bærer æggene på undersiden. Lever i jord, mos, under bark o. l. Føden mider o. a. smådyr. Hertil også bogskorpion.

mosso ['moso] (ital., af lat. *movere* bevæge sig), *mus.*, bevæget.

'Mosso, Angelo (1846-1910), ital. fysiolog. Grundlæggende fysiolog. unders. over muskeltæthed (Ms ergograf) og over virkningen af højdeklima.

Mosjø, sø V f. Skanderborg; 17 km²; Jyllands største sø; gennemstrømmes af Gudena.

most (lat. *mustum* ungvin), frisk, ugæret druesaft o. a. udpressede frugtsafter, f. eks. æblemost.

Most [most], ty. *Brüx*, čech. by S f. Erzgebirge; 23 000 indb. (1945). Brunkulsproduktion.

Mostaert ['mosta:rt], *Jan* (1475-1555 el. 56), nederl. maler, Margrethe af Østrigs hoffmaler. *Mandsportret* (kunstnus. i Kbh.). Nationalmus.'s altertavle fra Marielirken i Helsingør blev tidl. tilskrevet M.

Mostaga'nem, havneby i Algerier 80 km ØNØ f. Oran; 37 000 indb. (1936), deraf 18 000 eur.

'Mostar, by i Jugoslavien, SV f. Sarajevo; 25 000 indb. (1948). Hercegovinas hovedby. Handelsby med jernbane til Sarajevo og Dubrovnik.

moster'er, virksomheder, der fremstiller ugæret frugtsaft (most), i Danm. fortrinsvis af æbler. Mosten sælges fortyndet og tilsat kuldioksyd.

'Mosul, arab. *Al Mūsūl* [il'mo:si:l], by i N-Iraq ved Tigris; ca. 60 000 indb.; station på Bagdad-banen; vejcentrum; handelsby. Tidl. muselinindustri. I nærheden Ninives ruiner.

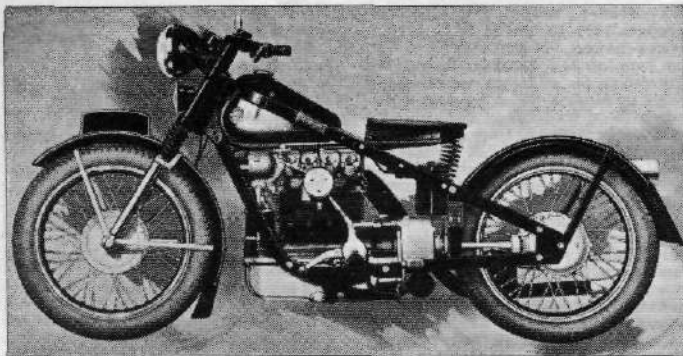
Mosul-konflikten, eng.-tyrk. konflikt efter 1. Verdenskrig. 1918 besatte Engl. det olierige M-distrikt, udvidede besættelsen efter våbenstilstanden. Efter Lausanne-freden 1923 skarp grænsekonflikt, mens tyrkerne iværksatte hårde forfølgelser af assyriske befolk. Efter forelæggelse f. Folkeforbundet, hvis afgørelse dec. 1925 gik tyrk. imod, endtes M 1926 m. traktat t. Engl.s fordel, idet M lagdes under Iraq.

Moszkowski [mó'skofski], *Moritz* (1854-1925), po. komponist. Studerede i Dresden og Berlin, levede siden 1879 hovedsagelig i Paris. Kendt for sin klavermusik f. eks. *Spanske Danse* og symfonien *Jeanne d'Arc*.

Motala ['mota(:)la], sv. købstad (fra 1881), NV-Østergötland, ved Vättern, Göta Kanal og M-ström; 24 000 indb. (1949). Industri: jernvarer, lokomotiver, kedler. Radiostation (1389 m; 150 kW).

Motala ström [ström], 100 km l. sv. flod fra Vättern, gnm. søerne Boren, Norrby-sjön, Roxen og Glan til Bräviken (en indskæring fra Østersøen). Kraftstation.

motbok ['mo:tbo:k] (sv: kontrabog), legimitations- og rationeringsdokument i Sv., som giver ret til køb af et bestemt månedl. kvantum spiritus. Dette kvantum fastsættes af myndighederne i h. t

Motorcykel.

den enkelte forbrugers indkomst og familiefordhold. Misbrug kan medføre forbudelse af m.

mo'tet (fr., diminutiv af *mot* ord), betegn. for en fra ca. 1300-1600 meget dyrket musikform for a capella kor. Teksten - i reglen på lat. - var altid hentet fra bibelen.

Moth [mo'tl], *Mathias* (1649-1719), oversekretre i Da Kancelli 1690-99. Indflydelsesrig, også ved sin søsters forhold til Chr. 5.; viste bet. dygtighed som leder af Danm.s indre forvaltning. Støttede videnskaben, udarbejdede en ordbog over det da, sprog, som blev en rig kilde for senere leksikografer. Manuskript på Kgl. Bibl.

Moth [mo'tl], *Sophie Amalie* (1654-1719), Chr. 5.s elskerinde. Datter af livlæge Poul M., fra 1671 knyttet til kongen; grevinde af Samsø. Fra M-s søn Chr. Gyldenløve stammer greverne Danne-skiold-Samsø.

Mothersill's Seasick Remedy ['mäðsälz 'si:sik 'ræmidl] (eng: Mothersills søsygemiddel), eng. middel mod søsyge og kvalme.

Motherwell and Wishaw ['mäðwæl en 'wi:fä:], by i Lavskotl. ØSØ f. Glasgow; 70 000 indb. (1947). Kulsiner, jern- og stålværker. Fabrikation af jernbanevogne.

motion (lat. *motio* bevægelse), legemsbevægelse (idræt, spadseretur o. l.) udført for sundhedens el. velbefindendets skyld; (i Sv.) lovforslag.

moti'v (mlat. *motivus* bevægende), væggrund, drivkraft til mennesk. handling el. vælgen; forudsætning; emne (især for kunsten, fremstilling, stof; tema; mønster; *mus.*, lille gruppe af noter, der er sammenstillet så de danner et melodiled. moti've're, begrunde.

motiver, *Jur.*, de til et lovforslag knyttede bemærkn. om bestemmelseens formål. Sådanne m indeholder ofte tillige oplysninger om bestemmelseens nærmere rækkevidde.

motivforskudning, ændring af en handlingens motiver, spec. at et middel for et opr. mål fortrænger dette og selv bliver formål.

'motmot (lydefterligningsord) (*Mo'mot*), syd- og ml.-amer. fugleorden, beslægtet m. ellekrager. Næbranden savtakket, tærne sammenvokset ved roden. Reden i hule træer.

'motor (flertal: *mo'torer*) (lat: den som sætter i bevægelse), sammenfattede betegnelse for elektromotorer, forbrændingsmotorer og vindmotorer.

motorbeskatning er efter den stærke udvikl. af automobiltrafikken indført i adsk. lande, dels med henblik på forøgelsen af vejudgifterne, dels for at uddytte skatte-kilden i et til dels luksurspræget forbrug. m indførtes i Danm. 1910; den består siden 1927 af en omsætningsafg. og en årlig vægtafg. på motorkøretøjer samt en benzinafg., der 1947 ændret 34 øre pr. l. 1949: 47 øre pr. l. m indbragte 1946-47 136 mill. kr.

motorbrændstoffer, brændstoffer såsom benzin, petroleum, dieselolie, solarolie, kulgas, gigtgas, gengas osv., der anv. til drift af motorer.

motorcykel, et 2-hjulet køretøj, der drives af en ml. for- og baghjul anbragt motor. m styres som en alm. cykel og er forsynet med sadel som denne. Motoren er indbygget i stellet, undertiden således, at krumtaphuset indgår i stelrammen, som er opbygget af rør el. presset i plade. Stelrammen er ofte dobbelt, så at motoren kan ophænges ml. de to dele af stelrammen (duplexramme). Baghjulet er i alm. uaffjedret i forhold til stellet, men m med affjedret baghjul er fremkommen i de seneste år. Forgafen på m, de små typer undtaget, er altid affjedret, hyppigt ved teleskopaffjedring. Sadeln og også bagsædet er velaffjedret. Motoren er næsten altid luftkølet og har derfor køleribber på cylindrene, hvis antal kan være 1, 2, el. 4, og som kan arbejde efter 2- el. 4-takt systemet. Ventilene kan være anbragt v. siden af el. i toppen af cylinderen. Ofte er maskinerne 2-portede d. v. s. har et dobbelt sæt udblæsningsventiler. Smøringen sker efter »tørsumpsystemet«, i hvilket en lensepumpe holder krumtaphuset lænset for olie. Karburatoren er i alm. ikke fuldautomatisk som ved biler, og føreren kan som regel variere lufttilførslen under kørslen. Ligeledes kan han som regel give »højere« el. »lavere« tænding under kørslen. Cylindrene kan stå lodret, i V-form el. ligge ned (kun med lige cylinderantal). Trækket fra motoren overføres oftest ved kædetræk til en pladekobling, der betjenes ved hånd el. fod, og som er sammenbygget med gearet, men i andre tilfælde er konstruktionen som på et automobil. Gearkassen har indtil 4 gear, men normalt inter backgear til baglæns kørsel. Kraftoverføringen til baghjulet sker enten ved kædetræk el. gnm. en kardanaksel (kardantræk). Starten sker normalt ved »kickstarter« elektr. start ses sjældent. Bremserne er indv. bakkebremsere. Fodbremsen virker på bag-, håndbremsen på forhjulet. Motorstørrelsen udtrykkes ved dens slagvolumen i cm³, men har også været angivet i HK, hvor 1 HK er lig 100 cm³ slagvolumen. m er væsentlig billigere i drift og vedligeholdelse end biler. - Den første m blev bygget i 1885 af G. Daimler. I slutn. af 1890'erne fremkom motortricykler. Ved transport af mere end 2 pers. og til varettransp. anv. m med påspændt sidevogn, hvis hjul ofte er forsynet med bremse, der er sammenkoblet med m-s fodbremse. - I 1903 konstr. den da. opfinder Ellehammer m af samme navn. Senere fremstillede Anglo-Dane-m af fabrikant H. C. Frederiksen og i 1919 begyndte Fisker og Nielsen at fremstille m Nimbus og har haft en prod. på omkr. 1000 m om året, hvoraf en ikke ringe del blev eksporteret.

Motorflyver-Union, Dansk, landsammenslutning af da. motorflyveklubber, stiftet 1939. S. å. tilsluttet DKDAS. I 7. 1948 talte M 30 klubber med 4266 medl.

Motor-generator, en elektr. omformer, der består af to særskilte mek. sammenkoblede maskiner.

motorgondol, 1) på en flyvemaskine den el. de udygninger på bæreplanet, på hvilke motor og motorfundament an-

bringes; 2) på et luftskib de udvendige konstruktioner, hvori motorerne ophænges.

motorinstrumenter, den del af flyvemaskineinstrumenterne, der anv. til observationer vedr. motorernes og motorinstallationernes drift. m omfatter bl. a. omdrejningsvisere, trykmålere (bl. a. for overladningstryk, for benzin-, olie- og hydrauliktryk), brændstofvisere, oliestandsvisere samt termometre.

mo'torisk (lat. *motor* den som sætter i bevægelse), hvad der vedr. en organismes bevægelse; m nerve, d. s. s. bevægelsesnerve.

motorkanonbåd, krigsskibstype, bl. a. udviklet af Engl. under 2. Verdenskrig til bekæmp. af ty. motortorpedobåde (E-boats) i Kanalen. Næsten samme udseende og data (fart, displacement m. v.) som motortorpedobåden, idet artilleri-

armeringen dog er forøget på bekostning af torpedoarmeringen.

motorloven, alm. betegn. for lov nr. 131 af 14. 4. 1932 (m. ændringer, senest 1946) om motorkøretøjer. m ang. motorkøretøjers godkendelse og benyttelse og indeholder bl. a. bestemmelser om køretøjets forsvarlige udstyr, anmeldelsespligt og registrering, om førerbevis (»kørekort«), hastighedsgrænser (højest 60 km i timen for alm. personbiler) og førerens erstatningsansvar.

motorordonnanskorps, frivilligt motorcyclistkorps til ordonnanstjeneste i hæren. Oprettet 1911, opløst 1937.

motorsagkyndig, en af justitsministeriet antaget person, som undersøger om nye el. brugte biler, som ønskes indregistrerede, opfylder motorlovens krav. Den m afgør endv. om de pers., som aflægger køreprøve, opfylder de krav, der stilles for opnåelse af førerbevis. Den m skal inden ansættelsen bestå en af Justitsministeriet foreskrevet prøve. 1948: 73 m i Danm.

motorskib, fork. M/S, fællesbetegn. for alle større skibe, som drives frem v. hj. af forbrændingsmotorer. m har et lille brændselsforbrug, og motoren er altid klar til start.

motorskærming, en ringformet skjerm om flyvemotoren af tyen stjerneremmer. m, der nedsætter luftmodstanden væsentligt og leder luftstrømmen om motorylindrene, er langs bagkanten ofte forsynet med bevægelige kølekapper til regulering af luftkølingen.

motortog, jernbanetog, som fremføres af motortogvogne, og for hvilke der alm. består begrænsninger m. h. t. rejsegods- og cykelbefordringen.

motortorpedobåd, motordrevet, mindre (30-120 t) torpedofartøj, der som flg. af stor fart (30-45 knob) og ringe størrelse er

meget anvendelig i spec. farvande til offensive formål. Ud over 2-4 torpedoer er m armeret med 40 el. 20 mm rekyllkanoner og maskingeværer. I 1. Verdenskrig spillede m en væsentlig rolle i den ital. flåde, i 2. Verdenskrig såvel i den eng. som i den ty. flåde i Kanalen.

motorunit ['moutə 'ju:nit] (eng: motorisk enhed), en samling muskelfibre, som innerveres fra den samme nervecelle i centralnervesystemet. m er således den mindste fungerende muskelenhed og består af fra 50 til 500 muskelfibre.

motorveje, facadelede veje udelukkende

beregnet for motortrafik, m findes endnu ikke i Danmark. Se iøvrigt autostrada.

motorvogn, 1) d. s. s. automobil; 2) til person- el. godsbefordring indrettet jernbanevogn med eget fremdrivelsesmaskineri, nu alm. forbrændings- el. elektromotor. m-driften påbeg. omkr. 1920 med benzinatorer; nu anv. næsten udelukkende dieselmotorer, som er billigere i drift, og som kan bygges for en større maskinkraft end benzinatorer. Dieselmotorerne, alm. 2 stk., er opstillet på m-s ene bogie og driver hver sin dynamo, hvis strøm føres til elektromotorer, de såk. banemotorer, som er monterede på m-s anden bogie. DSBs normaltype for dieselelekt. m er MO-vognen som er udstyret med dieselmotorer med hver 250,275 HK og bygget for en hastighed af 120 km/h. Elektr. m anv. isat på bybaner og i lokalnet på elektr. jernbanenet. Strømtilførslen sker enten gen. en 3. skinne, som ligger ved siden af køreskinnerne, el. ved en over sporet ophængt køreledning, som f. eks. på Kbh.s S-bane. (III).

Mott [mat], John (f. 1865), amer. leder af de kristne ungdoms-, studenter og missionsbevægelser, generalsekr. for den kristne studenterbevægelse fra 1895; ledede de store missionskonferencer i Edinburgh 1910, Jerusalem 1928 og Tambaram 1938. Fremtrædende økonomisk personlighed. Nebels fredspris-1946 sammen med Emily Greene Balch.

Motta, Giuseppe (1871-1940), schweizisk politiker, sagfører, katolsk-kons.; fra 1912 medl. af Forbundsrådet, president 1915, 1920, 1927, 1932, 1937. Fremtrædende folkeforbundspolit., dog med fuld hældelse af schw. neutralitet.

motti (fl., vist egl. skovhuggerudtryk for et vist mål brænde), isoleret, afskåret forspringstræ; dennes improviserede forspringstilling.

Mottl, Felix (1856-1911), ty. komponist og kapelmester, 1886 hoveddirigent i Bayreuth. Udgav klaverudgave af Wagners værker, forsynet med Wagners mus. og scenariske bemærkninger.

motto (ital.), valgsprog, devise.

Mottram [m'atram], Ralph Hale (f. 1883), eng. forfatter, kendt f. sin nøgterne skildring af 1. Verdenskrig i romantrilogien *The Spanish Farm - Sixty-Four, Ninety-Four - The Crime at Vanderlynden's* (1924-26).

mouche [muʃ] (fr., egl. flue), skønhedsplet, navnlig om den kunstige skønhedsplet i 18. årh.

mouches volantes [muʃ vɔ'lã:t] (fr.: flyvende fluer), sorte pletter for øjet; entoptisk fenomen.

moullering [mu'je'riŋ] (fr., af lat. *mollire* gøre blød), i sprogvid. d. s. s. palatalisering.

mouliné [mul'i'ne] (fr. *mouliner* tvinde (silke)), 1) garn tvundet af to forsk. farvede garner; 2) stof, fremstillet heraf; anv. som vasketof, kjoletøj el. habitstof.

Moulin Rouge [mu'li'ru:s] (fr.: røde mølle), forlystelsesetablissement på Montmartre i Paris. Grl. 1889, nedbrændt 1915, genopført som varieté og biograf 1923-27.

Moullins [mu'li'ã], fr. by i dept. Allier; 23 000 indb. (1946). Domkirke (grl. 1468); rester af Bourbon-hertugerens slot.

Moulmein (eng. [maul'mein, mul-, må:1-]), burmes. *Mawlamyaing* [mála'mjain], havneby i Burma, Ø f. Rangoon, ved Salween; ca. 70 000 indb. Eksport af te, ris og gummi.

Louis Mounbatten.

J. L. Mowinckel.

W. A. Mozart.

moundbuilders ['maundbildəz] (eng.: højbyggere), gruppe af førkolumbiske indianerfolk i østl. N-Amer., der opførte mounds, jordhøje, til rel. brug, som forsvarsværker og fundamenter for huse. Der skelnes ml. fl. m-kulturer, men fælles er majsagerbrug og pottemageri. Alderen sættes til de sidste årh. før europæernes komme, i områdets syd. del har m endog overlevet erobringen en kort tid.

Mouret-Sully [mu'ne:sy'li], Jean (1841-1916) fr. skuespiller. Fra 1872 v. Théâtre Français, sin periodes berømteste tragiker (Oidipus, Hamlet). Gæstede Kbh. omkr. 1900.

mount, mountain [maunt, 'mauntin] (eng.), bjerg.

Mountain Ash ['mauntin 'aʃ], eng. by i S-Wales NV f. Cardiff; 32 000 indb. (1948); kul- og jernminer.

mountain limestone ['mauntin 'aim-stoun] (eng.: bjergkalksten), en kilometer-tykk forsteningsrig kalksten fra nedre karbon i Engl.

Mounbatten [maunt'bãtn], Louis, (1946) l. Viscount of Burma, Earl (1947) (til 1917 prins Louis Francis af Battenberg) (f. 1900), brit. admiral (1943). Dronn. Victorias datterdatter. 1942-43 chef f. Combined Operations, landgangs-eksperiment med hier, flåde og luftvåben (i No., Frankr.). Aug. 1943 fik M overkommandoen i SØ-Asien og ledede kampen mod Jap. i Burma. Dec. 1946 kommando i Middelhavet. Afstede marts 1947 efter erklæringen om Indiens overgang til selvstyret. Wavell som vicekonge i Indien, gik ind for Indiens deling. 1947-48 generalguvernør i Hindustan, overtog 1948 flådekommando. (Portræt).

Mounbatten [maunt'bãtn], Philip (f. 1921 på Korfu), prins, (1947) hertug af Edinburgh. Søn af prins Andreas af Grækenl. (d. 1944), sønnesøn af Georg I. af Grækenl., søstersøn af Viscount M of Burma. Deltog i slaget v. Matapan 1941, senere i Stillehavet. Ægtede nov. 1947 prinsesse Elizabeth af Engl. (Portræt).

Mount Morgan [maunt 'mã:gan], austr. by, Queensland; ca. 9600 indb. En gang verdens rigeste kobbermine.

Mount Rigny [maunt 'rigni], fjeld ved Bløsevilkysten, Grøn.; 2300 m.

Mount Vernon [maunt 'vɔ:nan], 1) nordl. forstad til New York, USA; 67 000 indb. (1940); 2) landstedet, der tilhørte George Washington i Virginia ved Potomac River, 20 km S f. byen Washington; George Washington er begravet her.

Mouscron [mu'skron], flamsk *Moeskroen*, belg. by i V-Flandern nær fr. grænse; 36 000 indb. (1946). Tekstilindustri.

'mou'sel el. *mausel* (østjød. *Mausche*

Moses, ty. *mauscheln* tale som en jøde i et fra Tyskl. stammende kortspil.

mouse [mus] (fr.: mus; skum), 1) finere, blød fars af kogt kød, indmad el. fisk; 2) dessert af flødeskum, m. smag af kaffe-chokolade el. a., ofte halvfrøsen.

mousseline [mus'li:n] (fr.), stavemåde for musselin.

moussere [mu'se'rø] (fr.), skumme, bruges især om vædske, der indeholder kulsyre.

moustache [mu'sta:ʃa] (fr.), (stort) overskæg.

Mousterien [muste'rjɛn] (fr.), palæolitisk kulturgruppe, navngivet efter de første store fund (1908) i Le Moustier, dept. Dordogne i Frankr., en hule med talrige redskaber og et gravfund. M tilhører sidste mellemistid og beg. af sidste istid.

moustille [mu'sti:li] (fr.), den svage kul-syreudvikling hos en del ganske unge vine.

mo've're (lat.), bevæge.

Mowinckel ['mo:-], Aenes (f. 1875), no. skuespillerinde. Deb. 1899, siden på de fleste no. scener; en fremragende instruktør, bl. a. på Nationalteatret i Oslo.

Mowinckel ['mo:-], Johan Ludvig (1870-1943), no. politiker, forretningsm. Skibsdirektør, knyttet til Chr. Michelsen, fra 1898 skibsdirektør i Bergen. Stortingsmand (Venstre) (m. afbrydelse) 1906-40, 1921-22 handelsmin., 1922-23 udenrigsmin., derpå som Venstres leder stats- og udenrigsmin. 1924-26, 1928-31, 1933-35. Fremtrædende folkeforbundspolitiker, bidrog til skandinaviske-holl.-belg. Osloaftale 1930, gennemførte forrindelse af no. militær. Forlod No. ved besættelsen; d. i USA. (Portræt).

Mowinckel ['mo:-], Sigmund, (f. 1884), no. teolog, prof. i G. T. v. Oslo Univ. 1922; en af nutidens betydeligste G.T.-forskere, især banebrydende salmestudier.

Moyen Atlas [mwaj'ænat'lãs], fr. navn på Mellem-atlas.

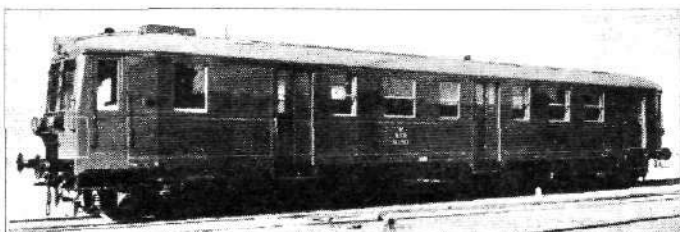
Moyen-Congo [mwaj'æk'sõ], sydligste koloni i fr. Ækvatorialafrika; 430 000 km²; 655 000 indb. (1946), deraf 3900 eur. Hovedstad: Brazzaville.

Moyne [mä:n], Walter (1880-1944), brit. politiker. Underhusmedl. 1907-31 (kons.) nov. 1925-jun. 1929 landbrugsmin. 1941-42 kolonimin. og leder af Overhuset. Myrdet i Cairo af jødiske attentatmænd.

Mozambique [mozam'bik], fr. og eng. stavemåde for (portug.) Moçambique.

moza'ra'bere (arab. *mustarab* uægte araber), navn på den kristne del af befolkningen i Spanien under araberne herredømme.

Mozart ['mo:tsart], Wolfgang Amadeus (1756-91), ostr. komponist, søn af komp. Leopold M (1719-87). Begyndte at komp. 1761. Rejste 1762-70 som vidunderbarn til Wien, Paris, London og Italien, hvor hans opera *Mitridate* opførtes. Bosatte sig i 1781 i Wien, hvor han 1782 ægtede *Constanze Weber* (1763-1842). 1787 hofkomp. S. å. i Praha til førsteopførelsen af operaen *Don Juan*. Skrev 1788 de tre store symfonier nr. 39 Es, nr. 40 g og nr. 41 C, kaldet *Jupiter*. Har komp. 623 fuldstændige og ca. 200 ufuldstændige værker bl. a. operaer, herimellem *Idomeneo* (1781), *Bortførelsen fra Seraillet* (1782, Kbh. 1813), *Figaros Bryllup* (1786, Kbh. 1821), *Don Juan* (*Don Giovanni*) (1787, Kbh. 1807), *Coste fan tutte* (1790, Kbh. 1798), *Titus* (1791, Kbh. 1823) og *Tryllefløjten* (1791, Kbh. 1826), 15 messer, kirkemusik, 41 symfonier, divertimenter, koncerter (klaver, fløjte, violin,

DSBs standardmotorvogn.

horn og klarinet), strykevintetter (*Eine kleine Nachtmusik*), 26 strykevartetter, violinsonater, klaversonater og sange. (Portræt sp. 3105).

Mozarteum [-'te:om], musikinstitut i Salzburg, stiftet til minde om Mozart. Odelagt 1944 ved bombeangreb.

Mozjaisk [má'sajsk], gl. russ. fæstningsby ca. 110 km V f. Moskva v. jernbanen t. Smolensk. Under offensiven 1941 nåede tyskerne 14. 10. frem til M., men afviste i svære kampe. Ved fremstød dec. s. å. meldtes ty. erobr. af M. 6. 12., men ved tilbagerykningerne samme måned opførte kampene ved M.

M. P. (fork. f. eng. *Member of Parliament* ['mæmber av 'pɑ:ləmənt]), parlamentsmedlem.

mp., *mus.*, fork. f. mezzo-piano, halvsvagt.

m. p., fork. f. lat. *'manu 'propria*, med egen hånd.

Mr. ['mɪstə] (eng.), fork. for mister.

mr., fork. f. Myria.

mrq., fork. f. myriagram.

mrl., fork. f. myrialiter.

mrm., fork. f. myriameter.

M. R. P. (fork. f. *Mouvement républicain populaire* [muv'má' repybl'iká' popy-'læ:ri]), fr. parti, oprettet efter befrielsen 1944. Katolsk, for dem. republik, undervisningsfrihed, sociale reformer. Ledende: Bidault, Teitgen, Robert Schuman. Samlede v. valg i 1945 de fleste ikke-socialistiske vælgeres stemmer, deltager i samlingsreg. Fik nov. 1945 160 af 538 mandater i nationalforsam. Efter støtte til forfatn. af 1946 i konflikt m. de Gaulle. Led hårdt nederlag v. kommunalvalg okt. 1947 og v. valg til republ.s råd 1948 over for de Gaulle.

Mrs. ['mɪsɪz] (eng.), fork. af *mistress*, fru (bruges kun foran navnet).

m. s., *mus.*, fork. f. *mano sinistra* (venstre hånd).

M/S. fork. f. eng. *motor-ship* motorskib.

MSE (fork. f. *Morfin-Scopolamin-Et-drin*), et sammensat præparat, som under 2. Verdenskrig har fået stor udbredelse til behandling for narkoser. Udsprøjt i årene fremkalder det en ret udtalt ligegyldighed overfor smerter, hvorved mindre operationer har kunnet udføres.

Msrq. ital. fork. f. *Monsignore*.

MsTh. kem. tegn for mesothorium.

mt., forkortelse for mount.

mu. kin. fademaal = 614,4 m².

mucilagi'nos [-s-] (lat. *mucus* slim), slimede lægemidler.

mucil'ago [-s-] (lat. *mucus* slim), forsk. slags planteslim, beslegtet med kulhydraterne. Lugt- og smagrig stoffer, som buiner stærkt ud i vand og kan danne gelé. Alm. er agar-agar.

mucin [-'si'n] (lat. *mucus* slim), slimstof, dannet af mange kirtler, således af spytkirtler, mave- og tarmkirtler og fra talr. såk. slimceller, der findes i alle slimhinder. **m** er et sammensat proteinstof, der beskytter slimhinderne mod mekanisk og kemisk overlast.

Mucius 'Scævola, fornem rom. plebejer-slægt hvis sagnagtige stamfader 508 f. Kr. frivilligt lod sin højre hånd brønde op i bålet for at overbevise etruskerne om, at man ikke kunne få ham til at røbe noget ved tortur. - Særlig kendte er de tre store retslerde: Publicus, konsul 133 f. Kr., Quintus, konsul 117 f. Kr. og Quintus, konsul 95 f. Kr.

Muck, Karl (1859-1940), ty. kapelmester. Fremragende Wagner-fortolker. Dirigent 1892-1912 i Berlin, 1912-20 i Boston og 1922-33 i Hamburg.

Muckermann ['mukərman], Hermann (f. 1877), ty. arvelighedsforsker, katolsk præst (jesuit); 1927 afd.-leder ved Kaiser Wilh. Institut for Anthropologie, menschliche Erblehre und Eugenik, 1933 afsked. af nazisterne, genindsat sept. 1946, samtidig prof. Stort forfatterskab.

Mucor (lat. *mucus* slim), en algesvamp, der findes som mug på gl. brød, frugter, gødning og andre henrædnende stoffer. Dens

mycelium er nærmest løst vatagtigt. I dens sporehus, der sidder i spidsen af de glasklare frugthylfestængler, dannes en mængde farveløse sporer, der spredes med luften og derfor findes overalt. Ved disse sporens spiring dannes **m.**

mucro'natakridt, *geol.*, øverste zone af senonetagen med beleimnitida mucronata. Hertil hører skrivkridtet.

mudderfisk (*'Amia 'calva*), primitiv benfisk, den eneste nulevende af ordenen Protospondyli. Stor grønlig fisk m. lunge-lign. svømmeblære, benplade ml. underkæbegrenene. Røvfisk; ferskvand. N.-Amer.

mudderklire (*'Tringa hypo'leuca*), lille klireart, mørk overside, hvid underside. Røgl ved søer og åer. Trækfugl, ret sjælden i Danmark.

muddermaskine, fartøj, i reglen en pram, forsynet med spandkæde, som gnm. en langskibs slidske kan nedsænkes til bunden af vandet og der løsrive og medføre dele af bunden, hvorved uddybning el. oprensning kan foretages (jfr. gravemaskine). Det losravede materiale føres af spandkæden i reglen til en mudderpram. Der findes skem, spandm og til klippegrund mejselm (se også sandpumper).

Muddusområdet ['müdüs-], 500 km² stor sv. nationalpark (fra 1942), et urørt nåleskovs område i Lappland, Ø. f. Porjus.

mud'jár-stil [mu'ðá'ar-] (sp. *mud'jár* muhamedaner under kristent herredømme), maurisk-sp. blandingstil (15.-16. årh.), overlekket-rigt murstenstil benyttet af maurere i kristen tjeneste.

muezzin [-'si'n] (arab.: bønnenåber), den mand, som fra minareten kalder de troende muhamedanere til bøn fem gange daglig.

muffe (fr. *moufle* bælgvante), 1) rørformet håndledsværmer af skind el. foret stof, kom i 16. årh., antagelig fra Asien via Ital. til Eur., hvor m. brugtes også af mænd til opimod 1800, siden kun af damer; 2) *tekn.*, kort rørstykke til samling af rør el. aksler.

muffe'diser (eng. dialekt *muffetees*, vistnok af *muff* muffe), strikket pulsvarmer til at trække over håndledet.

muffellarver (fr. *moufle* muffe), overglasurefarver, farver, som påføres den færdigbrændte keramik og derefter i en muffelovn brændes fast på glasuren.

muffelov (ty., fra fr. *moufle* bælgvante), ovntype, hvor varmegodset anbringes i muffe (beholderen af ildfast ler el. støberjern), så at de ikke kommer i direkte berøring med flammen. Der skelnes ml. åbne og lukkede m. Ved åbne m. bestryges emnerne, der skal opvarmes, direkte af den forbrændte ovnatmosfære, f. eks. i tørre- og emailloevne. Ved lukkede m. kan ovnluftea ikke komme ind i rummet, hvor godset ligger, og dette opvarmes derfor kun ved strålevarme.

mufflerer har i den ene ende en udvidelse, muffen, hvori det andet rørs spidse stikkes. Det ringformede mellemrum udstøbes oftest med bly.

mu'flo'n (fr., fra ital. dialekt *muffolo*) (*'Ovis 'musimon*), vild fåreart; brunlig overside, hvid underside, sort flankebånd. Sardinien og Corsica.

'mufti (arab.: den, der afgør), muhamedansk lærd, som afgiver responsum (arab. *ferwa*) i teol. og jur. spørgsmål.

muq. d. s. s. mucer.

Mu'hammad Rizá Pahlavi [mo'hám:äd' rezá: pállá'vi:] (f. 1919), *sháh* af Iran siden 1941. Son af Rizá Pahlavi, besteg tronen efter faderens abdikation sept. 1941 under eng.-sovj. besættelse af Iran.

'Muhammed, arab. *Mu'hammad* (ca. 570-632), stifteren af islam, født i Mekka af fattige forældre, blev efter deres død sat i huset hos farbroderen Abu Tálib, den senere kalif Alis fader; kom i købmændslære hos den rige købmændsenke Chadidja som ægte datter den 15 år yngre M. I deres ægteskab fødtes datteren Fátima, som blev g. m. Ali. Chadidja var M. en uvurderlig støtte under hans modgang, da han begyndte at få sine åbenbaringer og frøgte sig kaldet til at advare sit folk mod Allahs truende dom. B. hans første til-

hængere var de to senere kalifer Abu Bekr og Omar. Sommeren 622 brød M. med sin fødeby og udvandrede til Medina. Denne begivenhed er udgangspunktet for den muham. tidsregning. I Medina organiserede M. sine tilhængere som et nyt religionssamfund og indledte overfald på mekkanernes handelskaravaner. Da krigslykken stod ham bi, fik han tilslutning fra den ene stamme efter den anden og gik omsider over til angreb på Mekka. Ved listige forhandlinger kom han ikke alene i besiddelse af Mekka, men stod ved sin død som herre over det meste af Arabien. M.-s konstitution var næppe normal. Visse træk i beskrivelsen af hans opførsel, når han fik sine profetiske åbenbaringer, peger i retning af epilepsi. Hans karakter undergik en kendelig forandring efter hans bosættelse i Medina. Han bliver mere politiker end rel. forkynder og benytter sine åbenbaringer som støtte for personlige og politiske formål. Om indholdet af hans forkyndelse se islam.

Muhamed, tyrk. *Meh'met*, seks tyrk. *sultaner*. Muhamed 1., reg. 1403-21, søn af Bajesid 1. - Muhamed 2., den Store, reg. 1451-81, søn af Murat 2., erobrede Konstantinopel 1453, Trapezunt 1461 og Peloponnes, sege forgæves at erobre Rhodos 1480. - Muhamed 5. (1844-1918), reg. 1909-18, indsat efter broderen Abdul Hamids fald. Svag regent. - Muhamed 6. (1861-1926), reg. 1918-22. Broder til M. 5., bejede sig for Engl.s og Grækenl.s krav, fik tyrk. nationalistbevægelse mod sig, afsat efter Kamal Atatürks sejr nov. 1922 som Tyrk.s sidste sultan.

muhameda'na'ner, tilhænger af Muhameds lære, d. s. s. muslim.

Muhamedana'nisme, d. s. s. islam.

Muhamedanske Liga, Den Alindiske (eng. *All India Muslim League* ['æl:ð' indjə' mæzlim 'li:g]), dannet 1905 som modvægt mod hinduerne. Gik stærkt frem fra 1920erne, rejste krav om særlig muhamedanerstat (Pakistan), i skarp konflikt m. kongresspartiet; 1934-48 ledet af Jinnah.

'Muhu, ty. og russ. *Moon*, estisk ø ved Riga-Bugten. Erobert sept. 1941 af tyskerne under 2. Verdenskrig, generobret af russerne sept. 1944.

muk (nty.), fællesbetegn. for hudbetændelse i kodebøjningen hos heste og kvæg. Hos heste finder man yderlig en kronisk form med vortedannede - den såk. *pin-d-m.*

Mu'kalla (*Makalla*), hovedby i Hadramaut i S-Arabien; ca. 30 000 indb. Havneby med nogen eksport af dadler og færeskind.

'Mukden, kin. *Feng-t'ien* [fán'thiæn], by i S-Manchuriet; 1 136 000 indb. (1940). Vigtigt trafikcentrum (bl. a. 5 baner) med stort handel og lettere industri. - 21. 2. 11. 3. 1905 slog japanerne russerne ved M. Kommunisternes indtagelse af M. 1. 11. 1948 betød et vendepunkt i den kin. borgerkrig.

mukkert (holl. *moker*), hammer m. bane t. begge sider og størrelse som en forhammer.

mu'lat (sp. *mulato* af blandet afstamning), afkom af hvid og sort.

Mulcahy [mát'káhi], *Richard J.* (f. 1886), irsk politiker. Collins' hjælper. Kuede De Valeras oprør 1922-23. Forsvarsmin. 1922-24, indenrigs- og sundhedsmin. 1927-32. Medl. af det eng. parlament 1918-22, af det irske 1921-37, 1938-43 og siden 1944. Form. f. Fine Gaels parlamentsgruppe fra 1944. Eng. venlig.

muld, den alm. betegn. for de mørktfarvede, organiske stoffer, som findes i jordens øverste lag. m-laget er medbestemmende for en jords dyrkningsværdi.

Mulde ['mulda], 124 km l. biflod til Elben, fra Erzgebirge til Dessau.

muldstuffe, redskab til transport af jord over kortere afstande ved planerings- og kultiveringsarbejder.

muldstoffer, d. s. s. humusstoffer.

muldvarpe (vistnok *mudd* + *værpe* kaste) (*Tal'pidae*), gruppe af insektlødere, gravende, forlemmerte omdannet til gravevædder. Fløjlsblod, mørk pels, øjnene svært udviklede. Graver gange i jorden

Mucor.

den udgravede jord skubbes op i m-skud. Lever af regnorme, larver o. l. I Danmark den alm. m (Talpa europaea), mangler dog på de fleste småøer og i Ty.

muldyr (lat. *mulus* m. samme bet.), krydsning ml. æselhingst og hestehoppe. Ufrugtbar, men anv. løvr. meget som ride-, træk- og lastdyr i sydl. egne, navnlig bjergegne, idet m forener bestens og æsels egenskaber.

mulemaskine (eng. *mule* muldyr; m er en kombination af to ældre maskintyper), spindemaskine opfundet 1779 af engl. Samuel Crompton (1753-1827); forløber for selfactoren.

mulepose, foderpose til at hænge foran en hests mule; anv. når der holdes rast, uden at hesten kan komme på stald.

Mulernes Legatskole, realskole i Odense, grl. 1717 af krigssekretær Rasmus Mule (1649-1720). Indgik 1831 i det offentl. skolevesen, men midlerne bevareres som et særligt fond.

Mulgædium, slægt af kurvblomstfam. m. blå blomster. Et par arter er prydpflanter i Danmark.

Mulhacén, Pico de [ˈpiká ðə mulaˈhæn], Pyreneerhalvøens højeste bjergtop; 3480 m. Ligger i Sierra Nevada, S-Spanien.

Mulhouse [myˈluːz], ty. *Mülhausen*, fr. by ved Ill og Rhône-Rhin-Kanalen i Alsace; 88 000 indb. (1946). Yderst vigtig tekstilindustri.

mulier 'taceat in ec'clesia (lat.), kvinden skal tie i forsamlingen, siger Paulus 1. Kor. 14, 34.

mulkt [mulˈt] (lat. *multa*), bøde.

Mull [mål], næststørste ø bl. indre Hebrider, Skotl. (910 km²).

muller ('Mullidae), fam. af benfisk af aborræfiskenes orden. 2 lange føletråde under hagen. Mest trop. Hertil den alm. m (Mullus barbatus), rødlig m, gyldne længdestriber, Middelhavet, SV-Eur., sjældent i da. farvande.

Muller [ˈmɛlɐr], *Herman Joseph* (f. 1890), amer. arvelighedsforsker. Kendt for sine eksperimentelt (v. hj. af røntgenstråler) fremkaldte mutationer hos bananfluen (1927) og den herved benyttede undersøgelsesmetode. Nobelpris 1946.

Muller (opr. *Müller*), *Jørgen Peter* (1866-1938), da. idrætsfysiolog og forfatter. Bet. indsats på det idrætsfysiologiske område. Ledede 1912-24 gymnastik-institut i London. M-s hovedværk *Mit System* (1904) om hjemmegymnastik er oversat til 25 sprog.

Mullerup, hovedgård N f. Svendborg, har tilhørt bl. a. kansler Johan Friis, 1700-1815 slækten Skeel. Hovedbyggn. opført 1884-87 af C. Abrahams.

Mullerup-kulturen, da. æ. stenalderkultur (ca. 6000 f. Kr.), først fundet i Maglemeden ved Mullerup, V-Sjælland, udgravet 1900 og senere. Karakteristisk for M er benharpunspidser med 1-4 ensvendte modhager, og mikrolitter.

mul'it, hidfast aluminiumsilikat, bestanddel i porcelæn o. a. keram. masser.

Mulready [målˈrædi], *William* (1786-1863), irsk maler. Har malet genrebilleder, ofte af mindre format. Hovedværk: *Bryllupsdragten Vælges*. Ill. til børnebøger.

Multán (eng. [mulˈtɑːn]), by i V-Punjab, Pakistan, NNØ f. Karachi; 143 000 indb. (1941); banecentrum med handel og industri.

multa poenitenti'alis [-pɔni-] (lat. *multa* bøde, mlat. *poenitenti'alis* fortrydelses-), bestemmelse i en kontrakt om, at den forpligtede kan opheve kontrakten mod at erlægge en vis ydelse.

multebær ('*Rubus chamaemorus*), art af rosenfam., 8-10 cm h., har 5-lappede blade og særbo blomster med hvide kronblade; orange bær, der ligner store hindbær. Nordisk plante, der er sjælden i Danmark.

multer ('*Mulgillidae*), benfisk af aborræfiskenes orden; sølvskinnende, næsten tandløse m. smalle længdestriber. Mest

Multebær.

trop., et par arter nu og da i Danmark.

multi- (lat. *multi* mange), mange-, mange-gange.

multi'gra'f (multi- + graf), d. s. s. hektograf.

'multilatera'l (multi- + lateral), mangesidet; mangesidig.

multi'para (multi- + lat. *parere* føde), kvinde, der har født fl. gange.

multi'pel (eng. el. fr. *multiple*, af lat. *multiplex* mangfoldig), mangfoldig.

multi'pel sklerose, d. s. s. dissemineret sklerose.

'multipleks (lat.), mangfoldig.

'multiplekstelegrafi, telegrafi med benyttelse af en ledning for fl. samtidige telegrafforbindelser.

multi'ple proportioner, loven om de, lov fremsat af John Dalton usdigende, at når to stoffer A og B danner fl. kem. forb. med hinanden, må de mængder af B, der forener sig med samme mængde af A, stå i et simpelt forhold til hinanden, d. v. s. være simple multipla af samme mængde af B.

multi'pletter (af *multiple*) kaldes spektrallinier, der består af to el. fl. komponenter (dubletter, tripletter, kvartetter

osv.), der ofte kan være vidt adskilte. Spektralliniernes multiplestruktur hidrører fra, at atomets elektroner har magnetiske egenskaber (spin).

'multiplex (lat. mangfoldig), udtegningsapparat til udnyttelse af luftfotogr. Benyttes v. moderne kortlægning og er et af fotogrammetriens nyere instrumenter.

multipl'icere [-se'] (lat. *multiplicare* mangfoldiggøre), at gange.

multipl'i'kan'd (lat. *multiplicandus* som skal mangfoldiggøres), ved en multiplikation det tal, der ganges.

multiplikation (lat. *multiplicatio* mangfoldiggørelse), det at gange et tal med et andet tal. I ligningen $a \cdot b = c$ (skrives også $ab = c$ el. $a \times b = c$) kaldes *a* multiplikator, *b* multiplikand, begge under eet faktorer, og *c* produktet.

multipl'i'kator (lat. *multiplicator* den som mangfoldiggør), ved en multiplikation det tal, man ganger med.

'multiplum (lat. *multiplex* mangfoldig) el. *mangfold* af et tal fås ved at gange tallet med et helt tal. Fælles m for fl. hele tal er et helt tal, i hvilket de alle går op.

'multirotation (multi- + rotation), d. s. s. mutarotation.

'multituberculata (multi- + nylat. *tuberculatus* knudret), gruppe af uddøde små plante-el. altdædende pungdyr, hvis kindtænder havde mange knuder. Hertil hører de ældste kendte pattedyr fra trias i S-Afr. Uddøde i *tertiær*.

multum, d. s. s. molton.

'multum, non 'multa (lat.: ikke mangt, men meget), citat fra Plinius d. yngres breve VII, 9.

'Mulfviske Bro, d. s. s. Milviske Bro.

mul'sel (lat. *mulus* muldyr), krydsning ml. en hestehingst og en æselhoppe. Anv. langt mindre end muldyr. Som regel ufrugtbar.

Mumford ['mɛmfɔrd] [ˈmɛmfɔrd], *Lewis* (f. 1895), amer. kulturhistoriker og sociolog; har skrevet om filosofi, opdragelse, byplanlægning, m. m. Hovedværk: *The Culture of Cities* (1938).

'mum'ie (pers. *mum* voks), lig, som ved tørring el. behandling med aromatiske stoffer er gjort modstandsdygtigt over

for forrådnelse. Mumificering forekommer hos mange folk (australer, inkafolket); drevet til sin højeste kunst af ægypterne, der praktiserede skikken fra beg. af hist. tid indtil kristendommens sejr. **mumiepupe**, insektpupe, hvis lemmer, vinger, følehorn er klæbet tæt ind til kroppen.

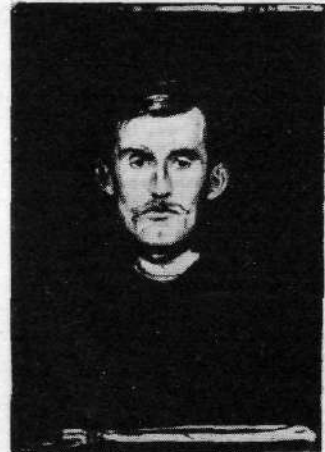
munifikation (mumie + fikation), indtørring af væv, ses især ved den tørre form af gangræn (koldbrand).

mumme [ˈmʊmə], et stærkt, mørkt øl, som tidl. indførtes fra Braunschweig. Navn efter en vis Christian Mumme, der siges at have brygget det første gang (i 1492). **'Mummius**, rom. konsul 146 f. Kr.; ødelagde Korinth.

Munch [mʊŋk], *Andreas* (1811-84), no. forfatter. M-s alsidige produktion af lyrik, dramer og romaner tilhører den ty. da. romantiks efterklang. Stor publikumsyndet opnåede digtsaml. *Sorg og Trøst* (1852), skrevet efter hustruens død.

Munch [mʊŋk], *Anna Elisabeth* (f. 1876), da. malerinde; datter af den no. digter Andreas M; bl. a. alterbild. o. a. dekorative arb.

Munch [mʊŋk], *Edvard* (1863-1944), no. maler; overvejende autodidakt og en nyskaber i nord. kunst. M havde rod i 1880-ernes realisme, men stillede sig tidligt i opposition til denne i arb. som *Søster Inger* (1892), *Det Syge Barn* (1886), *Vår* (1889) og skildr. af den lyse sommernat

Edvard Munch: Selvportræt. 1895.

m. dens sødmefyldte mystik. Afholdt i 1892 i Architektenthusen, Berlin, en udstilling, der fremkaldte en spaltning i det ty. kunstliv og dannelse af SeceSSIONen. M fik navnlig fodfæste i Tyskl. v. serien *Livsfriisen* m. skildringer af kærligheden og døden. 1895-97 bosat i Paris, derefter til 1901 på rejser og atter i Tyskl. 1902-08, siden bosat i No. M er ekspresionist af nord. særpræg; i sin emnekreds ofte beslægtet m. digteren Sigbjørn Obstfelders. Værker: *dekorationer i univ.* (1910-15, Oslo) og *fabriken Freja* (smst.), portrætter (selvportr., H. Jæger, A. Strindberg, H. Rode m. fl.), landskaber m. m.; desuden fremragende som grafiker. Er udmærket repr. i Nasjonalgall., Oslo; testamenteerede sine efterladte arb. til Oslo by.

Munch [mʊŋk], *Elna* (1871-1945), da. politiker; f. Sarauw, 1902 g. m. Peter M. Arb. f. kvindl. valgret, 1918-35 medl. af Folketinget (Rad. Venstre).

Munch [mʊŋk], *Jacob* (1776-1839), no. maler; navnlig portrætter, bl. a. af Thorvaldsen og Oehlenschläger.

Munch [mʊŋk], *Peter* (1870-1948), da. politiker og historiker; dr. phil. Rettede efter 1903 kritik mod Venstreministeriet, bidrog 1905 til oprettelsen af Rad. Venstre, 1909-43 folketingsm. (Langeland). Indenrigsmin. 1909-10; forsvarsmin. 1913-20, gennemførte trods konflikt m. militærlædens reduktion af sikringsstyrken. Som pacifist og ivrig tilhænger af internat. samarb. støttede M Danms delta-

Mumiekiste.

gelse i folkeforbundsarbejdet efter 1920; endes m. Soc. dem. om afrustningsfor- slag for Danm. Udenrigsmin. 1929-40, søgte efter 1933 at undgå konflikt m. Hitlertyskland, undlod som medl. af Folkeforbundsrådet 1933-36 at stemme for fordømmelse af Hitlers oprustning 1935. Især fra kons. side skarpt angrebet som modstander af stærkere forsvar og som leder af da. udenrigspolitik op til 9. april 1940. Afgik ved mins. omdan- ning 8. 7. 1940. - Udg. en række viden- skabelige og populære hist. skrifter samt skolebøger. - G. m. Elna M. (Portræt).

Munch [mɔŋk], Peter Andreas (1810-63), no. middelalderhistoriker, prof. i Kristi- ania 1841-61; hovedværk: *Det No. Følske Hist.* 1-8 (1851-63) (til 1397).

Munch-Petersen [mɔŋk-], Carl Julius (f. 1896), da. nervelege. 1941 overlæge ved Århus Kommunehosp.s neurol. afd. 1943 prof. i neurol. ved Århus Univ. Arbejder om nervesygdommens klinik, fysiøl. og patol. anat.

Munch-Petersen [mɔŋk-], Erwin (f. 1900) da. retslærd, søn af prof. Hans M. 1942 prof. i retspleje v. Kbh.s Univ. Har som forf. især behandlet processuelle spørgsmål.

Munch-Petersen [mɔŋk-], Gustaf (1912-38), da. forfatter, søn af J. og V. Palm- gren M.; faldt i den sp. borgerkrig på re- publikansk side. Hans særpregede urime- de digte, *Det Nøgne Menneske* (1932), *Mod Jerusalem* (1934) m. fl. saml., place- rede ham nærmest som surrealist. *Ud- valgte Digte* (1938) giver et smukt bile- de af en følsom drømmer og et modigt virkelighedsmenneske.

Munch-Petersen [mɔŋk-], Hans (1869-1934), da. retslærd. 1901 prof. i retsvid- ensk. v. Kbh.s Univ., 1921 till. univ.s admn. Energtisk forkæmper for gennem- førelsen af de retsprincipper, som lov- fæstedes v. retsplejeloven af 1916.

Munch-Petersen [mɔŋk-], Jon Julius (1873-1939), da. civilingeniør. 1919-39 prof. i vandbygning ved Polytekn. Lære- anstalt. Har skrevet fl. lærebøger m. v., samt udført vidensk. arbejder og prakti- ske ingeniørarb., bl. a. Redby Havn.

Munch-Petersen [mɔŋk-], Valfrid Palm- gren (f. 1877), sv.-da. filolog. G. m. Jon Julius M. Sv.s første kvindelige bibliote- kar. 1916-49 lektor i sv. v. Kbh.s Univ. Udgiver s. m. Ellen Hartmann (f. 1895) en sv.-da. ordbog. 1911 g. m. Jon J. M.

Munck [mɔŋk], Charlotte (1876-1932), da. sygeplejerske. Forstanderinde på Bispe- bjerg Hosp. 1913-32. En af pionerne i arb. for sygeplejerskeuddannelsen i Danm.; grl. den første egl. sygeplejelev- skole i Danm. (Bispebj. Hosp.).

Munck [mɔŋk], Ebbe (f. 1905), da. jour- nalist; cand. polit. 1929; v. »Berl. Tid.« 1929-45. Pressattaché i London 1947; fremtrædende inden for modstandsbevæ- gelsen.

Munck [mɔŋk], Johannes (f. 1904), da. teolog. 1938 prof. i N. T. ved Århus Univ.

Munck [mɔŋk], Ove H. (1873-1949), da. maskining., 1914-27 tekn. dir. for A/S Kbh.s Flydedok, 1927-38 DSBs maskin- chef. I M-s funktionstid falder DSBs motorisering og elektrificeringen af Kbh.s nærtrafik.

mund, den forreste, noget udvidede del af fordøjelseskanalen. Består af to afsnit: 1) mundens forgård og 2) den egtl. mund- hule. 1) er det spalteformede hulrum ml. læber og kinder udadtil og tandkødet indadtil. Foruden talrige små spytkirtler i læbernes og kindernes slimhinde findes i højde med 2. kindtand i overm på den indvendige side af kinden mundingen af udførselsgangen for ørespytkirtlen. - I den egtl. mundhule ligger tungen, på un- dersiden bundet til slimhinden i mund- hulens bund v. hj. af en slimhindefold: tungebåndet og til siderne herfor findes mundingerne af udførselsgangene for de to store spytkirtler, der ligger over og under mundhulens bund. Loftet i mund- hulen dannes af den hårde gane, der bag- til går over i den bløde ved overgangen til svelget. m-s funktion består i knus- ning af føden v. hj. af tænderne og til-

P. Munch, Kirsten Munk.

blanding af spyt, hvorved fordøjelses- processen indledes.

Mund, Pros (d. 1644), da. admiral, ledede den flådeafdeling, der 13. 10. 1644 tilintet- gjordes af overlegen sv.-holl. flåde under Wrangel i Femern Bælt. M faldt i kampen. **Munda**, oldspansk by, hvor Cæsar 45 f. Kr. slog Pompejus' sønner.

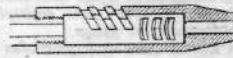
mundafblæsning, opfattelse af tale gnm. betragtn. af mundbevægelserne. Anv. i døvtumme- og tunghøreundervisning og af voksne tunghøre og døvblevne på Statens Aflæsekursus i Fredericia, Aflæseskolen i Kbh. og lokale aflæse- kursus i provinsen.

mundde'ring (fr. monter forsyne), soldatens klæder (over-m) og undertøj (under-m).

mund-håndsystem, mundafblæsningssy- stem for døde og stærkt tunghøre, hvor- ved man gnm. hånd- og fingerstillinger viser forsk. ml. lyde, der udtales med samme mundstilling. Skabt af Georg Forchhammer.

munding, ved skydevåben den forreste del af det indvendige hule rum (sjælen).

mundingsbremse, bøsning med bagud- rettede huller, påskrues våbnets mun-

ding og tjener til at formindske våbnets rekyl, idet en del af den udstømmende kuglidas tvinges bagud.

mundkatarr (*stomatitis*), viser sig ved rødme og hævelse af mundslimhinden, belægninger på denne, spyttid og smer- te ved spising. Behandles med hyppige skylninger af mundhulen med lunket borvand el. kamillete.

mundklemme (*trismus*), krampagtig sam- trentækning af tygge- og mundmuskler, der optræder ved stivkrampe.

mund- og klovsyge, smitsom kvægsy- gdøm, kan også angribe svin og (sjæl- dent) mennesker, årsagen er et filtrerbart smitstof, der optræder i forsk. typer. Inkub.-tiden hos kvæg 3-6 dage, hos svin 1-2 dage. Sygdommen viser sig ved høj feber og blåreuslet på mundslim- hinden, mulen (trynen), på patterne og kløvene. Dødeligheden er i alm. ringe, følgesygdommene alvorlige, m kan bety- de store økon. tab for landbruget ved sin epidemiske karakter, m bekæmpes ved isolation, endv. med serum og vaccine. m skal underkastes offentlig behandling i h. t. lov af 14. 4. 1920.

mundpleje består i, at tænderne med en ren tandbørste, forsynet med tandpasta el. tandpulver, renses grundigt for belæg- ning og madrester, hvorefter mund og tænder skylles i rigeligt vand, helst tilsat et lægeautoriseret mundvand.

mundrugere, d. s. s. flodløbefisk.

mundskænk, i ældre tid den person, der skulle skænke for en fyrste og smage på hans mad og drikke for at betrygge ham mod forgiftelse.

mundsyge, en hos hesten forekommende, smitsom febersygdom, ved hvilken der på tandkød og læber dannes småknuder, der udvikles til pusfyldte blærer, der brister. Heling varer i alm. ca. 14 dage. m er en form for koppper og kan overføres til mennesker og kvæg.

Mundt, Gerda (f. 1874), da. politiker. Knyttet til KFUK, 1919-46 borgerrepr. i Kbh., kons. folketingsmedl. 1932-45.

Mundt, Kaj (f. 1885), da. jurist. 1929 dommer i Kbh.s Byret, 1938 i Østre Landsret; 1944 president for Østre Landsret.

mundtlighed, if. retsplejeloven gælder som hovedregel, at retssager skal for- handles mundtl. I adskillige tilf. er dog skriftl. behandling foreskrevet el. mulig, og i landsretssager foregår der en skriftl. forberedelse af sagen.

mun'du'r, ældre ord for mundering.

'mundus intelli'gibilis (lat.), forstands- verdenen, Platons ideverden bestående af de ideale tanketing.

'mundus sen'sibilis (lat.), sanserverde- nen, der af Platon ansås for en ufuldkom- men efterlign. af m intelligibilis.

'mundus vult 'decipi, 'ergo decipi- 'atur (lat.), verden vil bedrages, lad den da blive bedraget.

mundvand, aromatisk, let adstringerende opløsning.

'mungo (marathi-sprog), *zool.*, d. s. s. mangust.

'mungo, form for kradsuld.

Muni ['mjʉni], Paul, egl: *Muni Weisen- freund* (f. 1895), amer. filmskuespiller af østr.-jodisk afstamning. Karakterskue- spiller på Broadway, filmbedt 1931, be- gavet og stiltro maskeringskunstner, f. eks. i »Pasteur« (1935), »Den Gode Jord« (1936), »Zola« (1937) og »Den Store Drøm« (1944).

municipi'pa'l [-i-] (af *municipium*), kom- munal; municipali'te't, kommune, kommunens repræsentation.

muni'cipium kaldtes de i romerriget ind- lemmede bystater, som bevarede selv- stændigt styre.

munition, d. s. s. ammunition.

munk (gr. *monachos* eneboer), opr. eremit, senere blot mand, der s. m. ligesindede forsøger den verdslige verden og lever et liv efter bestemte regler.

munk ('*Sylvia atricapilla*), lille sanger, hannen m. sort, hunnen m. brun isse; deraf navnet. Alm. i Danm. Trækfugl.

Munk, Iver (ca. 1470-1539), biskop i Ribe fra 1499, bl. lederne af jydsk adels rej- ning 1522-23. Ydede ikke større mod- stand mod Reformationen; fængslet aug. 1536, godkendte nyordning, bevarede forlæng på Ribe bispedømme.

Munk, Jens (1579-1628), da: søfører. Ud- sendt af Chr. 4. på ekspeditioner til Nord- atlanten. Søgte 1619-20 at finde Nord- vestpassagen, måtte overvinde i Hudson Bugten ved Churchill River, hvor næsten hele M-s besætning bukkede under for skorbog; nåede med 2 mand tilbage over Atlanterhavet til Bergen. Skildrede rej- sen i *Navigatio septentrionalis* (1624).

Munk, Kaj (1898-1944), da. forfatter og præst. F. i Maribo; tidligt forældrelo; opdroges på en lollandsk gård. Straks efter teol. embeds- eks. præst i Vedersø. Myrdet af tyskere natten ml. 4. og 5. jan. 1944 V. for Silkeborg. Hans tid- ligst opførte skuespil. *En Idealist* (1928, Kgl. T.) om kong Herodes fik først succes ved gen- optagelsen 1938. Med *Cant* (1931, Kgl. T.) om Henrik 8. gennembrud som folkekær dramatiker; hans position befæstedes ved *Ordet* (1932, Betty Nansen-T.) om unde- rets problem. Sympati for og delvis kri- stelig bestemt kritik af polit. diktaturer ses i *Sejren* (1936, Folket.), *Han Sider* ved *Smeltediglen* (1938, Folket.) om de ty. jodefølgefælgere, og *Diktatorinden* (1938, Kgl. T.) om Sigbrit. Grundtvig-skuespil- let *Egelykke* (1940, Kgl. T.) vakte megen diskussion. Fremkaldt af besættelsesstua- tionen var *Niels Ebbesen* 1942 (beslag- lagt, opført som befrælsesspil på Kgl. T. 1945) og *Før Cannae* 1943 (opført efter befrielsen). Centralt for forståelsen af hans rel. holdning er David-stykket *De Udvalgte* (1933, Kgl. T.); også Georg Brandes-stykket *I Brændingen* (1929, opført 1937, Betty Nansen-T.) vil huskes. Ved siden af sin dram. virksomhed, der bl. a. var inspireret af Shakespeare og virkede som en fornyelse, gjorde M sig også gældende som lyriker, journalist (*Himmel og Jord*, 1938) og som prædikant

(*Tre Prædikener* 1943, beslaglagt), ligesom hans erindringsbog *Foråret Så Sagte Kommer* (1942) rummer ypperlig prosa. En stundom forceret *M.-dyrkelse* har allerede givet bagslag, og over for synet på ham som national martyr har visse kritikere fremdraget hans antidemokratiske ytringer. Om levedygtigheden af hans teater er det svært at sige. Men som en hensynsløst modig ildsjæl vil han fremtidig både tiltrække og frastøde mange år fremover.

Munk, Kirstine (Kirstine) (1598–1658), Christian 4.s hustru. Datter af statholder i Norge Ludvig M og Ellen Marsvin. 1615 knyttet til kongen v. ægteskabsstiftende erklæring, fødte hun en række børn, bl. a. Leonora Christina (g. m. Corfiz Ulfeldt) og Christiane (g. m. Hannibal Sehested); skabte vanskeligheder ved sin afhængighed. Var 1628 kongen utro med rhingrev Otto Ludvig af Salm, forlod 1630 Frederiksborg. Siden i bitter konflikt m. Chr. 4., der fl. gange foreskrev M husarrest på hendes jyske gods. Børnene holdt gennemgående med moderen. Som godssejer grisk og hensynsløs. I konflikt med Fred. 3., støttede Karl Gustav af Sv. med lån. (Portr. sp. 3113).

Munk, Mogens (d. 1558), jysk rigsråd, landsdommer, broder til Ribebispnen Iver M (d. 1539). Forhandlede på jyske adels vegne 1522–23 m. hertug Fred. om Chr. 2.s fordrivelse; traf samtidig Chr. 2. i Vejle, men har næppe, som fortællingen lyder, efterladt ham opsigelsesbrev i sin håndskede. Fortsatte som landsdommer; ildested af bønderne.

Munk, Sigvard (f. 1891), da. soc. dem. Opr. mekaniker, 1928 medl. af Kbh.s borgerrepræs. 1935–38 rådmand, fra 1938 borgmester i Kbh. (3. afd.).

Munkácsy ['munka:tʃi], *Mihály*, egl.: *Lieb* (1844–1900), ung. maler. I Paris, hvor han malede nogle af sine hovedværker, kom han under påvirkning af Courbet, Hans figurbilleder, ofte med sindsoprivende motiver, ejer en mørk, glødende kolorit. Døde sindssyg.

Munkbejrg, bakkeparti ØSØ f. Vejle, 93 m.

Munkebo bakke, højdepunkt N f. Kertinge Nor (NV-Fyn), 58 m.

Munkforbandt, middelalderlig murstensskiftegang, hvis hovedmærke er, at der optræder løbere og bindere i samme skifte. Hyppigst er taktet 2 løbere, 1 binder. I varianten polsk m er taktet 1–1. Ud af almen brug omkr. 1550.

munkefugl, d. s. s. munk.

munkegrib (*Aegyptius monachus*), grib, med nogen baghals. Middelhavslandene.

munkehætte, bot., d. s. s. stornhat.

Munkeliv ['monkə:li:v], no. benediktiner-, fra 1426 birgittinerkloster, ved Bergen; bestod ca. 1100–1536.

Munken, da. navn på Munkurin.

Munkesten, middelalderlig mursten, større og ca. 3 gange vægtigere end nutidens.

munkesæl (*Monachus*), store, trop. sæler.

munketagssten el. *munketegl*, middelalderlig tagstenstype, formet som et halvt, svagt konisk rør og lagt i 2 lag, nederst bredere sten m. hulsiden op (nonner), over fugerne mindre, nedadvendte (munke). Tappe og nakker samt mørtel sikrer forbindelsen. Ud af almen brug ca. 1600.

munkevæsen, de med munkes og nonners klosterliv sammenhørende foretælsler. m er et alm. rel. hist. fænomen; i kristendommen (kun i ortodokse og kat. kirker) påvirket af jodisk, gr. og ægypt. rel. og opstået af et efterhånden organiseret eneboerliv i Ægypten (eremitter el. anakoreter). I Østen var Basilios d. St.s regel grundlæggende. I 5. årh. overførtes til vesten, hvor benediktinerordenens stiftelse 529 blev afgørende; senere især cluniacenserne, cistercienserne, tigermunke og jesuiterne. Reformationen forstærkede totalt m af rel. og sociale grunde. Klosterne sekulariseredes og anv. til fattigforsorg. (Ill.).

Fra v: benediktiner (sort dragt), dominikaner (hvid og sort dragt, sandaler), cistercienser (sort og hvid dragt), franciskaner (brun dragt).

Munkfors ['münkfå:rs], sv. industriby, S-Värmland; 4200 indb. (1948). Jernværk. Vandræftv. opført 1925–30 (22.000 kW).

'Munkhol'm, halvø i Bramsnæ Bugt (Isefjorden).

'Munkholmen, lille ø i Trondheimsfjorden ud for Trondheim, hed opr. Nidarholm, var i oldtiden rettersted, fik i 12. årh. et cluniacenserkloster, der ophævedes 1537. 1660 anlagdes på M en fæstning, der blev statsfængsel, bl. a. for Griffenfeld (1680–98). Bade- og Udflugtssted.

Munksgaard, Ejnar, da. forlag, boghandel og antikvariat, oprettet 1917 som *Levin og Munksgaards Boghandel* af boghandlerne O. N. Levin (1878–1933) og E. M. (1890–1948), fra 1939 under M-s navn alene. 1948 A/S. Forlaget udgiver især vidensk. bøger og tidsskrifter samt internat, berømte facsimileudgaver (bl. a. de isl. håndskrifter).

'Munkurin [-rin] (da. *Munken*) el. *Sunnbjørsteinur*, 12 m h. klippe i havet 6 km S f. Suðuroy, Færøerne.

Munster ['münstə], irsk *Muimhneach*, sydvestl. prov. i Eire, 24 129 km²; 917 000 indb. (1946); omfatter grevskaberne Cork, Kerry, Limerick, Tipperary og Waterford.

Mun'tenia, rumænsk navn på den østlige større del af Vallakier.

Munthe ['müntə], *Axel* (1857–1949), sv. læge og forfatter. Har praktiseret i Paris og Rom og været den sv. dronning Viktorias livlæge. En årrække bosat på Capri. Opnåede internat. berømmelse med erindringsbogen *The story of San Michele* (London, 1929, da. 1930), overs. t. talr. sprog.

Munthe ['müntə], *Gerhard* (1849–1929), no. maler; opr. en ypperlig friluftsnaturalist i

Gerhard Munthe: Odin.

motiver fra Østlandet, senere, på grundl. af no. eventyr, folkeviser og almekunsten en fornyer af den dekorative kunst: interiørdkorationer, billedtæpper, bogill, m. m.

Munthe ['müntə], *Gustav* (f. 1896), sv. kunsthistoriker, direktør f. Röhska Mus., Göteborg.

Munthe ['müntə], *Henrik* (f. 1860), sv. geolog. Har udg. geol. kortblade og talr. afh. om N-Eur.s kvartærgeologi, navnlig Østersøens udviklingshistorie.

'muntjak-hjort (malajisk) (*Muntiacus muntjac*), sydostasiat. lille hjort, korte tackler, lange rosenstokke. Hannens hjørnetand i overmundens hugtandslign.

Muntzmetal (efter opfinderen, engl. G. F. Muntz), en smedelig kobberlegering med 5% kobber, 39% zink og 2% jern; er ret bestandig over for havvand. Anv. især til skibsbeslag, rør, nagler o. l.

Muonioälvi [mü'o:ni'o:älv], fl. *Muoniojoki* ['muoniojoki], 387 km l. sv.-fi. grænseflod; udspringer (under navn af 'Kön-

kämä), hvor den sv., no og fi. grænse mødes, udmunder i Torneälvens venstre bred.

'Muotkavaara [-væ:ra], fælles grænsepunkt for Finl., Norge og Sovjet.

Mur [mu:r], jugoslav. *'Mura*, 445 km l. biflod til Donaus biflod Sava; udspringer i Østalperne.

Mu'rano, ital. by på øtæt N f. Venezia; 8000 indb. (1936). Middelalderlig og moderne glas- og mosaikindustri.

Murasaki, Shikibu (ca. 978–ca. 1025), jap. forfatterinde, hofdame ved kejserhoffet i Heian (Kyōto). I sin roman *Genji Monogatari* (Historien om Prins Genji), et af hovedværkerne i jap. litt., giver hun et levende billede af livet ved hoffet.

Mu'rat, fem tyrk. sultaner: Murat 1., reg. 1359–89, søn af Orhan, erobrede Adrianopel 1361, faldt i slaget på Kosovo Polje mod serberne. Murat 2., reg. 1421–51, søn af Muhamed 1., belejrede forgæves Konstantinopel 1422, erobrede Saloniki 1430, slog ungarene ved Varna 1444.

Murat [my'ra], *Joachim* (1767–1815), fr. general. Søen af en kroavert, Fremragende rytterfører; svoger til Napoleon, 1808 konge i Napoli. Svigtede Napoleon 1814; søgte 1815 at genvinde Napoli, fanget og henrettet.

Mura'tori, Lodovico Antonio (1672–1750), ital. historiker, hvis monumentale værker har stor bet. ved deres grundlæggende kildekritik. *Rerum italicarum scriptores* (1723–51).

Mura'toris 'kanon, et oldkirk. dokument udg. af Muratori 1740, indeholdende en liste over de nyeste skrifter, som man omkr. 200 regnede til kanon. Det svarer omtrent til den nuværende ordning, men mangler nogle af de kat. breve.

murbi (*Chalico'doma mu'varia*), enlig bi, bygger rede af sandkorn på sten, mure o. l. S- og M-Eur.

murbrækker, gl. belejrings-apparat bestående af en i en galge ophængt jernbæltet bjælke, der ved svingende bevægelse mod en mur efterhånden stødte hul i denne.

murbænken, en 20 m l. etalonnerings-basis i Geod. Instituts kælder til brug ved etalonnering af stålmalbånd. m er en lav murstensmur, hvis overflade er forsynet med 21 bolte, anbragt på en ret linie med 1 m.s afstand. m justeres v. hj. af stålmetr.

Murchison ['mɔ:tʃi:sn], ca. 650 km l. flod gnm. guldfelt, V-Austr.

Murchison ['mɔ:tʃi:sn], *Roderick Impey* (1792–1871), eng. geolog. Vigtige undersøgelser af ældre palæozoiske dannelser; indførte betegn. silur; endv. vigtige bidrag til Rusl.s geologi.

'Murcia [-pja], I) landsdel i Øst-Spanien (provinserne Albacete og Murcia); 26 179 km²; 1 094 000 indb. (1940). Ved kysten en ved overvrisling veldyrket lavlette med stor produktion af oranger, grønsager m. m. 2) sp. by i I); frugtavlscentrum ved Segura, hvorfra kunstvandens; 227 000 indb. (1947). Tekstil- og salpeterindustri. Univ.

Murdoch ['mɔ:dæk], *William* (1754–1839), skotsk tekniker, opf. af gasbelysningen. Indr. 1792 et anlæg til eget brug og 1801 et større anlæg i Birmingham (Watt's værksteder).

Mures [l] ['mureʃ(t)ʃa], ung. *Maros*, 883 km l. biflod til Tisza, fra Østkarpaterne i Rumænien til Szeged i Ungarn.

mu're'xi'd (lat. *mu'rex purpurfarve*), ammoniumsulfat af purpursyre (farvestof, som dannes ved tilsetning af ammoniak til oxydationsprodukter af urinsyre og andre purinderivater). Grønne krystaller, som opløses i vand med rød farve; bliver blå i basisk opløsning. Anv. til analyt. påvisning af urinsyre o. l. Tidl. anv. til tekstilfarvning.

Murg [murk], 96 km l. biflod til Rhinen; udspringer i Schwarzwald.

murgedhamse (*Anchi'strocerus*), enlige hvepse, rederne i rør i ler- og sandvægge, mursprækker o. l.

Murger [my'r'væ:r], *Henri* (1822–61), fr. forfatter, især kendt for sin muntere skildring af bohémelivet i Paris *Scènes de la vie de Bohème* (1815; da. 1897); har inspireret Puccinis opera »Bohème» (1896).

Murghab [-'ga:b], ca. 600 km l. flod i Centralasien fra N-Afghanistan til omkr. Mary (Merv) i Turkmenistan.
murgips, gips brændt ved mindst 900°. Udørt med vand storkner m på 12-18 timer og bliver stærk og vejrfast. M bruges til muring og til underlag for linoleum, gulvgips.

Murillo [mu'rijlo], *Bartolomé Esteban* (1618-82), sp. maler. F. i Sevilla, hvor hans hovedvirksomhed falder. Udd. i Madrid, bl. a. under påvirkning af van Dyck. Til franciskankerklostret i Sevilla malede M 11 store billeder med motiver fra helgenhist. og *Concepción*, en af M-s berømteste Madonnafremstillinger. Højt-skattede er M-s fremstillinger af pjaltet gadeungdom, der spiller terning, spiser meloner o. lign. Fin malerisk behandling af lyset (clairobscur) og gribeudtryk for stille sværmeri og ekstase.

murkrans (oldtid-middelalder), brystsværm m. krenelering, kronende mur el. bygning, indrettet til forsvar. Tinderne har ofte en skydeslids, hele konstruktionen kan hvile på konsoller, ml. hvilke der er skudfelt, beherskende murefoden.

murkrone, i heraldikken en af murtinder dannet krone. m anv. på byvåben, men er ikke hjemmehørende i Danmark.

murkvadrant, en i ældre tid benyttet form for kvadrant.

murløber (*Ticho'droma mur'aria*), fugl beslægtet m. træløber. Lever på klippevægge. S-Eur.s og Asiens højfjælde.

Murmansk, by i RSFSR, Sovj., på Kolahalvoens N-kyst; 117 000 indb. (1939). Sovj.s eneste helt isfrie havn i Eur., ved M-banen. Tømmereksport, fæstestation, fiskerihavn med hermetik-industri. Kulimport fra Svalbard. Havnen var af største bet. for Sovj.s forsyningsvar under 2. Verdenskrig. Grl. 1915.

Murmansk-banen, 1451 km l. jernbane fra Leningrad til Murmansk, bygget 1915-17, i brug fra 1921. Dens sydlige del erobrede under 2. verdenskrig af finnerne. M blev omkr. 1940 forb. med Moskva-Arhangel'sk banen ved en bane fra Soroka langs Hvidehavets S-kyst.

murmeldyr (ty. *murmeltier*, omdannelse af oldhøjt. *murmelti*, fra lat. *murem montis* bjergmus) (*Marmota*), korthalede, kortørede, plumpe gnavere, gravende. Lever i kolonier, planteædere. Sovrer lang vintersov. Nordt. Asien og Amer. En art (M. marmota) i Alperne.

Murnau, *Friedrich Walter* (1889-1931), ty.-amer. filminstruktør. 1919-27 ved Ufa som instruktør, iscenesatte bl. a. de fortræffelige Jannings-film »Tartuffe« (1925), »Der letzte Mann« (1925) og »Fauste« (1926). 1927 til Hollywood; op tog den dokumentariske sydhavsfilm »Tabu« (1929) s. m. Robert Flaherty.

Murphy ['morfi], *William Parry* (f. 1892), amer. læge. Indførte leverbehandling af pernicious anæmi (1926). Fik s. m. Whipple og Minot nobelprisen 1934.

murpøler (sidst led ty. *polierer*, omdannelse af fr. *parleur* ordfører), gl. betegnelse f. murerformand.

Murray ['mæri], Austr.-s vandrigeste flod, udgår fra De Austr. Alper, trods vekslende vandstand sejlbår gnm. lavlandet. Modtager Murrumbidgee og Darling, munder Ø f. Adelaide. M-Darling er Austr.s længste flod (2450 km).

Murray ['mæri], *James* (1837-1915), eng. sprogforsker. Arbejder over skotsk. Skaer og red. af Oxfordordbogen.

Murray ['mæri], *Sir John* (1841-1914), eng. naturforsker. Deltager i Challenger-eksped. Navnlig arbejdet m. dybhavsafsejlinger.

mur'ris'nske kar, lat. *vassa mur'rina* (af *murra* en stenart af vekslende farve), antik betegn. for mosaikagtige, senhellematiske og rom. glaskar, nu kaldet millefiori-glas.

murruide (*As'ple'nium ruta-mu'rarria*), lille bregneart med fjersnitdelte blade med rudeformede fige. Især i kalkbjerger; i Dann., hvor den er fredet, findes den kun ved Valle og på Kronborgs mure.

Murrumbidgee [mæ'rum'bidzi:], 2070 km l. biflod til Murray, SØ-Austr. Genne-møber Austr. Capital Territory i skønne dalstrøg. Sejlbår.

Murry ['mæri], *John Middleton* (f. 1889), fremtrædende eng. litt.- og samfundskritiker. Har bl. a. skrevet rel. essays. Studier over Shakespeare, Keats o. a., og aktuel kulturkritik af et religiøst-socialistisk præg.

mursalpeter, kalciumnitrat, som dannes v. forrådnelse af org. kvælstofholdige stoffer i stalde o. l. og udkrystalliserer på murene.

mursalte, salte, der kan opløses i murværks fugtighed og ved udtørring afsættes på overfladen og skæmmer udsendt. Oftest sulfater af magnium, natrium el. kalium.

mursejler ['Apus 'apus], sejler m. alle 4 tæer fremadvendte. Reden på mure og klipper. Ret alm. i Dann. Trækfugl.

mursten, regelmæssigt formede sten til fremstilling af murværk. Hyppigst er de af brændt ler og har målene $5\frac{1}{2} \times 11 \times 23$ cm; m fremstilles også ved presning el. størstøben af mørtel med kalk el. cement som binde-middel, og målene kan da være større. Kalksandsten og cementmursten er af sidstnævnte art. De tørstøbe m er ofte store. hule blokke.
murstenspresse, maskine til fremstilling af rå mursten; i den æltes leret og formes til en streng, der presses ud gnm. et mundstykke og på et afskærbord deles i skiver. Skiverne er de rå mursten.

mursvale, d. s. s. mursejler.

Murten, fr. *Morat*, malerisk by i kanton Fribourg, Schw. 2400 indb. (1941). Ved M besejrede schweizerne Karl den Dristige af Burgund 1476.

murværk, bygningslegeme opbygget af mindre enheder, i reglen teglmursten. (Ill. se forbandt.)

Murzuk, ital. *'Murzuch* [-k], hovedby i oaseområdet Fessan i Libyen.

mur'ræner (gr. *my'raina*) (*Mu'raentide*), fam. af ålefish, meget kraftige tænder. Trop. En art, den brunl. plettede Muraena helena i Middelhavet.

mus (*'Muridae*), 1) gnaverfam., 3 kindtænder i hver kæbehalvdel. Mest småformer, meget artsrig. Deles i underfam. hamstere, studs m, løbem og 2) ægte m (Murinae), der er ejendommelige ved at have lavkronede kindtænder m. 3 længderækker af knolde. Hertil hus m, skov m, brand m, dværg m, vanddrøtte og husrotte. (Ill. se de enkelte arter).

Musa (arab. *mawzah* banan), lat. navn for bananplanten.

Musa ['mju:zə] (fork. f. multiple unit, stribble *anferma*), et af den da.-amer. radioingeniør H. T. Friis (f. 1893) opfundet modtagessystem for korte bølger.

Musa'getes (gr.), musenes anfører, tilnavn til Apollon.

Musa'ios, 1) legendarisk gr. digter, der spillede en rolle som formentlig forfatter til visse af orfismens hymner; 2) (omtr. 500 e. Kr.), gr. digter. Skrev eposet *Hero og Leander*.

Musa'la, bjergtop i Rila Bj. SØ f. Sofia i Bulg.; 2930 m (Balkanhalvoens højeste punkt).

musang [-'san'] (malajisk) (*Parado'xurus herma'phroditus*), sydøst-asiat. desmerdyr, såleganger, planteæder Skadelig i kaffeplantager.

muscar'dine (fr.), svampesygdsm, angriber sommerfuglelarver, bl. a. silkeormen.

Mus'cari, bot., d. s. s. druehyacinth.

Muscat [ma'skāt], arab. *Masqat*, hovedstad i Oman i Ø-Arabien; havne- og handelsby; ca. 3500 indb.

musco'vado (sp. *mascabado* ikke renset), ikke raffineret rørsukker fra Cuba.

mouse, sev., ombinde en hage med kabelgarn til sikring mod, at den hugger ud, gør sig fri.

mousefugle (*'Coliti*), orden af langhalede, mejselign., afr. fugle. I. og 4. tå vendtå. Frugtædende.

muschale (*Myo'surus*), slægt af ranunkelfam. Urter; 1 art i Dann.

mu'seion (gr.), egl. tempel f. muserne, i oldtiden tillige enhver institution el.

bygning, hvor videnskabelige dyrkede; især kendt er m i Alexandria, et lærdomsinstitut og bibl., grl. og opretholdt af ptolemæerne.

Muselet [myzə'lje], *Émile Henry* (f. 1882), fr. admiral. 1920-24 leder af den sømil. delegation i kontrolkommissionen i Tyskl. 1933 kroatadmiral. 1939 vice-admiral. M sluttede sig i 1940 til general de Gaulle, 1940-42 chef f. den frie fr. flåde, 1940-41 f. de frie fr. luftstyrker.

muselemant (forvanskning af pers. *musul-mān*), 1) muhamedaner; 2) koncentrationslejranger, der lider af mangelsygdomme. Navnet skyldes at fangerne hyllede hoved og krop i deres tæpper, så de lignede m.

Musenalmnach ['mu:zən-'at], periodisk udg. digtsaml. af fl. forf.; yndet i Tyskl. omkr. 1800. Første ty. M er »M für das Jahr 1770« i Göttingen. Kendtest er Schillers M (1796-1800).

Museo Nazionale [mu'zæo natsi'o'nale] i Napoli, grl. i 18. årh. af bl. a. slægterne Farneses og Borgias samlinger. Her opbevares de enestående fund fra udgrav. af Vesuvbyerne, især Pompeji og Herculaneum, endv. fremragende antike bronzer, græske vaser og gl. malerier.

musér (gr. *'mūsai*), i gr. rel. gudinder for al kunstnerisk og åndelig virksomhed, muligvis opr. kildenymer fra det nordl. Hellas. M er opr. 3 i antal, senere alm. 9: Kalliope (episk digtning), Klio (hist.), Erato (kærlighedslurik), Melpomene (tragedien), Thalia (komedien), Polyhymnia (hymne- og pantomimedigtning), Terpsichore (dans), Urania (astron.) og Euterpe (fløjtespil og lurik). Apollon er deres fører.

musette [my'zæti], opr. navn på et fr. musikinstrument af sækkepipetypen, senere mellemsatsen i en gavotte, fordi bassen som regel her var et orgelpunkt og stykket derved fik karakter af m- (d. v. s. sækkepipet-)musik. m-orkester, lille fr. ensemble til lettere musik med harmonika og violin i forgrunden.

musetyf, smitsom sygdom, der angriber husmus og markmus. Årsagen er en til paratyfusbacillgruppen hørende mikrobe.

mu'seum (lat., af gr. *mouseion* tempel for muserne), i oldtiden et sted, hvor muserne dyrkede ved lærde sysler, nærmest d. s. s. et univ. Fra renaissancectiden betegn. for en samling af genstande til kunst- og kulturhist., naturvidensk. el. lign. studium el. for den bygning, der huser en sådan samling. Allerede oldtiden har kendt samlinger af denne art. Vor tids museer har deres rod i Renaissanceens Italien; efter ital. forbillede oprettede fyrster og videnskabsmænd samlinger i Nordeuropa, oftest af blandet, delvis kuriositetsbetonet karakter som de da. kongers kunstkammer. I 19. årh. opstod og omdannedes disse til forskelligartede, videnskabeligt ordnede museer. Til disse opr. hovedmuseer er i alle lande senere kommet talr. specialsamlinger, lokalhist. museer m. m.

Museum of Natural History, American [ə'næ'rækan mju(:)'ziəm əv 'nætʃərəl 'histəri], New York, grl. 1869. Zool. og palæozool. samlinger, til dels tilvejebragt ved egne ekspeditioner, tillige etnografiske, miner. o. a. samlinger, overskueligt ordnet efter den mest moderne museums-teknik.

Museum of Natural History, British ['britiʃ mju(:)'ziəm əv 'nætʃərəl 'histəri], afdeling af British Museum, 1881-85 overført til egen bygning i South Kensington, en af verdens rigeste naturvidensk. samlinger, omfatter zoologi, entomologi, geologi, mineralogi og botanik.

museumsinspektør, embedsmænd ved et museum, oftest med faglig uddann.

museumsklæner (*An'threns*), lille bille, skadelig i insektsamlinger o. l.

museumskonsulent, embedsmænd under Nationalmuseet; skal bistå kulturhist. provinsmuseer i deres arbejde.

museurt (*'Filago*), slægt af

Mursejler.

Museurt.

kuryblomstfam. Små, filtede urter med små kurve. I Danmark 4 arter, på tørre marker og bakker.

Musholm Bugt, indskæring på Sjællands vestkyst ml. Reersø og Halsskov; opkaldt efter øen Musholm (29 ha).

musical comedy ['mjuzikəl 'kɑ:midɪ] (eng: musikalsk komedie), en let og aktuel forestilling i dialog og sang bundet sammen af en spinkel intrigue, kendt i eng. talende lande. Har sin rod i den ital. opera buffo.

musik (gr. *téchne*) musiké den musiske (kunstl.). Hos grækerne var **m** fællesbetegn. for alle musens kunster, nemlig for digtekunst, talekunst og tonekunst. Senere indskrænkedes **m** til at betegne tonekunsten alene. Vort kendskab til **m** går tilbage til grænsen for vor hist. viden. Med grækerne begynder en linie, der kan føres helt op til vor tid. Omkr. 9. årh. beg. flerstemmigheden at dukke op, og indtil ca. 1600 udvikles vokalpolyfonien til sit højdepunkt. Omkr. 1600 forlader man det polyfone princip til fordel for det monodiske. Operær, kantater og den selvstændige instrumentalmusik får sin store udvikling i det 17. og 18. årh. Det 19. årh.s musik farves af de romantiske tanker, og nationalismen giver sig udslag i de forskellige nationale skoler.

musi'ka'lier (lat. *musicalla*) hvad der vedrører musik) omfatter alt, hvad der i daglig tale benævnes noder, d. v. s. partiturer, stemmer, klaverudtog, sangmusik osv.

musikdidakt, disciplin i den mod. musikundervisning, består i, at eleven nedskriver en melodi, der er spillet for ham.

Musikforeningen i Kbh., stiftet 1836. Begyndte sin virksomhed med at udg. da. mus., men helligede sig snart helt koncertvirksomheden, først under Fr. Glæser, senere under N. W. Gade, Emil Hartmann, Fr. Neruda, Carl Nielsen og Ebbe Hamerik. Den sidste koncert (nr. 722) afholdtes 1931.

Musikhistorisk Museum i Kbh., stiftet 1897 på initiativ af Angul Hammerich. Indeholder instrumenter fra alle tider og lande.

musikinstrumenter deles naturligt i fire grupper: I. *tastinstrumenter*: klaver, orgel; II. *strenginstrumenter*: 1) gribelinstrumenter (lut, guitar, mandolin), 2) strygeinstrumenter (violin, viola (bratsch), violoncello, kontrabas); III. *blæseinstrumenter*: 1) træblæseinstrumenter (fløjte, obo, klarinet, fagot), 2) blikblæseinstrumenter (horn, trompet, basun, tuba, saxofon); IV. *slaginstrumenter*: 1) tonende slaginstrumenter (pauke, xylofon, vibrafon), 2) ikke tonende slaginstrumenter (tromme, bækken). - Dertil kommer de *mek. instrumenter*, hvor liden kan frembringes af ståltinger (spille-dåser), klokker (spilleure) el. små orgelpiber (lirekasser). Foruden de ovennævnte findes adsk. andre **m** fra den ældre tid inden for stryge- og træblæsergrupperne og fra den yngre tid inden for blikblæsergruppen.

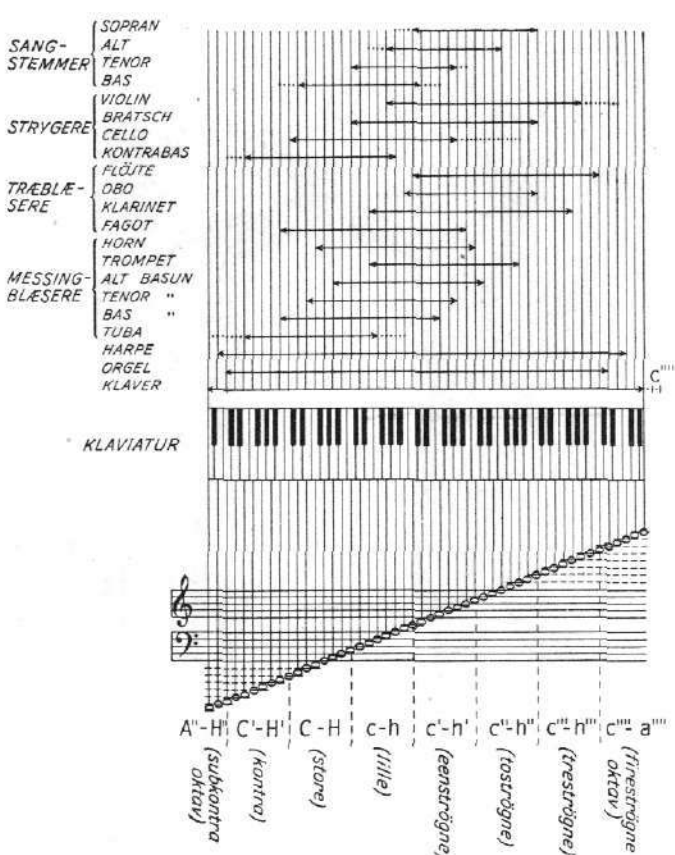
Musikkonservatorium, d. s. s. konservatorium.

Musikkonservatorium, Det Kgl. Danske, stiftet 1867. 1949 overtaget af staten. Uddannelsen tager 3 år. Ca. 170 elevpladser og ca. 50 lærere.

musiklære, et fag, der omfatter alle de discipliner, der har bet. ved den grundige mus. og musikteoretiske uddannelse. Under **m** hører: mus. akustik, tonefysiologi og tonepsykologi, nodeskrift, elementære (herunder melodik, metrik, rytmik, agogik og forsirlingslære), harmonilære, kontrapunkt (vokalpolyfoni), form- og kompositionslære og opførelsespraksis. Til **m** knytter sig endv. musikæstetik og musikopdragelse.

Musikpædagogisk Forening, da. forening for statsprøvede musiklærere; stiftet 1898 af Hortense Panum og Louis Glass.

musikteori omfatter de teoretiske discipliner ved den mus. udd: harmonilære, kontrapunkt, formilære osv.; jfr. musiklære.

Sangstemmernes og de vigtigste musikinstrumenters toneudstrækning på skala og klaviatur med tilsvarende akkordinddeling.

musikvidenskab el. **musikologi**, et fag, der efterhånden doceres ved alle større univ. (Kbh. siden 1927). Det omfatter al viden om musik: musikhist., musikæstetik, musiklære m. v.

musikæstetik, læren om den musikalske fornemmelse, om opfattelsen af musik og betingelserne herfor og om virkningerne af musik og disses årsager. - Inden for den mod. **m** har striden længe stået skarpt ml. de såkaldte indholds- og formalæstetikere, der hver for sig anser indholdet, respektivt formen for at være hovedårsagen til den mus. virkning.

mu'si'varbejde (vulgærlat. *musivus* som høres til musernes kunst), mosaik.

mu'si'vguld el. mosaikguld er en forb. af tin og svovl, fås som guldgule bronze-glinsende fine skæl. Anv., omend sjældent, til bronzering af gipsfigurer.

mu'sjik (russ. *muzjik* [mu'zjik]), bonde.

muska'ri'n, giftstof i rød fluesvamp (*Amanita muscaria*), fremkalder bersærkergang, i større doser døden, hjertelamelse.

mu'ska'tfinke (*Lon'chura punctu'la*), trop. asiat. væverfugl, hvis farver ligner muskatnødens.

mu'ska'tnød, **mu'ska'tblomme** (mlat. *muscus* moskus, p. gr. af frugtens moskuslignende lugt) er henh. frøkerne og frøkappen fra muskatnødtræet (*Myristica fragrans*). Efter at frøkappen er fjernet, tørres frøene, muskatnødderne, der er ægformede og netagtigt furede. Frøkappen, muskatblommen, sammentrykkes og tørres; i handelen har den form af flade, orangeule el. brungule stykker. Begge indeholder indtil 35% fedt samt aromatiske stoffer. Ostindien.

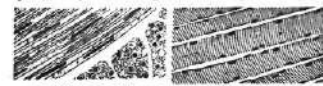
mu'ska'tnøddolie, æterisk olie, der fås ved destillation af muskatnød og muskatblomme. Anv. i parfumeriet.

mu'ska'tvine, søde, krydrede hedvine af muskatdruer (unge, sødlig druer med muskatsmag).

muske'don'ner (ty., af fr. *mousqueton* stor musket), tungt gammeldags håndskudvåben.

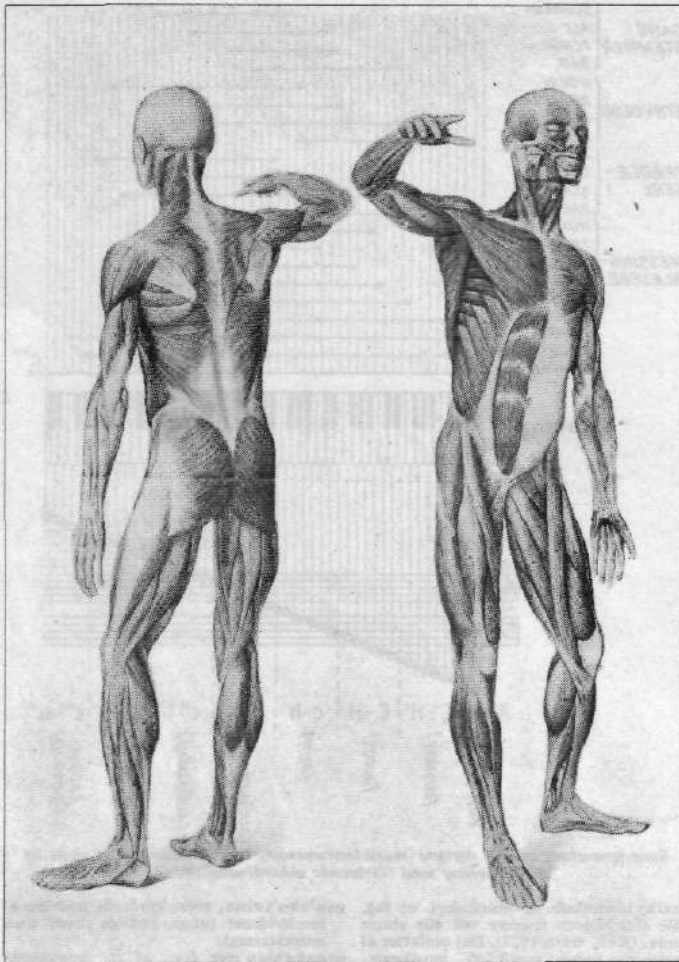
muskel (lat. *musculus*, egl: lille mus), **muskulatur** el. **muskelvæv**, væv, hvis celler er udstyret med fine tråde (fibriller), der har evne til at kontrahere sig og derved fremkalde en forkortelse af cellen i længderetningen. Man skelner ml. 1) tværstribet muskulatur, der er vilkårlig, 2) glat muskulatur, der er uvilkårlig og 3) hjertemuskulatur, der er tværstribet, men fungerer uvilkårligt og automatisk.

Den tværstribede muskulatur udgør skeletmuskulaturen, med hvilken bevægelserne udføres. En tværstribet **m** er opbygget af muskeltråde. **m**-tråden er v. hj. af fint bindevæv bundet sammen i bundter, som atter forenes af grovere bindevævstrøg til en **m**-tråden indeholder dels **kærner**, der ligger i den perifer del og dels fine tværstribede myofibriller, der kan trække sig sammen. Desuden modtager **m**-tråden fine nerveforgreninger fra bevægelsesnerverne og kommer herved i forb. med centralnervesystemet, der dirigerer **m**-s funktion.

T. v. glatte muskler (forneden muskelcelle), t. h. tværstribede muskeltråde.

Den glatte muskulatur findes i indvoldsorganerne og består af glatte **m**-celler, der er forformede med aflange stavformede **kærner**. Cellerne ligger oftest tæt sammen og danner herved sammenhængende strøg el. lag af glat muskulatur, der i rørformede organer som f. eks. tynd-

Muskler på legemets ryg- og forside.

tarmen går rundt om hele tarmrøret. Også den glatte **m** er forsynet med nerve-tråde, der er ganske fine.

muskelatrofi, 1) muskelsvind; kan skyldes betændelse i el. læsion af nerven til muskelen el. betændelse i rygmarvens forhorn (f. eks. ved børnelammelse); kan også skyldes ledbetændelse; 2) fællesbetegn. for forsk. mere universelle lidelser, ved hvilke der findes muskelsvind.

muskeldystrofi, progressiv, d. s. s. myopati, progressiv.

muskelgigt, d. s. s. myose.

musklerheumatisme, d. s. s. myose.

muskelsans el. **stillingsans**, opfattelsen af spændinger og træk i musklerne og derved gennem af hvilken stilling en legemsdel indtager.

muskelsprængning, populært navn for fibersprængning, en overrivning af en mindre gruppe muskelfibre, som pludselig udsættes for en voldsom anstrengelse. Alm. i mange idrætsgrene. Egl. **m**, hvorved en hel muskel overrives, er meget sjælden.

muskelsvind, d. s. s. muskelatrofi.

mu'sket (fr. *mousquet*, fra ital. *moschetto*, af *mascia flue*), 16. og 17. årh.s almindelige fodfolksildvåben, en luntebøsse, som højst rakte 300 m og skød usikkert.

muske'te'r (fr. *mousquetaire*), musketvæbnet soldat i fodfolket.

Musketerer, *De Tre*, hist. roman af Alexandre Dumas (1844); hovedpersonen d'Artagnan gør karriere, støttet af M: den ridderlige Athos, den fysisk overlegne, men naive Porthos og den intrigante Aramis. Da. overs. 1884.

Musketererne, *spori*, navn på de fire fr.

tennisspillere Jean Borotra (f. 1898), Jacques Brugnon (f. 1895), Henri Cochet (f. 1901) og René Lacoste (f. 1905); vandt Davis Cup for Frankrig 1927-32.

muskoogee [mås'ko:gi], indianersprog i østlige N-Amerika, bl. a. med stammerne creek og seminole.

mu'sko'n (mlat. *muscus* moskus), moskuslugtende keton. Kan fremstilles syntetisk. Anv. i parfumeriet.

musko'vit (*Muscovy*, gl. eng. navn på Rusland), kaliglimmer.

muskula'tu'r (fr., fra lat.), muskel.

musku'lø's (fr., fra lat.), med veludviklede muskler.

'muslim (arab.), bekender af islam.

muslingeben, knogler i næschulen.

muslingeforgiftning, overfølsomhedsreaktion over for muslinger; skyldes disse æggehvistedoffer, viser sig ved mave-tarmtilfælde. Egl. **m** skyldes giftstoffer i syge muslinger, kræver ingen overfølsomhed.

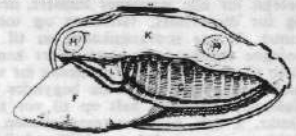
muslingekrebs (*O'stracoda*), orden af

småkrebs, helt omsluttet af 2-klappet skjold, som regel ganske små. Dels i havet, dels i ferskvand, lever på bunden.

muslinger (*Lamellibranchi'ata*), bløddyr-

klasse, omgivet af 2-klappede kalkskaller, uden hovede. Den oftest sammentrykte krop omgivet af 2 store kappefolder K. På ryggsiden er de to skaller forbundet m. et elastisk bånd, de holdes i stilling i forhold til hinanden af nogle tandagtige fremspring på ryggsiden, hængslet B. Desuden forbindes de to skaller med 2, undertiden kun 1, lukkemuskel M, den bageste størst. Kappens rande er hos nogle frie, hos andre mere el. mindre sammenvokkede, i sidste tilf. er kappebladene ofte forlænget til 2 (undertiden sammenvokkede) rør, gnm. hvilke vand føres ind

og ud af kappehulen. Disse rør kan trækkes ind i skallen. Kapperandene er nedefra vokset fast til skallen, på hvilken der derved fremkommer en linie, kappelinen. Hos de **m**, der har rør, har denne linie bagtil en bugt, kappebugten. På undersiden en fod F, oftest tungeformet, på hvilken hyppigt en kirtel, der udskiller hornagtige tråde, hvormed **m** kan feste sig. Gællerne G hænger som 2 plader ml. kappen og kroppen. Omkr. munden oftest 2 læbefliger L, hjertet på ryggsiden, tarmkanalen simpel. Fra maven udgår en blindsæk, i hvilken en krystalklar, geleagtig stav (krystalstaven), **m** er oftest særkønnede, en del dog tvekönnede. Af æggene fremkommer oftest fritsvømmende larver, der efter nogen tid overgår i bundstadium. De fleste **m** er havdyr, en del findes i ferskvand. **m** er oftest krybende el. gravende, nogle er fastsiddende, ganske enkelte svømmende. **m** kendes helt tilbage til kambrium. Hertil blåm, kamm, dam, perlem, sandm, østers m. fl.

muslingkalk, mellemste del af trias.

Musorgskij [mu'sørskij], *Modest* (1839-81), russ. komponist. Skrev bl. a. operane *Boris Godunov* (1874) og *Hovanstjina* (1872-80), klaverværket *Udstillingsbilleder*, børne- og dødsange m. v.

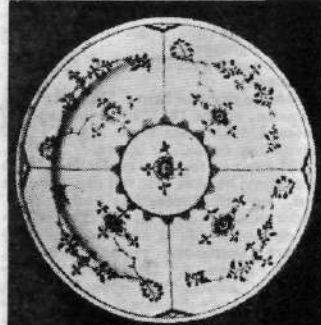
'Muspelheim, i nord, rel. glohed varmes og tørkes hjemsted.

'Muspilli, oldhøjtysk stavrimet digtfragment (9. årh.) om verdensundergangen.

Muspratt ['mäsprät], *Sheridan* (1821-71), eng. kemiker. Grl. 1898 College of Chemistry, Liverpool, ydede en bet. indsats inden for den tekn. kemi.

musse'lin (fr. *mousseline*, egl: stof fra byen Mosul), løst vævede stoffer af fine bomuldsgarn (batist, jaconnet o. l.). Uld-**m** fremstilles af fint uldgarn.

musselmalet, opr. kin. porcelænsmønstre, stiliserede blomstregrene, malet i blå; i Eur. først på delfterfajance og

Musselmalet tallerken.

meissnerporcelæn, senere anv. af Den Kgl. Porcelænsfabrik i Kbh. - Ordet **m** forklares enten som »malet med mussefarve (farve, der opbevares i muslingeskaller)« el. (snarere) som »malet i et mønster, der ligner riflede muslingeskaller«.

Alfred de Musset. Benito Mussolini.

mus'se're, da. stavemåde for moussere.
musseron [-'ron] (fr. *mousseron*), navn på visse spiselige ridderhatte.

Mussert ['møsort], *Anton Adriaan* (1894–1946), holl. nationalsoc. Vandbygningsingeniør, grl. 1931 nationalsoc. parti i Holl. Støttede fra 1940 ty. styre i Holl., dannede ty. vasaalregering 1943, anerkendte Hitler som fører for holl. folk. Henrettet som højforræder.

Musset [my'sæ], *Alfred de* (1810–57), fr. digter, opr. romantiker, senere noget ironisk over for bevægelsen og stærkt subjektiv. Kærlighedsforholdet til George Sand og smerten over bruddet gav dybde over hans liv og digtning, således i *Nuit de mai* (1835), *Nuit de décembre* (1855), *Nuit d'aout* (1836), *Nuit d'octobre* (1837). Har også skrevet noveller og yndefulde lyriske skuespil som *On ne badine pas avec l'amour* (1834); da. *Man Skal ikke Spøge med Kærligheden* (1892). Ved sin blanding af ironi og følsomhed har hans digtning haft en lign. indflydelse på fr. ungdom som Heines i Tyskl. (Portr.)

Musset [my'sæ], *Paul de* (1804–80), fr. forfatter. Broder til Alfred de M., om hvis forhold til George Sand han i 1859 udg. romanen *Lui et elle*.

Musso'lini, *Benito* (1883–1945), fascisismens grundlægger, ital. regeringschef 1922–43. F. nær Predappio ved Forli, søn af grovmed; almueskolelærer, påvirket af Sorels socialisme, journalist, 1912 redaktør af «Avanti». Brød 1914–15 med socialistpartiet, agiterede for Itals indtræden i krigen på De Allieredes side, såret som krigsdeltager. Grl. 23. 3. 1919 fascistpartiet i Milano, hvis program kombinerede socialistiske slagord med skarp nationalisme og had til den socialistiske arbejderbevægelse; fik især fra 1921 stærk fremgang, dannede 1922 regering m. støtte af fl. borgerl. partier. Efter krise 1924 i forb. m. mordet på Matteotti genemførtes 1925 fasc. ensretning. Ved Lateranforliget 1929 sluttede M. et ydre forlig ml. pavestolen og d. ital. stat, og ved energisk, ofte brutal magtanvendelse opnåedes praktiske fremskridt, der sammen med dygtig propaganda gjorde M. populær. I 1920'erne førte M. svingende udenrigspolitik, understregede i sine heftige taler Itals militærmagt, romersk imperialisme, Itals krav om herredømme i Middelhavet. Brugte militærmagt mod Grækenland i Korfuaktionen 1923; i konflikt m. Frankrig (flådekaprustn.) og særlig Jugoslavien, støttede Ungarns grænserestensionskrav. Fortes af Hitlers kupforsøg mod Østr. 1934 til samarbejde m. Frankr.; indledede, støttet til Lavals løfter, 1935 angreb på Abyssinien, der trods eng. modstand og en halv gennemført Folkeforbudsaktion førtes igennem til sejr 1936. Støttede juli 1936 Francos oprør, proklamerede s. å. Rom-Berlin-aksen, bandt store ital. styrker i Span., opgav at standse Hitler m. h. t. Østr. Anschluss 1938 gjorde M. afhængig af Hitler; 10. 6. 1940 lod M. under indtryk af Tyskls. sejr Ital. gå ind i 2. Verdenskrig. Itals krigsdeltagelse førte i Afrika og på Balkan til nederlag, og M. syntes selv at have mistet meget af sin tidl. energi og taktiske dygtighed; juli 1943, da De Allierede landede på Sicilien, søgte M. forgæves hjælp hos Hitler. I ledende fascistkrede rejstes åben opposition under Grandi og M.-s svigersøn Ciano; 25. 7. 1943 udtalte d. fasc. storråd, at M. burde gå, hvorpå Viktor Emanuel 3. afskedigede M. Efter

Badoglios kapitulation befriede ty. tropper M. fra fængslet på Gran Sasso i Abruzzerne 12. 9. 1943. M. skabte derpå en republ. fascistisk reg. under ty. beskyttelse i Nordital., foretog blodig udrensning, men vandt ikke flertallet af folket for sig. Ved sammenbruddet apr. 1945 fangedes M. i Dongo ved Como-seen af ital. partisaner og blev henrettet (28. 4.). (Portræt).

'mustang (sp. *musteño* forvildet), forvildet tamhest på nord-amer. prærier.
mustard ['mæstød] (eng.), sennep.
Mustér [mu'stær], rætoromansk for Disentis, Schweiz.

mu'svit (*mus* d. s. s. mejse, *vit* sandsynligvis lydefterlygningsord) ('*Parus* 'major), mejse, sort hovede, hvide kinder, gul underside, grønlig overside. Alm. i Danm. Standfugl.

Musvit.

musvåge ('*Buteo* 'buteo), mellemstor rovfugl, brede, butte vinger, kort hale, gule fødder, stærkt varierende farve. Alm. skovfugl i Danm. Søger bytte på jorden. – Overvejende vinterfugl. – Hyppig som trængest.

Musåus [mu'zæ:us], *Johann Karl August* (1735–87), ty. forfatter. **M-s** udg. af *Volksmärchen der Deutschen* 1–5 (1782–86) vakte sansen for eventyret, skønt **M-s** stil er ubarnlig-ironisk.

Musvåge.

Mut, ægypt. gudinde, dyrkedes i Theben som Amons hustru og moder til Khnosu; fremstilles med gribbehorn som hovedprægelse.

'muta (lat. stum (lyd)), *fonet.*, d. s. s. klusil.
'muta (lat. *mutare* forandre, skifte), skift, *mus.*, betegn. for at et instrument stemmes om.

mu'tan't (lat. *mutare* forandre), en ved mutation opstået ny form af plante el. dyr.

'mutarotation (lat. *mutare* forandre + *rotation*), *multirotation* el. *birotation*. Frisk fremst. opløsninger af visse optisk aktive stoffer, f. eks. mange kulhydrater, ændrer ved henstand deres drejningssevne indtil en bestemt grænse, som opnås i løbet af kortere el. længere tid. Opløsningen siges at undergå en **m.** skyldes en omlejring af molekylerne.

mutation (lat. *mutatio* forandring), 1) *biol.* (også *permutation* el. *heterogenese*), betegn. f. pludseligt opståede arvelige forandringer, der ikke skyldes krydsning og udspaltning. Berører **m.** det enkelte gen (**m.** i snæver betydning), beror den på opståede ændringer i selve det stof el. kæmpe-molekyle, som udgør genet. Sådanne **m.** kan opstå spontant og kan opfattes som udtryk for grænsen for stoffets kem. stabilitet, idet **m.** menes opstået ved en elektrons varme-udsving med påfølgende omlejring. Ved øget varme øges antallet af de i sig selv yderst sjældne spontane **m.** Gnm. røntgen og anden hård stråling kan **m.** fremkaldes kunstigt. Den tilførte strålingsenergi er bestemmende for antallet af **m.** der i dette tilf. menes iværksat gnm. fjernelse af en elektron el. anden ændring af molekylet s. følge af bestrålingen. Ved denne kan også selve kromosomet skades, således at der afbrykkes fragmenter, der måske igen tilknyttes samme el. andre kromosomer (kromosom-**m.**). Ændringer af kromosom-sættet sammensætning betegnes gnom-**m.** Gnm. **m.** opstår nye gentyper, der så bliver alleler til de opr. former. **m.** har således været årsag til en alm. arv. variation. 2) *mus.*, drengestemmers overgang til mandstimmer. Den sker i reglen i det 14.–17. år (pubertetsalderen) og kan være fra få uger helt op til et år.

mutationshypotesen, den af Hugo de Vries 1903 fremførte tanke, at nye for-

mers opståen skyldtes de af og til iagttagne springvise forandringer (mutationer).

mutationshyppighed, det procentiske antal, hvori mutationer (antal muterede kønsceller) optræder. **m.** svinger ml. 0,005 og 0,00005 %. Såkaldt labile gener kun vise en **m.** på 1%.

mut'tatis mu'tandis (lat.), med de nødvendige ændringer.

Muther ['mu:tør], *Richard* (1860–1909), ty. kunsthistoriker. Prof. i Breslau. Har bl. a. skrevet *Geschichte der Malerei* 1–3 (1909) og *Geschichte der englischen Malerei* (1903).

muti'nen'siske krig 44–43 f. Kr. i Rom ml. senatspartiet og Antonius, som belejrede Decimus Brutus i Mutina (Modena), men blev slået af senatets generaler, bl. a. Octavian.

mut'isme (fr., af lat. *mutus* stum), stumhed.

Mutsuhito [mutsuxitå] (posthumt navn: *Meiji* [mæidsi]) (1852–1912), *Jap. kejser* 1867–1912. Benyttede rejsning mod shōgunen til at tage enevældig magt 1868, støttede derpå arbejdet på reformer i eur. forstand.

'muttervits (ty.), naturlig, ligefrem humor.

'mutuli (lat., flertal af *mutulus*), dekorative hængeplader m. 3 rækker dråber på undersiden af dorisk bygningskransgesims. (Ill. se dorisk stil).

Muusman'n ['mus-], *Carl* (1863–1936), da. journalist og forf. Foruden en lang rk. cirkus- og forbyrderromaner nogle kulturhist. bøger om samtiden kbh. forlystelseliv.

MVD (russ. fork. f. Ministerstvo Vnutrennih Del), sovj. min. f. indre anliggender (før 1946: NKVD, før 1934 OGPU).

Mwero'søen ['mwæru:s], sydafr. sø, 4920 km², på grænsen ml. Belg. Congo og Nord-Rhodesia, gennemstrømmet af Congos østl. kildeflod Luapula.

my, det gr. bogstav μ (m); anv. som fork. f. mikron, længdeenhed på $\frac{1}{1000}$ millimeter. **M/Y**, fork. f. eng. motoryacht.

'Mys, lat., *zool.* d. s. s. sandmusling.
'Myahavet, *geol.* betegn. for de da. farvande i subatlantisk og recent tid efter den sent indvandrede sandmusling *Mya arenaria*. *Cardium*-dyndet er fra **M.**

myal'gi ('myo- + algí), d. s. s. myose.

myasthe'nia 'gravis (gr. *mýs* muskel + *asthené* kraftløshed + lat. *gravis* svær), muskel-nervelidelse af ukendt oprindelse; hænger muligvis sammen med stofskiftelidelse; ofte er brisellen forstørret. **m.** er hyppigst hos kvinder, begynder i den voksne alder og viser sig ved overvældende træthed, især i øjen-, tygge- og talemuskler, men også i legemets andre muskler. **m.** forløber meget forsk. Behandlingen består især i hvile og indgift af prostigmin; i nyere tid opererer man brisellen bort.

myo'nia con'ge'nita (gr. *mýs* muskel + *atonía* slaphed + lat. *congenita* medfødt) el. *amyotonia congenita*, medfødt slaphed af alle legemets muskler. **m.** er sjælden og svinder i løbet af de første leveår.

'Mycalex (lat. *mica* glimmer), firmanavn for elektr. isolationsmateriale for radio. Indeholder glimmer og blyborat (borsurt bly).

mycelium [-'se-], (gr. *mykés* svamp), det hos svampe forekommende, af hyfer bestående, løse, trådede væv, som, gent i jorden el. under bark, sørger for næring til svampen.

mycomyceter [-'se-] (gr. *mykés* svamp), svampe, hvis hyfer altid har tværskille-vægge og derfor er fletcellede. **m.** deles i søksporesvampe (ascomyceter) og kølle-sporesvampe (basidiomyceter).

my'cosis fun'goides [-'o'id-] (gr. *mykosis* + lat. *fungus*), sjælden eksematos-svulstagtig lidelse, oftest påvirkelig af røntgenbehandling.

my'driasis (gr.), pupiludvidelse.

mye'l'i'n (gr. *myelós* marv), marvsubstans, fedtagtig stof som danner det yderste lag i nervetrådene.

mye'litis (*myel(o)*- + *itis*), rygmarvsbetændelse.

myelo(o)- (gr. *myelós* marv), rygmarvs-
myeloblast (*myelo-* + *blast(o)*), umodent,
hvidt blodlegeme. Forstadium til myelocyt.

myeloccele [-'se:-], rygmarvsbræk, medfødt
udposning af et stykke af rygmarven
gennem en spalte i hvirvelsøjlen.

myelocyt [-s-] (*myelo-* + *cyt(o)*), umodent
hvidt blodlegeme. Forstadium til
leucocyt.

myelogra'fi (*myelo-* + *grafí*), undersø-
gelsesmetode, ved hvilken man i subar-
achnoidealrummet neden for rygmarven
indfører luft el. et skyggegivende stof og
derefter røntgenfotograferer. Man kan
derved påvise en evt. rygmarvsvulst el.
en diskusprolaps.

mye'lo'm (*myel(o)-* + *-om*), en ondartet
svulst, der udgår fra benmarven og hyp-
pigst udvikles i hvirvelne, ribbenene og
de flade kranieknogler.

mye'lose (*myel(o)-* + *-ose*), leukæmi med
overvægt i blodet af myeloidt hvide blod-
legemer (mods. lymfatisk leukæmi).

Myers ['maiz], *Charles Samuel* (f. 1873),
eng. psykolog, Grl. »National Institute of
Industrial Psychology» i London (1921).
Har bl. a. skr. *Industrial Psychology in
Great Britain* (1926).

Myers ['maiz], *Frederic William* (1843-
1901), eng. forfatter og spiritist. Skr. bl. a.
*Human Personality and its Survival of
Bodily Death* (udkom 1903).

myg (*Nematocera*), gruppe af tovingede in-
sekter m. lange følehorn, larverne m. mere
el. mindre tydeligt hoved. Hertil stankel-
ben, hårm, kvægm, stikm, sommer-
fuglem, galm, dansem. I daglig tale for-
stas oftest v. m. stikmyg.

mygblomst (blomsten har overfladisk lighed
med en myg) ('*Sturtia*), slægt af
gøgeurtfam. 1 art i Danmark; sjælden.

'Mygda'l, *Elna* (1868-1940), da. museums-
inspektør. 1919-35 ved da. folkemus.
Har tegnet messehelg til Jesuskirken
1891 og til Herlufsholm kirke 1915. Bet.
indsats ved værket *Amagerdragter. Væv-
ningen og Syningen* (1932).

'Myggebukta, no. navn på Myggebugten.
'Myggebugten, no. fangststation m. radio-
station v. sydenden af Hold med Hope,
Østgrøn. Uretmæssigt okkuperet 1931 af
et no. fangstselskab.

Myggenæs, da. navn på Mykines.

'Mygind, *Holger* (1855-1928) da. ørelæge.
Sammen med prof. Schmiegelow grund-
lægger af da. oto-rhino-laryngologi.

'Mygind, *Sidney Holger* (f. 1884), da. ørelæ-
ge. Søn af Holger M. 1928 overlæge v.
Kommunehosp.s øreafd.; har særlig arbej-
det med Ménières sygdom og det indre
øres anat. og fysiol.

Mühlberg ['my:l'bærk], ty. by ved Elben,
Sachsen-Anhalt; ca. 3500 indb. 1547 sej-
rede Karl 5. v. M. over kurfyrst Johan
Frederik af Sachsen.

Mühlhausen ['my:l'hauzn], ty. by i
Thüringen; 44 000 indb. (1939). Alsåsidig in-
dustri. Midtpunkt f. Th. Münzers gen-
døberbevæg. i Bodekrigen 1525.

Mühlheim ['my:l'haim], ældre staveform
for Mülheim.

my house is **my castle** [mai 'haus iz mai
'kæsl] (eng. mit hus er min borg), rets-
sætn. om hjemmets ukrænkelighed. Ud-
trykket stammer i sin eng. form fra
Coke's „Institutes of the Laws of Engl.“
(1628), men den samme sætning findes
allerede i Wiens byret fra 1221.

My'kale, oldtidsnavn på Samsun Dag,
halvo på Lilleasiens vestkyst over for
Samos; her slog grækerne perserne 479
f. Kr.

Mykan'ti'n, en salve indeholdende 30%
dinitrofenolnatrium, anv. mod hussvamp.

My'kene (*Mykenai*), oldgr. by i Argolis, if.
sagnene Atræus-slægtens herskersæde. Be-
byggelsen rækker tilbage i 3. årtus. f. Kr.
Til et magtigt dynasti i M-s hist. hører den
v. borgens V-ende fundne nekropol (ca.
1650-1550 m. prægtigt udstyrede bisæt-
telser i skaktgrave. Fra beg. af 14. årh. f.
Kr. stammer de bevarede rester af pa-
ladset på akropolis (bl. a. en fresko-frise
m. figurer), der v. denne tid omgaves af
overmåde stærkt klykposisk fæstningsan-
læg. Over porten relief m. 2 løver. 9 kup-
pegrave, bl. a. det såkaldte Atræus' skat-

O. F. Müller.

Th. A. Müller.

kammer, neden for borgen tilhører 14-
13. årh. Byen bredte sig på sletten, be-
skyttet af forter. Efter ca. 1200 f. Kr. er
M uden stor bet. Udgraver af Schliemann
1876 og af gr. og eng. arkæologer 1921-23.
(Ill. se også tavlen Ægæisk Kunst).

Løveporten i Mykene.

my'ke'nisk kultur (af *Mykene*), i gr. for-
hist. arkæol. d. helladiske fastlandskul-
tur i yngre ægæisk tid.

Myke'rinos (gr. af ægypt. *Menkawrē*) (ca.
2600 f. Kr.), ægypt. konge af 4. dyn., byg-
herre til den mindste af de store pyra-
mider ved Giza.

Mykines ['mit:line:s], da. *Myggenæs*, den
vestligste af Færøerne, 10,3 km²; 121
indb. (1945). Mod V fører en bro ud til
Mykineshølmur, der har fyr med radio-
pejlestation, og er Færøernes eneste rupe-
plads for sulen.

myko- (gr. *mykēs* svamp), svampe-

mykobakterier (*myko-* + *bakterier*),
gruppe af ubevægelige, syrefaste, aerobe
bakterier, f. eks. tuberkelbacillen, le-
prabacillen.

myko'l'ner (gr. *mykēs* svamp), antibio-
tica, som dannes af svampe.

mykolo'gi' (*myko-* + *-logi*), læren om
svampe.

mykorrhiza [-'ri:(t)sa] (*myko-* + gr. *rhiza*
rod), planterødder med mere el. mindre
indvoksede svampehyfer. m. er iagttaget
hos de fleste plantefam. og findes hos alle
planter på humusrig jord i skove, moser,
heder. Svampene får ved samliv med rø-
derne org. stof, rodderne får fra svampe-
hyferne vand og uorg. salte, således at
samlivet må betegnes som en symbiose
til gavn for begge. Mange rørhatte og
bladhatte er så afhængige af trærodde,
at de kun danner frugtlegemer i symbiose
med dem.

my'kose (*myko-* + *-ose*), sygdom frem-
kaldt af svampe.

mykso- (gr. *myksa* slim), slim-

Mylady el. *Milady* ['mi'læidi] (eng.), tiltale
til Lady.

'Mylasa, oldtidsby i Karien i SV-Lille-
asien, nu Milas.

Mül'hausen [-z-], ty. navn på Mulhouse.

Mülheim ['my:l'haim], ty. by ved Ruhr;
137 000 indb. (1946). Jern-, tekstil- og
maskinindustri, i omegnen stor kulbrudning.

Mylius-Erichsen [-rik-], *Ludvig* (1872-
1907), da. forfatter og Grønlandsfarer.

Leder af den litterære Grøn. eksp. 1902-
04 og Danmark-eksp. 1906-08. Omkom
på Østgrøn. efter at have fået forb. med
de tidl. af Peary kortlagte egne v. Inde-
pendence Fjord. - Skrev s. m. maleren
Valdemar Neiiendam *Den Jydske Hede
Før og Nu* (1901-03) og digtsamlingen
Isblink (1904).

Mylius Erichsens Land, landområde
m. Independence Fjord og Danmarks
Fjord, NØ-Grøn. Indtil 1200 m. høj-
delvis isdækket. Opdaget 1907 af Dan-
mark-ekspeditionen.

Müller ['mø'l'ør], *Adam* (1811-44), da. ma-
ler; elev af Eckersberg, udpræget roman-
tisk; har udført portrætter, rel. og hist.
arb.: *Luther på Rigsdagen i Worms* (1837-
38. Helligåndskirken, Kbh.).

Müller ['mø'l'ør], *Detlev* (f. 1899), da. plan-
tefysiolog, prof. ved Landbohøjsk. 1935,
ved Kbh.s Univ. 1949. Opdagede det suk-
keritende enzym glukoseoksydase og det
alkoholdannende enzymer, alkoholdehy-
drase, i gær.

Müller, *Friedrich Max* (1823-1900), ty.-
eng. indolog, fører for den komparative
mytologi, udg. af Østens rel. tekster.

'Müller, *Georg Elias* (1850-1934), ty. eks-
perimentalpsykolog. Hovedværk: *Zur
Grundlegung der Psychophysik* (1878) og
*Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit und
des Vorstellungsverlaufes* 1-3 (1911-17).

'Müller, *Hermann* (1876-1931), ty. social-
demokrat. Udenrigsmin. juni 1919, un-
derskrev Versailles-freden; rigskansler
efter Kapp-kuppet marts 1920 til valg-
nederlag juni s. å.; atter 1928-30, faldt
p. gr. af finansvanskeligheder under den
voksende krise.

'Müller, *Johann*, ty. astronom, se Regio-
montanus.

'Müller, *Johannes* (1801-58), ty. fysiolog.
Hans arbejder var grundlæggende for den
mod. fysiologi; *Handbuch der Physiologie
des Menschen* 1-2 (1833-40). Indgående
mikrosk.-anat. studier; påviste som
den første, at svulster var opbyggede af
celler.

Müller, *Jørgen Peter*, I. P. Mullers da.
navn.

'Müller, *Ludwig* (f. 1883), ty. teolog. Opr.
feltpræst, blev medl. af Det National-
socialistiske Parti, førende inden for
Deutsche Christen; rigsbiskop 1934. For-
mentlig død 1945.

Müller ['mø'l'ør], *Max* (1866-1948), da.
operasanger (bas). Debut 1892.

Müller ['mø'l'ør], *Maximilian* (1808-84), da.
general. Kommanderede 7. brigade (I. og
II. regiment) under tilbagetoget fra Dan-
nevirke febr. 1864, standsede ved mod-
angreb østrigerne ved Sankelmark og
Øversø 6. 2.

Müller ['mø'l'ør], *Otto Frederik* (1730-84),
da. naturforsker. Begyndte som huslærer
på Frederiksdal studier over dyr og plan-
ter. Har navnlig beskæftiget sig m. små-
krebs, vandmidler, infusionsdyr o. l. min-
dre organismer, om hvilke han skrev de
første grundlægg. systematiske oversigter.
Udg. første systematiske håndbog over
Danm.s og No.s dyreverden. Har også
skrevet adsk. bot. arbejder. M må anses
for en af de betydeligste da. naturforskere.
(Portræt).

'Müller, *Paul* (f. 1899), schw. kemiker. An-
sat i det schw. firma I. R. Geigy A/G.,
hvor han har arb. med farve- og garve-
stoffer samt insekticider. Nobelpris 1948
for opdagelse af DDT, som spiller en stor
rolle ved bekæmpelse af skadedyr, deribl.
epidemioverførende insekter.

Müller ['mø'l'ør], *Peter Erasmus* (1776-
1834), da. filolog og teolog. Sjællands bi-
skop 1830, især kendt for sit forgæves
forsøg på mængling i den grundtvigske
kirkestrid og for sine værdifulde bidrag
til studiet af isl. oldlitt: *Sagabibliotek*
(1817-20).

Müller ['mø'l'ør], *Peter Erasmus* (1840-
1926), da. formand og naturforsker. M-s
studier over skovjord (1879 og 1884) blev
af grundlæggende bet. og gjorde hans
navn verdenskendt; senere arbejder ved-
rørende navnlig hedejorden.

Müller ['mø'l'ør], *Sigurd* (1844-1918), da.
kunst- og litteraturhistoriker; udg. bl. a.
litt. hist. håndbøger og *Thorvaldsen* (1893).
Nordens Billedkunst (1905).

Müller ['mø'l'ør], *Sophus* (1846-1934), da.
arkæolog. Direktør f. Nationalmus. 1892-
1921. Grundlæggende studier over Danm.s
forhistorie: *Vor Oldtid* (1897), *Ordning af
Danm.s Oldsager* (1888-95), *De Jy. En-
kelgrave* (1898), *Ve, By og Bygd* (1904),
Oldtidens Kunst 1-3 (1918-34).

Müller ['mø'l'ør], *Theodor Alfred* (f. 1865),
da. kulturhistoriker og skolemand. *Den
Unge Ludvig Holberg* (1943) giver et del-
vis nyt Holberg-billede; også *Holberg-
portrætter* (1918) viser selvstændighed og

kritisk evne. Banebrydende rel. hist. afh. i »Folkens Historie« (1908-12) o. a. værker. Regnes sædvl. for sin tids betydeligste hist.- og da.-lærer. Æresdoktor ved Kbh.s Univ. 1945. (Portræt sp. 3131).

Müller, Wilhelm (1794-1827), ty. forfatter. M-s lyrik, ofte dram. digtkredse, deriblandt *Müller-lieder* (1816) berømt ved Schuberts musik (1824).

Müller-Lyer [-'li:ør], Franz (1857-1916), ty. sociolog og kulturfilos. Fremsatte i mange skr. en positivistisk-idealistisk kulturfilosofi.

Müllerske gange (efter d. ty. fysiolog Johannes Müller), to strengformede strukturer i fosterrets mellemste kimblad (mesoderm). Hos det kvindelige foster udvikles de til de æggedelere og livmoderen, medens de hos det mandlige foster for størstedelen tilbagegaaes.

mylo'nit (gr. *mylê* kværn, *brecia*, dannet ved knusning ved tektoniske bevægelser (ved spring og overskydninger).

Mylord [mi'lå:rd] (eng.), tiltale til Lord. **μ (my) metal**, nikkelbaseret legning. 17-20% jern, ca. 5% kobber og mindre indh. af mangan el. krom, med høj magnetisk permeabilitet og lavt hystereseab. **μ (my my)**, tidl. benyttet ukorrekt betegn. for *μ*.

München [ˈmʏnçn̩], ty. by, hovedstad i Bayern; 761 000 indb. (1947); beliggende på Den Schwabisk-Bayerske Højstøtte på begge sider af Isar. Vigtigt trafikknudepunkt på vejen over Isar gnm. Brenner-passet til Ital. Smuk by med talrige pragtbygninger, bl. a. den got. Frauenkirke (1468-88) med 2 høje tårne, store museer og kunstsamlinger af internat. betydning. Univ. Vigtig industriby (maskiner, biler, optiske og vidensk. instrumenter, el. (Hofbräu, Löwenbräu m. v.) og stor grafisk industri). - M enes grundlagt i 12. årh. af Henrik Løve; fra 1504 hovedstad i Bayern. I første halvdel af 19. årh. centrum for ty. kunst, talr. bygn. i antik stil. 1918 blev M hovedsæde for Den Bayeriske Republik. 7. 4.-2. 5. 1919 var M sæde for bayersk kommunistisk reg. 8.-9. 11. 1923 forsøgte Hitler mislykket nazistisk kup. Under nazistiret sæde for partiorganisationerne (Det Brune Hus). 30. 9. 1938 afsluttedes her M-overenskomsten. 20. 7. 1944 forsøgt attentat på Hitler i M. Under 2. Verdenskrig udsat f. en række allierede luftangreb (sær. ødelægg. 25. 4. 1944); ca. 40% ødelagt.

München digterkredsen, digtere (Geibel, Heyse m. fl.) i Maximilian 2.s München. Akad. formkunstnere og skønhedsdyrkere, betydelige som oversættere, ellers mest svag epiondigting.

München Gladbach [ˈmʏnçn̩ ˈglɔ:bɑt], ty. by i Nordrhein-Westfalen, V f. Rhinen; 110 000 indb. (1946). Tekstilindustri. Ca. 50% ødelagt i 2. Verdenskrig.

München-overenskomsten, aftale 30. 9. 1938 ml. Tyskl., Ital., Engl. og Frankr. om overdragelse af sudeterly. områder fra Cechoslov. til Tyskl. Efter indlemmelse af Østr. marts 1938 havde sudeterly. tyskerne m. Hitlers støtte rejst krav, der i praksis umuliggjorde et samlet Cechoslovak. Under voldsom agitation i ty. presse søgte Engl. at mægle ved at sende Runciman til Cechoslov.; da Hitler 12. 9. forlangte selvbestemmelsesret for sudeterly. tyskerne, fløj premiermin. Neville Chamberlain til Tyskl. og forhandlede m. Hitler i Berchtesgaden (15. 9.) og Godesberg (22.-23. 9.); Hitler benyttede den eng.-fr. vigen til at forlange nærmere bestemte sudeterly. områder overdraget 1. 10. Sovj. tilsagde Cechoslov. støtte. Under 2. verdenskrig mobiliseret og alm. krigsfrugt fik Mussolini 27.-28. 9. Hitler til at udsende opfordring til møde i München ml. Hitler, Mussolini, Chamberlain og Daladier. Cechoslov. gik nu ind på folkeafstemm., men fik ikke adgang til forhandlingerne, der endte med overenskomsten natten ml. 29.-30. 9. Sudeterlandet skulle rømmes af 2. verdenskrig og besættelse af ty. tropper efter 1. 10. Hitler var gået ind på at lade sagen afgøre af de 4 magter i fællesskab, ikke ved ensidigt diktat fra Tyskl., men havde i øvr. fået sine krav opfyldt. Der reste-

J. P. Mynster.

Gunnar Myrdal.

rende Cechoslov. måtte blive ty. vasal, således som grænserne blev trukket. Cechoslov. højede sig, og det veg desuden for ung. og po. krav om afståelser; 5. 10. gik præsident Beneš af. De fredsvenlige vestmagtpolitikere - Chamberlain, Halifax; i Frankr. særlig udenrigsmin. Bonnet - havde bevaret freden (Chamberlain v. hjemkomst til Engl.: »fred i vor tid») og åbnet vejen for ty. ekspansion østover; Sovj. var isoleret og yderligere mistroisk mod Vestmagterne. Hitler sønderdelte marts 1939 resterne af Cechoslov., der skulle have været garanteret af de 4 magter i fællesskab.

Münchhausen [ˈmʏnçhauzn̩], *Börries, Freiherr* von (1874-1945), ty. forfatter. Balladedigter, der som adelsmand under ridderlige motiver, *Die Balladen und ritterlichen Lieder* (1908).

Münchhausen, Karl Friedrich Hieronymus, Freiherr von (1720-97), ty. officer. Jagthistorier, M gav til bedste, indgik i saml. *Vademecum für lustige Leute* (1781-83). Efterhånden samledes om M en lang række folkelige jagt- og løgnehist. Den egl. folkebog skyldes G. A. Bürger (1786).

mynde ['møna] (oldn. *mjör* smal + *hundr* hund), race af højbenede, hurtige hunde, anv. til vaddeløb og jagt. Hertil engelsk *m* (greyhound), russisk *m*, m. fl. **myndighed, jur.**, evnen til at forpligte sig ved aftaler og til at råde over sin formue. Almindelig *m* indtræder ved 21-årsalderen, men kan ophæves ved et af retten afsagt umyndiggørelsesdekret. Den personlige *m* (evne til at råde over sin person) indtræder ved 18-årsalderen, for kvinder under denne alder ved indgåelse af ægteskab. Personlig myndige kan på egen hånd indgå aftaler om tjeneste og andet personl. arbejde; i visse tilf. indtræder adgangen hertil allerede med det fyldte 15. år.

myndighedsmisbrug, en tjenstemands e. l. persons anv. af sin myndighed til formål uden for hans område.

myndling, ældre udtryk for en person, der står under værgemål, i forhold til værger (formynderen).

myrheer (holl.), forældet stavemåde for *mijnheer*.

'myn'ster (ty. *Münster*) af lat. *monasterium* kloster, domkirke (især i Tyskl.).

'Münster, ty. by i Nordrhein-Westfalen; 141 000 indb. (1939). Vigtigt trafikknudepunkt, flodhavn, stor handel og alsidig industri. Univ. Bispedømme fra 802, efterh. m. omfattende landområder; stærk uro i Reformationstiden, genobestyrte 1533-36 (Johan af Leiden). I M sluttede Frankr. 1648 fred m. ty. lande efter 30-årskrigen og Holl. fred m. Span. Ved luftangreb (især 23. 3. 1945) ødelægtes 65% af M.

Mynster ['møn'-], Christian Ludvig Nicolai (1820-83), da. udgiver og forfatter. Søn af biskop M. Udg. af en række brevsaml. fra faderens og Oehlenschlägers kreds. Desuden *Fra Den Ældre Tid* (1882).

Mynster ['møn'-], Jakob Peter (1775-1854), da. gejstl. Pietistisk opdraget; under indfl. af Revolutionen og romantikken, Kant og Steffens; rel. gennembrud 1803. Præst i Spjellerup i Faxe herred 1801, ved Vor Frue i Kbh. 1811, Sjællands biskop 1834. Reviderede bibelovers. 1819; mest læst var hans *Betrægtninger* (1833) og hans talr. prædikener. M vendte strømmen bl. Kbh.s dannede tilbage til kirken. Hans fjendtlige forhold til Grundtvig og de gudelige forsamlinger samt hans faste kirkestyre i ene-

vældens ånd gjorde ham i folks øjne til en reaktionær. I virkeligheden holdt han på statskirken, fordi den garanterede den enkeltes rel. frihed. (Portræt).

'Münster, Sebastian (1489-1552), ty. kosmograf, forf. til den omfattende verdensbeskrivelse *Cosmographia* (1543).

Münsterberg [-bærk], Hugo (1863-1916), ty.-amer. psykolog og filosof. Skrev bl. a. *Philosophie der Werte* (1908) og *Grundzüge der Psychotechnik* (1914). Udfordrede en apriorisk værdilære og var foregangsmand i psykoteknik.

mynte ('*Mentha*), slægt af læbeblomstfam., stærkt aromatiske urter med takkede blade; de små blomster i tætte kranser ved bladene el. samlet i spidsen af stængelen. Kronen rød, lilla el. hvid. 15 arter; et par vildtvoksende i Danm. Andre er dyrket, f. eks. peberm. og krusem.

Münter ['møn'tør], Balthasar (1735-93), ty. præst i Kbh., hvis hjem var et førende kulturcentrum i slutn. af 18. årh. Mest berømt for sit arbejde med og sin bog om Struenseses omvendelse.

Münter ['møn'tør], Friedrich (1761-1830), da. gejstl. og videnskabsmand med store fortjenester af arkæol., hist. og kirkehist., især dogmehist. Sjællands biskop 1808; skabte et højkirke ordinationsritual. Typisk for tiden til ca. 1817, siden uden for udviklingen p. gr. af hans uforstående forhold til Grundtvig og andre af tidens kirke. bevægelser. Sen af B. M.

'Müntzing [-ts-], Arne (f. 1903), sv. botaniker og arvelighedsforsker. 1938 prof. i genetik ved Lunds univ. samt forstander ved Sv.s Utdansforening (Svalöv). Talr. afh. om steriliseringsforhold hos planter, kromosomfordobling og artsdannelse.

'Münzer [-ts-], Thomas (1490-1525), ty. revolutionær reformator; kristelig kommunist, påberåbte sig »det indre lys« som sikrere end skriften. Brød med Luther og blev en hovedfigur i bondeoprøret (Thüringen); henrettet efter dettes nederlag.

myo- (gr. *myô* muskel), muskel-

myocar'ditis (*myo-* + *kard-* + *-itis*), betændelse i hjertemuskel.

myodogene'ratio ['cordis] (gr.-lat.), degenerativ beskadigelse af hjertemusklaturen.

myogel'ose (*myo-* + lat. *gelare* få til at fryse), d. s. s. myose.

myog'en (*myo-* + *-gen*), 1) et proteinstof fra musklerne; 2) hidrørende fra musklerne.

myoglo'b'in (*myo-* + *globin*, et æggehvidestof); rødt farvestof, beslægtet med hæmoglobin. Forekommer i muskler, hvor det fungerer under ilttransporten.

myo'graf (*myo-* + *-graf*), apparat til optegnelse af musklers kontraktioner.

myo'kardium (*myo-* + gr. *kardia* hjerte), hjertekødet, d. v. s. hjertets muskulatur.

myoklo'n'i (*myo-* + gr. *klonêin* sætte i heftig bevægelse), hurtig, uvilkårlig sammentrækning i en begrænset muskelgruppe.

myolo'gi (*myo-* + *-logi*), læren om muskler.

myo'o'm (*myo-* + *-om*), godartet svulst, der består af muskelceller, hyppigt tilbladet bindevæv i rigelig mængde, fibrom. Rhabdomy er en svulst af tværstribet muskelvæv.

myo'm'er (*myo-* + *-mer*), muskelskiver hos primitive hvirveldyr, f. eks. fisk (ses tydeligt i kogt torsk), bestående af korte, kontraktile fibre.

myo'metrium (*myo-* + gr. *mêtra* livmoder), livmoderens muskulatur.

myopa'ti (*myo-* + *-pati*) el. *progressiv muskeldystrofi*, en gruppe arvelige sygdomme, der viser sig ved svind og lamelse af musklerne. *m*, der måske bør opfattes som en for tidlig alderdom af muskelsystemet, begynder som regel i barndommen el. de unge år, skrider langsomt frem og standser undertiden, når muskelsvindet har nået en vis grad.

myo'pi (gr.), nærsynethed.

myosar'ko'm (*myo-* + *sarkom*), ondartet svulst, udgået fra glat muskelvæv.

my'ose (*myo-* + *-ose*), *myalgi* el. *muskligt*, muskellidelse som viser sig ved smerter, ømhed og foreget konsistens i musklerne af ukendt natur. *m* er en uhyre

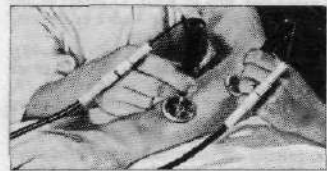
almindelig lidelse. Det synes, at overanstrengelse og kulde spiller en stor rolle for dens opståen. Særlig hyppig er **m** i nakke-, lænde- og sædemusklerne. Behandlingen m. massage og varme.

myo'sin (gr. *mýo* muskel), et proteinstof fra muskler. Antages at være den kontraktile substans i muskelfibrillerne. I nyeste tid antages, at **m** har visse enzymatiske virkninger ved de kem. processer i musklen.

myo'sis, fejltagtig stavemåde for mioosis.

myo'sotis, *bot.*, lat. navn for forglemmigej.

myo'tensor (*myo-* + lat. *tendere* spænde), moderne da. apparat, der ved elektr. ir-

Myotensor. Opvning af underarmsmuskler.

ritation frembringer sammentrækninger i muskler. Anv. ved visse muskel- og nervelammelser for at opøve el. vedligeholde muskulaturen.

myoto'nia con'genita (gr.-lat.), d. s. s. Thomsens sygdom.

myr, no. og sv. betegn. for mose (jfr. da. myremalm).

Myra, by, i den senere oldtid hovedstad, i Lykien i SV-Lilleasien.

Myrar ['mi:rar], moserige egn i V-Island. **Myrda'hl**, *Thorikil Christian* (1894-1945), da. dommer, 1932 dommer i Kbh.s byret, 1941 i Østre Landsret, 1945 præs. f. Kbh.s byret. Myrødet natten til 21. 4. 1945 (clearingmord).

Myrdal ['my:rda:l], *Gunnar* (f. 1898), sv. nationaløkonom og soc.dem. politiker. 1945-47 handelsmin., derefter generalsekr. f. FN's økon. kommission f. Eur. Hører som nationaløkonom til Stockholm-skolen og er særlig kendt for befolkningspolit. og pengepolit. studier, delvis i samarbej. med sin hustru *Alva M.* (f. 1902). (Portræt sp. 3134).

Myrdalsjökull ['mirdalsjö:gød], firnplateau i S-Island; 1000 km²; 1450 m h. Under isen skjuler sig vulkanen Katla. S f. **M** den store ødemark Myrdalsandur.

myrebille ('*Clerus formicarius*), myrelign. præstebille, ernærer sig af barkbiller.

myrebjørn, d. s. s. stor myresluger.

myrefugle (*Formicariidae*), fam. af ml- og sydamer. spurvfugle, beslægtede m. træløbere. Insektædere, lever på jorden.

myrehøvse, d. s. s. bimyres.

myrekryben, fornemmelse af kriblen i huden.

myreløver (*Myrmel'ontidae*), fam. af guldsmedelign. netvinger. Larverne i en træagtig grube i sandet, lever af smådyr, der falder ned i gruben.

myremalm (sv. *myr* mose), uren brunjernsten, udskilt i sumpe. Anv. som gasrensemasse, tidl. anv. som jernmalm i Danmark.

myrepindsvin (*E'chid'na*, kloakdyr, ryggen beklædt med pigge, munden tandløs, på spidsen af den næbagtige snude. Lang

klæbrig tunge, insektæder, Austr. og Ny Guinea.

myreplanter el. *myrmekofile planter*, en

del, især i troperne voksende, planter, der v. hj. af honninggemmer uden for blomsten og næringsrige organer hidlokker myrer. Eks.: trompettræet i S-Amer.; denne og andre har hule grene, hvori der altid bor myrer, der måske gør nytte ved at overfalde de for træet skadelige insekter.

myrepungdyr (*Myrmecobius fasciatus*), syd- og vestaustr. pungdyr. Egerntor, spidst hoved, mange små, ensartede tænder; lang, klæbrig tunge. Lever af myrer o. a. insekter.

myrer (*Formicariae*), gruppe af årevingede. Et skæl-el. knudeagtigt fremspring på det til en tynd stilk omdannede 2. bagkropsled. Knæbøjede følehorn, vinger mangler oftest. Giftkirtel, der udskiller myresyre. Larverne maddiker, pupperne i kokoner (myræg). **m** danner ofte store

Drone, arbejder, larve, kokon, puppe.

samfund af gølge hanner (arbejdere) samt opr. vingede hanner, der dør efter parringen, og hanner, der afkaster vingerne efter parringen. Undertiden yderligere arbejdsdeling ml. arbejderne. Bygger store reder el. tuer omfattende tusinder af individer, på jorden, i træ, under sten osv., en enkelt art i huse. Lever af plantedele, bladlusenes udskillelser o. l. Hertil kæmpem., faraom., havem., romm., honningm., bladskærem., amazonm. m. fl.

myreslugere (*Myrmeco'phagidae*), fam. af sydamer. gumlere, tandløse, lang, uskydelig, ormeformet tunge, midterkløen på forpoterne meget kraftig. Går på føddernes yderland. Insektædere. Hertil den store **m** (*Myrmecophaga jubata*), næsten 2 m; stor busket hale, lever på jorden; den lille **m** (*Cyclus didactylus*), egerntor, kun 2 fingre på forfodderne, snohale, lever i træer; endv. den firfingrede, klatrende tamandua.

myresyre, *HCOOH*, simplest mulige karbonsyre, farveløs vædske med stikkende lugt; vf. 1,25, smp. 8,3°, kp. 100,5°. **m** er stærkere end de øvrige fede syrer. Virker reducerende. **m** forekommer i naturen i forsk. dyr og planter (brændeløder, myrer, sved og urin). Fremst. syntetisk over natriumsaltet (formiatet) af kulilte og fast natriumhydroksyd v. høj tryk og høj temp. Har mange vigtige tekn. anvendelser.

myrevenner, *zoöl.*, d. s. s. myrmekofiler.

myræg, i dagl. tale de i hvide kokoner indspundne myrepupper. Anv. til fodring af fugle o. l.

myria- (gr: 10 000) (fork: *mr*), i metersystemet 10 000 × enheden; også: overmåde mange.

myri'ade (gr. *myriás* ti tusinde), utallig mængde; titusinder.

Myri'caria, slægt af tamariskfam., buske af risagtigt udseende med små, flade, tætstående blade. Hvide el. rosa blomster. En art dyrkes i Danmark.

myri'cy'lalkohol [-s] (gr. *myron* myrtesaft) el. melissylalkohol *C₂₀H₄₀OH* el. *C₂₁H₄₂OH*, findes som estere af fede syrer i forsk. vokarter, f. eks. findes palmitatet i karnauba- og bivoks.

myring(o) (-nylat., af gr. *méningks* hjerne-hinde), trommehinde.

myri'sti'nsyre, *C₁₃H₂₇COOH*, findes i de fl. vegetabiliske og animalske fedtstoffer, især i kokos- og palmekerneolie og spec. i muskatnøddeolie (70-80%).

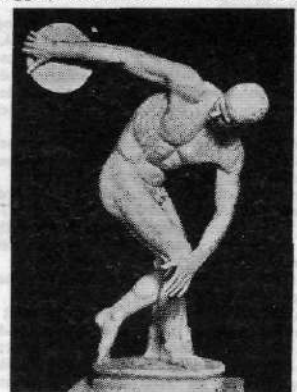
Müritz, ty. sø i Mecklenburg; 115 km², 33 m dyb.

myrmeke- (gr. *myrmeks* myre), **myrmeke'f'ler** (*myrmeke-* + *fil*), dyr, navnlig forsk. insekter, mider og bænkbedere, som lever i myretuer og delvis ernærer sig af myrernes føde el. for enkelte vedk. snylter på disse. I visse tilf. udsvæder **m** sekreter, der udnyttes af myrerne.

myrmi'do'ner, oldgr. folkestamme i Thessalien; hos Homer omtales Achilles som deres fører.

myro'la'n ('*Prunus cerasifera*) (gr. *myron* salve + *bálanos* agern), hækplante, frugttræ el. -busk, som alm. regnes til blomsterne. Frugten er relativt lille, rundagtig, gul el. rød. **m** bruges også som navn på de spiselige frugter af et par træer af vortemælkfam. fra trop. Asien.

Myron fra *Eleutherai* [-l'ou-], gr. billedhugger, virksom ca. 470-440 f. Kr. Fø-

Myron: Diskoskasteren.

rende mester af den attiske skole. Tre af hans værker kendes gnm. rom. kopier: *Diskoskasteren*, en gruppe af *Athene* og *Marsyas*, og en stående atlet.

Myr'oxylon (gr. *myron* salve + *ksylon* ved), slægt af ærteblomstfam. S-Amer. Træer; af veddet af een art fås perubalsam, af veddet af den anden art udvindes tolbalsam.

myrrha [-ra], en gummiarps, der fås af små træer (Commiphora-arter), som indeholder en hvid saft, der stivner i luften. Anv. i kat. lande som røgelse.

Myrsiphyllum [-'fyl-] (gr.-lat.), slægt af konvalfam. Urter med bladagtige stængelstykker og uanselige blomster, fra Kaplandet. **M** asparagoides er koldhusplante.

myrte (*Myrtus*), slægt af **m**-fam. Buske el. små træer med røde el. hvide blomster. 60 arter, især i tropener. En art fra Middelhavslandene dyrkes i Danmark som stueplante.

Myrte.

myrtekrans symboliserer brudens jomfruelighed; en moderne variation af den gl. brudekrans.

myrteolie anv. som desinficerende og desodoriserende middel.

myseost, ost fremstillet ved indampning af valle. **m**, hvis hovedbestanddel er mælkesukker, menes opr. at stamme fra No., men fremstilles også i andre lande.

my'sider (*Mysi'dacea*), orden af storkrebs. Rejelig, dog uden knæ på halen, 1. par kropfædder købefædder, de øvrige togrønedede svømmeben, halefodderne ofte re-

ducerede, bortset fra sidste par, i hvilket et veludviklet ligevægtsorgan findes. Æggene i en rugepose, i hvilken ungerne gennemløber udviklingen. Stimevis i havet, nogle arter ved da. kyster, en enkelt i Furesøen som relikv fra en køligere periode.

My'sien, oldtidslandskab i V-Lilleasien. **myso-** (gr. *mýsas* væmmelse), snavs-.

mysofo'bi (*myso-* + *-fobi*), frygt for snavs, form for tvangstankesygdom.

Mysores (eng. [maí'sá:]), ind. *Malsūr*, 1)

fyrstestat, tilsluttet Hindus'æn, i S-Forindien; 75 925 km²; 7.329 000 indb. (1941); hovedstad: Bangalore. Guldminer ved Kolár Gold Fields. 2) residensstad i 1), VSV f. Madras; 151 000 indb. (1941); handel og tekstilindustri. Univ.

mysta'go (gr.), den præst, som i oldtidens Grækenl. indførte folk i mysterierne.

my'ste'rier (gr. *mysterion* hemmelig lære), 1) en best. type af rel., udviklet af de gl. antikke bonde-kulte, der under hellenismen blev alm. især bl. de brede lag. M-kultene ydede en voldsom sjælsoplevelse, en vækkelse, der fulgtes af en frelse og sikker forvisning om, at man havde fået part i et guddommeligt liv, som døden ikke kunne tage. Deltagerne blev indvi-ede ved et indgangssakrament, alm. en dåb. Alm. var også en hellig nadver, en rituel fællesspisning. Hovedritualet var et symbolsk udført genfødsels- el. opstandelsesdrama, der gik ud på, at en guddom døde el. hjemfaldt til dødsriget, men herfra genopstod til nyt evigt liv. Ved at inkorporere sig i guden, dø med ham og genopstå med ham vandtes frelsen. De vigtigste m-guddomme var Demeter i Eleusis, Attis, Kybele og Mithra fra Lilleasien og Isis fra Ægypten. Kristendommen havde opr. samme drama og ritualer. 2) uforståelige dogmer i kristendommen. 3) uforklarlige fakta, uløselige problemer. 4) d. s. s. mysterie-skuespil.

mysterie-skuespil el. *mysterier* (blanding af gr. *mysterion* hemmelighed og lat. *ministerium* gudstjeneste), middelalderlige kirk. skuespil, bestående i dramatiserede bibelske fortællinger; begyndt som et lat. liturgisk drama (blomstringstid i 12. årh.), senere flyttet uden for kirken, frigjort fra den ordrette bibeltekst og udført på folkesprogene. Ophører ca. 1600.

my'ster'ium, ental af *mysterier*; *mysteri'o's*, ubegribelig.

mysti'cisme [-s-] (gr.), tro på el. lære om muligheden af en (ekstatisk) forening af mennesket med guddommen.

mystificere [-ise-] (lat.), vildlede, holde for nar.

myst'ik (gr. *mystikós* hemmelighedsfuld), en spec. retning inden for det rel. liv, omfattende fl. former, der alle har det fælles træk at man oplever sig selv og verden som en helhed udover tid og rum. Ved at hæve sig over den stykkevis og begrænsede erfaring fornesmes det egl. liv som en oplevelse af intens fylde. I de antikke kulturer foreligger m som et element i den kultiske festfølelse. Den er her en kollektiv oplevelse, som styrker og bærer hverdagens liv. I de individualistiske kulturer er m en enkeltmandsoplevelse skilt ud fra kultens kollektive festfølelse, den bliver en ren oversanselig livsværdi uden for hverdagen, et sikkert mål hinsides, hvortil man flygter for at udfri af verden, frelses-m. Langt det meste af den hist. kendte m er af denne type, kendt fra Indien, Grækenl., muhamedanismen og kristendommen, hvor den oplevede en kraftig opblomstring i middelalderen i det 13.-14. årh.

'mystisk, vedrørende mystik; hemmelighedsfuld; mistænkelig, uforståelig.

My'sunde, landsby ved snævring af Slien, hvor da. tropper 12. 9. 1850 afviste slesvigholst., 2. 2. 1864 preuss. angreb.

myte (gr. *mythos* fortælling), identisk med legende, det verbale udtryk for rel., svarende til ritushandlingen som rel.s praktiske side. m har sin opr. plads og bet. inden for de primitiv-antikke kulturers rel. og gengiver kultens indhold, de tanker, som kultdeltagerne underforstår ved kultens handlinger, samtidig med, at den genfortæller selve kultens gang. Kultens indhold er folkets hist., der dramatisk går ind i kultens ide: Kampen mod dæmonerne, det onde i dets fulde kraft og dernæst sejr over dette, bliver identisk med folkets kampe med fortids og nutids fjender. Fremstillingen skifter stadig ml. det sakrale og det hist. m-s personer er guder og heros'er, udtryk for menneskene, handlende under den kultiske ide. m fortælles under kultfesten, hvert led af

denne har sin m, der gengiver dets oplevelsesindhold. Oftest er m-s motiv, at guderne el. menneskene var i nød, og dæmonerne sejrede, men så skete der noget, hvorved skaden genoprettedes. - Efter den antikke epoke løses m fra den kultiske sammenhæng og bliver til folkelige eventyr og episk sagdigtning. Den m-skabende evne lever dog længe videre og finder også inden for de individualistiske rel. udtryk i m, som imidlertid i deres art er eventyr med rel. bet., legenderne om hellige mænd og rel. forkydere.

Mytili'né [miti'lini], 1) folkeligt gr. navn for øen Lesbos; 2) Lesbos' hovedstad; omkr. 27 000 indb.

myto- (gr. *mythos* ord, sagn), sagn-, myte-, **myto'logi'** (*myto-* + *-logi'*), saml. af myter med forsøg på en kronologisk og systematisk orden, følger efter den primitiv-antikke epoke, når myterne løses ud af den opr. kultiske sammenhæng.

mytoma'ni' (*myto-* + *-mani'*), tilbøjelighed til at fortælle opdigtede og fantastiske historier, form for psykopati.

myte'ri' (vist af oldfr. *mute* oprør) foreligger, når soldater, matroser, fanger osv. i forening nægter lydighed el. bruger magt mod foresatte el. træffer aftale herom. - Straffen for mil. m er efter militær straffelovs § 51 fængsel fra 4 måneder til 6 år, for mytteri til søs if. sømandslovens § 82 bøde, el. fængsel (strafarb.) i indtil 6 år. I kristid kan straffen stige til fængsel på livstid el. livsstraf.

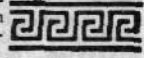
Mývatn ['mi:vahtn], sø i N-Island, N f. Odáðhraun, 277 m. o. h.; 27 km²; 7 m dyb; kendt for sin naturskønhed.

myxo'm (*mykso-* + *-om*), en som regel godartet svulst af blodt, slimholdigt væv, ofte blandet med fedtvæv (myxolipom), fibros væv (myxofibrom) el. brus (myxokondrom).

myxospo'ri'dier (*mykso-* + nylat. *sporidium* et lille fra) (*Myxospo'ridia*), cencelledede, flerkerne dyr af sporozoernes klasse. Snylter hos fisk, hvor de undertiden fremkalder alvorlige sygdomme.

myxo'de'm (*mykso-* + *odem*), sygdom, som skyldes mangelfuld virksomhed af skjoldbruskkirtelen. Den kan optræde i den tidligste barndom, og viser sig da mest ved åndssvaghed, dværgvækst, forsinket forbening, mangelfuld udvikling af kønsorganerne, og fortykkelse af underhuden. Hos voksne er hovedsymptomerne træthed, sløvhed, kuldefølelse, hårfald, tørdhed af huden, fedme og fortykkelse af underhuden, som får en geléagtig konsistens. Ved m er stofskiftet og forbrændingen nedsat, pulsen langsom. Kan ofte helbredes ved indgift af skjoldbruskkirtel-præparater.

mæ'an'der, 1) *geogr.*, slangebugtning af en flod opkaldt efter den lilleasiatiske flod Maiandros (nu Menderes); 2) *kunst*, m-ornament, et fortløbende bånd, dannende en række knækkede spiraler.

mæcen [-se'n] (efter *Mæcenus*), beskytter af kunst, videnskab og litteratur.

Mæ'cenus (d. 8 f. Kr.), rom. politiker, Augustus' ven, udmærkede sig som diplomat i forhandl. m. Antonius, støttede rundhåndet Vergil og Horats (heraf udtrykket *mæcen*).

'mæ'fæk (holl., egl. lille måge), duerace; lille kugleformet hoved, store øjne, fjerkrave på siderne af struben.

mægler, upartisk mellemmand v. indgåelse af retshandeler. Betegn. m er i Danmark

forbeholdt personer, der har opnået autorisation som vare-, skibs- el. vekselmægler el. der består prøven f. statseksaminerede ejendomsrådgivere og løst næringsbrev som sådan. Skibsm afslutter befragtningsaftaler, besøger ind- og udklæring af skibe etc. Varem afslutter handelere om varepartier, navnlig i konjunkturbrancherne. Vekselm, som kun kan findes uden for Kbh., forekommer næppe mere. Ejendoms medvirker v. handler om fast ejendom m. v., men kan ikke som andre m underskrive kontrakt på parternes vegne.

mægler el. *mæglerstøje* (*bygningstekn.*), en lodret, plan el. krum planke, som på trætrappers reposer optager forvanger og gelænder.

mægling, 1) *privatret*; I alle sager om separation el. skilsmisse, hvad enten det drejer sig om meddelelse af bevilling el. om retssager, skal der foresøges m om fortsættelse af det ægteskabel. samliv. M foretages enten af præsten el. af overværigheden (evt. underoverværigheden); 2) m i *arbejdskonflikter* tilsigter at afværge arbejdskampe. M foretages i Danmark i interessekonflikter af større samfundsmæssig bet. af en statslig forligsinstitution. Parterne er pligtige at deltage i de mæglingforhandlinger, denne indkalder til, men kan ved afstemm. vedtage el. forkaste evt. fremsatte mæglingforslag.

mæg'tighed, *geol.*, lag el. lagseries tykkelse.

Mähren ['mæ:røn], ty. navn på landsdelen Morava i Tjcechoslov. *Historie*. M mens i oldtiden beboet af germanske stammer, erobredes efter 500 e. Kr. af vestslaviske folk; midtpunkt i »stormähriske rige i 9. årh., hvorefter ung. tog de slovakiske dele, mens M efter 1034 knyttedes til Böhmen. Fra 1349 markgrevskab. Kom under Habsburg 1526; gik 1918 op Tjcechoslovakiet, 1939-45 del af Protektoratet Böhmen og Mähren.

Mährisch-Ostrau ['mæ:ri:f-östrau], ty. navn på byen Ostrava, Tjcechoslov.

mähriske brødre, d. s. s. böhmiske brødre.

Mähriske Port ['mæ:riskø], tjcech. *Moravská Brána*, (310 m o. h.), lavt bjergpas ml. Beskidterne og Sudeterne, forbinder Oders dal med Moravas dal. Gnm. M løber landevejen fra Wien til Polen.

Mälaren ['mæ:lårøn], Sv.s tredjestørste sø, ml. Uppland, Västmanland, Närke og Södermanland; 0,3-0,6 m o. h., 117 km l., 0,5-50 km br.; 1140 km²; 65 m dyb. Tiløb: Arbogaån, Eskilstunaån, Kolbäckån, Svartån, Sagån, Örsundaån og Fyrisån; Aflob: Norrström (v. Sthlm.). M hører til Sv.s skønneste egne.

mælk, vædske, der afsondres af særl. kirtler hos pattedyrenes hunner og tjener de spæde unger som næring. m-sekretionen reguleres af hormoner og kommer først i gang umiddelbart efter fødselen. m-s sammensætning kan variere lidt fra dyreat til dyreat, ligesom individuelle forskelligheder kan gøre sig gældende. (Se tabel forinden: m-s sammensætning.)

Endv. indeholder m vitaminer, enzymer o. a. stoffer i mindre mængder. Kømmælk har svag sur reaktion, dens vf. er 1,032 ved 15° C. Varmefylden er ca. 0,94, og frp. ligger ved -0,55° C. m er et værdifuldt og vigtigt næringsmiddel, ved smør- og osteprod. spiller dens fedt- og æggehvideindh. hovedrollen. *Verdensproduktionen* af m var i 1938 ca. 2 milliarder hl,

Mælkens sammensætning.

	Vand	Tørstof	Fedt	Æggehvide	Mælkesukker	Aske
	%	%	%	%	%	%
Kvindemælk.	88,3	11,7	3,4	1,6	6,4	0,2
Kømmælk . . .	87,7	12,3	3,5	3,2	4,8	0,7
Fåremælk . . .	80,8	19,2	6,8	6,5	4,9	0,8
Gedemælk . . .	87,3	12,7	3,9	2,7	3,1	0,7
Rensdyrmælk	63,3	36,7	22,4	10,3	2,5	1,4
Bøffelmælk . .	82,3	17,7	7,7	7,8	4,5	0,8
Hoppemælk . .	90,7	9,3	1,1	2,0	5,7	0,3

omfattende m fra køer, bøffer, får og ge-der. De vigtigste producenter er

	1947 (mill. hl)	1938 (mill. hl)
USA	525	478
Sovj.	?	280
Indien	?	241(1935)
Tyskl.	ca. 130(1946)	263
Frankr.	ca. 110(1946)	137
Canada	76	71
Engl.	66	57
Australien. .	49	54
Danmark ...	40	53

mælk, sæden hos fiskene.

mælk, kondenseret og mælkpulver. Sukret og usukret kondenseret mælk fremstilles ved vakuuminddampning ved lav temp.; først nævnte køles derpå i spec. køleapp., mens sidstnævnte passerer en homogeniseringsmaskine, for at fedtkuglerne ikke skal stige op (på samme måde fremst. daseføde). Mælkpulver fremstilles ved tørring af den således inddampede mælk ved forstøvningstørring (spraypulver) el. på tørrevalse (rollerpulver). Det anv. i bageri, chokoladefabr. og til kød- og fiskefars samt i leverpostej. Kondensmælk og mælkpulver er vigtige da. eksportvarer; skal opbevares køligt og tørt. — Kondensering af mælk påbegyndtes i Schw. 1867; den første da. fabrikk for kondenseret mælk oprettedes 1908 af ØK i Nakskov.

mælkebøtte el. *lovetand* (*Ta'raxacum*), slægt af kurvblomsfam. Flerårige urter med rosetstilte blade, de gule kurve i spidsen af hule, bladløse stængler, der indeholder mælkelign. saft. Frø dannes uden befrugtning. Den i Danm. alm. forekommende art (*T. vulgare*) har vist sig at bestå af over 100 småarter. Roden benyttes som kaffeerstatning. En art, *gummi-m* (*Kok-Sagyz*) er linder og efter 2. Verdenskrig dyrket, især i Sovj., da mælkesaften indeholder gummi.

Mælke-Compagni, A/S Det Danske, da. mejerivirksomhed oprettet 1895, 1916 udvidet ved køb af det i 1878 oprettede Kjøbenhavns Mælkeforsyning og Solbjerg Mejeri; 1948 behandledes på hovedafd. i Kbh. ca. 50,6 mill. kg mælk og på filialerne ca. 6 mill. kg mælk.

mælkediet, udelukkende nydelse af mælk. Bruges, ordet fra anv. til spæde børns ernæring, under forsk. sygelige tilstande, især ved lidelser af mave og hjerte.

mælkeenhed (fork. ME) er af H. Møllegaard foreslået som mål for køernes mælkeydelse, idet 1 ME = 1000 kcal i mælk.

mælkefeber, let temperaturforhøjelse i de første dage efter fødslen, — kan være let barsel-feber.

mælkeglas el. *opalglas*, glas, der v. afkøling bliver uigennemsigtig p. gr. af tilsat kryolit, benaske, feldspat o. a.

mælkehæt (*Lac'tarius*), slægt af bladhatte; store svampe med kredsfornet hat, tilvoksede lameller, sprødt kød og hvidt sporestøv. Karakteristisk er mælkesaften, hos nogle arter mild, sødlig, hos andre bitter til brændende skarp; spiselig *m* (*L. volemus*) og velsmagende *m* (*L. deliciosus*) er bl. vore bedste spisesvampe; andre er giftige. Vokser på jord i skove. (Ill. se farvetavle Svampe.)

mælkehjælp ydes svangre kvinder og børn u. 6 mdr. m. henh. 1/2 og 1 l dagl. Betinget af indtægt under sygekassegrænsen.

mælkekirtler, hudkirtler hos pattedyr og mennesker; *m* kan afsonde sekretet mælk, der tjener til det nyfødte afkoms ernæring; de kommer til fuld udvikling under diegvingen. — Hos dyr er *m* anlagt som parrede organer på brystets el. bugens underflade el. begge steder. Hund og gris har 5-6 parrede kirtler, hos får, ged og hoppe findes ialt 2 kirtler og hos ko 4. Overtallige kirtler kan forekomme.

mælkekuder skyldes ophobning af mælk i kirtelgangene; føles som ømme knuder i brystet hos diegivende kvinder.

mælkekontrol, den overvågen af konsummælken beskaffenhed, det offentlige lader gennemføre for at sikre befolkningen et sundt og godt produkt. *m* er i Danm. udformet efter bestemmelser i lov

Kronprinsesse Märtha. Niels Møller.

om undersøgelser af levnedsmidler af 18. 4. 1910. De givne regler kan dog skærpes af lokale sundhedsmyndigheder.

mælkekvarter, mælkehvid, halvgennemskinnelig kvarts.

mælkesaft, *bot.*, den oftest hvide saft, der findes hos mange planter. Foruden vand indeholder *m* alkaloider, sukker, olie, stivelse, gummi o. m. m.

mælkeskimmel (*Oospora lactis*) fremkommer konstant på overfladen af tykmælk; danner et lavt flojlsagtigt lag. Uskadelig på mælken, men på smør og margarine (*hvidt mug*) fremkalder den harskning.

mælkesuger, apparat til tømning af brystet.

mælkesukker, d. s. s. laktose.

mælkesyre, *CH₃CH(OH)COOH*, *α*-oksypropionsyre. *m* fås oftest som en farveløs, sur sirup. Ren *m* har sm. p. 26°, v. f. 1,25. *m* eksisterer i to optisk isomere former *d*- og *l*-*m*. *d*-*m*, kødmælkesyre, paramælkesyre, findes i kodvædsken. En blanding af *d*- og *l*-*m* dannes af mælkesyrebakterier i sur mælk af laktose. Fremst. v. gæring af visse sukkerarter. Forsk. anv. i levnedsmiddelindustrien.

mælkesyrebakterier, bakterier, som v. forøgning af kulhydrater fortrinvis danner mælkesyre. Af *m* kan nævnes *Streptococcus lactis*, der anv. som syrevækker, stavbakterier *Terrobacterium intestinale* (*Lactobacillus acidophilus*), som er alm. i den normale tarm og anv. til behandling af tarmlidelse, *Streptobacterium* og strålesvampen *Bact. bifidum*, der udgør hovedparten af det sunde spædbarns tarmflora.

mælkesyregæring, en omdannelse af sukker til mælkesyre, der kan forårsages af forsk. bakterier. Opstår kun små mængder af andre stoffer ved siden af mælkesyren, tales om ægte *m* mods. *uægte m*, hvor biprodukter som eddike-, propion- og ravsyre samt kuldioksyd og brint kan dannes i stort omfang. Den ægte *m* spiller en meget stor rolle inden for gæringsindustrien, spec. mejeribrug, msat ved ensilering af fodermidler *m*.; den *uægte m* har som regel skadelig virkning.

mælketænder, det første tandsæt; hos mennesket 20 tænder, som bryder frem fra 7. måned og fældes og erstattes af de permanente tænder, sædv. fra 7. år.

Mælkevejen, det lysende bånd, der strækker sig himlen rundt omkring en storekred med poler i stjernebillederne Berenikes Hovedhår og Hvalen. I kikkert oplyses *M* i stjerner. Solen er en bl. ca. 100 milliarder stjerner, der udgør et i rummet afgrænset stjernesystem, Mælkevejssystemet el. Det Galaktiske System. *M* er linseformet og har en største diameter på ca. 100 000 lysår el. ca. 1 trillion = 10¹² km. *M* roterer om en akse vinkelret på systemets plan, mod hvilket systemet er fladtrykt. Omløbstiden afhænger af afstanden fra centret og er i Solens afstand ca. 200 mill. år. (Hertil tavle.)

mælkurt (mentes at virke fremmede på diegving) (*Polygala*), slægt af *m*-fam., urter el. buske; en art, alm. *m* (*P. vulgare*) med små, elliptiske blade og blå, røde el. hvide blomster i klaser, alm. på tørre steder i Danm.

Mälzel [*mæltsæl*], Johann Nepomuk (1772 -1838), ty. musiker. Musiklærer i Wien. Opfandt 1816 *M*-s metronom.

mæ'nader, andenstævne for mainader.

mængde, i matematikken en sammenfatning til en enhed af endelig el. uendelig mange forsk. ting el. begreber (f. eks. tal, punkter), som kaldes *m*-s elementer.

mængdelære; et område af matematikken, som omhandler de egenskaber ved mængder, som ikke afhænger af elementernes art.

mængdetal, i *gramm.* den positive talrække 1, 2, 3 osv.

Mäntyluoeto [*mäntyluoeto*], Poris udhavn ved Botniska Bugt (Finl.).

Mäntynen [*män-*], *Jussi* (f. 1886), fi. billedhugger; især dyreskulpturer.

mærke (*'Stium*), slægt af skjærblomsfam. med både stor- og småsvøb. I Danm. er bredbladet *m* (*S. latifolium*) med hvide blomster, 50-150 cm høj, alm. ved bredden af åer og søer.

mærke, søv., punkter i land holdt over eet som retningslinie for sejlds i bestemt farvand.

mærkeblæk, blæk til mærkning af stoffer; skal være holdbart i vask; består som regel af en opløsning af solnitrat blandet med gummi el. lign. Der anv. nu også usynligt *m*, indeh. et stof, som kan ses (fluorescerer) under ultraviolet lys.

mærkefalsk. Med fængsel indtil 3 år el. hæfte straffes den, som for at skuffe i samhandelen gør brug af genstande, som uberettiget er forsynet med of. stempel el. mærke som borgen for genstandens ægthed, art el. mængde. Hvis der er tale om privat stempel el. mærke, er straffen mindre.

mærkesmand, opr. bannerfører, siden høj embedsmænd i hirden i no. middelalder.

mærkevarer. For v. hj. af reklame at kunne skaffe sin vare den fortrinnsstilling bl. forbrugere gør den enkelte fabrikant ofte sin vare — evt. blot dens udseende — forsk. fra konkurrenternes, idet han samtidig sælger varen i standardiseret kvalitet, emballage, kvantitet, under spec. navn el. varemærke og til ensartet, fast pris. Sådanne varer kaldes *m* og forekommer hyppigst v. alm. forbrugsvarer som sæbe, cigaretter, tandpasta osv.

mærlie (holl., *søv.*), befæste med en række halvkvader (*m*-stik) *m*-spiger, sømandsværktøj (tilspisdet jernpid. mærling, tyndt linegods til at mærlie med).

mærs (holl. *mars* kurv; mærs), platform på toppen af undermast i større sejl-skib; mærsstang, midterste del af en tredelt (fuldrigget) mast; mærsrå (rær), tværstang på m-stangen; mærssejl, sejl befæstet til (underslået) *m*-råen.

Märtha (f. 1901), no. kronprinsesse. Datter af hertug Carl af Västergötland, 1929 g. m. kronprins Olav af No. (Portræt).

mæsk (mnt.), den blanding af malt, vand m. *m*. der i bryggerier og spritfabrikker skal gære.

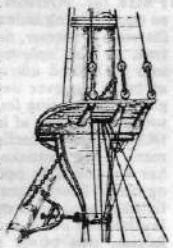
mæslinger (*morbilli*), epidemisk infektionssygdom, som skyldes et filtrerbart virus. Inkubationstiden er 10-11 dage, hvorefter der kommer forkølelssymptomer, 3 dage senere fremkommer et karakteristisk hududslæt af store, uregelmæssige røde pletter med tendens til sammenflyden. Hyppigste komplikation er lungebetændelse. (Ill. se tavlen Børnesygdomme.)

mætningstrøm, den maksimale strøm, man får gnm. ioniseret luft. For at få *m* må man anv. så høj spænding, at luftionerne trækkes over til elektroderne lige så hurtigt, som de dannes.

mæ'tresse (fr. *maltresse*, egl: herskerinde), elskerinde.

mættede forbindelser, *kem.* I den org. kemi kaldes forbindelser *m*, når alle atomernes (spec. kulstofatomernes) normale valenser (bindingsvner) er benyttet til binding af de forsk. atomer. I mods. til *m* tales om *umættede forb.*

mættet, *kem.*, 1) om mættede forbindelser; 2) en opløsning siges at være *m*, når den indeholder den for den øjeblikkelige tilstand maksimale mængde opløst stof.

Mærs.

Parti af Mælkevejen i stjernebillederne Aquila og Ophiuchus, efter en optagelse på Mt. Wilson Observatoriet med en 5 tommers Ross-linse. Fotografiet dækker ca. 400 kvadratgrader af Mælkevejen. De tilsyneladende stjernefattige egne fremkommer ved stjernelysets absorption i kosmiske skyer, som indeholder partikler med diametre mellem en titusindedel og en tusindedel mm.

Mäzär-i-Shä'rif, handelsby i N-Afghanistan; ca. 30 000 indb.

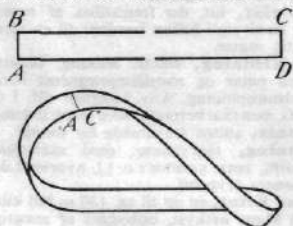
møbelkunst. Næsten alle nutidens møbeltyper er ældgamle. Møbler i kunstnerisk højstående form er bevaret fra Ægypten, hvis m tidligt blev efterlignet af de europ. bronzevalderfolk. I den gr.-rom. oldtid udvikledes den tekn. fremstilling, uden at man nåede videre i kunstn. form. Mødsat gr. og rom. oldtid havde den tidlige middelalder kun primitivt tomrede møbler, først i sengotikken udvikledes en højstående snedkerteknik. Efter barokkens repræsentative pragtmøbler findes i rokokken magelige stole og sofaer. Efter 1750 er Englands m forbiødet (Chippendale, Hepplewhite o. a.). Det 19. årh. præges af stilblending. Den moderne m viser, under indflydelse af funktionalismen, enklere linier og lægger vægt på hensigtsmæssig og kunstn. udnyttelse af det givne materiale.

møbellån, en navnlig i ældre tid forekommende transaktion, der tilsigtede at omgå reglerne om underpant i løsøre. Bestod i, at skyldneren overdrog sine møbler til kreditor og samtidig lejede dem af ham, således at ejendomsretten skulle gå tilbage til skyldneren, når lånet med renter var erlagt i form af leje af møblerne. Ugyldegheden af sådanne aftaler blev fastslået af domstolene.

møbelplade, svært krydsfinér af tynde trælameller, der på begge sider er beklædt med et fl. lag finér.

Möbius, Paul (1853-1907), ty. nervelæge. Arb. over migræne, nervøsitet m. m., samt populærvidensk. afh. om forsk. kunsteriske anlæg. Kendt er *Über den physiologischen Schwachsinn des Weibes* (1900).

Möbius bånd (opkaldt efter den ty. matematiker August Ferdinand Möbius (1790-1868)) el. *Möbius blad*, eksempel på en flade, der kun har en side. Det frem-

stilles af et rektangulært stykke papir ABCD, der vrides en halv omdrejning og bøjes således, at C falder sammen med A og D med B, hvorefter siderne AB og CD hæftes sammen.

mødning, i landbruget det sted, hvor den faste gødning fra besætningens opsamlende og opbevarer til udkørselen på marken. m kan være et åbent m-sted el. overdækket og kaldes da m-hus.

Mødling ['mø:dlɪŋ], ostr. by 15 km SSV f. Wien; 19 000 indb. (1946).

mødrehjælp optager enligstillede mødre med spæde børn i indtil et år efter fødslen.

Mødrehjælpens Fællesråd, oprettet 1939, rådgivende og vejledende organ ved gennemførelsen af lov om mødrehjælpsinstitutioner. M følger disses arbejde og giver vejledning. t. det alm. oplysningsarb. vedr. moderskabets bet., opgave og pligter. M består af repræs. for ministerierne, institutionerne og forsk. foreninger.

mødrehjælpsinstitutioner, oprettet v. lov 1939 - f. Kbh.s vedk. p. grl. af en ældre privatinstitution - med sæde i Ålborg, Århus, Esbjerg, Kbh., Næstved, Odense og Sønderborg og ambulant konsultation i 64 andre byer. M skal give svangre kvinder personl., soc. og jur. vejledning, også om den hjælp, der står til rådighed for dem selv og det ventede barn. M skal endv. skaffe mødrene ophold før og efter fødslen, evt. på svangre- og mødreheim, og på det offentl.s vegne forhandle med kvinder, der ønsker svangerskabet afbrudt. Fra 1948 kan m yde økon. hjælp i særl. tilf. yde standardbørnedyr til vanskeligt stillede mødre samt oprette spædbørnshjem. Disse opgavers løsning bekostes af det offentl., mens m løvr. på

grundlag af private midler kan påtage sig andre opgaver, der tjener til at forbedre mødrenes stilling. 1948-49 var der 19 403 hjælpøgende kvinder, heraf 11 126 gifte og fraseparerede; det offentl. udgift 2,6 mill. kr.

Mödruvallabók (isl. bogen fra *Mödruvellir*), isl. håndskrift fra 14. årh.s midte, indeholder 11 islændingsæsaer.

Mödruvellir ['mödrøvælder], gård på N-Island, hvor der 1296 oprettedes et augustinerkloster. M var 1783-1884 sæde for amtmanden på N-Island, 1880-1902 realskole.

Moen, tidl. stavemåde for Men.

møgbille ('Coprils lu'naris), torbist af pillebillernes gruppe, larven i gødning. Ikke sjældn i Danmark.

møgel - (oldn. mikill stor), stednavne i Danm. V. f. Lille-Bælt, sideform til magle.

Møgeltonder, landsby V f. Tønder; 805 indb. (1945). Schackenborg (slot). Den i

17. årh. påbegyndte, købstadagtige Slotsgade (påvirket af frisisk byggeskik) er berømt for sin skønhed.

møgluer, forsk. fluer, der holder til på gødning, navnlig de ofte kraftigt gulligt behårede arter af slægten *Scatophaga*.

Möhl-Hansen, Kristian (f. 1876), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1902; bl. a. landskaber og tegn. t. kunsthåndværk.

Möhne-dæmningen ['mø:na] (ty. *Möhne-talsperre*), anlæg v. Ruhrs biflod Möhne til regulering af Ruhrs vandstand. Ødelagt v. eng. luftangreb 17. 5. 1943, hvorved store oversvømmelser voldte ødelæggelser i Ruhrdistriktet.

møl ('Ti'neidae), fam. af små, oftest uanseligt behårede, spidsvingede sommerfugle, larverne i planter, klæder, pelsværk o. l. Hertil en mængde skadedyr i bolig, mark og have, f. eks. klædem., pelsm., stængelm., purrem., ronnebærm., kirsebærm., minerm m. fl.

mølimprægning af uld foretages samtidig med farvning (el. kem. tøjrensning) med de nyere m-midler Eulan (ty.) og Mitin (schw.), der længe beskytter mod møllangreb; endv. anv. siliciumfluorider, rotenon og kinaalkaloider. Til midlertidig mælkekæmpelse i skabe o. l. anv. desuden fra gl. tid naftalin og i nyere tid paradiklor- og heksaklorbenzol, DDT m. fl. Man søger nu at omdanne selve uldtavernes kem. struktur, så ulden i sig selv bliver uangribelig og ikke nedbrydes af enzymer i møllarvernes tarmskanal.

mølle, 1) virksomhed, hvori brødkorn formales til mel (jfr. møller); 2) apparat til knusning og færdig af forsk. stoffer.

mølle, gl. brætspil. Spillerne søger at anbringe deres brikker 3 og 3 på linie (en »mølle«).

Mølle, sv. badested, Skåne, Kullens syd-kyst. 613 indb. (1948).

Møllegrund, flere grunde i da. farvande, bl. a. NV f. Endelave og Ø f. Kerteminde.

Møllehøj, højdepunkt nær Ejer Baynehøj; 171,00 m, det højeste naturlige terræn-punkt i Danmark.

mølleplan, populær betegn. for autogyro og helikopter.

Møller, Aksel (f. 1906), da. kons. politiker. Form. f. KU 1936-38, folketingsm. fra 1939. Rådmænd på Frederiksberg 1946-48, borgmester s. st. fra 1948.

Møller, Andreas (f. 1882), da. embedsmand. 1925 kontorchef i undervisningsmin., 1931 chef for Det Kgl. Teater, hvis drift han fik ind i rolig gænge. Forlod 1938 teatret og blev departementschef i stats-min. og statsrådssekretær.

Møller, Arne J. (f. 1898), da. bibliotekar. Fra 1942 leder af Danm. Tekn. Bibl. 1947 leder af Unescos bibliografiske central i Paris.

Møller, Arnold Peter (f. 1876), da. skibsbreder, korresponderende reder for Dampskibsselskabet af 1912, Dampskibsselskabet »Svendborg« og Dampskibsselskabet af 1929 samt indeholder af Odense Stålskibsvarft. 1948 ialt 38 skibe på 200 807 BRT.

Møller, Axel (1873-1937), da. retslærd. 1916 prof. i Kbh. Hovedværk: *Folkereetten i Fredstid og Krigstid 1-2* (1925-31).

Møller, Carl (1844-98), da. forfatter. Af hans studentefarcer huskes endnu *En Søndag på Alperne el. Villamallen Appeninerne* (1874) (s. m. Vindiam Faber). Af hans nu forældede humorist. fortællinger mærkes *På Farten* (1884). Stiftede et humoristlegat.

Møller, Carl Christian (1823-93), da. musiker. Leder af harmoniorkestret i Tivoli. Komp. ca. 300 danse og marcher, bl. a. *Århus Tappentreg*.

Møller, Carl Marenus (f. 1891), da. forstmand, prof. i skovbrug ved Landbohøjskolen 1927; talrige afh. og art. i fagtidsskrifter.

Møller, Christen (f. 1886), da. germanist. Prof. i tysk v. Århus Univ. 1934, direktør for Handelshøjskolen i Kbh. 1938.

Møller, Christian (f. 1904), da. fysiker. Prof. i mat. fysik ved Kbh.s Univ. 1943. Undersøgt over stod ml. atomare partikler, relativitetsteori og atomkernekræfter.

Møller, Christian Frederik (f. 1898), da. arkitekt; har bygget *Borgerhjemmet i Gentofte* (1928), *Århus kommunehosp. udvidelse* (1934, s. m. K. Fisker), *Århus Univ.* (påbeg. s. m. K. Fisker og P. Stegmann) (1932-1946), *Århusshallen* (1938) m. m.

Møller, J. Christmas, se Christmas Møller, J.

Möller, Eberhard Wolfgang (f. 1906), ty. forfatter. Udpræget nazist, ansat af propagandaministeriet, skrev *Franckenburger Würfelspiel* (1936, opført ved olympiaden), et Struenseedrama, talr. hore-spil samt julebogen *Der Führer* (1938).

Møller, Eggert (f. 1893), da. læge. Prof. i intern medicin ved Kbh.s Univ. 1933 og chef for Rigshosp. med. poliklinik (1934). Vidensk. arb. om sygdomme i skjoldbruskkirtlen og nyresygdomme.

Møller, Ejvind (f. 1891), da. jurist. Overretssagfører 1917, højesteretssagfører 1927.

Møller, Eline (Eli) (1863-1941), da. læge, kirurg og gynækolog. Første kvindl. dr. med. i Danm. Initiativtager til Kvinde-regensen.

Møller, Erik (f. 1879), da. historiker, journalist. Søn af pastor Otto M., Gylling. 1921-35 red. v. Berlingske Tidende. Udg. *grundlæggende afhdl. om Danm. og Engl. 1807*, i øvr. specialist i moderne internat. politik; udg. *1935 15 År fra Freden* (nyudg. 1939), *Skandinaviske Stræben og Svensk Politik omkring 1860* (1948).

Møller, Erik Christopher Valdemar (f. 1896), da. officer. Chef for Generalstabens 1945, generalmajor 1946.

Møller, Ernst (1860-1916), da. retslærd. 1900 højesteretssagf. Skrev bl. a. om formuerettens. Under pseudonymet *Per Sprogvidt* udgav han 1901 *Dansk Sprog-avl, Tanker og Fantaster*, hvori han udfordrede principper for sprogl. nydannelses.

Møller, Gustav (f. 1884), sv. socialdemokrat. Journalist, 1921-24 red. af »Socialdemokraten«; socialmin. 1924-26, 1932-juni 1936, siden sept. 1936.

Møller, Ida (1872-1947), da. operasangerinde (lyrisk sopran), 1894-1910 og 1913-26 ved Det Kgl. Teater, kammerangerinde 1907.

Møller, Jens (f. 1894), sønderjysk politiker. F. i Varnæs (Åbenrå amt); ty. officer under 1. Verdenskrig; 1925 dyrlæge i Gråsten. Fremtrædende hjemmetysk nazist, trængte i 1930'erne pastor Schmidt til side som leder f. ty. mindretal i Nordslævig; 1939-43 folketingsm., oprådte særdeles udfordrende under besættelsen. Interne-ret maj 1945. Ved underrettens dom (Åbenrå 10. 9. 1948) idømt 15 års

fængsel; frikendt for hovedanklagen (landsforræderi). Ved landsretten blev straffen juni 1949 nedsat til 12 års fængsel.

Møller, Kai Friis, se Friis Møller.

Møller, Knud O. (f. 1896), da. farmakolog, prof. ved Kbh.s Univ. 1938; har navnlig beskæftiget sig med kredsløbet og nyrernes farmakologi.

Møller, Niels (1859-1941), da. forfatter. Af hans digtning mærkes foruden 2 novellebøger digtsam. *Efterår* (1888), *Røster* (1897) og *Egelunden* (1920); åndsaristokratisk tankelyrik præget af oldgr. og eng. forbilleder. Overs. af gr. tragikere og Browning. Hans vidensk. studier bl. a. sat frugt i en *Verdenslitt.hist.* (1928-31) og i et bd. af *Nattevagter* (1923). (Portr.).

Møller, Olivia Holm (f. 1875), da. malerinde; bl. a. *dekorationer i Kvinderegensens festsal*.

Møller, Otto (1831-1915), da. præst og teolog. Præst i Gylling (v. Horsens) fra 1860, grundtvigsk påvirket, bekæmpede den yngre grundtvigianisme, siden den liberale teologi.

Møller, Peder (1877-1940), da. violonist. 1910-14 i Det Kgl. Kapel. 1918 kgl. kammermusiker. Sin samtids største da. violonkünstler.

Møller, Peder Ludvig (1814-65), da. forfatter og kritiker. Medens hans lyrik er glemt, står *Kritiske Skizzer* (1847) og *Det Nyere Lystspill* i *Frankrig og Danmark* (1857) endnu. Tog den ældre romantik parti over for Heiberg, men tilhørte med sin splittede personlighed egl. den Byron'ske romantisme. Levede fra 1846 i udlandet.

Møller, Poul (f. 1884), da. læge. 1928-41 prof. i patol. anat. v. Kbh.s Univ.

Møller, Poul Flemming (f. 1885), da. læge, chef for Rigshosp.s røntgenafd. 1936 prof. i radiologi ved Kbh.s Univ.

Møller, Poul Martin (1794-1838), da. forfatter og filosof. Præsteson, f. i Uldum v. Vejle. Teol. embedssek. 1816; studerede derefter gr. filologi og filos., men hindredes i koncentration af kammeratliv og en kærlighedsskuffelse; en orientrejse 1819-21 som skibspræst blev en effektiv kur. 1828 prof. i filos. i Kristiania, 1831 i Kbh. I bogform udg. *M* kun en overs. af *Odysseens 6 første bøger* (1825); hans produktion samlet i 3 bd. *Efterladte Skrifter* (1839-43). Som lyriker fornyer han både romancen og stemningsdigtet ved sin sans for konkret realisme: *St. Laurentius, Aprilvis, Glæde over Danmark, Scener i Rosenborg Slotshave*. Samme virkelighedsretning findes i prosaarb. *Statistisk Skildr. af Lægsgården i Olsøby-Magle* og fremfor alt i den udførlige udviklingsroman *En Da. Students Eventyr*. Som vidnesbyrd i samme ånd står den påbegyndte afh. om *Affection* og en saml. *Siro-tanker*. Hans sammensatte personlighed altid djærvt ærlig. (Portræt efter dødsmasken).

Møller, Svend (f. 1890), da. arkitekt. 1926 bygningsinspektør, 1938 stadsbygmester i Kbh. Har bl. a. opf. beboelseshuse, landsteder, villaver, vandværk og alderdomshjem.

Møller, Valdemar (1885-1947), da. skuespiller og tegner. Fra 1905 v. Det Kgl. Teater, fra 1920 tegner v. Politiken. Filmdebut 1911.

Møller, Viggo Frederik (f. 1887), da. forfatter. Typiske titler på hans fortællinger er *Søve og Gale* (1928) og *Den Excentriske Hverdag* (1937). Som red. af tidsskr. »Vild Hvede« stor bet. for unge digtere.

Møller, Viggo Sten (f. 1897), da. arkitekt og forfatter. Har forestået en rk. udst. for kunst og kunsthåndværk, er rådgivende arkit. for Ny Carlsbergfondet og glyptoteket, arkitekt for Da. Rockefeller (s. m. Marinus Andersen) og har rest. fl. ejendomme. Red. af »Nyt Tidsskr. for Kunstindustri og fl. arkithist. værker.

Møller, Vilhelm (1846-1904), da. litterat.

Red. af »Nyt Da. Månedsskrift« (1870-74), der en tid var organ for den nye naturalistiske retning. J. P. Jacobsens nære ven og udg. af hans skrifter. Turgenjevoversætter (via tysk).

Møllerberg [-bær], *Nils* (f. 1892), sv. billedhugger; forfintet naturalist. Værker: *Ungdom, Flora, Dexippos*; portrætbuster.

møllere og hans kone (*Glechoma hederacea*), der hører til læbeblomstfam., er en brogetbladet hængelplante i stuer. Stamformen, der har grønne blade, er alm. vildtvoksende i Danmark og kaldes korsknep.

Møllergaten 19, Oslos hovedpolitistation, under besættelsen 1940-45 Gestapos hovedkvarter i Norge.

Møller-Holst, Erhard (1825-89), da. kulturtekniker. Oprettede 1871 efter mønster fra Schweiz »Dansk Markfrøkontrol«, der efter hans død overtoges af staten. På initiativ af *M* stiftedes 1876 »Foreningen til Kulturplanternes Forbedring«, som blev af stor bet. for den senere udvikling af landbrugets forsøgsvirksomhed. Red. af »Landbrugs-Ordbog« 1-6 (1877-83).

mølleri, betegn. for en virksomhed el. et anlæg, hvori man formaler forsk. stoffer til pulver, spec. formaler korn til mel. Opr. anv. en hul sten, hvori man med håndkraft førte en mindre sten, senere 2 flade cylindriske sten med rifler på de mod hinanden vendende flader. Den øverste sten blev drejet rundt ved håndkraft, senere af trækyldr. og endelig af vand-el. vindkraft. I mod. møller anv. stålvalser drevet af damp el. elektricitet. Forinden korn formales, passerer det et rensningsanlæg, hvori man ved luftgennemblæsning fjerner støv og avner, ved sigtning fjerner strå, sten, grus o. l., med magneter fjerner jerndele; andre apparater fjerner ukrudtsfrø og hår, hvorefter kornet vaskes og centrifugeres samt evt. passerer et konditioneringsanlæg, hvori skaldelene på de fugtige korn blødgøres ved opvarmning. Formalingen tager derefter sin beg. ved at kornet knuses groft ml., nogle riflede valser. Forinden den endelige udmaling renses kernestykkerne for melstøv og klid ved sigtning og gennemblæsning af luft. Den rensede kerne passerer derefter fint-riflede valser og til sidst glatvalser. Efter hver udmaling foretages en sigtning, således at de smådele, der kommer ind på hvert valsepar, er nogenlunde af samme størrelse.

mølleri'ane, *kirkehist.*, d. s. s. bornholmere.

Møller-Kristensen, Sven (f. 1909), da. kritiker, litt. historiker og musikpædagog. Siden 1945 medarb. ved »Land og Folk«. Da. *Fiktionsprosa 1870-1900* (disp. 1938), *Digteren og Samfundet* (1942-45), der betragter da. litt. i 19. årh. under sociologisk synsvinkel, *Amerikansk Litt. 1920-40* (1942). Endv. tekst til »Jazzortatorier«, den populære vejledning *Hvad Jazz Er* (1938) og *Frihedssangen* (1945).

Møller-Lund, L. C. (f. 1864), da. lærer og filantrop. Lærer i Kbh. 1891; forstander for kommunens skolehjem, »internatet«, 1915-24; medstifter af børnehjælpsdagen i Kbh.

Møller-Sørensen, Aage (f. 1891), da. dyrlæge. 1933 prof. i kir. og forstander for den kir. klinik på Landbohøjskolen. Afh. om vet.-patol. anatomi og kirurgi.

Møllerup, hovedgård NV f. Æbeltoft, har bl. a. tilhørt Marsk Stig, som skal have bygget den middelalderlige borg, hvis ruiner ligger gemt under den nuv. hovedbyggn. fra 1681, restaureret 1751; fredet i kl. B.

Moeller van den Bruck [mølar fan-], *Arthur* (1876-1925), ty. nationalsocialistisk forfatter. Opstillede en række af de ideer, der bestemte nationalsocialismen; udg. 1923 *Das dritte Reich*.

møllesten, naturlig el. kunstige sten til kverne. Overfladen på m. forsynes ved bilning m. kanaler, vindfjere.

Molleé el. *Lyngby Å*, vandløb fra Bastrup Sø gnm. Farum Sø, Furesø og Lyngby Sø til Øresund; 40 km. Vandmølleafd. fra 12. årh., vigtige industricentr. især i

17.-18. årh. (Frederiksdal, Nymølle, Ørholm, Brede, Stampen, Strandmøllen).

Møllgaard, Holger (f. 1885), da. fysiolog. 1911 prof. i husdyrenes ernæringsfysiologi ved Landbohøjskolen og forstander for forsøgslaboratoriets dyrefysiol. afd.

Mölln [möl'n], lille ty. by i Lauenburg S f. Lübeck. 6000 indb. Gl. malerisk by. Ved *M* blev Albert af Orlamünde 1225 slået og fanget af Valdemar Sejrs nordty. modstandere.

Mölnad, sv. købstad (fra 1922), Västergötland, forstad til Göteborg; 20000 indb. (1949). Industri: tekstil, papir, margarine.

mølplante (*Plectranthus fruticosus*), art af læbeblomstfam. Halvbusk med store, ovale, takkede blade med kraftig aromatisk duft, som man mener kan fordrive møl. Blomsterne blå. Stueplante.

Mølsted, Christian (1862-1930), da. marinemaler; har skildret hist. episoder som *Willemoes' død* (Frederiksborg).

Møn, da. ø ml. Grønland, Ulvsund og Østørsøen; 218 km²; 14 156 indb. (1945), heraf i Stege 2623. Mod N Ulvsø, Koster og Stege Bugt, mod S Fanefjord og Hjalms Bugt. Af Borre Mose deles *M* i en større og lavere, vestlig del og i en mindre, østlig del (Høje *M*) med *M* Klint og Aborrebjerg (143 m).

Mønbroen, d. s. s. Ulvsundbroen.

Mönch [mönx] (ty: Munken), bjergtop i Berner Alpenne (4099 m).

mønje el. *monnie* (*blymonje*) (lat. *minium*), *Ph₂O₄*, blymellemite, fremstillet v. opbedning af blyoksyd under luftens adgang. Rødt pulver, der udrørt i færis anvendes som rustbeskyttende grundfarve på jern. Til skibsbunde overgår det andre pigmenter, fordi det kan tåle at være under vand til stadighed. Til teglværksglasurer og mange pottemagerglasurer anv. også *m*.

mønjekit, kit, der fremstilles af mønje og færis og i luften hærder til en stengtig masse.

mønjeledning, elektr. ledning, isoleret med papir og mønjeimpregneret bomuldsomspinding. Anv. i særlige tilf. i fri luft, men skal betragtes som blank ledning.

mønne, anden stavemåde for mønje.

mønning, tagrygning; også materialet (halm, tang, græstørv o. l.), hvormed der mønnes (rygges).

Møns Klint, en op til ca. 130 m høj klint på Møns østkyst, opbygget af mægtige

Møns Klint. Sommerspiret.

flager af skrivekridt, der er sammen-skudt og ml. sig har morænedannelser. Disse danner vegetationsskækkede »fald« ml. de ofte smukt udmøllede nøgne skrivekridtklinter (Dronningestolen 128 m, Sommerspiret 102 m, Taleren 100 m, o. a.).

Mønsted, landsby 13 km V for Viborg. Brydning af blegekridt til kalkbrænding og godningskalk i underjordisk brud.

Mønsted, Otto (1838-1916), da. fabrikant. Grosserer (landbrugsvarer) i Århus, sviger søn af Hans Broge, smøreksportør; begyndte fra 1883 første da. margarinefabrikation, 1909 omdannet til a/s. If. testamentet oprettedes af storsteparten af *M*'s formue 1934 *Otto M. s. Fond*. (Portr.).

Mønsted, Peder (1859-1941), da. maler; har i sine landskaber tilstræbt ren illusionens virkning.

Mønstedts Fond, Otto, stiftet af gross. O. M. og hustru (fundats 1934) til fremme af Danm.s handel og industri. Legater gives til 1) udd. af unge handelsmænd og

polytekn. studerende, 2) udd. af lærer ved handelsskoler og tekn. skoler samt Polytekn. Læreanstalt, 3) uddv. af foretagender, der kan fremme Danms handels- og erhvervsliv. Kapital: ca. 27 mill. kr. Fonden er hovedaktionær i Otto Mønsted A/S, som 1947 indgik i Margarine-Compagniet og hvis fabrik i Århus afvikledes 1949.

mønsterbeskyttelse. Ved anmeldelse til mønsterregistret kan i h. t. lovbestemt af l. 9. 1936 opnås beskyttelse i ikke over 15 år for industrifrembringelsers ydre udstyr og skikkelser. For at opnå m må mønstret kunne karakteriseres som særpræget. Krænkelser af m medfører erstatningspligt, evt. tillige straf.

mønstring, forhen eftersyn af tropper (s styrke, våben og udstyr), nu kun af heste.

mønstringsbestyrer, da. statsinsynsforende med handelsskibes besætnings- og afmonstring (antagelse og afskedigelse), bl. a. af værnepligtshensyn.

Mønt, Den Kongelige el. Monten, anstalt i Kbh., hvor Danms pengestykker fremstilles. Nuv. bygn. (Amager Boulevard), opført 1921-22 af Martin Borch.

Møntergården, opr. adelsgård (bindingsværk) i Odense, opført 1646; 1941 indrettet til kulturhist. museum.

møntfod, det lovbestemte grundlag for et lads møntvæsen, hvorved møntfodsmetallet og mængden af dette i hovedmønten bestemmes. Den da. møntlov af 1873 indførte guldmøntfoden og fastsatte udmøntningsforholdet til 2480 kr. af 1 kg fint guld.

møntgardein [-gar'dai'n] (mlat. *guardianus* vogter), ældre betegn. for embedsmænd, der kontrollerer finheden af guld- og sølvmonter.

møntkonvention, aftale ml. fl. stater om fælles møntsystem, f. eks. den latinske m af 1865 og den skandinaviske m af 1873.

møntsystem, indbegrebet af de regler, hvorefter et lads møntvæsen er indrettet.

møntunion, møntfællesskab ml. flere lade.

møntvæsen. m er i sin opr. knyttet til den gr. kultur. De ældste mønter er fra omkr. 700 f. Kr. (Lydien). I Grækenl. havde i de første årh. herefter hver by sine særlige mønter. Vægten af hovedmønten, statæren, bragtes i overensstemmelse med den lokale vægtenhed, talenten, der deltes i 60 miner à 100 drachmer. I den ældste tid var sølv al. møntmetal, guldudmøntning beg. i 4. årh. f. Kr. Med Alexander d. St.s verdensherredømme indførtes ensartethed af m, og efter hans død var de hellenistiske kongers mønter, hvor portrættet indførtes som møntbillede, de betydeligste indtil romertiden. De ældste romerske mønter fra 3. årh. f. Kr. var store kobbermønter; senere indførtes sølvmonter, denar, og guldmønt, aureus. Efter romerrigtens undergang fortsattes møntprägningen hos dets arvtagere (især i Byzans). Middelalderens tidl. mønter slutter sig hertil, men gradvis gjordes nationale ejendommeligheder sig gældende. I 13. årh. optrådte de nye guldmonter som floriner og dukater. De eur. mønter førtes med korstogene til Orienten og skabte forbindelse ml. vesten og den muham. verden, hvor kalifernes møntprägning især fra 7. årh. havde fået sin særegne karakter. I 14. årh. udmøntedes i alle lade en stor mængde guld og sølv, og man begyndte at sætte årstal på monterne. - I Danm. er de ældste mønter de vistnok i Hedeby i 9. årh. prægede efterligninger af Karl d. St.s mønter. Vikingekongerne udmøntede i Vesten, og under de flg. konger er påvirkningen angelsaksisk, under Sven Estridens byzantinsk. Mønterne var udelukkende penninge. I 12. årh. ses tysk indflydelse. Efter Valdemar Sejrs død 1241 satte møntforingselsen for alvor ind; det er de såk. borgerkrigs-mønter; under Christoffer 2. er sølvindholdet næsten helt forsvundet. I 14. årh. vinder fremmede mønter indpas (engelske sterling, franske turnosere og hanseatiske penninge). Under Valdemar Atterdag søgtes m bragt på fode. Under Christoffer af Bayern indførtes

Otto Mønsted.

J. S. Møsting.

efter tysk mønter skillinge og hvide. Fra kong Hans har man de første guldudmøntninger: nobel og gylden. I 16. og 17. årh. indførtes i tilslutning til udlændet daler, mark og krone, og disse mønter holdt sig til den moderne kronemønts indførelse. - Ved møntloven af 1873, som indførte guldfoden i Danm. fra 1875, fastsattes gulddindholdet i 1 da. krone = 100 øre til ca. 0,4 g (af 1 kg rent guld udmøntedes 248 guldkroner el. 124 gulduvtekrone) - samme forhold, som samtidig blev fastsat for no. og sv. kr. I den flg. tid var hoved- og skillemonter fra ethvert af de 3 lade lovligt betalingsmiddel også i de to andre, en overgang også sedler (den skand. møntunion). Guldfoden blev i Danm. suspenderet 1914; den genindførtes 1927, men har siden 1931 på ny været susp. Siden møntloven har pengesedler spillet en langt større rolle i omsætn. end mønter.

mørdej, æltet dej, til finere kager, af smør, mel, æg og sukker.

Møre og Romsdal ['mø:ə å 'romsda:l] (til 1935 *Møre*), no. fylke ml. Trøndelag (NØ), landskabet Gudbrandsdalen i Op-land (SØ) og Sogn (SV); 15 052 km²; 181 000 indb. (1946). Skærgård. Mange fjorde, bl. a. Romsdalsfjord og Storfjorden. Højeste fjeldpartier: Trollheimen (1689 m), Skarhe (1900 m), Romsdals-horn 1555 m, Trolltindene (1794 m). Landbrug, fiskeri, pelsdyravl. M-s eneste jernbane er Raumabanen. Købstæder: Ålesund, Molde og Kristiansund.

Mørke, Eduard (1804-75), ty. forfatter, fra Schwaben. I kunstnerromanen *Maler Nollen* (1832) er M endnu romantisk præget, senere derimod mere klassisk-idyllisk: *Mozart auf der Reise nach Prag* (1856). Som lyriker meget betydelig. *Gedichte* (1838).

Møriss-søen (gr. *Moiris*), en af gr. og rom. forf. omtalt se i Faiyûm-oasen i Egypten; den nuv. Birket Qârun er en levning.

møeritherium [møi'te'-i] (*Moris*-søen + gr. *therion* pattedyr), uddødt hovdyr af størrelse som tapir, beslægtet med søkøer og måske stamform til elefanterne. Eocæn - oligocæn.

Mørke, 1) da. stationsby (Århus-Ryumgård); 619 indb. (1945); 2) tidl. skrivemåde for Mørkov.

Mørkedyb, smalt løb N f. Åro; 14 m vand. **mørkegrundsbelysning,** en ved mikroskopet anv. belysning af objektet fra siden, hvilket opnås ved en særlig kondensator, hvorved man ved det spredte lys kan iagttage partikler, der er mindre end svarende til mikroskopets opløsningssevne (ultramikroskopi).

mørkekammer, det rum, hvori fot. arbejde foretages. m-s belysning afstemmes efter den anv. pladesort, d. v. s. rød v. ortokromatisk, mørkegrøn v. pankromatisk, orange v. usensibiliseret og totalmørke v. ultrarødmateriale.

Mørkemose Bjærg, 105 m h. bakke S f. Holbæk.

mørk glimmer, da. betegn. for biotit. **Mørk Hansen,** Mouritz (1815-95), da. præst. Nat.lib. 1850-64 sognepræst i Felsted, Sønderjyll., bl. danskhedens mest fremtrædende mænd, afskediget af tyskerne. 1866-95 sognepræst i Vonsild-Dalby nær grænsen, nøje knyttet til da. arbejde i Sønderjyll.

mørklægning, led i det passive luftværn. Når luftværnstilstand etableres, foretages m ved dels at slukke og dels at af-dampe al udvendig belysning, herunder gadelygter, bil- og cykellygter m. m., ved

tildækning af vinduer o. l. foranstaltninger, hvorved man vanskeliggør orienteringen for fjendt. flyvere.

mørklægningsforbrydelser. Blev en forbrydelse under den ty. besættelse 1940-45 begået under sådanne forhold, at dens udførelse blev lettet el. dens farlighed forøget ved mørklægning, forhøjedes såvel minimum som maksimum for straffen til det dobbelte, og betinget dom kunne ikke anv.

Mørkov, da. stationsby (Holbæk-Kalundborg), 954 indb. (1945).

Mørne, Arvid (1876-1946), sv.-finsk forfatter. Præsteson. Docent i litt.hist. 1913 (Helsinki). Har som lyriker samlet sig om naturbeskrivelse og polit.-soc. tendensdigt. Har endv. udg. romaner *Ett liv* (1925), dramer og litt.hist. afh.

Mørne, Håkan (f. 1900), sv.-finsk forfatter. Søn af A. M.; har udg. noveller og rejseskildr. *Elefantens rike og drakens* (1931), *Vackra vilda Balkan* (1935).

Mørs [mø:rs], ty. by i Nordrhein-Westfalen; 30 000 indb. (1939). Tekstilindustri, kulminer. Ca. 25% ødelagt i 2. Verdenskrig.

mørser, gl. betegn. for mørtel.

mørtel (ty.), et byggemateriale, der straks efter fremstillingen er formbar og senere hærder. m består af et bindemiddel, ofte kalk el. cement, udrørt i en vædske, ofte vand. Som regel indeholder m desuden et billigt fyldstof, ofte sand.

mørtelblandemaskine på kalkmørtelværker har form som et trug, hvori en langsgående, vandret aksel med skrålillede vinger roterer og samtidigt blander og transporterer mørtlen. På cementvarefabrikker er m ofte udformet som et kar, der selv drejer i en retning om en lodret akse og er forsynet med vinger, der drejer i modsat retning. I nogle tilfælde bruges kollergange.

mørtelprøvning tilsigter kontrol med mørtels egenskaber. Kalkmørtels kalkindhold kontrolleres på byggepladsen med Holtblads mørtelprøve. Cementmørtel kontrolleres som regel kun ved styrkesføj, hvor trykstyrken el. bøjningsstyrken bestemmes. Hvis det er af særlig betydning, bestemmes rumvægt, rumfangsbestandighed, vandtæthed, slidel. frostfasthed.

mørtelsprøjte, apparat til udsprøjtning af cementmørtel. Bruges især til pudsnng. m kaldes også cementkanon.

mørtelstyrke kan enten være trykstyrke bestemt ved knusning af terninger, bøjningsstyrke el. trækstyrke. m varierer så stærkt med forsøgsforholdene, at man for at opnå samme styrker som i byggerket nøje må efterligne byggepladsforh., når prøvelegemerne fremstilles.

Mørup, hovedstad Ø f. Sorø; tilhører fra 1825 Sorø Akademi.

Mørsien, rom. navn på landet S f. Donau; erobret af Augustus, der delte M i to provinser, omtr. svarende til Serbien og Bulgarien.

Møsting, Johan Sigismund von (1759-1843), da. minister. 1804-13 *præsident* i Slesv.-Holst. Kancelli; 1813 chef for rigsbanken og rentekammeret, finansmin., fra 1814 medl. af statsrådet. Havde Fred. 6.s ubetingede tillid, bidrog t. stænderanordn. 1831-34; fratrædt s. finansmin. 1831, som statsrådsmedl. 1842. (Portr.)

Møsvatn ['mø:s-], no. sø, Telemark, 914 m o. h.; 63 km². Del af vandkraftanlægget Rjukan.

møstriik (ty.), rund, seks-el. firkantet el. med vinger (fløjn) forsynet maskindel m. indvendigt gevind til påskruing på bolte og skruer.

måde, gramm., d. s. s. modus. **mågefink** (*Lonchura striata acuticauda*), albinistisk form af den østasiat. race af den til væverfuglene hørende bronzefink.

mågefugle (¹*Laridae*), fam. af lavbenede, langvingede fugle, svømmehud ml. fortæerne, næbbet spidst, ofte sammentrykt m. nedadbøjet krog i spidsen. Ruger i kolonier, ofte knyttet til kyster el. ferskvand. Beslægtede m. vadefugle og alkefugle. Hertil måges, ternere, kjøver og saksnæb.

måger (*La'rinae*), gruppe af mågefugle, kraftigt næb, overnæbbet spidst nedad-bøjet, lige afskåret hale. Lægger 2-3 plettede, grønlig el. brunl. æg. En del arter er knyttet til havet, en del til moser og søer. Lever af insekter, orme, snegle, fisk; de større arter tager også æg og fugleunger. Hertil hættem, sølv, storm, sildem, ride, ism, dværgm m. fl. Mågeæg må i Danm. kun indsamles af grundens ejer og kun indtil 25. maj. (III. se de enkelte arter).

mål, i fodbold o. i spil den træramme, hvorigen man skal spille bolden for at score. Endv. betegn. for selve scoringen. I atletik den linie, der markerer et løbs afslutning.

målaverage [-avara:ø], d. s. s. målkvotient.

målcerkel, i håndbold afgrænsningen af målfeltet; to kvartcirkler med hver sin målstang som centrum og radius 6 m. foran målet forbundet med en ret linie.

måldifferens, forskellen ml. det antal mål, et hold har scoret, og det antal, der er blevet lavet imod det. Benyttes for at afgøre den indbyrdes placering af hold med lige mange points.

målebånd, instrument, som benyttes i landmålingen. V. hj. af en kikkertlineal indrettet til distancemåling kan retninger og afstande overføres fra marken til det på bordpladen fastgjorte tegnepapir, og kortet således tegnes direkte.

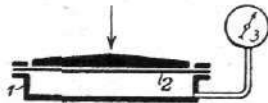
målebordsblade, topogr. kort anv. i Danm. i 1:20 000 udg. af Geod. Institut til mil. og civilt brug. I alt 835 (1949) over det egl. Danm. og 53 (1949) over Færøerne. m udviser alle terrænets detaljer og er forsynet med højdekurver. Hvert blad omfatter ca. 71 km².

målebrev, 1) i Kbh. og på Frederiksberg arealkort og en byggegrund, svarende til de af landinspektørerne udførte udstykningskort i det øvr. Danm. 2) søv., af myndighederne udstedt bevis for et skibs tonnager, udtrykt i registertons.

målebro, elektr. måleindretning til sammenligning af modstande, f. eks. Wheatstones bro.

målebånd, til brug i landmålingen er sædv. af fjederstål, ofte rustfrit. Længden er alm. 20 m. Ved hver ende findes et håndtag og en anlægsflade, som under brugen lægges an mod en jernpind (stikke). m er inddelt i m og dm. En anden form for m er til at rulle op på et gaffelformet stel. Længden er her 20 el. 50 m. Mindre nøjagtigt er m af lakkeret læret med indvævede metaltråde.

måledåse, kraftmålere, bestående af et stærkt, vædskefyldt kar (1), lukket m.

en tynd gummi- el. messingmembran (2) og forbundet med et manometer (3), hvorpå et tryk på dåseflaget kan aflæses.

måleenhederne i metersystemet er enhederne for længdemål (m), flademål (m²), rummål (m³) og hulmål (l).

målchjul, et redskab, hvormed en linies længde kan måles; idet et hjul ruller hen ad linien, driver det et tælleværk, der direkte angiver vejlængden i km. m anv. ikke mere i den egl. landmåling, men bruges i lille format ofte til måling af vejlængder på kort.

målernål el. 4% M, enhed til angivelse af de enkelte køers ydelse, idet mælk med forsk. fedme kan omregnes til m efter formlen: kg mælk · 0,4 + kg smørfedt · 15 = kg m. Uanset mælkenes fedme har 1 kg m samme kalorieindhold som 1 kg mælk med 4% fedt.

målen, if. folketroen middel til helbredelse af dyr ved udmåling efter best. regler og v. udsigelse af formularer.

målere (*Geo'metridae*), fam. af sommerfugle, ofte ret små m. uanselige farver. Larverne m. kun 2 par gangvorter (de bageste); når de kryber, flyttes gangvorterne helt hen til brystfodderne under stærk krumning af kroppen. Adsk.

larver ligner kviste o. l. Hertil frostm, fyrrøm, harlekingsommerfugl m. fl. (III. se tavle Sommerfugle).

målring, ringformet måleværktøj til kontrol af udvendige diametermål.

måler og vejer, person autoriseret af handelsmin. til at foretage målinger og vejninger.

målestok, hjælpemiddel til bestemmelse af linjelængder på et kort el. en tegning under hensyn til det anv. målforshold. m kan bestå i en inddelt linie tegnet på kortet el., til brug ved tegning, af en inddelt lineal, evt. med transversaldeling.

måleur el. indikator, urformet måleapparat m. en følestift, hvis bevægelse gnm. en udveksling stærkt forstørret overføres til apparatets viser.

Måleur.

målfelt, 1) område foran et håndboldmål, som kun må betrædes af målmanden. Afgrænses af målcirklen; 2) i fodbold et rektangulært felt foran målet, hvori målmanden ikke må angribes, med mindre han holder bolden.

mål jord, gl. no. flademål = 2500 kvadratalen = ca. 984 m².

målkvotient, anv. i fodbold o. a. spil. Afgør den indbyrdes placering af hold med lige mange points. Udregnes ved, at man dividerer holdets egne mål med de mål, som er blevet scoret imod det.

mållinie, en fodboldbanes baglinie.

målmand, forsvarsspiller i fodbold o. i spil. Har til hovedopgave at forsvare målet, må i straffesparkfeltet anv. henderne.

mål og vægt er i alle kulturstater bestemt ved lovmæssige forskrifter, der fastsætter systemet, fremgangsmåden ved måling og vejning, fremstilling og justering af veje- og måleredskaber, væsentlig længdemål, rummål og vægtlodder. De opr. mål var primitive naturmål (fod, alen, tomme osv.), der vekslede med sted og vare. Med metersystemet skabtes et internat. m-system.

målspark, det spark, hvormed man fra målfeltet sætter bolden i spil, når den, sidst rørt af en modstander, er passeret ud over mållinien.

målstræv, i No. landsmålts tilhængeres kamp for at få landsmål ligestillet med riksmål.

Maaløe [-ø], *Anthon* (1867-1944), da. journalist, red. af »Dannebrog« 1907-10, af »Statstidende« 1912-33; skrev *En Bogtrykkerslægt* (1928).

Måløv, stationsby (Frederikssundbanen) i Nordsjælland, 18 km NV f. Kbh.; 860 indb. (1945).

måne, 1) et himmellegeme, der bevæger sig omkr. en planet, betegnes også som biplanet, drabant el. satellit; 2) specielt Jordens drabant (astronomisk tegn).

Vor M er kugleformet med en diameter på 3476 km el. ca. 0,27 gange Jordens diameter. Massen er ca. 0,012 gange Jordens, den gnstl. vf. 3,3 gange vand vf. el. ca. 0,6 gange Jordens gnstl. vf. M bevæger sig omkr. Jorden i en gennemsnitsafstand af 384 000 km. Afstanden svinger ml. 356 000 km og 407 000 km. Omløbstiden i banen er 27,32 middelsoldg. M-banen hælder ca. 5° mod ekliptika. M-s banebevægelse er meget kompliceret, idet den afhænger af Jordens, Solens og planeternes tyngdetiltrækninger. M har bunden rotation, d. v. s. dens rotationstid er lig omløbstiden i banen. Bortset fra en lille virkning af, at banchæstigheden er noget varierende (libration), vender M samme halvdel mod Jorden. M lyser ved diffus tilbagekastet sollys. Herved fremkommer M-s skiftende faser. M-s overflade er dækket af bjerge med en højde fra fod til top af indtil 8000 m. Den hyppigst forekommende form er ringbjerge med diameter op til fl. hundrede km, lukkede volde som styrter brat ned på inder-siden og skrånér langsommere udad. M har ingen atmosfære, og der findes ikke

vand på M. Overflade-temp. er høj på den del af M, der i et bestemt øjeblik vender mod Solen, noget over 100° C, derimod lav, ca. -100° C på natsiden. (Hertil tavle).

Rel. Inden for de antikke kulturer anses M for besjælet og får plads i kult og myte i lighed med Solen. M-s faser spiller ofte en rolle for kulttiderne.

månebenet, halvmåneformet knogle i hånden.

måned. Den sideriske M er tiden for et omløb af Månen i forh. til stjernerne. Den udgør gnstl. 27,3217 middelsoldg. Den synodiske M er tiden for et omløb af Månen i forh. til Solen og udgør gnstl. 29,5306 middelsoldg. er perioden for Månens faseveksling, d. v. s. lig det gnstl. tidsrum fra nymåne til nymåne. Jfr. også dragemåned.

månedrose, en særlig form af *Rosa chinensis* (en ostasiatisk rose-art). m, der dyrkes, udmærker sig ved en lang blomstringstid.

måneformørkelse indtræffer, når Månen kommer ind i Jordens skygge. Dette sker, når Månen set fra Jorden står i modsat retning af Solen, altså ved fuld-måne. Hvis hele måneskiven er formørket, siges m at være total. Totaliteten kan vare henimod 2 timer. P. gr. af lysbrydningen i jordatmosferen rammer selv under totaliteten en svag belysning Månen, således at den ikke ses helt mørk. En m ses ens fra alle steder på Jorden, hvor Månen er over horisonten. Antallet m pr. 100 år er gnstl. ca. 150.

måneplet (*Phalera bucephala*), sommerfugl af spindernes fam. Når vingerne er sammenfaldede, ligner den en grenstump.

månering, d. s. s. hov.

månerude (*Bo'trychium*), en til bregnerne hørende slægt med kun eet blad, delt i et fjerdel, goldt, bladtigt afsnit og en frugtbar grenet del, der bærer kuglerunde sporehuse. 4 arter i Danm., ret sjældne.

måneskin, bot., et navn, der bruges om den alm. stueplante *Scindapsus aureus*.

Måneskins-sonaten, klaver-sonate op. 27 nr. 2 i cis-mol af Beethoven.

måneskulptur (*Lu'naria*), slægt af korsblomstfam. Urter med violette blomster og stor kredrund skulpe. En art, jaspensuge, dyrkes i haver. *Månerude*.

månesten, adular med blåligt lysværk, smykkesten fra Ceylon.

månesyge, ældre betegnelse for epilepsi; man mente, at periodiske sygdomme var afh. af Månens faser.

måneår, år beregnet efter den synodiske måned; frit m består af 12 måneder på 354 dage, bundet m reguleres med skudmåneder, så dets længde gnstl. bliver lig solåret. m brugtes i oldtids-folkens kalendere.

Månsson, *Fabian* (1872-1938), sv. forfatter og politiker. Ernærede sig tidligt som grovsmed og jernbaneær. fra 1899 som journalist. Soc. dem. medl. af Andra kammaren 1912, hvor han gjorde sig bemærket v. drastisk veltalenhed. Udg. hist. værker og romaner om rel. og sociale brydninger.

Maa'r, *Axel* (f. 1888), da. arkitekt. Kgl. bygningsinsp. 1937. Porthuse i Dyrehaven, fabrikker, villaer m. m., *udvidelse af Politikkens Hus* (1935, s. m. E. Monberg), af *Seruminstitutet* (sig 1938).

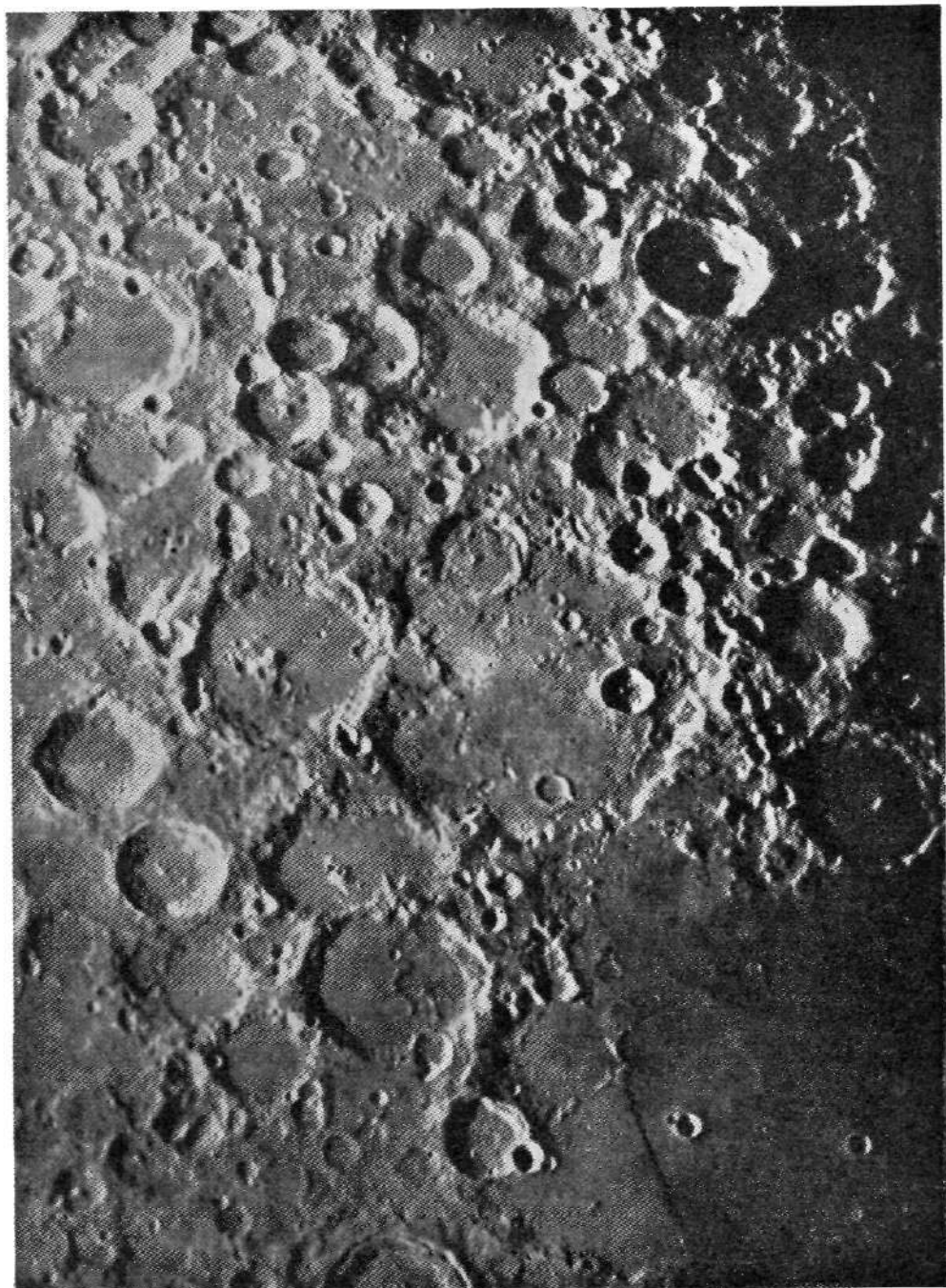
Indretn. af kommunebibl. i Kbh.s. Gentofte og Lyngby kommuner.

Maa'r, *Vilhelm* (1871-1940), da. medicinalhistoriker. Prof. 1916-33. Har navnlig indlagt sig fortjeneste som udgiver og kommentator af ældre værker, hvoraf Steensens skrifter er de vigtigste.

Märbacka, Selma Lagerlöfs gård og fødehjem i Värmland.

märer (*Mu'stelidae*), rovdyrfam., i knude-tand i hver kæbehalvdel, kan dog mangle i undermundten. Oftest mindre, langstrakte dyr. Hertil skovm., husm., zobel, jærv, hermelin, grævling, odder m. fl.

Parti af Månen, efter fotografi af B. Lyot, optaget på observatoriet på Pic du Midi.
For oven til højre ses månekrateret Tycho.

Karl Madsen.

Thorvald Madsen.

Victor Madsen.

W. H. O. Madsen.

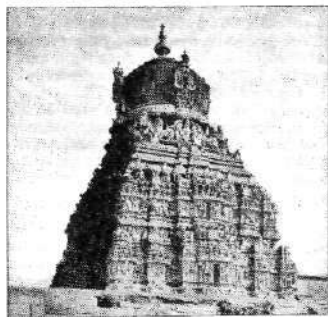

Th. Madsen-Mygdal.

J. N. Madvig.

Madura, 1) (eng. [ˈmɑdjʊərə]), handelsby i Sydindien i prov. Madras, Hindustan; 239 000 indb. (1941). Stort Civatempel med en hal, hvis loft bæres af 997 piller (17. årh.); 2) ikke-holl. stavemåde for Madoera i Holl. Indien.

Madura. Civatemplet.

madu're'sisk, tales på øen Madoera ved Java.

Madvig, Johan Nicolai (1804-86), da. videnskabsmand og politiker. Prof. i klass. filologi v. Kbh.s Univ. 1829-79 Danm.s betydeligste klass. filolog; banebrydende som tekstkritiker; grundlæggende arbejder over og udg. af Cicero og Livius. Reformerede undervisningen som undervisningsinspektør f. de lærde skoler 1846-48 og 1851-74; forf. til adskillige lærebøger. *Latinsk Sprog* (1841), *Gr. Ordafjningslære* (1847). Medl. af rigsdagen 1848-74; kultusminister 1848-dec. 51. Trådte tilbage som minister p. gr. af regeringens helstatspolitik, da en deling af Sønderjylland, efter hans opfattelse var den bedste løsning af det nat. problem. I hans person forenedes geniale evner med sagnagtig fordringsløshed. Udg. *Erindr.* (1887). (Portræt.)

Maerlant [ˈma:rlɑnt]. *Jacob van* (ca. 1235-ca. 1300), flamsk forfatter. Grundlæggeren af den borgerlige digtning i holl. litt. Skrev typiske middelalderlige verskompender, *Der Naturen Bloeme* (naturhist.-symbolik) samt digte mod adelen, *Wapene Martijn*.

Maes [ma:'s], *Nicolaes* (1632-93), holl. maler. Ca. 1648 elev af Rembrandt i Amsterdam, senere virksom i Dordrecht. Har malet huslige scener, ofte med en gl. kone ved rokken. Fra 1673 en af Amsterdams mest søgte portrætmalere; repr. på kunstmus., Kbh.

mae'stoso (ital.), mus., majestetisk.

ma'ëstro (ital.), mester; anv. i tiltale til berømte musikere, især komponister og dirigenter.

Maeterlinck [ˈma:tərliŋk] (fr. [mæ'ter-ˈli:ki]), *Maurice* (1862-1949), Belgiens berømteste digter; nobelpris 1916. Kendt for sine symbolistiske dramer *La Princesse Maleine* (1890, da. 1892), *Pelleas et Mélisande* (1892, da. 1925), der er gennemtrængt af tåge- og uhyggestemning. Har behandlet filosof. problemer i bøger som *La vie des abeilles* (1901, da. *Biernes Liv* 1916), *Devant Dieu* (1937).

Mafeking [ˈmæfɪŋk], hovedstad i protektoratet Bechuanaland, men beliggende i Kap-Provinsen; ca. 5000 indb. Belejredes af boerne 1899-1900; den eng. styrke under Baden-Powell foregede sine svage styrker ved oprettelse af et drengkorps, der bl. a. virkede som

spejdere, og som har dannet forbilledet for spejderbevægelsen.

Maffel [-f:æi], *Scipione* (1635-75), ital. lærer og digter, hvis tragedie *Merope* (1713) gjorde uadelig lykke og blev efterlignet af Voltaire.

M. af I., indregistreret betegn., som kun må benyttes af medlemmer af Ingeniør-sammenslutningen (ingeniører med uddannelse fra teknikum).

Mafia [mɑ'fi:ə], 434 km² stor brit. ø ved Østaf. kyst 200 km S f. Zanzibar; tidl. centrum for slavehandel.

'Mafia (ital.), hemmeligt selskab på Sicilien, øvede terror især efter 1815 (vendt mod bourbonerne), strengt organiseret, snigmyrde modstandere, tog i nogen grad almuens parti mod de velstående. Kuert i 1920'erne af fascismen.

ma foi [mɑ'fwa] (fr.), min tro!

Mafrá [ˈmɑfrɑ], portug. by (5000 indb.), 30 km NV f. Lisboa, med berømt franciskanerkloster med Escorial som model (1717-32).

'māgadhī, ind. sprog af prækrit-gruppen, har været talt i landet Magadha, nært beslægtet med pāli og ardhā-māgadhī.

Magalhães [mɑgɑ'ljæi], *Fernão de* (sp. *Fernando de Magallanes*) (ca. 1480-1521), portug. søfarer, foretog (under sp. flag) den første verdensomsejling, fra Span. 1519 gnm. det efter M opkaldte Magalanes-stræde (1520) over Stillehavet til Filipinerne (1521), hvor han faldt i kamp med de indfødte; Sebastián del Cano fuldførte rejsen til Span. (1522).

Magallanes [-gɑ'janæs], 1928-40 off. navn på Punta Arenas i S-Chile.

Magallanes [-gɑ'lja-], sp. stavemåde for Magalhães.

Magallanes-strædet [-gɑ'janæs], et 600 km langt, 5-30 km bredt stræde i Sydchile ml. Sydamer.s fastland og Ildlandet. M blev for Panamakanalens åbning tidligere en del benyttet af dampskibe for at undgå sejladsen rundt om det stormfulde Kap Hoorn. Opdaget og gennemsejlet af Fernão de Magalhães okt.-nov. 1520.

magal'la'nisk skov (efter *Magallanes-strædet*), ejendommeligt skovsamfund i det vestl. Ildland. Jordbund og klima ligner det v-eur. med stærk mordanelse og kort, kølig sommer, men træerne er stedsegrønne med små blade. Alm. er en bøg (Nothofagus) og en cypres, bregnet og mos.

mag. art. [ma'y a'rt], fork. f. lat. *magister artium* (*artes liberales*) de frie kunster), magister med eksamen fra det filosof. fakultet.

magasi'n (fr., af arab. *makhāzin* varehus), lagerbygning; lille rum el. beholder i forsk. apparater el. indretninger; samling; tidsskrift. *magasi'ne're*, anbringer i m.

Magasin du Nord [maga'sæŋ dy 'nɔ:r] (fr: Nordens varehus), største da. stormagasin. Grl. 1868 som manufakturforretning i Århus af Th. Wessel (1842-1905) og E. Vett (1843-1911). 1870 oprettedes afd. i Kbh., som siden 1871 har haft til huse på Kgs. Nytorv. Omdannet t. aktieselskab 1900 (aktiekapital 8 mill. kr.). 1939 udskiltes tekstilfabrikker og engrosafd. som et særligt a/s (aktiekap. 6 mill. kr.), og s. å. generhvervedes M i Århus. Hele koncernen beskæftiger op imod 3000 mennesker.

Magasi'net, da. ill. ugeblad, grl. 1921, følger som søndagstilæg til Politiken. Let underholdningsstof.

magasingeværer, gevær med særlig an-

ordning (magasin) til optagelse af et vist antal patroner, der udskydes efter hinanden, idet der dog må foretages lade-greb for hvert skud.

magasinovn, kakkelovn med et stort rum (magasin), hvori en større mængde brændsel kan rummes. Idet gasfrit brændsel (koks) benyttes, kan forbrændingsprocessen begrænses til den nedreste del af magasinet v. hj. a. begrænset lufttilførsel.

MagdahlNielsen, Johannes (1862-1941), da. arkitekt, udd. som møllebygger, 1912-37 kgl. bygningsinspektør, elev af og konduktør for H. I. Holm ved restaureringen af Vor Frelses Kirke og opførelsen af Det Kgl. Bibliotek. Har opført bl. a. *Zionskirken i Esbjerg* (1912-14), *Simeonskirken i Sjællandsgade* (1912-14), *Kirken i Vanløse* (1907-09), fl. skoler og postbyg. landsbibl. i Reykjavik, *Folket-hjem* i Åbenrå, foderhuse i Dyrehaven og restaureret fl. kirker og 1918-36 Kronborg Slot.

'Magdala, by i Palæstina beliggende ved den vestl. bred af Genæzareth Sø; nuv. el-Madjud. Maria Magdalenes hjemsted.

'magdalaredt, *naftalinrosa* (C₂₀H₂₀N₂, HC1), et ikke lysægte naftalinderivat af safranin. Anv. tidl. meget til tøjfarvning.

Magda'lena, **Río**, Sydamerikas fjerdestørste flod (1350 km); fra sydl. Colombia mod N ml. Central- og Østcordilleren. Den nedre M-dal er en sumpet slette, udmundningen et delta, hvis arme spærres af sandbarrier. Af strømsnævninger ved Honda på 5° n. br. deles floden i 2 sejlbare strækninger. Dens største biflod er Río Cauca. I munden havnebyen Baranquilla.

Magda'lene (gr: fra byen Magdala), kvindenavn. Har spaltet sig i navnene Magda, Malene og Lene.

Magdalen, den bodfærdige, den unavngivne synderinde Luk. 7, 36-50, som man fejlagtigt har identificeret med Maria Magdalene.

Magdalenehjem (efter den bodfærdige Magdalen), stiftelser for forvildede og faldne kvinder, der søges ført tilbage til samfundet.

Magdalenien [maga'de'niæ], paleolitik kulturgruppe samtidig med istidens slutn. i V-Eur.; opkaldt efter de første fund i La Madeleine-hulen, dept. Dordogne, Frankr.

Magdeburg [ˈmɑkɔdabʊrk], ty. by i Sachsen-Anhalt; 337 000 indb. (1939). M var centrum for den ty. sukkerindustri; jern-, stål- og maskinindustri. Ca. 70% ødelagt under 2. Verdenskrig. Ærkebispede, blomstrende hansestad i senmiddelalderen; protestant; fra 1524. Plyndret af Tillys tropper 1631 og brændt. 1680 til Brandenburg.

magdeburgske halvkugler, apparat til demonstration af atmosfærens tryk, opfundet af O. von Guericke, der var borgmester i Magdeburg.

Magellan, hyppig anv. navneform for Magalhães.

magel'la'nske skyer (efter *Magalhães*), to galakser, d. s. s. kapskyer.

Magellan Strædet, da. [-'gæljɑn], alm. da. navn på Magallanes Strædet.

Magelone og Ridder Peder med Sølvøglen, sammentrængt titel på en da. folkebog, overs. fra ty. 1583, men egl. af fr. opr.

Magendie [mɑʒə'di], *François* (1783-1855), fr. fysiolog. Prof. i patologi ved Collège de France. En af grundlæggerne af den mod. fysiolog.; hævdede med stor

kyster, hvorfra snævre flodkløfter fører op til brede kedeldale i det indre. Det højeste punkt er Pico Ruivo (1859 m). Klimaet er subtropisk med vinterregn; Funchal: febr. 15,2°, aug. 22,3°, årlig nedbør 68,4 cm. Passaten er fremherskende hele året. Den opr. vegetation (græsslette, maki og skov) har været pladsen for agerland og plantet fyreskov. Ved hjælp af vanding dyrkes batater, taro, majs, bananer, sukkerrør samt vin, som udføres. Indbyggerne er overvejende af portug. afstamning. **M** udgør i admin. hens. et portug. distrikt, hovedstad: Funchal. — **M** opdagedes af portugisere 1419.

Madeira, Rio [riju ma'de'ira], sejlbår biflod (3200 km l.) til Amazonas; udspringer på *Bolivias Puna* som *Rio Grande*, bliver så sejlbår i *Bolivias* lavland under navnet *Rio Mamoré*. Udmundingen i Amazonas sker 150 km Ø f. Manaus. Fl. vandfald.

Madeira-brøderi, hvidt brøderi i hvilket mønstret overvejende dannes af huller; fremstilles opr. af nonnerne på Madeira.

Madeira-vine dyrkes på øen Madeira. Kendt er malmsey (meget sød), bual (sød) og sercial (tør).

Madeleine-kirken [ma'dlæn-] i Paris, grl. 1764; af Napoleon ombygget til et ærens tempel f. stormarens soldater; afsluttet 1842. Af ydre (108 x 43 m) efterligner **M** et rom. tempel, det indre dækkes af 3 kupler, 1 gavlen en alternierne.

Madeleine-tiden [ma'dlæn-], d. s. s. Magdalénien.

Madelon [mad'lɔ̃], la, fr. sang, sunget første gang i maj 1914, populær under 1. Verdenskrig.

Madelung ['ma:dəl-], *Aage* (f. 1872), da. forfatter. Oplevelser i Rusl. tilgrundlæggende for novellesaml. *Jagt på Dyr og Mennesker* (1905) og romanen *Elsker Hverandre* (1912). Fl. andre novellesaml., bl. a. *Med Stav i Hånd* (1929) og romanen *Godset på Manen* (1928) bekræfter indtrykket af en viril aristokrat og markant prosaist.

Mademoiselle (forf. *Mlle*) [mad'mwa:zɛl] (fr., egl: min frøken), frøken.

Ma'derna, Carlo (1556-1629), ital. arkitekt, den rom. baroks føreskikkelse, fuldførte 1626 Peterskirken (skib, forhal og facade); desuden kirker og palæder.

Madetoja ['madə-], *Leevi* (1887-1947), fi. komponist. Elev af Sibelius. Har komp. operaen *Pohjalaisia* (*Østerbønting*) (1924, Kbh. 1938), 3 symfonier m. v. **Madhvā** (1197-1296), også kaldet *Anandātirtha*, ind. sekstitfeter og digter, forf. af det rel. læredigt *Tattva-Samkhyāna*, en dualistisk vedānta-filosofi kombineret med bhakti.

Madison ['mædɪsn], hovedstad i Wisconsin, USA; 67 000 indb. (1940). Univ. (11 500 studenter), grl. 1848. Centrum for rigt mejeridistrikt, hvor mange danske er bosat.

Madison ['mædɪsn], *James* (1751-1836), USA-politikker. Gudsjejer fra Virginia, sikrede Sydstaternes kraftig repræsentation i Kongressen, gennemførte statskirkens afskaffelse i Virginia. Svægede fra Hamilton over til Jefferson med ønske om stor frihed for enkeltstaterne. Udenrigsmin. 1801-09, præsident 1809-17, hævdede USA's stilling over for Engl. i krig 1812-14.

Madison Square Garden ['mædɪsn 'skwær 'gɑ:dn] (eng.-amer. *square* torv, *garden* have (**M** har taghave)), sportshal i New York med plads til 26 000 tilskuere. Bl. a. skueplads for de fleste kampe om sværgæstmesterskabet i boksning.

Madoera ['du:ra] (*Madura*), ø i Holl. Indien N f. Ø-Java; 5470 km²; ca. 2 mill. indb. Sproget er maduresisk.

Ma'donna (ital., egl: min dame), Jomfru Maria. I Danm. også folk. beteg. f. øl-oplukker (fordi »den haver blikket«).

ma'dras (arab. *ma'rāsh* sted, hvor noget lægges), hynde til seneunderlag, udstoppet med krøllhår, hør, tang o. l. el. forsynet med spiralfjedre.

ma'dras (efter byen **M**), gardinstof med drejervævet grund, på hvilket mønstret dannes af særlige figurskud, hvis flot-

teringer (den del af trædene, der ligger ml. mønstrene) er skåret væk.

Madras (eng. [mɑ'dræs, mɑ'drɑ:s]), 1) prov. i Hindustan på Forindiens østkyst; 368 479 km²; 49 342 000 indb. (1941). 2) hovedstad i 1); 777 000 indb. (1941); den vigtigste havneby (kunsthavn) i SØ-Indien; bet. tekstil- og læderindustri. Eksport af huder, skind og jordnødder. Grl. som militær- og handelsstøttepunkt af Engl. 1640.

ma'drasah (arab; studiested), stor muhamed, moské kombineret med rel. skole.

madras-maund [mɑ'dræs 'mɑ:nd], ind. vægt = 11,34 kg.

Madrazo y Agudo [ma'drɑzo i a'guðo] *José de* (1781-1859), sp. maler. Elev af David i Paris. Malede i Rom hovedværket *Kampen om Patroklos' Lig*. Direktør for akad. i Madrid.

Madrid [ma'dri], 1) spansk prov.; 8002 km²; 1 722 000 indb. (1947). 2) Hoved-

Madrid. Slottet.

stad i Spanien og 1); 1 187 000 indb. (1947). Ligger ved floden Manzanares på en tør slette med hed sommer og barsk vinter. Fra den centrale plads Puerta del Sol (solporten) udstråler 10 hovedgader, hvorfra den moderne forretningsgade Calle de Alcalá fører mod Ø til et 4 km langt, NS-gående boulevardbælte med mange monumentalbygninger. Længere mod Ø ligger parken Buen Retiro omkr. det tidl. kgl. lystslot. V f. Puerta del Sol ligger det fhv. kgl. slot omgivet af parker. Disse fortsætter mod N til kvarteret ved universitetsbyen, der sammen med akademier og fremragende museer gør **M** til Spaniens kulturcentrum. — *Historie*. I middelalderen lille grænsesfæstning, ml. maurer og kristne; af Filip 2. gjort til hovedstad 1561. Sluttede sig 1936 til folkefrontsregeringen, hævdede sig trods luftangreb til Maja's kapitulation 28. 3. 1939.

madrigal (ital.) (opr. i 14. årh.s Ital.) en strofisk digtform af erotisk el. politisatirisk indhold. Komponeredes for en sangstemme med en el. fl. ledsagende instrumentalmønstre. Den senere m. opstod i 16. årh. ligeledes i Ital., men dyrkedes også i Nederl. og Engl. Satsen var 4-5-stemmig, uden instrumentaltledsgæle. Teksten (verdslig) var ikke strofisk, men frit opbygget, og musikken præget af stor *ophindsomhed* og *artistisk kunnen*.

Mads, da. mandsnavn, af apostel- og evangelistnavnene Matthias og Mattheus.

Madsen, Børge (f. 1909), da. forfatter. Navnl. debutromanen *Jeg Er Saltig* (1933) vakte stor opmærksomhed som psyk. dokument. Siden bl. a. dyrket det humoristisk-satiriske, f. eks. i *Komponisten* (1945) og *En Kærlighedsnovelle* (1946).

Madsen, Carl (f. 1878), da. operasanger (baryton) og skuespiller. Deb. 1903 på Det Kgl. Teater. Havde sin force i fremstilling af komiske fig.

Madsen, Carl Frederik (1862-1944), da. fagforeningsmand. Skomager, 1897-1903 formand f. Da. Skoetsarbejderforbund; 1903 sekretær i, 1909-28 formand for De Samv. Fagforb. Bækampede de yderliggående i fagbevægelsen, kunne ikke hindre uavslagede strejker under uro-årene 1918-20. Landstingsmand 1920-36.

Madsen, Hans (d. ca. 1562), præst i Svanninge (v. Fåborg). Fanget og pint af lubeckerne under Grevens Fejde 1535, undslap og gav Johan Rantzau meddelelser om lubeckerens planer, hvilket skal have bidraget til afgørelsen ved Øksnebjerg.

Madsen, Harald (Miehe-) (1890-1949), da. filmskuespiller. Beg. som cirkusklovni, fra 1921 *Bivognen* i Lau Lauritzen's farcer, bl. a. i »Han, Hun og Hamlet« (1922 og 32), »Professor Petersens Plejebørn« (1923), »Krudt og Knald« (1931) o. m. a.

Madsen, Henrik (1867-1946), da. skolemand. Rektor for St. Jørgens Gymnasium. Leder af skoleradiosen siden dens oprettelse. Læreboøger i fr. og hist. Udgav fork. børnebogsklassikere (Ingenemang).

Madsen, Holger (1878-1943), da. filminstruktør. Har iscenesat flere hundrede da. og ty. stumfilm, foruden enkelte talefilm. Optrådte som skuespiller på film og teater.

Madsen, Julius (1873-1938), da. ingeniør. Kons. politiker, formand f. Arbejdsgiverforeningen 1932-38. Gik skarpt mod Kanslergadeforliget 1933.

Madsen, Karl (1855-1938), da. kunsthistoriker, udd. som maler på kunst-akad. Elev af V. Kyhn samt i Paris af Gérôme. 1895 ansat v. kunstmus., dir. 1911-25. Udg. bl. a. *Japansk Malerkunst* (1885), *Holl. Malerkunst* (1891) og et værk om *Joak. Skovgaard's Dekorationer i Viborg Domkirke* (1909). Var fremragende som stilist og initiativrig som museumsmand. (Selvportræt sp. 2869).

Madsen, Peder (1843-1911), da. teolog, prof. i dogmatik og N. T. 1874-1909, derefter Sjællands biskop. Repr. for den gl. ortodoksi underbygget af erfarings-teologien; grundig ekeget. Øvede en overvældende indfl. på to generationer af præster, hans værker bruges stadig.

Madsen, Thorvald (f. 1870), da. læge, direktør for Statens Seruminstitut 1902-1940, blev 1921 præsident for Folkevelts Hygiejnekomite. Omfattende virksomhed som organisator af internat. sundhedsarbejde, herunder den internat. serumstandardisering. (Portr. sp. 2869).

Madsen, Victor (1865-1947), da. geolog, 1913-38 direktør for Danm. Geol. Unders. Talr. arb. om Danm.s kvartær, forskæmper for udførselen af geofys. undersøgelser af Danm.s undergrund m. henblik på olie og saltindhold. (Portræt sp. 2870).

Madsen, Viggo (f. 1885), da. maler, søn af Karl M.; J. Skovgaard's medarb. i Viborg domkirke; 1917-19 dir. f. Dansk Kunsthandel; især interiører og landskaber.

Madsen, Wilhelm Hermann Oluf (1844-1917), da. officer. Opfandt rekgylvevær (indført i da. militær efter 1903). Ivrig forsvarsvæn; krigsmin. 1901-05; evnede ikke forhandling med Folketinget, stredes med marinemin. Jøhne. **M**'s afgang efter konflikt om ubejledige udbygninger af Kbh.s befæstning trak min. Deuntze, med sig. 1907-17 direktør f. gradmålingen. (Portræt sp. 2870).

Madsen-Mygdal, Niels Peter (1835-1913), da. politiker. Gårdmandsven, lærer, landstingsm. 1882-1913. Modstander af Kbh.s befæstning, brød 1909 m. I. C. Christensen, sluttede sig 1913 til Rad. Venstre. Udg. erindringer.

Madsen-Mygdal, Thomas (1876-1943), da. politiker. Søn af N. P. M. Landbrugs-kandidat, forstander for Dalum Landbrugs-skole (1908-20), deltog under 1. Verdenskrig i forhandl. med Engl. Opr. radikal, gik mod Ove Rodes regulering af erhvervslivet, tilsluttet Venstre. Landbrugsmin. 1920-24, udtrokket sympati for inflationen, gik stærkt ind for Frihandel, krævede efter kronestigningen 1924-25 »tilpasning« for erhvervslivet med skattesænkning. Statsmin. 1926-29, gennemførte nedskæring af lønninger og socialudgifter, faldt efter forsvarskonflikt m. kons. og soc. dem. valgsejrer apr. 1929. Måtte under verdenskrisen opgive sin skærpe liberalisme, bidrog til oprettelse af Valutacentralen 1932, trådte ud af rigsdagen 1933. Formand f. Venstres Landsorganisation 1929-41. Gudsjejer (Edelgave på Sjæll.). (Portræt sp. 2871).

Madsen-Steenso, Niels Kristian (1850-1927), da. musiker og organist. Har komp. adsk. sange og udg. sangboøger.

Madum Sø, se NØ f. Hobro; 2,1 km²; afløb til Lindenberg Å.

låg, *zool.*, den plade af kalk, kitin o. l., hvormed snegle og visse orme kan lukke indgangen til deres skal el. rør. Visse jordbyggende edderkopper kan på lign. måde lukke indgangen til røret m. et l.

Laage, Gunnar (f. 1876), da. arkitekt. Frederiksberg (1906-08) og Bispebjerg (1931-42) hospitalers udvidelser; endv. bl. a. *Hospitalet for Odense Amt og By* (1909-12), *Militærhosp.* i Kbh. (1916-22) og *Kbh.s Tuberkulosesanatorium v. Avenstrup* (1936-40).

Lågen ['lågøn], to no. elve: Gudbrandsdalslågen og Numedalslågen.

Låle, Peder (ca. 1350), da. ordsprogsamler, hvis biogr. er ganske ukendt. I udg. af hans saml. af ordsprog (ca. 1200 versificerede, ofte rimede lat. sentenser med tilsv. da. ordsprog), trykt 1506, længe brugt som lat. lærebog.

lån, *jur.*, 1) I til eje: aftale om overladelse af en ydelse, således at modtageren til sin tid skal tilbagelevere en ydelse af samme art og godhed. Kan derfor kun forekomme ved penge o. l. ydelser; 2) til brug: aftale om overladelse af en ting til brug, således at tingen skal tilbageleveres i uforringet stand.

lånekasse, interessentskab med det formål at skaffe billige lån. Indskyderne af l-s fond har interessentretten.

Låne- og Lejeloven (eng. *Lend and Lease Act* ['lænd ən 'li:s 'lækt], USA-lov af 11. 3. 1941, gav presidenten ret til at lade tilvirke krigsmateriel og andre varer og stille dem til rådighed f. regeringer el. lande, hvis forsvar han anså for vigtig for USA; kunne ske som lån, gæve, leje el. ved bytte. Bruddet m. tidl. cash and carry-princip (hvor andre magter skulle betale kontant og selv hente leverancerne) var et afgørende skridt bort fra neutraliteten. L anvendtes både før og efter USA's indtræden i 2. Verdenskrig som kampmiddel mod Hitler og hans

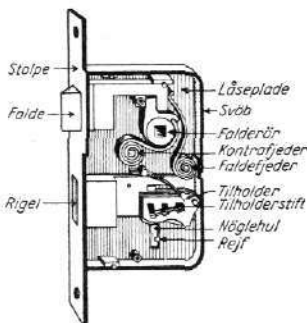
forbundsfæller ved »låne- og lejeaftaler« m. en række regeringer, særlig Engl. og Sovj. 21. 8. 1945 meddelte Truman, at alle leverancer efter L standsedes. I alt ydedes hjælp efter L for 50,7 milliarder \$, heraf 65% til Engl., 23% til Sovj. Under krigen modtog dog USA modsatgående ydelser for 7,8 milliarder \$.

lånord, *sprogv.*, ord optaget fra et andet sprog og indpasset i sproghelehed, mods. fremmedord.

Långholmen, sv. ø i Mälaren, sydvestl. Stlm. Stort fængsel.

lårbenet (*femur*), legemets længste røknogle. Opadtil ledhovedet, der med hoftebenets ledskål danner hofteleddet. Nedadtil breder l sig noget ud og har her en hesteskoformet ledflade, der går i forb. m. skinneben og knæskål og danner knæleddet. (Ill. se skelet).

lårbrud, svær, ofte langsomt helende form for benbrud. Bruddet i sig selv er farligt og efterlader hos ældre mennesker trods

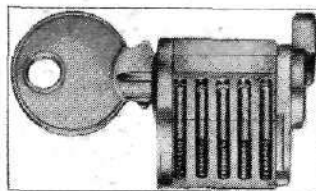

Indstikken lås med 4 tilholdere af Chubb-systemet.

god behandling ofte invaliditet. Hos børn er l hyppigst et spiralbrud på midten af skafte.

låring (afledt af *lår*), agterste og øverste del af skibssiden.

lås, 1) apparat til aflåsning af døre og skuf-

Ruko-lås.

fer v. hj. af en rigel, der skydes ind i et indsnit i et slutblik på dørkarmen el. skufferammen. Tilholder-1 har en pladeformet tilholder, som fastholder riglen, når l er åben el. lukket. Når nøglen drejes, løftes tilholderen, og riglen frigøres. Fremspringende kamme, besætning, hinder indføring af forkerte nøgler. Kombinations-l, f. eks. Chubb-1, har fl. tilholdere, som skal indtage en bestemt indbyrdes stilling for at frigøre riglen; cylinder-1 kan have stiftformede tilholdere (Yale-1, Ruko-1). Ved central-låseanlæg kan der indbyrdes forsk. nøgler til de enkelte låse åbne alle fælleslåse. 2) *mil.*, fællesbetegn. for de forsk. håndskydevåbens bladeklukkemekanismer og afrygningsmekanismer.

låsue, fællesnavn for armbrøster.

låt ['låt:] folkelig instrumental melodi i Sv. og No.

Låtefossen, 164 m h. no. vandfald i Hardanger, 15 km S f. Odda.

låtropa (sv. af *låt* + *ropa* fløjte), et folkeligt, blokkfløjteagtigt instrument, der kendes i det nordl. Sv.

M

M, det 13. bogstav i det da. alfabet; stammer fra gr. M.

M, *rom. taltegn* = 1000.

M, *ty. fork. f. mønten mark.*

M, automobillkendingsmærke for Odense amt.

M., *fork. f. monsieur.*

M', *fork. f. Mac.*

m, *fork. f. meter; m² = kvadratmeter; m³ = kubikmeter.*

m, *mus.*, *fork. f. ital. mano*, fr. *main* hånd.

m, *fork. på recepter for lat. misceatur*, blandes.

m, *kem.*, *fork. f. molar.*

m-, *kem.*, *fork. f. meta-*.

μ (gr. *my*), *fork. f. mikron.*

mμ el. **μμ**, *fork. f. millimikron.*

Ma, et i nogle år brugt kem. tegn for grundstof nr. 43, der mentes opdaget af de ty. kem. Walter og Ida Noddack og af dem kaldtes masurium.

ma (ital.), *mus.*, *men.*

Ma, 1) d. s. s. Ma'at (Mât); 2) lilleasiatisk gudinde, en moder- og frugtbarhedsgudom; afbildes med en strålekroner om hovedet og ofte stående på et rovdyr.

M. A. (eng.), *fork. f. Master of Arts*; omtrent = mag. art.

mA, *fork. f. milliamper.*

M. A. A. el. **M. af A. A.**, medl. af Akad. Arkitektforening.

Maanseikå ['mø:nsøikå], fi. højdred fra Håltio mod Ø til sov. grænse, dannende vandskel ml. Bottniske Bugt og Hvidehavet. Højeste punkt: 820 m.

maar [ma:r] (ty., af lat. *mare* hav), tragtfornet hul dannet ved en enkelt vulkansk eksplosion; ofte omgivet af en lav vold af løse udbrudsprodukter. Søfyldte **m** hyppige i Eifel.

Maarianhamina ['ma:rian'hamina], fi. navn på Mariehamn.

Maas [ma:s], fr. *Meuse*, 925 km l. flod, udspringer i Langres-plateauet, gennemstrømmer Ardennerne, når ind i Holl., hvor en gren forener sig med Waal og en med Merwede; fælles delta med Rhinen. Ved **M** ligger bl. a. byerne Verdun, Sedan, Namur, Liège og Maastricht.

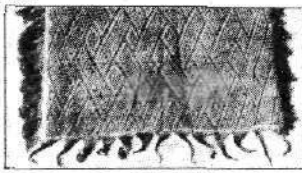
Maas-stillingen, en under l. Verdenskrig af tyskerne forberedt tilbagetrukken linie over Verdun-Sedan-Charleroi-Antwerpen, hvilken indtoges i uge før krigen ophør.

Maastricht [ma:s'tritt], by ved Maas, hovedstad i holl. prov. Limburg; 74 000 indb. (1947). Glas-, fajance-, porcelæn-, jern- og papirindustri. St. Servatius Katedralen er Holl.s ældste kirke, grl. ca. 580. 1632 erobret fra Span., hævdedes mod Belg. 1831. Maj 1940 ty. besat., som første større holl. by befriet 14. 9. 1944 (l. amer. armé).

Ma'at el. *Mât*, *Ma*, egypt. gudinde for sandhed og retfærdighed; afbildet som en kvinde med en strudsfer som hovedprydelse.

maatschappij [ma:t'stə'pæi] (holl., egl. kammeratskab), det holl. navn for selskab, samfund. **m** op aa ndeele, aktieselskab.

ma'belestoffer, afr. vævninger af raffabast.

Mabelestof fra Bakubafolket, Congo. (Nat. Mus.).

Mabillon [mabi'ljo], Jean (1632-1707), fr. benediktiner, grl. diplomatikken med *De re diplomatica* (1681).

mabinogion [mabi'nougion] (flert. af kymrisk *mabinogi* undervisning af de unge), en gruppe kymriske ridderromaner.

Mabuse [-by:z], se Gossaert, Jan.

Mac [mæk, mæk], *fork. Mc, M'* (eng., af gællisk *mac* son), foran familie- el. fornavn angiver afstamning (MacDonald, egl. Donalds søn).

macabre [ma'ka:br] (fr.), døddingeagtig, uhyggelig. Dance **m**, symfonisk digtning af C. Saint-Saëns (1875).

MacAdam [mæk'ädəm], John London (1756-1836), skotsk vejbygningsingeniør, opfinder af den efter ham opkaldte vejbelægning, macadamisering.

macadamise'ring, betegn. for den af MacAdam opfundne vejbelægning, som

Douglas MacArthur.

Th. B. Macaulay.

Ramsay MacDonald.

M. Mackeprang.

består af et el. fl. lag skærver tilsat grus, der tromles under vanding.

Macaluba (arab.), nær Agrigento (Sicilien), berømt dyndvulkan.

Macao [ma'kau], portug. koloni i SØ-Kina SV f. Hongkong i S-kiangs delta; 15 km²; 375 000 indb. (deraf 9000 portugisere (1940)). Anlagt 1557.

MacArthur [mak'arþur], Douglas (f. 1880), USA-general. Divisionschef under I. Verdenskrig, generalstabschef 1930-35, ledede 1935-41 udbygning af Filipinernes forsvar, 1941-42 chef f. USAs styrker i det fjerne Østen; ledede forsaret af Filipinerne til marts 1942, da chef f. samtl. allierede styrker Ø f. Singapore. Ledede derefter kampen mod Japan, generobr. Filipinerne 1944-45, modtog 2. 9. 1945 jap. delegation m. tilbud om betingelsesløs kapitulation. Derefter USAs repr. i det besatte Japan. (Portræt).

Macaulay [ma'kæ:li], Rose (f. 1889), eng. romanforfatterinde. Bekæmper i satiriske romaner sentimentalitet og uklaarelse. *Told by an Idiot* (1923), *And No Man's Wit* (1940) o. a.

Macaulay [ma'kæ:li], Thomas Babington (1800-59), eng. historiker. Udg. række essays om polit. og litt. personligheder, klassisk fremstilling af Engl.s hist. efter 1685, som M dog kun nåede at føre op til ca. 1700 (*History of England*, udg. 1848-61); whig-tendens, nu på afgørende punkter forældet. Bidrog som lib. polit. til valgreformen 1832, reformvenl. embedsm. i Indien 1834-38, krigsmin. 1839-41, modstander af alm. valgret. (Portræt).

Macbeth [mak'beþ], skotsk konge 1040-57, vandt tronens ved oprør mod sin frænde Duncan 1., hvis søn, Malcolm 3., dræbte M. Emne for Shakespeares tragedie M.

macaronisk poesi, ældre stavemåde for makaronisk poesi.

Maclesfield [mak'lezfi:ld], by i N-Engl. SSØ f. Manchester; 36 000 indb. (1948). Tekstilindustri (silke, kunstsilke).

McClintock [mak'kintak], Sir Francis (1819-1907), eng. polarfarer, opklarede Franklin-ekspeditionens skæbne 1857-60, undersøgte senere N-Atlantehavets dybdeforhold med henblik på kabelnetlægning.

McClure [mak'klur], Sir Robert (1807-73), eng. polarfarer, opdagede under efterforskning af Franklin 1850-54 Nordvestpassagen, som han gennemrejste (med skib og slæde) fra Berings Strædet østpå.

McCormick [mak'karmik], Cyrus Hall (1809-84), amer. opfinder. Tog 1834 patent på den af ham opfundne selvbindere; masseproduktion fra 1847, grl. s. m. broderen Leander James M. (1819-1900) firmaet McCormick Harvesting Machine Co.

McCreery [mak'kri:ri], Sir Richard L. (f. 1898), brit. generaløjntant. 1942 generalstabschef f. Alexander i MI.-Østen og Tunis, nov. 1944 chef f. 8. armé (efter Leese); juli 1945 øverstkommand. f. brit. tropper i Østen, brit. repr. i den allierede kommission her. Marts 1946 øverstkommand. f. Rhinhæren (efter Montgomery), okt. 1947 brit. repr. v. FN's militær-stabs-komite.

McCullers [mak'køllær], Carson (f. 1917), amer. forfatterinde til den fine psyk. roman *The Heart is a Lonely Hunter* (1940, da. *Hjertet er en Ensom Vandrør* 1941).

MacDonald [mak'dænd], James Ramsay (1866-1937), brit. politiker. Lærer, kontorist; 1893 tilsluttet Independent Labour

Party, 1906 i Underhuset, fra 1911 partiets leder, skønt hans selvstændighed skaffede ham mange fjender. Faldt v. valget 1918 (pacifist), genvalgt 1922. 1924 premier- og udenrigsmin. i Engl.s første arbejderreg.; optog dipl. forb. m. Sovj., faldt s. å. (Zinovjev-brevet). Dannede atter reg. 1929. Svækket ved verdenskrise og partikonflikt om nedsættelse af arbejdsløshedsunderstøttelsen. 1931 i spidsen f. nat. samlingsreg. (m. kons. og liberale), mens den overv. del af Labour brod m. M. 1935 afløst af Baldwin. (Portræt).

MacDonald [mak'dænd], Jeanette (f. 1907), amer. sangerinde og filmskuespillerinde. Deb. 1921 i revykor på Broadway, blev 1929 hentet til filmen af Lubitsch. Dannede s.m. Nelson Eddy et verdenspopulært filmopretterpar, f. eks. i »Rose Marie« (1936), »Det var i Maj« (1937) og »Sweethearts« (1939).

Macdonald [mak'dænd], John Alexander (1815-91), canadisk politiker, jurist. Kons. Deltog i Dominion-ordningen 1867; førstemin. 1867-73, 1878-91, bidrog t. jernbaneanlæg og ekspansion vestover.

MacDonald [mak'dænd], Malcolm (f. 1901), brit. politiker. Søn af Ramsay M. 1929-45 Underhusmedl. (Labour), sluttede sig 1931 til faderens nat. arbejderparti. Min. f. Dominions 1935-38, 1938-39; kolonimin. juni-nov. 1935 og 1938-40; sundhedsmin. 1940-41; 1941-46 højkommissær i Canada, siden 1946 generalgouvernør f. Malaya og Singapore.

McDougall [mak'du:gal], William (1871-1938), eng. amer. psykolog. Har bl. a. skrevet *An Introduction to Social Psychology* (1908) og *The Group Mind* (1920).

Macdowell [mak'dauvel], Edward (1861-1908), amer. komponist til bl. a. *Indian Suite* (1896), klaverkoncert og fire klaver-sonater, *Tragica, Eroica, Norse* og *Keltic*.

mace [mæ:is], eng. betegn. f. kin. ch'ien, 3,73 g.

mace [mæ:is] (eng. kølle, scepter), myndighedstegn f. Over- og Underhusets formænd, borgmestre og biskopper, samt (i USA) form. f. Repræsentanternes Hus.

macédoine de fruits [mase'dwan de 'fryi] (fr.), dessert, blandet af æbler, pærer, blomster, stikkelsbær og valnødder m. evt. mere.

Maceió [masei'jø], hovedstad i staten Alagoas, Brasilien; 91 000 indb. (1940).

Maček [mat'jek], Vladko (f. 1879), kroatisk bondepolitiker. Deltog i oppositionen mod de serbiske ledere efter 1921, ledende efter 1935, krævede kroatisk selvstyre i føderativstat; indtrådte i Simovićs ty.fjendt. reg. 1941, modstander af Pavelićs styre fra 1941. I koncentrationslejre til 1945, derefter i eksil.

Mace'rata [-te-], ital. by i landsdelen Marche, 40 km S f. Ancona; 27 000 indb. (1936).

maceration [-se-] (lat. *macerare* udbløde), 1) farm., udblødning af plantedeel ved medicintilberedning, 2) kem., ekstraktion særl. af æteriske olier med ikke-flygtige opløsningsmidler (fedtstoffer), 3) med., de forandringer, som et dødt foster gennemgår i livmoderen.

MacGill [mak'gii], Patrick (f. 1890), eng. forfatter. Bl. a. romaner om Verdenskrigen, *The Red Horizon* (1916, da. *Den Røde Horizont* 1916), *The Great Push* (1916, da. *Det Store Fremstød* 1917).

Mach [mat], Ernst (1838-1916), østr. filosof og fysiker. Hovedværker: *Die Analyse der Empfindungen* (1886) og *Erkennt-*

nis und Irrtum (1905). Det gavne er iagttagelselementer, som alt efter den lov-mæssige sammenhæng, de anbringes i, kaldes psyk. el. materielle. Begreber og teorier er blot hjælpemidler for menneskets tilpasning til omverdenen, men har ingen metafys. bet. Forløber for den logiske empirisme.

Mácha [ma'fa], Karel Hynek (1810-36), čech. romantisk lyriker, påvirket af ty. og po. romantik og fremfor alt af Byrons digtning; hovedværk, eposet *Maj* (1836).

Machado [ma'tjaðu], Antonio (1875-1939), sp. lyrisk digter. Ven af Rubén Darío og Unamuno.

Machado de Assis [ma'jadu dja'si:š], Joaquim Maria (1839-1908), brasiliansk romanforfatter, har vundet ry som fremragende prosaist.

Machairodus [-'kai-] (gr. *machaira* slagterkniv + *odus* tand), slægt af sabelkatte fra Eur. og Asien.

Machar [-i-], Josef Svatopluk (1864-1942), čech. digter og samfundskritiker, lyriker og essayist, beskæftigede sig med alle moderne sociale og polit. problemer, nærmere sig mere og mere en realistisk holdning. Blev efter I. Verdenskrig generalinspektør i den tjechoslov. armé.

machenehd [ma'a-] (efter den østr. fysiker H. Mach (f. 1876)), enhed for indhold af emanation i vand fra radioaktive kilder.

machete [-'tæ-] (sp.), kniv med ca. 40 cm l. br. blad, bruges til markarbejde og skovrydning i Latin-Amer.

Machiavelli [mak'jæ:væ:li], Niccolò (1469-1527), ital. polit.

forfatter. 1498-1512 statssekretær og diplomat for republikken Firenze. Skrev 1513 *Il principe* (herskeren) (overs. til de fl. sprog, på da. *Fyrsten*, 1876), hvor han skildrer, hvorledes den må være, der skal befri Ital. fra fremmedherredømmet: en konsekvent magtpolitiker, der slår de statsfjendelige stormænd ned og kuer sine nabooer, skaber stærk nat. hær (ikke lejertropper som i datidens Ital.) og vinder de brede lags hengivenhed, alt uden hensyn til ordholdheden el. menneskelig moral. Som forbillende opstilles Cesare Borgia, der besad den nødvendige virtù (handlekraft), men svigtedes af lykken. Ideerne er videreført i *Betragtninger over Titus Livius' første 10 Bøger*, M-s egl. hovedværk. M er banebrydende ved at opstille polit. teori uafh. af moralbegreber, bygget på alm. slutninger uddraget af egne erfaringer i polit. og af oldtidshistorien. M var egentlig republikaner, begejstret for romertiden, men mente, at Ital. var for fordærvet til at hævde sig som republik; kun den geniale tyrann kunne genrejse det. M skrev desuden om krigsvæsen, om Firenzese hist. og et par antikeriske komedier.

machiaavel'isme (efter Machiavelli), polit. princip, hvorefter alt, hvad der tjener ens eget land, er tilladt.

machination [-ki-] (lat. *machinari* pønse på), intrige.

Machærus [-'kæ:-], den fæstning i Peræa i Ø-Jordanlandet, hvor (if. Josefus) Johannes Døberens blev halshugget.

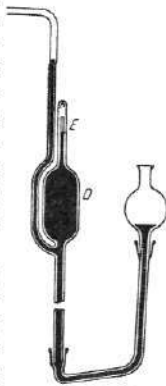
Macía [ma'bia], Francisco (1859-1933), sp. politiker. Catalansk officer, søgte under I. Verdenskrig at gennemføre catalanske selvstyrekrav med magt, rejste fra 1921 separatistbevægelse. 1931 præsident i selvstyrende Catalonien.

Macias [ma'bias], galicisk digter, kaldet el. Enamorado (den forelskede); efter legenden skal han være blevet dræbt af sin elskedes mand (omkr. 1390).

MacIntyre-systemet ['makintair-], det alm. system med vandballasttanke i et skibs dobbeltbund. Indført 1852.

MacIver [mak'aivær], Robert Morrison (f. 1882), skotsk-amer. sociolog, prof. v. Columbia Univ., forf. af *The Modern State* (1926), *Society* (1937), *Social Cau-*

- sation (årsagssammenhæng i samfundet) (1942).
- McKay** [mæk'kæ:]; *Claude* (f. 1890), amer. forfatter, neger. Digtsamlinger: *Harlem Shadows* (1922), romanen *Home to Harlem* (1928) om en negersoldats hjemkomst til USA.
- McKeesport** [mæk'i:zport], industriby i Pennsylvania, USA, 15 km SØ f. Pittsburgh; 55 000 indb. (1940).
- McKensen** [-zøn], *August* von (1849-1945), ty. general. Sejrede under 1. Verdenskrig på Østfronten 1915 og på Balkan (Serbien, Rumænien) 1916. Nøje knyttet til kejser-dømmet, militaristisk fjende af demokrati, beundret under Hitlerstyret.
- Mackenzie** [mæk'kænz], det vestligste distrikt i Canadas Northwest Territories; 1 366 146 km².
- Mackenzie** [mæk'kænz], Sir *Alexander* (ca. 1755-1820), skotsk opdagelsesrejsende; fra Great Salt Lake til Ishavet 1789 (opdagede M. River); den første, der trængte over Rocky Mountains til Stillehavet (1792).
- Mackenzie** [mæk'kænz], *Compton* (f. 1882), eng. romanforfatter. Bedste romaner *Carnival* (1912, da 1919), en danserens hist., og *Sinister Street* (1914) om en ung mands udvikling.
- Mackenzie** [mæk'kænz], *Henry* (1745-1831), eng. romanforfatter. Særlig kendt for sin dengang meget populære, sentimentale roman *The Man of Feeling* (1771).
- Mackenzie** [mæk'kænz], *Robert Tait* (1867-1938), amer. billedhugger. Sine motiver søgte han bl. sportsfolk: *Alleten* (Oxford), *Vaddeleberen* (Ottawa).
- Mackenzie King**, se King, M.
- Mackenzie River** [mæk'kænz'i'river], canadisk flod, 4046 km l., regnet fra kildefloden Peace Rivers udspring i Rocky Mountains til deltaet i det nordl. Ishav. Peace Rivers største biflod er Athabaska; efter foreningen kaldes Peace River Slave River til udløbet i Store Slavsø, hvorefter den kaldes M. M. modtager Liard fra V og Great Bear River fra Ø. Mellem-løbet er sejlbart.
- 'Mackeprang'**, *Mouritz* (f. 1869), da. historiker og museumsmand. Dr. phil. 1900. 1897-1938 knyttet til Nationalmuseet, fra 1910 som dir. Værker om da. købstadstyrelse, sønderjy. hist., landsbykirker og døbefonte. Medudgiver af Schultz Danmarkshistorie. (Portr. sp. 2861).
- Mackinac-strædet** [i'mæk'kônâ:~], ml. Michigan- og Huron Sø, USA.
- McKinley, Mount** [maunt mæk'kintli], N-Amer.s højeste punkt, 6187 m, beliggende i Alaskabjergene. Nationalpark siden 1917.
- McKinley** [mæk'kintli], *William* (1843-1901), USA-politiker. Republikaner, gennemførte 1890 den protektionistiske M-tarif, 1891-97 guvernør i Ohio, 1897-1901 president. Førte imperialistisk ekspansionspolitik (overtagelse af Sandwichøerne, indgreb i Kina 1900, sp.-amer. krig 1898), myrdet v. anarkistattentat.
- mackintosh** [i'mæk'kintâ:] (efter opfinderen den brit. kemiker Charles *Macintosh* (1766-1843)), vandtæt bomuldsstof imprægneret m. kautsjuk; opfund. 1823.
- MacLeod** [mæk'klâud], *John* (1876-1935), skotsk-canadisk fysiolog. 1918-28 prof. ved Toronto univ., fra 1928 v. Aberdeen univ., Skottl. Modtog 1923 s. m. F. G. Banting Nobelprisen i medicin og fysiologi for opdagelsen af insulinet.
- MacLeod-manometer** [mæk'klâud] el. *kompansionsmanometer*, konstr. 1874, af d. eng. fysiker Herbert MacLeod (1841-1923), er et kvikvølvmannometer til måling af lufttryk ned til 10⁻⁶

MacLeod-manometer.

- mm, bestående af en glaskolbe D af kendt rumfang, der først sættes i forb. med det luftforyndede rum, hvorefter luftresten sammenpresses i et kapillarrør E, hvor dens rumfang og tryk kan måles, så det opr. tryk kan beregnes ved Mariottes lov.
- MacMahon** [mak'mâ:n], *Maurice* (1808-93), fr. general, præsident 1873-79. Erobrede 1855 Malakov-stillingen ved Sevastopol, sejrede 1859 v. Magenta; slået 1870 v. Wörth, søgte at føre den fr. hær fra Châlons-sur-Marne til undsætning for Metz, fanget ved Sedan 2. 9. Ledede 1871 undertrykkelsen af Pariserkommunen. 1873 valgte monarkisterne M til Thiers' efterfølger som chef for den udøvende magt; fortsatte også som præsident efter 1875, da republikken var fastslået; fastholdt længst mulig monarkistiske ministre, gik af, da parlamentarismen ikke kunne hindres længere.
- MacMillan** [mæk'milân], Gordon Holmes (f. 1897), brit. generalmajor. Deltog 1916-18 i krigen i Frankr. 1941-43 i N-Afr. og Sicilien, Normandiet, Holl. og Tyskl. I krigsmin. til sept. 1946, derpå øverstkommand. i Palestina (eft. Barker) til 1948. S. å. øverstkommand. i Skotl.
- MacMillan** [mæk'milân], *Harold* (f. 1894), brit. politiker og officer. I Underhuset (unionist) 1924-29, 1931-45 og fra nov. 1945. 1942-45 min. ved det allierede hovedkvarter i NV-Afr.; maj-juli 1945 luftfartsmin. 1943-44 brit. repr. i det konsultative råd f. Ital.
- Macmillan & Co.** [mæk'milân ðn 'kâm-pân], eng. forlag, grl. 1843. Datterselskab i New York. Forlægger for tidsskr. *Nature*. Omfatt. vidensk. produktion.
- MacNeice** [mæk'ni:s], *Louis* (f. 1907), eng. digter. *Poems* (1925-40), skrevet i en talesprogsagtig, behersket stil, er et opgør med tidens problemer, især borger-skabets solidaritet med fortidens moral og idealer og dets angst for fremtiden. Endv. *Letters from Iceland* (1937) o. a. prosabøger.
- McNeil** [mæk'ni:l], *Hector* (f. 1910), brit. politiker, journalist, medl. af Underhuset (Labour) siden 1941, sekretærstillingen 1942-46 (i udenrigsmin. fra 1945), afløste okt. 1946 Noel-Baker som Min. of State og overtog herefter en del af udenrigs-min.s pligter.
- MacNeile** [mæk'ni:l], *Cyril*, eng. forfatter, kendt under pseud. Sapper.
- 'maco** (opkaldt efter en ægypt. embedsmand *Mako* Bei 1820), ægyptisk bomuld, silkeglinsende, gullige taver indtil 4½ cm lange. Anv. til finere beklædning og til stråklæddet i automobilbælk.
- Macon** [mæk'kôn], fr. by ved Saône; 21 000 indb. (1946).
- maçon** [mæk'kôn], bourgogne-vin fra Maconnais, f. eks. rødvinen Moulin-à-Vent.
- Macon** [mæk'kôn], bomuldsindustriby ved Fall Line, i Georgia, USA; 58 000 indb. (1940).
- Maconchy** [mæk'kân'ki], *Elisabeth* (f. 1907), eng. komponist. Balletten *Great Agrippa*, motetter, orkestervuer m. v.
- Maconnais, Monts du** [môn dy mæk'kônâ:], fr. bjergkæde (1012 m); nordl. fortsættelse af Cevennerne.
- Mac-Orlan** [mak'ôr'lâ], *Pierre* (pseud. for P. Dumarchey) (f. 1883), fr. forfatter, har skrevet fantasifulde romaner.
- Macpherson** [mæk'fê:s'n], *James* (1736-96), skotsk digter. Udg. 1765 de berømte »Ossian«-digte, som han påstod var overs. af den keltiske barde Ossians værker. De antages nu at være forfattet af M selv på grundlag af keltisk sagstof. De fik stor indflydelse på litt. og er overs. til mange sprog, til da. (1807-09) af Blicher.
- Macquarie Harbour** [mæk'kwâri 'ha:bâ:], bugt på Tasmanien.
- MacquarieØen** [mæk'kwâri], lille, ubeboet, 350 m høj austr. klippe SV f. New Zealand. Rig på kongepingviner og søelefanter.
- Macrinus** (164-218), rom. kejser 217-18; myrdede som prætorianerpræfekt Caracalla 217; dræbt ved mytteri.
- Mac'crob(ius)**, *Am'brosius The'dosius* (5. årh. e. Kr.), rom. grammatiker. Hans

- Satur'nalia* indeholder i dialogform meget antikvarisk-hist. stof.
- Mac Swiney** [mæk 'swi:ni], *Terence* (1879-1920), irsk politiker. Leder inden for Sinn Féin. Borgmester i Cork 1919. Fængsledes 1920 som oprørsleder og sultede sig ihjel. Hyldedes som Irlands nationalmartyr.
- 'macula** (lat.), plet; m lutea, anat., den gule plet i øjet.
- Madách** [i'modâ:t], *Imre* (1823-64), ung. digter, har skrevet det filos. drama *Az Ember Tragédiája* (menneskets tragedie) (1861), påvirket bl. a. af Byron og Schopenhauer.
- Madag'ascar** (fr. [-'ska:ri:]), fr. ø og koloni i Det Ind. Ocean, adskilt fra SØ-Afr. ved Moçambique-kanalen; 624 430 km², 4 000 000 indb. (1946), deraf 25 000 franskmænd. Mod N og Ø koraller. Øens indre opfyldes af plateauer, som skråner mod V. De højeste bjerge er udsultede vulkaner, således mod N Taratanana (2880 m), midt på øen Ankaratra-bjergene (2650 m). *Klimaet* er tropisk. Østskråningerne dækkes af trop. regnskov. Vestskråningerne bærer savanne el. krat-skov. *Dyreverdenen* savner mange af det afr. fastlands familier og slægter, således aber, medens der lever mange halvaber. Af hovdyr findes kun en svinært, af rovdyr kun desmerdyr. *Befolkning* (madagasser) der nærgelof, dels indvandrede malajer, hvortil hovedfolket hova hører. Deres språk tales i forsk. dialekter over hele øen. Agerbrug er hovednæringsvej og drives især på den fugtige østside, hvor ris er den vigtigste kornart; endvidere dyrkes sukkerrør, kaffe, maniok, majs, kakao, vanille, tobak og bønner. På V-siden mest kvægavl: 6 mill. stk. hornkvæg (1936), især zebuokser. Der brydes bl. a. grafit, glimmer og fosfat. Den vigtigste jernbane ml. hovedstaden Tananarive og havnebyen Tamatave på østkysten. - M, der 1506 opdagedes af portug., blev efter langvarige kampe fr. koloni 1896. Under 2. Verdenskrig ydede Vichy-reg.s tropper modstand mod brit. styrker, men kapitulerede 5. 11. 1942.
- Madag'ascar-struede** (Aepy'rorhithes), uddøde, kæmpestore strudslign. fugle, indtil 3 m høje, æggen 5 gange så store som strudseæg.
- madag'asser** el. mala'gasser, Madagascars indfødte folk, menes fremgået af et opr. østafr. folk ved blanding med senere indvandrede indonesiere.
- madame** (fork. Mme) [ma'dam] (fr., egl. min dame), fru(e).
- Madame Butterfly** [-'bâtseflai], opera af G. Puccini (Milano 1904, Kbh. 1911).
- Madame Sans-Gêne** [sâ'sæ:n] (egl. øgenavn, Fru Ugenert, til Catherine Lefebvre) (1774-1861), hustru til den fr. marskal Lefebvre (1755-1820); den frimodige og slagfærdige hovedperson i Sardous komedie af samme navn.
- madapo'la'm** (efter den ind. by M), blødt, tæt, fintrådet, lærredsvævet bomuldsstof; bruges (bleget) til undertøj, med påtrykte mønstre til kjoler.
- Madariaga y Rojo** [maðâ'rjaða i 'roto], *Salvador de* (f. 1886), sp. politiker, forfatter. Jernbaneingeniør; journalist i London, knyttet til Folketobr. I rækkeskr. talsmand for vesteur. demokrati, efter 1931 en af sp. republikkens kendteste diplomater (i Paris 1932-34, ved Folketobr. 1931-36), bekæmpede Franco; bosat i Engl.
- maddiker**, lømmelose insektlarver.
- maddikeødere** (Cro'tophaga), størelign. gøgefugle, hornkam på næbbet, hakker maddiker ud af kvægets hud. S-Amer.
- made in Germany** [mæid in 'dʒø:mœni] (eng. fremstillet i Tyskl.). En eng. lov fra 1887, særl. rettet mod ty. industris konkurrence, påbød, at udenl. varer indført i Engl. skulle mærkes med fremstillingslandets navn, og m skulle være en slags anden classes stempel.
- Madeira** [mâ'dæira] (da. [ma'de:ra]), portug. øgruppe i Atlanterhavet ca. 600 km V f. Marokko, omfatter selve Madeira, den lille ø Porto Santo, samt ubeboede småøer; 797 km², 250 000 indb. (1940). (Kort se Afrika). M er en kuppelformet bjergmasse af vulkansk opr. med stejle